

**YEREL SİYASETİN YENİDEN ÖLÇEKLENMESİ: DENİZLİ
ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı**

Tolgahan AYDINER

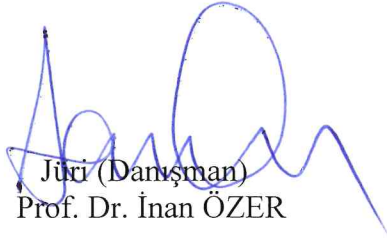
Danışman: Prof. Dr. İnan ÖZER

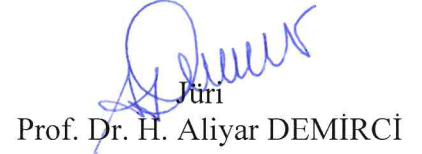
**Şubat 2019
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Tolgahan AYDINER tarafından Prof. Dr. İnan ÖZER yönetiminde hazırlanan “**Yerel Siyasetin Yeniden Ölçeklenmesi: Denizli Örneği**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 12.02.2019. tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ

Jüri (Danışman)
Prof. Dr. İnan ÖZER

Jüri
Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Jüri
Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE

Jüri
Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
27/02/2019 tarih ve 10/10 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Tolgahan Aydın

ÖN SÖZ

Danışmanım Prof. Dr. İnan Özer akademik yaşamım boyunca beni daima destekledi ve tezin ana sorunsalını belirlememde beni yeterince serbest bıraktı. Prof. Dr. F. Neval Genç tez izleme toplantılarında önemli noktalara işaret ederek çalışmama büyük katkılar verdi. Doç. Dr. Yunus Emre Özer savunmamıza gelerek bizi kırmadı ve gelecek çalışmalar için yol gösterdi. Prof. Dr. Hüseyin Özgür geniş kütüphanesinden faydalandırdı. Doç. Dr. Güney Çeğin yöntem konusunda kritik yönlendirmelerde bulundu. Değerli hocalarıma ayrı ayrı teşekkür borçluyum. Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre bilgi ve deneyimlerini benimle cömertçe paylaştı. Tezimi titizlikle okudu ve mülakatlar konusunda bana oldukça yardımcı oldu. Emeğini unutmam olanaklı değil. Prof. Dr. H. Aliyar Demirci akademik yaşantım boyunca beni daima destekledi. Tezimle alakalı oldukça teşvik edici söylemlerde bulundu. Kendisine minnettarım. Doç. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ ve Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut lisans yıllarımdan bu yana özverilerini hiçbir zaman esirgemediler. Şayet böyle bir tez yazılabildiyse, değerli Hocalarımla emekleri çok büyüktür. Kendilerini sevgiyle anıyorum. Diğer yandan başta Denizli'nin eski belediye başkanları olmak üzere mülakatlar konusunda beni kırmayarak vakitlerini ayıran ve şu an isimlerini tek tek zikredemediğim tüm değerli insanlara sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Çoğu sorunsalımı derinlemesine mülakatlarla aşabildim.

Hicret Aydın ve Sevil Aydın Hocalarımla tanışmak, hayatımın kırılma noktalarından biri oldu. Dostluklarını daima yakın biçimde hissettim. Beni ailelerinden ayrı tutmadılar. Bir teşekkürden fazlasını hak ediyorlar. Onlara minnettarım. Aytaç Odacılar, Eray Mert, Hamza Kocatepe, Cemal İlhan, Yiğit Savuran, Okan Aygün, Çağdaş Bilici, Mutlu Dereli, Tolga Çekiç, Numan Tahmiscioğlu ve Pınar Uz Hançarlı beni daima desteklediler. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum. PAÜ SBKY'nin değerli hocaları da bana çok sıcak bir çalışma ortamı sundular. Bu konuda çok şanslı olduğumu belirtmeliyim.

Değerli annem Kamuran Aydın ve değerli abim Çağatay Aydın maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemediler. Onlara çok şey borçluyum. Emeklerinin karşılıkları olmasa da arzu ederim ki bu satırlar Onları bir nebze olsun mutlu eder. Sevgili yeğenim Hira Aydın de beni varlığıyla sürekli neşelendirdi. Bu satırları okuyup anlayacak yaşa geldiğinde umarım yüzünde ufak bir tebessüm oluşturabilirim.

Teşekkürlerin en büyüğü Hilal'e. Bir eş, hayat arkadaşı, dost ve sırdaş olarak hayatıma anlam kattı. Sıkıntılı zamanlarımda tez yazmam konusunda beni sürekli cesaretlendirdi. Bu tezi zihnen sağlıklı biçimde bitirebilmemi Hilal'e borçluyum.

Bu tezi babam Hasan Ali Aydın'e adıyorum. Akıp giden yıllar acımı hafifletmedi. Özlemim asla dinmeyecek. Bunun farkındayım.

ÖZET

YEREL SİYASETİN YENİDEN ÖLÇEKLENMESİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ

AYDINER Tolgahan

Doktora Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İnan ÖZER

Şubat 2019, XI + 407 Sayfa

Bu çalışma, Denizli yerel siyasetinin 1973 ve 2009 yerel yönetim seçimleri arasında geçen süredeki devamlılıklarını ve kırılmalarını, seçilmiş belediye başkanlarının görev sürelerini temel alarak, belediye başkanlarının ‘yerel düzeyde koalisyonlar inşa etme’ sorunsalıyla birlikte değerlendirmeye çalışmıştır. 1980 sonrası ihracata dayalı sermaye birikimi, Denizli’nin kentsel sorunlarını yerel siyasal düzeyde daha da problematik hale getirmiş ve Denizli açısından yerel siyaset, uzunca bir süre temel belediyeçilik hizmetlerinin sunumundaki sorunlarla eş tutulmuştur. Diğer yandan, yerel düzeyde farklı aktörler arasında birliktelikler kurma konusunda da sorunlar yaşayan belediye başkanları, Ankara’nın kaynaklarını kente aktarma konusunda engellerle karşılaşmıştır. Bu durum, uzunca yıllar parti siyasetine mesafeli duran Denizli yerel burjuvazisinin bir platform nezdinde bir araya gelmeleri ve aktif siyaseti etkileme çabalarıyla dönüşüme uğramış; bir dönem platform sözcülüğü de yapan Nihat Zeybekçi’nin belediye başkanı olması, Denizli kentinin yerel siyaset deneyimini yeniden ölçeklendirmiştir.

Çalışma kavramsal olarak devletin yeniden ölçeklenmesi tartışmalarını başlatmış fakat kavramın Keynesgil ülkelerdeki açıklayıcılığının, sanayileşmesini geç tamamlayan ülkelerde de geçerli olması adına, Türkiye’de kapitalizmin gelişimini dönemler halinde irdelemiştir. Türkiye’nin yerel siyaset deneyimi çalışma için önemli olmuş ve Denizli’nin, Türkiye’nin yerel siyaset panoramasıyla uyumlu ve uyumsuz yönleri de derinlikli biçimde ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü, literatür taraması bağlamında temel sorunsalın ortaya çıkmasını ele almıştır. İkinci bölümde, yerel siyaset üzerine temel yaklaşımların tartışılmasının ardından devletin yeniden ölçeklenmesi ve yeni kentsel siyaset tartışmalarının öne çıkan özellikleri, Türkiye deneyimini açıklayıcı biçimde tartışılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’nin yerel siyaset panoramasının öne çıkan özelliklerine değinilmiştir. Son bölümde, çalışmanın inceleme nesnesi olan Denizli yerel siyasetinin tarihsel süreçte temel belirleyici noktaları üstünde yoğunlaşmıştır. Özellikle Denizli’nin yerel siyaset deneyiminin yerel burjuvazinin girişimiyle birlikte dönüşümü, ‘yeni kentsel siyaset’ kavramsallaştırmasıyla birlikte ele alınmıştır. Çalışma, sonuç ve genel değerlendirme kısmıyla sonlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kentsel Siyaset, Denizli Yerel Siyaseti, Sermaye – Siyaset İlişkisi, Yerel Koalisyon İnşası, İş Dünyası Yanlısı Yerel Siyaset

ABSTRACT
RESCALING OF LOCAL POLITICS: THE CASE OF DENİZLİ

AYDINER Tolgahan

Ph.D. Dissertation

Department of Political Science and Public Administration

Doctoral Program of Political Science and Public Administration

Advisor of the Thesis: Prof. Dr. İnan ÖZER (Ph.D.)

February 2019, XI + 407 Pages

This study tries to evaluate the continuity and change of local politics of Denizli, between 1973 and 2009 local elections, by emphasizing to the problem of local coalition building at local level of elected mayors. After 1980, the rise of the export-based capital accumulation made the urban problems of Denizli even more problematic at the local political area and local politics was equated with the problems in the provision of basic municipal services for a long time for Denizli. On the other hand, mayors who had problems in establishing coalitions between different actors at the local level faced obstacles in transferring Ankara's resources to the City. This has been transformed by the efforts of the local bourgeoisie of Denizli, which has been remained distant itself from party politics for a long period, with a platform to influence active politics. Nihat Zeybekçi, who also served as the platform spokesman for a period, re-scaled the local political experience of the city of Denizli.

The study conceptually adopted the discussions of the state re-scaling literature but to harmonise the validity of the mentioned concept for the countries which experienced late industrialization, development of capitalism of Turkey was analysed into the historical periods. The experience of local politics of Turkey was also important for the study and Denizli's compatible and incompatible features with the experience of Turkey were also tried to discuss in detail.

The first part of the study addressed the emergence of the main problematic in the context of literature review. In the second part, after the discussion of the basic concepts of local politics, highlights of the state re-scaling and new urban politics literature were discussed to illustrate the experience of Turkey. In the third part of the study, the highlights of the history of local politics of Denizli were discussed. In the last chapter, the main aim of the study was to examine the main determinants of local politics of Denizli. In particular, the transformation of Denizli's local political experience with the initiative of the local bourgeoisie has been considered together with the conceptualization of the new urban politics literature. The study ends with the conclusion and general evaluation.

Keywords: New Urban Politics, Local Politics of Denizli, Business-Politics Relation, Local Coalition Building, Pro-Business Local Politics

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Literatür Özeti Bağlamında Temel Sorunsalın Ortaya Çıkması	10
1.2. Çalışmanın Hipotezleri.....	27
1.3. Çalışmanın Yöntemi	31
1.4. Çalışmanın Kısıtlılıkları	33

İKİNCİ BÖLÜM

YEREL SİYASETE TEMEL YAKLAŞIMLAR, KURAMSAL ARKA PLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yerel Siyaset Üzerine Temel Tartışmalar	34
2.1.1 Yerel Siyaset Kuramları	37
2.1.1.1 Liberal (Çoğulcu) Yaklaşım	38
2.1.1.2. Yönetimci (Weberyan) Yaklaşım	43
2.1.1.3. Marksist Yaklaşım	46
2.1.1.3.1. Araçsal Görüş	48
2.1.1.3.2. Yapısalcı Görüş	49
2.1.1.4. 1970 Sonrası Kentsel Siyasette Yeni Analiz Yolları	51
2.1.1.4.1. Büyüme Ortaklığı Kuramı.....	52
2.1.1.4.2. Kentsel Rejim Kuramı.....	55
2.1.2. Kenti Yeniden ‘Eleştirel’ Okumak: Kapitalist Devlet Bağlamında ‘Yerel’	59
2.2. Kuramsal Arka Plan ve Kavramsal Çerçeve: Yerel Siyasetin Dönüşümü.....	62
2.2.1. Refah Devletine Doğru: Tekil Ulus Devlet Bağlamında Keynesyen Refah Ulus Devletin İnşası.....	63

2.2.1.1. Keynesyen Refah Devletinin Yereldeki Tezahürü: Mekânsal Keynesyenizm	66
2.2.1.2. Mekânsal Keynesyenizm ve Keynesyen Refah Ulus Devlet Döneminde Kentsel Siyasetin Doğası.....	68
2.2.2. Fordizmin Krizi: Post-Fordist Dönemin Rekabetçi Ulus Devletleri	73
2.2.3. Fordist Dönem Sonrası Kentsel Siyasetin Değişen Doğası: Ölçek/Yeniden Ölçeklenme Tartışmaları ve Küyerelleşme.....	79
2.2.4. Yeni Kentsel Siyasete Doğru: Girişimci Kentler / Yerel Girişimcilik	88
2.2.4.1. Yeni Kentsel Siyaset Alanının İnşası.....	93
2.2.4.1.1. Refah Devleti Siyasalarının Çözülmesi.....	95
2.2.4.1.2. Karar Almanın Esnemesi: Kamu, Özel Sektör Ve Sivil Toplum Arasında İşbirliği Yaratan Yönetişim.....	97
2.2.4.1.3. Pazarlanabilir ve Rekabetçi Kentler Yaratan Yönetişim.....	99
2.2.4.1.4. İş Dünyası ve Yerel Siyaset: Yeni Kentsel Siyasetin İnşası Üstüne Bazı Yardımcı Kavramlar.....	103
2.2.4.1.4.1. Bağımlılık, Bağlantılılık ve İlişkiselik.....	104
2.2.4.1.4.2. Merkezi Devlet Aygıtının Konumu	105
2.2.4.1.4.3. Yerel Düzeyde Koalisyonlar Kurmak: İş Dünyası Çıkarlarının Kent Düzeyinde Örgütlenmesi Üstüne Bazı Çıkarımlar.....	107
2.3. Batılı Olmayan Ülkelerde Devletin Yeniden Ölçeklenmesi ve Türkiye'nin Yeni Kentsel Siyaset Deneyimi İçin Çıkarımlar.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KENTSEL SİYASET PANORAMASI

3.1. Türkiye'nin Kentsel Siyaset Panoramasının Öne Çıkan Özellikleri.....	116
3.1.1. Ulus Devletleşmenin Etkileri: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Siyaset Deneyimi.....	117
3.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş: Demokrat Partili Yıllarda Yerel Siyaset Deneyimi.....	127
3.1.3. İthal İkameci Sanayileşme Politikaları ve Planlı Kalkınma Dönemi	137
3.1.3.1. 1960'lı Yılların Yerel Siyaset Deneyimi: Yerel İktidar Yapısını Dönüştüren Süreçlerin Başlangıcı.....	151
3.1.3.2. 1970'li yılların Yerel Siyaset Deneyimi: Siyasetin Kentleşmesi ve Toplumcu Belediyecilik	159
3.1.4. 1980 sonrası Dönemde Neoliberalizmin Farklı Uğrakları: Sermaye – Siyaset İlişkisinin Dönüşümü.....	169
3.1.4.1. 1980 sonrası Neoliberal Yerel Siyasetin İlk Uğrağı: ANAP Belediyeciliği	185

3.1.4.2. 1989 Yerel Yönetim Seçimleri ve Yeniden Sosyal Demokrat Deneyim Çabası.....	190
3.1.4.3. 1994 Yerel Yönetim Seçimleri ve Yerel Siyasette Milli Görüş Dönemi: Refah Partisi Belediyeciliği	193
3.1.5. AK Parti İktidarı ve 2000’li Yılların Yerel Siyaset Deneyimi Üstüne Notlar	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DENİZLİ KENTİNİN YEREL SİYASET PANORAMASI: DEVAMLILIKLAR VE KIRILMALAR

4.1. Ekonomik, Siyasal ve Toplumsal Bağlamda Erken Cumhuriyet Dönemi ve Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında Denizli’nin Yerel Siyaset Deneyimi	208
4.1.1. Yönetel Yapı: Denizli İl Özel İdaresi ve Denizli Belediyesi	209
4.1.2. Siyasal Hayatın Temel Aktörleri ve Eğilimleri: CHP’den DP ve AP’ye Merkez Sağın Güçlenmesi Üzerine Notlar	211
4.1.3. Denizli’de 1970’li Yılların Sonuna Kadar Ekonomik Yapının Tarihsel Birikimi Üzerine Notlar	222
4.1.4. Denizli’de Toplumcu Belediyecilik Deneyimi: 1973 - 1980 Hasan Gönüllü Dönemi.....	229
4.1.4.1. Denizli’de Toplumcu Belediyecilik Deneyiminin Genel Hatları	236
4.1.4.1.1. Hasan Gönüllü’nün Seçim Söyleminin Odak Noktaları ve Kent Yoksulları	238
4.1.4.1.2. Kentsel Düzeyde İlk Gerilimler: Belediye Meclisi ve Encümeninde Güç Mücadelesi	241
4.1.4.1.3. Kolektif Tüketimin Düzenlenmesi Süreçleri.....	244
4.1.4.1.4. Yerel Birliktelik Örneği Olarak Denizli Tıp Fakültesi ve Pamukkale Üniversitesi’ni Kurma Vakfı Geçici Komitesi	247
4.1.4.1.5. Hasan Gönüllü Dönemi’nin Denizli Yerel Siyasetindeki Önemi	249
4.2. 1980 Sonrasında Denizli Ekonomisinde Yeni Evre: İhracata Dayalı Sermaye Birikiminin Büyümesi, Olgunlaşması ve Krizi.....	251
4.2.1. Özalp Yıllar: Siyasete Uzak Dönemde Denizlili İşadamları	255
4.2.2. 1990’lı Yılların Ortasına Kadar İş Dünyasının Formel ve Enformel Yollarla Örgütlenme Çabaları.....	260
4.3. Yerel Siyasal Alanda Merkez Sağın Birlikteliği: 1984 – 1999 Ziya Tıkıroğlu Dönemi.....	263
4.4. Yeniden Sosyal Demokrat Belediyecilik Çabası: 1989 – 1999 Ali Marım Dönemi	270
4.5. Yeni Kentsel Siyaset Öncesi Son Dönemeç: 1999 – 2004 Ali Aygören Dönemi ...	283
4.6. Denizli’de Yeni Kentsel Siyasetin İnşası	294

4.6.1. Yerel Siyasetin İş Dünyası Yanlısı Biçimde Yeniden Yapılanması: Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu.....	297
4.6.1.1. İş Dünyası Siyaseti Belirliyor: Platform'un Yerel Siyasal Alanda Aktif Olma Girişimleri	306
4.6.1.2. Platform'un Yerel Siyasete Etkisi: Yerel Siyasa Yapım Sürecinin Yeniden Düzenlenmesi	312
4.6.2. Yerel Kurumsal Yapıların Siyasa Üretme ve Uygulama Kapasitelerinin Üniversite Önderliğinde Harekete Geçirilmesi.....	322
4.6.3. 2004 Yerel Seçimleri ve Yerel Siyasette İş Bitirici Başkan Dönemi: Nihat Zeybekçi'nin Denizli Belediye Başkanlığı'na Giden Sürecin Analizi	327
4.6.3.1. Kamusal Mekânların Dönüşümü: Alışveriş Merkezleri Projeleri.....	339
4.6.3.2. Belediye Hizmetlerinin Dönüştürülmesi ve Kentsel Dönüşüm Projeleri	344
4.6.3.3. İdari Parçalanmışlığın Azaltılması.....	350
4.6.3.4. Yerel Yapılandırılmış Ahengin Kurulması: Nihat Zeybekçi Döneminde Yeniden Ölçeklenen Yerel Siyaset.....	355
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	368
KAYNAKLAR	380
ÖZ GEÇMİŞ	407

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. DTO Başkanı Nail Kalemci'nin İş Dünyasına Çağrısı.....	308
Şekil 2. Denizli Platformu'nun Toplantı Haberi.....	309
Şekil 3. Kentsel Dönüşüm Projelerinin Başlangıcından Bahseden Gazete Haberi.....	347
Şekil 4. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Öncesi Nihat Zeybekçi'nin Basında Yer Alan Söylemi.....	355
Şekil 5: Nihat Zeybekçi'nin Gazetelere Verdiği Seçim Afişleri.....	356
Şekil 6: Nihat Zeybekçi Gazete Haberi.....	356

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	204
Tablo 2. Denizli Merkez 1989 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonuçları.....	271
Tablo 3. Denizli 1994 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonuçları.....	279
Tablo 4. 1994 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçların Göre Belediye Meclisindeki Üyelerin Meslek Dağılımları.....	280
Tablo 5. Denizli’de 1999 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçları.....	284
Tablo 6. 1999 Yerel Yönetim Seçimleri Sonrası Belediye Meclis Üyelerinin Meslek Dağılımları.....	284
Tablo 7. Bazı Anadolu Kentlerinde RP’nin Yerel Yönetim Seçimlerindeki Oy Dağılımı.....	295
Tablo 8. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları.....	337
Tablo 9. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonrası Denizli Belediye Meclisi Üye Dağılımları.....	337
Tablo 10. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonucunda Denizli Belediyesi Meclis Üyelerinin Meslek Dağılımları.....	337
Tablo 11. Denizli Belediyesi Bütçeleri.....	346
Tablo 12. Denizli Belediyesi’nin Sosyal Yardımları.....	349
Tablo 13. Cankurtaran, Pamukkale, Karahayıt ve Gölemezli Belediyeleri’nde 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçları.....	353
Tablo 14. Denizli Merkez 2009 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonucu.....	357
Tablo 15. 1973 – 2009 Yılları Arası Seçilmiş Belediye Başkanları Döneminde Denizli’nin Yerel Siyaset Panoramasının Öne Çıkan Özellikleri.....	363
Tablo 16. Nihat Zeybekçi Döneminde Gerçekleşen Kentsel Projelerin Yüklenici Firmalarının İllere Göre Dağılımı.....	365

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AVM	Alışveriş Merkezi
AYYÖŞ	Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
BASİAD	Babadağlı Sanayici ve İş Adamları Derneği
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BİR-EMEK	Birleşen Emekçiler
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
ÇYYD	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DEBA	Denizli Basma Boyama Sanayii
DEĞİAD	Denizli Genç İşadamları Derneği
DENBİR	Denizlililer Birliği Eğitim ve Kültür Vakfı
DENİB	Denizli İhracatçılar Birliği
DENTEKS	Denizli Tekstil
DESBD	Denizli Sanayiciler ve Bankacılar Derneği Başkanı
DETGİS	Denizli Tekstil ve Giyim Sanayicileri Derneği
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DSO	Denizli Sanayi Odası
DTB	Denizli Ticaret Borsası
DTO	Denizli Ticaret Odası
DYP	Doğru Yol Partisi
EGS	Ege Sanayicileri Derneği
GEKA	Güney Ege Kalkınma Ajansı
GİPSAN	Göveçlik İplik Sanayii
GSO	Gaziantep Sanayi Odası
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GTO	Gaziantep Ticaret Odası
GTSO	Gaziantep Ticaret Sanayi Odası
HP	Halkçı Parti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
İÖİ	İl Özel İdaresi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KONSİAD	Konya Sanayici ve İş Adamları Derneği
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yörelere
KRUD	Keynesyen Refah Ulusal Devlet
KYTKT	Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı
MB	Merkez Bankası

MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MOGG	Manisa Ortak Girişim Grubu
MOSBSD	Manisa Organize Sanayi Bölgesi Sanayicileri Derneği
MSP	Milli Selamet Partisi
MSTO	Manisa Sanayi ve Ticaret Odası
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SİAD	Sanayici İş Adamları Derneği
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TABA	Türk-Amerikan İşadamları Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKSİF	Türkiye Tekstil Örne ve Giyim Sanayi İşçi Sendikası
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TOB	Türkiye Odalar Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Yerel/kentsel siyaset, yerel yönetim/yönetişim hakkında yapılan tartışmaların büyük bir çoğunluğu, yereli ya da kenti ‘demokrasi’ kavramıyla ilişkilendirmektedir. Güler’in liberal ipotek olarak kavramsallaştırdığı bu ana akım yazının temel argümanı, yerel yönetimlerin Batı Avrupa’nın iktisadi ve toplumsal koşullarında oluşan sivil toplum temelli bir oluşum olduğu yönündedir. Bu ana akım literatür, yerel – merkez karşıtlığı açısından yerel olanı katılım, demokrasi, etkinlik, verimlilik yönlerinden dolayı merkeze kıyasla daha ‘özgürleştirici’ biçimde tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle, ana akım tartışmaların büyük bir çoğunluğu yerelin, merkezin gücünü azaltıcı bir yönü olduğu iddiasında bulunmaktadır.

Kentsel siyasetin doğası, seçmenler/siyasetçiler ya da sadece çıkar gruplarının kendi aralarındaki rekabete indirgenemeyecek kadar çeşitlidir. Kent ya da yerel, o alanı (*spatial*) kullanan ekonomik, siyasal ve toplumsal aktörlerin şekillendirdiği, ölçeği tarihsel bağlamda ekonomik süreçlerin etkisiyle değişen bir sarmalı ifade etmektedir. Yerel siyasetin temel sorunsallarından biri de bu karmaşık süreçte hangi aktörlerin karar alma süreçlerinde etkin olduğunun bulunmasına yöneliktir. Fakat karar alma süreçleri yerel siyasetin sadece kendi dinamikleri içinde şekillenmemekte, devlet aygıtının yereldeki etkisi, yerel siyasetin temel tartışma konularını da dönüştürmektedir.

Yerel siyaset üstüne yapılan tartışmaların büyük bir çoğunluğu reform tartışmalarını kurumsal yapıların dönüşümünde başat kabul etmektedir. Böylelikle, başta belediyeçilik hizmetleri olmak üzere yerel meclislerdeki karar alma süreçleri, kamu-özel işbirlikleri, halkın yerel siyasa yapım süreçlerine katılımı, sivil toplumun yerel siyasa yapım süreçlerine etkisi, iş dünyasının özelleştirme süreçleriyle hizmet sunum süreçlerine katılmaları gibi başlıklar, reformlara yüklenen normatif anlamlarla şekillenmektedir. Şayet gerçekleştirilen reformun çoğulcu bir nitelik taşıdığına inanılıyorsa da, söz konusu yasal düzenlemeler yerel yönetişimi sağladığı gerekçesiyle büyük ölçüde olumlanmaktadır. Fakat bu tartışmaların da büyük bir çoğunluğu, devlete atfedilen dışsal konumla şekillenmektedir. Reformun olumlu olduğu varsayılan çıktıları, sermaye birikim süreçlerinin niteliklerinden bağımsız düşünülmede, yerel siyasetin temel tartışma konuları da sadece kurumsal yapıların işlevlerine ve hizmet sunma süreçlerine hapsedilmektedir.

Diğer yandan yerel siyaset çalışmalarının ayrı bir disiplin olarak kavramsallaştırıldığı dönemden bu yana, iş dünyasının yerel siyasetle olan ilişkisi, ana akım yazın tarafından sıkça kullanılmış; fakat yukarıda belirtilen devlete dışsal nitelik atfetme sorunu, bu ilişkilerin de lineer şekilde kavranmasına sebebiyet vermiştir. Çoğu çalışma, iş dünyası temsilcilerinin yerel siyaset üzerinde başat konumda olduğunu kabul etmekte, özellikle ana akım yazın, devlet – piyasa arasındaki ilişkiye vurgu yapmadan, yerel düzeyde sermaye sahiplerinin *otonom* bir güce sahip olduğunu dolaylı bir biçimde ifade etmektedir. Bu otonomluk, sermaye birikim süreçlerinden bağımsız biçimde, kentsel kaynakları yönlendirme kapasitesine sahip yerel burjuvaziye, yerel siyaset süreçlerinde başat bir konuma oturtmaktadır. Bu söylem, yerel çıkarlarını korumaya istekli yerel sermayenin yerel siyaseti doğal biçimde etkileyeceği savına dayanmaktadır. Özellikle büyüme ortaklıklı kuramlar olarak nitelendirdiğimiz bu ana akım yazın, yerel burjuvazinin siyasi aktivizmine değinse bile, sermayedarların yerel siyaseti etkileme biçimlerinin nedenlerine odaklanmamaktadır. Halbuki devlet aygıtının yönlendirdiği kaynaklara ulaşma isteği, yerel burjuvaziye farklı biçimlerde yerel siyasete entegre etmektedir. Diğer yandan, ülkenin politik atmosferi ve ulusal siyasetin niteliği de iş dünyasının siyasetle olan mesafesini dönüştürmektedir. Bu bağlamda iş dünyası ve siyaset arasında, devlet ve piyasa arasında var olduğu iddia edilen karşıtlığın ve zıtlığın ötesinde bir ilişki bulunmakta ve iş dünyasının siyasi kanallara ulaşma istenci, devletle koruduğu mesafeye göre şekillenmektedir.

Yerel siyasetin temel sorunsallarından birinin, yerel düzeyde karar alma süreçlerinin hangi aktörlerin etkisiyle şekillendiğinin belirlenmesi olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu çalışmanın temel öngörüsü, vatandaşların ve siyasi partilerin kentsel siyaseti belirleme noktasında mutlak hâkim olmadıkları yönündedir. Özellikle 1980 sonrası neoliberal yeniden dönüşüm süreçleriyle birlikte yerel kurumsal yapıların öneminin artması, formel ve enformel şekilde örgütlenebilmiş sermaye gruplarının mekâna ilgilerini arttırmıştır. Çıkar grupları olarak da nitelendirilebilecek sermaye gruplarının yerel siyasette etkili oldukları savı doğru olsa da, sermaye gruplarının yereldeki etkileri Brenner'ın (2004) ve Swyngedouw'un (1997a) kavramsallaştırdığı *yerel/bölgesel güçlerin yükselişini sağlayan ölçek dönüşümleri, devletin birikim rejimi, metropoliten yönetim, küyerelleşme stratejileri, girişimcilik ve rekabetçilik tartışmalarından bağımsız düşünülememektedir. 1980 sonrası neoliberal dönüşüm*

süreçleriyle birlikte yerel / bölgesel güçlerin yükselişi, Westphalian devlet formunun dönüşümüne içkindir. Dolayısıyla sermayenin yerel siyasetteki dominant rolünün hangi şartlarda şekillendiğinin belirlenebilmesi için, yukarıda bahsedilen ekonomi-politik bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Devlet formunda yaşanan tüm bu yapısal dönüşümler, kentsel siyasetin biçimini de etkilemiştir. Özellikle büyük ölçekli sermaye yatırımlarının kentsel alanlara kaymasıyla birlikte kentler, sermaye için önemli bir devinim yaratmıştır. Sermayenin kentsel alanlara yönelmesi, alışveriş ve büyük iş merkezlerinin, yeni sanayi alanlarının, soylulaştırılmış bölgelerin artmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece kentsel siyasetin en önemli aktörlerinden biri olan yerel yönetimlerden beklenen, kentsel kamusal hizmet sunmalarından ziyade, hizmetlerin minimum maliyetle özel sektör tarafından sunulmasını sağlayacak ortamı yaratmaları olmuştur. Böylece kentlerin temel işlevi, kentli orta sınıflara hizmet sunmanın ötesinde, yerel ekonomik kalkınmadır. Özellikle kentsel girişimcilik ve bölgesel rekabetçilik, sermayenin kente müdahil olma biçimlerini de etkilemekte ve yerel siyasetin içeriği de bu yapısal dönüşümler doğrultusunda şekillenmektedir.

Ekonomik bağlamdaki dönüşüm, yerel siyasetin Weberci – geleneksel konumunu da değiştirmiş ve bu çalışmanın Cox'tan ödünç aldığı "*yeni kentsel siyaset*" tartışmaları başlamıştır. Yeni kentsel siyaset, çok ölçekli ve çok boyutlu bir tartışma olarak geleneksel belediyeçilik formunun kentsel siyaset üzerinde başat olduğu formdan keskin bir kopuşu ifade etmektedir. Bu kopuşun Türkiye özelinde gelişimi büyük oranda yerel siyasetin projeci biçimde dönüşümüyle mümkün olmuştur. Yerel yönetim tartışmalarını da kapsayan bu yeni siyaset formu, kamusal hizmetlerin piyasalaşması ve özelleştirme, büyük ölçekli kentsel mega projeler, kentsel dönüşüm projeleri, karar alma süreçlerinde hegemonik belediye başkanları, karar almanın merkezi biçimde yerleşmesi gibi birçok norma sahiptir. Dolayısıyla yeni kentsel siyaset, seçim coğrafyası tartışmalarından fazlasını ifade etmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda kentsel kamusal hizmetlerin siyasallaştığı dönemden, söz konusu hizmetlerin piyasalaştığı döneme geçen paradigma değişimi, bu sürecin izahını gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de kapitalizmin tarihsel uğrakları, devlet – piyasa karşıtlığından fazlasını içermektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra burjuvazi, büyük ölçüde devlet

eliyle yaratılmaya çalışılmış¹ ve sermaye birikim rejimlerine göre de devlet – piyasa ilişkisi tarihsel süreçte yeniden konumlanmıştır. Türkiye’ye özgün biçimde şekillenen bu dönüşüm, İstanbul merkezli ticaret burjuvazisini ve -1970’li yıllarda ilk filizlenmelerini veren ve 1980 sonrasında da ihracata dayalı sermaye birikiminin önemli dışlılıları olan- Anadolu kaplanları kentlerini iki farklı bağlamda konumlandırmıştır. Büyük ölçüde MÜSİAD çevresinde kuvvetlenen Anadolu sermayesi, ekonomik gelişmişliklerine yapılan vurguyla devlet yardımlarından ve teşviklerinden bazı dönemlerde yararlanamamış; diğer yandan ihracata dayalı sermaye birikiminin krizlere yatkın doğası, yerel burjuvaziyi devlet yardımlarına daha da bağımlı kılmıştır. Bu durum yerel burjuvazinin enformel ya da formel kanallarla siyasi kaynaklara ulaşmasını zaruri kılmış, sanayi ve ticaret odaları ya da gönüllü iş dünyası dernekleriyle yerel burjuvazi kendi içinde örgütlen(ebil)miştir. Böylelikle yerel düzeyde, ekonomik krizlere yapılan vurguyla, yerel sermaye önemli bir siyasal aktör olarak konum almaktadır. 1980 sonrasında Anadolu kaplanları kentlerinde sermaye-siyaset ilişkisini yeniden ölçeklendiren bu durum, yerel siyasetin geleneksel algılanma biçimini de dönüştürmüştür. Bu durum kaçınılmaz biçimde yerel yönetimlerle iş dünyası arasındaki rabıtayı sıklaştırmıştır.

Devletin yeniden ölçeklenmesi ve neoliberal yerel siyaset kavramlarının Türkiye deneyimi için açıklayıcı rolleri olsa da, Türkiye’nin yerel siyaset deneyimi büyük oranda Kuzey Atlantik Fordist deneyimi yaşayan ülkelerden farklılık göstermektedir. Savaşkan’ın (2017; 2018) ifade ettiği şekliyle sadece neoliberalizme atıf yapılarak Türkiye deneyiminin anlaşılması olanak dışıdır. Gelişmiş kapitalist araçlara sahip Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler, 1970’li yıllara kadar sermaye birikiminin önemli dışlılıları olmuş ve merkezi yönetimle birlikte uyum içinde çalışmışlardır. Özellikle Keynezcı refah devleti uygulamalarının yerel düzeyde yürütülmesi hususunda yerel yönetimler çok önemli roller üstlenmişlerdir. Fakat 1980 sonrasında devletin yeniden ölçeklenmesi süreçleri bu ülkelerin yerel yönetimlerini idari ve mali bağlamda merkezi devlete karşı özerkleştirmiştir. Özelleştirme ve piyasalaşma süreçleriyle birlikte yerel güçler ve yapılar, merkezi devletin mali yükünü de azaltarak kapsamlı bir yerelleşme sürecinin önemli özneleri olmuşlardır. Fakat bu deneyimin batılı olmayan ülkelerin yeniden ölçeklenme süreçleriyle aynı özellikler gösterdiğini söylemek olanaklı değildir. Çünkü söz

¹ 3.1.2. No.’lu başlık bu tartışmayı yürütmektedir

konusu ülkelerde 1970'lere kadar yerel yönetimlerin refahı dağıtan ve üreten işlevleri oldukça kısıtlıdır. Örneğin 1970'li yıllarda Türkiye'de toplumcu belediyeçilik olarak ifade edilen deneyim, büyük ölçüde merkezi devlet aygıtıyla bir gerilim içinde ve sosyal demokrat vaatlerle ortaya çıkan belediye başkanları nezdinde şekillenmiş; sadece bireysel çabalarla emeğin yeniden üretim koşullarının kent emekçileri lehine kullanılmasının koşulları, belediye başkanları nezdinde olgunlaştırılmıştır. Fakat 1980 sonrasında yerel yönetimler batılı olmayan ve geç sanayileşen ülkelerde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmış ve sosyal harcamalarda önemli roller oynamışlardır. Söz konusu harcamaların emeğin yeniden üretimi koşullarına olan katkıları tartışmalı olmuş ve bu sefer, idari ve mali açıdan merkeze daha bağımlı bir yerelleşme süreci Türkiye'nin yerel siyaset deneyiminin belirleyicisi olmuştur. Bu bağlamda, sadece neoliberalizmle atıf yapılarak Türkiye deneyimini anlamak pek mümkün gözükmemekte ve yerel faillerin karmaşık ve çelişkili yapılarına odaklanan görgül araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın inceleme nesnesi olan Denizli, ekonomik, toplumsal ve siyasal özellikleriyle dikkat çeken ve 1980 sonrası ihracata dayalı sermaye birikimi vasıtasıyla literatürde yeni sanayi odağı ve Anadolu kaplanı olarak anılan bir kenttir. Denizli yerel siyasetini çerperinde tutan birçok çalışma kaleme alınsa da² Denizli yerel siyasetini toparlayıcı biçimde ele alan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Denizli yerel siyasetine dolaylı olarak değinen çalışmalar farklı bağlamlarda Denizli yerel siyasetinin dönüşümünün ana hatlarını ele almış, fakat bu tartışmalar ya yerel siyaset deneyiminden bahsetmemiş ya da büyükşehir-bütünşehir tartışması, kentsel kamusal mekânların dönüşümü, belediye hizmetlerini özelleştirilmesi gibi konuların arkasındaki motivasyona yerel siyaset tartışmaları açısından değinmemiştir. Bu motivasyona değinmeye çalışan tartışmaların çoğu da küreselleşme ve neoliberalizme açıklayıcı roller vermiş; fakat Denizli'nin kendine özgü dinamiklerine odaklanmamıştır. Denizli'yi ilgi çekici kılan unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

1-) Denizli'de siyasal aktörlerin kent düzeyinde önemli temsilcileri uzunca yıllar avukatlar, mimarlar, mühendisler ve orta ölçekli tüccarlar bağlamında şekillenmiştir. Sanayiciler, ihracata dayalı sermaye birikiminin olgunlaştığı yıllarda siyasete çeşitli gerekçelerle ilgi duymamışlar, Özal'ın Denizli kentine desteğiyle siyasal ve ekonomik

² 1.1. No.'lu başlık bu süreci tartışmaktadır.

krizlere karşı korunmaya çalışmışlardır. Uzunca yıllar Denizli kentinin çıkarları Ankara nezdinde enformel bireysel çabalarla sağlanabilmiştir.

2-) Denizli'nin ekonomik ve siyasal çıkarlarının Ankara nezdinde temsil edil(e)mediği iddiaları sürekli gündemde olmuş ve yerel siyasal alan bu söylem etrafında şekillenmiştir.

3-) 2004 yerel yönetim seçimlerine kadar çoğu belediye başkanı, yerel siyasal alanda birliktelikler kurma konusunda sorun yaşamışlardır. Yerel koalisyon kuramama süreci büyük ölçüde aynı partiden milletvekilleriyle, parti il teşkilatlarıyla ve belediye meclisleriyle koordineli çalışamamaya ilişkindir. Görev dönemlerinde kuvvetli muhalefetle karşılaşan belediye başkanları hem yerel koalisyonlar kurmakta sorun çekmişler hem de uygulamak istedikleri projeleri görev sürelerinde tamamlayamamışlardır.

5-) Denizli'nin merkez sağ partiler nezdinde şekillenen siyasal coğrafyasına rağmen merkez sağ partiler arasında bölünmüşlük CHP'yi önemli dönemlerde öne çıkarmıştır. Merkez sağ oyların bölünmesi neticesinde 1973 yerel yönetim seçimlerinden sonra parçalı biçimde tam 17 yıl CHP'li belediye başkanları yönetimde olmuştur.

6-) Özal dönemiyle yerel sermayedarlar arasında kurulan enformel bağ, yerel burjuvaziye yerel siyaset içinde kurumsallaştırmamış; koalisyonlar dönemlerinde Ankara'ya karşı kendini yalnız hisseden Denizli'nin önde gelen sermayedarları, Ankara'ya karşı seslerini duyuracakları bir platform oluşturma gayretine girmişlerdir. Bu durum, 2000'li yılların başında Denizli yerel siyasetinin yeniden ölçekleneceği bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır.

Bu çalışma Anadolu Kaplanları içerisinde önemli bir yer tuttuğu iddia edilen Denizli kentinin 2000 sonrası yerel siyasetinin dönüşüm süreçlerini, iş dünyasının aktif siyasete yönlendirme çabalarıyla, 1973 – 2009 yılları arasında görev yapan seçilmiş belediye başkanlarını referans alarak, yerel sermaye – yerel siyaset ilişkisinin hangi şartlarda ve koşullarda yeniden ölçeklendiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Denizli üzerine yapılan birçok çalışma yerel siyasetin ilgi alanına giren konuları büyük oranda kapsamakta³ fakat karşılıklı olarak bu çalışmalar hem yerel siyasetin kent ekonomisine

³ 1.1.No.'lu başlıkta bu husus tartışılmıştır.

etkililerini hem de yerel siyasetin söz konusu ekonomik ilişkilerle nasıl dönüştüğünü tartışmaya açmamaktadır. Bu durumun en önemli örneğini, iş dünyasının aktif siyasete müdahil olma çabaları oluşturmaktadır. Denizli kentinin yerel burjuvazisinin Denizli Sanayici Tüccar ve İş Adamları Platformu adı altında, ulusal siyasetin ajandasına eklenme çabalarının yerel siyasetle kesiştiği noktalar, Denizli kentinin yerel siyasetinin yeniden ölçeklenmesinin en keskin bağlamını oluşturmaktadır.

Çalışma boyunca Denizli yerel siyasetinin devamlılıkları ve kırılmaları da ele alınacaktır. Devamlılıklar, Zeybekçi dönemine kadar 1973 yerel yönetim seçimlerinden sonra göreve gelen belediye başkanlarının yerel düzeyde birliktelikler kurma süreçlerinde deneydikleri sorunlarla ilişkilidir. Denizli yerel siyasal alanında söz konusu birliktelikleri sağlayamamak, Ankara'nın desteğini gerektiren siyasaların gerçekleştirilememesiyle ilişkilendirilmiş ve yerel siyasal alan çoğu zaman bu sorunsal üstüne inşa edilmiştir. Çalışmada, Ankara'nın kaynaklarının kente aktarılamaması süreçleri ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Kırılmalar da büyük ölçüde, yerel siyaset deneyiminin dönüşümleri üstüne odaklanmaktadır. 1973 yerel yönetim seçimlerinden sonra sosyal demokrat belediyeçilik vaatleriyle başkan seçilen Gönüllü'nün kısıtlı ve özgün toplumcu belediyeçilik deneyimi 1980 sonrasında dönüşmüştür. Fakat Denizli Türkiye deneyiminden de farklılık göstermektedir. Kentin büyük sermayesinin 1980'li yıllardan 2000'lerin başına kadar aktif yerel/ulusal siyasete mesafeli durmaları, geleneksel kentsel siyaset formunun uzunca yıllar devam etmesini sağlamıştır. Yerel siyaset deneyiminin hem aktörler hem de yerel siyasa oluşturma süreçleriyle kapsamlı dönüşümü ve Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyimi, 2000'lerin başında iş dünyasının enformel kanallarıyla örgütlenmesi ve iş dünyası temsilcisi Nihat Zeybekçi'nin 2004 yerel yönetim seçimlerinde belediye başkanı seçilmesiyle mümkün olmuştur. Zeybekçi'nin belediye başkanlığına giden süreç, Denizli yerel siyasetinin devamlılıklarının ve kırılmalarının bir ürünüdür.

Birinci bölümde çalışmanın temel sorunsalının ortaya çıkışı literatür özeti bağlamında verilmiştir. Giriş kısmında yapılan tartışmaların geniş bir özeti olan ve bağlamı oturtmaya çalışan bu başlığın ardından, çalışmanın tarihsel aralığı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde çalışmanın kavramsal ve kuramsal arka planı bulunmaktadır. Ana akım çalışmaların kullandığı temel yaklaşımlar özetlendikten sonra, kapitalist

devlet bağlamında yerel siyasetin yeniden sorgulanması gerekliliği sebebiyle kentsel mekanının daha eleştirel okunmasına yardımcı olacak kavramlardan bahsedilmiştir. Çalışma devletin yeniden ölçeklenmesi tartışmalarını Refah Devleti formundan Neoliberal Schumpeterci Devlet formuna geçiş bağlamında ele almıştır. İkinci bağlam da yeni kentsel siyasettir. Geleneksel yerel siyasetin formu Keynezci refah devleti bağlamında ele alınmış; kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi tartışmalarıyla geleneksel olanın yeniden ölçeklenmesinin sınırları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yeni kentsel siyasetin analizini kolaylaştıracak bu bölüm, iş dünyasının yerel siyasete ilgi duyma nedenlerini tartıştıktan sonra, yerel siyaset yapım süreçlerine müdahil olmalarını sağlayan süreçlere de yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde daha da kritik husus, Türkiye örneğinin anlaşılması adına yürütülen tartışmadır. Batılı kapitalist ülkelerdeki dönüşümü anlatan kuramsal tartışmanın Türkiye için daha anlaşılır olmasını sağlayacak bir kavramsal arka plan da sunan bu bölüm, iş dünyası – yerel siyaset ilişkilerinin Türkiye’de kapitalizmin gelişimiyle ne ölçüde anlamlı kılınacağı tartışmalarını da yürütmektedir.

Üçüncü Bölüm Türkiye’nin kentsel/yerel siyaset panoramasıyla ilgilenmektedir. Her bölüm, kavramsal ve kuramsal arka plana sadık kalmak amacıyla, önce kapitalizmin olgunlaşma şartlarını tartışmış, daha sonra kapitalist süreçler içinde yerel siyaset deneyimini ortaya koyma çalışmıştır. Kapitalist dönüşüm devletçilik, kalkınmacılık ve piyasa (Yalman, 2002) güzergâhında ilerlemektedir. Yerelliklerin bu dönüşüme uyum sağlamasının koşullarının tarihsel bütünlükle ele alınması sağlanmıştır. Yerel siyasetin kavramsal olarak geniş bir tartışmayı içermesi nedeniyle, her dönemin sivri özellikleri “deneyim” olarak ele alınmıştır. Örneğin ANAP Belediyeciliği dönemin sivri formudur. Fakat Denizli örneğinde de görüleceği üzere bu form tüm ANAP’lı belediyeler özelinde uygulanmamıştır. Dolayısıyla yerel siyaset deneyimi denmesinin temel amacı, dönemin sivri özelliklerini öne çıkarmakla ilişkilidir.

Dördüncü bölüm, Denizli’nin yeni kentsel siyaset deneyimini içermektedir. Denizli’nin yeni kentsel siyaset dönüşümünde temel alınan nokta 1973 yerel yönetim seçimleri olmuştur. Bunun iki nedeni vardır. Öncelikle 1970’ler Denizli’nin kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınması ve işçi şirketlerinin kurulmasıdır. İki kapsamlı süreç Denizli’nin kentleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve o yıllar Türkiye deneyimine benzer biçimde Denizli’de toplumcu belediyeliğin özgün bir denemesinin var olmasını sağlamıştır. 1980 Darbesi ile son bulan bu deneyimin, Denizli yerel

siyasetini de etkileyen kapsamlı dönüşümü, başkanların görev yaptıkları dönemler halinde incelenmiştir. Bu başlıklarda Denizli'nin Türkiye yerel siyasetiyle deneyimiyle uyumlu/uyumsuz yönleri de tartışılmış ve özgün kısımların üstünde daha fazla durulmuştur. Denizli'nin yeni kentsel deneyiminin tartışıldığı başlıklar büyük ölçüde iş dünyası – yerel siyaset ilişkisini kesiştiği dönemi incelemektedir. Hem Türkiye deneyimi hem de kuramsal arka plandaki tartışmaların Denizli açısından gereklilikleri bu başlıklarda tartışılmaktadır. Çalışma sonuç kısmıyla sonlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Literatür Özeti Bağlamında Temel Sorunsalın Ortaya Çıkması

Denizli’yi Anadolu Kaplanları ve yeni sanayi odakları⁴ içerisinde değerlendiren geniş bir literatürün yanında, Denizli kentsel mekânını siyasal ve yönetsel boyutlarıyla ele alan hatırı sayılır çalışmalar da mevcuttur.

Denizli’yi orta ölçekli kentsel alanların yönetimi literatürü bağlamında ele alan çalışmalar (Çiğeroğlu, 2007, 2008; Özgür, 2008, 2009, 2014) Denizli kentinin idari parçalanmışlığının, büyükşehir ve bütüncül olma teklifleriyle azaltılması çabalarına odaklanmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren Denizli milletvekilleri, Denizli’nin büyükşehir belediyesi statüsü elde etmesi için farklı kanun teklifleri vermişler; bunun yanında yerel siyasal alanda başta belediye başkanları olmak üzere birçok aktörü farklı boyutlarıyla ele almışlardır. Ali Marım ve Ali Aygören dönemleri bu konuların yoğun olarak tartışıldığı dönemlerdir. Denizli kentinin sınırının 2000’li yılların başında oldukça genişlemesi, Ali Aygören’in literatüre kazandırdığı “bütüncül” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. 2003 yılında 22 belediye ve 25 köyün tüzel kişiliklerinin kaldırılarak Denizli Belediyesi’ne bağlanmasını öngören Kanun teklifinin dönemin Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesi, bütüncül olma tartışmalarını Nihat Zeybekçi dönemine bırakmıştır. Zeybekçi, birçok platformda Denizli’nin bütüncül olmasının gerekliliklerini tartışmış ve Denizli Belediye Meclisi’nin 2006 yılının Nisan ayında aldığı karar sonrası üçlü kararnameyle sınır tespiti kararının uygulanması resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu çabalar Özgür’ün (2008; 2014) çalışmalarında “farklı yönetim tasarımları” olarak ele alınmıştır. İlk etapta Denizli kentinin belediyeleşme süreçlerine odaklanan bu çalışmalar, daha sonra büyükşehir belediyesi kanun teklifleri ve tasarımları süreçlerini, milletvekilleri ve belediye başkanlarının söylemleri etrafında kurgulanmıştır. 2001-2009 yıllarını ele alan bölüm, bütüncül söyleminin gerçekleşme süreçlerine farklı dinamikler bağlamında odaklanmıştır.

Yoloğlu (2011) Denizli kentinin idari parçalanmasının azaltılması süreçlerine odaklanmış ve odağını yerel yönetimlerin örgütsel yapısı üstüne kurmuştur. Denizli kentinin sınır değişiklikleri ve bütüncülleşme süreçlerini ele aldığı çalışmasında

⁴ Bu literatüre 4.3. no.’lu başlıkta ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Yoloğlu, idari parçalanmanın azaltılması süreçlerini kent planlaması, kentsel kamusal hizmetlerin sunumu ve katılım olgusuyla ilişkilendirmiştir. Yoloğlu, büyükşehir kanun tekliflerinin başarısızlıkla sonuçlanmasını, dönemin yerel faillerinin merkezi yönetim ile kurdukları zayıf bağ ile ilişkilendirmiş ve merkezi hükümetin politik etkisinin yerelde bir hayli önemli olduğunu vurgulamıştır. Yoloğlu, bir önceki paragrafta belirtilen çalışmalardan farklı olarak, merkezi hükümetin yerel düzeydeki etkisinin ekonomik ve siyasi nedenleri üstünde de yoğunlaşmış ve bu durumu 2000’li yılların başında sıkça tartışılan yerel yönetim reformlarının ardındaki *“küçük belediyelerin merkezi hükümetin üstündeki mali yükü”* mantığı ile ilişkilendirmiştir. Yoloğlu, sadece yerel yönetimlerin hizmet sunum süreçlerine de odaklanmamış, bunun yanında kentsel bütünleşmenin yerel düzeydeki siyasi süreçlerini de vurgulamıştır. Yerel düzeyde kentsel ajandanın biçimlendirilmesi süreçlerine değinen Yoloğlu, başta iş dünyası temsilcileri olmak üzere yerel siyasal aktörlerin, “bütünşehir” söylemi etrafındaki söylemsel birlikteliklerle, yerel düzeyde farklı aktörler arasında bir “uzlaşma motivasyonu” kurmayı amaçlandığını da ortaya koymuştur. Bu yönüyle Yoloğlu’nun çalışması, Denizli yerel düzeyindeki karar alma süreçlerinin biçimlendirilmesi tartışmalarına önemli bir katkı vermektedir.

Denizli kentsel mekânının dönüşüm süreçlerini ele alan çalışmalar da literatüre önemli bir katkı vermektedir. Yavuzçehre (2010; 2011) kamu yönetimi perspektifinde ele aldığını iddia ettiği çalışmalarında Denizli kentsel mekânındaki değişim süreçlerini aktörler ve faktörler bağlamında ele almıştır. Tarihsel bir örüntüyle inşa ettiği çalışmalarında, ticaret, sanayi ve konut alanlarındaki dönüşüm süreçlerini alışveriş merkezleri (AVM), toplu konut ve kentsel dönüşüm projeleri örnek olaylarıyla değerlendirmiştir. Denizli kent ekonomisinin küresel piyasalarla eklemlenmesi süreçlerinin üretim-tüketim ilişkileri ve hizmetler sektörünü yeniden yapılandırmasının mekânın kullanımını etkilediğini belirten bu çalışmalar, kentsel mekânın kullanım süreçlerinde etkin olan aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de odaklanmaktadır. Bu çalışmalar, yasal düzenlemelerin kentsel mekân üzerindeki etkilerine de alışveriş merkezleri ve kentsel dönüşüm projeleri bağlamında değerlendirmiş; Denizli Belediyesi’nin organlarının, 2004 yerel yönetim seçimleri sonrasında, kentsel mekânı yeniden yapılandırma süreçlerindeki etkisini açıkça ortaya koymuştur. 1997 yılında Ali Marım’ın başlattığı Denizli Gençlik Merkezi Projesi’nin Forum Çamlık AVM’ye dönüşüm süreci (Yavuzçehre & Özgür, 2010) bu durumun kuvvetli örneklerindedir. Proje, finansman yetersizlikleri ve 2004 öncesi belediye yönetimlerinin karşılaştığı

muhalefet neticesinde atıl duruma düşmüş, fakat Zeybekçi döneminde bu atıl proje bir alışveriş merkezine dönüştürülebilmıştır. Kentsel düzeyde birçok gerilim ve mücadele yaratan bu büyük ölçekli kentsel proje, uluslararası sermaye yatırımlarını da kente çekebilmiştir.

Yavuzçehre & Çezik (2015) Sümerbank arazisinin Sümerpark AVM'ye dönüştürülmesi sürecini ele aldıkları çalışmalarında, zamanında önemli bir kamusal mekân olan Sümerbank'ın, neoliberal dönüşüm süreçleriyle birlikte alışveriş merkezine dönüşme süreçlerine odaklanmaktadır. Bu dönüşüm projesi de kentsel düzeyde birçok aktörün tepkisine neden olmuş fakat Denizli Belediyesi'nin ısrarlı tavrıyla süreç tamamlanabilmiştir. Bu mega ölçekli proje de kente önemli bir kaynak aktarımı sağlamıştır. Yukarıdaki çalışmalar da dikkate alındığında Denizli kentsel mekânının değişim sürecinde farklı yerel aktörlerin (belediye yönetimi, belediye meclisleri, STK'lar) ne denli önemli olduğu kuvvetli biçimde vurgulanmıştır.

Bazı çalışmalar da odağına yerel siyaseti koymadan, seçmen davranışını ve vatandaşların siyasal yatkinliklerini tartışan çalışmalar kaleme almıştır. Bu konuyla alakalı en kapsamlı ve derinlikli tartışmalardan biri Çeğin'e (2012) aittir. Çeğin, yerel siyasal alanda seçmenlerin siyasal yatkinliklerinin sadece makro-analizlerle ortaya konamayacak kadar çeşitli nedenlerin olduğunu Denizli kenti özelinde analiz etmiştir. Denizli kentsel düzeyinde hem vatandaşların hem de yerel siyasal aktörlerin siyasal algılarını keşfetmeye çalışan Çeğin, bu durumu "*mekânsal izdüşümler*" bağlamında tartışmaya açmıştır. Çalışma, oy verme davranışının sadece ekonomik, ideolojik ve sosyo-kültürel nedenlerle açıklanamayacağını, bunun da ötesinde yerel siyasal alana ait *sui generis* özelliklerin olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan mekânsal farklılıkların da (işçi mahalleleri, sanayi bölgeleri, kentsel geçiş alanları, vb.) siyasal temsil kanallarını farklılaştırdığının belirtilmesi, çalışmayı mekânın siyasal süreçlere etkisi bakımından önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu çalışma boyunca da ısrarla vurgulanacak olan 1990 sonrası merkez sağın dağınık/parçalı yapısının Recep Tayyip Erdoğan ile AK Parti nezdinde karizmatik bir otorite etrafında birleşmesini, Denizli merkez sağının aktörleri olumlu biçimde yorumlamaktadır. Diğer yandan kent, ılımlı, radikal uçlara kaymayan orta yolcu bir siyasal eğilim taşımakta ve bu nedenle partilerarası oy geçişkenliği fazlalaşmaktadır. Çeğin çalışmasında dört farklı parti üzerinden bu tartışmaları ele almış ve yerel siyaseti biçimlendiren ve parti seçmen tabanlarına özgü soruları, yerel siyasal alanın filtrelerini kullanarak tartışmaya açmıştır.

Polat (2009) din faktörü – seçmen davranışı ilişkisini Denizli kenti ölçeğinde doktora tezinde tartışmıştır. Dindarlığın ve dini algılama biçimlerinin seçmen davranışına etkileri üstünde yoğunlaşan Polat, Denizli ölçeğinde farklı mahallelerde anket uygulaması yapmıştır. Din – devlet ilişkisini farklı bağlamlarda ele alan bu çalışma, vatandaşların dini hayatın toplumsal ve siyasal olguları belirlemedeki önemini ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle laiklik kavramının siyasal algıyı yönlendirmedeki özellikleri üstünde duran Polat’ın Denizli kentini derinlemesine analiz ettiği bu çalışma, odağına ulusal siyaseti koymuş fakat yine de seçmen davranışı hakkında önemli belirleyiciler sunmuştur.

Kente geçirilen yaşam süresinin kentlilik bilincine etkisini tartışan çalışmalar da kentsel mekânın algılanma biçimleri hakkında önemli fikirler vermektedir. (Torlak & Polat, 2006a, Torlak & Polat, 2006b). Denizli’nin Çaybaşı ve Sevindik mahalleleri örneğinde yürütülen bu çalışmaların temel sorunsalı, kentin yerlileri ve kentin yeni gelenleri olarak sınıflandırılan iki grubun kentlilik bilinçlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Benzer kavramsal arka planlara sahip bu çalışmalar, kent sakinlerinin kentte kalış sürelerini farklı biçimlerde sınıflandırmışlar; kentte yaşam süresinin eğitim, gelir düzeyi, tüketim alışkanlıkları, kadınların çalışma hayatına katılımı, aile içi karar alma süreçleri, kentsel kurumsal yapılarla ilişkileri, konut sahipliği gibi farklı etmenlerle değerlendirmişlerdir. Ekonomik ve sosyal olarak söz konusu mahallelerde kentleşme düzeylerini ele alan bu çalışmalar, kentleşme süreçlerine odaklanmışlardır.

Yerel kurumsal yapıların yoksullukla mücadele süreçlerini GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı) illeri (Denizli, Muğla & Aydın) bağlamında değerlendiren Önez Çetin’in (2012) çalışmasının Denizli Belediyesi için çıkarımları, bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bulgularına göre 2004 sonrası Nihat Zeybekçi dönemiyle birlikte yoksullukla mücadele süreçleri Denizli Belediyesi’nin çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Önez Çetin’in alan araştırması bulgularının gösterdiği şekliyle Denizli Belediyesi personeli, yoksullukla mücadele süreçleri kapsamında herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır. Diğer yandan Belediye bünyesinde sivil toplum örgütleri benzeri birimler oluşturulmuş ve bir anlamda Denizli özelinde yoksullukla mücadele sivil toplum örgütleri eliyle aşılmaya çalışılmıştır. Yazara göre Denizli Belediyesi sosyal refah devletinin yereldeki uzantısı şeklinde davranmak yerine yoksullukla mücadeyi “yardımlarla” ilişkilendirmiştir. Çalışmanın önemli bulgularından biri de Denizli’nin

diğer iki ile kıyasla yoksullukla mücadele süreçlerini daha kurumsal bir yapıya taşımasına ilişkindir.

Yavuzçehre & Özgür'ün (2016) çalışmaları odağına yerel siyaseti koymamış, sivil toplum temelli bir iş dünyası örgütlenmesi olarak tanımladıkları Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu'nun (Denizli Platformu) ortaya çıkış koşullarını değerlendirmişlerdir. İş dünyasının formel olmayan biçimde örgütlenerek Denizli kentsel sorunlarının yeniden formüle edildiği Platform toplantılarının önemini vurgulayan bu çalışma, Platform'un kuruluş motivasyonuna odaklanmamış; bunun yerine büyük ölçüde Platform'un örgütsel yapısı ve işleyişi üzerinde durmuştur. Platformvari oluşumların Türkiye örneklerini de ele alan bu çalışma, Denizli Platformu'nun literatürde ilk defa kapsamlı biçimde ele alınışının önemli bir örneğidir. Özellikle Platform'un Denizli yerel siyasal alanını ilgilendiren birçok sorunu iş dünyası çıkarları nezdinde yeniden formüle etmeleri, dolaylı yoldan yerel siyasetin önemli bir bağlamını oluşturmaktadır.

Bedirhanoğlu & Yalman'ın (2009) Eskişehir, Gaziantep ve Denizli örnek olaylarını görgül araştırmalarla inceledikleri çalışmanın Denizli'ye özgü çıkarımları, yerel sermaye – devlet ilişkisinin boyutlarının anlaşılması adına önem taşımaktadır. Gümrük Birliği Anlaşması'ndan sonra söz konusu üç kentin, küresel piyasalara eklemlenmeleri sonucunda yerel ekonomilerinin yeniden yapılanma süreçlerini tartışan bu çalışma, yerel sermayenin emek süreçleri ve devletle olan ilişkileri yanında kendi aralarında kurdukları bağlantılara da odaklanmaktadır. Denizli sermayesinin fason üretim ağları içerisinde aile şirketleri özelinde rekabetçi fakat dayanışmacı bir ilişki içinde bulunduğunu belirten çalışma, sermayenin kendi arasında işbirlikleri kurma potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. Emek ilişkileri açısından da Denizli sermayesinin ucuz emek gücü potansiyeliyle ayakta kaldığını belirten Yazarlar, toprak işçilerinin sanayi işçilerine dönüşme sürecinin kayıtdışı isithdamın önünü açtığını belirtmektedir. Çalışmanın en önemli vurgularından biri devlet – sermaye ilişkilerinin tartışıldığı kısımdır. Denizli sermayesinin, devlet teşviklerinden ve politikalarından yeterli ölçüde yararlanamadıklarını belirtmesi, bir yandan bir başarı hikâyesi olarak sunulsa da, aslında sermaye sahiplerinin özellikle durgunluk ve kriz dönemlerinde devlet desteklerine ne kadar çok ihtiyaç duyduklarının da önemli bir kanıtıdır. Çalışma, yerel sermayenin siyasal taleplerinin hangi koşullar altında ortaya çıktığının anlaşılması adına büyük önem taşımaktadır.

Özcan'ın (2000) üç Anadolu kentinde adem-i merkezileşme ve yerel koalisyonlar kurma süreçlerini incelediği çalışması Denizli açısından önem taşımaktadır. Derinlemesine mülakat tekniklerini kullanılan çalışmanın alan araştırması sürecinde Denizli Belediye Başkanlığı görevinde Ali Marım bulunmaktadır. Çalışmanın önemli bulgularından biri, kadınların ekonomik ve siyasal süreçlerdeki başat rolü üstünedir. Başta Denizli Kadın Platformu olmak üzere Denizlili kadınların öncülüğünde birçok girişimin olduğunu vurgulayan Özcan, aktif siyaset süreçlerinde de kadınların baskın olduğunu belirtmektedir. Çalışmanın bir diğer önemli vurgusu da Marım döneminde Denizli Belediyesi özelinde yönetim, katılım ve demokrasi süreçlerinin tartışıldığı başlıktır. Marım bu çalışmada, kısıtlı kaynaklarla kentsel projeleri gerçekleştirmeye çalışan “*bunalmış/yorulmuş*” bir başkan olarak tanımlanmıştır. Kendisi ile gerçekleştirilen mülakatta Marım, merkezi yönetimin yerel yönetimler üstünde vesayet yetkisinin, Denizli kentinin gelişimini olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Demokrasi kültürünün ve katılımın Denizli özelinde olgunlaşmadığı sonucuna varan Özcan, Denizli sermayesinin küresel ağlara eklemlenme konusunda da gelişmiş olmadığını vurgulamaktadır. Özcan'ın çalışması, Denizli'nin yerel düzeyde koalisyonlar kurma süreçlerindeki problemlerini somutlaştırması açısından önem taşımaktadır.

Özaslan (2005) küyerelleşme süreçlerinin Denizli kenti özelinde yerel kurumsal yapılar üstündeki etkilerine odaklanmaktadır. Denizli kentinin 1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşme süreçlerini “küyerelleşme” kavramıyla analiz etmeye çalışan Özaslan, yerel kurumsal yapılar arasındaki rekabetin ve dışa bağımlı sanayinin, yereldeki örgütlenme süreçlerine önem kazandırdığını ifade etmektedir. Yazara göre küresel düzeydeki rekabet ve belirsiz ekonomik süreçler, yerel düzeyde uzlaş ve birliktelik söylemlerinin önemini arttırmaktadır. Diğer yandan küyerelleşme süreçleri, yerel düzeydeki kurumsal yapıları birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. 1990'ların sonundaki krizden olumsuz biçimde etkilenen Denizli'de EGS Holding'in kurulması, büyükşehir statüsü elde edilmesi çabaları, savunma sanayi yatırımlarından pay alınması çabaları ve Denizli milletvekillerini bir araya getirme platformu gibi birçok çaba, yerel kurumsal yapıların ekonomik kalkınma idealiyle bir araya gelmesinin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Çalışmanın önemli vurgularından biri, Gaziantep ve Denizli kentlerinin kıyaslanmasına yöneliktir. Yazara göre Denizli, yerel birlikteliler

kurulma sürecinde Gaziantep'e kıyasla bir hayli geride kalmıştır. Çalışmanın yerel uzlaşma süreçlerini Denizli özelinde tartışması literatüre önemli bir katkı vermektedir.

Denizli yerel siyasetini kurumsal boyutta değerlendiren bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Belediye yönetimlerinin en önemli organlarından olan belediye meclisini Denizli kenti özelinde ele alan çalışmada Ataman (2004), belediye meclislerinin işlevi üzerinde durmuştur. Özellikle kentsel düzeyde farklı çıkar gruplarının belediye meclislerinde temsil süreçlerine odaklanan bu çalışma, eğitim düzeyi, sınıfsal yapı, siyasi parti ideolojisi, etnisite gibi kavramları temel ölçüt olarak, bu etmenlerin belediye meclisi kararlarındaki etkilerine odaklanmıştır. Ataman, önemli bir çıkarımda bulunarak, belediye meclislerinde en önemli aktörlerin tüccarlar, küçük girişimciler ve iş dünyası temsilcileri olduğu sonucuna varmıştır. Kentsel düzeyde dezavantajlı konumda bulunan sınıfların belediye meclislerindeki temsili neredeyse yok denecek kadar azdır. Çalışmanın bir diğer önemli vurgusu da belediye meclis üyelerinin belediye meclisini yerel siyasetin gerçek temsilcileri olarak görmemelerine ilişkindir. Belediye meclis üyeleri büyük ölçüde partiler tarafından merkezileşmiş bir karar alma yöntemiyle belirlenmektedir. Başkan – meclis kıyasında, başkanın meclisten daha önemli bir siyasal aktör olarak değerlendiren belediye meclis üyeleri, belediye meclislerinin siyasal temsil açısından yetersiz bulunmaktadır. Çalışmanın odağında yerel siyasal aktörler olması oldukça önemlidir.

Denizli kentinin planlama deneyimini ele alan çalışma (Özcan & Özkan, 2012) Denizli Belediyesi'nin planlama deneyiminin tarihsel değişimini ele almaktadır. Çalışma, Denizli kentinin planlama deneyimini üç dönemde ele almıştır. Kırılma olarak ifade edilen nazım imar planının hazırlandığı 1967 yılı, ilk planlama deneyimi olarak ifade edilmiştir. İkinci kırılma da 1976 yılıyla başlamıştır. 1976 Depremi ve akabinde sanayileşmenin kentleşme olgusunun arttırmasıyla, kentin planlama deneyimi için yeni bir dönem başlamıştır. Son dönem de 1980 – 2000 yılları arasını kapsamaktadır. 1980 sonrasında kentin ihracata dayalı sermaye birikim süreciyle çekim merkezi olmasının kaçak yapıları artması ve bunun yanında “idari parçalanmışlığın azaltılması” tartışmaları içerisinde Denizli Belediyesi'nin bütünşehir çabaları bu dönem içinde tartışılmıştır. Çalışma, planlama deneyimini tarihsel boyutlarıyla ele almış fakat bu deneyimin dönüşümündeki ekonomik ve siyasi nedenlere odaklanmamıştır.

Denizli Belediyesi'ni odak noktasına koyan tartışmalar (Köseçik, 2009; Köseçik & Sağbaş, 2004) Denizli yerel siyaseti hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmalar büyük ölçüde “yönetişim” kavramını kuramsal arka plana oturtmuş ve belediye hizmetlerinin sunumunun yönetim prensiplerine uyup uymadığı sorgulanmıştır. İlk çalışma, 2004 yerel yönetim seçimlerine giden süreci kapsamaktadır (Köseçik & Sağbaş, 2004). 1999 – 2004 yılları arasında görev yapan Aygören'in son döneminde seçmenlere anket uygulaması yapan bu çalışma, vatandaşların belediye ve belediye hizmetleri hakkında bilgi düzeyini ölçmektedir. Denizli halkı, büyük ölçüde belediye hizmetlerinin gerçekleştirilme süreçlerinin farkında değildir. Hatta Aygören'in ve partisinin adı çoğu vatandaş tarafından doğru biçimde doldurulmamıştır. Belediye meclisinin faaliyetleri hakkında bilgi düzeyi çok düşüktür. Ulusal siyaset, yerel siyasetin üstünde bir konum almıştır. Diğer yandan belediyeçilik hizmetlerinden büyük ölçüde şikâyet edilmektedir. Cadde, sokak ve yolların temizliği ve ulaşım en temel kentsel sorunlar olarak belirlenmiştir.

Köseçik (2009) bu çalışmasında 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası Zeybekçi dönemine odaklanmıştır. Çalışma yine yönetim kavramı üstünde durduktan sonra Aygören döneminde kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda yaşanan sorunların Zeybekçi döneminde hangi yöntemlerle çözülmeye çalışıldığı üstünde durmaktadır. Zeybekçi'nin seçim kampanyasının vaatleri üstünde duran çalışma, kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi, kentsel dönüşüm projelerinin ve kentsel altyapı projelerinin başlatılması ve bütünşehir söyleminin yerel düzeyde tekrar üretilmesi gibi temel siyasa sorunlarına odaklanmıştır. Zeybekçi'nin özelleştirmeyi destekleyen, bütünşehir sorununun acilen çözülmesini ifade eden söylemlerini de alıntılarla destekleyen bu çalışma, Denizli Belediyesi'nin geleneksel belediyeçilik deneyiminden yeni belediyeçilik deneyimine (yönetişim odaklı) geçiş sürecinde olduğunu fakat yönetişimin önemli kanallarından biri olan halk katılımının çalışmanın yapıldığı dönemde sağlıklı olarak işlemediğini belirtmektedir. Dolayısıyla Köseçik, katılım kanallarının artması halinde, Denizli'nin yerelleşme sürecinde önemli bir yönetim örneği olacağını vurgulamaktadır. Denizli yerel siyasetinin belediye yönetimi anlayışındaki dönüşümlerle beraber ele alınması literatür açısından önemlidir.

Önez'in (2006) Yerel Gündem 21 pratiklerini Denizli kent ölçeğinde değerlendirdiği çalışma, Denizli yerel siyasetinin dönüşüm sürecini katılım merkezli ele almaktadır. Kadınların yerel yönetim süreçlerine katılımını anket yoluyla değerlendiren

bu çalışma, Denizli Belediyesi'nin katılım süreçlerine olan etkilerini ele almıştır. Çalışmanın temel vurgusu, kadınların yerel gündem 21 katılımının büyük ölçüde Denizli Belediyesi'nin çabasıyla gerçekleştiği yönündedir.

Literatür özetinde bahsi geçen çoğu çalışmanın çerperinde, Denizli kentsel mekânının siyasal, yönetsel ve ekonomik dönüşümlerine odaklanılmıştır. Fakat özellikle Denizli kentsel mekânının farklı paydaşlarının kentsel aktörlerin hangi şartlarda bir araya gelebileceği ve hareket geçirebileceği vurgusunu yapan çalışmalar, Denizli yerel siyasetini karar alma süreçlerinin aktörler bağlamında dönüşümünü ele alması bakımından önem taşımaktadır. Çeğin'in (2012) çalışmasında merkez sağın bütünleşmesine seçmenler tarafından yapılan olumlu vurgular ve radikal süreçlere savrulmayan siyasal alan, bu çalışmada da vurgulanacağı üzere, Denizli yerel siyasal alanının aktif siyaseti yönlendirici aktörleri açısından da geçerli olmuştur. Bu sebeple siyasal istikrarsızlık dönemlerinde iş dünyası – RP bağı, Denizli kenti özelinde, çoğu yeni sanayi merkezi odağında gerçekleştiği biçimde var olmamıştır. Diğer yandan Yoloğlu'nun (2011) idari parçalanmışlığın azaltılması süreçlerinin bir söylem olarak yerel siyasal alanı etkilediği söylemi de büyük önem taşımaktadır. Yavuzçehre'nin (2010; 2011) küresel üretim zincirine eklemlenme sürecinin kentsel mekânı kullanma biçimlerinin yerel siyasal alanda büyük ölçekli kentsel projeleri gerektirmesi vurgusu da gayet yerindedir. Merkezi devlet aygıtını, yerel yönetimleri, küresel kapitalizmin ulusüstü faillerini, belediye meclislerini, parti il teşkilatlarını, sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren bu karmaşık ve çok katmanlı süreçlerin, Denizli gibi iş dünyasıyla anılan bir kentte, iş dünyası temsilcilerinin söz konusu süreçlere hangi şartlarda eklemlendiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Denizli yerel siyasetini, çalışmalarının çerperinde tartışan metinler dışında, Denizli yerel siyasetinin önemli figürleri (Dıranas, 2008; Haytoğlu, 2014; Uysal, 2017) farklı çalışmalarda ele alınmış lakin Denizli yerel siyasetini toparlayıcı biçimde ele alan bir çalışmaya literatür araştırmasında rastlanmamıştır. Uysal (2017) Denizli yerel siyasetinin çok önemli figürlerini büyük bir özveriyle ele almış; fakat asıl odağını Denizli'nin kentleşme hikâyesi üstüne kurmuştur. Diğer yandan kentleşme serüveninde rol oynayan birçok aktör ve faktörün farklı başlıklar üstünde tekrarlanarak tartışılması tarihsel örüntünün akışını da bozmaktadır. Çalışma büyük ölçüde tarihsel bir kaygıyla ele alınmış fakat kuramsal bir arka plana oturtulmamıştır. Böylelikle Denizli yerel

siyasetini akademik bir kaygıyla, belirli bir kuramsal çerçeveye oturarak değerlendiren bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Denizli'nin Ankara'ya karşı dışlanmışlık hissine sahip olduğu iddiasının Denizli yerel siyasal alanını etkileyen bir özellik olduğu, çalışmanın giriş kısmında belirtilmişti. Bazı çalışmalarda bu tartışmalara yerel siyasetçiler ve iş dünyası temsilcileri bağlamında yer verilmiş (Uysal, 2013; 2017) lakin bu durumun yerel siyasal alanı biçimlendirme süreçleri üstünde durulmamıştır.

Denizli'yi ön plana çıkaran bir diğer konu da Denizli'nin yeni sanayi merkezi olduğu dönemde diğer yeni sanayi merkezlerinden farklı bir özellik göstermesine ilişkindir. Çoğu Anadolu kaplanı kentinde Refah Partisi (RP) güçlü bir pozisyona ulaşarak yerel sermayenin desteğini arkasına almıştır. Bu rabıta, 28 Şubat süresince askıya alınsa da, yerel yönetimler yerel burjuvazi için önemli kurumsal yapılar haline gelmiştir. Lakin Denizli bu örnekten çok farklıdır. RP Denizli'de 1994 Yerel Yönetim Seçimlerinde kent düzeyinde %10'u dahi geçememiş ve aldığı oyların büyük bir kısmını yoksul kent sakinlerinden almıştır (Yurtseven, 2018). Hâlbuki RP başta İstanbul olmak üzere büyük kent merkezlerindeki büyük başarı göstermiş ve MÜSİAD ile kurulan ilişki, yerel düzeyde sermaye – siyaset ilişkisini farklı bir boyuta taşımıştır. Fakat 1990'lı yılların Denizli kentinde sosyal demokrat vaatlerle ön plana çıkan CHP'li, inşaat mühendisi bir belediye başkanı 10 yıl süreyle görevde kalmış ve iş dünyasının siyasal temsili ve aktif siyasete katılımının kanalları 1990'lı yıllarda çoğu yeni sanayi odağı kentine kıyasla güdük kalmıştır. Diğer yandan, Denizli sermayesinin Turgut Özal ile kurduğu bağa rağmen, çeşitli gerekçelerle ANAP nezdinde aktif siyasetle ilgilenmemeleri (Uysal, 2013) yerel sermayeyinin bir yerel siyasal uzlaşısı söylemi etrafında bir araya gelmesini de olanaksız kılmıştır.

Denizli yerel siyasetinin Türkiye örnekleriyle olan uyumu ya da bu örneklerden ayrıştığı *sui generis* özellikleri de çoğu çalışmada ele alınmamıştır. Örneğin, Türkiye'nin “toplumcu belediyecilik” hareketinin ortaya çıktığı 1970'li yıllarda, Hasan Gönüllü'nün de (1973-1980) kısıtlı ve özgün bir biçimde bu yeni belediyecilik hareketini Denizli'de uygulamaya koymaya çalıştığı literatürde büyük ölçüde es geçilmiştir. Zira yine 1984 yerel yönetim seçimleri sonrası başkanlık koltuğuna oturan Ziya Tıkıroğlu'nun da (1984-1989) klasik bir ANAP'lı belediye başkanı olmadığına çoğu çalışma yer vermemiştir. CHP'li Ali Marım da (1989-1999) yine sosyal demokrat

vaatlerle öne çıkmasına rağmen Denizli sermayesine büyük ölçüde destek vermiş ve Marım'ın ılımlı siyasi tavrı onu ikinci döneme de taşımıştır. Marım, RP belediyciliğinin güçlendiği bir dönemde, merkez sağın kuvvetli olduğu bir Anadolu kentinde, sermaye sınıfından gelmeyen bir başkan olarak görevde kalabilmiş ve Özcan (2000) bu durumu kentsel düzeyde birliktelikler kuramamakatan 'bunalmış' başkan olarak yorumlamıştır. Türkiye deneyiminin belki de en ilginç örneklerinden birini DYP'li Ali Aygören'in (1999-2004) başkanlık süreci oluşturmuştur. Aygören'in DYP'si hem belediye meclisinde azınlıkta hem de TBMM'de muhalefet partisi konumundadır. 2002'den sonra DYP baraj altında kalmış ve Aygören Ankara'nın kaynaklarından yararlanma noktasında daha da büyük sorunlar yaşamıştır. Daha da dikkat çekici kısım, yerel siyasal alandaki yerel aktörlerin bir uzlaşma etrafında toplanmaması Aygören'i de motive etmiş; fakat Aygören bu uzlaşmayı sağlayacak araçlardan mahrum bırakılmıştır. Özellikle Aygören döneminin önemli tartışmaları olan bütünşehir meselesi ve Denizli Gençlik Merkezi Projesinin tamamlanması süreci farklı çalışmalarda dile getirilmiş (Uysal, 2017) fakat Aygören'in yerel düzeyde koalisyonlar kuramamasının nedenlerini toparlayıcı bir çalışma yapılmamıştır. Aslında yerel düzeyde uzlaşma (coalition) sağlanamaması, Denizli yerel siyasetinin en belirleyici özelliklerinden biridir. Bu uzlaşma kuramama durumu büyük ölçüde belediye meclisleri, parti il teşkilatları, milletvekilleri, sivil toplum örgütleri ve sermayedarlar arasındaki uyumsuz, kopuk ve hizipçi yerel siyasal yapıdan kaynaklanmaktadır. İkinci büyük mesele de yerel iktidara sahip olma sürecinde, yerel düzeyde gücü elinde tutan belediye başkanlarının, siyasa uygulama süreçlerinde muhalif karşı atakları aşabilme potansiyelleriyle ilgilidir. Zeybekçi dönemine kadar bu durum, yerel düzeyde önemli bir sorunsal olarak konumlanmış ve çoğu çalışmada bu tartışmalar odak dışı kalmıştır.

Denizli'de yerel siyasetin dönüşüm süreçlerine odaklanan önemli eserlerin yanında, bazı Anadolu kentlerindeki yerel iş dünyası temsilcilerinin, yerel kurumsal yapılarla kurdukları yerel uzlaşma süreçlerinin, kentin ekonomik kalkınma süreçlerine olan etkilerini (Buğra & Savaşkan, 2014: 223) iş dünyası – siyaset ilişkisi bağlamında tartıştıkları eserler de önem taşımaktadır.

Savaşkan (2015) devletin yeniden ölçeklenmesi tartışmalarını, çalışmasının kuramsal bağlamına oturtarak, Türkiye'de kapitalizmin yeniden ölçeklenmesiyle, merkezi – yerel yönetimler arasında değişen güç ilişkilerinin, hükümet – iş dünyası ilişkilerini ne ölçüde etkilediğini İstanbul ve Konya örnekleri üzerinden analiz etmiştir.

Çalışma iş dünyasının belediye yönetimlerini, çeşitli ağlar üzerinden kurdukları ilişkiler neticesiyle politik bağlamda ayrıcalıklı bir konuma eriştirdiği tartışmasını yürütmektir. Yasal düzenlemelerle ihale süreçlerinin önünü açan devlet aygıtının büyük finansman gerektiren altyapı projelerinin yürütücüsü olarak da konumlanması, yereldeki iş dünyası temsilcilerinin merkezi hükümetle ilişki kurma istençlerini de diri tutmaktadır. Çalışmanın belki de en önemli vurgusu, devletin yerele müdahale biçimlerinin yerel siyaset dinamiklerini etkilemeye çalıştığı savıyla ilgilidir. Konya örnek olayı, Anadolu kentleri örneği bağlamında bu çalışma açısından daha önemli bir noktada durmaktadır. Savaşkan'a göre, Konya'da MÜSİAD ve seküler – liberal iş dünyası grupları arasında bir ayrım ve gerilim bulunmaktadır. MÜSİAD, Sanayi ve Ticaret Odaları'nı kontrol altında tutan ve AK Parti ile rabıtası kuvvetli bir iş dünyası derneğidir. MÜSİAD, yerel siyasaları ve yerel siyaseti etkileme ve formül etmede çok etkin bir aktördür. MÜSİAD dışında belediye yönetimleri, meslek odaları, sendikalar vb. birçok sivil toplum temelli örgüt ve dernek, MÜSİAD önderliğinde “Konya Sivil Toplum Kuruluşları Platformu” kurmuştur. Bu Platform, yerel siyaseti yönlendirmede önemli bir aktördür. Savaşkan'ın siyasal İslam sürecinin önemli bir aktörü olan MÜSİAD önderliğindeki bu inisiyatifin Konya'nın yerel siyasa süreçlerini etkilediğini belirtmektedir. Yerel düzeydeki bu güçlü yapıya karşı Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYYD) gibi seküler grupların, MÜSİAD nezdinde yükselen siyasal İslam hegemonyasına bir karşı duruş gösterdiği de belirtilmektedir. ÇYYD'de de yerel düzeyde bazı iş dünyası temsilcileri tarafından maddi bağlamda desteklenmektedir. Bu destekçilerin önemli bir bölümü, Savaşkan'ın gözlemleri dâhilinde, Konya Sanayici ve İş Adamları Derneği (KONSİAD) üyesidir. Yerel düzeydeki bu gerilim, belediye yönetiminin bazı yerel aktörlerle gerilim yaşamasına neden olmuştur. KONSİAD dışında Mimarlar Odası Konya Şubesi de yerel siyasa yapım süreçlerinin dışında durmaktadır. Yerel düzeydeki aktörler dışında, devlet aygıtının yerel siyaseti etkileme süreçleri de Konya özelinde ilginç bir durum yaratmaktadır. Kamu yatırımları yerel siyaseti belirlemede önemli bir faktördür. Çoğu iş dünyası temsilcisi Konya'ya yapılan yatırımları yeterli bulmamakta ve bu durumu Konya'nın Ankara nezdinde siyasal bağlamda yeterli düzeyde temsil edilememeye ilişkilendirmektedir. Çalışmanın en önemli vurgusu, iş dünyası – siyaset ilişkisinin Konya Büyükşehir Belediyesi özelinde ele alınmasıdır. Çoğu kentsel altyapı projelerinin Konya merkezli iş dünyasına ihale edilmesi, büyükşehir belediyesi ve iş dünyası arasındaki rabıtayı arttırmıştır. Fakat burada önemli olan nokta, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin ihale süreçlerini bazı iş dünyası temsilcilerinin lehine olacak

şekilde düzenlemesi ve bu durumda takdir yetkisini kullanmasıyla ilişkilidir. Kentsel siyasal süreçlerinden dışlanan yerel burjuvazi, muhalif konumda bulunan ilçe belediyelerle ilişki kurmaya başlamıştır. Konya örneğinde bu derinlikli analizler, iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır.

Gaziantep’te iş dünyasının yerel siyasal alanda aktif failler olmalarını ele alan çalışmalar (Bayırbağ, 2007, 2010, 2011) Denizli açısından büyük önem taşımaktadır. Gaziantep’in yerel burjuvazisi hem merkezi hükümetle, AK Parti İl Teşkilatıyla ve Büyükşehir Belediye Yönetimi ile gayet stabil ilişkiler kurmuş (Buğra & Savaşkan, 2014: 236) ve devlet kaynaklarına ulaşma arzusunun yerel burjuvaziyi harekete geçirmesi, oda ve derneklerin yerel siyasal alandaki etkisini öne çıkarmıştır. Gaziantep’in küresel ekonomik sisteme eklemlendiği dönemlerde yerel sermaye (Bayırbağ, 2011) KOBİ’ler vasıtasıyla devlet kaynaklarına ulaşmada başarılı olmuştur. Bu başarı bir süre sonra iş dünyası derneklerinin siyasi temsilinin önünü açsa da parti siyasetinin siyasi istikrarsızlık koşulları altında güvenilir bir kanal olmaması, sermayeyi farklı alanlara yöneltmiştir. Bu bağlamda 1980’lerin sonunda Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası’nın, Gaziantep Ticaret Odası (GTO) ve Gaziantep Sanayi Odası (GSO) şeklinde ayrılması, Gaziantep yerel burjuvazisinin siyasi temsilinin ilk hareketlendiği dönem olarak ön plana çıkmaktadır (Bayırbağ, 2011: 19). İlginç biçimde bu ayırım odaların güçlerini azaltmamış, çünkü her iki Oda da aynı siyasi ajandayı formüle etmiştir (Bayırbağ, 2011: 21). 1989’da GSO’nun kent özelinde kuvvetli siyasi pozisyonu ve akabinde Gaziantep’in büyükşehir belediyesi statüsünü elde etmesi, yerel sermayenin yerel siyasetle olan rabitasını arttırmış ve Celal Doğan’ın büyükşehir belediye başkanı seçilmesiyle, sermayenin temel sorunları kentin yerel siyasetinde karşılık bulmaya başlamıştır (Bayırbağ, 2011: 22). GSO ve GTO dışında da uzunca yıllar her hükümette bakan düzeyinde temsil edildiklerini belirten Gaziantep yerel burjuvazisi, bir süre sonra Odaların bakanlardan daha kuvvetli bir siyasi pozisyona eriştiklerini belirtmektedir (Bayırbağ, 2010: 375). Gaziantep örnek olayındaki iş dünyası – siyaset ilişkisi, tüm bu tartışmalar ışığında, iş dünyası yanlısı yerel yönetim (Bayırbağ, 2011) kavramıyla izah edilmiştir.

Doğan (2005) doktora çalışmasında Kayseri’de⁵ 1994 – 2004 yılları arasında RP’li belediye başkanlarının 10 yıllık deneyimini İslamcı belediyeçilik kavramıyla izah etmiş ve bu süreçte belediyeçilik hizmetlerinin piyasalaşma süreçlerine odaklanmıştır. Çalışma, akrabalık bağları ve cemaat ilişkilerinin yoğun olduğu Kayseri’de, 1990’lı yıllarda sanayi yatırımlarının artmasıyla birlikte muhafazakâr bir imaja sahip olan kentin, yeni tüketim alışkanlıklarıyla yeniden inşa edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda çalışma, 1990’larla birlikte, geleneksel bağları kuvvetli Kayseri sermayesinin girişimiyle özel yatırımların kentsel düzeyde yapılandığını ve çoğunluğu inşaat sektöründen olan belediye meclis üyelerinin bu yeniden yapılanmanın motor gücü olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte bir yandan belediye hizmetleri piyasalaşmaya başlarken, diğer yandan da belediye emeğin yeniden üretimini sağlayacak hizmetleri tevdi etmeye başlamıştır. İş dünyası – siyaset ilişkisinin kesişim noktasını RP sağlamaktadır. Bir yandan inşaat sektörünün domino gücü olan yerel büyük burjuvazi ile KOBİ’leri kentsel rantlar etrafından toplayabilecek bir söylem üreten RP, diğer yandan –özellikle Mehmet Özhasseki zamanında artan biçimde- kent yoksullarına yapılan yardımları hayırsever iş dünyası kanalıyla yeniden inşa etmiştir.

Özcan (2006) Kayseri’nin yerel ekonomik kalkınma hikâyesini adem-i merkezîyetçilik tartışmalarıyla birlikte Kayseri’ye özgü üç örnek olay etrafında tartışmaya açmıştır. Çalışmaya göre ulusal düzeydeki siyasal gerilimler -Kayseri özelinde- yerel çıkar gruplarının bir araya gelme süreçlerini etkilemektedir. Çalışmanın da vurguladığı şekliyle Kayseri Serbest Ticaret Bölgesi, Yamula Barajı ve Savunma Sanayii projeleri, yerel düzeyde farklı aktörleri bir araya getiren yerel ekonomik kalkınma hamlelerinin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Diğer yandan, yerel düzeydeki asimetrik güç ilişkilerinden dolayı kısıtlı sayıdaki yerel aktörün elinde bulundurduğu siyasal çıkarlar, yerel ekonomik kalkınma hamlelerini olumsuz biçimde etkilemektedir. Özcan’a göre Kayseri örneğinde yerel girişimci Faruk Molu ile İslamcı belediye başkanları arasında mücadele ve gerilim büyük ölçekli kentsel projelerin siyasi kontrol süreçlerinde kişisel düzeyde gerilimler yaratmıştır. Özellikle üç projede de iş dünyası temsilcileri ile Faruk Molu arasında yaşanan çatışma ve gerilimler yerel ekonomik kalkınma ideallerinin gerçekleştirilmesini sorunlu kılmıştır. Yazara göre meşru ve kredibilitesi yüksek devlet aygıtı olmaksızın yerel düzeyde adem-i

⁵ Kayseri tarihsel süreçte bizzat devlet yatırımlarından oldukça faydalanan (Cengiz, 2011: 89-90) ve Konya örneğine kıyasla altyapı yatırımlarının kentsel düzeyde sermaye lehine daha fazla görünür olduğu (Buğra & Savaşkan, 2014: 164-165) bir kenttir.

merkezileşme süreçlerinin gerçekleştirilmeye çalışılması, yerel düzeyde siyasi bir konsensüsün oluşmasını olanaksız bırakmıştır.

Tunç (2010) yerel ekonomik büyüme siyaseti tartışmalarının Manisa örnek olayında tartıştığı doktora tezi, bir Anadolu kentinde iş dünyası – yerel siyaset ilişkilerinin hangi koşullarda kesiştiği üstünde durmaktadır. Çalışma, ana akım olarak nitelendirilen yerel düzeyde koalisyonlar ve işbirlikleri kurulması tartışmalarının kuramsal düzeyde eleştirmekte; bunun yerine devlet aygıtının yerel ekonomik kalkınma süreçlerinde etkin rolünün ve yerel burjuvazinin yerel ekonomi üstünde daha fazla söz sahibi olmasının, yerel düzeyde iş dünyasını daha organize şekilde bir araya getirdiğini iddia etmektedir. Çalışmanın önemli bir vurgusu da, yerel burjuvazinin ulusal siyasa yapım süreçlerine eklemlenmek için oda ve dernek statüsünde iş dünyası örgütlerini araç olarak kullandığı yönündeki çıkarımıdır. Çalışmaya göre Manisa özelinde yerel ekonomik büyüme siyasetinin olgunlaşmasında devletin sanayi politikaları etkili olmuş ve bu durum 1980 sonrasında ihracata dayalı sermaye birikimi koşullarıyla olgunlaşmıştır. Fakat bu olgunlaşma, yerel sermaye arasında bir bütünlük yaratmamış, tersi yönde sanayi ekonomisinin geliştiği dönemlerde yerel burjuvazi içinde büyük çekişmelere ve rekabete sahne olmuştur. Rekabet, Manisa Sanayi ve Ticaret Odası (MSTO) ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi Sanayicileri Derneği (MOSBSD) arasında, kentin kaynaklarını kontrol etme süreçlerinde yaşanmıştır. Diğer yandan, çalışmanın bir başka önemli vurgusu da, Manisa'ya özgü bir yerel ekonomik kalkınma söyleminin oluşmadığı yönündedir. Her iki çıkar grubu da temsil ettikleri sermaye sahiplerinin lehine tavır almaya çalışmıştır. MTSO, odalar ve borsalar ile siyasi partilerin il teşkilatlarını ulusal siyasete eklemlenme süreçlerinde kullanırken, MOSBSD bünyesinde bulunan büyük sermaye gruplarıyla merkezi hükümete ulaşmayı denemiştir. Çalışmanın en önemli bulgularından biri, Manisa'nın önde gelen yerel aktörlerinin girişimiyle oluşturulan Manisa Ortak Girişim Grubu'nun (MOGG) varlığıdır. 2004 yılında dönemin belediye başkanı tarafından İl Özel İdaresi, Manisa Belediyesi'ne ait BESOT ve MSTO'nun da içinde bulunduğu 47 iş dünyası temsilcisinin iştirakleriyle oluşturulan bu oluşum, Manisa Sümerbank arazisinin özelleştirilme sonrası satın alınması için oluşturulmuştur. Manisa Belediye Başkanı MOGG'un oluşumunda bizzat önemli rol oynamış ve bazı belediye meclis üyeleri bu süreçte aktif rol almıştır. Fakat söz konusu arazinin KİPA TESCO isimli bir şirkete satılması, MOGG'un üyeleri arasında ayrılık yaratmış ve MTSO sürece aktif müdahalesinden geri çekilmiştir.

Manisa Belediyesi, söz konusu arazi rantının yükselmesinde önemli bir rol üstlenmiş, fakat söz konusu rantın küçük bir çıkar grubu tarafından elde edilmesi özelleştirme sürecine olan muhalefeti arttırdığı için dönemin belediye başkanı 2009 Yerel Yönetim Seçimlerinde tekrardan aday gösterilmemiştir. Tunç'un çalışması, yerel düzeydeki çok ölçekli ve yerel bağımlı iş dünyası ilişkilerinin kendi aralarında yaşadığı rekabetin bir sanayi kentinde önemli örneğini oluşturmaktadır.

Aksu Çam (2012) Edirne örnek olayında yerel iktidar yapısının merkezi ve yerel aktörler arasında nasıl bölüşüldüğünü tartışmaktadır. Diğer yandan, yerel siyasal aktörlerin hangi şartlarda yerel düzeyde etkin olduğu ve bu etkinliklerinin sınırları, çalışmanın ikinci odak noktasını oluşturmaktadır. Çam, tüm bu süreçleri “yerelleşme” tartışmaları bağlamında ele almaya çalışmıştır. Çalışma, çevre düzenleme planlamaları bağlamında kentsel planlamayı, ulaşım politikaları bağlamında şehir içi ulaşım düzenlemelerini ve AB projelerinin uygulanma süreçlerini Edirne özelinde analiz etmeye çalışmıştır. Vali, milletvekilleri ve İl Özel İdaresi (İÖİ) bürokratları bu çalışmada yerel – üstü aktörler, belediye siyasetçileri ve il genel meclisi siyasetçileri de yerel siyasetçiler olarak konumlandırılmıştır. Planlama süreçlerinde ulusal ve yerel olmayan aktörler etkili olsa da, yerel aktörlerin bu alana ilgisiyle il çevre düzeni planlaması siyasalarında gerilim yaşanmaktadır. Kent içi ulaşım siyasaları da, 5393 sayılı Belediye Kanununundaki düzenlemeyle yetkili birimin belediye yönetimi olarak belirlenmesi, kentsel siyaset açısından ulaşım sektörünü elinde tutan minibüsçüler dâhilinde kentsel düzeyde bir gerilim yarattığı ve AB kaynakları desteklerin ve yürütülen projelerin de yerel düzeydeki ağ ilişkilerini büyük ölçüde harekete geçirmedığı sonucuna varılmıştır. Aksu Çam'ın çalışması, yerel düzeydeki çok ölçekli ilişkileri öne çıkarması bakımından önem taşımaktadır.

Denizli, Anadolu kentlerinde iş dünyası – yerel siyaset ilişkilerini konu alan çalışmalardan bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Örneğin Denizli, Gaziantep örnek olayını açıklayan “iş dünyası yanlısı yerel yönetim” tartışmasından farklı bir özellik göstermektedir. Özaslan'ın (2005) belirttiği gibi Denizli yerel siyasal alanında yerel yönetim pratiklerini sağlayabilecek yerel kurumsal yapıların eksikliği Denizli yerel siyasal alanının iş dünyası yanlısı yerel yönetim kavramıyla izah edilmesini sorunlu kılmaktadır. Bir başka ifadeyle, kavramın Gaziantep iş dünyası örneğinde ortaya çıkış koşulları Denizli açısından benzerlikler göstermekte fakat iş dünyası temsilcilerinin Denizli'de aktif yerel siyasete müdahil olma süreçlerinin arkasındaki temel

motivasyonu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Böylelikle bu çalışma iş dünyası yanlısı yerel yönetim kavramını temel almakta fakat Denizli örnek olayının izahında yeni bir açıklayıcı tartışmaya ihtiyaç duymaktadır.

Denizli, Kayseri örnek olaylarından da farklılık göstermektedir. 1994 yerel yönetim seçimlerinde Denizli’de CHP’li Ali Marım yeniden belediye başkanı olmuştur. Marım döneminde Kayseri örneğinde olduğu gibi belediyecilik hizmetleri özelleştirilmemiş, aksine belediye çoğu hizmetin yürütücüsü olmaya devam etmiştir. Bu durum kentsel düzeyde büyük ölçekli mega projelerin bitirilememesi ve temel belediyecilik hizmetlerinin aksaması gibi sorunlara neden olmuştur. Diğer yandan, Kayseri örneğinde RP, sermayeyi kentsel rantlar etrafında toplayabilmiş ve bu ittifak 1999 ve 2004 yerel yönetim seçimlerine önemli bir potansiyel taşımıştır. Denizli’de ise hem 1994, hem de 1999 yerel yönetim seçimleri sonrası sermayeyi kentsel rantlar etrafında bir araya getirecek bir süreç yaşanmamıştır. RP, Denizli özelinde büyük ölçüde muhafazakar kent yoksullarının oyunu alabilmiş ancak farklı siyasal aktörleri yerel siyasete entegre edememiştir.

Denizli, Konya örnek olayından da farklılık göstermektedir. Konya nezdinde MÜSİAD özelinde şekillenen kentsel siyasa süreçleri, seküler – liberal olarak ifade edilen gruplarla gerilimler yaratmaktadır. Denizli’de, Denizli Platformu’nun ortaya çıkış koşullarında da görüleceği üzere, kentsel düzeyde iş dünyası temsilcileri arasında yerel siyasa yapım süreçlerini etkileyecek büyük bir gerilim, 2000’li yılların başında mevcut değildir. Kaldı ki, Denizli’de MÜSİAD önderliğinde siyasal İslam bağlamında şekillenen muhafazakâr bir kentsel siyaset süreci varlık bulmamıştır. Denizli’nin yerel siyasal alanının parçalı, dağınık ve düzensiz yapısı iş dünyası temsilcilerinin gerilimlerinden değil; iş dünyasının belli bir çıkar ve amaç doğrultusunda bir araya getirecek yerel kurumsal yapıların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, yine Denizli örneğinde, kentsel altyapı projelerinin yürütücüsü büyük ölçüde Denizli iş dünyasının önemli temsilcileri olmamıştır. Bir başka ifadeyle, Zeybekçi ve iş dünyası arasında kollamacı ilişkiler gelişmemiştir. Bu durum Denizli’yi ilgi çekici kılmaktadır.

Denizli Manisa örnek olayından da farklılık göstermektedir. Manisa örnek olayında yerel girişimciler farklı oda ve dernekler özelinde rekabet içinde olmuş ve ortak bir söylem ya da koalisyon etrafında bir araya gelememiştir. Farklı aktörleri bir araya getiren süreç kentsel düzeyde atıl bir arazinin yüksek rant potansiyeli olmuş, fakat

bu birliktelik de rantın kısıtlı aktörler tarafından paylaşılması nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir. Denizli’de odalar ve dernekler arasında rekabet ve gerilim, yerel siyasal alanda uzunca yıllar var olmamış, hatta yerel siyasal alanın bu gerilimsiz yapısı, aktörleri harekete geçirecek etmenler yaratmamıştır. İkinci olarak, Denizli Platformu, yerel siyasal alanda önemli bir birliktelik söylemiyle Denizli kentinin ve sermayesinin Ankara’dan hak ettiklerini alacağı söylemi üstüne inşa edilmiştir. Diğer yandan Platform, belirli bir örnek olay⁶ üstüne kurulmamış, tersine birçok kentsel siyasal sorunun ekonomik çıkarlarla yeniden dizayn edilmesi Platform’un kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Daha da ilginç olan nokta, Denizli Platformu kentin sorunlarıyla ilgilenen bir sivil toplum inisiyatifi şeklinde örgütlenmiş, fakat MOGG büyük ölçüde sermaye sorunlarını gözetten bir oluşum olarak konumlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Hipotezleri

Yukarıdaki etmenler göz önüne alındığında Denizli yerel siyasetini ele alan kapsamlı ve bütüncül bir tartışmanın literatüre katkı yapacağı belirginleşmektedir. Özellikle Çeğin’in (2012), Yoloğlu’nun (2011), Özaslan’ın (2005), Özcan’ın (2000) ve Yavuzçehre’nin (2010; 2011) bulgularını çalışmanın temel akslarına yerleştirerek, Denizli yerel siyasal alanında karar alma süreçlerini şekillendiren motivasyonlara bakılması, literatürdeki temel eksiği doldurma niyeti taşırken; diğer yandan da iş dünyası temsilcisi bir belediye başkanının göreve geldikten sonra Denizli yerel siyasetini dönüştüren çabalarının temel motivasyonunu ortaya çıkarmanın literatüre önemli bir katkı vereceği gözükmektedir. Diğer yandan Özcan’ın (2000; 2006) Denizli’de yerel düzeyde farklı aktörler arasında koalisyonlar kurabilmenin zorluklarına odaklandığı ve yine Özaslan’ın (2005) Denizli’de yerel kurumsal yapıların yönetim pratiklerini uygulama kapasitesinden yoksun olma durumlarını ele aldığı çalışmalardan yola çıkılarak yerel siyasal alandaki aktörlerin birliktelikler kuramama nedenlerinin eksiklerini de odaklanmak gerekmektedir. Dolayısıyla farklı çalışmalarda parçalı ve dağınık biçimde yer alan bulguların, yerel siyasal alanda karar alma noktasında aktif rol almaya çalışan iş dünyası temsilcileriyle nasıl ve hangi şartlarda dönüştüğünü ortaya koymak, Denizli kentinin yerel siyaset deneyiminin dönüşümünün bütüncül bir şekilde ele alınmasını kolaylaştıracaktır. Diğer yandan yine Türkiye örneklerine benzer yeni kentsel siyaset deneyimlerinin Denizli kentini açıklamadaki rolleri üstünde de

⁶ Manisa’da bu durum Sümerbank arazisinin satın alınmasıydı.

durulmalıdır. Böyle bir çalışmanın temel varsayımları şu başlıklar üstüne şekillenmelidir:

1-) Denizli yerel siyasetinin tarihsel duraklarını bütüncül bir biçimde ele alarak yerel siyaset deneyimini biçimlendiren süreçlerin devamlılıklarını ve kırılmalarını ortaya çıkarmak

2-) Denizli yerel siyaset deneyiminin belediye başkanları özelinde Türkiye deneyimiyle kıyaslayarak, yerel siyaset deneyimindeki dönüşümün Denizli özelinde ne anlama geldiğini ifade etmek

3-) Kentsel mekânı ilgilendiren değişim süreçlerinde devlete dışsal bir rol atfetmeden devletin yeniden ölçeklenmesi tartışmaları bağlamında Denizli kentinin tarihsel süreçteki idari, mali ve siyasi dönüşümlerini analiz etmek

4-) Özal'ın Denizli sermayesiyle kurduğu enformel bağlara karşın Denizli sermayesinin 1980 sonrası ulusal ve yerel siyasete ilgisiz kalmasının ve akabinde 2000'lerin başında bu durumun iş dünyasının aktif siyaseti yönlendirme çabalarına evrilmesinin nedenlerine odaklanmak,

5-) Denizli'nin Ankara'dan hak ettiği yatırımları ve teşvikleri alamadığı düşüncesinin yerel siyasal alandaki faillerin yerel birliktelikler kurma noktasında nasıl bir motivasyon yarattığını tartışmak

2000'lerin başında Denizli yerel siyasetinin, iş dünyası temsilcilerinin yerel siyasal alanda aktif bir fail olmasıyla beraber, iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin yeniden ölçeklenmesinin nedenleri üstünde yoğunlaşmak, bu tezin temel konusunu oluşturmaktadır. Yerel siyasetin yeniden ölçeklenmesinde iki süreç önemli rol oynamıştır. Bunlardan ilki Denizli Sanayici Tüccar ve İş Adamları Platformu'nun (Denizli Platformu) ortaya çıkış koşullarıyla ilgilidir. İkincisi de, Denizli iş dünyasının önemli isimlerinden Nihat Zeybekçi'nin 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası belediye başkanı olmasıdır. Zeybekçi, Denizli yerel siyasal alanının kemikleşmiş kentsel sorunlarını çözebilen, iş bitirici ve yerel düzeyde birliktelikler kurma kapasitesine sahip bir lider olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın temel savları aşağıdaki maddelerde özetlenmektedir:

Denizli yerel siyasetinin tarihsel süreçte dönüşümü ve yerel siyasal alandaki karar alma süreçlerine iş dünyasının ilgisinin artmasının nedenleri bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Özellikle 2000’li yılların başında iş dünyasının karar alma süreçlerinde aktif olma çabası, iş dünyası-siyaset ilişkisini yeniden ölçeklendirmiş ve iş dünyası kısa bir sürede yerel siyasetin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Özellikle tarihsel süreç içerisinde bir devamlılık olarak da nitelendirilebilecek, Ankara’dan hak ettiği yatırımların ve teşviklerin alınabilmesi düşüncesi, iş dünyasını harekete geçirmiştir. Tüm bu süreçlerin bir diğer boyutunu da Denizli kentinin kemikleşmiş kentsel sorunları oluşturmaktadır. Gerçekleştirilemeyen büyükşehir olma idealleri, finansman yetersizlikleri sebebiyle bitirilemeyen kentsel projeler ve altyapı yatırımları ve temel belediyeçilik hizmetlerinin sunumunda yaşanan sorunlar da 2000’lerin başında kentsel düzeyde önemli bir sorun haline gelmiştir. Böylelikle bir yandan iş dünyasının aktif siyasete yönlendirme fikri yeni yeni filizlenmeye başlarken, Denizli kentsel mekânının sorunları da kentsel düzeyde daha da görünür olmaya başlamıştır. Bu iki farklı sürecin birbirleriyle olan rabitası, Denizli yerel siyasetinin ajandasını da dönüştürmüştür. Bir yandan Denizli sermayesinin teşvikler ve yatırımlar konusunda yaşadığı problemler yerel siyasetin temel tartışmalarına dâhil olmuş; bunun yanında kentin sorunları da Denizli sermayesinin radarına girmiştir. Yeni kentsel siyaset deneyimi olarak da adlandırılabilir bu değişim yerel siyasetin anlamını da etkilemiştir. Bu sürecin en büyük aktörleri 2000’lerin başında ulusal ve yerel siyaseti yönlendirme girişiminde bulunan Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu ve 2004 yerel yönetim seçimlerinde belediye başkanı olan Nihat Zeybekçi’dir.

Denizli’yi Anadolu Kaplanı yapan unsurlar ‘yeni kentsel siyasetin’ oluşumunda da etkili olmuştur. Bu unsur Denizli’nin merkezi devlet aygıtıyla kurduğu ilişkide gizlidir. Gaziantep örneğinde olduğu gibi (Bayırbağ, 2007; 2010; 2011) krizlere teşne yerel bir ekonominin varlığı neticesinde sermaye kendisini krizlere karşı koruyacak birliktelikler kurmak istemektedir. Bu birliktelikler bir yandan Ankara’nın dağıttığı kaynaklara ulaşımı kolaylaştırmayı da sağlayacaktır. Zira yine Gaziantep örneğinde olduğu gibi Denizli’de de devlet teşviklerinden yararlanamama sonucunda sermaye yatırımlarını çevre illere kaydırmayı düşünmüştür. Bu bağlamda 2001 yılında, 1990’ların sonundaki deneyimle birlikte Denizli’nin önde gelen oda ve dernekleriyle Denizli Platformu oluşturulmuştur. Bu Platform iş dünyası yanlısı yerel yönetimi (Bayırbağ, 2011) mümkün kılacak bazı girişimlerde bulunmuştur. Yerel bağımlı (Cox &

Mair, 1988) bir yapıya sahip olan Platform üyeleri, sermaye yatırımlarını başka şehirlere kaydıramadıkları için ekonomik sorunlarına siyasal çözüm aramaya başlamışlardır. Bir başka ifadeyle, yapılı sermayenin kolayca başka bir mekâna kaydırılamaması ve sermayenin bir kente mekânsal olarak bağımlı olması, sermayeyi örgütlü politik bir fail olarak konumlandırmaya mecbur bırakmıştır.

Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyiminde yerel koalisyon inşası (Özcan, 2000; 2006; Valler, 1995) kurma/kuramama süreçleri büyük önem taşımaktadır. Bu durum yerel siyaset deneyiminin dönüşümüyle ilgilidir (Mayer, 1994). Özellikle 1970'lerde belediye hizmetlerinin sunumu ve emeğin yeniden üretim koşullarını sağlayan kent siyasaları, klasik anlamda yerel siyaseti öne çıkarırken bu durum 1990'ın sonlarında dönüşmüştür. Artık hem sermaye hem merkezi devlet aygıtı hem de yerel aktörler arasında (parti teşkilatı vb.) gerekli birlikteliği sağlayan iş bitirici (Peck & Tickell, 1995) siyasetçiler ön plana çıkmaya başlamış ve siyasetin özneleri değişmiştir.

Platform'un hem ulusal hem de yerel siyaseti etkileme girişimlerinin çarpıcı sonuçlarından biri de olağan toplantılarda kentin sorunlarının görüşülmesi ve bu sorunlara çözüm aranmasına ilişkindir. İş dünyası direkt olarak kendi çıkarlarını ilgilendirmeyen konularda bile çözüm arama gayretinde olmuştur. Keçeci'ye (2018) göre bu durum kentin imajının düzeltilmesiyle ilgilidir. Özellikle 2000'lerin başında Denizli'nin bir Anadolu kasabasını andıran görüntüsü hem sermaye için gerekli olan beyaz yakalı iş gücünü Denizli'den uzaklaştırmış; hem de yerel-üstü yabancı sermayenin Denizli hakkında olan görüşünü olumsuz şekilde etkilemiştir. Böylelikle yerel siyasetin doğasının iş dünyası yanlısı yerel siyaset tartışmasıyla şekillenmesi, Denizli ekonomisinin ihracata dayalı birikime bağlı olmasının bir sonucudur.

Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyiminin oluşumunda yerel siyasal zeminin kaygan, yerleşik yapılara sahip olmayan ve dağınık yapısı etkili olmuştur. 1970'lerin ekonomik, siyasal ve toplumsal deneyimlerinin büyük ölçüde tahrip olması ve aşınması, 2000'lere verili/yapılı bir siyaset geleneği bırakmamıştır. Bir başka ifadeyle, 1970'lerin yerel siyaset zemini büyük ölçüde piyasa koşullarına eklenme süreciyle evrilmiş ama ortaya yeni bir oluşum/deneyim 2000'lerin başına kadar çıkmamıştır. Bu noktada çoğul anlamda kullanılan ölçek siyaseti (Brenner, 2004) Denizli'de yaşanan dönüşümü anlamak adına önem taşımaktadır. Yerleşik hiyerarşik yapılar, yerel güç ilişkileri ve ağlar, 2000'lerin sonunda 'iktisadi' yeniden yapılanma ve kriz bağlamında yeniden

konumlanmıştır. Sermaye hem ekonomik krize çare bulma hem de Ankara ile kurulacak ilişkilerde dirayetli ve ısrarlı davranabilmek gayretiyle bir platform kurma girişiminde bulunmuş olması, yerel aktörlerin yeniden ölçeklenen siyasete karşı aldığı konumun önemli bir sonucudur. Zira Platform, kurulduğu ilk dönemde siyaseten ön planda olan iş adamlarının halk nezdinde parlatılmasını sağlayacak girişimlerde bulunmuştur (Kalemci, 2018). Böylelikle iş dünyası Platform sayesinde siyaseti yönlendirme ve akabinde siyasete katılma istenci göstermiş; bu durum dolaylı da olsa Nihat Zeybekçi'nin belediye başkanı olmasıyla sonuçlanmıştır.

2004 yerel yönetim seçimlerine çok kısa bir süre kalan belediye başkan adaylığı açıklanan Zeybekçi, olumlu iş adamı imajıyla kamuoyunda ön plana çık(arıl)mıştır. Fakat Zeybekçi açısından asıl önemli olan unsur, yerel koalisyonun tüm bileşenlerini sağlıklı biçimde bir araya getirme başarısında saklıdır. AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu dönemde Ankara'nın dağıttığı kaynakların Denizli'ye yönleneceği düşüncesi, parti içinde hizipleşmelerin ortadan kalkması, seçim sonrasında belediye meclisinde çoğunluğun elde edilmesi ve zaten Platform'un üyesi olan bir iş adamının belediye başkanı olması yeni kentsel siyasetin tüm yönlendirici güçlerini bir araya getirmiştir. 1984 – 2004 arasında görev yapan tüm belediye başkanları koalisyon inşasını kuramama sorunlarından bahsetmektedir. Hatta belediye meclislerinde belediye başkanıyla aynı partiden olan üyelerin muhalefetinin, belediye başkanlarının siyasal gücünü sarstığı birçok defa dile getirilmiştir. Bu sorun 2004 yerel yönetim seçimlerine kadar devam etmiş ve sonra merkez sağın güçlü lideri Zeybekçi lehine kırılmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada iki tür yöntem belirlenmiştir. Öncelikle Denizli yerel siyasetinin öne çıkan figürleriyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. 1973 yerel yönetim seçimlerinden 2004 yerel yönetim seçimlerine kadar seçilmiş tüm belediye başkanları, Denizli Platformu'nun kurucu üyeleri, Denizli iş dünyası temsilcileri, belediye meclis üyeleri, AP, DYP, ANAP'lı emekli yerel siyasetçiler, AK Partili ve CHP'li yerel siyasetçiler, yerel gazeteciler ve basın mensupları çalışmanın odağında olmuş ve farklı süreçler hakkında kendileriyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Sorularda yönlendirici olmaktan uzak durulmuş, büyük ölçüde mülakat yapılan kişilerin kendi perspektiflerinden yerel siyaset deneyimleri dinlenmiş ve ses kayıtlarının deşifre edilmesinden sonra bilgiler tasnif edilmiştir.

İkinci yöntem de gazete taramasıdır. Bu yöntem için de öncelikle Denizli Gazeteciler Cemiyeti ile bağlantı kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Osman Nuri Boyacı'nın yönlendirmesiyle Denizli'de 1976 yılından beri faaliyet gösteren Hizmet Gazetesi'nin arşivine ulaşılmıştır. Gazete arşivleri almanak şeklinde dosyalı ve ciltli haldedir. Tarihsel olarak eski tüm sayılara erişilemese de, başta seçim dönemleri olmak üzere yerel siyasetin aktörlerini içeren çoğu haber kayıt altına alınmış ve daha sonra dosyalar halinde tasnif edilmiştir. Başlıklar büyük ölçüde aktörlere, kentsel kamusal hizmetlere ve yerel siyasal alandaki önemli tartışmalara ayrılmıştır. Bunun yanında yine Denizli Haberci Gazetesi'nin 2000'li yılların başındaki sayılarına da ulaşılmıştır. Diğer yandan Cumhuriyet, Milliyet Ege, Yeni Şafak, Hürriyet gazetelerinin online arşivleri de incelenmiş ve çalışmanın kapsamına giren haberler başlıklar halinde sınıflandırılmıştır.

Diğer yandan, çalışmanın kapsamına giren tartışmaları ele alan diğer dökümanlar da taranmıştır. Sanayi ve Ticaret Odalarının raporları, Denizli'yi ekonomik, toplumsal ve siyasal yönleriyle ele alan doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleler, Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih Kültür Dergisi'nin eski sayıları, başta Yurt Ansiklopedisi olmak üzere Denizli'yi ele alan tarihsel çalışmalar, mülakat yapılan yerel aktörlerin fotoğraf arşivleri, Denizli kentinin önde gelen simalarının hatıra kitapları, Denizli Belediyesi Faaliyet-Çalışma Raporları vb. diğer tüm dökümanlar çalışma için büyük önem taşımıştır.

Çalışma tarihsel olarak 1973 yerel yönetim seçimlerinden başlamaktadır. Çünkü 1970'li yıllarda Denizli'nin ekonomik dönüşümü kentleşme süreçlerini de etkilemiş ve merkez sağ oyların bölünmesinin de etkisiyle sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan bir belediye başkanı, kent emekçilerinin lehine kentsel stratejiler uygulamayı amaçlayarak yedi yıl görevde kalmıştır. Diğer yandan kentsel kamusal hizmetler bu dönemde kısıtlı da olsa siyasallaşmaya başlamıştır. Denizli'nin kendine özgün koşullarında bir sosyal belediyecilik hareketinin ekonomik yeniden yapılanma süreçleriyle aynı döneme denk gelmesi Denizli'yi ön plana çıkarmış ve ilk defa tarihsel süreçte kentin somut ve belirgin düzeyde bir yerel siyaset deneyimi olmuştur. Dolayısıyla Denizli'de yeniden ölçeklenen yerel siyasetin başlangıç formu bu dönemdir.

Çalışma Denizli'nin yerel siyaset geleneğinin kırılmalarına ve devamlılıklarına odaklanmakta ve Nihat Zeybekçi'nin ikinci kere girdiği 2009 yerel yönetim seçimleri, bu çalışmanın odaklandığı son dönem olmaktadır. Çünkü Nihat Zeybekçi 2011

milletvekili genel seçimlerinde Meclis'e gitmiş ve başkanlığı Osman Zolan'a devretmiştir. Zolan, bu tezin yazıldığı tarihte halen belediye başkanıdır. Halen görevde olan bir belediye başkanının bulunduğu kentte mülakat gerçekleştirilmesinin zorlukları da hesaba katıldığında; nitelikli veri elde edebilmek ve tarihsel süreci belli bir bağlama oturtabilmek için, Nihat Zeybekçi'nin kesintisiz biçimde başkanlık yaptığı beş yılın sonu, çalışmanın kapsamının sonunu oluşturmaktadır.

1.4. Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışma boyunca nitelikli veri elde edilmesi hususunda birçok sınırlılıkla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki Denizli yerel siyaseti üstüne yazılmış kaynakların azlığına ilişkindir. Bu sınırlılık sadece akademik literatürle sınırlı değildir. Yereldeki çoğu aktör ve fail, Denizli yerel siyasetini derinlikli biçimde tartışan metinleri kaleme almakta çekingen davranmışlardır. Dolayısıyla Denizli yerel siyasetinin kurgulanmasına örnek teşkil edebilecek toparlayıcı bir çalışmanın eksikliği, tarihsel sürecin yeniden inşa edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Diğer yandan, derinlemesine mülakat gerçekleştirilen yerel aktörlerin çoğunun, kendi dönemlerine ait, yazılı dökümanlara ulaşamamıştır. Ulaşılan dökümanlarda da tarihsel bütünlüğe ulaşmanın yarattığı zorluk, belgelerin tasnif edilme sürelerini uzatmıştır. Aktif siyasetle uğraşan bazı yerel siyasetçilerle, işlerinin yoğunluğu nedeniyle mülakat yapılamamıştır. Denizli'de faaliyet gösteren yerel gazetelerin çoğu, arşivlerini açmakta çekingen davranmış ve sadece Hizmet Gazetesi bu konuda cömert davranmıştır. Fakat söz konusu Gazete de düzenli bir arşive sahip değildir. Tüm bu sınırlılıklara rağmen çalışmanın kavramsal ve kuramsal kısmını destekleyecek verilere yoğun bir çaba sonucu ulaşılabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YEREL SİYASETE TEMEL YAKLAŞIMLAR, KURAMSAL ARKA PLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yerel Siyaset Üzerine Temel Tartışmalar

Yerel siyaset⁷, odağı ve içeriği bakımından hem reel politik hem de akademik yazında önemli bir konumda bulunmakta ve bu durumun temelinde de dünya ölçeğinde yaşanan dönüşümler gelmektedir. Destekçilerinin küreselleşme karşıtlarının neoliberalleşme (Brenner, Jessop, Jones & MacLeod, 2003) olarak tanımladığı Keynesyen ulus devletlerin zayıflamasıyla oluşan yeni devlet formu, yerel siyaset tartışmalarının önemini arttırmaktadır. Söz konusu yeni devlet formu, yerel ve bölgesel yapıların güçlenmesine olanak sağlayacak bir zeminin inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Bu zemin, postmodernizmin de etkisiyle yerel farklılıkların ve buna bağlı olarak yerelin kendi sesinin/arzusunun/isteğinin demokratik düzlemde etkin olacağı görüşünde yoğunlaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, yerelin ontolojik olarak kendi varlığını ifade edebilmesi ve yenedünya düzeninde bir ideal tip olarak herhangi bir üst otoriteye bağlı olmadan da var olabileceği iddiası olumlanan bir durum olarak hem akademik yazında hem de reel politikte güncel bir tartışmadır.

Bir yerel failin (yerel yönetimler, yerel sermayedarlar, vb.) herhangi bir üst ölçekteki faille (ulus devlet, uluslararası sermaye, vb.) ilişkisel ve bağlı olma durumu kaçınılmaz olsa da, coğrafi ölçek olarak yerel siyasetin kapsadığı alan kendi mekânsal sınırlarıyla ilgilidir. Fakat burada mekânsal sınırlılık kentsel siyasetin sadece o mekânı kapsadığı anlamına gelmemekte, sadece ulusal ölçekten farkını ifade etmektedir. Her ne kadar bir ölçek farklılaşması olsa da, hangi alanın kenti ya da yereli sınırladığını söylemek çok olanaklı değildir. Dunleavy (1980: 24) bu görüşe benzer bir eleştiri yaparak kentin mekânsal sınırlarının belirlenmesinin sorunlu bir durum olduğundan bahsetmiştir. Bu bağlamda kentin sınırlarının belirlenmesindeki ilk seçenek kenti ya da yereli yerel yönetim sınırlarıyla idari (*administrative*) parçalara bölmektir. Diğer seçenekse sosyo-ekonomik sınırlarla kentin nereyi kapsadığını belirlemektir. Fakat Dunleavy bu noktada ilk seçeneğin keyfi bir düzenleme olabileceği şüphesine eğilerek,

⁷ Çalışma boyunca yerel ve kentsel siyaset birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bu durum, çalışmanın kır ve kent arasındaki ayrımı muğlak ve problematik bulmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan atıf verilen çalışmaların yereli mi yoksa kentseli mi kullandığına da dikkat edilmiş ve böylelikle atıf verilen çalışmaların kullandığı terime sadık kalınmıştır.

yerelin mekânsal sınırlarının sosyo-ekonomik sınırlarla belirlenmesinin uygun olduğunu düşünmektedir.

Yerel siyasetin ölçeğinin ulusaltı olduğunu söylediğimiz noktada, yerel siyasetin neleri ifade edebileceği hususunda da bir tartışma yürütülebilir. En genel hatlarıyla yerel siyaset, yerel düzeyde karar alma süreçleriyle ilgilenen bir disiplindir (John, 2009: 17). Dunleavy de (1980: 2) benzer bir tanımla yerel siyasetin konusunun kolektif tüketimi ilgilendiren alanlardaki karar alma süreçleri olduğunu belirtir. Söz konusu karar alma süreçleri yerel yönetim faillerinin, seçilmiş meclis üyelerinin, yerel düzeydeki bürokratların ve sermayedarların, sivil toplum örgütlerinin ve kent sakinlerinin birbirleri arasında rekabetini ya da birlikteliğini de kapsamaktadır. Özellikle ekonomik ve siyasal kaynaklara kim(ler)in erişeceği ve bu kaynakları hangi toplumsal gücün kontrol edeceği sorusu da kentsel siyasetin ana sorunsalını oluşturmaktadır (Sapotichne, Jones & Wolfe: 2007: 76 - 77). Böylelikle kent bir güç alanı olarak rekabetin ve uyumun gerçekleştiği alan olarak yerel siyasetin odağındadır. Fakat net bir yerel siyaset tanımı yapmanın zorluğundan dolayı, yerel siyaseti etkileyen ve yerel siyaseti özgün kılan durumlara odaklanmak daha da uygundur.

Kente yüklenen özgün değere bağlı olarak kentsel siyasetin konusunu etkileyen temel tartışmalardan birinin de siyaset ve ekonomi arasındaki gerilimin kentsel siyasete nasıl yansıdığıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki siyasetin sosyal süreçlerinin kenti etkilemesi, diğer görüş de piyasanın sosyal süreçlerinin şehri etkilediği iddiasıyla ilişkilidir (Eisingner, 1997: 4). İlk görüş için siyasetin kenti şekillendirdiği sonucuna varmak mümkündür. Bu bağlamda yerel siyaset kuramlarından biri olan yönetimci kuram ekseninde değerlendirilen kent yöneticiliği kavramının da üstünde durduğu şekliyle (Pahl, 1975) kentsel kaynak dağıtımında etkin olan aktörlerin (yerel yönetim bürokratları, emlakçıklar, vb.) kentin siyasetini şekillendirdiği hâkim bir görüş olarak kent çalışmaları literatüründe yer almaktadır. Böylelikle kurumsalcı bir yaklaşımla, kurumsal yapıların sorumluluğu ve otoriteyi dağıttığı söylenebilir. Her ne kadar böyle bir paradigma kentsel siyasetin inceleme konusu hakkında önemli fikirler verse de, kentsel siyaset için zaruri olan siyasi güç yapısı hakkında muğlak bir alan bırakmaktadır. Burada önemli olan nokta, kurumsal yapılardan ziyade öncelikle kentin siyasi kaynaklarının dağıtımını ve kullanımını hakkında sorular sormak ve buna bağlı olarak hâkimiyet, bağlılık ve koalisyonun nasıl gerçekleştiğine dair çıkarımlarda bulunabilmektir (Eisinger, 1997: 4).

Diğer yandan kentsel kamusal hizmetlerin sunumu da kentsel siyasetin ana noktalarından birini oluşturmaktadır. Fakat bu durum kavramsal bir kısıtlılık olarak da kentsel siyaset çalışmalarının büyük ölçüde kurumsalcı bakış açısıyla yerel yönetimler üzerinden yürütülmesine ve yerel siyaset tartışmalarının odak noktasının büyük ölçüde yerel yönetimler olmasına neden olmaktadır. Dunleavy (1980: 1) İngiltere üzerine yaptığı çalışmada bu durumun yerel yönetim birimlerinin akademik yazını etkilemesinden kaynaklandığını ve bunun sonucunda da kurumsalcı bakış açısıyla şekillenen yerel siyaset yazınının diğer disiplinlerce çok ilgi görmediğini belirtmektedir. Söz konusu sorun neticesinde yerel siyaset ile yerel yönetim arasında lineer bir ilişki kurulmaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden biri de bir sonraki başlıkta tartışılacak olan çoğulcu yaklaşımın yerel siyaset literatüründeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Özellikle siyasal anlamda temsilin çoğulcu kuram açısından büyük önem taşıması, seçilmiş failleri (belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, siyasal partilerin il/ilçe teşkilatları vb.) yerel siyasetin odağına taşımaktadır. Elbette söz konusu failler yerel siyaset açısından oldukça önem taşımaktadır. Fakat kentsel mekân Castells'in ifadesiyle 'beyaz bir kâğıt' değildir (Keskinok, 1988). Bu metafor, kentin karmaşık ve eklektik doğasına vurgu yapmaktadır. Kentsel mekândaki gücün dağıtımında etkili olabilecek tüm yapılar kentsel siyasetin konusunu hem genişletmekte hem de kurumsalcı bakışın tahakkümünden kurtarmaktadır. Williams'ın (1971) belirttiği şekliyle birçok disiplin kentsel siyaset çalışmalarıyla ilgilense de hiçbirinin odağı tam olarak kent değildir ve bu durum kentsel siyaset çalışmalarında eklektizm sorunu yaratmaktadır. Dunleavy'nin (1980: 2) yerel siyaset çalışmalarını özgün kıldığı iddia edilen kıstasları bu sorunsalı çözmeye yöneliktir:

“...Her ne kadar yerel siyaset büyük ölçüde kentsel kamusal hizmetlerin sunumu ve buna bağlı sorunları incelese de yerel siyasetin odağı devlet aygıtı değildir.

...Kolektif tüketim süreçlerini ilgilendiren sorunlar sadece ilgili kurumsal düzeyde (ulusal, bölgesel ya da yerel) incelenmelidir. Bir başka ifadeyle, kurum dendiğinde sadece yerel yönetimler referans alınmamalıdır.

...Kolektif tüketimden bahsedildiği noktada kent dendiği zaman sadece belli bir mekânsal sınıra atıf verilemez.”

Tüm bu tartışmalar ışığında tam anlamıyla kentin ya da kentsel siyasetin net bir tanımının yapılamayacağı açıktır. Kentsel siyaset çalışmalarında ihtiyaç duyulan ve ampirik düzeyde incelenecek herhangi bir konu, tamamıyla kentsel siyasetin odağını oluşturmamaktadır. Örneğin yerel seçimler yerel siyaset açısından çok önemli bir konu

olsa da, yerel seçimler salt biçimde yerel siyasetin ana sorunsalı değildir. Diğer yandan kentsel siyaset yukarıda belirtildiği şekliyle kentleşmiş toplumların siyaseti olarak kavransa da, yerel siyasetin mekânsal ölçeğini idari ya da sosyo-ekonomik sınırlarla belirlemek de olanak dışıdır. Öyleyse yerel siyasete katkı yaptığı düşünülen her konu, kentsel düzeyde kolektif tüketim süreçlerini etkileyen karar alma mekanizmalarıyla anlamlı hale gelmektedir. Bir başka ifadeyle yerel siyaset, eklektizm sorunsalına düşmeden yapısalcı (*constructivist*) ve bütüncül bir bakış açısıyla özgün bir disiplin haline gelebilir. Ayrıca kent mekanında analiz yapacak bir araştırmacının da ampirik çalışmasında kuramsal metodolojisini eklektizm sorunsalına düşmeden ortaya koyması gerekmektedir. Örneğin, gecekondu mahallesinde yaşayan kent sakinlerinin ulaşım hizmetlerinde karşılaştığı sorunların liberal yaklaşım açısından çözümü, söz konusu kent sakinlerinin bir çıkar grubu oluşturarak seslerini kentsel düzeyde duyurması ve kamusal hizmet sorununun çözmesi şeklinde olabilir. Hâlbuki radikal kent kuramcıları bahsi geçen bu sorunu ‘çalışan emekçi sınıflar’ sorunu olarak algılayabilir ve böylelikle söz konusu sorunun basit bir kentsel kamusal hizmet sorunu olmasından ziyade kapitalizmin eşitsiz coğrafyasından (Harvey, 1989) kaynaklı yapısal bir sorun olarak ifade edebilir. Öyleyse yerel siyasetin hangi konuları kapsadığı kadar kentsel düzeydeki sorunlara nasıl yaklaştığı da önemli bir durumdur. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları yerel siyaset çalışmalarındaki anaakım yaklaşımları ele almaktadır.

2.1.1 Yerel Siyaset Kuramları

Yerel siyaseti ilgilendiren tartışmalar birden fazla konuya odaklansa da, yerel siyaset tartışmalarındaki ortak nokta bir sorunsal olarak devlet aygıtının ve kentsel düzeyde gücün ele alınış biçimiyle ilgilidir. Bu noktada devletin ele alınış biçimine normatif bir anlam yüklemeyen, devletin kentsel siyaseti ne ölçüde ve hangi koşullarda etkilediği sorunu kentsel siyaset literatürü için de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada devletin kent açısından merkezi mi yoksa dışsal bir öneme mi sahip olduğu (Şengül, 2009) kuramlar arasında bir ayrıma yol açmış, diğer yandan da aynı kuramın (Marksist Yaklaşım) kendi içinde de farklı çatallara ayrılmasına neden olmuştur. Böylelikle kuramların devlete karşı konumlanışları, kentsel siyaset literatüründe başat ayrımın temelidir. Diğer yandan kentsel düzeydeki gücün hangi koşullarda kimler tarafından paylaşıldığı sorunsalı da kentsel siyaset kuramları açısından bazı farklılıklar yaratmaktadır. Özellikle çoğulcu ve Marksist kuramlar arasındaki ayrım çok nettir. Bu nedenle bir sonraki başlık söz konusu ayrımları irdelemesi bakımından önem

taşımaktadır. Bu başlıkta kentsel siyaset literatürünü etkileyen üç temel kuram (Liberal, Weberyana, Marksist) açıklandıktan sonra son dönem kent çalışmalarında da etkin olan iki kuramdan (büyüme ortaklığı ve kentsel rejim) daha bahsedilecektir. Çalışmanın bu başlığından sonra eklektizme kaçmadan yerel siyaseti daha iyi anlamak adına eleştirel bir kent yaklaşımının tartışılması da daha mümkün hale gelecektir.

2.1.1.1 Liberal (Çoğulcu) Yaklaşım

Liberal teori, yerel siyaset tartışmaları içinde en baskın kuramların başında gelmektedir. Bu durumun temeli, yerel siyaset tartışmalarının, gerek reel politik alan gerekse de akademik literatür için, yerel demokrasinin ve çoğulculuğun bireyler açısından faydalı bir şey olduğu (John, 2009: 20) varsayımına dayanmaktadır. En genel ifadeyle toplumsal gücün dengesiz dağılımının demokratik de olsa bir despotizme yol açmaması için, farklı çıkar gruplarının yerel siyaset üretim süreçlerine dâhil olmaları ve bu bağlamda bir uzlaşma ortamının yaratılması gerekliliği, akademik literatürde başat bir kavramsal ön kabul olarak ele alınmaktadır. Sonuçları A.B.D.'de (Amerika Birleşik Devletleri) gerçekleştirilen ampirik çalışmalara dayanan ve çoğulcu kuram olarak da adlandırılan bu yaklaşım, yerel yönetimleri demokrasi okulunun en önemli faili olarak görmektedir (Dahl, 1961). Bu bağlamda, demokrasi okulu olarak yerel yönetimler (Güler, 2013) ya da bir başka ifadeyle yerel demokrasinin varlık bulunduğu yerel siyaset, Amerikan toplumunun tarihsel bağlamda üstüne kurulu olduğu 'zayıf devlet, güçlü sivil toplum' modeline (Yetiş, 2006: 298) uygun olarak gelişmiştir.

Demokrasi ve katılım kavramlarının yönetsel olarak yerel yönetim birimlerinde varlık bulması liberal teoriye göre âdem-i merkeziyetçi (*decentralized*) yapının inşasıyla mümkündür. Burada söz konusu kavram, gücün mümkün olduğunca yerel düzeydeki birimlerden doğmasını ve merkezin yerel düzeyde yürütülen işlerde hem karar alma hem de hizmet üretim noktasında inisiyatif almamasını öngörmektedir. Bir başka ifadeyle, çoğulcu liberal söylem açısından yerelin varlık nedeni yerelin kendisidir. Bu tartışmanın temel referans noktasını da, Alexis de Tocqueville'in (Mayer & Mayer, 1948) Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) üzerine yazdıkları oluşturmaktadır. Tocqueville eserlerinin neredeyse tamamına yakınında A.B.D. nezdinde yerel yönetimlerin ideal ve arzulanan bir durum olarak, âdem-i merkeziyetçi bir yapıda bulunduğunu belirtmektedir. Tocqueville'e göre söz konusu âdem-i merkezi yapı, halkın yerel düzeyde yönetime kolektif olarak katılımını mümkün kılmaktadır.

Tocqueville'in âdem-i merkeziyetçilik üzerine olan düşünceleri, merkeziyetçilik kavramından doğmuş ve merkeziyetçilik kavramı, hükümette (*siyasal*) ve yönetimde (*yönetmel*) olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir (Yetiş, 2006). Böyle bir kuramsal ayrıştırma Amerikan Federal Sisteminin federal merkezi hükümet ve eyalet devletleri arasındaki güç bölüşümünden kaynaklanmaktadır. A.B.D.'de tüm ülkeyi ilgilendiren dış politika, güvenlik ve sağlık gibi konularda merkezi hükümetin yetkili kılınması ve neredeyse üye devletleri ilgilendiren diğer tüm konuların üye devletlerin inisiyatifine bırakılması, siyasal ve yönetsel bir ayrımın doğmasına imkân tanımıştır. Dolayısıyla Tocqueville siyasal merkeziyetçilik ve yönetsel âdem-i merkeziyetçilik gibi iki kavramın üstünde durarak, merkezi hükümet ve merkezi idare kavramlarının işaret ettiği kavramsallaştırmalara birbirinden farklı değerler yüklemiştir (Yetiş, 2006: 281).

Tocqueville, A.B.D.'nin federal yapısından mülhem, siyasal merkeziyetçilik kavramıyla ulusal çıkarların gözetilmesine gönderme yaparak tüm ulusu ilgilendiren savunma ve dış politika gibi kavramlara öncelik verirken, yönetsel merkeziyetçilik kavramıyla da yerel yönetimlerin hizmet sunumu, okulların yönetimi ve vergilerin toplanması gibi kamusal işlerin güç yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Bu ayrıştırma iki tip merkeziyetçiliğin birbirinden farklı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda siyasal merkeziyetçilik ulusal çıkarların korunması adına bir zorunluluk olarak görülmekte, yönetsel merkeziyetçilik de yerel inisiyatifleri engelleyebileceği ihtimaliyle zararlı bulunmaktadır (Yetiş, 2006: 282). Dolayısıyla kamusal işlerin yürütülmesi, yerel bağlamda ortaya çıkacak gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Öyleyse yönetsel merkeziyetçilik, kamusal işlerin yürütülmesi işlemini tamamıyla merkeze aktarmakta ve bütün yetkilerin siyasal merkezde toplanması zararını doğurmaktadır (Yetiş, 2006: 283).

Tocqueville yönetsel merkeziyetçilik sorununun yönetsel âdem-i merkeziyetçilik ile aşılabileceğini iddia etmektedir. Siyasal merkeziyetçiliğin kendiliğinden yönetsel merkeziyetçiliğe neden olmadığını belirten Tocqueville, yerelin kendi idaresini âdem-i merkeziyetçilik ile sağlayabileceğini belirtmektedir. Burada Tocqueville'i özgün kılan durum iki başlıkta toplanabilir. Öncelikle kuramsal bağlamda hükümet ve idare ayrımı, salt biçimde yasa ve onun uygulanması gibi monolitik bir anlama gelmemektedir. Bir başka ifadeyle, söz konusu iki tarz merkeziyetçilik kendi içinde bir bütünü ifade etmektedir (Yetiş, 2006: 287). Buradaki bütünlük ya da merkeziyetçilik türlerinin farklılaşması, yapılan işin niteliğine göre değişmekte ve işlerin yetki alanıyla

ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla Tocqueville açısından merkeziyetçilik basit biçimde devlet işlerinin nasıl yürütüldüğünün bir ayrıştırması değil, işlerin yetki bağlamında nasıl dağıtıldığıın biçimidir. Tocqueville'in merkeziyetçilik tartışmasının özgün ikinci yanı da âdem-i merkeziyetçiliğin yönetsel sonuçlarından çok siyasal sonuçlarına bakmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu görüş bağlamında âdem-i merkezi yönetim sadece yönetsel olarak kamusal işlerin yürütülmesini sağlayan bir araç değil, bunun yanında kamusal alanda yurttaşlık bilincini sağlayan ve insanların katılım süreçlerine yabancılaşmasını engelleyen bir alandır (Yetiş, 2006: 291 – 292). Böylelikle âdem-i merkezi bir yerel yönetim anlayışı, vatandaşların bilinçli bir şekilde yönetime katılmasını, kendi yerel gereksinimlerini yönetsel bağlamda ifade edebilmesini ve çoğulcu demokratik bir örgütlenmeyi sağlayabilmesini ifade etmektedir.

Tocqueville'in liberal kurama yaptığı katkı kadar Dahl'ın (1963) 'Who Governs?' isimli çalışması da liberal teorinin temelini oluşturan önemli eserlerin başında gelmektedir. New Heaven eyaletini ampirik araştırma nesnesi olarak alan bu çalışma, siyasal sistemin oligarşik bir yapıdan meydana gelmediğini belirtmektedir ve söz konusu çalışmanın ana bulgularını iki başlık altında toplamak mümkündür (Aksu Çam, 2012: 73-74):

1-) Yerel düzeyde karar alma süreçlerindeki katmanlı çoğulculuk (karar alma süreçlerindeki farklılaşmalar)

2-) Ekonomik alandan ziyade siyasal alanın yarattığı eşitsizlikler (bir grubun ya da bireyin tüm kaynaklara erişiminin ya da etkisinin mümkün olmadığı)

Böylelikle Robert Dahl liberal kurama büyük bir katkıda bulunarak çoğulculuk kavramının siyasa üretme süreçlerindeki etkisini ve bu bağlamda toplumsal grupların da söz konusu siyasa üretme süreçleri üzerindeki rekabetini kavramsallaştırmıştır.

Tocqueville ve Dahl'ın çoğulculuk ve âdem-i merkeziyetçilik tartışmalarını destekleyen bir diğer çalışma da Thomas Dye'a aittir. *Politics in States and Communities* (1973) isimli çalışmada Dye, âdem-i merkeziyetçilik kavramının Amerika bağlamında getirdiği bir takım faydalardan bahsetmektedir. Dye'ın da Tocqueville'i destekler nitelikte âdem-i merkeziyetçiliğin siyasal sonuçlarına gönderme yaptığı söylenebilir. Dye, Macmanus & Zooberg'a (1973: 33 - 35) göre âdem-i merkezi yönetim, toplumdaki anlaşmazlıkları azaltır, gücün farklı birçok lider tarafından bölüşülmesini ve siyasi arenaya birçok aktörün dâhil olmasını mümkün kılar ve devletin

daha etkin şekilde yönetilmesini sağlar. Böylelikle Dye da, Tocqueville'den mülhem âdem-i merkezîyetçi yönetimin siyasal sonuçlarının çoğulcu ve demokratik karakterine göndermelerde bulunmaktadır.

Yukarıda yapılan tartışmalarda görüleceği üzere yerel demokrasi liberal kuram açısından büyük çoğunlukla yerel yönetimle ilişkilendirilmekte ve bu durumun temel nedeni de yerel yönetimlerin merkezi yönetimin aşırı gücünü dağıttığı ön kabulüne dayanmaktadır (Phillips, 1996: 23). Fakat Tocqueville'in de belirttiği şekliyle bu husus basit biçimde merkez - yerel zıtlığı şeklinde değerlendirilmemekte ve yerelliklerin yerel siyaset dâhilinde güçlendirilmesi büyük oranda siyasal sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Liberal kuram açısından önem taşıyan âdem-i merkezîlik, çok katmanlılık, karar verme süreçlerine farklı çıkar gruplarının katılımı büyük ölçüde topluluk gücü (*community power*) teorisyenlerinin etkisiyle sistematik hale gelmiştir. Topluluk gücü yaklaşımı en genel hatlarıyla iki baskın düşünce üzerine kurulmuştur (Harding, 2009: 29):

a.) kentsel karar alma süreçlerinde hükümet kurumları basit birer alt özne değildir

b.) Karar verme sürecini etkileyen 'güç' bir insan ürünüdür.

Söz konusu sistemlilik, bir anlamda kentsel sosyoloji alanında hâkim paradigma olan Şikago Okulu'ndan hem ontolojik hem metodolojik bir kaymanın da meydana geldiğinin kanıtı şeklinde yorumlanabilir. Sosyal Darwinizm olarak da bilinen ve pozitivist metodolojiden büyük oranda etkilenen Şikago Okulu teorisyenleri, kentin ekolojik bir topluluk olduğu üzerinde durarak, kentteki ayıklama ve istila yollarıyla, katmanlar halinde oluşan Darwinci bir oluşum ve yöntem üzerinde durmuşlardı (Park & Burgess, 2015). Bu ekolojik yaklaşım, kentin oluşum sürecinde bir sürekliliğin olduğunu iddia etse dahi, kentin oluşumu bu teorisyenler tarafından planlı bir algıdan ziyade daha çok kendiliğinden ve doğal yollarla oluşan bir yapı olarak algılanmıştır. Bir başka ifadeyle, kentsel sosyolojinin hâkim paradigması olan Şikago Okulu teorisyenleri toplumsal grupların nasıl oluştuğuna dair çıkarımlar yapsalar da, bu grupların amaçları, birbirleri arasındaki motivasyonları ya da ilişkilerinin nasıl oluştuğuna dair kısıtlı referanslarda bulunmuşlardır (Harding, 2009: 29). Bu bağlamda yerel siyaset için önem taşıyan liberal kuramı sistematik hale getiren yaklaşım topluluk gücü (*community power*) teorisyenleri yardımıyla şekillenmiştir. Yukarıdaki tartışmada üstünde sıklıkla durulan Dahl'ın topluluk teorisyenlerinin başında geldiği söylenebilir. Söz konusu

yaklaşım, bir paradigma değişimi olarak, kent çalışmalarına hakim olan kentsel sosyoloji yaklaşımını pozitivist metodolojinin hakimiyetinden kurtararak, yukarıda belirtildiği şekliyle karar verme süreçlerinin (*decision making processes*) önemi üstünde yoğunlaşmış ve böylelikle kentsel siyaset (*urban politics*) kent çalışmalarında başat konuma gelmiştir.

Çoğulcu yaklaşımın referans aldığı temel kavramlardan birinin karar verme (*decision making*) süreci olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu noktada karar verme, yerel düzeyde kendi ihtiyaçlarını ve beklentilerini en iyi şekilde bildiği (*yahut bilebileceği*) düşünülen bireylerin ve çıkar gruplarının var olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Böylelikle yerellikler (*localities*) ulusal ölçekten (*national scale*) farklı olarak, sorunların ve beklentilerin yerelde yaşayan vatandaşlar tarafından daha rahat bilinebildiği, söz konusu vatandaşların kendi beklentilerini, endişelerini ve önceliklerini daha rahat şekilde ifade edebildiği ve farkında olduğu, yerel düzeyde gerçekleşen ve inşa edilen yerel deneyimin ve bilginin siyaset üretim sürecinde daha etkin olduğu mekânsal bir alanı ya da gerçekliği karşılamaktadır (Phillips, 1996: 24). Çünkü her yerelliğin durumu ve koşulları birbiri arasında farklılık göstermektedir. Böylelikle yerel düzeyde oluşan beklentiler ve farklılıklar, yerel ölçekler arasında siyaset farklılaşmasını elzem kılmaktadır.

Tüm bu tartışmalar ışığında, liberal yaklaşımın, yerel demokrasinin yeni fikirlerinin açığa çıkmasını sağladığı ileri sürülebilir (Phillips, 1996: 25). Yerel demokrasi, kimsenin tek başına yanılmaz olmadığı ve böylelikle tek bir dominant ideolojinin yahut görüşün başka aktörler üzerinde baskın olmaması gerektiği anlayışını benimsemektedir. Böylelikle yerel düzeyde kendini özgürce ifade edebilen bireyler ve toplumsal gruplar, toplumsal uzlaşmayı ve refahı maksimum düzeye taşıyabilmektedir.

Liberal yaklaşım açısından yerel demokrasinin ve çoğulculuğun bir başka önemli özelliğini de katılım (*participation*) ve temsil (*representation*) vurguları oluşturmaktadır. Bir önceki tartışmada üstünde durulan despotizme ve merkeziyetçiliğe karşı olma durumunun, liberal yaklaşım açısından farklı toplumsal grupların fikirlerini ve beklentilerini ifade etmesinin yanında, onların yerel bağlamda mekânsal düzeyde görünür olmalarını da mümkün hale getireceğini varsaymaktadır. Burada katılım ve temsil sadece yerel seçimlerden ziyade bütün yerel siyaseti (*local politics*) kapsayan kavramsal bütünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun temelinde de, bazı avantajlı grupların yerel düzeyde gücü daha fazla elinde tutması ve yerel siyasetin de

yerel demokrasi yardımıyla bu durumu düzenlemesi gerçeği yatmaktadır (Phillips, 1996: 26). Bir başka ifadeyle yerel demokrasi, liberal kuram açısından, dezavantajlı toplumsal grupların (kadınlar, göçmenler, getto sakinleri, vb.) yerel düzeydeki temsilini ve görünür olmalarını daha mümkün hale getireceğine inanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özet olarak liberal yaklaşımlar, siyasi temsil süreçlerinde gücün farklı toplumsal grupların elinde bulunmasını olağan karşılamakta ve böylelikle toplumsal gruplar açısından tahakküm edici bir birlikteliği reddetmektedir. Ana akım literatürde (*bilinçli ya da değil*) birçok çalışma tarafından liberal tarafgirliğe olumlu bir anlam yüklense de dezavantajlı toplumsal grupların temsilinin kent mekânında nasıl sağlanacağı hususu çoğulcu yaklaşımın ana sorunsalını oluşturmamaktadır. Liberal kuramın kısıtlı bir eleştirisine çalışmanın bundan sonraki başlıklarında değinilecektir.

2.1.1.2. Yönetimci (Weberyan) Yaklaşım

Yönetimci kuram, kentsel siyaset kuramları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar yönetimci kuramın temel ilgi alanı büyük ölçüde kurumsal yapılar⁸ olsa da, yerel bağlamda güç paylaşımının anlaşılması adına bu temel teorinin savları kentsel siyaset literatürü açısından büyük önem taşımaktadır.

Yönetimci kuramı şekillendiren tartışmalarda da bir takım görüş ayrılıkları olduğunu da söylemekte yarar vardır. Bu görüş ayrılıklarından ilkinin yerel yönetimlerin merkezi yönetimle olan uyumu ya da zıtlığı tartışması oluşturmaktadır. Şengül'ün (2001: 75 - 76) belirttiği şekliyle yerel yönetimlerin merkezi yönetimle uyum içinde çalıştığı ve yerel yönetimlerin merkezi yönetimin sorumluluğunu tamamlayıcı bir işlevde bulunduğu savı yönetimci kuram açısından hâkim bir iddiadır. Diğer yandan bu sava karşıt şekilde oluşan görüşe göre, yerel yönetimlerin her ne kadar merkezi yönetimle işlevsel düzeyde bağlılıkları bulunduğu söylene de, bürokrasi ve demokrasi arasındaki zıtlığa benzer şekilde yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasında bir karşıtlık olduğu da iddia edilmektedir.

Türkçe yazın açısından da yönetimci kuramın hangi kuramsal görüşleri kapsadığı tartışmalarda da bazı görüş ayrılıkları oluşmuştur. Şengül'ün (2009: 76) yönetimci kuramın yerel yönetimlere yansımaları olarak nitelediği Pahl'ın kent

⁸ Kurumsal yapılardan kasıt yerel yönetimlerdir.

yöneticiliği (*city managerialism*) yaklaşımı Keleş (2012) açısından çoğulcu yaklaşım başlığında değerlendirilmiştir. Keleş'in böyle düşünmesinin temelinde Pahl'ın kent yöneticilerine atfettiği önemi sadece yerel yönetim failleriyle (*agent*) sınırlı tutmaması, özel sektör yöneticilerini de bu sınıflandırmaya sokması düşünülebilir. Fakat bu çalışma açısından Şengül'ün (2009) sınıflandırması kabul edilerek Pahl'ın kent yöneticiliği kavramının üstünde durulacaktır.⁹

Her ne kadar bazı görüş ayrılıkları olsa da, yönetimci kuramın temel ilgi alanı devlet aygıtıdır (*state apparatus*). Bu bağlamda yönetimci yaklaşım devleti ve devletin iç işleyiş mekanizmalarını konu alarak devleti bağımsız bir değişken olarak sınıflandırmakta ve bu bağlamda devleti Weberyen anlamda bürokratik otorite olarak, yasal güç kullanma tekeline sahip en güçlü aygıt olarak tanımlayarak, ulus devletin gücünün merkezileşmesinde devlete önemli bir konum atfetmektedir (Şengül, 2009: 75). Çoğulcu kuramın aksine gücün merkezde yoğunlaşmasını (*concentration*) olumlayan yönetimci yaklaşım, âdem-i merkezileşmeye mutlak şekilde karşı çıkmaktadır. Yerelleşmeye karşı olma durumu, ulus devletleşme sürecinde büyük ölçüde yerel yönetimleri merkezi yönetimin taşradaki sıradan bir faili olarak konumlandırmaktadır.

Yönetimci yaklaşımın üstüne inşa edildiği Weberyen bürokrasi kuramının yerelliklere bakışı idarenin bütünlüğü kavramıyla anlaşılabilir (Waters & Waters, 2015: 103). Bu bütünlük salt biçimde devlet mekanizmasını işleten bürokratik araçlarının basit işlevsel uyumundan ziyade, üretim araçlarının ve üretimin ulus devlet düzeyinde işlevsel uyumunun sağlanmasını kolaylaştıracak kapsamlı bir yönetim (*government*) anlayışını içermektedir.¹⁰ Böylelikle ulus devlet düzeyinde üretim yollarının merkezileşmesiyle, idarenin yönetim anlamında bütünlüğünün ve merkezileşmesinin sağlanması birbirleriyle ilintili kavramlardır. Bu ilişkili olma durumu basit anlamda feodal devlet ile modern ulus devlet arasındaki zıtlığa dayandırılabilir (Güler, 2000: 20). Weber'in de ifade ettiği şekliyle modern öncesi devlet örgütlenmelerinde üretim yolları âdem-i merkezidir ve yerel gelir sayesinde yerel ihtiyaçlar karşılanır ve hatta memurun maaşı yerel kaynaklarla sağlanır (Waters & Waters: 2015: 105). Fakat modern bürokratik devlet örgütlenmesinde devlet kaynak dağıtımı ve oluşturulması noktasında

⁹ Böyle bir tercihin nedeni Weber'in bürokrasi kuramını sadece devlet kurumlarına değil özel sektör kurumlarına da uygun bir ideal tip şeklinde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰ Hatta Weber'in söz konusu vurgusu ilk etapta devlet aygıtından ziyade özel şirketleri kapsayıcı şekildedir. Konuyla ilgili ayrıntılı tartışma için bkz: (Waters & Waters, 2015).

temel düzenleyicidir. Bu bağlamda yönetimci yaklaşım açısından idari ya da mali özerklik kabul edilemez niteliktedir.

Klasik kamu yönetimi yaklaşımı açısından yerel bağlamda yönetimci yaklaşımın bürokratik hiyerarşiye önem veren, siyaset ve yönetim ayrımına dayanan, merkez – yerel dikatomisinde merkezin yerel üstünde mutlak güçlü konumunda bulunduğu, devletin kontrol mekanizmasını elinde tuttuğu, bir anlamda teknokratik bir yönetme (*steering*) anlayışını benimsediği söylenebilir (Kjaer, 2009: 140). Bu noktada yerel siyaset açısından da önemli olan nokta yerel düzeyde seçilmiş meclisler olsa da, bu meclisler çoğulcu kuramın üzerine inşa edildiği şekilde bir rekabeti ya da âdem-i merkezileşmeyi savunmamaktadır. Yerel meclisler yönetimci yaklaşım açısından sadece yerel ihtiyaçların belirlenmesi noktasında önemlidir. Her ne kadar yerel meclisler demokrasi açısından önemli olsalar da, merkezi yönetim bürokratik anlamda hem idari hem de mali düzeyde yerel faille karşı en etkin aktör konumundadır.

Böylelikle Weberyana kaynaklı bir yerel yönetim ya da yerel siyaset anlayışında güç (*power*) kavramı liberal kuramın aksine eşitleyici ve birlikteliği sağlayan bir güçten ziyade hâkimiyet kurucu bir güç anlamına gelmektedir. Weberyana anlamda eşitlik sadece kurumsal ve yasal düzenlemelerle mümkün olduğundan bireyler arasında çıkar farklılaşması sonucu oluşan bir güç paylaşımı ya da istencine olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Bir başka ifadeyle, Weberyana anlamda hiyerarşik ve toplumsal bağlamda güçlü olan bir kurumun (devlet) diğer yapılar üstündeki direnci ve hâkimiyeti yönetimci yaklaşım açısından başkaları üstünde bir güç kurma (*power over*) olarak ifade edilebilir (Stone, 2009: 24 - 25). Böylelikle büyük ölçüde asimetrik ve lineer olarak devlet aygıtının vatandaşlar üzerindeki etkisini olumlayan Weberyana yaklaşım, devleti bağımsız değişken olarak tanımlamaktadır.

Devletin bağımsız bir değişken olarak tanımlandığı yönetimci kuram bağlamında Pahl'ın (1975) kent yöneticiliği kavramına da değinilmelidir. Yukarıda da kısaca belirtildiği şekliyle kent yöneticilerinin (*emlakçılar, yerel yönetim bürokratları, vb.*) bağımsız değişken olarak kentin kaynaklarının dağıtımında etkin bir rol aldığı Pahl tarafından dile getirilmiştir. Dolayısıyla kent yöneticiliği yaklaşımının temel vurgusu, söz konusu aktörlerin kentsel kaynak dağıtımında sorumlu aktörler olduğu ve kentsel siyaset yapım sürecinde bu aktörlerin ilişkisel durumlarının kentin kaderini belirlediği şeklindedir (Şengül, 2009: 24 - 25). Bu bağlamda Pahl'ın öngördüğü kent yöneticiliği

yaklaşımı, refah devletinin otonom durumuyla da ilişkilidir. Devletin iktisadi ve sosyal alana müdahalesinin etkin olduğu bu döneme istinaden, Pahl'ın kent yöneticilerine aracı bir rol yüklediği ve bu aracı rolün kentin iktisadi yapısıyla kentsel nüfus arasındaki uyumu sağladığı söylenebilir (Dunleavy, 1980: 40). Böylelikle Pahl'ın ilk dönem yaklaşımında ontolojik olarak daha liberal bir tutum izlediği ve devletin kaynakları dağıtmada aracı aracı rol üstlendiği söylenebilir. Fakat her ne kadar kent yöneticileri, kentin emlak piyasasını etkileyen aktörler olarak öne çıkarılsa da, Pahl'ın ilk dönem çalışmalarında asıl ve büyük vurgu daha çok idari anlamda öne çıkan yöneticilerdir.

Pahl'ın kent yöneticiliği kavramı ikinci dönem çalışmalarında dönüşüme uğramış ve bireyci (*individualistic*) tutumundan daha bütüncül bir yaklaşıma doğru yol almıştır. Böyle bir dönüşümde Neo-Marksist yaklaşımın Pahl'ın çalışmalarını etkilediği söylenebilir. Burada bireyci tutumundan kastedilen, kent yöneticilerinin bağımsız değişken olarak ele alınmasıyla, bu aktörlerin kentin kaynak dağıtımına olan etkisinin sadece kent yöneticileri nezdinde değerlendirilmesine ilişkindir. Fakat bu dönüşümle Pahl, bazı mekânsal ve sosyal yapıların da kentteki kaynakların erişimi ve dağıtımını hususunda etkin olduğunu belirtmiştir.

Kent çalışmalarında baskın bir yaklaşım olan yönetimci kuramın ulus-devlet örgütlenmesindeki yerel faileri özerk birer nesne almamaları ve devlete bağımsız değişken bir rol atfetmeleri, ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımın ya da birlikteliğin kentsel siyaseti ne yönde etkilediği sorusuna yeterli bir cevap vermemektedir. Çalışmanın bundan sonraki başlığında bu sorunsallara cevap veren bir yaklaşımdan bahsedilecektir.

2.1.1.3. Marksist Yaklaşım

Kentsel siyaset tartışmaları içinde en başat kuramlardan birinin Marksist yaklaşım olduğu söylenebilir. Her ne kadar Marksist kuramın kente yaklaşımında holistik bir sonuca varmak çok mümkün görünmese de, çoğulcu ve yönetimci kurama yaptıkları eleştiriler ve kenti ayrı bir inceleme nesnesi olarak görmeleriyle özerk bir kentsel siyaset alanının oluşmasına büyük katkı sağladıkları söylenebilir. Bu katkıların belki de en önemlisi sermaye birikim süreçlerinin dikkate alınarak ekonomik ve siyasal alan arasındaki bağı kurmalarından gelmektedir (Geddes, 2009: 58). Çünkü hem yönetimci hem de çoğulcu yaklaşımlar söz konusu iki alanı birbirlerinden özerk görmekte ve devleti özerk bir aygıt olarak (Yalman, 2012) tanımlamaktadırlar.

Böylelikle söz konusu iki alanın birbirlerine müdahil olmadığı bir gerçeklik kabul edilmekte ve ana akım literatürde bu ilişkiler saf ve yansız olarak nitelendirilmektedir.

Diğer yandan ana akım olarak nitelendirilen çoğulcu ve yönetimci yaklaşımların hem metodolojik hem de epistemolojik açıdan bir diğer sorunu da toplumsal çelişkileri dikkate almamaları ya da bu durumu meşru olarak nitelendirmeleridir. Özellikle çoğulcu yaklaşımların toplumu analiz yöntemlerinde çıkar grupları arasındaki rekabeti önemsedikleri bir önceki başlıkta belirtilmişti. Fakat söz konusu rekabetin toplumsal anlamda bir madun (*subaltern*) sınıf yaratıp yaratmadığı sorusu çoğulcu yaklaşımın dikkate aldığı bir konu değildir. Bu bağlamda ana akım literatür açısından siyasi ve ekonomik çıkarların kime ve hangi sınıfa yaradığı sorusu da önem arz etmemektedir. Bu noktada Marksist yaklaşım, sınıfların kentsel siyasalar sürecinde nasıl yaratıldığı ve yerel devletin (*local state*) iş gücünün yeniden üretiminde önemli bir etkiye sahip olduğunun anlaşılmasını kolaylaştıracak kuramsal yöntemler geliştirmiştir (Geddes, 2009: 58).

Marksist yaklaşımın kentsel siyaset çalışmalarına yaptığı bir diğer katkının da mekâna (*space*) yüklediği anlamla ilişkili olduğu söylenebilir. Söz konusu anlam bir bakıma mekânın kendiliğinden var olmadığı ve üretildiği görüşüyle ilişkilidir. Burada söz konusu üretim, kapitalist ilişkilerin ve kapitalist toplumsal gerçekliğin sonucudur. Fakat bunun yanında mekânın ideolojiyle olan bağlantısından dolayı da sosyal yapının ürünü olan ve ekonomik, siyasi ve ideolojik kerte bir arada tutan bir mekân kastedilmektedir (Merrifield, 2002: 117). Böylelikle üretim tek başına yeterli bir kavram olmaktan çıkmakta ve kapitalist ilişkilerin devamı için kentin üretimden ziyade yeniden üretimin mekânı (*the sphere of reproduction*) olduğu vurgulanmaktadır (Geddes, 2009: 57). Bu noktada mekânın yeniden üretimiyle birlikte mekânı yansız olmaktan ziyade ideolojik yapan da söz konusu kapitalist ilişkilerdir. Burada ideolojik kerte kapitalist toplumsal gerçeklikle şekillenen ve gerçekliğin kapitalist ilişkiler doğrultusunda hayali sunumlarla (*imaginary representation*) algılanmasına yol açan bir kavrama denk düşmektedir (Merrifield, 2002: 115). Bir başka ifadeyle, kentin sunduğu tüm imkânlar (barınma, tüketim, ulaşım, eğlence vb.) kapitalist ilişkilerin birbirine gömülü olduğu biçimde varlık bulmakta, bu varlık bulma kent sakinleri tarafından kapitalist ilişkilerin sunumuyla algılanmakta ve böylelikle kentsel mekân ekonomik ve siyasal alanların sınırlarının muğlaklaştığı ideolojik bir konuma gelmektedir. Böylelikle

kentsel sorun endüstriyel sorunda, mekânsal sorun da sosyal sorun içinde diyalektik şekilde konumlanmaktadır (Marrifield, 2002: 117).

Yukarıda tartışmaların öneminin yanında Marksist yaklaşımın kentsel siyaset açısından başatlığını vurgulayan en temel mesele devlet aygıtının kendisidir. Burada devlet, yönetimci ve çoğulcu yaklaşımların tasvirlerinden ayrılmakta ve devletin - ekonomik ilişkilerin düzenleyicisi olmasından dolayı- kapitalist karakterine vurgu yapılmaktadır. Böylelikle kapitalist devlet yukarıda belirtilen üç kerteğe (ekonomik, siyasal ve ideolojik) yaptığı müdahaleler sonucunda kapitalist sistemin devamını sağlayan bir aygıt konumundadır. Diğer yandan mekânın kullanımının niteliği de kapitalist devlet açısından sistemin devamlılığı noktasında önemlidir. Böylelikle devlet, ontolojik olarak tüm bu kapitalist sistemin devamı adına kapitalist sınıfla ilişki halindedir. İşte bu noktada Marksist literatürde iki farklı görüş oluşmuştur. Söz konusu farklılık devletin kapitalist sınıf karşısındaki özerkliğiyle ilişkilidir (Aksu Çam, 2012: 80; Dunleavy, 1980: 43, Şengül, 2009: 77).

2.1.1.3.1. Araçsal Görüş

Devletin kapitalist sınıflar karşısındaki görece özerkliğini reddeden araçsal yaklaşıma göre devlet, hâkim sınıfların yararına çalışan bir aygıttır (Şengül, 2009: 77). Söz konusu görüş devletin kapitalist niteliğine vurgu yapmakta ve devleti hâkim sınıfların hegemonyası altında işleyen bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu noktada devletin kapitalist yapısına ilişkin en önemli çalışmalardan biri O'Connor'ın mali krizler üzerine yazmış olduğu "*The Fiscal Crisis in the State*" isimli çalışmadır. Her ne kadar çalışmanın ana eksenini kentsel siyaset olmasa da (Aksu Çam, 2012: 81) söz konusu çalışma kentsel siyaseti ilgilendiren önemli çıkarımlarda bulunmaktadır.

O'Connor söz konusu çalışmasında devletin sermaye birikim süreçlerinin korunmasına adına sosyal sermaye yatırımlarında (konut, eğitim, sağlık, vb.) bulunduğu bahsetmektedir. Sosyal sermaye yatırımlarının yanında da devlet kendi devamlılığını sağlamak adına meşrulaştırma işlevi doğrultusunda da bir takım yatırımlarda (eğitim ve sağlık sistemleri, sosyal güvenlik sistemleri, kolluk kuvvetlerinin temini vb.) bulunmaktadır. İşte bu noktada devletin yaptığı yatırımlara istinaden siyasi, ekonomik ve toplumsal kertelede kapitalizmin içsel çelişkisinden dolayı krizler oluşmaktadır. Bu noktada devlet ekonomik krizlerin çözümünde sermaye sınıfının çıkarlarını gözeterek hamleler yapmaktadır. Yerel yönetimlerse, bu yapının

içerisinde merkezi devlet aygıtının yereldeki faili olarak görev yapmakta ve yerelin sermaye harcamaları da büyük sermayenin çıkarları doğrultusunda gelişmektedir. Dolayısıyla kentsel mali krizler üzerine yapılan bu çalışma kentsel siyaset çalışması açısından devletin sermaye sınıfı karşısında özerkliğinin olmadığını savunan araçsal görüşe öncülük etmiştir (Pickvance, 1995: 254-255 aktaran Aksu Çam, 2012: 81).

Araçsal görüşün yerel yönetimlere yansımada en önemli görüş Cockburn'e aittir. Cockburn yerel yönetimleri sermaye birikim süreçlerinin ve merkezi yönetimin yereldeki dışlisi olarak görmektedir. Bu bağlamda Cockburn daha bütüncül bir tanımla yerel yönetimden ziyade yerel devlet tanımını kullanmaktadır. Bu tanıma göre yerel devlet merkezi devlet aygıtından bağımsız değerlendirilmemekte ve yerel devlet yerel halkı yönlendirerek sermaye sınıfına hizmet etmektedir (Şengül, 2009: 158). Dolayısıyla yerel devlet Cockburn açısından özgünlüğü olmayan, emek gücünün ve sosyal üretim ilişkilerinin yeniden üretimi sağlayan ve devletin toplumsal kontrolü elinde tutmasını sağlayan bir aygıttır (Şengül, 2009: 78). Bu bağlamda yerel devlet, ulusal devletten sadece kurumsal yönde ayrılmakta fakat sosyal düzeyde aynı işlevi görmektedir (Duncan & Goodwin, 1992: 79).

2.1.1.3.2. Yapısalcı Görüş

Marksist yaklaşımın kent çalışmalarına yaptığı en özgün katkı Neo-Marksist düşünürlerce kentin ayrı bir inceleme nesnesi olarak alındığı döneme denk gelmektedir (Dunleavy, 1980; Young, 1975). Söz konusu dönemin kent kuramları açısından en ilgi çekici yaklaşımlarından birini de Castells'in çalışmalarında görmek mümkündür. Her ne kadar Castells son dönem çalışmalarında aktör merkezli bir yaklaşım sergilese de (Şengül, 2009: 23) bu başlık altında Castells'in ilk dönem yapısalcı (*constructivist*) yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

Yapısalcılık Marksist kuram açısından “...öznenin *problematığının reddedilmesi*” olarak tanımlanabilir (Dunleavy, 1980: 44). Bu ifade kapitalist toplumsal gerçeklik bağlamında (Akbulut, 2009) sadece aktör ya da birey merkezli açıklamaları yetersiz ve eksik bulmaktadır. Bu kerte aktörler ya da bireyler kapitalist süreçlerin izahatı bakımından salt açıklayıcı konumdan çıkarılmakta ve yukarıda belirtilen ekonomik, siyasi ve ideolojik kertelerin birbiri arasındaki bağlar, devletin yapısal olarak kapitalist olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda yapısalcılık, araçsal yaklaşımdan farklı olarak devletin sermaye karşısında görece özerk olduğunu

savunmaktadır. Klasik Marksist yaklaşımlardan farklı olarak yapısalcı yaklaşım, devletin kapitalist sınıfla kültürel bağından ziyade devletin kapitalist üretim tarzıyla kurduğu organik bağından dolayı kapitalist olduğu (Şengül, 2009: 79) gerçeğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre devlet, her ne kadar uzun vadede tekelci kapitalizme hizmet etse de, devlet kısa vadede birikim ve meşrulaştırma görevlerinden dolayı işçi sınıfının çıkarına da bir takım katkılar yapmaktadır (Aksu Çam, 2012: 82). Böylelikle devlet, emek gücüyle sermaye arasında yaşanan gerilimi azaltacak hamleler üretmek zorunda kalmasından dolayı da bir denge aygıtı olarak sadece sermaye sınıfına hizmet etmemektedir (Şengül, 2009: 79). Kapitalist organik ilişkilerin doğası gereği devletin yapısal olarak kapitalist olma zorunluluğu, araçsalcı görüşün ifade ettiği kadar basit ve tek düze bir devlet formunun olmadığı gerçeğini göstermektedir.

Yapısalcı yaklaşımın kentsel mekâna uyarlanmasında Castells'in (1977) büyük katkıları olmuştur. Burada Castells'i kendinden önceki Marksist kuramcılardan ya da erken dönem kentbilimcilerinin yaptığı çalışmalardan ayıran en önemli nokta da yapılara ve bu yapıların ilişkisel olma durumlarına yaptığı vurgularda gizlidir (Keskinok, 1988: 68). İlişkisel olma durumu en genel anlamıyla yapısalcılar açısından birey ve aktör temelli açıklamaların reddi anlamına gelmektedir. Özellikle hem çoğulcu hem de yönetimci yaklaşımlarda tartışıldığı şekliyle toplumsal bazda gücü elinde tutan grupların, bireylerin, sermaye gruplarının ya da devletin sosyo-ekonomik ilişkilerin belirlenmesinde otonom bir gücü olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada da Castells bu tip bir yaklaşımın kentsel siyaset analizlerinde büyük bir eksiklik olduğu vurgusunda bulunmaktadır. Özellikle toplulukçu yaklaşımların kent mekânındaki gücün salt biçimde bireyler ve toplumsal grupların arasında paylaşıldığı savına karşı çıkan Castells, sosyal ilişkilerden bağımsız ve yansız özneler olmadığını öne sürerek, toplumsal öznelere de sosyal yapıların inşasıyla anlam kazandığını vurgulamaktadır (Saunders, 1986: 116). Bu bağlamda Castells'in savunduğu yapısalcı konum, mekân kavramına Şikago sosyologlarından farklı bir anlam yükleyerek, mekânın doğa ya da kültür tarafından belirlendiğini reddetmekte ve ekonomik/siyasal/ideolojik sistemlerin faillerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin ancak yapısal bütünlük içerisinde anlam kazandığını belirtmektedir (Keskinok, 1988: 68).

Mekânın kapitalist üretim tarzıyla ilişkisi doğrultusunda yukarıda belirtilen üç kertenin (siyasal, ekonomik ve ideolojik) kendilerine özgü bazı meşrulaştırıcı işlevleri de bulunmaktadır. Siyasal kertede kentsel mekân hâkim sınıflar adına örgütlenirken,

ideolojik kertede de söz konusu tahakküm araçlarının sembolik anlamları bulunmaktadır (Şengül, 2009: 23). Fakat mekânı özgün kılan ve bu üç yapıyı daha ilintili hale getiren şey ise ekonomik sistemlerdir. Castells açısından üretim ve tüketim arasındaki diyalektik yapı toplumsal örgütlenmeleri de etkilemekte ve böylece emeğin yeniden üretiminin toplumsal koşulları da hazır hale gelmektedir (Keskinok, 1988: 69). Bu bağlamda Castells açısından kentsel mekânın özgünlüğü onun 'tüketim' uğrağındadır (Şengül, 2009: 23). Bir başka ifadeyle, kapitalist sistemin devamı açısından gerekli olan emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayacak kolektif tüketim (*collective consumption*) araçları kent mekânında üretilmekte ve bu durum kenti özgün kılmaktadır. Castells'in kolektif tüketimden kastettiği ise emeğin yeniden üretim koşullarını düzenleyen konut, ulaşım, bayındırlık vb. kentsel hizmetlerin sunumudur (Dunleavy, 1980: 44). Söz konusu hizmetlerin sunumunda da büyük ölçüde devlet aygıtı etkin olmaktadır. Bir başka ifadeyle, yukarıda da belirtildiği şekliyle kentleri kolektif tüketimin örgütlendiği mekânlar olarak tanımlayan Castells (Şengül, 2009: 80) yerel yönetimleri de yerel devlet bağlamında devletin meşrulaştırıcı işlevine yardımcı failer olarak tanımlamaktadır.

1960'lı yılların Neo-Marksist yaklaşımların etkisinde geçmesinden sonra 1970'li yıllardan itibaren finansal kapitalizmin artan etkisiyle, sivil toplumun siyasa üretme süreçlerindeki etkisi tartışılan bir konu olmuştur. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki başlığında piyasa ve sivil toplumun siyasa süreçlerindeki artan etkisinden dolayı kentsel siyaset analizinde yeni yollar üstünde durulacaktır.

2.1.1.4. 1970 Sonrası Kentsel Siyasette Yeni Analiz Yolları

1970'li yıllarda dünya ölçeğinde ülkeler düzeyinde deneyimlenen yapısal dönüşüm hamleleri, sosyo-ekonomik bağlamda yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Özellikle Keynesyen refah devleti uygulamalarının yaşadığı krize istinaden de yine dünya ölçeğinde bu krizi aşmaya yönelik bir takım hamleler uygulanmaya başlanmıştır. Harvey (2007: 12) söz konusu krizin aşmaya yönelik en köklü adımlardan birinin uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar olduğunu belirterek söz konusu hamlelerin serbest piyasayı, girişimciliği ve sivil inisiyatifleri (sivil toplum) desteklemeyi öngören bir takım dönüşümleri içerdiğini belirtmiştir. Her ne kadar neoliberalizm tutarlı ve değişmeyen bir siyasa yapım süreci öngörmese de (Bayırbağ, 2009: 1), neoliberal iktisadi yapı 1980'li yıllarla birlikte dönüşen kamu politikası

üretme biçimlerini büyük ölçüde piyasa güdümüne yerleştirmiştir. 1970 sonrası finansal kapitalizmle birlikte de dünya ekonomi ölçeğinde tahmin edilmesi güç piyasa şartları oluşmaya başlamıştır. Bu durum devletleri dünya ölçeğinde yeniden konumlandırmış, yönetme koşullarında da bir takım dönüşümler yaşanmış ve ulus devletler nezdinde klasik yönetim anlayışından yönetim hamlelerine doğru kaymalar meydana gelmiştir. Ortaklık, ağbağ, katılım gibi (Kjaer, 2009: 140) yönetim anlayışını değiştiren özellikler taşıyan yönetim yaklaşımı, iş birliğine dayanan bir yönetim anlayışı benimsemektedir (Rhodes, 1996: 653). Bu yönetim anlayışı, salt biçimde devletin yönetim biçimindeki dönüşümünden ziyade kârlılık ve rekabeti ön plana çıkaran ve sermaye güdümünde ilerlemeyi amaçlayan yeni devlet formunun yansımasıdır.

Yukarıda belirtilen dönüşümler kent mekânını da etkilemiştir. Özellikle 1970’li yılların Keynezci kentleri, devletin büyüme temelli siyasalarıyla etkilenen ve büyük oranda tüketimi örgütleyen mekânlardır. Fakat 1970 kriziyle birlikte kentlerin devlet formu içindeki konumunda da değişimler yaşanmıştır. Özellikle sermaye hareketlerinin ulus üstü ve ulus altı güçlere doğru kayması, teknolojik yenilenme ve istihdam hareketlerindeki değişimlerle Keynezci kentlerin konumu da değişmiştir. Artık kentler Keynesyen devletin tüketimi destekleyen pasif bir çarkı olmaktan çıkarak, yarışma ve rekabeti destekleyen girişimci bir karaktere bürünmüştür. Böylelikle sermaye birikimlerini de kendine çekmek isteyen kentlerin formu da dönüşmüştür. Yapısal olarak dönüşen kentlerde kentsel siyaseti etkileyen (temsil, katılım, kent sakinleri, piyasa koşulları, kentsel kamusal hizmetlerin sunumu vb.) kıstaslar da bu dönüşümden etkilenmiştir. Özellikle Amerikan kentsel siyaset literatüründe ekonomi ve siyaset arasındaki gerilim sonucunda söz konusu yapısal dönüşümlerle siyasetin (politics) yerini siyasa (policy) aldığı iddia edilse de, bazı çalışmalar (Elkin, 1985) siyasetin öneminin halen devam ettiğini vurgulamaktadır (Cox, 1993: 436). Sonraki başlıklarda ortaklık vurgusu yapan yeni iki yaklaşımdan bahsedilecektir.

2.1.1.4.1. Büyüme Ortaklığı Kuramı

1970’li yıllara kadar kentsel siyaset teorileri, baskın üç paradigma ekseninde şekillenmiştir. Bu paradigmlar; önceki başlıklarda da tartışılan topluluk gücü teorisyenlerince şekillenen çoğulcu ve elitist yaklaşımlar, Chicago Okulu teorisyenleri tarafından ortaya konan kentin ekolojik olarak algılandığı yaklaşımlar ve neo-Marksist kuramın baskın olarak kentsel siyaset literatürünü etkilediği yapısalcı yaklaşımlar olarak

üç başlıkta toplanabilir (Rodgers, 2009: 40). Bu paradigmalara kentsel siyaset çalışmalarında kent yöneticiliği (urban managerialism) kavramıyla inşa edilen bürokratik yönetim temelli kent idareciliği kavramı da eklenebilir. Söz konusu yaklaşımlar, kentsel siyaset çalışmalarında halen geçerli tartışmalar yürütse de, bu yaklaşımların özellikle ortaklık vurgusu yapan çalışmalar açısından bazı noksanlıklar taşıdığı söylenebilir. Özellikle topluluk gücü yaklaşımının baskın paradigması olan çoğulculuk, kentsel düzeyde bireylerin ve farklı çıkar gruplarının güç elde etmede bir çatışma yaşayacağını iddia ederken, Marksizmin yapısalcı yaklaşımı da sermaye hareketlerinin doğasına vurgu yapmaktadır. Fakat söz konusu yaklaşımların bu süreçlerde kentsel düzeyde gücün paylaşımına yaptığı aşırı vurgudan dolayı, (özellikle çoğulcu yaklaşım için) kentteki faileri bu güç paylaşımı/elde edilmesi noktasında nelerin/hangi şartların motive ettiği sorusunu yanıtızsız bıraktığı eleştirisi yapılmaktadır (Rodgers, 2009: 41). Böylelikle kentsel düzeyde gücün dağıtımı ve elde edilmesi üzerine yapılan tartışmaların çoğu, çoğulcu bir rekabetin varlığını kabul etmekte fakat rekabetin ya da etkileşimin hangi koşullarda gerçekleştiğini göz ardı edilmektedir. İşte bu noktada söz konusu baskın paradigmalara bir alternatif olarak büyüme ortaklığı kuramı ya da kentsel büyüme aygıtı teorisi (Molotch, 1976; Logan & Molotch, 2007) arsa ve arazilerin kullanım ve değişim değerleri (*use and exchange value*) üstünde durmakta ve mekânın metalaşmasından yola çıkarak *yerel siyasetin* mülk kullanımı ve kentlerin büyümesi üstündeki etkisini bir anlamda seçkinci yaklaşımın fail merkezli yaklaşımıyla açıklamaya çalışmaktadır.

Kentsel büyüme aygıtının kentsel düzeyde nasıl inşa edildiğinden bahsetmeden önce söz konusu teoriyle alakalı bazı kavramların (kullanım değeri, değişim değeri) açıklanmasında fayda bulunmaktadır. Öncelikle kullanım değeri herhangi bir arsanın ya da arazinin bireylerin sosyal aktivitelerini ve günlük yaşantılarını devam ettirmekte kullandıkları mekâna karşılık gelmektedir. Değişim değeri kavramıysa büyüme ortaklığı koalisyonuna dâhil olan failerin, arsanın ya da arazinin getireceği kira gelirinden beklentilerini ifade etmektedir. Böylelikle değişim değeriyle birlikte metalaşan arsa, büyüme ortaklığı koalisyonuna dâhil failer tarafından daha fazla kar getirecek bir araca dönüşmektedir. Bu duruma ek olarak değişim değeri, söz konusu kuram açısından sadece soyut bir ekonomik ilişkiden ziyade, gayrimenkulden elde edilen rant ilişkisine karşılık gelmektedir. Burada mekânın değişim değerinin artması adına da mekânın

değişim değerini arttıracak hamleler (*ulaşım, bayındırlık hizmetleri, alışveriş merkezleri vs.*) koalisyon ortakları tarafından gerçekleştirilebilir (Rodgers, 2009; 43).

Kentsel büyüme aygıtı yaklaşımı, kentsel siyaset ve yerel düzeydeki iş adamları arasında kuvvetli bir bağın olduğunu ve karar alma süreçlerinde özellikle iş adamlarının etkin olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım bir anlamda da kentsel büyüme aygıtının seçkin karakterini ortaya çıkarmakta ve yerel düzeyde ekonomik açıdan avantajlı grupları yerel siyasetin belki de en önemli aktörü olarak görerek (Logan & Molotch, 1987: 62) büyüme ortaklıklarını yerel siyasaların şekillenmesinde başat bir fail olarak kabul etmektedir. Rantçılar olarak da adlandırılabilen bu seçkin sınıf, mekânın değişim değeri ile elde ettikleri kazancı yerel siyasetle olan kuvvetli rabitalarından dolayı sağlamaktadırlar. Böylelikle söz konusu yaklaşım farklı çıkar gruplarının (özellikle rant sağlayan iş adamlarının) bir araya gelip yerel düzeyde güç paylaşımında bulunduğu basit bir süreçten ziyade, kentsel büyüme motivasyonunun farklı çevreleri birbirine bağladığı bir aygıtı ifade etmektedir (Rodgers, 2009: 51). Kentsel düzeydeki bu büyüme arzusu sadece iş adamlarıyla sınırlı kalmamakta, kentsel siyaseti etkileyen diğer failer de (yerel siyasetçiler, medya ve yardımcı failer) bu büyüme koalisyonu örgütlenmelerinde yer almaktadırlar.

Kentsel büyüme aygıtı koalisyonunda, yukarıda bahsedilen rantçı sınıfın en önemli destekçilerini yerel siyasetçiler oluşturmaktadır. Bu durum yerel siyasetçilerin yasa yapma (legislative) ve yerel düzeyde siyasaları düzenleme güçleriyle bire bir bağlantılıdır (Rodgers, 2009: 52). Diğer yandan kentsel büyüme aygıtı kuramı açısından önemli olan yerin (land) kullanım değerinin artırılmasında da yerel siyasetçilerin önemli işlevleri olmaktadır. Bu işlev iki boyutta önemlidir. Öncelikle yerel siyasetçiler herhangi bir toprak parçasının değişim değerini arttıracak imar düzenlemelerini değiştirmekte yetkilidirler. Diğer yandan yerel siyasetçiler, ulaşım, kentsel yenileme, toplu konut inşası vb. kentsel kamusal hizmetleri daha ilgi çekici hale getirecek siyasalarla da herhangi bir arazinin kullanım değerini artırma gücüne sahiptirler. Fakat burada yerel siyasetçileri bu kuram açısından *sui generis* kılan nokta, söz konusu siyasetçilerin büyüme için oluşturulacak konsensüsü inşa etmeleri (Rodgers, 2009: 51) ve böylelikle yerel siyasetten herhangi bir iş adamının bu büyüme koalisyonuna dâhil edecek ortamı yaratmalarıyla ilişkilidir.

Yerel siyasetin büyüme koalisyonundaki belki de en önemli işlevi büyüme ortamını dinamik kılabilecek etmenleri diri tutmasında yatmaktadır. Çünkü yerel siyaset sadece kentin büyümesi ve gelişmesini konu eden basit bir alan değildir; tersine kentsel kamusal hizmetlerin sunumu, ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı kesimlerin durumu, çevre politikaları gibi konular da yerel siyaset açısından önemlidir. Molotch (1976: 312) bu durumu *sembolik siyaset* olarak toplumun genel ahlakını ve işleyişini öncelik alan ve daha büyük meselelerin tartışıldığı bir siyaset yapma biçimi olarak tanımlamaktadır. Fakat tartışılan kuram açısından siyasetin sembolik niteliğinden ziyade refahın ve büyümenin dağıtıldığı sermaye odaklı yönüne daha çok önem verilmektedir. Böylelikle söz konusu kuram açısından yerel siyasetçilerden siyasetin sembolik nosyonunun büyümeyle engelleyecek ya da baltalayacak (Logan Molotch, 1987: 68) çikintılarını törpülemeleri beklenmektedir. Bir başka ifadeyle, yerel siyasetçiler sadece siyasi açıdan ayakta kalmayı beklemekten ziyade büyüme ve gelişmeyi konsolide edecek hamlelerde bulunmalıdır.

Büyüme koalisyonu yaklaşımı, yerel siyaset çalışmalarında önemli bir analiz aracı olarak kullanılmış ve yereldeki arsa sahiplerinin kentsel rantlar etrafında belirli bir amaç dâhilinde bir araya gelme süreçlerini tartışmıştır. Kentsel düzeydeki birlikteliklerin ve ortaklıkların izahında büyüme koalisyonları teorileri kadar kentsel rejim kuramı da önem taşımaktadır. Çalışmanın bundan sonraki başlığı bu tartışmayı yürütecektir.

2.1.1.4.2. Kentsel Rejim Kuramı

Kentsel rejim kuramı 1980'li yıllardan itibaren kentsel siyaset literatürüne baskın bir paradigma olmuştur (Davies, 2002: 1, Mossberger & Stoker, 2001: 810). Bu paradigma ya da yaklaşım, kentsel siyaset literatüründe başat olan iki yaklaşıma (çoğulcu ve yapısalcı) karşıt oluşmuş (Mossberger & Stoker, 2001: 812) ve bu iki yaklaşım arasında bir orta yol bulunmasını sağlamıştır. Her ne kadar çoğulcu yaklaşım ve yapısalcı Marksist yaklaşım arasında bir orta yolun bulunması epistemolojik nedenlerden dolayı mümkün görünmese de, rejim teorisinin bu iki yaklaşımın keskin yönlerini törpülediği ve her iki yaklaşımda baskın biçimde hissedilen determinizmi (salt biçimde ekonominin ya da siyasetin kentsel siyaseti belirlemesi) reddettiği söylenebilir. Rejim teorisi, toplumsal bağlamda gücün dağılık olduğunu ve kurulacak 'rejimlerle' bu gücün birleştirici ve tüm toplumun çıkarına uygun siyasaların üretilebileceği ihtimalini

savunmaktadır. Böylelikle ‘kentsel rejim kuramı’ gücün hangi toplumsal grupların elinde olduğu savından ziyade gücün nasıl üretildiği üzerinde durmaktadır (Mossberger & Stoker, 2001: 812). Böyle bir varsayım kendiliğinden çoğulcu ve yapısalcı Marksist yaklaşımların varsayımlarına karşı çıkmaktadır. Çünkü çoğulcu yaklaşım gücün toplumsal çıkar oluşturabilecek grupların elinde olduğunu varsayarken, yapısalcı yaklaşım da sermaye gruplarının ekonomik gücü elinde tutmasından dolayı toplumsal gücü elinde tuttuğunu belirtmektedir. Fakat görüleceği üzere her iki yaklaşım da gücün ‘elde edilen’ bir yaklaşım olduğunu varsaymaktadır. Kentsel rejim teorisine bağlamında ise güç, otorite üreten bir kavramdan ziyade hareket etme kapasitesi (*capacity to act*) yaratan bir birlikteliğe (*power over*) işaret etmektedir (Mossberger & Stoker, 2001: 812; Stone, 2006). Bu birlikteliklerin temelindeyse sadece belli bir toplumsal grubun çıkarına fayda sağlayan siyasa sonuçlarından ziyade, tüm kent sakinlerinin ortak çıkarına hizmet eden sonuçlarına odaklanılmaktadır (Mossberger, 2009: 41).

Davies’e (2002: 3) göre rejim teorisinin temel varsayımlarından biri devlet ve piyasa arasındaki iş bölümüne dayanmaktadır. Bu varsayımın göre piyasa özel üretim araçlarının ve üretici güçlerin himayesini elinde tutarken, devlet de siyasi süreçlere olan etkisi bağlamında toplumsal kontrolü gerçekleştirmektedir. İşte bu noktada da rejimler, ekonominin piyasa tarafından kontrolüyle devlet tarafından gerçekleştirilen toplumsal kontrol arasında aracılık etmektedirler. Devlet ve piyasa arasında kurulacak formel ya da enformel ağlara atıf yapılarak otoritenin dağılmış olduğu ve siyasa yapma kapasitesine sahip demokratik kurumlarla refah üretme kaynaklarına sahip piyasa arasında bir karşılıklı bağ olduğu da belirtilmektedir (Mossberger, 2009: 41). Böylelikle siyasa üretme süreçlerine farklı yollarla destek verme kapasitesine sahip failer arasında iş birliği sağlanarak ‘rejimler’ oluşturulabilecektir. Diğer yandan, devlet ile piyasa arasında iş bölümü olduğunun varsayılması ve bu bağlamda farklılaşmış iş bölümleriyle beraber ortaklık ve bağlılık temelli rejimler oluşturulması yerel yönetimler için de kentsel siyaset açısından büyük önem taşımaktadır. Yerel yönetimler bağlamında da rejimler, sosyal hareketlerin ve seçilmiş siyasilerin talepleriyle piyasa ekonomisinin dayattığı baskı arasında bir orta yol bulma eğilimindedir (Mossberger, 2006: 42).

Davies’e (2002: 3) göre siyasi süreçlerin popüler kontrolü ve ekonominin özel kontrolünü öngören rejim yaklaşımı hâkimiyet kuran bir güç (*power over*) yerine birliktelik yaratan bir güç kavramıyla ilişkilidir. Rejimler, toplumsal bağlamda tüm kent sakinlerinin çıkarlarının korunumu adına büyük bir direncin de gösterilmesini

sağlayacak koşulları yaratabilecektir. Elbette tüm bir kentin tek ve ortak bir çıkarı olduğunu söylemek imkânsızdır. Fakat toplumsal bağlamda farklı çıkarılara ve taleplere sahip birçok grubun, siyasa üretme süreçlerinde kendi taleplerini bu siyasa üretme yollarına dâhil etmesi de önemlidir. Bir başka ifadeyle, tek başına siyasa üretme kapasitesine sahip olamayan toplumsal bağlamda daha dezavantajlı bir grup, kendi fikir ve taleplerini rejimler aracılığıyla ifade edebilir ve böylece bu dâhil olma durumu o grup açısından bir avantaj yaratabilir. Öyleyse rejimler sadece hangi grupların koalisyona katıldığından ziyade hangi fikirlerin siyasa üretme süreçlerinde dikkate alındığının anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır (Stone, 2009: 28). Bu bağlamda rejimler çok büyük koalisyonlar ya da konsensüslerden ziyade küçük fırsatların gerçekleştirildiği katılımlar olarak da algılanabilir (Mossberger & Stoker, 2001: 813).

Kentsel rejim teorisinin klasikleşen iki temel çalışması Elkin'in Dallas ve Stone'un Atlanta analizlerinden oluşmaktadır. Her ne kadar iki çalışmanın odağı farklı noktalara işaret etse de, iki yaklaşım da birbirini tamamlayıcı öğeler içermektedir. Söz konusu analizlerdeki temel ayrımın rejim oluşturma noktasında ekonominin mi (sermaye etkisi) yoksa siyasetin mi (siyasa üretme süreçleri) daha etkin olduğu tartışmasından kaynaklanmaktadır. Elkin'in odak noktasında devlet ve sivil toplum aktörleri arasında zorunlu bir işbirliği kurulması ve bunun sonucunda da idealize ettiği ticari cumhuriyet (*commercial republic*) projesinin gerçekleşmesi düşüncesi vardır. Stone ise daha çok söz konusu yapısal baskılar sonucunda siyasi süreçlere daha çok önem vermektedir. Fakat her iki görüşün de birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve devlet/piyasa/sivil toplum arasındaki işbirliklerinin toplumsal bazda ekonomik eşitsizlikleri azaltacağını iddia ettiği söylenebilir. Bir başka ifadeyle kentsel rejim analizlerinde yapısalcı bağlamda ekonomik determinizm reddedilse de, sermayenin siyasi süreçlere olan etkisi büyük önem taşımaktadır (Davies, 2002: 2 - 3).

Elkin'in ticari cumhuriyet olarak adlandırdığı ve bir anlamda rejim teorisinin temel klasiklerinden biri olan Dallas çalışması, klasik liberal tartışmalar üzerine kurulmuştur. Elkin'e göre toplumlar iki temel çatı üzerine kurulmaktadır. Bunlardan ilki siyasa süreçleri düzenlemeye yardımcı olan demokratik süreçlerken, diğeri de çoğulculuktur. Fakat Elkin'e göre siyasa süreçlerinin düzenlenmesi esnasında bireylerin özgürlükleri baskı altına alınmamalıdır. Bu noktada da piyasa ekonomisinin siyasa süreçlerindeki etkisi önem kazanmaktadır. Elkin'e göre sermaye sahipleri hükümetin

siyasa süreçlerine olan etkisinde önemli bir konumdadır. Bu bağlamda da rejimler Elkin'e göre siyasi kurumlarda yapılacak reform çalışmalarıyla kurulabilmektedir. Söz konusu reform çalışmalarının yerel siyasa ajandasında sermayeyi harekete geçirecek düzenlemeler yapması sonucunda tüm kent sakinlerinin çıkarını olumlu yönde ilgilendiren birliktelikler kurulabilecektir. Böylelikle Elkin, bir siyasa tercihi olarak sermaye merkezli bir öngöründe bulunmaktadır (Davies, 2002: 4 -5; Elkin, 2001: 1934 – 1968).

Stone'un Atlanta üzerine yaptığı analizlerinin neticesinde de müzakere kavramı büyük önem kazanmıştır. Söz konusu müzakere Atlanta'nın kendi koşulları içerisinde üç grup tarafından şekillenmiştir: *beyaz belediye başkanları ve iş adamları, Afro-Amerikan orta sınıf ve kent idaresinde etkin seçilmişler*. Birbirlerinden farklı çıkarılara sahip bu üç grubun müzakeresine giden süreçte de etkin olan şey hem iş adamları hem de belediye başkanları tarafından Afro-Amerikan seçmenin artan siyasi gücünün fark edilmesi olmuştur. Böylelikle siyasilerin ve işadamlarının dikkatini çeken bu Afro-Amerikan orta sınıf, kentin gelişmesini ve kalkınmasını sağlayacak siyasa üretimlerinde devlet ve piyasa arasında sağlanacak etkileşimi daha nitelikli ve ilerleyici (progressive) hale getirmiştir (Mossberger, 2009: 42-43).

Rejimler, büyük çoğunluğu enformel ağlarla sağlanan, ekonomik kaynakları harekete geçiren ve karar verme süreçlerini etkileyen koalisyonları ifade etmektedir. Stone'un rejimleri değerlendiren çalışmalarının belli başlı çıkarımları kentsel rejim teorisinin özeti niteliğindedir (Mossberger & Stoker, 2001: 813 - 814):

- Rejimler informal gruplarla ve ağlarla oluşturulan yönetimdeki karar alma süreçlerini etkileyen ve kurumsal kaynaklara erişimi sağlayan bir koalisyonu ifade eder.
- Rejimler toplumun siyasi süreçlerle popüler kontrolü ile ekonomik kaynakların özel kontrolü arasında bir köprü kurar.
- Birliktelikler (cooperations) verili olmaktan ziyade kazanılan ya da elde edilen yapılara işaret eder.
- Rejimler kesin ve değişmez bir anlaşmayı öngörmez; bunun yerine siyasa üretme süreçlerinde bir konsensüsü ifade eder.

Siyasi kurumsal yapıların siyasa üretme süreçleriyle ekonomik yapılar ve kaynaklar arasında bir etkileşim ya da denge kurmanın mümkünlüğü üzerine inşa edilen kentsel rejim teorisi, toplumsal bağlamda farklı çıkarların birbiri üzerinde tahakküm kurmadan bir ortaklık kurabileceğini iddia etse de, bu durum fazla optimistik bulunarak eleştirilmiştir (Davies, 2002). Özellikle devlet, piyasa ve sivil toplum arasında ortak

müzakere süreçleriyle yürütülecek ve sonunda koalisyon formunda ortaya çıkacak siyasa çıktılarının hangi grubun çıkarına daha çok uyduğu hususunda net bir çıkarım kentsel rejim teorisi tarafından belirlenmemiştir.

2.1.2. Kenti Yeniden ‘Eleştirel’ Okumak: Kapitalist Devlet Bağlamında ‘Yerel’

Bir önceki başlıklarda ayrıntılarıyla tartıştığımız kentsel siyaset kuramları kentsel siyaset analizleri için önemli bir başlangıcı ifade etmektedir. Özellikle toplulukçu yaklaşım bağlamında değerlendirilen çoğulculuk ve Weberyen kuramın kente yaklaşımında kullandığı yönetimci yaklaşım, yerel siyasetle ilgilenen birçok çalışmada kavramsal ön kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu iki yaklaşım, devlete merkezi bir konum atfetse de, çoğulcu yaklaşım devletin ekonomiye ve sivil özgürlükler alanına olan müdahalesine olumsuz bir anlam yüklemektedir. Diğer yandaysa Weberyen merkezli yönetimci yaklaşım, devleti kaynak ve güç dağıtım noktasında mutlak hâkim olarak tanımlamaktadır. İşte bu noktada, yereli ilgilendiren tartışmaların tamamında yerel, kendinden bir üst ölçekteki kurumlarla olan ilişki sonucu anlam kazanmaktadır. Bir başka ifadeyle, yerelin anlamı yapısal olarak ilişki halinde olduğu bir üst otorite olan merkezi devlet aygıtıyla olan ilişkisinde saklıdır (Akbulut, 2007). Fakat söz konusu iki yaklaşımda devletin kavramsallaştırması tek yönlü bir nedenselliğe sebep olmakta ve ulus devlet formu içindeki yerelin sadece iktisadi sorunu olan siyaset-dışı failer olduğu vurgusu yapılmaktadır (Bayırbağ, 2006: 51). Bu bağlamda ulus devlet formu içinde statik bir konumda bulunduğu varsayılan yerellikler, ulus devlet formunun yaşadığı dönüşümden payını aldığı ölçüde bir dönüşüm yaşadığı iddia edilmektedir. Özellikle liberal-bireyci olarak iddia ettiğimiz (Aydiner, 2015) ana akım yerel yönetim savının da ısrarla üstünde durduğu şekliyle ulus-devletler küresel ölçekte yaşanan iktisadi dönüşümle birlikte anlamını yitirmiştir. Bu noktadan yola çıkan tartışmalar da yerelliklerin artan önemini ulus – devletin bir üst ölçüğünde yer alan ulus-ötesi güçlerle ilişkilendirmektedir. Böylelikle mekânsal düzeyde yerel olarak ifade edilen tüm failer adeta sihirli bir değnek değmişçesine aniden küresel ölçekte yaşanan değişimle birlikte küresel dünya ekonomisiyle ilişkilendirilmiş, diğer yandan 1970 öncesi yerel failerin bağının görece daha fazla olduğu merkezi ulus devlet de devre dışı bırakılmıştır. Özellikle kentsel siyaset kuramlarının birer ideal tip olarak kavramsallaştırılmasından dolayı söz konusu kuramların hem eleştirisine hem de kent analizlerine katkı vermesi bakımından bazı kavramların tartışılmaya açılması gerekmektedir.

Bunlardan ilki yerelliklerin tarih dışı (*ahistoric*) görülmesi sorunuyla ilgilidir. Ana akım olarak nitelediğimiz çoğulcu ve Weberyen kuramlar devlete dışsal ya da merkezi bir anlam yükleyip yüklemediklerine bakılmadan, yereli apolitik nesnelere olarak görerek, yerelin sadece o an ki konumuna istinaden bazı çıkarımlar yapmaktadırlar (Bayırbağ, 2006: 51). Bu çıkarımların çoğu yerelin yenedünya düzenine kendini uyumlaştırmasıyla alakalıdır. Bu durum yukarıda açıkladığımız şekliyle yerelin apolitik faillerden oluşan bir alan olarak görülmesiyle ilişkilidir. Hâlbuki her yerellik (*localism*) tarihsel süreçte şekillenen olaylar bütünü sonucu anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda da kent, toplumsal yapının herhangi bir basit parçası olmaktan ziyade toplumun özgünlük kazandığı tarihsel süreçte anlamlanan somut bir üründür (Keskinok, 1988: 67). Bu somut mekân birden çok ilişkiyi ve ağı tarihsel süreçte birbirleriyle ilişkili hale getirmektedir.

Yukarıda tartışılan duruma ek olarak kentsel siyaset çalışmalarında yerelliklerin ve yerele ait olan tüm faillerin patika bağımlılıkları (*path dependency*) dikkate alınmamaktadır. Bir anlamda yerelliklerin tarih dışı failer olarak algılanmasının doğal bir sonucu olarak Harveyci anlamda yaratılan her yapının/kurumun/failin bu yaratımdan önce nasıl bir yapıyla bağlantılı olduğu tartışılmamaktadır. Böylelikle patika bağımlılığı, kentsel siyaset analizlerinde eksik kalan noktayı tamamlayıcı niteliktedir. Bu kavram, rekabetçi ve yarışmacı neoliberal yeniden yapılanma hamleleriyle birlikte mevcut kurumların yeniden kullanıldığının altı çizilmektedir (Peck, Theodore ve Brenner, 2009: 54). Öyleyse hiçbir kurum tamamıyla yeniden yaratılmamakta, bunun tersine her kurum bir önceki bağlı olduğu yapıyla ilişkisini koparmadan yeni bir forma dönüşmektedir. Dolayısıyla eski ve yeni yapıların birleşimi tarihsel uğrakların anlaşılmasıyla mümkündür. Dönüşüm sonucu ortaya çıkan yapılar, karışıklığın ve mücadelenin eskiden miras kalan kurumlarla yeniden ilişkiye girmesi sonucu oluşmaktadır (Peck, Theodore & Brenner, 2009: 57).

Söz konusu tarih dışılığın ve patika bağımlılığın reddinin yol açtığı en önemli yönetsel sorun, yerelliklerin merkezi devletle olan ilişkisinin tek yönlü kavranmasıyla ilgilidir. Bu tek yönlü kavrayış, bir önceki paragrafta da belirtildiği şekliyle yerelliklerin apolitik ve yansız nesnelere olarak algılanmasına neden olmaktadır. Çünkü kavramsal bir ön kabul olarak merkezi devlet, ulus devlet olarak ifade edilmektedir. Böylece yerel faillerin anlamı ulus devletin varlığının önemsizleştiği iddiasıyla bir üst ölçekteki ulus üstü yapılarla ilişkilendirilmektedir. Bir başka ifadeyle, özellikle küreselleşmeyi

destekleyen ana akım literatürde yerelin anlam kazandığı tarihsel uğrağın küreselleşme sonucu gerçekleştiği iddia edilmektedir. Fakat burada, özellikle Keynesyen ulus devletin etkin olduğu zamanlarda, yerelin nasıl bir anlama sahip olduğu ya tartışılmamakta ya da o döneme olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Bu sorunun temel nedeni, kapitalist devlet yerine ulus devlete yapılan atıftır. Bir başka ifadeyle, kapitalist devlet kentsel siyaset kuramlarının yapmış olduğu analizlerde Neo-marksist kuram haricinde çoğunlukla eksik bırakılmaktadır. Öncelikle burada devlete ‘kapitalist’ bir anlam yüklenmesi, devletin kapitalist ilişkilerde önemli bir rol oynamasından dolayı zorunluluktur (Hirsch, 2011: 31). Devlet, bilinçli bir halk iktidarının yansıması olmaktan ziyade, birey, grup ve sınıflar arasındaki sosyal güç ilişkileri ve bu güç ilişkilerinin yoğunlaştığı alandır (Hirsch, 2011: 34). Bu tip bir güç yoğunlaşması, maddi ürün olarak ifade edilen kentin de tarihsel süreçte yaşadığı dönüşümle anlam kazanacaktır. Özellikle Castells’in kentleri emeğin yeniden üretiminin sağlandığı mekânlar olarak tanımladığı noktada, devletin kapitalist sistemi devam ettirmedeki rolüne de bakmak gerekmektedir. Kapitalist devlet, yerel düzeyde ailelerin/toplulukların tek başlarına güçlerinin yetemeyeceği yeniden üretim koşullarının yaratılmasını ve kapitalist sistemin devamı için gerekli sosyal ilişki ağlarının kurulmasını sağlamaktadır (Duncan & Goodwin, 1992: 79). Öyleyse kapitalist devlet tarihsel bir zorunluluk olarak mekân üzerindeki güç ilişkilerini düzenleyen ve yönlendiren bir yapıya sahiptir. Fakat bu güç yereli tamamıyla kapitalist devlete bağımlı da kılmamaktadır. İşte bu noktada yerelin özgünlüğünü anlamlı kılmak adına bir takım tarihsel momentleri, kırılmaları ve devamlılıkları gün yüzüne çıkarmak gerekmektedir.

Kapitalist devlet, kentsel kaynakların hangi sektöre ya da alana aktarıldığının da yönlendiricisi konumunda bulunmaktadır. Emeğin yeniden üretim koşulları kadar kaynak yönlendirme işlevinde de bulunan kapitalist devlet, stratejik bir yaklaşımla üretim kaynaklarının kent mekânına yönlendirilmesini sağlamaktadır. Fordist dönemde bu durumu ithal ikameci politikaların desteklenmesiyle yürüten devlet, 1980 sonrasındaki süreci dışa büyüme stratejileriyle desteklemiş ve kentsel kaynakların paylaşımıyla büyük ölçüde ilintili olan kentsel siyaset de bu durumdan bir hayli etkilenmiştir (Şengül, 2009: 49 - 50).

Devletin yeniden ölçeklenme stratejileri (*rescaling scalar strategies*) kent mekânını ve kentsel siyaseti ilgilendiren konuları da etkilemektedir. Kentsel kamusal hizmetlerin sunumu ve sağlanması, yerel seçimler, kentsel dönüşüm, kent sakinlerinin

konut ve barınma sorunu gibi yereli ilgilendiren birçok sorunsal kapitalist devletin dönüşümünün okunmasıyla daha anlamlı hale gelecektir. Böylelikle merkezi devlet aygıtı bu ilişkileri sağlaması ve meşrulaştırması açısından kentsel siyaset alanını büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle 1970'li yıllarla birlikte Keynezci Fordist devletin kriziyle birlikte kapitalist devletin dönüşümü, yeni bir kentsel siyaset alanı yaratılmasına sebep olmuştur.

2.2. Kuramsal Arka Plan ve Kavramsal Çerçeve: Yerel Siyasetin Dönüşümü

1990'lı yıllar -bir önceki başlıklarda tartıştığımız üzere- destekçilerinin küreselleşme karşıtlarınansa neoliberalleşme olarak nitelendirdiği dünya ölçeğinde meydana gelen ekonomik yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir döneme sahne olmuştur. Bu yapısal dönüşümler sadece ulus devletlerin yapısal mekânını etkilememiş, hem yerel hem de bölgesel failer de bu yapısal dönüşümden etkilenmiştir. Kapitalizmin altın çağını yaşadığı refah devleti uygulamalarını rafa kaldıran ekonomik gelişmelerin yerele yansması da, yerel ekonomik kalkınma ve ekonomik girişimcilikle mümkün olmuştur (Brenner, 2003: 197). Yerellikler bu disipline edici ekonomik reformların etkisiyle işlevsel olarak da dönüşmüş ve kalkınma/girişimcilik gibi özelliklerle kentler arasında rekabetçi ilişkiler başlamıştır.

Yukarıda belirtilen kalkınma, girişimcilik ve rekabet gibi disipline edici etkilerden dolayı yerellikler hem yapısal hem de coğrafi ölçek açısından da yeni ilişkiler kurmaya başlamıştır. Özellikle bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı tartışılacağı üzere yerel failer, ulus - devlet mekânının esnemesiyle birlikte küresel ölçekteki bir takım failerle daha yoğun yapısal ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Böylelikle küresel ölçekte daha çok hareketlilik kazanan sermaye de karlılık oranlarını arttırabileceği düşüncesiyle yerelliklere doğru akışını hızlandırmıştır. Bu ekonomik yeniden yapılanma diğer yandan yerel yönetimleri de etkilemiş ve bu birimler kendilerini yapısal dönüşümlere uyumlu hale getirmeye başlamıştır.

1980'li yıllarda yaşanan bu dönüşüm hamleleri de kentsel siyaset literatürüne yeni kentsel siyaset¹¹ (*new urban politics*) tanımını sokmuştur (Cox, 1993; Hall & Hubbard, 1996, Brenner, 2003). Cox (1993: 435) açısından yeni kentsel siyaset iki temel kıstas üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki şehir merkezlerini işadamlarının yeniden canlandırmasını ve yerel yönetimlerin kent mekanına mega ölçekteki alt yatırım

¹¹ Çalışmanın ilerleyen başlıklarında yeni kentsel siyaset ayrıntılarıyla tartışılmıştır.

projelerini çekmesini sağlayacak yerel ekonomik kalkınmadır. İkinci temel kıstas ise bu dönüşümlerin ‘siyaset’ ölçeğindeki değişimidir. Artık yerellikler bu değişimlere ayak uydurabilmek için daha üst ölçekli küresel yapılarla ilişki kurmak zorundadır. Fakat söz konusu ilişkilerin kurulabilmesi sadece küresel ölçekteki dönüşümlere ayak uydurmaya çalışmakla mümkün değildir; yerellikler kendilerini bu yapısal dönüşümlere daha küçük ölçekli metropolitan alanların ve hem bölgesel hem de uluslararası mekânsal iş bölümü alanlarının yaratılmasıyla uydurmak zorundadır.

Dönüşen yerelliklerin sosyo-ekonomik ve toplumsal dönüşümlere uyumunu açıklayan kavramların başında kentsel girişimcilik (girişimci kentler) (*city entrepreneurship*) gelmektedir (Harvey, 1989). Ulus devlet mekânının muğlaklaşması, finans ve yatırım öğelerinin küreselleşmesi ve ulus üstü düzenleyici ağların oluşmasıyla birlikte (Wood, 1998: 275) kent mekânı sermaye yatırımları için Keynezci döneme kıyasla daha çekici konuma gelmiştir. Böylelikle sermayeyle olan ilişkisi daha çok artan kentlerin, yerel bağımlı (*local dependence*) ilişkileri de dönüşmüştür. İşbirlikleri ve örgütlülüklerin yanında bazı zıtlıklar ve çatışmalar da yerelin sosyo-ekonomik dönüşümüyle yeni bir konuma oturmuştur. İşte bu noktada, yerel siyaset kente hâkim sosyal, ekonomik ve siyasi güçlerin korunmasını ve genişletilmesini sağlayacak bir ortama kök sağlamaya başlamıştır (Wood, 1998: 277). Bir başka ifadeyle yerel siyaset, sermayenin yerele kök salmasındaki süreçte meşrulaştırıcı tüm kerteleri (*sosyal, siyasi ve ekonomik*) dengeye oturtacak bir konumda varlığını sürdürmektedir. Böylelikle ana akım literatür tarafından ekonomi ve siyaset arasında var olduğu iddia edilen yapay ayrımın gerçekliği yansıtmadığı, bunun tersine yereldeki tüm sosyal ilişkilerde bu birlikteliğin birbirine gömülü olduğu söylenebilir. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları Keynezci tekil ulus devletlerin kent mekânında daha etkin olduğu dönemden başlayarak, söz konusu mekânların krizle birlikte nasıl dönüştüğünü ve kentsel girişimcilik formunun kent mekânına nasıl adapte edildiğini tartışacaktır.

2.2.1. Refah Devletine Doğru: Tekil Ulus Devlet Bağlamında Keynesyen Refah Ulus Devletin İnşası

1970’li yıllarla birlikte küresel finans piyasalarının dünya ekonomi ölçeğinde etkin olmaya başlamasıyla birlikte küreselleşme tartışmalarını başat kabul eden ana akım yazın tarafından ulus devletlerin eski gücünde olmadığı ya da ulus devletlerin yenedünya düzeninde etkisinin azalacağı yönünde bir takım çıkarımlar yapılmıştır (Şengül, 2009). Bu bağlamda devletlerin düzenleyici niteliklerine yapılan göndermeye

bağlı olarak siyasi ve iktisadi yapıların kırılmaları ve devamlılıkları da önem kazanmaktadır. Bu devamlılıklar ya da kırılmalar bir devlet formunun kendinden önceki devlet formuyla ilişkinin niteliğini inceleyerek, *yerel, bölgesel, ulusal ve ulus üstü* yapıların niteliğini de bu kontekst içinde algılamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme tartışmalarını tarihsel bağlamdan kopuk olarak algılayan yazın, Fordist dönemden Post-Fordist döneme geçişte yaşanan kırılmayı, önceki devamlılıkları dışlayan ve yeni oluşan şartları da gereğinden fazla olumlayan bir karaktere sahiptir. Fakat bu tip çıkarımların tarih dışılığı (*ahistorik*) devlet formunun siyasi, iktisadi, kültürel yapılara ne yönde müdahale ettiği tartışmalarına çok fazla değinmemekte ve küreselleşme gibi kavramlar fetişize hale getirilerek devlet formlarının aralarındaki patika bağımlılığı es geçilmektedir. Keynezci refah devleti ve bu dönemde kentlerin bir siyaset alanı olarak neyi ifade ettiğini tartışmadan önce, modern devletin niteliği hakkında kısa bir tartışma yürütülmesi, modern devletin kendi evrimini gözlemlemek adına önem taşımaktadır.

Modern devlet, kendinden bir önceki -modern öncesi- feodal yapılardan büyük ölçüde farklılık gösteren bir devlet formuna karşılık gelmektedir. Bilindiği üzere modern öncesi devlet, modern ulus devlet gibi halkının, kaynaklarının, yerleşim yerlerinin ve genel anlamda halk üzerinde bir kimlik yaratma çabasında değildir (Şengül, 2009: 110). Bu durumun temel nedenlerinden biri de modern öncesi feodal devletlerin doğası gereği topraksallığa (territoriality) dayalı olmamasından kaynaklanmaktadır (Taylor, 2003: 102). Burada topraksallık, hiyerarşik ve kontrol altına alma durumuna dayanan bir yönetme biçimidir. Topraksallık Cox'un (2003: 607 - 608) ifadesiyle "...Alanın içeriğini etkilemek için ortaya koyulan eylem... Dışlanma, dâhil etme, hâkimiyet alanında yeniden yapılanma, yarışmalar ve çatışmalar üzerine odaklanma... Alan kontrolü... Antagonistlik sosyal ilişkiler" gibi birçok kavram bütünlüğüyle nitelendirilebilir. Toprak parçası (*territory*) sadece basit bir alan olmaktan ziyade, üzerinde hâkimiyet kurulan bir toprağa karşılık gelmektedir. Bu bağlamda feodal devlet yapılanmasında merkezileşmiş bir yönetimden ziyade, kişisel bağılıkların meydana getirdiği bir sosyal hiyerarşi bulunmakta ve bu durum tüm Avrupa'yı hâkimiyeti altına alacak kadar kapsamlı ve sistemli bir örgütlenmeye denk düşmemektedir (Taylor, 2003: 102).

Modern devletin temel referansını oluşturan tarihsel kırılma, 30 yıl savaşlarının sonlanmasında etkin rolü olan Westphalia Anlaşmasıyla sağlanmıştır. Bu anlaşma yukarıda bahsedilen topraksallaşan devlet (*territorial state*) kavramının da doğuşunu

simgelemektedir. Bu Anlaşma ile devletlerarası bir sistem oluşturularak, devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemesi kıstası kabul edilerek, merkezileşmiş devlet gücüne rakip olabilecek tüm potansiyel güçler elimine edilmiştir (Taylor, 2003: 103). Bu Anlaşmayla Brenner'ın (2004: 69) Westphalia jeopolitik düzeni olarak nitelendirdiği dışarıdaki ile içeridekini ayıran, kendinden kapalı, birbirleri aralarında bitişik ve kesin yönetsel sınırlarla ayrılmış bir devletler coğrafyası inşa edilmiştir. Böylelikle devlet, coğrafi sınırları belli kapalı kurumsal bir yapı olarak, belirli bir mekânsal sınırlılıkla 'güç taşıyıcısı' (*power container*) konumunda kendi varlık nedenini sürdürmüştür (Taylor, 2003: 101). Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde belirli kırılmalar yaşansa da modern devletin taşıyıcısı olan Westphalia devlet formunun temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Brenner, 2004: 77):

- Savaşçı devlet ve askeri savunma önceliği
- Ulusal ekonomik refahın korunması ve geliştirilmesi
- Siyasi kültürel kimliklerin uluslaşması
- Siyasi meşruiyetin kurumsallaşması

Modern devlet, merkezileşmiş gücün kurumsallaşma sürecini inşa edecek yapısal düzenlemeleri kendi içinde barındırmaktadır. Her ne kadar askeri güç bu süreç içinde önemli olsa da, devletin iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıları kontrol etme eğilimi de azımsanmayacak derecede kuvvetlidir. Modern devlet, sadece sınırların korunmasını sağlayan bir aygıt olmaktan çok kültürel taşıyıcı olarak da uluslaşma eğilimini kuvvetlendiren özellikler barındırmaktadır.

Diğer yandan, modern ulus devleti öncüleyen Westphalia devlet formunun devletler sistemine getirdiği en büyük yeniliklerden biri de egemenlik altında bulunan toprak parçasının korunma eğilimidir. Sınırları kesin hatlarla ayrılmış devletler için savaşabilme niteliği (*warring states*) önemli bir konumda olsa bile, iktisadi ve siyasi yapılarının korunma eğiliminden dolayı da savaşmaktan önce devletin kurumsal yapılarını savunma stratejileri ön plana çıkmaktadır. Böylece devletler nezdinde siyasal anlamda denge mekanizması oluşturularak (Taylor, 2003: 103) bir devletin anlaşmalar yoluyla başka bir devletin siyasi sınırlarını tanıması da kurumsal işleyiş haline getirilmiştir.

Modern devlet tarihsel süreç içerisinde bir takım kırılmalar (savaşlar, iktisadi krizler, yeni Pazar arayışları, vb.) yaşasa da, yukarıda bahsedilen eşitleyici ve hegemonya kurucu özelliklerini 1970'lerin sonuna kadar hissettirmiştir. Söz konusu uzun dönemde de 20. yüzyılın başı itibarıyla ulus devletler yeni bir forma bürünmüş ve belki de söz konusu dönemde kapitalizme altın çağını yaşatan (Marglin & Schor, 2000) Keynesyen Refah Ulus Devleti, sanayileşmesini erken tamamlayan ülkeler için önemli bir devlet formu olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Keynesyen Refah Ulus Devletinin temel özelliklerinden bahsedilerek, kent ve bölgelerin bu devlet formundaki yeri 'mekânsal Keynesyenizm' (Martin & Sunley, 2014) kavramıyla açıklanacaktır.

2.2.1.1. Keynesyen Refah Devletinin Yereldeki Tezahürü: Mekânsal Keynesyenizm

Keynesyen Refah Ulus Devleti (KRUD) (*Keynesian Welfare National State*) 20. Yüzyılın ortasından 1970'lere kadar uzanan süreçte modern ulus devlete kapitalizmin altın çağını yaşatan Fordist birikim rejiminin önemli bir momentini oluşturmuştur. Her ne kadar çalışma direkt olarak Fordizm tartışması içermese de, Fordizmin düzenleyici mantığının KRUD'un ulusal düzenleme mantığında saklı olmasından dolayı (Peck & Tickell, 1994: 290), Fordist birikim rejiminin özellikleri üstünde de durulmalıdır. Jessop (2002: 56 - 58) Fordist birikim rejiminin aşamalarını *farklılaştırılmış iş gücü, stabil ekonomik büyüme, ekonomik düzenleyicilik ve düzenleyici toplumsallaşma* olarak tasnif etmiştir.

Fordist birikim rejiminin üretim süreçlerine karşı en büyük etkisi işgücü süreçlerini düzenlemesiyle meydana gelmiştir. Yarı kalifiye olarak da nitelendirilen işgücü, üretim bantı teknikleri hakkında bilgi sahibi olan ve kitle tüketimine dönük üretim yapan fabrikalarda çalışan kitle işçisini temsil etmektedir (Jessop, 2002: 56). Söz konusu işgücü piyasası da büyük oranda üst düzey bir iş bölümüne dayanmakta ve standart bir üretimin metalaşmasını sağlayacak koşulları yaratmaktadır (Moulaert, Swyngedouw & Wilson, 1988: 12). Bu iş bölümü ve üretimin standartlaşması da Taylorcı üretim standartlarıyla büyük benzerlikler göstermektedir.

Fordist birikim rejiminin en önemli aşaması, ekonomik büyümeyle olan etkisiyle ilişkilidir. Burada Fordizmi diğer birikim rejimlerinden farklı kılan özelliği *stabil ve makro ölçekli bir büyüme planı* oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu birikim hem üretimi hem de talebi düzenleyen ve özel sermayenin karlılığını direkt

olarak üretime aktarmasını sağlayacak koşulları yaratan sistemli bir rejime tekabül etmektedir. Jessop (2002: 56) söz konusu birikim sürecini 5 başlıkta açıklamaktadır:

- Büyüme temelli kitle üretimi
- Ölçek ekonomisine dayalı üretimin artması
- Üretime bağlı olarak maaşların artması
- Maaşların artmasına bağlı olarak talebin artması
- Kitle üretim araçlarının ve tekniklerinin yatırımının artması

Fordist birikim rejiminin en önemli özelliklerinden birini de onun düzenleyici mantığı oluşturmaktadır. Bu düzenlemeci mantık salt biçimde devletin ekonomiye olan müdahalesinden ziyade, özel sermayenin ve ekonomiyi etkileyen ulus devlet kurumlarının büyüme oranlarını ve özel sermayenin karlılık oranlarını stabil olarak arttıracığı sistematik bir ekonomik model oluşturma sürecini kapsamaktadır. Bu bağlamda Fordist birikim rejiminin düzenleyici mantığında ilk olarak Fordist girişimcilerin niteliği önem kazanmaktadır. Jessop'ın (2002: 57) belirttiği şekliyle Fordist girişimci sermayenin en önemli özelliği firma sahipliği ve firmanın yönetiminin direkt olarak ayrılmasıdır. Bir başka ifadeyle, Fordizmin iş örgütlenmesine olan etkisi özel sermayede de etkili olmuş ve sermaye sahipleri kendi firmalarını direkt olarak yönetmektense, söz konusu yönetim sürecini başka bir yönetici sınıfa devretmiştir. Dolayısıyla işgücüne hakim olan etkin işbölümü, özel sermaye için de geçerlidir. Fordist birikim rejiminin düzenleyici mantığını oluşturan bir diğer aşamayı da işgücünün maaşları oluşturmaktadır (Moulaert, Swyngedouw & Wilson, 1988: 12). Burada KRUD'un da etkisiyle sendikaların toplu sözleşme güçleri etkinliği artmakta ve maaşlar üretimin büyümesine endekslenmektedir (Jessop, 2002: 57). Ekonomik düzenleyiciliğin belki de en önemli momentlerinden birini de ulusal devletin ekonomiye olan müdahalesi oluşturmaktadır. Söz konusu müdahalecilik işgücü piyasasını da disipline edici etkiler barındıran, ulusal ekonomiyi kuvvetlendirmeyi amaçlayan müdahaleci (Martin & Sunley, 2014), üretimi ve tüketimi düzenleyici (Swyngedouw, 1997: 153) bir nitelik barındırmaktadır. Burada A.B.D.'nin merkezileşmiş devlet aygıtının düzenleyici niteliği, dünya ölçeğindeki tüm ulusal devletlere Fordist nitelikli bir büyüme stratejisi oluşturmalarını sağlamaları adına bir rol model olmuştur (Jessop, 2002: 57). Fakat Fordist birikim rejiminin dünya ölçeğindeki etkileri ülkeden ülkeye göre de değişmiştir.

Fordist birikim rejiminin belki de en önemli aşamalarından birini rejimin toplumsallaşma biçimi oluşturmaktadır. Burada toplumsallaşma, özellikle kentsel mekânda kitle üretiminde aktif olan işçilerin etkin rol oynadığı, mal ve hizmet üretiminin standartlaştığı noktada tüketimin kitleselleştiği, KRUD'un devlet formu içinde de vatandaşların tüm ihtiyaçlarının karşılandığı bir toplum tezahürüyle ilintilidir (Jessop, 1992: 58). Böylelikle kentsel kamusal hizmetlerin sunumundan kent planlamasına kadar kentsel siyaseti ya da kent politikasını etkileyen her konu, Fordist birikim rejiminin etkisiyle şekillenmiştir. Böylece Fordist kentler, orta sınıf ücretli emeğin işgücünün yeniden üretimini sağlayan ve endüstri birikimini planlayan bir sürecin ürünü olarak, merkezileşmiş devlet aygıtının güç taşıyıcı rolünü yerel düzeyde idame ettiren bir faildir.

Fordizmin etkin bir düzenleme rejimi olmasıyla birlikte KRUD'un bir ulus devlet formu olarak iktisadi ve toplumsal yapılar üzerinde de nasıl bir etkisi olduğuna değinilmesinde fayda bulunmaktadır. Özellikle Jessop'ın stratejik ilişkisel yaklaşımından mülhem devlet aygıtının bir güç yoğunlaşması alanı olması, yerelliklerin de sadece basit toplumsal kurumlardan meydana gelmeyen kompleks ve devingen bir yapıda olduğu gerçekliğini göstermektedir.

2.2.1.2. Mekânsal Keynesyenizm ve Keynesyen Refah Ulus Devlet Döneminde Kentsel Siyasetin Doğası

Keynezcilik, sermayenin mekânsallığını ulusal bir boyuta taşımış ve böylelikle kentler ve bölgeler, ulusal ekonomik kalkınmanın bir dışlisi olmuş ve yukarıda da belirtildiği üzere kentsel siyasetin doğası da Keynezcilik ekonomik müdahalelerin etkisiyle şekillenmiştir. İşte bu noktada mekânsal Keynesyenizm (*spatial Keynesianism*) (Martin & Sunley, 1997, 2014) Keynesci dönemde kent ve bölgelerin (ulus devletinin önemli bir alt birimi olarak) kapitalist devlet açısından nasıl bir öneme sahip olduğu hususunda kritik bir dönemi açıklamaya yönelik önemli bir kavramdır.

Mekânsal Keynesyenizm (Brenner, 2004: 115), Fordist dönemin kentleşme deneyimlerinin düzenleyici bir tezahürü olarak, birikim rejiminin düzenleyici hamlelerinde meydana gelebilecek ihtimali olan yapısal sorunları kent ve bölgeler düzeyinde elimine etmeye amaçlayan bir kavrama tekabül etmektedir. Böylelikle KRUD'un kentleri, hem bölgesel eşitsizliği ortadan kaldıracak çabaların dinamizmini sağlarken, diğer yandan da ekonomik açıdan elverişsiz bölgelerin işsizliğe maruz kalan

potansiyel emek gücünü de işgücü süreçlerine dâhil ederek ulusal refahı yükseltmeyi amaçlamaktadır

Brenner (2004: 116) mekânsal Keynesyenizmi “...düzensiz mekânsal gelişmenin yerleşik kalıplarını hafifleten” hamleler olarak tanımladığı noktada, ulus devletin işlevini iki başlıkta toplamıştır: *devletin mekânsal projeleri ve devletin mekânsal stratejileri*. Devletin mekânsal projeleri, devlet örgütlenmesinin bütünleşik, eşitleyici ve merkezîyetçi siyasalarına karşılık gelen bir kavramken, devletin mekânsal stratejileri de özel sermayeyi ve devletin altyapı yatırımlarının ekonomik açıdan elverişsiz çevresel bölgelere kaydırılması anlamına gelmektedir. Burada önemli olan nokta, devletin söz konusu bölgesel eşitleyici ve altyapı yatırımlarını yönlendirici hamlelerini belli bir mekânsal seçicilik içinde yapmasıdır. Bir başka ifadeyle devletin kapitalist niteliğinin seçiciliği, ulusal kalkınmayı nihai bir hedef olarak ortaya koyduğu noktada, yerel ve bölgesel güçlerin iktisadi konumlarına ve kapasitelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu noktada da kentsel siyasetin niteliği ve biçimi ile devletin mekânsal seçiciliği arasındaki rabita daha çok kuvvetlenmektedir. Mekânsal Keynesyenizmin coğrafyası (Brenner, 2004: 126) *telafi edici bölgesel siyasalar, otomatik dengeleyiciler ve ulusallaşmış endüstri: Fordist şirketlerin kamu mülkiyetinde olması* şeklinde üç başlıkta değerlendirilebilir.

Telafi edici bölgesel siyasalar, Keynezci ulus devletin en önemli mekânsal stratejilerinden birini oluşturmaktadır. Burada telafi edicilikten (compensatory) kastedilen, coğrafi olarak avantajsız ve gelişmemiş bölgelerin ulusal devletin siyasalarıyla desteklenmesi hamleleridir. Dengeli ve mekânsal olarak eşitleyici siyasalar, özellikle çevre alanlarda az gelişmiş bölgelerin diğer gelişmiş bölgelerin iktisadi seviyesine gelmesini amaçlayan bir niteliğe sahiptir. “... *Faiz oranlarındaki indirim, devlet güvenceleri, vergi indirimi ve öncelikleri, sermaye hibeleri, endüstriyel binaların yapımı ve satın alınması, bölgesel altyapı yatırımlarının geliştirilmesi (ulaşım, yollar, sanayi bölgeleri*” gibi siyasalar telafi edici ve eşitleyici hamleler adına birkaç önemli örneği teşkil etmektedir (Brenner, 2004: 133 – 137).

Otomatik dengeleyicilik, mekânsal Keynesyenizmin önemli sacayaklarından biridir. Bu kavram, telafi edici bölgesel siyasalara benzer şekilde devlet aygıtının yerel ve bölgesel yapıları daha eşit ve dengeli bir ekonomik düzlemde konumlandırmak istemesiyle ilişkilidir. Mekânsal Keynesyenizm, mekânsal düzeyde yeniden dağıtıcı ve

eşitleyici hamlelerle zengin bölgelerin gelirlerini ekonomik açıdan daha dezavantajlı bölgelere aktarmayı amaçlamakta ve bu müdahaleler Keynezci ekonomik sistemin kamu harcamalarını yönlendirici iktisadi konumundan dolayı ‘otomatik’ bir özellik göstermektedir (Martin & Sunley, 2014: 871 – 872). Bir başka ifadeyle, herhangi bir *siyasi* müdahaleye bağlı olmaksızın söz konusu eşitleyici hamleler devlet aygıtı yordamıyla inşa edilmektedir (Brenner, 2004: 145 – 146)¹².

Mekânsal Keynezyenizmin bir diğer önemli bileşenini de piyasa hâkimiyetinin niteliği oluşturmaktadır. Özellikle Fordist sektörlerin üretim safhasında etkin konumda olmaları, piyasa üzerinde devletin büyük bir işveren konumuna itmiş ve devletin, üretimin düzenlenmesi noktasında bir aygıt olarak, kamu iktisadi teşebbüsleri önemli bir yer tutmuştur (Brenner, 2004: 149). Burada çalışma açısından da önemli olan nokta, devletin ekonominin belirleyicisi olarak bir işveren konumunda olması, kentsel siyasetle ilişkili çoğu meseleyi tarihsel bağlamda farklı bir şekilde konumlandırmaktadır. Özellikle çalışmanın temel sorunsalı olmasından dolayı da, kent girişimciliği ya da yerel girişimcilik, 1980’lerle birlikte yerel siyasetin doğasını değiştirmiş ve sermaye hem kentsel kamusal hizmetlerin sunumuna ortak olmuş hem de kendi çıkarını koruyucu hamlelerde bulunarak kentsel siyaset açısından önemli bir aktör haline gelmiştir. Öyleyse sermayenin devlet karşısında görece özerk konumda olmadığı bir dönemde, sermaye ve siyaset ilişkisi açısından devletin çoğu iktisadi teşebbüse sahip olması, tarihsel kırılmanın anlaşılması adına önemli bir uğrağı temsil etmektedir.

Kentsel siyaset, kentsel siyasaların yönetimi ve şekillenmesi, kentin kaderine etki edecek aktörlerin (yerel yönetim birimleri, yerel sermaye, kent sakinleri, sanayi ve ticaret odaları, STK’lar, vb.) kentsel siyasa yapım sürecine dâhil olması ya da olmaması (dışlama ya da sürece katılma), kentsel kamusal hizmetlerin sunumu ve altyapı yatırım süreçleri, sermaye birikim süreçlerinin seyri (işgücü süreçleri de dâhil olmak üzere) gibi konuları kapsayan ve analiz eden bir disiplindir. Çalışmanın devlete ve yerelliklere yüklediği stratejik ilişki gerçektir (Jessop, 1992), kapitalist toplumsal gerçektir bağlamında (Akbulut, 2009) sermaye birikim süreçlerinin hangi ölçekte (küresel, merkezi, bölgesel, yerel) yoğunlaştığıyla büyük ölçüde ilişkilidir. KRUD’un kapitalist devlet formunun bir uğrağı olmasından dolayı da, sermaye birikiminin mekânsal

¹² Burada söz konusu siyasi müdahale, yerel düzeydeki farklı faillerin müdahalesiyle ilintilidir. Zira devlet aygıtının yaptığı herhangi bir müdahale de siyasidir.

düzeyde merkezileşmesini sağlayan siyasaların üretilmesi, kentlerin ve dolayısıyla kentsel siyasetin de doğasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Yerel siyaset ve yerel ekonominin birbirleriyle olan rabitası, Keynezci Fordist dönemde kentleri ulusal düzeyde hedeflenen planlı (proaktif) ekonomik kalkınma hamlelerinin taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır (Mayer, 1994: 317). Burada kentlerin ekonomik kalkınma süreçlerindeki rolü, ulusal ekonomik kalkınmayı daha tutarlı hale getirecek adımlar atmalarıyla ilişkilidir. Böylelikle merkez ile yerel arasında sabitlenen iş bölümü, yerel ekonominin ulusal ekonominin tutarlı bir dışlisi olarak görülmesini sağlamıştır. Merkezi ulusal devlet için de kent ve bölgeler arasında “...eşit, tutarlı bir sosyal refah ve sosyal altyapı standartlarının sağlanması” amaçlanmış ve büyük ölçekli endüstriyel şirketler devlet yönetimi altında faaliyet göstermeye başlamıştır (Martin & Sunley, 2014: 871).

Sermaye birikim sürecinin kentler için önemli olduğu noktada, kentsel siyasetin iktisadi süreçlerle büyük ölçüde iç içe olduğu söylenebilir. Bu iç içe olma durumunu da iki başat süreç şekillendirmektedir. Öncelikle çoğu ulusal devletler için (Fordist Keynezci dönemde daha etkin olmak kaydıyla) kent yönetimleri (yerel yönetimler) büyük bir işveren konumundadır. Özellikle kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda ihtiyaç duyulan mal ve hizmet üretiminde yerel yönetimler başat aktör konumundadır. Diğer yandan yine kentsel siyasetin etkin biçimde şekillendiği kent siyasaları da (planlama, çevre, altyapı yatırımları) kentin ekonomik faaliyetlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Böylelikle yerel siyaset ve yerel ekonomi, birbirleri arasındaki ilişkilerle şekillenirken; yerel siyasetin konut istihdamı, işgücü süreçleri, kentsel kamusal hizmetlerin sunumu noktasında almış olduğu kararlar da yerel ekonomiyi etkilemektedir. Bu süreçte sermaye sahipleri de (özellikle 1980’lerle birlikte) kurdukları çıkar gruplarıyla yerel siyaseti dönüştürücü hamlelerde bulunmaktadır (Painter, 2014: 344).

Yerel yönetimleri Keynezci Fordist dönemde sadece istihdam sağlayan kurumlar olarak değerlendirmek yeterli değildir. Yerel yönetimler -söz konusu dönemde- kamu kaynaklarının yönlendirilmesi hususunda en etkin aktörlerden biri olmuştur. Bu bağlamda kent yöneticiliği (Harvey, 1989) Keynezci Fordist dönemin baskın bir yönetme biçimi olarak, kentsel siyasetin doğasını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde devlet gücünün merkezileşmesi ve merkez ile yerelin hiyerarşisi, “...yerel

devleti merkezi devlet gücünün siyasalarını uygulayan bir aracı” olarak konumlandırmıştır (Brenner, 2004: 152). Burada mekânsal Keynezciliği rekabetçi neoliberal devletin yerelliklerinden (competitive state) (Jessop, 1992) ayıran en önemli nokta, yerel faillerin sermaye açısından kâr etmeyen kentsel kamusal hizmet sunmaları ve bunun yanında planlama ve düzenleme siyasalarının neredeyse tamamının yerel yönetimler tarafından yürütülmeleridir (Painter, 1991: 28). Böylelikle kent yöneticiliği, merkezi devlet aygıtının yereldeki kontrolörü ve düzenleyicisi olarak, Keynezci refah politikalarını ve altyapı yatırımlarını düzenleyen ve makroekonomik kalkınma politikalarını etkin hale getiren bir yönetme aracıdır.

Ekonomik bağlamda büyük tekellerin var olduğu ve kent yönetimlerinin ulusal merkezi devlet aygıtının bir alt dişlisi olarak sermaye birikim süreçlerinde etkin olduğu dönemde, kentsel siyaset açısından da kentin siyasetini etkileyen fail sayısının, yerel faillerin sermaye ile olan rabıtasının zayıflığı da düşünüldüğünde, Post – Fordist¹³ döneme oranla görece daha kısıtlı kaldığı çıkarımı yapılabilir. Özellikle 1960 sonrası dünya ölçeğinde sosyal demokrat belediyciliğin yükselişi, kent sakinlerini kentsel siyasette daha görünür ve baskın bir konuma getirmiştir. Diğer yandan kolektif anlaşma yollarının da sendikalar yoluyla sağlanması, Fordist dönemde kentleri birer eylem alanı yapmış ve kentsel siyaseti şekillendiren bir başka etmen de sendikal faaliyetler olmuştur (Painter, 1991: 28 - 29).

Cox & Mair’in de (1988: 314 - 315) söz konusu döneme ait önemli çıkarımları bulunmaktadır. Yazarlara göre kentsel siyasetin doğası Refah devleti uygulamalarıyla dönüşmüş ve insanların yerel bağımlı (*local dependence*) aktivitelerinde değişimler yaşanmış ve geleneksel bağların yerine modern bağlar (Kariyer, konut vb.) almıştır. Böylelikle insanların kentsel siyasetten ve yerel düzeyde siyasa üretim faaliyetlerinden beklentileri de bu yönde şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, Keynezci Refah Ulusal Devletin hem siyasal hem de iktisadi alana olan müdahaleleri yerelde yeni bağlar yaratmıştır. Diğer yandan toplu sözleşme yollarının kentler yoluyla daha görünür hale gelmesinin yanında, yerel yönetimlerin planlama ve düzenleme işlevleri de bu yerel bağımlılığı sosyal demokrat belediycilik düzeyinde aktif hale getirmiştir. Böylelikle yerel yönetimler düzeyinde somutlaşan belediye sosyalizmiyle birlikte Fordizmin siyasi karakteri kentsel düzeyde bir karşılık bulmuştur (Painter, 1991: 28).

¹³ 1980 sonrası sermayenin ve sivil toplum kuruluşlarının yerel siyasete olan etkisi artacaktır.

2.2.2. Fordizmin Krizi: Post-Fordist Dönemin Rekabetçi Ulus Devletleri

KRUD, modern ulusal devletlere kapitalizmin altın çağını yaşatan bir devlet formu olarak etkisini 1970'lere kadar hissettirmiştir. Önceki başlıklarda da üstünde sıklıkla durulduğu üzere, iktisadi, toplumsal ve siyasal kerteler arasındaki rabitalar, merkezi devlet aygıtının piyasa ilişkilerini ne ölçüde ve hangi derecede düzenlediğiyle bire bir ilişkilidir. Hem ulusal hem de yerel düzeyde toplumsal düzenin şekillenmesi ya da siyaset/siyasa yapma biçimleri, ulus devletler nezdinde hâkim olunan düzenleme rejimiyle büyük ölçüde ilgilidir. Bu bağlamda 1970'lere kadar başat bir düzenleme biçimi olan Keynezci Fordist düzenin kırılmaya uğraması da yine iktisadi ve toplumsal kertelerde yaşanan dönüşüme bağlı olarak değişmiştir. Bu dönüşüm dünya ölçeğindeki baskın para düzenleme biçimini olan Bretton Woods sisteminin çökerek A.B.D.'nin düzenleyici hegemonik güç olma durumundan çıkması, yeni kredi ve finans süreçlerinin ortaya çıkması, 1973 petrol krizi, endüstri yoğun ülkeler arasındaki rekabet, Fordist kitle üretiminin çöküşe uğraması, kitlesel işsizliğin artması ve Keynezci refah siyasalarının kırılmaya uğraması gibi (Brenner, 2004: 161; Swyngedouw, 1997: 155; Brenner, 1998: 14; Moulaert, Swyngedouw & Wilson, 1988: 17; Peck & Tickell, 1994: 292 - 293) birçok iktisadi ve toplumsal olayla ilintilidir. Söz konusu süreçleri daha analitik bir düzlemde incelemek adına Fordizmden Post-Fordizme geçişin temel momentleri (Jessop, 1994: 260) *yeni teknolojik gelişmeler ve esnekleştirme, uluslararasılaşma ve Fordizmden Post-Fordizme yaşanan paradigma değişimi* şeklinde üç başlıkta ifade edilebilir.

KRUD'un temel ve önemli niteliklerinin başında eşitleyici coğrafi alanlar yaratması, yerel ve bölgesel güçleri merkezi devletin önemli bir alt dişlisi olarak konumlandırması ve talep temelli büyümeyi efektif hale getirerek makroekonomik ekonomik kalkınmayı hedeflemesi gelmektedir. Bu doğrultuda kitle üretim temelli endüstriyel alanlar ve coğrafyalar KRUD açısından büyük önem taşımaktadır. Devletin sübvansiyonlar yoluyla da desteklediği bu endüstriyel alanlar, ekonomik krizle birlikte dönüşüme uğramıştır. İstikrarlı ve tam istihdam temelli ulusal kalkınma hamleleri yerine mekânsal Keynesyenizmin taşıyıcısı olan kent ve bölgeler, buldukları eski konumlarına göre daha rekabetçi siyasalar üretmek zorunda kalmıştır (Brenner, 2004: 164). Yeniden dağıtıcı mekânsal siyasaların (*redistributive territorial policies*) çöküşe uğraması ve bunun yerine daha rekabetçi ilişkilerin yaratılmasını mümkün kılan piyasa güdümlü ekonomik siyasaların ortaya çıkması da Post-Fordist birikim rejiminin

yenilikçi karakterinde yatmaktadır (Jessop, 1994: 258). Bu durum hem üretim süreçlerindeki yapısal dönüşümü kapsarken diğer yandan da kısa vadeli farklılaştırılmış üretimi ve kitlesel makro düzeyde üretimden ziyade farklılaştırılmış ürünler için arz temelli bir piyasa tezahürü sunmaktadır. Söz konusu yenilikçi karakterin temel dinamiğini de üretim süreçlerindeki esnekleştirme hamleleri domine etmektedir. Farklılaştırılmış üretim süreçlerinin devamı adına artık uzun vadeli kitlesel üretimler yapmak yerine, kısa vadeli anlaşmalar yoluyla çok vasıflı (multi-skilled) işçilerin çalıştırılması gerekmektedir (Brenner, 2004: 165). Diğer yandan maliyetlerin de üretim süreçlerinde büyük bir gider olması dolayısıyla da maliyetlerin düşürülmesi Fordizmin krizinin aşılması adına önemlidir. Bu noktada üretim maliyetlerinin düşürülmesi için ücret ilişkileri de yeniden düzenlenmiş ve ücretler maliyet yaratan bir araç olmasından dolayı, iş örgütlenmesi doğrultusunda esnekleştirilmiştir (Jessop, 1992: 101; Peck & Tickell, 1994: 293). Böylelikle Post-Fordist dönemdeki esneklik işçilerin üretim süreçlerindeki işlevini, üretim sürecinin örgütlenmesini, arz temelli üretimin ekonomik kalkınma için temel dinamik olmasını, stratejik temelli üretimin yaygınlaşmasını ve piyasanın da daha bölünmüş bir karaktere bürünmesini kapsayan çok bileşenli bir süreci ifade etmektedir (Jessop, 1994: 259). Bu sürece ek olarak kitlesel üretim yapan fabrikaların piyasa hâkimiyetinin kaybolması sonucunda da küçük ve orta boy işletmeler üretim süreçlerine entegre olmuş (Brenner, 2004: 166) ve yerelliklerin iktisadi karakteri Keynezci döneme oranla daha da belirgin hale gelmiştir. Burada yerel ekonomiyi piyasa süreçlerinde daha belirgin hale getiren bir başka önemli özellik de Swyngedouw'un dikey parçalanma (*vertical disintegration*) olarak ifade ettiği üretim süreçlerinin taşeronlaşmasıdır (Moulaert, Swyngedouw & Wilson, 1988: 15). Bu kavrama göre üretim sürecini elinde bulunduran ana şirket tüm teknolojiyi ve üretimin son çıktılarını kontrol ederken diğer yandan da üretimin tüm alt süreçlerinin taşeron şirketlere devretmektedir.

Teknolojik yenilikler ve üretim süreçlerinin tüm yönleriyle esnekleşmesi (iş gücü ücretleri, üretim süreçlerindeki teknolojik yeniliklerle sağlanan esneklikler, vb.) hem sermayenin hem de kapitalist ulusal devletlerin dünya ölçeğindeki hareketini, Keynezci Fordist döneme kıyasla, arttırmıştır. Önceki başlıklarda da üstünde sıklıkla durulduğu üzere modern ulusal devletlerin inşasıyla birlikte her ulus devlet kendi içinde kapalı bir güç taşıyıcısı olarak konumlandırılıyordu. Özellikle talep temelli makroekonomik büyüme hamleleri doğrultusunda da devletin düzenleyici işlevi daha

baskındı. İşte bu ekonomik ve siyasal ortamın, Post-Fordist döneme geçişle birlikte, uluslararasılaşma eğilimi artmıştır. Bu eğilim ulusüstü finansal düzenleyici kurumların ulusal devletlerin ekonomik sistemlerine entegrasyonu ile ayrı bir boyuta ulaşmıştır (Brenner, 2004: 167). Diğer yandan daha önce de belirtildiği şekliyle finans piyasalarının ve kredi sistemlerinin de küresel hareketliliği artmış ve bu durum ulusal piyasaların yerel nitelikli şirketlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca bir yine üretim süreçlerindeki esnekliğin de artmasıyla birlikte işgücü hareketliliği de uluslararası bir boyut almıştır. Böylelikle ulusal devletler 1970'li yıllarla birlikte Fordist dönemden kalan krizin etkisini aşmak ve küresel ekonominin spekülasyon büyüme nimetlerinden faydalanmayı beklemişlerdir (Jessop, 1994: 262). Söz konusu küreselleşme eğilimleri, sonraki başlıklarda da tartışılacağı üzere, ulusal ölçeğin hem ulusüstü hem de ulus altı (yerel) faillerle yeniden dönüşümünü sağlayacak koşulları da oluşturmuştur.

Kapitalist ulusal devletin tarihsel momenti olan Keynesçi Refah devletin en önemli niteliği, devletin hem piyasaya hem de toplumsal ve siyasal alanlara yaptığı müdahalede yatmaktadır. Bu müdahale eşitleyici coğrafi alanlar yaratan, tepeden inmeci, toplam talebi tam istihdam yoluyla arttırmayı hedefleyen bir formasyona karşılık gelmektedir. Fakat Fordizmin bir birikim rejimi olarak krize girmesi, söz konusu alanlarda da bazı dönüşümleri zorunlu kılmış ve ulusal devletler kendilerini kriz sonrası ortama karşı Fordizmden Post-Fordizme paradigma değişimi doğrultusunda yeniden konumlandırmıştır.

Fordist dönemin ulusal devletlerinin, iktisadi ve toplumsal alanlara müdahil olarak, temel siyasaları düzenleme gayretinde olduğu yukarıda belirtilmişti. Fakat KRUD'un bu niteliği kendi krizinin de temelini hazırlamıştır. Devletin siyasa üreten ve uygulayan bir konumda olması devlet yardımlarına olan talebi arttırmış fakat devletin temel gelir kaynaklarından biri olan vergiler bu kaynağın karşılanmasına yeterli gelmemiştir (Brenner, 2004: 169). Mekânsal olarak eşitleyici ve istihdam yaratıcı siyasalar vergi gelirlerinde yaşanan azalmayla birlikte krize girmiştir. Diğer yandan KRUD'un temel işlevlerinden biri olan talep temelli makroekonomik büyüme eğilimlerinde de yapısal krizler yaşanmıştır. Post-Fordist döneme geçişle birlikte emek gücü, talep yaratan bir etmen olmaktan ziyade üretim maliyeti olarak düşünülmüş (Brenner, 2004: 168) ve esnek üretim şartlarının da gelişmesiyle birlikte emek gücünün dünya ölçeğindeki akışkanlığı da artmıştır. Bu durum ucuz emek gücünü yaygınlaştırmış ve piyasa için daha kârlı bir iktisadi ortam oluşturmuştur.

Fordizmden Post-Fordizme geçişte meydana gelen paradigma değişimi devletin iktisadi alana müdahalesinde de bazı yeni yolların oluşmasını mümkün kılmıştır. Bu durumun en önemli kıstaslarından birini de ulusal devletlerin Fordist dönemin talep yönetimi (*demand management*) anlayışından vazgeçip arz temelli yenilikçi (*supply side innovation*) esnek üretim koşullarını destekleyici hamleleri oluşturmaktadır (Brenner, 1998: 14; Brenner, 2004: 168; Jessop, 1994: 259 – 262). Bu hamleler teknolojik yeniliklerin, piyasa ve işgücü esnekliklerinin, ürün farklılaşmasının ve bilgi temelli ekonomilerin (Jessop, 1992: 128) varlığıyla da büyük oranda ilişkilidir. Piyasanın kendisini söz konusu krizi aşmaya yönelik hamlelerle konumlandırması, ulusal devletleri de artık talebi yöneten bir fail olmaktan alıkoymuştur. Bu durum devletin refah üreten karakterinden vazgeçmesiyle de ilişkilidir. Arz temelli yenilikçi siyasaların üretilmesiyle birlikte toplumsal refahı arttırmayı amaçlayan devlet araçları da esnekliği arttıran piyasa güdümlü siyasaların içinde yedirilmeye başlamıştır (Peck & Tickell, 1994: 293). Böylelikle ulusal devletin Fordist dönemde başat olarak elinde tuttuğu, sınırları içinde en büyük güç taşıyıcısı olma durumu esnemiş ve yerinden oynamıştır. Jessop (1994: 264) söz konusu değişimi ulus devletin esnemesi (*hollowing out of the national state*) olarak yorumlamaktadır. Bu esneme Jessop'a göre uluslararasılaşmanın, piyasanın esnekleşmesinin ve küresel çevreden kaynaklı risklerin artık ulusüstü bir müdahaleyi gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.

Keynezci ulusal devletin hem iktisadi hem de siyasal alanda elinde tuttuğu gücü diğer failerle paylaşma eğilimine girmesiyle de hem ulusal devletin hem de ulusal devlet güdümünde işlerlik kazanan piyasanın Keynezci dönemdeki makroekonomik-eşitleyici coğrafyalar yaratma eğilimleri yerini rekabetçiliğe bırakmıştır. Rekabetçilik, Fordizmden Post-Fordizme yaşanan paradigma değişiminin en belirgin ve başat karakteri olarak nitelendirilebilir. Burada rekabetçilik Keynezci dönemden farklı olarak standart ve planlanan bir büyüme hedefi içinde gerçekleşen bir olgudan ziyade, uluslararasılaşma ve piyasanın esnekleşmesiyle birlikte ekonomik ve siyasal alandaki tüm failerin uzun vadede *dinamik rekabetçi avantajlar* sağlamayı hedefledikleri bir kavrama denk düşmektedir (Jessop, 1992: 119). Bir başka ifadeyle rekabetçilik, hem devlet hem de piyasa tarafından arzulanan ve ekonominin daha çok uluslararasılaşmasıyla birlikte birçok faili piyasa dinamiklerine dahil etmeyi amaçlayan ve Keynezci dönemden patika bağımlılığı (path dependency) yoluyla miras gelen eşitleyici siyasaları piyasa güdümlü bir yapıya entegre etmeyi amaçlayan bir anlayış

olarak da ifade edilebilir. Söz konusu rekabetçilik talep yönetimi anlayışından arz temelli yenilikçi ekonomik siyasalara dönüşümle birlikte algılandığında, ulusal devletlerin işlevsel olarak kendilerini yeni bir formda tanımlaması gerekeceği söylenebilir. Söz konusu değişim Keynezci refah ulusal devletten Schumpeterci istihdam devletine dönüş (*Schumpeterian workfare state*) (Jessop, 1992: 123 – 139; Jessop, 1994: 263; Peck & Tickell, 1994: 293) şeklinde ifade edilmiştir.

Schumpeterci istihdam devletinde adı geçen Schumpetercilik 20. yy'ın önemli ekonomistlerinden olan Joseph Schumpeter'den gelmektedir. Jessop'a göre dört farklı rekabetçilik çeşidi (Ricardian, Listian, Schumpeterian ve Keynesian) bulunmakta ve Schumpetercilik, iktisadi ve siyasal bağlamda bu başlığın önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Schumpeterci yaklaşıma göre rekabetçilik, bireysel ve kolektif kapasitelerin kalıcı bir yeniliğe (inovasyon) angaje olmasıyla bağlantılıdır. Bir başka ifadeyle, teknoloji, ürün, örgütlenme ya da pazarlama süreçlerinde kullanılan tüm kaynaklar, bu yaklaşıma göre, inovasyon hamleleriyle birlikte ekonomiyi yapısal olarak kuvvetlendirecek ve ekonomik büyüme hızlanacaktır. Bu kavrama göre yeni bir ürün yahut ürünün kalitesinin arttırılması, yeni bir üretim tekniğinin geliştirilmesi, yeni bir piyasa ya da piyasa koşulu yaratılması girişimci yeniliğin bir ürünüdür (Jessop, 1992: 121 – 122).

Jessop'ın rekabetçilik tartışmalarında iktisadi açıdan yenilikçi yollar yaratılması ancak piyasanın 'girişimci' yaklaşımıyla mümkün hale gelecektir. Burada girişimcilik rekabetçiliğin bir alt formu olarak Post-Fordist dönemin de karakteristiğini belirleyen, piyasada kazananların ve kaybedenlerin olmasını mümkün kılan ve hem ulusal hem yerel hem de küresel ölçekte etkin olan tüm failleri, Keynezci dönemdeki patika bağımlılıklarından kurtarmayı hedefleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir (Jessop, 1992: 123). Böylelikle başarı ve kazanma isteği yeni bir ideal olarak ortaya çıkarak Fordist dönem sonrasını belirleyen başat güdüler olmuştur. Fakat burada yenilik Jessop açısından da salt bir teknolojik icattan ziyade riskleri ve kazanmaları üstlenmeyi kendine düstur edinen yeni failin niteliğini ortaya koymaktadır.

Schumpeterci rekabetçilik ya da Schumpeterci istihdam devletinin ortaya çıkması Fordist birikim (kitle üretimi ve tüketimi) ve Keynezci düzenleme (refah devleti ve talep yönetimi) biçimlerinde meydana gelen krize karşılık yeni devlet formunun krizden kurtulma çabası olarak nitelendirilebilir (Peck & Tickell, 1994: 283). Fordist

birikim ve Keynezci düzenleme rejimlerinde ortaya çıkan kriz eğilimleri neticesinde ülkeler Schumpeterci rekabeti destekleyen siyasalar üretme yoluna girmişlerdir. Jessop (1994: 264) Schumpeterci istihdam devletinin post-Fordist karakterini de Fordist dönemin kriz eğilimine çözüm yolu getirmesi ve post-Fordist birikim rejiminin şartlarını konsolide etmesi bakımından da post-Fordist bulmaktadır. Schumpeterci çalışma devleti en soyut anlamıyla “... ürün, süreç, örgüt ve piyasa yeniliklerini arttırarak ulusal ekonomilerin yapısal rekabetini yükseltmeyi arz temelli müdahalelerle arttırmayı hedefleyen ve sosyal politikaları işgücü piyasa esnekliği içinde ya da uluslararası rekabet içinde eritmeyi hedefleyen” bir kavramsal bütüne karşılık gelmektedir (Jessop, 1994: 263).

Jessop, Schumpeterciliği bir üst küme olarak tanımlayarak ülkeden ülkeye farklı stratejilerin var olabileceğini belirtmekte ve alternatif Scumpeterci istihdam devleti stratejilerini neo-liberal, neo-statist ve neo-corporatist olarak üç ayrı alt kümede tasnif etmektedir (Peck & Tickell, 1994: 293; Jessop, 1994: 266 - 268). Bu üç alt başlıktan da kentsel siyaseti etkileme süreci içerisinde neoliberal devlet stratejilerinin önemli olduğu söylenebilir. Söz konusu neoliberal stratejiler hem kamu hem de özel sektörü etkileyen süreçleri kapsamaktadır. Kamu sektörü için özelleştirmeyi, liberalleşmeyi ve devleti piyasa şartlarına konsolide etmeyi amaçlayan neoliberal politikalar, özel sektör için de deregülasyon ve piyasa sorunları için çözüm yollarını kapsamaktadır (Jessop, 1994: 266). Bu bağlamda ulusal devletin esneyen sınırlarıyla birlikte artık uluslararası bir rekabet ortaya çıkarılarak Keynezci düzenleme pratiklerinin de devre dışı bırakılmasını öngörülmektedir. Fakat her ne kadar devletin piyasaya olan müdahalesinde doğrudan müdahil olduğu alanlarda bazı esnemeler olsa da, Jessop’a göre ulusal devletin neoliberal stratejileri ve siyasaları uygulama noktasında müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır (Jessop, 1994: 267). Böylelikle söz konusu yeni devlet formu bir anlamda devletin hem siyasal hem de ekonomik alana müdahalelerinde yeni yollar bulunmasını sağlayarak devlet müdahaleciliğinin değişmesi olarak da nitelendirilebilir (Brenner, 1998: 15).

Ulusal devletin sınırlarının esnemesi ve düzenleme rejimlerinde yaşanan değişimlerle birlikte artık Post-Fordist dönemin kentlerinde de siyasal ve iktisadi bağlamda yapısal dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle ulusal ölçeğin kendinden farklı ölçeklerde deneyimlediği güç mücadeleleri, ulusal devletin sınırlarını ve güç taşıyıcı rolünü esnetirken, diğer yandan kentlerin de üstlendiği rolleri

dönüştürmeye başlamıştır. Böylelikle Post-Fordist dönemin yarışmacı, zıtlıklarla dolu güç mücadelelerini destekleyen niteliği (Swyngedouw, 1997: 155) kentsel siyaseti etkileyen süreçleri de büyük oranda etkilemiştir. Aşağıdaki başlıklar bu tartışmayı yürütecektir.

2.2.3. Fordist Dönem Sonrası Kentsel Siyasetin Değişen Doğası: Ölçek/Yeniden Ölçeklenme Tartışmaları ve Küyerelleşme

Önceki başlıklarda yapılan tartışmalardan yola çıkıldığında, Fordizmin kriziyle birlikte tekil ulus devletleri etkileyen iktisadi ve siyasi dönüşümlerin devlet mekânını (*statehood*) ve bu bağlamda Fordist birikim ve düzenleme rejiminden miras kalan iktisadi ve siyasi sabitleri de (*fixes*) bir anlamda dönüştürdüğü söylenebilir. Bu dönüşüm hem Fordizmin krizine neden olan süreçler olarak algılamasının yanında, Fordizmin kriziyle bağlantılı olarak da bu krize çözüm reçetesi niteliğinde dünya kapitalist sisteminin krizden çıkış çabaları olarak da nitelendirilebilir.

Devlet formunun düzenleme biçiminde yaşadığı dönüşüm neticesinde kentlerde siyaset yapma yollarını etkileyen süreçlerde de büyük dönüşümler yaşanmıştır. Jessop'ın (1994: 271) yerel ve bölgesel yönetim kapasitelerinin diriltilmesi olarak tanımladığı bu durum, kentlerin ekonomik kalkınmayı temel düstur olarak belirleyerek, elinde bulundurduğu potansiyelin yeniden açığa çıkarılmasını sağlayan yollara başvurması, kentsel siyasetin doğasını etkileyen önemli bir unsur olarak görülmektedir. Diğer yandan kentsel kamusal hizmet sunumu ve kentsel düzeyde siyasi temsil noktasında etkin olan yerel yönetim birimlerinin de yasal reformlarla birlikte yönetişim pratikleriyle yeniden düzenlenmesi de kentsel siyasetin doğasını etkileyen bir başka önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birlikte ele alınmasını devletin yeniden ölçeklenmesi stratejileriyle tartıştıktan sonra, yerelliklerin ekonomik kalkınmayı ve yönetişimi destekleyen çabalarını da kentsel siyasetin doğasını etkilemesi bakımından ayrı iki başlıkta değerlendirecektir.

KRUD formunun hem düzenleme hem de birikim stratejilerinde post-Fordist dönüşümünü anlamak adına yeniden ölçeklenme stratejileri literatürü önemli bir yol gösterici konumundadır. Bu literatürün çalışma açısından önemi de, küreselleşme ve yerelleşme gibi kavramları ulus devletin esnemesiyle karşıt kavramlar olarak nitelendirmemesi; tersine söz konusu süreçleri kapitalist ulus devletin yeniden

ölçeklenmesi stratejileriyle ilişkilendirmesinde yatmaktadır. Kapitalist ulus devlet, siyasi ve iktisadi faillerin birbirlerinden bağımsız şekilde var olduğu bir alandan ziyade, ilişkiselliğin ve birbirleriyle bağlantılı süreçlerin rabitasıyla şekillenen sosyo-mekansal bir kavramı ifade etmektedir. Yerelin ve merkezin salt biçimde birbirlerinden bağımsız failler olmamasından dolayı, yerelde gerçekleşen dönüşümün merkezi ulusal devletin kapitalist niteliğinde yaşanan dönüşümünün incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ölçek yaklaşımı, yerelin ilişkisel olma durumuna vurgu yaparak yerelliklerin post-Fordist dönemde siyasi ve iktisadi karar alma faillerine dönüşmelerini kapitalist coğrafi eşitsiz gelişmeyle izah etmeye çalışırken diğer yandan kentlerin post-Fordist dönemde yükselen öneminin salt biçimde küreselleşmenin ya da ulus devletlerin güç taşıyıcısı olma rolündeki esnemenin basit bir izahı olarak açıklanması durumuna da karşı çıkmaktadır (Bayırbağ, 2006: 65).

Ölçek yaklaşımının bir diğer önemli katkısı da Keynezci refah ulusal devletin siyasi ve iktisadi kertelerde yaşadığı dönüşümler sonrasında yeni oluşan coğrafi ölçekleri toplumsal olarak inşa edilen ve üretilen bir süreç olarak algılamasına ilişkindir. Ölçek literatürü (Brenner, 1998, 2000, 2001; Brenner; 2004; Swyngedouw, 1997a, 1997b; 2004) devletin kapitalist niteliğinde yaşanan dönüşüm sonucunda oluşan yeni coğrafi ölçekleri (ulusüstü ya da ulusaltı) salt biçimde küreselleşmenin ya da uluslararasılaşmanın basit bir sonucu olarak algılanmasına karşı çıkarak, ölçek sorununun kapitalizmin eşitsiz gelişmesine bağlı olarak kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi bağlamında ele almaktadır. Her ne kadar ölçek yaklaşımının temel düzeyde devletin kapitalist niteliğindeki dönüşümüne atıf yapan temel niteliğinin birlikteliğinden söz edilecek olsa da, ölçeği karar almanın tarafı/ürünü ya da politik ekonomik strateji olarak ele alan çalışmalar (Bayırbağ, 2007: 21) kendi içlerinde kategorik olarak ayrılmaktadırlar. Bu çalışma ölçek yaklaşımını siyasi ve iktisadi karar alma faillerinin dönüşümü, devlet ve sivil toplum arasında alanın muğlaklaşması ve ölçeğin ontolojik olarak verili bir gerçeklikten ziyade yerel yahut yerel olmayan aktörler tarafından (yeniden) üretilen bir toplumsal gerçeklik olduğu ekseninde kabul etmektedir (Bayırbağ, 2007: 23).

Ölçek yaklaşımının toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıların verili olarak inşa edilmediği ve ölçeğin bir anlamda yaratılan ve süreç içinde gelişen bir kavram olduğu vurgusu (Swyngedouw, 1997: 141) yukarıda belirtilmişti. Burada söz konusu yaklaşım neticesinde iktisadi ve toplumsal kertede yaratılan her yeni ölçeğin sabit kalamayacağı

ve transformasyona uğrayacağı gerçekliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle sermaye, para, işgücü gibi ekonomik yapıyı ilgilendiren süreçlerin Keynezci Fordist döneme kıyasla akışkanlıklarının artması hem düzenleme hem de ağ (network) ölçeklerinde yeni dönüşümlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni düzenlemeler hem ulusüstü yeni aktörlerin dünya coğrafi ölçeğindeki etkisiyle hem de yerel ve bölgesel düzeyde yeni faillerin oluşmasıyla mümkün kılınmıştır. Swyngedouw (2004: 33) bu durumu Avrupa Birliği örneğiyle açıklamaktadır. Swyngedouw'a göre Avrupa Birliği toplaksal (*territory*) olarak yeni coğrafi alanlar oluşturmasının yanında, iktisadi ve toplumsal ağların yarışmacı biçimde yeniden düzenlenmesini de sağlayacak siyasalar üretmektedir. Böylelikle ölçeklenme ya da yeniden ölçeklenme (*scaling or rescaling*) yaklaşımı durağan, Kartezyen ve stabil temelli açıklamaları kendiliğinden dışlayarak farklı toplumsal, siyasal ve ekonomik kertelelerdeki dönüşümü yeni ölçeklerin oluşumu ya da ölçeklerin dönüşümüyle izah etmektedir.

Ölçek yaklaşımı tartışmalarının sacayaklarından birini de ölçek siyaseti (*politics of scale*) kavramı oluşturmaktadır. Brenner (2001: 599 - 600) ölçek siyaseti kavramının tekil ve çoğul anlamları olduğu vurgusunu yapmıştır. Brenner'a göre ölçek siyasetinin tekil anlamı ölçeği coğrafi olarak kapalı ve diğer coğrafi ölçeklerden ayıran bir sınır anlamında kullanılmıştır. Böylelikle tekil anlamında kullanılan ölçek siyasetinin belli bir yerin (*territory*) başka bir mekânsal faille kurduğu ilişkiyi, örgütlenmeyi, çelişkiyi o yerin kendi sınırları içerisinde ve o mekânla kurduğu ilişki kapsamında ele aldığı iddia edilmektedir. Fakat çoğul anlamında kullanılan ölçek siyaseti (Brenner'ın da desteklediği şekliyle) coğrafi ölçekler arasında farklılaşma, düzenleme ve hiyerarşilerin yeniden üretimine vurgu yaparak ölçeklenme süreci (*process of rescaling*) kavramına göndermede bulunmaktadır. Böylelikle daha geniş ve çoğul anlamında kullanılan ölçek siyaseti kavramı, yukarıda da vurgulandığı şekliyle ölçeklerin toplumsal olarak inşa edildiğini ve toplumsal mücadeleler ya da gerilimler yoluyla da ölçeklerin dönüşüme uğrayacağı gerçeğini daha iyi ifade etmektedir. Brenner'ın çoğul anlamda kullandığı ölçek siyaseti kavramı Swyngedouw'un (1997: 141) ölçeği başlangıç noktası olarak almaması ve ölçeğin yaratılan, oluşan ve süreç içinde gelişen bir gerçeklik olduğu savıyla da büyük oranda örtüşmektedir. Özellikle küyerelleşmenin tartışılacağı kısımda üstünde durulacağı şekliyle küyerelin yeniden ölçeklenmesi kavramı, ölçek siyasetinin çoğul anlamda kullanılmasıyla ilişkilidir.

Ölçek yaklaşımının çalışma açısından önemli olan noktasıysa kent ve bölgelerin yükselişinin izahını küreselleşmenin basit bir sonucu olarak algılanmasına karşı çıkmasında yatmaktadır. Bunun yerine kentlerin post-Keynezci dönemdeki yarışmacı birikim stratejilerinin odak noktaları olmaları kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesiyle (state rescaling) ilişkilendirilmektedir (Brenner, 2004). Bu noktayı zorunlu kılan durum, çalışmanın önceki bölümlerinde de üstünde sıklıkla durulduğu şekliyle ulus devletin kapitalist niteliğiyle ilgilidir. Devletin kapitalist doğasıyla ilgilenmeden ya da bir başka ifadeyle devletin iktisadi alana kendi kapitalist gerçekliğinden dolayı ne tür müdahalelerde bulunduğu referans verilmeden yerelliklerin dönüşümünü anlamlandırmak mümkün olmayacaktır (Swyngedouw, 1997a: 152). Diğer yandan devletin Poulantzacsı anlamda bir güç yoğunlaşması alanı olduğu gerçekliği de göz önünde bulundurulduğunda, devletin iç içe geçmiş farklı ölçeklerin yoğunlaştığı alanın başat aygıtı olduğu da söylenebilir (Swyngedouw, 2004). Böylelikle devletin ekonomik dönüşümler karşısında kendini yeniden konumlaması, devletin iktisadi alana olan müdahalesini de yeniden düzenlerken, diğer yandan hukuksal norm ve kuralların da yeniden oluşturulmasıyla da devletin müdahaleci ve düzenleyici formu da yeniden ölçeklenmektedir (Swyngedouw, 1997a: 153). Dolayısıyla kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi Brenner açısından *devletin mekânsal projeleri ve devletin mekânsal stratejileri* tartışmasını yeniden gündeme getirmektedir. Brenner'a (2004: 176) göre devletin mekânsal stratejilerinde yaşanan dönüşüm Mekânsal Keynezcilikten kopuşu ve kentlerin ekonomik kalkınmanın başat aktörleri olduğunu gerçeğini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle kent ve bölgeler sermaye birikim süreçlerinin temel dinamiğini oluşturacaktır. Devletin mekânsal projelerinde yaşanan dönüşüm ise devletin kurumsal yapılarına atıfta bulunarak küresel düzeyde yarışmacı ve rekabetçi kent ve bölgelerin yaratılmasını ve böylelikle yerel ekonomilerin bölgesel düzeyde yarışmacı karakterini destekleyen dönüşümlerin desteklenmesini öngörmektedir. Devletin kurumsal yapısında yapacağı bu dönüşüm sermaye birikim süreçlerinde yerel faillerin daha etkin olmasını sağlayarak hem mevcut yerel yönetim birimlerinin kurumsal yapılarında esnemeler yaratarak onların iktisadi özelliklerini arttırabilmekte hem de mevcut kurumsal örgütlenmelere yeni failler eklemleyebilmektedir.

Ölçek yaklaşımı, kent ve bölgelerin post-Fordist dönemde sermayenin uğrak alanları olarak iktisadi bağlamda daha etkin birer fail olmaları gerçekliğini açıklamaya

yardımcı bir kavram olarak kentsel siyaset çalışmalarında önemli bir literatüre denk düşmektedir. Bu durum post-Fordist dönemin kendine özgü “...çok tartışmalı, derin çelişkili ve çeşitlilik arz eden süreçler ve ağırlıklı olarak ölçek etrafında dönen iktidar mücadeleleri...” yaratmasından da kaynaklanmakta ve böylelikle post-Fordist dönemin kendinden bir önceki döneme oranla daha karmaşık ve çelişkili yapısı, mevcut ölçekler üzerinde yeni düzenleme ve kontrol mekanizmaları oluşmasını sağlarken, diğer yandan da yeni ölçekler arasında yeni birikim stratejileri oluşturulmasını da olanaklı kılmaktadır (Swyngedouw, 2004: 37). Toplumsal olarak inşa edilen ölçek, post-Fordist dönemde yeni bir sürecin başlangıcı olarak hiyerarşilerin de yeniden ölçeklenmesini sağlamakta ve düzenli bir piramit örgüsünden ziyade bir mozaiği andırmaktadır (Brenner, 2001: 606). Bir başka ifadeyle küresel, ulusal, yerel gibi farklı ölçek ve güç mücadelelerin olduğu alanların birbirlerine olan etkilerini hiyerarşik düzlemde bir piramidin Kartezyen yapılanmasını andıran ilişkiler ağı çıkartılması pek mümkün değildir. Böylelikle ölçek yaklaşımı yerelin belli bir mekânsal ölçekte ontolojisi olan bir fail olarak algılanmasına karşı çıkararak, yereli kapitalist yeniden ölçeklenmenin bir parçası olarak anlaşılmasını mümkün kılmaktadır (Bayırbağ, 2006: 56).

Kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi stratejileriyle birlikte kendi içinde bir güç taşıyıcısı olma rolünden sıyrılan ulus devletlerin siyasal ve iktisadi güçlerini hem yerel/bölgesel hem de ulusüstü güçlerle paylaştığı yukarıda belirtilmişti. Bu durum söz konusu başlığın ikinci önemli bölümü olan yerelleşme ve küreselleşme eğilimlerinin izahını daha anlamlı hale getirmeyi amaçlayan küyerelleşme (*glocalization*) (Swyngedouw, 1992; 1997; 2004) tartışmalarını gündeme getirmektedir. Cox’un da (2009: 108 – 109) belirttiği şekliyle küyerelleşme stratejileri devletin yeniden ölçeklenmesinin üç sacayağından birini oluşturmaktadır. Küyerelleşmenin ya da küreyel düzensizliklerin/kargaşaların (Swyngedouw, 2004: 37) tartışmaya açılmasından önce küreselleşmenin bu çalışma açısından neyi ifade ettiği hususu da kısaca irdelenecektir.

1970 sonrasında Keynezci Refah Ulusal Devletlerin kendi içinde bir güç taşıyıcısı olma durumlarının çözülmesi ve bunun sonucunda da Schumpeterci eğilimler göstermeleri neticesinde iktisadi ve siyasal yapıların daha uluslararası bir etkiye maruz kaldığı söylenebilir. Bu uluslararası yeni durum sermaye, para, işgücü akışkanlıklarını daha uluslararası bir boyuta taşıırken, diğer yandan da sivil toplum, demokrasi, temsil edilebilirlik gibi kavramları uluslararasılaşmanın olumlu bir boyutu olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu noktada söz konusu dönüşümlerin anahtar kavramının

'küreselleşme' olduğu söylenebilir. Kavram ana akım yazın tarafından kaçınılmaz, geri döndürülmez ve tartışmasız bir süreç olarak ifade edilmektedir (Swyngedouw, 2004: 28).

Küreselleşmeye duyulan bu kuvvetli inancın (*act of faith*) (Swyngedouw, 2000: 66) çalışma açısından önem taşıyan noktası da söz konusu kavramın yerelleşme eğilimleriyle kurduğu varsayılan bağından kaynaklanmaktadır. Ana akım olarak da nitelendirilebilecek bu yaklaşımlar, ulus-devlet ile yerel arasında bir zıtlığın var olduğunu varsayarak ulus-devletlerin küreselleşme süreciyle dünya ölçeğinde önemlerinin azaldığını ve böylelikle bu duruma bağlı olarak da yerel güçlerin bu süreçteki önemlerinin gittikçe arttığını belirtmektedir. Söz konusu yerelleşme eğilimlerinin boyutu da iki bağlamda ele alınabilir. Bu savlardan ilki, yerel güçlerin küreselleşen dünya sisteminde iktisadi olarak daha yarışmacı bir tutum sergilemesi gerektiğini bir zorunluluk olarak sunarken, diğer sav da küreselleşmenin siyasal sonucu olarak yerel düzeyde demokrasi ve sivil toplum kavramlarının geliştiğini belirtmektedir (Şengül, 2009: 221- 222). Böylelikle ulus devlet ile yerel arasında kendiliğinden ve verili bir zıtlığı kabul eden bu yaklaşımlar yereli demokrasi, sivil toplumu da küreselleşme neticesinde kurulacak ağlarla (*networks*) ilişkilendirmektedir (Bayırbağ, 2006: 53).

Küreselleşmeyi yukarıda belirtildiği şekliyle algılayan ve hem iktisadi hem de siyasal süreçlerde gözlemlenen uluslararası eğilimleri söz konusu kavramla ilişkilendiren yazının, bu çalışmaya göre, bazı eksik noktaları bulunmaktadır. Bu eksikliklerin başında da küresel ölçeğin açıklanması sorunu bulunmaktadır. Küreselleşmeyi olumlayan ana akım yazına göre küreselleşmenin teknik ve kaçınılmaz bir boyut olarak algılanması, ölçek yaklaşımı bağlamında ölçeklerin toplumsal ve tarihsel bağlamda iktisadi süreçler ekseninde yaratıldığı gerçeğini inkâr etmektedir. Böylelikle siyasal ve iktisadi düzeyde küresel eğilimler gösteren akışlara (sermaye, para, işgücü, sivil toplum vb.) karşı hem yerel hem de küresel failerin tutarlı bir biçimde iştirak ettiği ve karşı koyamadığı yanlışı doğmaktadır. Böylelikle yerel güçlerin küreselleşme gibi açıklayıcı bir işlev yüklenen kavrama kayıtsız kalamaması yüzünden de söz konusu yerel failerin küreselleşmeyi bilinçli ve tutarlı biçimde şekillendirdiği şeklinde de gerçeğe örtüşmeyen bir varsayımda bulunmaktadır (Bayırbağ, 2006: 52). Bu bağlamda yerel güçlerin demokrasiyi ve iktisadi girişimciliği arzuluyor olmalarına

yüklenen bu aşırı anlam, küreselleşmeyi tutarlı ve düzenli bir süreç olarak nitelendirmektedir.

Diğer yandan ölçeklerin toplumsal ve tarihsel süreçte yaratıldığı ve inşa edildiği gerçekliğinin reddinin bir diğer önemli problemi de ulus-devlet ölçeği ile küresel ölçek arasında bir çatışmanın var olduğu sanrısını doğurmaktadır. Hâlbuki herhangi bir topraksallık (territoriality) ve ölçek (küresel, ulusal, bölgesel ya da yerel) kapitalist tarzda üretim süreçlerinin hangi düzeyde konumlandığı ve sınırlandırıldığıyla ilişkilidir. Tarihsel bağlamda yaratılan ölçekler, kapitalist tarzda üretimin niteliğiyle anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda ulus devlet, kapitalist üretim sürecinde ortak para birimini, işgücü piyasasını, özel mülkiyeti ve hukuksal yapıları güvence altına almak için inşa edilen bir uğrak olarak nitelendirilebilir (Şengül, 2009: 238). Kendini ulus devlet ölçeğinde yeniden üretebilme imkânı bulan sermaye hareketinin, Keynezci dönem sonrasında gösterdiği neoliberal küreselleşme eğilimleri de 1970'lerle birlikte girilen krizi aşma çabası olarak nitelendirilebilir. Bir başka ifadeyle, sermayenin yeniden üretimini ve bu yeniden üretimin koşullarını siyasal düzeyde düzenleyecek olan baskın aygıtın ulus devlet olması gerçekliği 1980 sonrasında görece esnemiş ve sermaye kendine daha küresel boyutta çözümler aramaya başlamıştır (Şengül, 2009: 239). Aslında küresel ölçek, ulusal ölçeğe bir zıtlık taşımamakta; tersine Keynezci dönemde de var olan uluslararası akışların boyutu bu dönemde birkaç seviye daha üste taşınmaktadır.

Küreselleşme tartışmalarının yönetsel olarak taşıdığı sorunların bir diğerini de 'küresel düzen' kavramı oluşturmaktadır. Küresel düzen yukarıda belirtildiği şekliyle yerelliklere yüklenen anlama benzer bir nitelik taşımaktadır. Bu anlayışa göre küresel düzeninin kuralları hem ulusal hem de yerel güçleri/failleri belli bir düzen ekseninde şekillendirmektedir. Hâlbuki neoliberal siyasaların temel özelliklerinden birini de onların görece tutarsız ve durumsal nitelikleri oluşturmaktadır (Bayırbağ, 2009: 1). Böylelikle küresel bir düzen yerine küresel düzensizlik (*global disorder*) kavramından bahsetmek daha doğrudur. Peck & Tickell'in (1994: 299) belirttiği şekliyle küresel düzensizlik offshore yatırımları gibi spekalütaf kazanımlarla parasal düzenin yeni kaotik ortamıyla birlikte belirsiz bir form olmuştur. Bu belirsizlik ulusüstü düzenleyici kurumların hem piyasa hem de devlet siyasalarına olan müdahalelerini zorunlu kılmakta ve söz konusu kurumların uyguladığı neoliberal çözümler kendiliğinden bir

istikrarsızlık getirmektedir. Yapısal sorunlara kısa vadeli çözümler getirilmesi bu düzensizliğin kaynağını oluşturmaktadır.

Küyerelleşme kavramı, küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerini kapitalist devletin yeniden ölçeklenme stratejileriyle izah etmektedir. Fakat burada kavramın yanlış izah edilmemesi adına kavramsal düzeyde bir sınırdan bahsetmekte fayda vardır. Küyerelleşme söz konusu literatür göz önüne alındığında (Swyngedouw, 1992, 1997, 2000, 2004; Cox, 2009; Peck & Tickell, 1994) küreselleşme süreçlerinin yerelleşme süreciyle bir arada anlaşılması gibi bir anlam üretmemektedir. Bir başka ifadeyle, küresel şartların yerelin siyasi ve iktisadi koşullarına uydurulma çabası şeklinde de yanlış yorumlanmaya açık bu kavram, yukarıda belirtildiği şekliyle küreselleşmeye yüklenen ana akım anlamı kendiliğinden dışlamaktadır. Küresel olanın yerele uydurulması ve böylelikle dünyayı küresel bir köy olarak tasnif eden yaklaşımların, küreselleşmeyi kaçınılmaz bir son olarak gören ana akım yaklaşımlardan bir farkı bulunmamaktadır. Burada küyerelleşme en genel anlamıyla akışkanlığı daha çok artan sermayenin kendine uğrak alanı olarak yerel güçleri seçmesi ve devletin düzenleyici gücünde meydana gelen bir yeniden ölçeklenmeyi karşılamaktadır (Peck & Tickell, 1994: 304). Bir başka ifadeyle küyerelleşme, uluslararası ve yerel ölçeklerin Schumpeterci-neoliberal dönemde yeniden ölçeklenmesi şeklinde de ifade edilebilir.

Küyerelleşme kavramının göndermede bulunduğu temel mesele şüphesiz ulus devlettir. Hem küresel hem de yerel ölçeklerin yeniden ölçeklenmesinin ulus devlet mekânını da yeniden ölçeklenmesiyle rabıtası yüksektir. Merkezi ulus devlet aygıtının düzenleyici gücünün yeniden yapılanmasıyla birlikte küresel ve yerel düzeydeki faillele bir güç paylaşımı gerekliliği oluşmuştur. Bu bağlamda küyerelleşme, merkezi devlet aygıtının kurumsal düzeyinin yukarı doğru (upwards) ulusüstü küresel ölçeklere, aşağıya (downwards) doğru da yerel/kentsel/bölgesel ölçeklere kayması ve endüstriyel finans piyasaların küresel biçimde yerelleşmelerine karşılık gelen bir kavramdır (Cox, 2009: 109; Swyngedouw, 1997a: 156). Yeniden ölçeklenen devletin temel fonksiyonlarının ulusüstü ve ulusaltı güçlerle paylaşılması sermayeyi de daha yerel bağımlı yapmakta ve yerel ekonomik kalkınma bölünmüş metropolitan alanlarda 'rekabetçilik' ile sağlanmaktadır (Cox, 2009: 110). Dolayısıyla küyerelleşmenin çalışma açısından önem taşıyan noktası da ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel mantığında yaşanan dönüşümü anlamlandırma çabasında gizlidir. Bu kavrama göre Keynezci Fordist dönem sonrasında gelişmenin mekânsal mantığı yerellikler, yerel spesifik

altyapı yatırımlarına doğru kaymıştır (Cox, 2009: 111). Böylelikle küresel rekabetçi piyasa şartlarına uygun şartlar yaratmak için de küresel olarak birbirine entegre olmuş şehirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka ifadeyle, ulusal ekonomik büyüme motorunun yeni dinamiği olan küresel rekabet, devletin düzenleyici gücünü yeniden ölçeklendirerek söz konusu gücü âdem-i merkezileştirmekte ve devletin ekonomiye olan müdahalesini kamu ve özel sektör ortaklığıyla pekiştirmektedir (Cox, 2009: 111; Swyngedouw, 1997a: 158). Yerel düzeyde kurulan ekonomik birlikteliklerin küresel düzeyde rekabet eder hale geliyor olması (Swyngedouw, 1997: 159) küyerelleşme hamlelerinin ne şekilde gerçekleştiğinin tartışılmasını da önemli kılmaktadır. Bu bağlamda küyerelleşme üç temel yeniden ölçeklenme kıstasıyla değerlendirilebilir. Bunlardan ilki sermaye ve emek süreçlerinin, ikincisi ulusal devlet aygıtının kendisinin, üçüncüsü ve belki de en önemli olanı da devletin ekonomiye müdahalesinin küyerelleşmesidir.

Sermaye ve emek süreçlerinin küyerelleşmesini sağlayan en önemli iktisadi düzenleme çalışma koşullarının ve maaşların yerel ücretlere tabi tutulması olmuştur. Böylelikle Keynezci Refah Ulus devlet döneminde ulusal düzeyde maaş ve ücretler noktasında pazarlık şansı bulan emek süreçleri, bu avantajını görel olarak kaybetmiştir (Swyngedouw, 1997a: 157).

Devlet aygıtının kendisinin yeniden küyerelleşmesinin ilk çıktısı refah devleti rejimlerinin para transferlerinin kendiliğinden aşağı doğru kaymasıyla ilişkilidir. Burada para transferlerinin aşağı kayması ve bir başka ifadeyle yerel ve bölgesel güçlerin iktisadi yapılarının güçlendirecek ve onlara rekabetçi karakter kazandıracak siyasaların üretilmesinin boyutunu da özelleştirme hamleleri oluşturmaktadır (Swyngedouw, 1997a: 158). Burada özelleştirme neoliberal bir yerelleşme stratejisi olarak kamusal hizmetlerinin sunumunun başka paydaşlarla paylaşılmasına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla yerelleşen ve küresel olarak da rekabet edilebilir hale getirilen tüm bu süreçler yeni ölçeklerin doğmasını sağlamaktadır.

Kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesinin doğal bir sonucu olarak yerel ve bölgesel güçlerin de yeniden ölçeklenerek daha girişimci karakter kazanmalarının kentsel siyaseti ya da yerel düzeyde siyaset yapma/üretme biçimlerini etkilemesinin en önemli sonuçlarından biri yerel siyasetin birikim stratejileri etrafında şekillenmesi olmuştur (Brenner, 1998: 21). Bir başka ifadeyle kapitalist devletin yeniden

ölçeklenmesi Keynezci dönemde eşitleyici coğrafyalar yaratmayı hedefleyen yerel siyasa süreçlerini de yeniden ölçeklendirerek kentlerin yarışmacı karakterlerini daha ön plana çıkarmıştır. Böylelikle küyerelleşen devlet gücü Jessop'ın (1992; 1994) belirttiği şekliyle neoliberal eğilimler göstererek hem kamu hem de özel sektörde ciddi dönüşümler yaratmıştır. Kamu sektörünün hizmet üretme kapasitesinin özel sektörlerle paylaşması ve özel sektörün de daha girişimci ve küresel eğilimler göstermesiyle yerel siyasetin hem aktörleri (yerel yönetim, piyasa, sivil toplum failleri) hem de yerel siyasetin kendisini (yerel ekonomik kalkınma hedefleri) yeniden ölçeklenmiştir. Ölçek literatürünün yaptığı katkılarla birlikte çalışmanın bundan sonraki başlıkları bu konuları irdedeleyecektir.

2.2.4. Yeni Kentsel Siyasete Doğru: Girişimci Kentler / Yerel Girişimcilik

Kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi ve görece kapalı biçimde güç taşıyıcısı olan Keynezci Refah ulusal devletin küyerelleşme hamleleriyle güç kaybına uğrayarak Schumpeterci eğilimler göstermesi, kentsel siyasetin niteliğinin de kendi içinde değişmesini sağlamıştır. Bu değişim hem kentin yönetimini kapsayan tüm yönetme süreçlerini (city government) hem de kentlerin ekonomik faaliyetlerini etkilemiştir. Özellikle refah devleti siyasalarının yüksek düzeyde uygulandığı ülkelerde bu durum, söz konusu siyasaların yerel büyüme ve ekonomik gelişme hamlelerini arttırmak suretiyle yeniden dizayn edilmesiyle sonuçlanmıştır (Hall & Hubbard, 1996: 2). Diğer yandan küresel ekonomik baskılar sonucunda da kent yönetimleri, küresel iktisadi düzende kendini yeniden konumlandırarak daha rekabetçi bir konuma gelmiştir. Bir başka ifadeyle, merkezi devletin iktisadi ve siyasal işlevlerinin yeniden ölçeklenmesi kentsel siyasetin mevcut durumunu da etkilemiştir. Bu bağlamda yeni kentsel siyaset literatürü (Cox & Mair, 1988; Cox, 1993, 1995; Hall & Hubbard, 1996) kentsel siyasetin yeni ve eski formları arasında ne tür bir fark olduğunun anlaşılması adına çalışmamıza önemli katkılar sunacaktır.

Yeni kentsel siyaset literatürünün vurguladığı kentin siyaseti, bir önceki başlıkta üstünde sıklıkla durulan yeniden ölçeklenme ve küyerelleşme stratejileriyle büyük oranda ilişkilidir. Bu literatüre göre yeni kentsel siyasetin odak noktası iki temel tartışmadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki kentsel siyasetin kendisinin yerel ekonomik büyümeyi amaçlaması; diğeri de daha küresel olayların ve gelişmelerin kentsel siyaset üzerindeki belirleyiciliğinin artmasıdır (Cox, 1993: 435; Cox, 1995: 214). Yeni kentsel

siyasetin temel vurgusu olan küresel ekonomik baskıların ve düzenlemelerin sonucunda rekabetin ve yarışmacılığın artması, kentsel siyasetin doğasını da ekonomik kalkınmaya endekslemiştir. Böylelikle yerel düzeyde siyasetin ana odak noktası, yerel ekonomik kalkınma ve büyüme olmuştur.

Yeni kentsel siyasetin odak noktasının yerel ekonomik kalkınma olması, Keynezci Fordist dönemdeki kentsel siyasetten kopuşu simgelemektedir. Bu kırılmanın temelinde kent yönetimlerinin işlevi gelmektedir. Klasik anlamda kentsel siyaset, devletin merkezi gücünün hem piyasa hem de sivil toplum üzerinde baskın olduğu dönemde gelir dağılımını düzenleyen, görece sınıf temelli ve bürokratik mekanizmaların baskın olduğu bir siyasa yapım sürecine denk düşmektedir (Hall & Hubbard, 1996: 154 – 155). Bu şartların baskın olduğu dönemde de kentsel siyaset Castells'in kolektif tüketimi kavramından mülhem, eşitleyici ve geliri eşit olarak paylaştırıcı bir işlev üstlenmektedir. Fakat yeni kentsel siyaset, piyasa ve devletin Fordist dönemin krizinden kurtulmak istemesi ve krizden kurtulma reçeteleri oluşturması sürecinde şekillenmiştir. Böylelikle kalkınmanın kendisi Fordist dönemdeki planlı kalkınmadan ziyade rekabetin ve yarışmanın ön planda olduğu canlandırma (*revitalization*) (Hall & Hubbard, 1996: 152) süreçleriyle ilişkilidir. Söz konusu canlandırma, mekânın kendisinin üretildiği ve sermayenin odak noktası olduğu bir ekonomik kalkınma evresini simgelemektedir. Kültür, kongre ve alışveriş merkezleri, soylulaştırma alanları, yeni yaşam merkezleri, teknokentler gibi şehir merkezlerini canlandıracak tüm ekonomik kalkınma süreçleri (Cox, 1995: 214) yeni kentsel siyasetin somut düzeydeki (level of abstract) bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Diğer yandan, söz konusu rekabetçi baskıları yaratan küresel şartlar olsa da, yeni kentsel siyaseti salt biçimde bu duruma bir tepki olarak algılamak da olanaklı değildir. Bir başka ifadeyle, yeni kentsel siyaset sermayenin yerele daha bağımlı hale geldiği, küresel şartlara tepkiden ziyade uyumun gerçekleştiği ve küreselleşmenin rekabetçi kapitalizmin yeni formunu oluşturduğu bir yerel siyasa yapım sürecinin sonucu olarak nitelendirilebilir (Hall & Hubbard, 1996: 160). Cox (1993: 435) yeni kentsel siyasetin temel karakteristiklerini şu şekilde özetlemektedir:

- Şehirlerdeki ekonomik alanlar sürekli olarak değişmeye tabidir.
- Bu değişim sermayenin daha akışkan olduğu dönemde kentleri uğrak noktası seçmesiyle ilişkilidir.
- Şehrin iktisadi olarak sağlıklı olmasını düşünen ve şehrin iktisadi konumuyla çıkar ilişkisinde bulunan birçok aktör (sermaye sahipleri, iş adamları, yerel

yönetimler, vatandaşlar vs.) bir araya gelerek şehirleri ve yerel toplulukları oluştururlar.

- Bu yeni ekonomik ortam her aktör için fırsat ve tehditler sunar.
- Aktörlerin farklı çıkarlarını belli bir iktisadi düzleme kanalize etmek adına kent yönetimleri uygun altyapı, vergi ve düzenleme pratiklerini hayata geçirirler.
- Söz konusu siyasalar tüm aktörleri başka şehir ve topluluklardaki aktörlerle rekabete sokmaktadır.

Yeni kentsel siyaset literatürü kapsamında üstünde durulması gereken bir diğer önemli nokta da sermayenin, kent yönetimlerinin ve vatandaşların yerel bağımlılıklarıdır (*local dependence*). Söz konusu kavram yerel düzeydeki mevcut aktörlerin yerel ekonomik kalkınma hamleleri neticesinde ne şartlarda bir araya geldiğini ve onları bir arada tutan ve rabitalarını arttıran süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Wood'a göre (1998: 276) yerel bağımlılık, birikimin iki tür hareketsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki yapılı çevrede var olan sabit yatırımlardır. Söz konusu yatırımların (fabrika, üretim merkezi vs.) kendi maliyetlerini çok uzun süre sonunda amorti edebilmesi, sermayeyi yerel bağımlı kılmaktadır. Diğer yandan sermaye yatırımının kendisinin yapılı bir çevreye ihtiyaç duyması ve bu bağlamda yeni alanlara ihtiyaç duyması da yerel bağımlılığın yeni bir boyutunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir sermayenin kendini yeniden üretme noktasında en uygun kârlı ortamı bulmasında bir engel olarak düşünülebilecek olan yerele bağımlılık, diğer yandan o şehrin vatandaşları için de yerelde yaşamalarını mümkün kılacak şartları oluşturması bakımından da zaruridir. Böylelikle yeni kentsel siyaset yerel bağımlılığı hem sermaye hem de vatandaşlar açısından en uygun koşullarda birleştirmektedir. Sermayenin ortaklıklarla ve büyüme aygıtlarıyla riskleri ve tehditleri minimuma indirdiği ve böylelikle yerel ekonomik kalkınmanın destekleyici bir dinamo olduğu bu şartlarda, vatandaşların da tüketim, statü, kariyer, yeni yaşam alanları, kapitalist iktisadi koşullarda mücadele etmek gibi yerele olan bağımlılıklarını dönüştüren etmenler de olgunlaşmaktadır (Cox & Mair, 1988: 307 – 313). Bir başka ifadeyle, yerel siyasetin kendisinin yerel ekonomik kalkınma olması sadece sermaye sahipleri için değil, vatandaşlar için de arzulanan bir duruma dönüşmektedir.

Yeni kentsel siyaset alanının ekonomik kalkınma ve büyümeyle iç içe olması ve siyasetin kendisinin ekonomiyle olan rabitasının artması kentsel siyaset çalışmalarında önemli bir yer tutan ve bu çalışmanın da başat kavramlarından biri olan yerel girişimcilik/kent girişimciliği (Painter, 1998: 264; Mayer; 1994; 317; Brenner; 1998:

19; Brenner, 2004: 177; Harvey, 1989; Letiner & Sheppard, 1998: 286, Wood, 1998: 275; Jessop, 1998: 80) literatürünün oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu literatür en genel anlamıyla kent yönetimlerinin post-Fordist dönemle birlikte yerel ekonomik kalkınmayı temel kıstas aldığını ve buna bağlı olarak işbirliği, katılım, risk paylaşımı, kent imajının değişimi gibi konularla birlikte kentsel siyasetin doğasının değiştiğini belirtmektedir (Hall & Hubbard, 1996: 154).

Yerel girişimcilik literatürünün temel odak noktalarına değinmeden önce Jessop'ın (1998) girişimciliği söz konusu literatür bağlamında nasıl algıladığına bakılması gerekmektedir. Çünkü sermaye kendiliğinden verili olarak tarihsel süreç içerisinde boyutu ne olursa olsun girişimci olmuştur. Fakat bu literatür açısından girişimcilik, sermayenin basit olarak ekonomik aktivitelerinin bir önceki döneme göre artmasından ziyade tüm kentin ekonomik kalkınmayı farklı paydaşlarla ortak ve işbirliği içinde gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla girişimcilik yerel bağımlılık kavramının da katkısıyla rekabetçiliği girişimci kentlerin temel dinamiği olan bir söylev haline getirmektedir. Bir başka ifadeyle söylev (discourse) ile siyasa (policy) iç içe geçerek, ekonomik kalkınma için girişimcilik tüm kent açısından arzulanan bir siyasa haline dönüştürülmektedir (Jessop, 1998: 81).

Girişimciliğin mevcut literatür bağlamında bir diğer önemli özelliğini de kavramın Schumpeterci kökeni oluşturmaktadır. Önceki başlıklarda üstünde durulduğu üzere Schumpetercilik Keynezci dönemden köklü bir kopuşu ifade eden ekonomi politik bir kavramdır. Yerel girişimcilik literatürü açısından da söz konusu Schumpeterci eğilim, teknolojik icatlardan ziyade yeniliğe önem veren, kapitalist ilişkilerin rutin yönetimini gerçekleştiren ve riskleri üstlenen kişi ya da aktörü betimleyen bir kavramdır. Dolayısıyla piyasa için yeni ürünler oluşturmak, yeni piyasa mekanizmaları oluşturmak ve kurumsal yapıları söz konusu yeni piyasa şartları için yeniden dizayn etmek yerel girişimciliği öncüleyen temel kıstastır (Jessop, 1998: 82 – 83).

Diğer yandan kentsel girişimciliğin temel kıstaslarından bahsetmeden önce, bazı kırılmaları ve devamlılıkları da göz önünde bulundurarak, kentlerin girişimci nüveleri barındırmalarında yatan bazı tarihsel momentlere de değinilmelidir. Bu tarihsel momentlerin makro bağlamda en belirleyicisi Fordizmden, Post-Fordizme geçiş olsa da, bir öngörü olarak kentler, patika bağımlılığı kavramı kenarda tutulduğunda, risklere ve

belirsizliklere daha açık hale gelmiştir. Bu risk ve belirsizlik, kentsel düzeyde etkin aktörlerin hem kendi aralarında yatay, hem de ulusal ve ulusüstü aktörlerle deneyimledikleri dikey ilişki ağlarından kaynaklanmaktadır. Özellikle sermaye birikim hareketlerinin kentlerde yoğunlaşmasıyla birlikte söz konusu ekonomik riskler ve tehditlerin boyutu da artmıştır. Dolayısıyla rasyonel planlama ve koordinasyonlu kalkınma hareketlerinin yerini alan spekülasyon bazlı kalkınma ve büyüme hamleleri, piyasa güçlerinin kendi aralarında daha girişimci ve riskleri elimine edici bir karaktere bürünmelerini sağlayacak koşulları da mümkün hale getirmiştir (Jessop, 1998: 85). Böylelikle kent girişimciliğinin bir diğer önemli kıstasını da girişimci stratejilerin ve siyasaların kentler için bir tercih olmasından ziyade bir zorunluluk haline gelmesi oluşturmaktadır (Leitner & Sheppard, 1998: 286). Kentlerin ve kent yönetimlerinin artık birer 'şirket' gibi yönetilmesi ve bu durumun arzulanan bir ideale dönüşmesi, post-Fordist dönemin rekabetçi ortamını arttırmaktadır. Böylelikle rekabet hem kentin kendi iç dinamikleri içinde, hem de kentler arasında bir yarışa dönüşmektedir. Kentler arasında görece daha dezavantajlı konumda bulunanlar, rekabetin eşitsiz doğasından dolayı ekonomik rekabetin kaybeden tarafında olabilmektedir. Bu bağlamda girişimci kentlerin yaratılmasıyla ekonomik ve siyasal sistemin kendiliğinden daha yıkıcı ve dışlayıcı bir ortam oluşturduğu söylenebilir.

Girişimci kent, yerel ekonomik kalkınmayı öncüleyen, mekânı yeni yatırımlara karşı ilgi çekici hale getiren ve yerel sermayedarları yerel ekonomik kalkınma için destekleyen yeni bir kentsel siyaset dizaynının ürünü olarak nitelendirilebilir (Painter, 1998: 264). Leitner & Sheppard da (1998: 286) benzer bir tanım yaparak ekonomik büyüme için rekabet ve yarışın arttığı kentlerin üstünde durarak kentlerin de adeta bir şirket gibi yönetilmesi gerektiği anlayışını literatür bağlamında değerlendirmiştir. Kentlerin birer şirket gibi yönetilmesi söz konusu literatür açısından bir siyasal kültür olarak nitelendirilmiş ve buna bağlı olarak yeni yatırım alanlarının açılmasıyla birlikte yeni iş imkanlarının yaratılması büyümenin temel çıktısı olarak resmedilmiştir. Böylelikle kentsel ekonomik kalkınma sadece sermaye için değil tüm kent sakinleri için de temel öncelik olacaktır. Kent girişimciliğinin bu nosyonu, ekonomik kalkınmayı kentsel siyasetin kalbinde görmektedir (Hall & Hubbard, 1998: 5).

Yerel girişimcilik kendinden önceki dönemden siyasal ve iktisadi anlamda üç temel noktada ayrılmaktadır. Bunlardan ilki üstünde sıklıkla durulduğu üzere yerel ekonomik kalkınmacılığın yeni bir siyaset yapma biçimi olması, ikincisi refah devleti

siyasalarının ekonomik kalkınma hamleleri doğrultusunda erimesi ve dönüştürülmesi, üçüncü ve sonuncusu da kent yönetimlerinin yönetimden yönetişime geçen pratikler doğrultusunda kurumsal olarak evrilmesidir. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları bu noktaları irdeleyecektir.

2.2.4.1. Yeni Kentsel Siyaset Alanının İnşası

Yerel ekonomik kalkınmanın girişimci siyasalarla birlikte yerel düzeyde yeni siyaset yapma yolu olmasının nihai sonuçlarından birini de kent yönetimlerinin dönüşümü oluşturmaktadır. Kent yönetimlerinin dönüşümü için kullanılan anahtar kavramların başında yönetişim (governance) gelmektedir. Yönetişim en genel itibariyle devlet, piyasa ve sivil toplum arasında ortak müzakereci akılla birlikte ve kendiliğinden yönetme (self-governing) (Bayırbağ, 2006: 52) anlamına gelen yeni bir yönetme kapasitesi olarak nitelendirilebilir. Kavram ana akım yazın tarafından şeffaflık, hesap verilebilirlik, vb. gibi olumlu kavramlarla ifade edilse de (Kjaer, 2009: 138) bu çalışma bağlamında söz konusu kavrama normatif bir değer yüklenmeyecektir. Bunun yerine çalışmamız açısından kavramın ne anlama geldiğini ve tarihsel bağlamda nasıl bir kırılmayı öngördüğünü tartışmak daha zaruridir. Kavram, Keynezci dönemin bürokratik yönetme pratiklerinden bir kopuşu simgelemekte ve yönetme kapasitesinde devletin egemen konumunu reddederek devletin yönlendirici ve uzlaştırıcı özelliklerinin daha ön planda olması gerektiğini belirtmektedir (Rhodes, 1996). Böylelikle kavramın temel özelliklerinden biri devletin yönetme gücünde yaşadığı çözülmeye gizlidir. Diğer yandan devletin yönetme gücündeki egemenliğinin kırılması yönetmenin kendisini de dönüştürmekte ve sivil toplum ve piyasanın yönetme pratiklerine dâhil olması yönetişimi basit bir yönetmeden ziyade bir siyasa yapım sürecine dönüştürmektedir (Şengül, 2009).

Yönetişimin devletin bürokratik ve hiyerarşik gücünü kırmayı amaçlaması ve buna bağlı olarak sivil toplum gibi devlet dışı aktörleri siyasa yapım sürecine dâhil etmesi yönetişimi ana akım yazın tarafından halk katılımı ve demokrasi gibi kavramlarla ilişkilendirmektedir. Yönetişimin karar alma süreçlerinde kolektifliği ve işbirliğini temel nirengi olarak belirlemesi, sivil toplumu katılımın en önemli aktörlerinden biri haline dönüştürmektedir. Söz konusu yazına göre yönetişim, demokratik katılımı, yerel halkın yaşam ve özgürlüğünün korunmasını, sivil diyalogu, piyasa dinamiklerinin etkinliğini ve sürdürülebilir yerel kalkınmayı desteklemekte ve

ekonomik alanla siyasal alan arasında bir birliktelik öngörmektedir (Shah, 2006: 1 - 4). Diğer yandan devlet, piyasa ve sivil toplum arasındaki sınırların muğlaklaşması, yönetim yazını tarafından örgütlerarası birliktelik olarak ifade edilmektedir (Rhodes, 1996: 218). Söz konusu birliktelik özellikle yerel düzeyde kentsel kamusal hizmet sunumu ve karar alma mekanizmalarını özelleştirme gibi süreçlerle devlet dışı aktörlere devretmektedir

Kent yönetimlerinin yönetim pratikleriyle birlikte yeniden dizayn edilmesinde yeni kentsel siyaset alanının ve yerel girişimciliğin öncülenmesinin de büyük etkisi bulunmaktadır. Yerel ekonomik kalkınma ve rekabetin sermaye için artan önemi kent yönetimleri için de geçerlidir. Dolayısıyla girişimci bir kent rejimi yaratılmasında sermayenin dönüşümü kadar kent yönetimlerinin de dönüşümü önemli bir rol oynamaktadır. Böylelikle refah devleti siyasaları yerine sermayeyi destekleyen, bürokratik yöneticiler yerine stratejik yöneticileri tercih eden, yeni yönetim anlayışını stabil süreçler yerine rekabetçi bir yönetme süreci olarak algılayan dinamikler (Painter, 1998: 268 – 269) yönetişimin temel mantığını simgelemektedir. Böylelikle sermaye güdümlü yeni yönetme süreçlerinin temelini kurumsal ilişkilerin dönüşümünün oluşturduğu söylenebilir. Fakat burada yukarıda da belirtildiği şekliyle yönetişim kavramına normatif bir anlam yüklenilmemesinden dolayı, yönetişimin hangi boyutta yerel düzeyde bir ortaklık (Kjaer, 2009) yarattığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Bayırbağ'ın da (2007: 18) belirttiği üzere yerel düzeyde siyasa yapma kapasitesinin artması, bir süreç olarak izah ettiğimiz yönetişimin hangi şartlarda oluştuğu ve söz konusu aktörlerin (devlet, piyasa ve sivil toplum) bu sürece nasıl dâhil olduğu sorusunu kesin biçimde yanıtlanamamaktadır. Bu bağlamda yönetişimi bize daha anlamlı kılacak kavram yerel girişimcilik literatürünün katkılarıyla oluşan alan yazındır. Bu tartışma yönetişimi, küreselleşmenin olumlu ve kaçınılmaz bir sonucu olarak değil devletin yeniden ölçeklenmesi süreçleri sonucunda gerçekleşen küyerelleşme süreçleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Eğer yönetişime küreselleşmenin olumlu bir sonucu olarak normatif bir anlam yüklenirse, yönetişim sadece halk katılımı, etkin hizmet sunumu ve şeffaflık gibi dinamiklerle açıklanmaktadır. Fakat kavram söz konusu süreçlerle izah edildiğinde temsil ve katılımın hangi koşullarda gerçekleştiği/katılımın ne ölçüde etkin olduğu/hangi toplumsal grupların yönetme süreçlerinde aktif olduğu ya da olmadığı sorularının da net bir yanıtı verilememektedir. Bu bağlamda yönetişimin bu çalışma açısından en önemli özelliği Fordist dönemden kopuşu simgelemesidir. Mayer'ın (1994:

328) belirttiği şekliyle Fordist dönemin bürokratik korporatif yapılarının yarattığı yüksek maliyetler ve harcamalardan, kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesiyle merkezi devlet vazgeçmeye başlamıştır. Bunun yerine devlet aygıtı post-Fordist dönemde daha belirgin hale gelen riskleri paylaşmak adına piyasa ve sivil toplum aktörlerini siyasa yapım süreçlerine dâhil etmiştir. Böylelikle kentsel kamusal hizmet sunumu ve hizmet üretimi noktasında kapitalist devlet hizmet üretme yükünden kurtulmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla çalışma açısından yönetişim, Weber'in yükümlülükten kurtulma (*discharge*) kavramıyla ilişkilidir. Bayraktar ve Yıldızcan'a göre (2012: 91) söz konusu kavram gelişmiş bürokratik bir aygıtı sahip olamayan ve bu aygıtı oluşturma maliyetini üstlenmek istemeyen devletin, iktidarın yürütülmesi işlemini özel araçlara bırakmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda yükümlülükten kurtulma kavramı kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesine özgüdür. Keynezci Fordist dönemde devlet sübvansiyonları ve kentsel kamusal hizmetlerin devlet aygıtı tarafından öz kaynaklarla sunulması, devletin kapitalist niteliğinin devamı açısından önemli bir gereklilikken; bu durum 1970'lerle yaşanan krizle birlikte dönüşüme uğramış ve devlet iktidarı yürütme gücünü devlet dışı aktörlerle paylaşmaya başlamıştır. İşte çalışmanın bundan sonraki başlıkları devletin yerel düzeyde siyasa yapma süreçlerindeki dönüşümünü kurumsal düzeydeki değişimle (*changes in urban governance*) açıklamaya çalışacaktır. Özellikle yönetişime herhangi bir normatif anlam yüklemeyen bu çalışma, yönetişim pratiklerinin hangi şartlarda gerçekleştiği ve bu durumun yerel girişimcilik literatürüyle olan ilişkisini 1970 sonrasındaki kapitalist devletin yeni formuyla ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır.

2.2.4.1.1. Refah Devleti Siyasalarının Çözülmesi

1960 ve 1970'ler dünya ölçeğinde belediye sosyalizmi adı verilen sosyal demokrat partilerin kent yönetimlerinde aktif olduğu bir dönemi simgelemektedir. Fakat söz konusu sosyal demokrat belediyeçilik 1970'lerin sonuyla birlikte dönüşüme uğramış ve yukarıda da üstünde sıklıkla vurgulandığı üzere sermaye dostu ve ekonomik kalkınmayı öncüleyen kentsel düzeyde koalisyonlar ve işbirlikleri kurulmaya başlanmıştır (Jessop, 1998: 77). Sosyal demokrat belediyelerin refah devleti siyasalarının yereldeki uygulayıcıları olduğu düşünülürse, refah devleti siyasalarının çözülmesi ve söz konusu kaynakların rekabetçi ve yarışmacı kentlerin oluşumuna yönlendirilmesi, dönemin en belirgin özelliğini oluşturmaktadır.

Refah devletinin kentlerinin Castells'e referansla temel işlevi kolektif tüketimin düzenlenmesiyle, 1980'li yılların rekabetçi kentleri kolektif tüketimi ön planda tutmamış; bunun yerine kentsel kamusal hizmetlerin üretimi ve sunulması noktasında rekabetçi işbirlikleri (hem özel sektör hem de sivil toplum ile) oluşturmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda 1970 krizi sonrasında inşa edilen post-Fordist kent politikalarının temel işlevi 'özelleştirilmiş tüketim' ekseninde yoğunlaşmıştır (Savage & Warde, 2003: 157). Söz konusu özelleştirilmiş tüketim '*...bireysel ev sahipliği, özelleştirme, kentsel kamusal hizmetlerin sunumunun piyasa tarafından örgütlenmesi, kent planlamasının öneminin azalması...*' gibi (Savage & Warde, 2003: 158) süreçlerle Keynezci dönemden keskin bir kopuşu ifade etmektedir. Bu bağlamda özelleştirme ve kamusal hizmetlerin özel sektör tarafından sunulması gibi sermayeyi kent özelinde daha aktif kılan süreçler, post-Fordist dönemin temel belirleyicisi olmuştur. Bir başka ifadeyle, kentsel kamusal siyasaların ve hizmetlerin hem üretimi hem de sunumunda kent yönetimlerinin bu alanlara yaptığı harcamalarda da ciddi kesintiler yaşanmış ve buna bağlı olarak da hizmetlerin sunumunda özel sektörün ve sivil toplumun payı büyük oranda artmıştır (Mayer, 1994: 320). Bu durum girişimci kent/yerel girişimcilik literatürü açısından Keynezci dönemle araya konan mesafenin en büyük ayrıçlarından biri olarak nitelendirilebilir; çünkü kamusal hizmetin özel sektör tarafından sunulması, bir maliyet hesabı olarak kârlılığı (*profitsble*), kentsel siyasaların şekillenmesinde temel belirleyici olarak konumlandırırmaktadır. Yerel bağımlılık kavramından da hareketle, kent sakinlerinden örgütlü iş adamları derneklerine kadar kentsel düzeydeki tüm paydaşların daha fazla kâr etme istenci, refah siyasalarının çözülmesi ve dönüşmesinin en temel ayrıntılarından birini oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere eşitleyici coğrafyalar yaratmanın ve rekabetten ziyade kolektif düzeyde kalkınmayı sağlamanın kendiliğinden dezavantajlı toplumsal grupları topluma entegre etmeyi amaçladığı söylenebilir. Fakat kentsel düzeyde özelleştirilmiş tüketim kanalları yaratmak bu eşitliği dışlamaktadır. Örneğin konut piyasası bağlamında bireysel düzeyde ev sahibi olmanın ve konut fiyatları üzerinden bir rant elde etmenin kendiliğinden bir eşitsizlik yaratacağı ve bir anlamda hem kira hem de konut fiyatlarını yükselteceğini söylemek hatalı değildir. Dolayısıyla daha fazla kazanmak ve daha fazla kâr etmek için konut sahibi olmanın toplumsal eşitsizlikten beslendiği de söylenebilir (Kemeny, 1980: 376).

Refah politikalarının çözülmesinin bir başka önemli boyutu da toplumsal eşitsizliğe bağlı olarak işgücü piyasalarında yaşanmıştır. İstihdam politikalarının

özellikle maaş düzenlemeleri konusunda deregülasyona uğraması, kolektif yahut örgütlü düzeyde bir güç inşa edilmesini imkânsız kılacak katı-esneklik süreçlerini oluşturmuştur (Painter, 1998: 266). Böylelikle işsizlik programları ya da toplumsal düzeyde dezavantajlı grupların istihdamını öngören siyasalardan vazgeçilmeye başlanmıştır (Mayer, 1994: 320). Böylelikle yerel girişimciliğin de temel kıstaslarından biri olan girişimci ruhun tüm kent failleri tarafından öğrenilmesi ve işgücü piyasasında istihdam edilemeyen bireylerin kendi özelliklerini daha ilgi çekici kılacak hale getirmeleri gerekliliği de oluşmuştur (Painter, 1998: 268). Bu bağlamda refahın kelime anlamı da değişmiş ve kentsel düzeyde refahın karşılığı ekonomik başarı olmuştur (Mayer, 1994: 321).

Refah devleti siyasalarının çözülmesi, kentsel kamusal hizmetlerin sunumu için yeni kaynaklar bulunmasını zaruri kılmış ve bu durum özel sektör ve sivil toplumun kentsel düzeyde daha görünür olmalarını sağlamıştır. Böylelikle refah devletinden kopuşun yeni kentsel siyaset alanında yarattığı bir başka önemli durum da kentsel hiyerarşinin yeniden düzenlenmesidir (Jessop, 1998: 85). Özellikle yönetimi destekleyen siyasaların kentte etkin olan faillerin ajandasında daha çok yer tutması, kamu ve özel sektör arasındaki işbirliklerini artırmıştır. Bundan sonraki başlık bu konuyu tartışacaktır.

2.2.4.1.2. Karar Almanın Esnemesi: Kamu, Özel Sektör Ve Sivil Toplum Arasında İşbirliği Yaratan Yönetişim

Yönetişimle birlikte yeni kentsel siyaset alanının yaratılması hususunda üstünde durulması gereken bir diğer önemli noktanın da yerel düzeyde siyasa yapma süreçlerinde artan aktör sayısı olduğu önceki başlıklarda tartışılmıştı. Bu bağlamda yerel düzeyde siyasa yapma ve karar alma süreçlerine yeni aktörlerin dâhil olması, Mekânsal Keynezcilikten kopuşu simgelemekte, devlet güdümlü siyasa yapma süreçlerinin de esnemesine neden olmakta ve kamu – özel işbirliği yaratan yönetim uygulamaları, yeni kentsel siyaset alanının önemli tartışmalarından birini oluşturmaktadır.

Kamu – özel işbirliği uygulamalarının yönetim tartışmaları açısından bir önemli boyutu da siyasi gücün sınırlarının nerede başladığı ve nerede bittiğiyle alakalıdır. Özellikle yeni kentsel siyaset alanının inşasında ekonomik kalkınmacılığın önemli bir yer tutması, özel sektör ve sivil toplum aktörlerini kendiliğinden siyasa yapma süreçlerine dâhil etmekte ve böylelikle yerel düzeydeki siyasi gücün sınırı da bir

anlamda esnemektedir. Böylelikle mekânsal Keynezcilik açısından devletin yereldeki failinin ve bu duruma bağlı olarak bir devlet aktörü olan belediye yönetimlerinin siyasi gücü elde tutma durumları yönetim pratikleriyle değişmiştir (Lowndes, 2009: 91). Bir başka ifadeyle, kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında ortak akılla yönetme süreci karar almayı ve yereldeki siyasi sınırı esnetmiştir.

Kamu – özel sektör işbirliğinin temel belirleyicilerinden birini ‘birliktelik’ (coopereation) kavramı oluşturmaktadır. Bu kavram, yerel otorite önderliğinde farklı altyapılara ve özelliklere sahip birçok aktörü bir araya getirmeyi ve yeni pazarlık yollarıyla siyasa yapma süreçlerini bir ortaklık süreci olarak oluşturmayı hedeflemektedir (Mayer, 1994: 321). Bu durum Kjaer’in (2009: 143) deyiimiyle ‘fırsat sağlayan devlet’in oluşmasıyla mümkündür. Fırsat sağlayan devlet, yönetişimin bir sonucu olarak hizmet sunumunu ve karar alma süreçlerini ve buna bağlı olarak merkezi iktidar gücünün daha âdem-i merkezi olarak özel sektörle rabıtalı biçimde yapılmasını öngörmesine karşılık gelmektedir. Diğer yandan söz konusu birliktelik sadece kamu ve özel sektör arasında cereyan etmemektedir. Sosyal yardım dernekleri, üniversiteler, ticaret odaları gibi kurumların da yerel düzeyde siyasi iktidara etki etmelerinin önünün açılmasıyla birlikte fırsat sağlayan devlet formu farklı çıkarlara sahip birçok aktörü aynı düzlemde birleştirme imkânına sahip olmuştur.

Kamu – özel sektör arasında meydana gelen ortaklıkların en önemli amaçlarından birini piyasa koşulları bağlamında meydana gelen riski dağıtmak ve çıkarları ortak zemine oturtmak gelmektedir (Mayer, 1994: 322). Özellikle Keynezcü refah devletinin çözülmesi ve ulusal devletlerin siyasal ve iktisadi güçlerinin esnemesiyle birlikte piyasa koşulları önceki dönemlere oranla daha belirsiz ve muğlak bir hâl almıştır. Bu noktada piyasa aktörleri açısından risklerin daha caydırıcı olması devlet güdümlü bir korumanın varlığını daha zaruri kılmıştır. Böylelikle kamu – özel sektör arasında vuku bulan paydaşlık, büyük oranda özel sektörün lehine sonuçlanmaktadır. Bir önceki başlıkta devletin yüklenmeyi maliyetli bulduğu bazı kamusal hizmetleri özel sektöre tevdi ettiği belirtilmişti. Bu noktadan hareketle, kamu ve özel sektör arasında gerçekleşen yeni anlaşma yollarıyla yerel yönetimler de, kalkınma planlarına uygun, ekonomik büyümeyi kentsel düzeyde daha etkin kılacak planları da uygulamaya geçirmiş olmaktadır (Mayer, 1994: 323). Burada birliktelik, kamunun devlet gücü ile girişimci esnekliği bir arada yürüterek daha hızlı ve efektif kamusal hizmet sunmanın önünü açmayı mümkün hale getirmesine ilişkindir.

Kamu ve özel sektör arasında gerçekleşen yeni ortaklı modeller, yerel iktidarın tanımını giderek muğlaklaştırmaktadır (Kjaer, 2009: 143). Özellikle yönetim pratiklerini destekleyen literatür açısından da yerel iktidarın hiyerarşik yapısının kırılması ve Keynezci dönemin hiyerarşik yapılarının yeniden düzenlenmesi tartışmaları (Kjaer, 2009: 149) bir önceki başlıkta tartışılmıştı. Söz konusu tartışmaya ek olarak yerel düzeyde yatay düzlemde ve ağlardan oluşan bir ortaklığın kendiliğinden ‘demokratik’ bir ortam yaratıp yaratmadığı da yönetim tartışması açısından önem kazanmaktadır. Özellikle ana akım literatürün çok failli yapıya yüklediği demokratik anlama karşı Mayer’in (1994: 324) inşa ettiği eleştiri haklılığını korumaktadır. Mayer’a göre kamu ve özel sektör failleri arasında gerçekleşen yeni anlaşma yollarıyla ve yeni faillerin sürece katılmasıyla farklı aktörlerin seçili çıkarları (selected interest) kesişmektedir. Bir başka ifadeyle, ekonomik kalkınmacılığın yerel girişimcilikle şekillendiği rekabetçi ortamda hem kamu hem de özel sektör aktörleri kendi çıkarlarını korumayı mümkün kılacak anlaşma yolları ve çözümler üretmektedirler. Böylelikle ekonomik açıdan karlı olmayan siyasalar da kentsel siyasetin ajandasından çıkmaktadır.

Yerel düzeyde karar almanın özel sektör ve sivil toplum aktörleriyle birlikte esnemesinin bir diğer önemli boyutunu da sivil toplum örgütlerinin kentsel düzeyde değişen rolleri oluşturmaktadır. Keynezci dönemin Weberyen yönetim modeline sahip olan belediyeler için sivil toplum örgütleri sadece belli alanlarda sunulan hizmetleri yürütmekle görevli faillerdi. Fakat bu durum Post-Fordist dönemde değişmiş ve sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları Fordist döneme oranla büyük ölçüde artmıştır. Artık söz konusu failler planlama, uygulama ve kentsel düzeyde yenileme alanlarında faaliyet göstermektedir (Mayer, 1994: 325). Böylelikle kentsel siyasetin sınırı ve kentsel siyasa yapım süreçleri de kendinden önceki döneme kıyasla yeniden ölçeklenmiştir. Özellikle küyerelleşme tartışmaları da dikkate alındığında sadece o kente özgü özel sektör ve sivil toplum failleri değil, küresel düzeyde aktif olan failler de kentsel düzeyde siyasa yapım süreçlerini şekillendirmeye başlamışlardır.

2.2.4.1.3. Pazarlanabilir ve Rekabetçi Kentler Yaratan Yönetişim

Yeni kentsel siyasetin girişimci kentlerin yaratılmasıyla inşa edilmesindeki en kritik süreçlerden biri, kent mekânının pazarlanabilir ve(ya) yatırımları çekebilir seviyeye gelmesidir. Burada temel kıstaslar küyerelleşme stratejileriyle Fordist döneme kıyasla daha rekabetçi bir ortamın yaratılması, bu rekabetçi sistemde de kentlerin

birbirleriyle yarışabilir konuma ulaşması, yabancı yatırımcıyı çekmesi, şehrin imajını geliştirmesi ve vatandaşların refahını yükseltmesi gibi başlıklarla özetlenebilir (Paddison, 1993: 340 - 341). Bu yarışmacı ortamda da küresel ve ulusal sermayeyi kent mekânına daha çok çekebilen ve kentin piyasa koşullarını daha sağlıklı hale getiren şehirler de bu yarışta bir adım önde olacaktır. Bu noktada pazarlanabilir kentler yaratılmasında iki temel görüş bulunmaktadır (Short & Kim, 1998: 55). Bu görüşlerden ilki yönetsel boyuta ağırlık vererek kent yönetiminin dönüştürülmesiyle ancak pazarlanabilir kentler yaratılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu dönüşümün temel uğraşını da işadamları örgütlenmelerinin yerel ekonomik kalkınma süreçlerine katılmaları ve kent yönetiminin de bu amaç doğrultusunda kendini dönüştürmesi oluşturmaktadır. İkinci görüş ise daha çok kentsel pazarlama stratejilerinin ve süreçlerinin detaylandırılmasıyla pazarlanabilir şehirler yaratılmasını öngörmektedir. Bu iki görüşün birbirlerini dışlayıcı yanları bulunmamakla birlikte, bu çalışma açısından iki yaklaşımın da geçerli olduğu belirtilebilir.

Öncelikle ‘pazarlanabilir kentler yaratmak’ ideali sadece kentlerin sermayenin uğrak alanları olmasıyla alakalı bir kavram değildir. Bunun yanında pazarlanabilir kentler yaratmak kentin hem sermaye hem de vatandaşlar tarafından algılanma biçimini de değiştirmektedir. Bu görüşe göre artık kentler kapitalist toplumda bir üründür (Rennie Short & Kim, 1998: 59). Dolayısıyla kentlerin kapitalist toplumsal gerçeklik bağlamında ürün olarak algılanması şehrin pazarlanmasının rekabetçi koşullardaki önemini de göstermektedir. Bu bağlamda kentler, fabrikalarda üretilen bir ürün gibi belli aşamalardan geçerek pazarlanmalıdır. Bu aşamalar pazarlama fırsatlarının analizi, hedef pazarın araştırılması ve seçimi, pazar stratejilerinin dizaynı, piyasa programlarının analizi ve piyasa gücünün örgütlenmesi ve uygulanması gibi beş başlıkta toplanabilir (Haider, 1992: 127 – 134). Her aşama kendi pazarlama kapasitesini arttırmak isteyen ‘kentler’ arasındaki rekabeti de arttıracak ve kentler bu rekabet koşullarına uyumu kendi idari ve iktisadi kapasitelerini yeniden revize ederek sağlayacaklardır.

Kentlerin imajı ya da kentler için yeni bir imaj yaratılması, pazarlanabilir kentler oluşturmak açısından büyük önem taşımaktadır (Hall & Hubbard, 1996: 161; Mayer, 1994: 318; Short & Kim, 1998: 59; Jessop, 1998: 95). Bu bağlamda kentin pozitif imajı, kapitalist toplumda bir ürün haline gelen kentin daha ilgi çekici hale gelmesini sağlamaktadır. Negatif imaja sahip olan kentlerin bu özelliğini bertaraf etmek, imaj yenilemenin temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır (Short & Kim, 1998: 59). İmaj,

doğal bir sonuç olarak, kentlerin ekonomik kapasitesini arttıracak düzenlemelerle eş tutulmaktadır. Dolayısıyla kentin imajının yenilenmesi dendiğinde şehir merkezinin yenilenmesi, iş ortamının daha ilgi çekici olması ve şehrin diğer şehirlere olan erişilebilirliğinin artması anlaşılmaktadır (Short & Kim, 1998: 59). Böylelikle imaj düzeltme hamleleri yeni kentsel formlar da yaratacaktır. Bu yeni kentsel formlar, alışveriş merkezleri, kültür kongre merkezleri ve bilim parkları gibi kentin ekonomik stratejilerini çeşitlendirecek düzeyde olmalıdır (Hall & Hubbard, 1996: 162).

Kentlerin pazarlanabilir olmasının kentsel siyasa üretiminde de çıktıları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi pazarlanabilir kentler yaratmanın kendiliğinden bir koalisyon inşası yarattığı gerçeğidir (Hall & Hubbard, 1996: 162). Koalisyon inşası, kentsel rejimin tüm aktörlerini harekete geçirecek düzeyde olduğu zaman işlevsel olacaktır. Bu işlevsellik şehrin ‘resmi imajını’ meydana gelmesiyle ve o kentte etkin olan meslek örgütlerinin, merkezi yönetimin yereldeki faillerinin, kalkınma birimlerinin şehrin imajına katkıda bulunmasıyla mümkün hale gelecektir (Short & Kim, 1998: 60). Burada merkezi devletin söz konusu imaj yenilenmesi hususunda önemli bir rolü de bulunmaktadır. Büyük ölçekli kentsel projelerin ve altyapı yatırımlarının merkezi devlet aygıtı tarafından yerel birimlerle destekli biçimde yürütülmesi pazarlanabilir kentler yaratılmasında önemli bir noktayı simgelemektedir (Jessop, 1998: 95).

Girişimci kentlerin yaratılmasında yerel bağımlılığın önemi ve bu yerel bağımlılıkla ilişkili olarak tüm vatandaşların yerel ekonomik kalkınmayı arzulaması önceki başlıklarda yeni kentsel siyaset literatürünün verdiği katkı bağlamında tartışılmıştır. Bu duruma benzer şekilde pazarlanabilir kentler yaratmanın da inşa ettiği bazı toplumsal gerçeklikler bulunmaktadır. Bu toplumsal gerçeklerden ilki, bireylerin sosyal hafızalarının kontrolüyle ilgilidir. Nasıl ki yerel ekonomik kalkınma bir hedef olarak algılandığı zaman kentin tüm failleri kendilerini bu siyasalara adapte etmek zorunda kalıyorlarsa, kentin imajının da ekonomik kalkınmanın önemli bir kıstası olarak lanse edilmesi insanları ‘kent girişimciliği’ konusunda bir ikna aracı olarak kullanmaktadır (Hall & Hubbard, 1996: 161). Dolayısıyla kentlerin girişimci kıstaslarını öne çıkaran siyasalar, ideolojik bir durum olarak iktisadi kalkınmayı bir başarı olarak sunmakta ve ekonomik girişimciliğin tek çıkar yol olduğunu bir gerçeklik gibi kabul ettirerek, kentin siyasetini bu yönde şekillendirmektedir. Bu şekillenmenin en önemli yolu da kendine demokratik görünüm vermesidir (Hall & Hubbard, 1996: 162). Şayet ekonomik kalkınma ve kent girişimciliği bir kez dahi olsa vazgeçilmez bir hedef olarak

algılanırsa, ekonomik kalkınma yolundaki tüm siyasalar kendiliğinden meşru bir zeminde algılanacaktır. Dolayısıyla artık kentin imajını zedeleyen her yapı/alan bir kez dahi olsa ‘köhne’ ve ‘imaj bozucu’ olarak nitelendirildiğinde bu durum artık kentin bir sorunu olarak değil de kentteki sorun olarak nitelendirilecektir. Bir başka ifadeyle, ekonomik kalkınmacılığın nihai hedef olması kentin bütüncül olarak algılanmasını ve dezavantajlı toplumsal yapıların/grupların kentin genel sorunu içinde algılanmasını imkânsız hale getirmekte ve bunları kentin imajını zedeleyen ‘*kentteki sorun*’ haline dönüştürmektedir (Harvey, 2003).

Kentin sorunundan kentteki soruna doğru evrilen bakış açısının rekabetçi kentler yaratmasındaki kritik dönemeç Lipietz’in (1994) ifade ettiği ‘liberal üreticilik’ kavramıyla izah edilebilir. Lipietz burada üreticiliği (productivism) alışlagelen kavramından farklı olarak ‘rekabetçiliği öncüleyen’ anlamında kullanmıştır. Lipietz’e göre bu kavram rekabetçiliği 1980’lerle birlikte ulaşılması gereken bir hedef olarak koymakta ve rekabetçi yolların sonucu ve çıktıları ne olursa olsun rekabetçilikten vazgeçmemenin yönetsel ve iktisadi tüm siyasaları şekillendirdiğini belirtmektedir.

1970’lerle birlikte Fordizmin krizi ve akabinde Post-Fordist birikim stratejilerinin uygulanmasının kentlerin yönetsel ve iktisadi yapılarını nasıl etkilediği önceki başlıklarda tartışılmıştı. İşte bu noktada liberal üreticilik kavramının bu tartışmaları tamamlayıcı bir özelliği bulunmaktadır. Bu tamamlayıcı özellik ‘girişimcilerin’ kentsel iktidarın güç yoğunlaşmasındaki artan önemiyle ilişkilidir. Liberal üreticiliğin Fordist iktidar modellerini yıkması ve Fordist dönemin aşırı bürokratik ve anti-liberal uygulamalarını bertaraf etmesi şeklinde bir gerçeklik yaratılmış; bu noktada da kent ‘girişimcileri’ kent iktidarının temel taşıyıcıları konumuna ulaşmıştır. Küresel rekabeti sırtlayabilecek ‘girişimciler’, kendi bölgelerinin, bu girişimci ortamda kazananlar piyasanın ve toplamda piyasanın galipleri de ‘kentin’ esas unsurunu oluşturmaktadır (Lipietz, 1994: 345). Böylece kentler, kapitalist toplumsal gerçeklik bağlamında basit bir ‘ürün’ olmaktan ziyade artık rekabetin arenası konumuna erişmiştir. Diğer yandan ise girişimcilerin kentin ana unsuru olmaları Fordist hiyerarşileri yıkmış fakat girişimcileri yeniden konumlandırarak yerel düzeyde ‘âdem-i merkezi’ bir hiyerarşi doğurmuştur (Lipietz, 1994: 345).

Pazarlanabilir kentler yaratmanın rekabetçiliği arttırması ekonomik bağlamda sektörel bazı kaymaları da gündeme getirmektedir. Önceki başlıklarda da bahsedildiği

üzere artık kitle üretimini ve yoğun emek üretimini içeren sektörler güç kaybederken yerine bilgi teknolojilerinin ve esnek üretimin egemen olduğu (özellikle hizmet sektörü) sektörler ağırlık kazanmaya başlamıştır (Leitner & Sheppard, 1998: 287). Bu durum özellikle geleneksel üretim tekniklerinin egemen olduğu kentleri olumsuz yönde etkileyerek, bu yollarla üretim yapan firmaların yeni iktisadi düzende devamlılığını zora sokmuştur. Diğer yandan yine önceki başlıklarda üstünde durulduğu şekliyle ‘hareketli uluslararası sermayenin’ kentler üzerindeki önemi de artmıştır (Jessop, 1998: 95). Bu durum kent iktidarının oluşmasında da yeni bir süreci ortaya çıkarmıştır. Artık, önceki paragrafta vurgulandığı gibi, girişimciler kentlerin ana unsurlarıdır. Fakat kentlerin girişimci unsurları sadece o kente özgü yerel failer olmak zorunda değildir. Maliyet hesaplarını doğru şekilde planlayan ve kendine uygun pazarı bulan ‘girişimciler’ artık istediği pazara girme ve bu pazarda hegemonya kurma serbestliğine ve gücüne sahiptir. Artık girişimcilerin kentsel düzeyde deneyimlediği iktidar çatışmaları sadece yönetsel ve iktisadi failer arasında değil, iktisadi failerin uluslararası rakipleri arasında da kendini hissettirmektedir. Böylece bilginin ve teknolojik altyapının akışkanlığının artması (Leitner & Shappard, 1998: 289) iktisadi rekabetin boyutunu da kent düzeyinde farklı bir boyuta evrilmiştir.

2.2.4.1.4. İş Dünyası ve Yerel Siyaset: Yeni Kentsel Siyasetin İnşası Üstüne Bazı Yardımcı Kavramlar

Yeni kentsel siyaset deneyimi, ülkelerin kapitalist gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermekte ve yerel düzeydeki aktörlerin yerel, ulusal ve küresel aktörlerle olan ilişkileri doğrultusunda şekillenmektedir. Türkiye gibi sanayileşme deneyimini Keynevgil ülkelerden farklı biçimde gerçekleştiren ülkelerin¹⁴ yeni kentsel siyaset deneyimleri büyük oranda devletin yereldeki başat konumuyla ve yerel sermayenin yerel bağımlı ilişkileri neticesinde şekillenmektedir. Önceki başlıklarda da üstünde sıklıkla durulduğu şekliyle devletin “refah’ işlevini tevdi etmesi ve yerel yönetişimin piyasa aktörlerinin rolünü öne çıkaracak şekilde yerel hiyerarşik yapıları yeniden ölçeklendirmesi, iş dünyasının kentsel düzeyde başat bir aktör olmasının önünü açmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları bu tartışmaları kolaylaştıracak kavramlar üstünde duracaktır.

¹⁴ Üçüncü bölümde bu tartışma yürütülmektedir.

2.2.4.1.4.1. Bağımlılık, Bağlantılılık ve İlişkiselik

Bağımlılık terimi kentsel düzeydeki faillerin buldukları alana (space) olan bağımlı ilişkilerini ifade etmektedir. Bu bağımlı ilişkiler orijinal ifadesiyle “...yedeği olmayan sosyal ilişkilerdir”. Kentin yerel iktidarının parçalarını oluşturan failler (şirket temsilcileri, vatandaşlar, yerel siyaset ve yönetim temsilcileri¹⁵, devlet aygıtının yereldeki temsilcileri) kendi varlıklarının devamı esnasında, kendi tarihsel patika bağımlılıklarından doğan özelliklerini bağımlılık kanalıyla devam ettirmektedir. Fakat yerel bağımlı ilişkiler, kendi devamlılıklarını sadece bu ilişkiler vasıtasıyla sürdürmemektedir. Kentin yerel bağımlı failleri sosyal gücün diğer bileşenleriyle de ilişki kurma mecburiyetine girmektedir. İşte bu noktada ikinci kavram setine ihtiyaç duyulmaktadır. Bağlantılılık, kentin yerel faillerinin kendi toplumsal güçlerinin devamı adına özellikle ulusüstü güçlerle girdikleri ilişkileri anlamak adına kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla yerel bağımlı ilişkiler ölçek sıçramalarıyla (jumping scales) daha küresel güçlerle bağlantılı ilişkiler kurmaktadır (Cox, 1998: 2).

Söz konusu iki terimin yeni kentsel siyasetin analizinde yol gösterici olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki önceki başlıklarda üstünde sıklıkla durulduğu üzere neoliberal kentleşme süreçleri kentlerin küyerel kimlikler oluşturmalarına neden olmuştur. Küyerelleşmenin devletin yeniden ölçeklenme stratejileriyle yerel güçleri yeniden şekillendirdiği ve küresel güçlerin yereli bir kalkınma ve birikim alanı olarak seçtiği daha önce belirtilmişti. İşte bu noktada küresel sermaye herhangi bir kenti uğrak noktası seçtiğinde kalkınma ve birikim süreci her kentte eşit süreçte ilerlemeyecektir. Kentlerin yerel bağımlılıkları, tarihsel süreç içerisinde kendi kapitalist gelişmeleriyle bağlantılı olarak şekillenecektir. Dolayısıyla küresel bağlantılı ilişkilerin inşasında kentlerin tarihsel karakteristik özellikleri ön planda olacaktır. Bu tarihsel bağımlı özellikler girişimciliğin konsolide edilmemesinde etkindir. Bu bağlamda üçüncü kavram olan ağ (network) yerel bağımlı ilişkilerin küresel yeniden ölçeklenmeyle daha farklı ölçeklerle gireceği ilişkilerin bir ağ arenası (arena of network) yaratacağını belirtmektedir (Cox, 1998: 2). Özetle, yeni kentsel siyasetin inşasında izlenecek ilk yol kentlerin tarihsel süreçte yaşadıkları deneyimleri

¹⁵ Cox (1998) söz konusu makalesinde yerel yönetim temsilcilerini kentin ayrı bir faili olarak nitelendirmiştir. Cox’un çalışmasında bu bağlamda yerel yönetim failleri bağlantılılık başlığında kentin yerel faillerinin ilişki kurduğu farklı bir ölçek olarak nitelendirilmiştir. Fakat bu çalışma kentin tüm faillerinin tek bir başlık altında alarak yerel siyaset ve yönetim faillerinin kentin faili olarak nitelendirmiştir.

yerel bağımlı ilişkiler kategorisinde değerlendirmek olacaktır. Böylelikle kentlerin patika bağımlı özelliklerinin belirlenmesinin akabinde de, kentlerin bağlantılı ilişkileri belirlenebilir. Bağımlı ve bağlantılı ilişkilerin yarattığı güç yoğunlaşması alanı da, o kentin ilişkiselliğini vurgulayan siyasi alanı ortaya çıkaracaktır.

2.2.4.1.4.2. Merkezi Devlet Aygıtının Konumu

Yeni kentsel siyasetin yerel ekonomik kalkınmayı öncelikli kılmasını mümkün kılan temel yapısal dönüşümlerden biri, yönetimden yönetişime olan paradigma değişimiyle izah edilmektedir. Devletin yönetme mantığında yaşanan yapısal dönüşümün ne anlama geldiği ‘yönetişim’ başlığında uzunca tartışılmıştı. Bu bağlamda Jessop’ın (2002) devletsizleşme (destatization) kavramına bağlı olarak ulus-devletlerin esnemesi ve yerine rekabetçi yerelliklerin konsolide edilmesi de kapitalist ulus devletin devamlılığı adına tarihsel bir zorunluluk olmuştur. Böylelikle yeni kentsel siyasetin önünü açtığı çok aktörlü yönetimin pratiği olan yönetişim, kentsel düzeyde birçok faili (sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, dernekler ve vakıflar, örgütlü sermaye vb.) bir araya getirme kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla bu çok failli yönetme pratiği, kendiliğinden, devlet aygıtını ve devlet aygıtının yereldeki faillerinin gücünün esnemesini normalleştirmektedir. Bir başka ifadeyle, Fordist dönemin eşitleyici coğrafyalar yaratan ve ekonomiye müdahalesi görece daha görünür olan ulusal devletin neoliberal dönemde konum değiştirdiği söylenebilir. İşte bu noktada, yeni kentsel siyaset kavramının yerel ekonomik kalkınmada yerel devletten ziyade kent yönetimlerine (city government) göndermede bulunması, devlet aygıtının yerel ekonomik kalkınmada ne tür roller üstlendiğinin anlaşılmasını muğlak hale getirme potansiyeli bulunmaktadır (Ancien, 2011: 2482). Bu muğlaklığı giderme adına devletin ‘yerel ekonomik kalkınma’ siyasalarında hangi müdahalelerde bulunduğunu belirlemek gerekmektedir. Bu gereklilik, bir başka ifadeyle, önceki başlıklarda üstünde sıklıkla durulan devletin yeniden ölçeklenmesi stratejilerinde yaratılan yeni ölçeklerle ilişkilidir (Macleod & Jones, 2011: 2457).

Devletin konumunun belirlenmesindeki ilk önemli husus devletin yasama gücüyle alakalıdır. Şayet yerel ekonomik kalkınmacılığın küresel kentlerle inşa edilmesi amaçlanıyorsa, devlet aygıtının bu kentlerin önünü açacak yasal düzenlemelerde bulunması gerekmektedir. Bu açıdan devletin para politikalarında (Ancien, 2011: 2482), ithalat ve ihracat düzenlemelerinde, sübvansiyon ve devlet teşviklerinde yerel

sermayeye ön ayak olacak düzenlemelerde bulunması, devletin yeni kentsel siyasetin inşasında ne denli önemli bir rolü olduğunu gözler önüne sermektedir. Devletin bir diğer önemli konumu da yerel ve bölgesel düzeyde yeni yönetim modelleri yaratmasında yatmaktadır (Ancien, 2011: 2483). Özellikle yeni metropoliten alanlar oluşturulması ve bu yeni metropoliten alanlara daha fazla kaynak aktarımı yapılması ve bu yeni metropoliten alanlarda yeni failler yaratılması da devletin yerel ekonomik kalkınma hususundaki 'idari yapı' ölçeğindeki etkisini göstermektedir. Bu bağlamda devletin siyasal gücü, idari kapasiteyi dönüştürüp yeni alanlar yaratarak ekonomik kalkınmayı üretim ve yeniden üretim kanallarıyla güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bir diğer önemli husus ise devletin yerel kalkınmayı bir söylem olarak üretmesinde yatmaktadır. Ancien (2011) ve Macleod & Jones'un (2011) belirttiği gibi Massey'in (2007) 'World City' çalışması bu söylemin üretilmesini gözler önüne seren en önemli eserlerden biridir. Massey (2007) söz konusu çalışmasında Londra'nın 'küresel dünya kenti' olması söyleminin merkezi ulusal devlet aygıtı tarafından kullanılmasını ve bu kullanımın Londra'nın finansal ve spekülatif sermayesinin büyümesindeki etkisinden bahsetmiştir (Macleod & Jones, 2011: 2458). Burada önemli olan nokta devletin bu söylemi sadece kalkınma söylemi olarak inşa etmesi değil, bunun yanında 'meşrulaştırma' işlevini de üstlenmesidir (Ancien, 2011: 2484). Şayet devlet ekonomik kalkınmayı ve küresel kentler yaratmayı bir kalkınma önceliği olarak sunarsa, devletin yasal öncelikleri de bu kentleri ön plana çıkaracak biçimde şekillenmektedir.

Devletin 'yeni kentsel siyaset' üzerindeki konumunu belirleyen bir diğer önemli husus ise ulusüstü faillerle olan ilişkisinde gizlidir. Ulusüstü faillerin (Avrupa Birliği, IMF, Dünya Bankası, vb.) ve bu faillerin bir kalkınma hedefi olarak sunduğu raporların ulus devletleri bağlayıcı etkisi bulunmaktadır. Bu bağlayıcı etkiyle birlikte 'devletler' hem siyasal hem de ekonomik yapılarında revizyona giderek tepeden inme düzenlemelerle (Peck & Tickell, 2002) devlet ötesi bir yönetim ve ağ birlikleri oluşturmayı amaçlamaktadır (Swyngedouw, 2005: 1993). Burada devlet ötesi yönetim (*government beyond state*) devlet benzeri kurumların (*state like forms*) oluşturulmasına gönderme yapmaktadır (Swyngedouw, 2005: 1994). Söz konusu benzerlik, oluşturulan birimin devlet aygıtı tarafından üretilmesini simgelemekte fakat söz konusu birimin işlevsel olarak Avrupa Birliği normlarını uygulayarak devletin asli fonksiyonlarından ölçeksel olarak farklılaştığını vurgulamaktadır. Bir başka ifadeyle, devletin oluşturduğu bir birim, devletin ulusüstü ilişkisel ağlarını konsolide etme işleviyle donatılmaktadır.

Özetle, devletin yeni kentsel siyasetin inşası üstünde geniş ve bilinçli bir etkisi bulunmaktadır. Kuramsal kısımda da üstünde sıklıkla durulduğu biçimde devletin kapitalist niteliğini dışlayan çıkarımlardan kaçınarak ancak gerçek kentsel siyaset analizleri mümkün olabilir. Bu bağlamda ampirik düzeyde yapılacak çalışmalarda kritik noktalardan biri devletin bahsi geçen alanlardaki etkisini açığa çıkarmak olmalıdır.

2.2.4.1.4.3. Yerel Düzeyde Koalisyonlar Kurmak: İş Dünyası Çıkarlarının Kent Düzeyinde Örgütlenmesi Üstüne Bazı Çıkarımlar

Kentsel siyaset literatüründe büyüme koalisyonu ve rejim teorileri, yerel siyasal alanda yaşanan dönüşümleri anlamak adına sıklıkla kullanılan tartışmalar olduğu (Clark & Harvey, 2010: 424) çalışmanın ilgili başlıklarında belirtilmişti. Yerel siyasal alandaki aktörlerin siyasa yapım süreçlerine olan etkilerini bu teorilerin öne sürdüğü şekilde çoğulcu bir görüşle ele alan ve ana akım olarak ifade edilen tartışmaların büyük bir kısmı, neoliberal yerleşme süreçlerinde devlete dışsal bir nitelik atfetmektedir. Bu ana akım yaklaşımlar, piyasa mekanizmasının araçlarını ve devletin ekonomiye olan etkilerini birbirlerinden ayrı alanlar olarak görmekte ve iş dünyasının siyasa yapım süreçlerine dâhil olmasıyla, yerel düzeyde kurulan ortaklıkları ve işbirliklerini piyasa mekanizmasının olağan bir durumu olarak açıklamaktadır (Bayırbağ, 2011: 28). Bu durum yerel düzeyde iş dünyası siyaseti (*business politics*) olarak ifade edilen çok boyutlu ve karmaşık süreçlerin büyüme koalisyonu kavramsallaştırmasıyla izah edilmeleri zorlaşmaktadır (Wood, Valler & North, 1998: 17).

Diğer yandan, söz konusu ana akım yaklaşımlar, devlet, piyasa ve sivil toplum failleri (*agents*) arasında eşit düzeyde ilişkilerin var olduğu gerçeğini kabul etmektedir. Bu eşitlik, devlet ve piyasa arasında eşit iş bölümü olduğu varsayımına dayanırken (Davies, 2002: 3), siyasa üretme süreçleri de farklı failer arasında işbirliğini sağlayan bir işlev üstlenmektedir. Özellikle, yönetim kavramının önerdiği yatay güç ilişkileri de hesaba katıldığında, kentsel düzeydeki farklı failer arasında ilişkiyi sağlayan güç, bir otorite aracı olmaktan ziyade farklı failerin birlikte hareket etme kapasitesini mümkün kılan bir araç olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla gücün (*power*) elde edilmesinden ziyade, gücün farklı ortaklıklar ve ağlarla paylaşılması gerçeği, söz konusu ana akım tartışmaların ortak özelliği olarak nitelendirilebilir (Mossberger & Stoker, 2001: 812;

Stone, 2009). Tüm bu tartışmalar ayrıntılı biçimde kentsel rejim teorisi ve büyüme koalisyonları yaklaşımlarının tartışıldığı başlıkta açıkça belirtilmiştir.

İş dünyası odaklı (*pro-business coalition*) birlikteliklerin ve ortaklıkların yukarıda belirtildiği şekliye ele alınması, iş dünyasının temsilcilerine yerel düzeyde *omnipotent* bir güç atfetmektedir. Ana akım yaklaşımlara göre, yerel düzeyde siyasa oluşturma ve uygulama süreçleri, sadece sermaye sahipleri arasındaki gerilimler ve mücadeleler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar, sermayenin tekil ve genel bir çıkarı olduğunu varsaymanın yanında, a.)yerel bağımlı (Cox & Mair, 1988) sermayenin siyasa yapım sürecindeki olası güçsüzlük durumlarını, b.)siyasa yapım süreçlerinin büyük ölçüde parti siyasetiyle yönlendirilebileceğini, c.)yerel yönetimlerin yereldeki baskın rollerini ve sermayeye engel olabilecek yerel düzeydeki güçlü ve hiyerarşik yapıların varlıklarını da göz ardı etmektedir (Bassett, 1996: 548).

Bu bağlamda, iş dünyasının yerel düzeyde baskın ve dominant bir fail (*agent*) olma girişimlerini rejimler ve ağlar yoluyla açıklamaktan daha kapsamlı bir tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Bassett, 1996: 552). Böyle bir tartışmanın başlangıç noktasını da devletin sermaye birikim süreçlerine olan etkisi oluşturmaktadır. Neoliberal siyasalar, ancak güçlü ve müdahaleci bir devlet formu ile mümkün hale gelmekte ve yerel sermayenin örgütlü çıkarları devletin sermaye birikim süreçlerine olan müdahalesi sonucu yeniden konumlanmaktadır (Bayırbağ, 2011: 28 – 29).

Diğer yandan, yerel düzeydeki karar alma süreçlerinde sermayeye tekil ve değişmez bir güç atfetmek de sorunlu bir yaklaşımdır. Sermaye çıkarının, verili ve değişmez bir motivasyon kaynağı olmadığı gibi, birikim rejiminin niteliğinden bağımsız bir sermaye çıkarı tanımlaması da -siyasi istikrarsızlık koşulları dikkate alındığında- olanaklı değildir. Bir başka ifadeyle, birikim rejiminin yeniden ölçeklendiği şartlarda, sermaye de değişen ekonomik koşullara uyum almaya başlamaktadır (Peck & Tickell, 1995: 60; Jessop, 1983: 154).

Sermaye birikiminin yeniden ölçeklendiği koşullarda yerel-üstü aktörlerin etkisiyle şekillenen piyasacılık fikri ve yerel güçlerin bir patika bağımlılığı olarak devam ettirdiği yerel seçkincilik arasındaki kesişim (Peck & Tickell, 1995) yerel düzeyde iş dünyası ve siyaset ilişkisini konumlandıran bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İş dünyası bu noktada kendi çıkarlarının örgütlenmesini sağlayacak birliktelikler kurma yoluna gitmektedir. Siyasal krizlere karşı korunma, yetersiz altyapı

yatırımları, imar sorunları, emeğin yeniden üretim süreçlerinin sürekliliği, kolektif tüketimin devamlılığı, yerel düzeyde odalar ve dernekler arasındaki rekabet süreçleri, devletin kaynaklarına ulaşma ve bu kaynakları yönlendirme isteği gibi birçok motivasyon iş dünyasını siyasal süreçlere karşı daha aktif bir konuma itmektedir.

İş dünyası yanlısı yerel yönetim (Bayırbağ, 2011), yerel yapılandırılmış ahenk (Halfacree, 2006: 52; Cloke & Goodwin, 1992: 326; Harvey, 1985; Goodwin, 2016), yerel iş dünyası liderliği (Peck & Tickell, 1995: 76), iş dünyası yönetimli yerel koalisyonlar (Goodwin, 2016), iş dünyasının yerel çıkarlarının inşası (Wood, Valler & North, 1998) ve yerel koalisyon inşası (Özcan, 2000; Valler, 1995) gibi kavramlar, yerel düzeyde iş dünyası – siyaset ilişkisinin hangi şartlarda, koşullarda ve uzlaşma süreçleriyle oluştuğunu anlamlandırmaya çalışan önemli tartışmalardır. Çalışma boyunca bahsi geçen tüm kavramlara odaklanılmış; fakat Denizli örnek olayında yerel siyasetin yeniden ölçeklenmesi sürecini daha açıklayıcı bir kavram olması açısından, bu noktada Harvey’den (1985) ödünç alınan “yapılandırılmış ahenk” kavramının üstünde durulacaktır.

İş dünyası, yerel çıkarlarının korunmasında ve sermaye birikim koşullarının istikrarlı bir konum alması sürecinde piyasa dışı aktörlerle de stabil bir ilişki kurmak zorundadır. Bu durum sermayenin yerel bağımlı yapısından kaynaklanmaktadır. Kriz dönemleri sonrasında sabit yatırımların başka bir kente taşınmasının getirdiği mali yükü sırtlanmak istemeyen sermaye sahipleri, yerel düzeyde sermaye birikiminin araçlarının belirli bir ahenk (*coherence*) içinde yeniden uyumlu hale getirmesi gerekmektedir (Harvey, 1985). Bu noktada devlet kaynaklarına ulaşma noktasında yerel yapılar arasındaki uyum ve birliktelik de önem kazanmaktadır. Piyasa ve piyasa dışı aktörler arasında sağlanacak uyum ve birliktelik, yerel bağımlı ilişkilerin merkezi devletin araçlarına ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Bu noktada merkezi devletin hem sermaye birikim koşullarını düzenleme hem de sermaye yatırımlarını kente çekme konusundaki önemi artmaktadır. Dolayısıyla yerel yapılandırılmış ahenk, yerel düzeyde devlet, piyasa ve sivil toplum faillerinin birbirlerine ne ölçüde bağlı olduklarını ve uyum içinde çalıştıklarını ifade eden bir kavramdır (Cloke & Goodwin, 1992: 326; Halfacree, 2006: 52). Yerelin çok ölçekli ve karmaşık doğası içinde başta üretim ve tüketim uğrakları olmak üzere yaşam standartları ve toplumsal hiyerarşiler arasındaki uyuma kadar birçok farklı sürecin uyumunu ifade eden bu kavram (Harvey, 1985: 139-140) farklı toplumsal grupların çıkarlarının yönetilmesi sorunsalını da gündeme getirmektedir. Bu noktada

yerel yönetim birimleri ön plana çıkmakta (Duncan, Goodwin & Halford, 1988: 112) ve iş dünyasının yerel yönetim birimleri üstündeki hegemonik güçleri, yapılandırılmış ahenk kurulmasında önemli bir araç olmaktadır. Bu bağlamda yerel devlet, ekonomik alan ve siyasal alandaki gerilimin odak noktasında kalmakta ve aktif siyasetin en önemli unsurları olan siyasal partilerin yerel teşkilatları, iş dünyası temsilcileriyle ortaklıklar kurma yoluna gidebilmektedir (Goodwin, 2016).

Devlet, yerel yapılandırılmış ahenk kurulması süresince topraksal düzeyde en etkin aktörlerden biridir. Burada en önemli nokta, iş dünyasının bu ahenk kurma sürecinin önemli aktörlerinden birisi olmasına giden sürece ilişkindir. Sermaye birikiminin önemli faillerinden biri olan yerel burjuvazi, değişen ekonomik koşullara göre konum almakta ve yerel düzeyde iş dünyası arasında olağan koşullarda bir sınıfsal ittifak kurulmaktadır. Devletin belirleyici bir rol üstlendiği bu ittifak oluşumuna siyasal ya da ekonomik bir karakter de verilebilmektedir (Jessop, 2004: 8). Bir başka ifadeyle, yerel yapılandırılmış ahenk, yerel düzeyde birleştirici bir söylem üstüne kurulabilmekte ve kavrama atfedilen siyasal ya da ekonomik motivasyon ittifak oluşumunun şartlarını belirleyebilmektedir. Yerel ekonomik kalkınma süreçlerinin iş dünyası tarafından kentin tamamını ilgilendiren bir kentsel sorun olarak meşru bir söylemle yeniden formüle edilmesi, bu durumun önemli bir örneğidir. Kavramın, özellikle Türkiye’de, iş dünyası – siyaset ilişkisinin yerel düzeyde yeniden ölçeklenmesinin anlaşılmasında önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir.

2.3. Batılı Olmayan Ülkelerde Devletin Yeniden Ölçeklenmesi ve Türkiye’nin Yeni Kentsel Siyaset Deneyimi İçin Çıkarımlar

Devletin yeniden ölçeklenmesi ve bu bağlamda kent ve bölgelerin 1980’li yıllarda kapitalist ulusal devlet açısından ne denli önemli olduğunu tartışan literatürün yeni kentsel siyasetin inşasının anlaşılmasında önemi büyüktür. Fakat söz konusu literatür, kuramsal kısımda da belirtildiği üzere Atlantik Fordizminini deneyimleyen ülkeleri temel almış; siyasal ve ekonomik bağlamda yaşanan dönüşümler de bu ülkelerde kapitalist birikim stratejilerinin değişmesine göre analiz edilmiştir. Devletin mekânsal projeleri ve stratejileri de (Brenner, 2004) söz konusu ülkeler nezdinde anlam kazanan kavramlardır. Avrupa merkezci olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşımlar (Klink, 2013: 1169) Keynezci Refah Devletin yerele yansıması olan mekânsal Keynezciliğin Avrupa dışındaki ülkeler için ne anlama geleceği sorusuna

değınmemektedir. Özellikle refah devleti uygulamalarında eksik kalan ülkelerin birikim stratejilerinde deneyimledikleri farklılıklar, yerel ve merkezi faillerin hem aralarında hem de birbirleriyle kurdukları ilişkilerin anlaşılmasında bir hayli zaruridir. Bu bağlamda batılı olmayan devletlerin yeniden ölçeklenmelerine odaklanan çalışmalar, Atlantik Fordizmini temel alan çalışmaların metodolojilerini anlamlı bularak Avrupa dışındaki ülkelerin de ‘yeni den ölçeklenme’ stratejilerini deneyimlediklerini fakat yeniden ölçeklenme araçlarının bu ülkelerde farklı siyasal ve kurumsal yapılarla şekillendiğini belirtmektedir (Park, 2013: 1119).

Batılı olmayan ülkelerde devletin yeniden ölçeklenmesi stratejilerinde göze çarpan ilk husus, 1950’li yıllarla başlayan devlet mekânının uluslaştırma deneyimleridir (Park, 2013: 1118). Devlet mekânının uluslaşma deneyimlerinde de, batılı olmayan ülkelerin yeniden ölçeklenme stratejilerini inceleyen literatüre bakıldığında, kalkınmacı devlet (Gimm, 2013: 1148, Klink, 2013: 1171) ve savaş sonrası kapitalist kalkınma (Hayashi, 2013: 1190) gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Böylelikle, Atlantik Fordizminin dışında kalan ülkelerde neoliberal dönem öncesinde kalkınma stratejilerinin önemli bir yer tuttuğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Burada önemli olan kısım, kalkınma stratejilerinin bu devletlere özgü olmadığı, Atlantik Fordizmini deneyimleyen ülkelerin de ‘kalkınma’ stratejilerine sahip olduğu fakat batılı olmayan devletlerin bazılarının (Güney Kore, Brezilya, Türkiye gibi) kalkınmayı bir ideoloji olarak sahiplenerek, söz konusu siyasaları toplumsal bütünlük ve ulusal ekonominin yaratılmasında bir araç olarak kullandığı gerçeğidir (Park, 2013: 1118). Kalkınmanın ideoloji haline gelmesindeki kritik husus, ulusal devletin kendi ulusuna ‘ekonomik değişimi’ ekonomik ilerlemenin en iyi yolu olarak sunma becerisi göstermesinde gizlidir (Hill, Park & Saito, 2012: 6).

Kalkınmacı devlet ile Keynezci refah devleti arasındaki farklar, yeni kentsel siyasetin inşa edildiği noktada batılı olmayan ülkelerin deneyimi açısından önem taşımaktadır. Öncelikle merkezi devlet aygıtı ile yerel faillerin ilişkisinde Kalkınmacı devlet formunda yerel failler, merkezi devlet aygıtının sıradan failleri olarak konumlanabilmektedir. Bu konumlanma özellikle yereldeki seçilmiş faillerle merkezi devlet aygıtının failleri arasında bir gerilim yaratma potansiyeline sahiptir. İkinci önemli olan nokta ise Kalkınmacı devletin bölgeler arası eşitliği sağlamadaki konumudur. Mekânsal Keynezciliğin baskın olduğu Batılı kapitalist ülkelerde bu durum sermayenin mekânsal ve bölgesel olarak eşit dağılımını sağlamakken, batılı olmayan ülkelerde bu

durumu bölgesel eşitsizliğin meşruiyetini sağlamak adına şehirlerin siyasi önceliğine bağlı olarak eşitsiz olarak dağıtmaktadır. Bir başka ifadeyle, Kalkınmacı devletin bölgeler arası eşitlik yaratma idealinde siyasi önceliğe bağlı olarak bazı potansiyel eşitsizlikler olması muhtemeldir. Söz konusu eşitsizlikler ve merkezi devlet aygıtının siyasa üretmedeki başat konumu, refah siyasalarını da etkilemektedir. Özellikle sosyal refah devleti siyasalarının uygulanmasında batılı olmayan ülkelerin önceliğinin ekonomik kalkınma olmasından dolayı, refah devleti siyasaları ‘ekonomik kalkınma’ idealleri altında yok olmuştur. Diğer yandan ekonomik kalkınmayı amaçlayan siyasaların uygulanmasında da kamu – özel işbirliğine dayanan yönetim uygulamaları da büyük ölçüde merkezi devlet aygıtının biçimlendirdiği şekildedir. Böylelikle neoliberal politikalar olarak adlandırılan tüm yerel ekonomik kalkınma projeleri büyük ölçüde pragmatist ve siyasal öncelikli bir kalkınma hamlesine denk düştüğü söylenebilir (Hill, Park & Saito, 2012: 21 – 22).

Batılı olmayan bazı ülkelerde kamulaştırma ve uluslaştırma çabalarının Fordist ülkelere kıyasla farklı siyasal ve kurumsal çabalarla şekillenmesi ve bu ülkelerin sosyal refah devleti siyasalarını uygulama noktasında yaşadığı sorunlar neticesinde, ekonomik gelirin bölüşümü ve dağıtımını tüm ülkeye eşit olarak yansıtmamıştır (Park, 2013: 1119). Böylelikle ekonomik büyümeyi maksimum boyuta ulaştırmak için bu ülkeler kaynaklarını bazı seçilmiş bölgelere aktarmışlardır. Örneğin Brezilya’da seçili büyüme havuzları (selective growth poles) adı verilen bölgelere yatırımlar seçili olarak gitmiş ve enerji sektöründe çelik – metalürji gibi enerji yoğun sektörler devlet tarafından maliyetleri düşürülerek desteklenmiştir (Klink, 2013: 1171). Güney Kore’nin de 1960’li yıllardaki endüstrileşme hamleleri bölgesel bir ölçek yaratmamış sadece kalkınma adacıkları (island of development) oluşturmuş ve bu kalkınma adacıklarının oluşumu da merkezi siyasi iradenin çabasıyla mümkün olmuştur (Klink, 2013: 1162). Böylelikle refahın ve ekonomik kaynakların tüm ülkeye eşit şekilde dağılmaması ve kalkınmaya öncelik verilen bölgelerin ‘büyüme’ oranlarının eşitsiz coğrafi gelişmeye sebep olmasıyla da yeniden ölçeklenme stratejileri olası siyasal ve ekonomik krizlere gebe olmuş şekilde ilerlemiştir.

Eşitsiz kalkınma siyasalarının yarattığı siyasal ve ekonomik bunalımlar ölçeklenme stratejilerinin biçimini de etkilemiştir. Örneğin Güney Kore’de 1960’li ve 1970’li yıllarda farklı iktidar dönemleri arasındaki siyasal rekabet neticesinde yeniden ölçeklenme stratejileri bir dönem aşağıdan yukarıya şekillenirken, diğer bir dönemde

yukarıdan aşağıya ve tepeden inme siyasalarla uygulanmıştır (Gimm, 2013: 1163). Böylelikle yeniden ölçeklenme, bir başka deyişle, siyasi ve ekonomik krizleri çözmek adına bir araç olmuştur. Dolayısıyla ekonomik istikrardan yoksun şekilde ilerleyen kalkınma hamleleri ve yeniden ölçeklenme stratejilerinin sürekli olarak bir siyasal ve ekonomik krize karşı çare olarak üretilmesi, devletin siyasi açmazlara eğilimini de artmıştır. Siyasi açmazlara eğimli devletin de yeniden ölçeklenme esnasında karşılaştığı önemli durumlar olmuştur. Bunlardan ilki siyasi açıdan demokratik söylemlerin artması ikincisiyse partilerin siyaset yapma biçimlerinin eşitsiz kalkınmaya daha duyarlı olmasıdır (Park, 2013: 1119). Bu bağlamda Atlantik Fordizmini deneyimleyemeyen ve Keynezci siyasalardan yoksun büyüme stratejileri benimseyen ülkeler bürokrasinin efektif bir araç olarak merkezileşmeyi öncülediği, siyasal ve ekonomik krizlerin görece düzensiz ve lineer olmayan yeniden ölçeklenme stratejileriyle aşılmaya çalışıldığı ve kalkınma siyasalarının büyük oranda ulusal kalkınmayı hedeflediği fakat pratikte bölgesel eşitsizliğin var olduğu koşullara sahip olmuşlardır.

Ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinin, siyasal süreçlerin yardımıyla yerelliklerin işlevini dönüştürdüğü gerçeği, bu çalışmanın farklı noktalarında birçok defa vurgulandı. Dolayısıyla merkezi devletin yeniden ölçeklenmesinin başta yerel yönetimler olmak üzere yerel kurumsal yapıların işlevlerinde de yapısal etkiler bırakacağı ve bu durumun da yerel siyasetin dinamiklerini etkileyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat Türkiye, Keynezgil ülkelerin yerel siyaset deneyiminden bir noktada farklılık göstermektedir. Bu farklılık, yerel siyaset üzerine yapılan izahatın neoliberalizm ya da küreselleşmeye anahtar işlevler yüklenmesinin açıklayıcılığını zorlaştırmaktadır.

Kuzey Atlantik Fordist ülkelerdeki devlet aygıtının yerel yönetimleri, 1970’li yıllara kadar devletin refah işlevini yürüten kurumlar olmuşlardır. Emegın yeniden üretiminin ya da kolektif tüketimin araçları, yerel kurumsal yapılar tarafından kent sakinlerine sağlanmış ve böylelikle devletin refah siyasaları, yerel yönetimler tarafından yürütülmüştür. Fakat devletin yeniden ölçeklenmesi süreçleriyle yerel yönetimlerin işlevi de değişmiş ve neoliberal siyasalarla bu birimlerin hizmet yürütme alanları büyük ölçüde piyasaya devredilmiştir. Fakat Türkiye için bu dönüşüm büyük oranda geçerli değildir. Avrupa’nın refah devleti pratiğini yürüttüğü dönemlerde Türkiye bu siyasaları yürütecek ekonomik ve idari araçlara sahip olmamıştır. Yerel yönetimler de bu dönemde refah siyasalarını uygulayacak idari, siyasi ve mali kapasitelerle donatılı

değildir. Çalışmanın sonraki bölümünde tartışılacağı üzere, 1973 yerel yönetim seçimlerinden sonra sosyal demokrat vaatlerle kent yoksulları lehine siyasetlerle ortaya çıkan ve yeni belediyeçilik hareketinin öncüleri olan belediye başkanları, merkezi devletle uyum yerine gerilim halinde olmuşlardır. 1980 sonrasında ise Özal sonrası yerel yönetimler idari ve mali açıdan özerkleştirilmeye çalışılmış ve kentsel kamusal hizmetlerin sunumu piyasa aktörlerine devredilmeye başlanmıştır. Daha da ilginç olan nokta ise bu yıllarda yerel yönetimler, Keynezcilerden farklı olarak, sosyal harcamalara önemli bir finansman ayırmış ve 1970'lerde uygulanmayan kent yoksullarına yardım içeren siyasetlerle bir anlamda devletin refah işlevini yerel düzeyde iş dünyasının hayırsever kapitalizmi¹⁶ yoluyla yürütmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Türkiye'nin yerel siyaset deneyiminde mekânsal Keynezcilik kavramının büyük oranda açıklayıcı bir rolü olmadığı söylenebilir (Savaşkan, 2017: 144; 2018: 105).

Türkiye'nin yeni kentsel siyaset deneyiminin bir diğer önemli özelliği de yerelleşme süreçlerinin idari, siyasi ve mali boyutları üstünedir. 1980'li yıllarda ANAP ile başlayan ve 2004 yılı sonrası AK Parti hükümeti ile daha kapsamlı ve yapısal değişikliklerle devam eden yerelleşme süreçleri, yerel yönetimleri idari açıdan özerkleştirmeye çalışmış fakat mali kapasiteleri görece kısıtlı kalan yerel yönetimler merkeze daha bağımlı hale gelmişlerdir. Özellikle 2000'li yıllarda merkezi devlet, altyapı yatırımları başta olmak üzere çoğu büyük ölçekli kentsel projelerin yürütülmesi işlevini yerel yönetimlere kısmen devretmiş fakat kentsel dönüşüm projeleri vasıtasıyla başta TOKİ olmak üzere merkezi devlet, yereldeki etkisini hissettirmeye devam etmiştir (Buğra & Savaşkan, 2014: 141-142).

Tüm bu tartışmaların ışığında piyasalaşan yerel kamusal hizmetler, büyük ölçekli su, kanalizasyon ve altyapı yatırımları ve kentsel dönüşüm projeleri, kamu ihaleleri yoluyla özel sektörün iştahını kabartmıştır. Kamusal hizmetlerin ve yatırımların piyasalaştığı bu dönemde devlet, kaynakları yönlendirme ve dağıtma hususunda da ayrıcalığını korumuştur. Bu durum çok ölçekli bir ilişki ağının başlamasına da neden olmuştur. Bir yandan yerel düzeydeki aktörler kentsel rantlar etrafında yerel yönetimler öncülüğünde birleşmeye başlarken diğer yandan devletin başat rolü de artmaya devam etmiştir. Ayrıca küresel sermaye de bu yıllarda kente

¹⁶ Bu kavramı kullanırken Doğan'a (2005) atıf yapıyorum.

kaynak aktarmaya başlamış ve böylece yerel, ulusal ve küresel aktörlerin yerel ilişkileri yerel düzeyde yeniden ölçeklenmeye başlamıştır.

İş dünyası için bir başka önemli boyut, devletin kaynaklarına ulaşmada hevesli olan sermayenin oda ve dernekler nezdinde birliktelikler kurma meselesine ilişkindir. Yerel siyaseti de dolaylı olarak ilgilendiren bu süreç, iş dünyası çıkarlarının yerel düzeyde yeniden formüle edilmesini de sağlayan çok boyutlu bir ilişki ağının başlangıcını ifade etmektedir. Kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi sürecinde - direkt etkisi olmasa da- sermaye, yerel yönetimlerin siyasi meşru gücünü kullanmanın getireceği avantajları da hesaba katarak, aktif siyasete dâhil olma ve aktif siyaseti yönlendirme süreçlerine entegre olmaya başlamışlardır. Bu durumun da iki boyutu bulunmaktadır. Uzun koalisyon dönemleri ve darbe sonrası siyasal atmosfer iş dünyasını parti siyasetine çekingen durmaya itmiş (Bayırbağ, 2010; 2011) fakat bu durum AK Parti iktidarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bir başka deyişle, önceleri oda ve dernekler nezdinde merkezi hükümetle direkt ilişki kurma becerisi gösteren sermaye, tek parti iktidarının oluşturduğu ılımlı atmosferle (Wood, Valler & North, 1998: 13) bu sefer parti siyasetini yerel düzeyde aktif biçimde kullanmaya çalışmıştır. Bu durumun iş dünyasının aktif siyasete olan ilgisini de yeniden ölçeklendirdiği söylenebilir.

İş dünyası temsilcilerinin kendi aralarındaki rekabet ve gerilimler ve MÜSİAD'ın yerel düzeyde iş dünyası üstündeki etkisi de iş dünyasının siyasi kanallara erişimi etkileyen faktörler olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan kentlerin devlet kaynaklarından tarihsel süreçte ne ölçüde istifade ettiği, Ankara'da bakanlık düzeyinde temsil edilip/edilmediği, kentin altyapı yatırımlarından ne ölçüde faydalandığı soruları da Türkiye'de iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin hangi koşullarda değiştiğinin anlaşılmasına yardımcı olacak sorulardır. Bir başka ifadeyle, kaynakları dağıtan siyasi kanallara ulaşmanın ya da ulaşamamanın yerel sermayeyi nasıl bir motivasyon içinde tuttuğunu belirlemek önem kazanmaktadır. Özellikle oda ve derneklerin kent düzeyinde iş dünyası temsilcilerinin çıkarlarını ne ölçüde temsil ettiği tartışmalarının başlangıç olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KENTSEL SİYASET PANORAMASI

3.1. Türkiye’nin Kentsel Siyaset Panoramasının Öne Çıkan Özellikleri

Türkiye üzerine yapılmış kentsel siyaset tartışmalarının/çalışmalarının bazı belli odak noktaları çerçevesinde geliştiği söylenebilir. Bu odak noktalarının temel varsayımları da yerel yönetimlerin varlığı ve kurumsalcılık (yerel yönetim birimlerine odaklanması), güçlü devlet geleneği tartışmaları bağlamında merkez – yerel karşıtlığı ve bu tartışmaların eleştirileri ile kentleşmenin kapitalist ulusal devletin gelişimiyle dönüşmesi şeklinde üç farklı başlıkta inşa edilmiştir. Söz konusu üç başlık birbirleriyle büyük ölçüde ilintili olmasına rağmen Türkiye’de kentsel siyaset literatürünün birçok disiplinden beslenmesinden dolayı, bu çalışmanın yöntemsel olarak bilinçli şekilde inşa ettiği bir sınıflandırma olmuştur. Bir başka ifadeyle, Türkiye’de kent çalışmaları sosyoloji, antropoloji, mimarlık ve kent tasarımı gibi birçok alandan beslenmesinden dolayı kentsel siyaseti diğer alanlardan ayıran bazı yöntemsel kaygılarla hazırlanmış başlıkların belirlenmesi zorunluluk haline gelmektedir. Çalışma tarafından inşa edilen bu üç başlık bir anahtar görevi üstlenerek, dağınık ve parçalı şekilde ilerleyen tartışmaları bazı noktalarda birbirine eklemlenmeyi amaçlamaktadır.

Diğer yandan Türkiye’de kentsel siyaset çalışmaları açısından 2000’li yılların kamu yönetimi reform paketlerinde önemli yer tutan yerelleşme ve yerel demokrasinin geliştirilmesi çabalarından hareketle de yerel siyasette sivil toplum sorunsalı da çalışma açısından önemlidir. Söz konusu tartışmalar özellikle güçlü devlet geleneği tartışmaları ve devlet geleneği tartışmalarına getirilen eleştiriler çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır. Diğer bir söyleyişle, Türkiye’de kentsel siyasette sivil toplumun ve demokrasinin rolü gibi tartışmalara normatif (olumlu ya da olumsuz) bir anlam yüklenmeden, çalışmanın kuramsal kısmında tartışıldığı üzere kapitalist ulusal devletin dönüşümü bağlamında bir çıkarımda bulunulacaktır. Böylelikle yukarıda yöntemsel olarak kolaylık sağladığını düşünülen üç başlık aslında kapitalist ulusal devletin dönüşümü bağlamında tarihsel bir zorunluluk olarak değerlendirilecektir.

Türkiye’nin kentsel siyasetin panoramasının ortaya çıkarılmasını amaçlayan çalışmaların yaşadığı bazı yöntemsel sorunlar da bulunmaktadır. Bu yöntemsel sorunların başında yerel siyaset çalışmalarının büyük ölçüde yerel yönetim olarak algılanması ve böylelikle kurumsalcılığın yerel siyaset çalışmalarında baskın olması

gelmektedir. Elbette belediye yönetimleri ve il özel idareleri yerel iktidarın oluşturulmasında hem karar alma hem de temsil düzeyinde önemli yer tutmaktadır. Fakat yerel siyasete sadece Weberyana açıklamalarla yaklaşmak belediye yönetimlerini salt olarak ulusal devletin yerel düzeyde bir faili olarak algılanmasına neden olmaktadır. Böylelikle gücü kendinden menkul sayılan merkezi ulusal devlet aygıtı ve bu aygıtın yereldeki uzantısının yaşadığı dönüşümler sadece kurumsalcı bakış açılarıyla şekillenmekte ve böylelikle merkezi ulusal devlete sadece siyasal bir anlam yüklenmektedir. Hâlbuki devletin iktisadi konumu ve gerçekliği bu dönüşümlerde daha başat bir rol üstlenmektedir. Bir başka ifadeyle ulusal devlet ile kapitalist ulusal devlet arasındaki ayırmda ulusal devletin kapitalist niteliğine gönderme yapan tartışmaların (Ataay, 2001; Aydın, 2015; Batuman 2010, 2013; Bayraktar, 2013; Bayırbağ, 2007, 2009, 2011, 2013; Doğan, 2005, 2010; Ertürk Keskin, 2007; Guler, 2013; Penpecioglu, 2010; Savaşkan, 2017; 2018; Şengül, 2003; 2009) literatür bağlamında Weberyana temelli çalışmalara kıyasla sayıca daha az olması Türkiye kentsel siyaset literatürü çalışmaları açısından bir eksiklik olarak nitelendirilebilir.

Çalışmanın bundan sonraki başlıkları Türkiye’de kentsel siyasetin gelişimini dönemler halinde incelemeyi planlamaktadır. Burada dönemler hem tarihsel hem de önemli kırılma ya da devamlılık sağlayan olaylar ekseninde şekillenecektir. Çalışmanın odağı ampirik düzeyde Anadolu Kaplanlarından biri olduğu varsayılan Denizli olacağı için, Türkiye’de kapitalizmin gelişmesi ve sermayenin tarihsel süreç içerisinde nasıl evrildiği de çalışmanın odaklanacağı konulardan biri olacaktır. Böylelikle kuramsal başlıkta üstünde sıklıkla durulan kapitalist ulus devlet tartışmalarına da sadık kalınacaktır.

3.1.1. Ulus Devletleşmenin Etkileri: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Siyaset Deneyimi

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yılları ulus devletleşmenin etkilerinin hem ülke hem de kent siyasalarında açıkça hissedildiği bir döneme denk gelmektedir. Bu durumun temelinde de modern ulus devletin inşa çabalarının hem yapısal düzeyde ulusal ekonominin oluşturulmasına hem de sınırları yeniden belirlenmiş olan ülkenin yeni yerleşim sistemine uygun olarak dizayn edilmesine öncülük etmesi oluşturmaktadır (Ataay, 2002: 56). Bu bağlamda ulusal ekonominin yaratılması ve ulusal ekonominin bütünleştirilmesi çabaları bu dönemin baskın unsuru olmuştur. Diğer yandan 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edildiği sırada Osmanlı’dan geriye kalan toprakların %97’lik

kısmını Müslüman topluluk oluşturmaktaydı (Keyder, 2014: 97). Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi yapısında baskın bir unsur olan gayrimüslim azınlıkların hem siyasal hem de ekonomik üstünlüklerinin Cumhuriyetin kuruluş yıllarında azalmasıyla birlikte toplum yapısındaki dengeler yeniden konumlanmıştır. Diğer yandan Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan iktisadi yapı da birbiriyle pek de uyumlu olmayan parçalardan oluşmaktadır. Zanaatkârlığa dayanan küçük üreticilerin yoğunlukta olduğu yakın pazara üretim yapan sayıca kuvvetli bir yapıya karşı diğer yandan İstanbul ve çevresinde sayıca az olan manifaktür üretimi yapacak imalathaneler ve ücretli işçi çalıştıran modern fabrikalar bulunmaktadır (Gevgili, 1989: 44 - 45).

Bu dönemin, yukarıda bahsedilen nedenlere bağlı olarak, doğal bir sonucu da milli Türk burjuvazinin ve yerel girişimciliğin oluşturulması idealinin bir devlet stratejisi olarak ortaya konulması olmuştur (Ataay, 2001: 56; Bayırbağ, 2007: 72; Buğra & Savaşkan, 2014: 48; Gevgili, 1989: 47; Heper & Keyman, 1998: 260; Keyder, 2014: 98 – 99;). Bayırbağ'ın da (2007: 72) belirttiği şekliyle milli burjuvazi oluşturulması idealinin önünde bir takım zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukların başında Anadolu'nun toplumsal yapısının Cumhuriyet dönemiyle birlikte değişmesi gelmektedir. Gayrimüslim azınlıkların ticaretteki üstünlükleri ve daha sonraki dönemde bu üstünlüklerinin azalmasıyla milli burjuvazi oluşturacak potansiyel Cumhuriyetin ilk yıllarında olanaklı değildi. Diğer yandan gayrimüslim azınlıkların ekonomik alandaki üstünlüklerinin azalmasıyla kapitalist birikimin Anadolu topraklarında yayılması hususunda da ciddi problemler bulunmaktaydı. Özellikle Anadolu kentlerinin ulaşım yapısındaki sorunlar bu kentlerin kapitalist ekonomiye eklenme potansiyelini gözle görülür biçimde engellemekteydi (Ataay, 2001: 57). Böylelikle milli burjuvazi yaratılması bir yandan bir ideal olarak konumlansa bile bu durum mevcut zorluklar neticesinde de Cumhuriyetin kurucu elitleri önünde bir hissedilir bir engeldi.

Milli burjuvazi yaratılması hususunda atılan ilk ve önemli adımlardan biri İzmir İktisat Kongresi'dir. Bu kongrenin çalışma açısından önem taşıyan noktası da 1923 – 1929 yılları arasında Cumhuriyetin kurucu kadrosunun yaratmak istediği ekonomi politikalarının bu kongredeki görüşler bağlamında şekillenmiş olmasıdır. Büyük toprak sahipleri ile yerli tüccarların ekonomiden beklentilerini dile getirdikleri bu kongrede yabancı sermayenin de ekonomiye müdahil olması gerekliliği bir istek olarak belirtilmiştir (Pamuk, 2017: 181). Tasarrufların arttırılması, krediler yoluyla yerli tüccarların desteklenmesi, özel girişimcilerin devlete ait işletmeleri devralmaya

başlaması ve özel girişimcilere Teşvik-i Sanayi Kanunu ile başlayıp, 1925 – 1926 yılları arasında madencilik ve petrol alanlarına kadar uzanan geniş ayrıcalıklar tanınması zamanın ruhunun anlaşılması adına önemli örneklerdir (Fişek, 1969: 59). Söz konusu kanunla birlikte aşırı üretimi ve firmalar arası rekabeti engelleyecek birliktelikler kurulması amaçlanıyordu (Keyder, 2014: 132). Lakin bu durum görece liberal olarak tanımlanacak eğilimi de ikircikli kılmıştır. Bir yandan ulusal ve bağımsız bir ekonominin yaratılması özel sektörün yapısal olarak güçlenmesiyle mümkün olduğu düşünülürken diğer yandan devlet desteği olmadan da girişimci karakteri görece güdük kalan özel sektörün devlet desteği olmadan da yaşamını sürdürmesi olanaklı görünmemektedir (Ataay, 2001: 58; Buğra ve Savaşkan, 2014: 62). Bu bağlamda saf bir liberalizmden ziyade devlet desteğiyle bir özel sektör yaratma idealinin varlığından söz etmek daha doğrudur (Pamuk, 2017: 181).

Milli burjuvazinin yaratılmasında Müslüman girişimcilerin desteklenmesi hususunda atılan adımlar karşılığını bulmuştur. Bu durum güçlü bürokrasinin açtığı kanallara çatışma ve gerilim yaşamadan gelen küçük tüccarlar sayesinde gerçekleşmiştir (Keyder, 2014: 122). Bu bağlamda söz konusu yıllarda girişimci sınıf küçük tüccarlardan ve üst düzey görevlerde bulunan kamu görevlilerinden oluşmaktaydı (Ataay, 2001: 57; Buğra ve Savaşkan, 2014: 61 - 62). Devlet desteğiyle sermayesini oluşturan bu girişimci grup belirgin bir zanaatkârlığı olmamasına karşın ucuz kredilerle ve sınai girdilerle varlığını sürdürebilmiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014: 62). Müslüman girişimciler kadar uzun yıllar Osmanlı'da ticareti elinde bulunduran gayrimüslimlerin de ekonomideki etkinliklerinin kaybolmasıyla yabancı sermayenin etkinliği de artmıştır. Özellikle krediler yoluyla küçük üreticileri kendilerine daha bağımlı kılan yabancı sermayenin 1923 – 1929 yılları arasındaki sanayi yatırımları Müslüman girişimcilere kıyasla iki kat fazladır (Keyder, 2014: 121).

1929 Buhranı, dünya ekonomisini etkilediği kadar, Türkiye ekonomisi için de bazı sonuçlar doğurmuştu. Bu sonuçların başında da devlet politikasında yaşanan değişimler gelmektedir. Lozan Antlaşması'nın yükümlülüklerinden doğan gümrük tarifelerindeki kısıtlar, ithal malların vergi dilimlerinde yaşanan değişim ve ithalat/ihracatın ekonomi payı içerisindeki gerilemesi gibi nedenlerden dolayı Türkiye bunalımlı bir dönem geçirmekteydi (Pamuk, 2017: 186 – 187). Bu duruma çözüm olarak da dış pazara bağımlılığın azaltılması gerekliliğinin Cumhuriyetin kurucu elitleri tarafından savunulması da (Keyder, 2014: 124) ülke için yeni bir iktisat politikası

anlayışının başladığını haber vermektedir. Devletçilik (etatism) saf bir ekonomi politikası olmaktan ziyade dönemin siyasal perspektifini kurucu elitler bağlamında anlaşılması adına da önem taşımaktadır.

Devletçilik ilkesinin uygulamaya konduğu dönem de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) büyük bir işlevi olmuştur. Özellikle CHF ideolojisinin 1931 yılıyla birlikte devletin resmi ideolojisine dönüştüğü yıllarda Parti programı devletçiliğin nasıl algılandığı hususunda ciddi ipuçları vermektedir. Altı Ok prensiplerinin resmi ideolojiye dönüştüğü bu metin halkçılık ve devletçilik kavramlarını solidarist bir mantıkla bütünleştirici şekilde kullanmıştır. Bu durum vatandaş ve devlet arasında karşılıklı vazifelerin yerine getirilmesini Fırka yoluyla düzenleyen bir bütüncüllüğü kapsamaktadır (CHF, 1931: 10). Milliyetçilik hususu yine 1931 parti programında "... Dil, kültür ve mefkûre birliği ile vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai hayat" şeklinde resmedilmiştir (Özbudun, 2011: 100). Böylece kurulması planlanan yeni ulus farklılıkları kabul etmeyerek vatandaşların vazifelerine uygun bir yaşam sürmesi hususunda sabit görüş barındırmaktadır. Böylece halkçılık prensibinde geçtiği itibariyle toplum, sınıfsız olarak iş bölümüyle şekillenmiş ve her mesleğin üzerlerine düşen vazifeleri yerlerine getirmeleri toplumun refahı için zaruri sayılmıştır (CHF, 1931: 13 – 14). Söz konusu halkçılık büyük oranda korporatist, dayanışmacı ve sınıfsız bir yapıyı öngörmektedir (Özbudun, 2011: 103). Her ne kadar yukarıda da belirttiğimiz gibi temeli ekonomik kaygılar olsa da, devletçilik ilkesinin temel amaçlarından biri de farklı menfaatlerdeki bireylerin uyumlaştırılmasını sağlamak olmuştur (Özbudun, 2011: 104). Dayanışmacı ve korporatist olduğu düşünülen vatandaşların uyum içinde yaşamalarını sağlama vazifesi, bu şartlar altında devletindir. Böylece devlet otoritesi, devletin resmi ideolojisi haline gelen parti programının uygulayıcılığı altında şekillenecektir. Böylece devletçilik halkçılığın tamamlayıcı konumuna erişmiştir (Özbudun, 2011: 105).

Ekonomi politikaları bağlamında devletçilik, krizden kurtuluş reçetesini devletin ekonomiye olan müdahalesinde görmektedir. Özellikle krizin serbest piyasanın başarısızlığı olarak sorgulanması, Türk lirasının spekülasyonunu arttıran tüccarlar ve ellerinde tuttıkları dolar rezerviyle Türk lirasının değer kaybına yol açan yabancı bankalar krizin çözümü olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulmasına neden olmuştur (Keyder, 2014: 125 – 128). Bu cemiyetin temel amacı halkı yerel bazlı tüketime teşvik etmek ve ülke çapında bir tasarruf hareketliliği başlatmaktır (İlkin ve Tekeli, 2009). 1929 yılında çıkarılan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu

ile 1930'da yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu da yukarıdaki amaca benzer şekilde yabancı sermayeyle olan bağı koparmak adına ülke içi ekonomiyi güçlendirmeyi amaçlayan yasal düzenlemeler olarak nitelendirilebilir (Fişek, 1969: 67).

Devletçilik, bir ekonomi politikası olarak, devleti aygıtını yatırım ve üretim noktasında başat kılmayı amaçlamaktadır. 1934 yılındaki Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletin sanayi yatırımlarının düzenlenmesi amaçlanmış ve Sümerbank, Etibank gibi kuruluşlarla devlet ekonomi sektöründe atılımlar yapmıştır. Bunun yanında 1920'li yıllarda liberal anlayışın egemen olduğu dönemde özel sektör hakimiyetinde olan sektörler de tekrardan devletin tekeline geçmiştir. GSYH oranları da devletin ekonomideki etkinliğinin artmasına örnek gösterilebilir. 1920'lerin sonunda özel sektörün GSYH oranı %8 iken bu oran 1930'larla birlikte %5 gerilemiştir (Pamuk, 2017: 188 – 189). 1931 yılında ülkedeki firma sayısı 2300 iken takip eden yılda bu sayı 1473'e düşmüştür (Fişek, 1969: 68). Bu hamleler 1930'lu yıllarda Türkiye için bir büyüme dönemini işaret etse de 1930'ların büyümesi sadece devlet tarafından gerçekleştirilen sanayi hamleleriyle şekillenmemiştir. 1939 yılındaki verilere göre imalat sanayii ve madencilik alanında faaliyet gösteren devlet kuruluşu sayısının sadece 20 olması bu durumun açık göstergesidir (Pamuk, 2017: 190). Diğer yandan devletçi ekonomi politikalarının bir diğer önemli göstergesi de özel sektörün sermayesinin artışıdır. 1932 yılında yaklaşık 55 milyon TL toplam sermayeye sahip özel sektörün, takip eden yıllarda firma sayısı neredeyse yarıya inse bile sahip olduğu sermaye hemen hemen iki katına çıkmıştır. Böylelikle devletçi politikalar, rekabet eden firmalar arasında güçsüz olanları saf dışı bırakmış, rekabet kapasitesi yüksek olanları ise ayakta tutmuştur. Bu durumda devlet kapitalizmiyle birlikte devlet destekli bir tekelleşmenin var olduğu sonucuna varılabilir (Fişek, 1969: 70).

Cumhuriyetin ilk yıllarının ekonomiye etki eden bir başka önemli özelliği de demiryollarıdır. Her ne kadar Osmanlı'dan miras kalan dışa bağımlı bir ekonomik gerçeklik bulursa da söz konusu dönemde Cumhuriyet hükümetinin temel ideallerinden biri de demiryolları ile Ankara merkezli ülke içi bağlantıları kurmak olmuştur (Pamuk, 2017: 179). İç pazarın bütünleştirilmesi adına özel sektörün tamamlayıcısı konumunda bulunan devlet, demirağlarla kentleri sermaye birikiminin alanları olarak konumlandırmak istemiştir. Böylelikle devletin KİT'ler yoluyla ekonomik kalkınmayı Anadolu kentleriyle güçlendirmeyi amaçlaması ulus devletleşmenin temel niteliklerinden biri olarak düşünülebilir (Ataay, 2002: 57 – 58).

Devlet gelirlerinin 1920 – 1934 yılları arasında %40'a varan oranlarda artmasıyla bürokrasinin ekonomi üzerindeki kontrolünde de ciddi artışlar olmuştur. Böylelikle devlet kapitalizmi farklı bir boyuta gelerek, bürokrasi ve ekonomi arasındaki sınırları muğlaklaştırmış ve ekonominin millileştirme dönemi bürokratlar ile sanayi burjuvazisinin işbirliği içinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin deneyimlediği devletçilik, siyasal elitlerin burjuvazi ile koalisyonu sonucunda, tarım sektörünün tekelleşmeyle baskı altına alındığı, korporatist toplum modeline uygun yalıtılmış bir milli ekonomi yaratma eğilimindedir. Devlet, özel sektöre müdahale biçimleriyle bir anlamda oluşturulması istenen Müslüman burjuvaziye yeni kanallar açmıştır (Keyder, 2014: 134 – 139).

Devletçi iktisat politikalarının çalışma açısından önem taşıyan bir noktası da Anadolu merkezli burjuvazinin yaratılmasında söz konusu siyasaların ne denli etkili olduğu üzerinedir. Özellikle İstanbul ve İzmir merkezli sanayi girişimcilerinin özel sektör üzerindeki dominantlığıyla birlikte Milli burjuvazi yaratma idealinin neden Anadolu'nun diğer alanlarında bu denli belirgin olmadığı sorusu da sorulabilir. Bayırbağ'a (2007: 78) göre bu durumun iki önemli nedeni bulunmaktadır. Öncelikle Anadolu merkezli yerel burjuvazinin ulusal siyasaları etkileme gücü çok kısıtlıdır. Özellikle ekonomik ve siyasal düzeyde kuvvetli gücü bulunmayan bu yerel burjuvazinin, CHF'nin siyasal ve ekonomik olarak başat konumda bulunduğu bir dönemde ayrı bir görünürlük sahası yaratması olanaklı değildir. Diğer yandan İstanbul ile Anadolu arasında sermaye birikimi açısından bir farklılaşma olmaması ve ticaretin sermaye birikiminde baskın unsur olması da Anadolu'yu söz söyleme noktasında güdük bırakmıştır. Devlet müdahalesinin sınırlarının belli olmamasıyla ekonomik alan ile siyasal alan arasındaki rollerin muğlak kalması, bağımsız girişimcilerin ülke düzeyinde varlık göstermesini olanaklı kılmamıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014: 63 – 64).

1923 ile başlayıp 1946 yılında çok partili hayata geçilmesine kadar uzanan süreçte Devletçiğin ve milli burjuvazi yaratma isteğinin bir ulus devletleşme projesi olarak hayata geçirilmeye çalışılmasının kentler üzerinde de büyük etkileri olmuştur. Bir yandan modernleşme projelerinin kamusal alanda görünür olması diğer yandan da ulusal ekonominin yaratılması hususunda kentler büyük önem taşımaktadır. Özellikle Osmanlı'dan ideolojik bir kopuşu simgelemesi adına Ankara'nın başkent yapılması (Keskinok, 2006: 27) ulus devletin mekânsal olarak nasıl bir toplum yaratmayı istediğine dair kuvvetli bir delildir (Şengül, 2009: 114). Bu delil, temel düzeyde iki

amaca uygundur. Öncelikle Ankara'nın başkent olmasıyla siyasal olarak Cumhuriyetin Osmanlı'dan radikal bir ayrılığı temsil etmesi amaçlanıyorken diğer yandan da Anadolu'ya yakın bir merkezi otorite kurulması hedeflenmiştir (Keskinok 2006: 27). Ankara'da bir başkent yaratılması ideali dönemin koşullarında değerlendirildiğinde ekonomik açıdan çok da elverişli bir durum olmamasına karşın ulus devletleşmenin bütüncül yapısına uygun biçimde şekillenmiş (Keskinok, 2005: 30) ve anavatan düşüncesinin yaratılmasında Ankara'nın başkent olmasının büyük payı bulunmuştur (Şengül, 2009: 114).

Cumhuriyet döneminin kentleşme pratiklerinde Devletçilik anlayışının kamusal mekânlar oluşturulması noktasında da önemli sonuçları olmuştur. Savaştan çıkan şehirlere modern bir görünüm kazandırmak, halkın muasır medeniyetler seviyesine çıkmasına aracılık etmek, toplumsallaşmanın yaşanacağı mekânlar yaratmak bu dönemin temel siyasa projelerinden biri olmuştur (Keskinok, 2006: 42 – 44). Erken cumhuriyet döneminin mekânsal kurgulanışında görece tepeden inme ve merkezi devlet aygıtının hâkimiyetinde bir toplumsallaşma ideali aranabilir (Bayraktar, 2013: 324). Bu tepeden inme modernleşme pratikleri Cumhuriyetin kurucu kadrosunun yaratmayı amaçladığı muasırlaşma hedeflerine uygun olsa da kentsel düzeyde yeterince karşılık bulamayan siyasalar bir sonraki başlıkta da görüleceği üzere orta sınıf girişimciyi kentsel düzeyde daha görünür kılmıştır.

Ankara'nın başkent olarak konumlanmasına benzer bir yaklaşımla ulusal düzeyde bütüncül bir pazar yaratılması idealiyle de kentler, Cumhuriyet açısından önem taşımaktaydı. Bu bağlamda yeni ulus devletin kentleri, sermaye birikiminin sağlandığı mekânlar olarak da konumlanabilir (Ataay, 2001: 57). Nazilli, Ereğli ve Kırıkkale'de kurulan KİT'ler vasıtasıyla sermaye birikiminin Anadolu'ya eşit olarak dağıtılması amaçlanmış (Şengül, 2011: 115) ve ulusal pazarın bütünleştirilmesinin önemli bir hamlesi de devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylelikle kentleri demiryollarıyla birbirine bağlayarak Ankara merkezli bir ulusal kalkınma projesi oluşturulmak istendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarının, özellikle de 1930 sonrası devletçi politikaların hızlandığı dönemde, yerel siyaset deneyimini anlamak adına iki önemli mecraya başvurulmasında fayda vardır. Bunlardan ilki belediyeçilik deneyimleri (Tekeli, 2009; Bayraktar, 2013; Güler, 2013) diğeri de yerel seçimlerdir (Turan, 2008). Bu iki

deneyim de özellikle 1930'ların ideolojik açıdan Cumhuriyetin kurucu güçlerinin yerel siyaseti şekillendirmedeki hegemonya stratejileri adına kuvvetli ipuçları sunmaktadır.

Bayraktar (2013: 325) erken Cumhuriyet döneminin belediyeçilik deneyimlerinin temelinde halk nezdinde rıza yaratma amacının taşındığını ve buna bağlı olarak da üç başlıkta belediyeçilik deneyimlerinin dönemin ideolojik baskı aygıtları hakkında fikir verdiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki alternatif siyasi projelerin devlet aygıtı tarafından tasfiyesidir. Özellikle meclislerin belirlediği belediye başkanlarının bu duruma ek olarak merkezden de bir onay alması gerekliliği yerel siyasetin şekillenmesindeki ideolojik denetimi simgelemektedir. İkinci olarak, yukarıda da belirttiğimiz şekliyle, belediyeler yeni rejiminin simgeleri olarak faaliyet göstermektedir. Bu duruma ek ve üçüncü olarak da söz konusu kurumlar yeni bir yaşam tarzının belirleyicisi konumundadır. Bir başka ifadeyle, belediyeler konsolide edilmek istenen rejimin araçları konumundadır. Zira o dönemde kentlere siyasal otoriteyi kuvvetlendirme amacı güdülen bir işlevsellik tanımlanmış ve kentlerin modernleşme sürecindeki en etkin kurumu olan belediyelere "... siyasal olmayan hizmet kuruluşları" tanımı yapılmıştır (Şengül, 2009: 117).

Belediyelerin siyasetin görünür olduğu kurumlar değil de sadece kamusal hizmet sunumunu gerçekleştiren kurumlar olarak algılanması o dönemdeki parti – devlet bütünleşmesinin bir ürünü olarak görülebilir. CHF'nin söz konusu dönemdeki baskın konumuyla birlikte yerel ya da ulusal siyasetin nihai amacı, devletin organik toplum yaratma idealine (Buğra & Savaşkan, 2014: 63-64) yardımcı olmaktır. Bu ideal CHF'nin parti programına ve o dönemin siyasetçilerinin söylemlerine de yansımıştır. Yerel ya da ulusal düzeyde çoğulculuğun ya da demokrasinin bir amaç olmaması ve liberal düzene yapılan olumsuz göndermeler, dönemin parti – devlet bütünleşmesini anlamak adına önemlidir (Özbudun, 2011: 108 – 109). Bu bütünleşmeye resmi ideoloji yaratmak adına oluşturulan Halkevleri de ciddi katkılar vermiştir (Güler, 2013: 223). Böylelikle yerel düzeyde güç tek elde toplanmıştır. Bazı durumlarda belediye başkanı, parti başkanı ve Halkevlerinin başkanı aynı kişiye bazen de mülki idare amirleri tüm bu görevleri tek elde yürütebilme yetkisine sahip olmuştur (Tekeli, 2009: 52 – 53; Özbudun, 2011). Özellikle il özel yönetimlerinin de belediye kurumlarına göre daha baskın aktör olması ve bu kurumların büyük toprak sahipleriyle anlaşma noktasında uzlaştırıcı konumda olması da devletçiliğin yerel siyaseti şekillendirmedeki başatlığını ispatlayıcı niteliktedir (Güler, 2013: 219).

Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçiş deneyiminin de yerel siyaset açısından önemli sonuçları olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) 99 gün süren ömrü (Emrence, 2006) ve bu dönemde yapılan 1930 Yerel Seçimleri bu durumun en göze çarpan deneyimleridir. SCF, Mustafa Kemal Atatürk'ün bizatihi isteğiyle yakın arkadaşı Fethi Okyar'a kurdukları, Cumhuriyet devriminin ana ilkelerine bağlı kalması ümit edilen ve istenen, CHF'nin iktidardaki gücünü sarsmaması beklenen ve Mecliste ekonomik konularda görece kısıtlı da olsa bir denetim ve eleştiri mekanizması olarak işlev görmesi amaçlanan bir muhalefet partisi olmuştur (Özbudun, 2011: 94). İktidara ve Cumhuriyetin temel ilkelerine bağlı bir muhalefet partisinin kurulmasında iki temel amacın bulunduğu belirtilebilir. Bunlardan ilki özellikle iktisadi bunalımların toplumda yarattığı sıkıntıyı kanalizetmek ve diğeri de rehabet içinde bulunduğu düşünülen CHF'nin silkinmesini sağlamaktır (Zürcher, 2002: 260'dan aktaran Turan, 2008: 37). Zira dönemin krizinin sadece ekonomik krizden ibaret olmadığı, siyasal anlamda da toplumda bir hoşnutsuzluk olmasının ekonomik krizle perçinlendiği belirtilebilir. Bu bağlamda SCF, denetimli bir muhalefet partisi olarak varlığını sürdürse de, parti siyasaları açısından CHF'den farklılık göstermekte ve SCF'nin konumlandığı yer, CHF'nin devletçi, merkezîyetçi ve seçkinci politikalarının aksi yönü olmaktadır (Emrence, 2006: 17). İktisadi açıdan da SCF Tek Parti iktidarından farklı bir konumda bulunarak devlet kapitalizmine karşı bağımsız girişimciliği ve liberal ekonomiyi savunmaktadır (Yılmaz, 2002). Parti programıyla da CHF'den farklı bir konumda bulunan SCF, ekonomik krize karşı çözüm yollarını parti programında belirtmiş ve vergi sorununa eğilerek halkın vergileri ödemeyecek duruma gelmesinin ulus nezdinde ciddi bir sorun yarattığının üstünde durmuştur (Emrence, 2006: 80 – 82).

SCF, 1930 yerel yönetim seçimlerinin arifesinde halk nezdinde büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu destek özellikle Batı Anadolu'nun, Ege Kıyıları'nın ve Karadeniz'in belli bölgelerinde yoğunlaşmış ve gelir vergisinden kaynaklanan kentsel krizlere karşı bölgenin ileri gelenleri ve tüccarları SCF nezdinde bir araya gelmiştir (Emrence, 2000: 34 – 42). Gözle görülür biçimde halk desteğiyle karşılanan SCF'ye karşı CHF kanadından da bazı endişeler yükselmeye başlamıştır. Yurt gezisine çıkan Fethi Bey'in İzmir'e seyahatinden önce halkın SCF'ye büyük destek göstermesi dönemin Adalet Bakanını endişelendirmiş ve Bakan, Mustafa Kemal Atatürk'e bir telgraf çekerek bu endişelerini dile getirip, Fethi Bey'in İzmir'e gelmemesinin daha yerinde olacağını

belirtmiştir (Turan, 2008: 39). Bu bağlamda CHF'nin temel amacı da büyük bir halk desteğini arkasına alma potansiyeline sahip olan SCF'yi baskı altına almak olmuştur (Emrence, 2006: 165). Özellikle Tek Parti iktidarından hoşnutsuz olan farklı grupların aynı çatı altında buluşması sebebiyle de SCF'ye yöneltilen suçlamalar da birbirinden bağımsız sıfatlardan oluşmuştur: *komünist, anarşist, gerici, gavur, vb.* (Turan, 2008: 47).

1930 Yerel Seçimleri böyle bir atmosferde gerçekleşmiştir. Bu seçimler Türkiye'nin Yerel Siyaset panoraması içinde önemli bir yerde tutulabilir. Bu durumun temelinde köylülere seçme hakkının tanınması, gayrimüslimlerin SCF'nin seçim listelerinde yer bulması ve 1930 Belediye Yasası'nın düzenlemeleriyle bir seçim ortamının oluşturulması gelmektedir (Emrence, 2000: 43). 502 belediye için yapılan seçimden 42'sini SCF kazanmıştır (Turan, 2008: 56). Fakat SCF'nin sadece 37 vilayette seçime girdiği düşünülürse (Emrence, 2000: 44) bu durum büyük bir başarı olarak nitelendirilebilir. İzmir ve Aydın'da büyük bir başarı yakalayan SCF, Samsun ve Silifke (o zaman il statüsünde olan) illerini kazanarak seçimlerde büyük bir sükse yapmıştır (Turan, 2008: 56 – 57; Emrence, 2000: 44). Lakin söz konusu seçimlerin adil ve eşit bir ortamda yapılmadığına dair birçok kuvvetli delil bulunmaktadır. Bu delillerin başında mülki idare amirlerinin ve kolluk kuvvetlerinin seçimlerdeki tutumlarıyla ilişkilidir. Konya, Adana, İzmir (Bornova ve Ödemiş), Manisa (Akhisar, Salihli, Turgutlu) bürokratik aygıtların ve kolluk kuvvetlerinin seçimlerde CHF lehine çalıştığı il ve ilçeler olarak belirtilebilir. Böyle bir ortamda yerel siyasetin temel belirleyici unsurun, yukarıda genel hatlarıyla belirtildiği şekliyle, yine devlet aygıtının kendisi olduğu söylenebilir. Devlet söz konusu dönemde hem hâkim sınıfların yerel düzeyde baskın olmasını sağlayacak iktisadi düzenlemeleri parti bürokrasisiyle birlikte şekillendirirken diğer yandan da yerel siyasetin aktörlerini seçici biçimde belirlemiştir. Bu durum 1946 yılıyla birlikte çok partili hayata geçiş sürecinde iktidarın yarattığı alanın dışında kalan tüccarların, orta sınıfların, köylünün ve genel anlamda halkın güçlü bir muhalefet istemesinin zeminini hazırlamıştır (Emrence, 2001: 47 – 48).

Özetle, erken Cumhuriyet dönemi ulusal burjuvazi yaratılması idealine bağlı olarak devletçi politikaların baskın olduğu ve İstanbul – İzmir merkezli sermayenin Anadolu sermayesine oranla daha baskın bir konumda olduğu bir zaman aralığını simgelemektedir. Kaynak yaratma idealiyle sanayi yatırımlarına öncelik verilmesi, kentlerin bu sanayi yatırımlarına kıyasla düzenleme biçimlerinden mahrum kalması ve

böylelikle orta sınıflarla – küçük ölçekli çıkarların kentsel düzeyde baskın olması bu dönemin temel karakteristikleri olarak nitelendirilebilir (Şengül, 2011: 120). Diğer yandan devletin düzenleyici rolünün kentsel düzeyde gerekli araçlarla sağlanamamasının yanında devletin siyaseten yerel düzeyde karar alma süreçlerine müdahil olması ve merkezi devlet aygıtı tarafından belirlenmiş siyasaların merkezin yereldeki failleriyle yerel yatırımlara ve yaşam düzenlemelerine dönüşmesi de söz konusu dönemin kentsel deneyimi açısından önemli bir dönemeci ifade etmektedir (Bayraktar, 2013: 326). Bu bağlamda parti – devlet aygıtı bütünleşmesinde liberal ekonomiyi hayata geçirecek şartların mevcut olmayışı ve bu durumun devlet kapitalizmini sermaye – bürokrasi ilişkilerinde belirleyici kılması, CHF’yi erken Cumhuriyet döneminde yerel siyaset düzeyinde keskin olarak görünür kılsa da, devlet kapitalizminin yarattığı koşulların dışında kalan çevre unsurları ve bu unsurları temsil etme kabiliyetine sahip orta sınıflar ve tüccarlar çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti (DP) etrafında toplanmıştır.

3.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş: Demokrat Partili Yıllarda Yerel Siyaset Deneyimi

Türkiye’nin erken Cumhuriyet döneminde deneyimlediği devletçilik prensibi ve bu ilkenin iktisadi ve siyasi alandaki belirleyiciliği İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün temel momentlerinden birini de uluslararası düzeydeki ekonomik sistemin yeniden düzenlenmesi oluşturmaktadır. Bu dönüşüm ve düzenleme, genel anlamda Savaşın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmayı ve yeni birikim stratejilerinin oluşmasını sağlayacak koşulları yaratmayı amaçlamaktadır (Pamuk, 2017: 223). Bu koşulların temel bağlamını da uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların dünya ekonomisi üzerinde daha fazla etki etmesinin önünün açılması oluşturmaktadır (Pamuk, 2017: 224). Bir başka ifadeyle, Soğuk Savaş döneminde Dünya siyasetinin iki kutuplu bir yapıya evrilmesiyle Sovyetler Birliği’nin dışında konum arayan ülkeler için A.B.D. öncülüğünde bir ekonomik kalkınma hamlesi yaratılması için mevcut koşullar hazırlanmıştır.

Türkiye’de bahsi geçen liberal siyasalara karşı 1945 sonrası olumlu bir tutumun mevcut olduğuna dair birçok görüş bulunmaktadır (Bayırbağ, 2007; Boratav, 2005; Buğra & Savaşkan, 2014; Keyder, 2014; Öz, 1998; Özbudun, 2011; Sunar, 2010; Zürcher, 2000). Bu görüşlerin temelinde de CHP’nin iktidarda olduğu Tek Partili

yönetim yapısının hem halk hem de ticaret burjuvazisi nezdinde yarattığı olumsuz hava yatmaktadır (Zürcher, 2000: 299). Zaten halkın CHP iktidarından duyduğu hoşnutsuzluğun yansımaları ilk çok partili hayata geçiş denemesiyle SCF özelinde hissedilmiştir. Lakin söz konusu dönemde Cumhuriyetin kurucu elitleriyle anlaşma içinde bulunan ve bir anlamda Zürcher'in (2000: 299) ifadesiyle “...*rejimin koalisyon unsuru*” olan sermaye sınıfı da CHF'nin korporatist politikalarından memnun değildir. Bu duruma neden olan en temel unsur da vergilerdir. Görece daha küçük ölçekli üretim yapan tüccarlar Varlık Vergisi sebebiyle ekonomik açıdan güçsüzleşmiştir (Pamuk, 2017: 225). Aynı şekilde büyük toprak sahipleri de Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Sebebiyle Tek Parti iktidarının ekonomik siyasalarından olumsuz şekilde etkilenmiştir (Zürcher, 2000: 301). Böylelikle Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki mevcut birliktelik denge kaybına uğramış ve devlet kapitalizminin tüccarlara ve büyük toprak sahiplerine yüklediği vergiler, tüccar ve toprak sahiplerini CHP'nin devletçi politikaları karşısında konumlamıştır (Bayırbağ, 2007: 83). Bu konumlanmanın da büyük ölçüde liberal siyasaların uğrağında olması şaşırtıcı değildir. Keyder bu durumu öznel ve nesnel çıkarlar temelinde tartışmaktadır. Keyder'e göre (2014: 148 – 149) 1945 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti nüfusunun hatırı sayılır bir kesimini küçük üreticiler oluşturmaktaydı. Diğer yandan devlet aygıtının bürokrasi eliyle fiyatlar üzerinde etki etmesi, kolluk kuvvetleriyle üretilen mallara el koyması ve devlet kapitalizmi sonucu oluşan tekeller doğal yollarla devletçi politikalarından kurtulmayı isteyen bir üretici sınıfın varlığını nesnel düzeyde yaratmıştır. Öznel olarak da söz konusu üretici sınıfın zenginleşme ve iktisadi kalkınmayı amaç edinmesini mümkün kılan bir iktisadi hava da mevcuttur. Bu hava bir yandan tarımsal gelirin artması diğer yandan da Soğuk Savaş döneminde A.B.D.'nin Türkiye'yi de kapsayan bir ekonomik kalkınma programı oluşturmasıyla meydana gelmiştir. Bir başka ifadeyle, küçük üreticiler bağlamında şekillenen öznel ve nesnel çıkarlar devletçi politikaların maliyetlerinin kendilerine, faydalarının da devlet kapitalizmiyle eklemli seçkin sınıfına yaradığına dair (Keyder, 2014: 150) kuvvetli bir inanca sahiptir. Böylelikle devletçilik halk, küçük üreticiler, toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi gözünde (zaten var olduğu şekliyle) büyük bir itibar kaybına uğramıştır.

Devletçi politikalara karşı olumsuz seslerin yükselmesinin diğer bir sebebi de siyasal liberalleşme söyleminin Soğuk Savaş döneminde hissedilir olmasıdır. Lakin liberalleşme yönündeki bu özlem sadece ülkenin kendi iç dinamikleriyle değil dünya

konjonktürünün etkisiyle de şekillenmiş ve dönemin bir diğer önemli özelliği de demokratikleşme ve liberalleşme yönündeki dış baskılar olmuştur. Bu baskının salt biçimde bir zorlamadan ziyade Soğuk Savaş döneminde A.B.D.’nin Avrupa ülkeleriyle kurmak istediği ittifaktan kaynaklanmaktadır. Bu ittifakın temelinde de Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş döneminde güçlenen konumu gelmektedir. Özellikle 1920 ve 1930’lu yıllarda Türkiye’nin dış siyasetinde önemli bir konumda bulunan Sovyetlerle 1940’lı yıllarla başlayan gerilim neticesinde Türkiye, A.B.D.’nin yanında ve tarafında durmayı bilinçli bir tercih olarak deneyimlemiştir (Pamuk, 2017: 226; Zürcher, 2000: 302 – 303). Bu tercihin temelinde Truman Doktrini ve Marshall yardım planından yardım alma isteği bulunmaktadır (Özbudun, 2011: 123). Söz konusu plan Sovyet tehdidi altında bulunan ülkeleri korumayı ve bu ülkelere askeri ve mali yardım konularında bulunmayı taahhüt etmektedir (Zürcher, 2000: 304). Hem Sovyetler tehdidinden kurtulmak hem de ekonomik dar boğazdan A.B.D. yardımlarıyla çıkmak adına ülkenin Tek Parti döneminde Dünya nezdinde çizdiği otoriter algıyı değiştirmek de siyasal liberalleşme arzusunu beraberinde getirmiştir. Böylelikle dış baskı olarak adlandırılan A.B.D.’nin konumu salt biçimde bir zorlamadan ziyade tek parti aleyhtarlığını ve demokrasinin yaratabileceği fırsatları ülke siyasetinde önemli bir konuma taşıması olmuştur (Öz, 1998: 29). Diğer yandan iktisadi bağlamda liberalizm lehine kuvvetli bir desteğin bulunması da komünizmden kurtulmanın reçetesi olarak algılanmıştır (Buğra & Savaşkan, 2014: 66). Bu reçetenin hayata geçirilmesini sağlayacak koşullar da 1946 yılından sonra Türkiye’nin uluslararası konjonktüre uyum süreciyle birlikte kolaylaşmıştır. IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliğine 1947’de CHP iktidarında, NATO’ya ise 1952 yılında DP iktidarı süresince üye olunmuş ve A.B.D. ile ekonomik açıdan yakınlaşmayı çözümün tek yolu olarak gören onlarca danışman ve uzman liberal ekonomiye geçişin şartlarını oluşturmuştur (Boratav, 2005: 100). Elbette bu istek 1950’den sonra daha da artmış ve Kore Savaşı’nda A.B.D.’ye taraf olmanın getireceği iktisadi büyüme beklentisi doğmuştur. Dolayısıyla 1950’ler Demokrat Parti’nin kuruluşu ve siyasa politikalarıyla önemli değişimlere sahne olan bir dönemi temsil etmektedir (Bayırbağ, 2007: 83).

1950 seçimleri ve DP’nin iktidara gelmesi Türk siyasal hayatında bir dönüm noktası olmuştur (Öz, 1998: 31). Bu dönüm noktalarının başında meclis vekillerinin değişen imajı gelmektedir. CHP’nin tek parti iktidarından farklı olarak bu dönemde vekiller daha genç ve merkez – çevre ayrımında taşrayı temsil eden unsurlardan

gelmektedir. Vekillerin çoğu tüccar ya da hukuk eğitimi almış kişilerdir. Özellikle eski bürokratlar siyasi arenada kendine yer bulamamıştır (Keyder, 1987: 159; Zürcher, 2000: 321). Dolayısıyla söz konusu meclis yukarıda da belirtildiği şekliyle erken Cumhuriyet döneminde devlet kapitalizminin nimetlerinden yararlanan fakat Soğuk Savaş döneminde A.B.D. güdümlü liberal politikaları arzulayan küçük üreticilerden ve taşra eşrafından oluşmaktadır. DP'nin başarısının Türkiye'de sermaye sınıfı açısından da bir karşılığı bulunmaktadır. Zira devletçi politikalara karşı daha önceki dönemde de ciddi bir muhalefet yükselmiş ve bu durum SCF deneyimiyle somutlaşmıştı. Lakin DP'yi iktidara taşıyan küçük burjuvazi 1930'ların ekonomik buhranında bir maceraya atılmamış ve CHF iktidarına karşı başarı yakalayamayacağını anlayınca sessiz kalarak doğru zamanı beklemiştir (Keyder, 2014: 155). Bu bağlamda DP'nin başarısı kendini iktidar bloğu dışında gören tüm çevre unsurların doğru zamanda bir araya gelmesi olarak yorumlanabilir.

Adnan Menderes önderliğinde kurulan DP'nin Türk siyasi hayatındaki bir diğer önemli özelliği de siyaset ve bürokrasi arasındaki ayrımı somutlaştırmasıdır. Özellikle tek Parti iktidarı döneminde seçilmişlerin merkezi idarenin isteklerini yerine getiren sıradan failler olması ve siyasi temsilin parti – devlet bütünleşmesi bağlamından farklı düşünülmemesi nedeniyle siyaset sadece seçkinlerin işi olarak görülmüş ve DP bu durumu alaşağı ederek 'Önce Millet' sloganıyla seçimlere gitmiştir (Keyder, 2014: 147). DP'nin başarısının temelinde popülist politikaların etkisi büyüktür. Sunar'a göre (2010: 47) DP Türkiye'de popülizmin öncüsüdür. Söylemin popülistliği büyük oranda CHP karşıtlığı üzerinedir. DP'ye göre devletin kurucu elitleri ve bürokratları halkı siyasi ve ekonomik anlamda ezmiş ve devlet kapitalizminin iktisadi yükünü halkın omuzlarına yüklemişti (Keyder, 2014: 153). Böylelikle CHP'nin halkçı ideolojisi, DP özelinde bir dönüşüme uğramıştı. CHP'nin halkçı ideolojisi, modernleşme projesinin bir ürünü olarak halkın isteklerine cevap vermek yerine onu ilerici bir hareketle dönüştürmeyi amaçlamıştır (Sunar, 2010: 54). Fakat DP'nin söylemi halkı dönüştürmeyi amaçlamaktan çok, tek Parti iktidarından hoşnutsuz olan grupları bir ittifak içerisinde birleştirmektir. Diğer yandan DP, popülist söylemlerinde yer verdiği anti – devletçi tavrı iktidara geldikten sonra bürokrasi üstünde ciddi şekilde hissettirmiştir. Bazı bürokratlar emekli edilmiş, bürokratları ayrıcalıklı konumlandırılan yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilmiş ve mülki idare sisteminin etkinliği

azaltılarak üst düzey yönetici kadrolara teknik eğitim almış kişiler getirilmiştir (Öz, 1998: 35).

DP'nin ekonomi politikası devletçi politikalardan sıyrılmak, açık ve tarıma dayalı bir büyüme paketi geliştirmek, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve devlet fabrikalarını satmak üzerine kurulmuştur (Fişek, 1969: 85; Pamuk, 2017: 226). Tarıma dayalı büyüme ve dışa bağımlı ekonomi oluşturmak yukarıda da belirtildiği üzere A.B.D.'nin arzu ettiği bir ekonomi modelidir. Bu sistem 1954 yılına kadar -ithal ikameci ekonomi politikaların hayata geçirildiği dönem- başarıyla devam ettirilmiştir. Tarımsal ürünlerin üretilmesindeki artışla birlikte elde edilen gelirin ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Kişi başına gelir % 28 ve ihracat gelirleri de yaklaşık olarak % 50 oranında artmıştır (Keyder, 2014: 165). Bu iyileşmenin temelinde Kore Savaşı nedeniyle A.B.D.'nin Türkiye de dâhil olmak üzere başka ülkelerden hammadde stoklama ihtiyacı bulunmaktadır (Pamuk, 2017: 229). Diğer yandan ithalat oranlarında da ciddi artışlar mevcuttur. Marshall yardımlarından alınan fonlarla tarımsal araçların ithalatı fazlalaşmış ve devlet topraklarının ekili olmayan kısımlarının küçük üreticilere dağıtılmasıyla da tarımdan elde edilen gelir hatırı sayılır bir seviyeye ulaşmıştır (Pamuk, 2017: 227 – 228).

DP'nin 1950 seçimlerinden sonraki başarısının bir diğer temel özelliği de patronaj ilişkilerini kullanmadaki başarısından kaynaklanmaktadır. Özellikle CHP iktidarının parti – devlet bütünleşmesi bağlamında bürokratik aygıtlarla siyasal ve ekonomik bağlamda bir vesayet uygulaması neticesinde bürokratik hegemonyaya alternatif olarak DP özelinde patronaj ilişkileri geliştirilmiştir. Bu patronaj ilişkileri temel bağlamda partiyle iyi ilişkiler kuran/ partiyi destekleyen vatandaşların, küçük üreticilerin, ticaret burjuvazisinin bürokrasi dışı yollarla kaynaklara ulaşması ve kaynaklardan yararlanabilmesi üzerine kurulmuştur (Sunar, 2010: 59). Patron – müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi partiye oy veren bölgelere elektrik, yol, su gibi hizmetlerin gitmesini sağlamıştır (Heper ve Keyman, 1998: 262). Böylelikle bürokrasiye alternatif olarak geliştirilen patronaj ilişkileri DP'nin 1954 seçimlerinde başarı sağlamasında da önemli bir faktör olmuştur.

1960 darbesine kadar devam eden Demokrat Parti iktidarını ekonomik bağlamda salt biçimde liberal olarak tanımlamak olanaklı değildir. İktidarının ilk dört yılında uyguladığı liberal ekonomik büyüme politikalarında başarılı olan DP, söz konusu

popülist politikalarından devam eden yıllarda verim alamamış ve ithal ikameci politikalara isteksiz de olsa yer vermiştir. Bu durumun birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle Kore Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünya konjonktüründe Türkiye'nin tarım ihracatını arttıran olumlu hava kaybolmuş ve tarımsal gelirler düşmüştür (Pamuk, 2017: 231). Fakat söz konusu dönemde DP hükümeti tarımsal üretimden elde edilen gelirin azalmasına karşılık yürüttüğü dışa açık büyüme politikalarından vazgeçmemiş, aksine daha çok dış yatırım almıştır (Keyder, 2014: 166). Diğer yandan ekonomik büyüme siyasetlerinin uzun vadeli planlanmayışıyla kalkınmanın bir öncelik olarak hayata geçirilmemesi, anti – devletçiliğin planlama karşıtlığına evrilmesi ve ithal ikameci dönemi de kapsayan on yıllık süreçte endüstri yatırımlarının efektif olmayan yerlere yapılması da DP'yi' iktisadi anlamda başarısızlığa sürüklemiştir (Zürcher, 2000: 328). Bu başarısızlık ekonomik anlamda DP hükümetini liberal siyasalardan da koparmıştır. Fiyat denetimi, döviz kullanımı ve ithalattaki sınırlamaların artmasıyla (Pamuk, 2017: 232) ithalatı ikame eden sanayi yatırımlarına öncelik verildiği bir dönem, 1954 yılıyla birlikte başlamıştır (Ataay, 2002: 59). İthal ikameci sisteme yönlenmenin sonucunda sanayi ve tarım sektörlerinin büyüme oranları da değişmiş ve milli gelir içerisinde sanayinin payının yüzde 10 oranında artmasına karşılık tarımdan elde edilen gelirin oranı düşmüştür (Keyder, 2014: 168). Dolayısıyla 1954 sonrası DP'nin ithal ikameci politikaları uygulaması bir tercihten ziyade bir zorunluluktur. Dış ticaret dengesi korumaya çalışılsa da dış ticaret açıkları ortadan kalkmamış ve kamu kesimiyle özel sermaye birikimi bu dönemde sadece işlevsel düzeyde eklektik bir bütünlüğe ulaşabilmiştir (Boratav, 2005: 109).

Çok partili hayata geçişin ve Demokrat Parti iktidarının Türkiye'nin kentleşme sürecinde de büyük etkileri olmuştur. Fakat bu sürecin planlı bir şekilde ilerlediğini söylemek olanaklı değildir. Tarımda makineleşme sonucunda (Keyder, 2014: 169) tarımsal üretim yapan kırsal kesimin kente göçü artmıştır (Zürcher, 2000: 329). Bu plansız göçler plansız kentleşmeyi de beraberinde getirmiş ve gecekondulaşma büyük şehirlerde artmıştır. Böylelikle kentsel yaşam içerisinde emekçi güçlere dönüşmüş bu göç eden kitle 1960 darbesine kadar DP hükümetinden desteğini çekmemiştir. Keyder (2014: 170) bu durumu iki bağlamda değerlendirmektedir. Öncelikle göç eden kitle kentin nimetlerinden faydalandığı için kırdan kente göç aslında göç eden kitle için olumsuz bir durum olmamıştır. Diğer yandan göç ettikleri kentin (özellikle İstanbul özelinde) hâkim sınıflarından kültürel olarak da ayrı düşen yeni kentliler sağ popülizmi

kendilerine daha yakın görmüşlerdir. Hatta DP sonrası dönem de söz konusu göçmenlerin merkez sağ partilere desteğiyle devam etmiştir. Böylelikle DP hem siyasal hem de ekonomik anlamda liberal siyasalarda başarısız olsa bile seçim başarısını 1960 darbesine kadar devam ettirmiştir.

Yukarıda bahsedilen durumun Türkiye'nin yerel siyaset deneyimi açısından da önemli sonuçları olmuş ve 1950'li yılların yerel siyaset deneyimi aslında Türkiye'nin ulusal düzeyde yaşadığı siyaset deneyiminden farklı şekillenmemiştir. Bir başka ifadeyle, Soğuk Savaş sonrası dönemin liberal ve çoğulcu havası ile tarıma dayalı ekonominin yarattığı kentleşme, kentlerin hâkim unsurlarında kırılma yaratmıştır. Bu kırılma yerel düzeyde seçim siyasetini de etkilemiştir. Buna bağlı olarak kentlerdeki hâkim yapının ve sermaye birikim süreçlerinin değişmesi de merkezi devlet aygıtının patronaj ilişkilerini yönlendirmedeki tutumunu da etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin kentleşme deneyimi (Şengül, 2009) yerel siyasetin hangi yapısal unsurlarla değiştiğinin anlaşılması adına önemli bir başlangıç olacaktır.

Türkiye'nin hızlı ve düzensiz kentleşme deneyiminin Soğuk Savaş sonrası dönemde gözle görülür biçimde hissedilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Tekeli'nin (2009: 122) belirttiği şekliyle bu durum aslında ülkenin ulusal düzeyde deneyimlediği siyasal ve ekonomik değişimlerle ilgilidir. Bu bağlamda ülke ekonomisinde piyasa hâkimiyetinin artması ve ulaşım imkânlarının büyük ölçüde karayolu üzerinden sağlanmasıyla kırdan kente göç etmenin potansiyeli oluşturulmuştur. Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere tarıma dayalı ekonominin Marshall yardımlarıyla birlikte makineleşmeyi arttırmasıyla da emek gücü kırsal yapıda gözle görülür biçimde artmış ve kentlere göç etmiştir (Şengül, 2009: 122). Lakin kentlere göç eden nüfusun plansız bir şekilde şehre dağılmasıyla da barınma sorunu ortaya çıkmış ve gecekondulaşma 1950'lerde büyük kentlerde ciddi bir sorun yaratmıştır. Tartışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere yasal düzenlemelerle kentin yeni sakinleri gecekondularına oturma izni alabilmiş ve yol, su, elektrik gibi kentsel kamusal hizmetleri oturdukları bölgeye siyasal kanallarla sağlamışlardır (Pamuk, 2017: 231). Lakin kente göçün tek nedeni tarımda makineleşmenin yarattığı ihtiyaç fazlası emek gücü değildir. Toprak sahiplerinin topraksız köylü karşısında ekonomik açıdan güçlenmesiyle kırsal alanın köylü nüfus açısından cazibesinin kaybetmesine karşılık kentlerin bu yeni göçmenlere kamusal

hizmet ve yeni iş imkânları sağlaması da söz konusu göçün temel dinamiğini oluşturmuştur (Kıray, 1998).

Kentlere göç kentlerin sosyal yapısında da değişimler yaratmıştır. Şengül'ün (2009: 124) gerilimli ve çelişkili olarak ifade ettiği bu yeni ortam kentin egemen unsurlarıyla kente göç eden nüfus arasında ikircikli bir yapı oluşturmuştur. Zira CHP'nin tek parti iktidarında kentsel kaynakları elinde bulunduran merkezi devlet aygıtının siyasal otoritesi yeni göç dalgasıyla sarsılırken, diğer yandan da erken Cumhuriyet döneminde kentlerde egemen olan orta sınıflar da yeni göçmenlerle gerilimli bir ilişki içerisine girmiştir. Bu gerilim neticesinde kentlere göç eden bu yeni nüfusun kente adaptasyonları yine kendi kurdukları ilişkiyel ağlarla mümkün olabilmıştır. Kıray'ın (1998) tampon mekanizma olarak ifade ettiği hemşerilik ve akrabalık ilişkileri söz konusu nüfusun yerleşim süreçlerini etkin biçimde belirlemiştir.

Gecekondulaşma, kentlerde kentsel kamusal hizmetlerden faydalanma konusunda artan mahrumiyet, küçük üreticilerin ve özel girişimi destekleyen üreticilerin artması ve merkez – çevre karşıtlığında çevre unsurları temsil etme kapasitesine sahip DP'nin ülke genelinde bir sempati kazanması genel seçimlerde olduğu gibi yerel seçimlerde de iktidar yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. 1950 yılında yapılan genel seçimlerin akabinde Türkiye'de yerel seçimler muhtarlık, belediye meclisi ve il genel meclisi düzeyinde yapılmış ve DP bu üç alanda da CHP'den iktidarı devralmıştır (Turan, 2008: 87). Aynı yıl yapılan yasal düzenlemeyle birlikte yerel seçimlerin iki yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır (Görmez, 1997: 124; Turan, 2008: 88). 1952 yılında yapılan belediye seçimlerinde de DP, CHP'ye karşı üstünlük kazanmıştır. 1955 ve 1957 yıllarında yapılan belediye seçimlerinde de DP'nin üstünlüğü bulunmaktadır. Lakin DP'nin bu üstünlüğüne rağmen ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar ve ithal ikameci politikalara dönüşle birlikte DP'nin devlet aygıtını bir baskı unsuru olarak kullandığını da belirtmek gerekmektedir. CHP'nin 1930'larda uyguladığı politikalara benzer şekilde DP de, ekonomik siyasaların açmazı girdiği dönemlerde devlet aygıtını siyasi bir baskı mekanizması olarak kullanarak kendisine oy vermeyen bazı illeri ilçeye dönüştürmüştür (Turan, 2008: 97).

Yerel siyasetin en önemli unsurlarından biri olan yerel meclislerin temsil profili de ulusal siyasette yaşanan dönüşüme benzer şekilde değişmiştir. Güler'in (2013: 230 – 231) belirttiği şekilde küçük üretici ve esnaf hâkimiyeti DP iktidarı boyunca yerel

meclislerdeki etkinliğini arttırmıştır. Fakat burada üstünde durulması gereken nokta söz konusu çevre unsurların yerel meclislerdeki temsilinin yeni olmadığı üstünedir. Erken Cumhuriyet döneminde de söz konusu unsurlar yerel meclislerde temsil bağlamında etkilidir. Fakat DP iktidarında yaşanan yereldeki dönüşüm Güler'in (2013: 231) ifadesiyle bürokrat kökenlileri yerel meclislerden dışlamış ve tarıma dayalı ekonomik kalkınma ve liberalleşme hamleleri yerel meclislerin de küçük üreticiler tarafından temsil edilmesinin önünü açmıştır. 1930 yılında yapılan yerel seçimlerde toprak sahiplerinin ve küçük üreticilerin yerel meclislerde temsili % 19 civarındayken bu oran 1950'lerin ortasında yapılan yerel seçimlerde % 29'a çıkmıştır (Bayraktar, 2013: 327).

Seçim siyasetiyle yerel iktidar yapısındaki dönüşümün incelendiği noktada üstünde durulması gereken bir diğer önemli alan da belediye yönetimlerinin yapısıdır. 1945 – 1960 yılları arası dönemde belediye yönetimlerinin yapısını ve işleyişini değiştirmeyi amaçlayan bazı girişimler ve düzenlemeler olmuştur. Bu girişimlerin başında 1945 yılında kurulan Türkiye Belediyeler Birliği gelmektedir. Tekeli'ye (2009: 126) göre 'birlik' ifadesinin önemli bir anlamı bulunmaktadır. Devletçi politikaların ve idari vesayet baskın olduğu bir dönemde kurum yerine birlik ifadesinin kullanılması, devlet aygıtının hâkimiyet alanı dışında daha demokratik ve yerel temsile dayalı bir belediye yönetimi idealinin beklendiğine dair bir yoruma sebebiyet vermiştir. Söz konusu dernek, idari ve mali özerkliği savunarak merkezi devletin onamasından geçmeden, doğrudan halkın seçtiği belediye başkanlarının belediyeleri yönetmesini ve belediye yönetimlerinin mali açıdan serbestleşmesini savunmuştur. Yerel yönetimleri ilgilendiren bir diğer önemli konu da yerel yönetimlerin gelirleriyle ilgilidir. 1952 yılında belediyelerin merkezi bütçeden aldıkları pay % 16.1 oranına yükselmiştir (Bayraktar, 2013: 328). Lakin bu düzenleme de belediyelerin demokratikleşmesi ve özerkleşmesi konusunda güçlü bir adım olarak nitelendirilmemektedir. Belediyeyi mali açıdan daha güçlü kılacak olan düzenleme büyük ölçüde gelirin niteliğini değiştirecek temel mahalli vergi düzenlemesinin yapılmasıyken, sadece merkezi bütçeden alınan payların artması belediyelerin merkeze olan bağımlılıklarını arttırmıştır (Tekeli, 2009: 128). Merkez ile yerel faillerin ilişkisi mali açıdan yeniden konumlanırken yereldeki güçler arası ilişkilerde de dönüşümler yaşanmıştır. İl özel yönetimlerinin eğitim ve yol yapımı konusundaki bazı görevlerinin merkezi yönetim tarafından üstlenilmesi ve illere yatırımların özel sektör tarafından gerçekleşmesi il özel yönetimlerini belediye yönetimleri karşısında güçsüzleştirmiştir (Güler, 2013: 236). Söz konusu dönemde

belediye yönetimlerini mali açıdan etkileyen en önemli gelişmelerden biri de İller Bankası'nın kurulması olmuştur (Tekeli, 2009: 128). Bu banka Belediyeler Bankası ve Belediyeler İmar Heyeti'nin birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur (Bayraktar, 2013: 328; Güler, 2013: 237). İller Bankası'nın kurulmasıyla resmi olarak artık il ve ilçeler dışında köylere de kaynak aktarımı konusunda bir imkân doğmuştur. Köylerin devletin resmi gelirinden artan payı almasının önünün açılması (Ayman Güler, 1997: 45 – 46) İller Bankası'nın yerel yönetim yapılanması içerisindeki önemi göstermektedir. Bir başka ifadeyle, devletin resmi Bankası'nın yerel yönetimlere maddi açıdan kaynak aktarması, merkezi iktidarın yereldeki kontrolünü arttıran bir nitelik taşımaktadır. Zira Banka'nın kaynak aktardığı tek birim köyler değildir. İl özel idareleri ve belediyeler de İller Bankası'nın temel kaynak aktardığı birimlerdir ve il özel idareleri ile belediyelerin İller Bankası'ndan aldıkları pay %70'dir (Tekeli, 2009: 129). Fakat ilgili Banka kaynak aktarımında söz konusu payı il ve ilçeler düzeyinde eşit düzeyde aktar(a)mamıştır. Sayıştay denetiminden ve dönemin mevcut devlet ihale sisteminin dışında tutulan İller Bankası, yatırımlarını büyük ölçüde inşaat sektöründe faaliyet gösteren şirketlere ve sermayedarlara aktarmıştır (Güler, 2013: 239 – 240). Böylelikle merkezi devlet aygıtının elinde bulunan ve kaynak aktarımını yönlendiren Banka, seçtiği belediyelere kaynak aktarma özgürlüğüne sahiptir. Bu durumun devletin kaynaklarını siyasi rant karşılığında belediyeler üzerinden sağlanacak patronaj ilişkilerini kuvvetlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle imar rantlarının başladığı 1950 sonrası dönemde patronaj ilişkileri siyasetin belirgin unsuru olarak belirmiştir.

Özetle, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ve Soğuk Savaş döneminin dünya siyasetini farklı kutuplara ayırması, Türk siyasal hayatını ciddi ölçüde etkilemiştir. Bu durum yerel siyaset için de geçerlidir. CHP iktidarında var olan temsil ve iktidar biçimleri yerel meclislerde dönüşmüş ve siyasetin bürokrasiden ayrılması yerel meclisler için de baskın bir form olmuştur. Diğer yandan kentleşmenin artmasıyla birlikte kentlerin hâkim unsurları da değişmiş ve DP iktidarı boyunca çevre unsurların sermaye birikim süreçlerinde etkili olması 1970'lerin başına kadar merkez sağ partileri hem ulusal hem de yerel düzeyde baskın kılmıştır (Şengül, 2009: 123). Çalışmanın bundan sonraki başlığı Türkiye için kritik bir dönüm noktası olan emek süreçlerinin kentleşmesiyle toplumcu belediyeçilik hareketinin önem kazanması üstünde duracaktır.

3.1.3. İthal İkameci Sanayileşme Politikaları ve Planlı Kalkınma Dönemi

1960 sonrası döneme damgasını vuran ve dünya ölçeğinde de Atlantik Fordizmini deneyimleyen ülkelerde Keynezci ekonomik modelle devlet korumacılığının ve müdahalesinin arttığı dönemde geç kapitalistleşen ülkeler, ithal ikameci sanayileşme politikalarını deneyimlemişlerdir. Bu model her ne kadar devletin piyasa üzerindeki etkisini arttırmayı amaçlasa da uluslararası rekabeti ve uluslararası piyasalara eklemlenmeyi azaltmamaktadır. Bir başka ifadeyle, söz konusu model ya da ekonomik yapı, devlet güdümlü ekonomik kalkınmayı amaçlamakta fakat yabancı sermayenin ülkeye yatırım yapmasına da karşı çıkmamaktadır. Bu bağlamda 1960 darbesi ve akabinde şekillenen siyasi - ekonomik ortam da bahsedilen ekonomik ve siyasal gerçekliklere benzer şekilde Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir. Devlet – burjuvazi ilişkilerindeki dönüşüm, devlet merkezli korumacı ekonomik rejim, ithal ikameci endüstrileşme ve planlamacı devlet anlayışının ekonomik ve siyasal alanlarda başat konuma gelmesi mevcut dönemin temel karakteristiklerini oluşturmaktadır (Bayırbağ, 2007: 91). 1950’li yılların serbest piyasa idealinin aksi yönünde oluşan bu yeni birikim rejiminin temel amacı - Keynezci refah devleti siyasalarına benzer şekilde – devlet güdümlü sanayileşme politikalarıyla elde edilen refahı ve geliri ülke düzeyinde yeniden eşit biçimde dağıtmaktır (Keyder, 2014: 185). Bahsi geçen bu ekonomik modelin 1950’lerin son çeyreğinde yaşanan ekonomik krize bir çözüm reçetesi olduğu da söylenebilir. Fakat bu krizden çıkış dünya ölçeğinde yaşanan dönüşümlerle de büyük ölçüde ilişkilidir. Kapitalist gelişmesini erken tamamlayarak üretim teknolojisi transfer etme kapasitesine sahip ülkelerin krediler ve Marshall yardımları gibi araçlarla Türkiye’de Fordist tarzda üretim teknolojilerinin yaygınlaştırması, söz konusu birikim rejiminin devlet ve özel sektörün karma ekonomi modeli çerçevesinde olgunlaşmasını sağlamıştır (Altıok, 2002: 84 – 85).

Bahsi geçen planlamacı anlayışın kurumsal anlamda doğal bir sonucu olarak da Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve iktisat siyasalarının planlama doğrultusunda ilerlemesi amacıyla, beş yıllık kalkınma planlarının yatırım süreçleri üstünde temel belirleyici olmasının bir amaç olarak idealize edilmesi de yine bu dönemde başlamıştır (Boratav, 2007: 118). DPT’nin kurulması salt biçimde bürokrasinin tarafgir olduğu bir yaklaşım olmamıştır. Bürokratların yanı sıra askerlerin, CHP’nin siyasi kanadındaki önemli isimlerin, Ankara burjuvazisinin önde gelenlerinin yanı sıra OECD gibi ulusüstü faillerin de destekleriyle DPT kurulmuş ve söz konusu

kurumun uzmanı olan Jan Tinbergen planlama konusundaki deneyimlerini aktarmak üzere DPT'ye mevcut dönemde danışmanlık yapmıştır (Pamuk, 2017: 235). Görüldüğü üzere DPT'nin planlama siyasalarının oluşturulmasında ve yönlendirilmesinde etkin bir aktör olarak konumlanmasında ulusal ve uluslararası farklı kesimlerden birçok failin hemfikir olması DPT'nin sadece ekonomik konularda işlevsel bir kurum olmasının ötesinde bir gerçeklik ifade etmektedir. Dönemin koşullarına uygun olarak planlamanın ülke genelinde ideolojik bir tarafgirlikle savunulması planlamaya hegemonik bir işlev yüklemiştir; planlamacı yaklaşımla toplumsal refahın adaletli bir biçimde dağıtılacağı ve ekonomik kalkınmanın ülke düzeyinde tüm dezavantajlı sınıfların lehine olacağı yönünde bir siyasal uzlaşma bahsi geçen yaklaşımla mümkün kılınmıştır (Yalman, 2002).

1960 Darbesi sonrası asker, bürokrasi ve CHP'nin siyasi kanadının planlayıcı devlet yaklaşımını desteklemesi ve iktisadi politikanın bu doğrultuda ilerlemesi sanayi burjuvazisini devlet nezdinde en güçlü aktör haline getirmiştir. Özellikle kalkınmanın, 1960 sonrası rejimin tüm hâkim unsurları tarafından benimsenmesi ve 1950'li yıllardaki serbest piyasa ve demokrasi idealinin darbe sonrası hâkim unsurlar tarafından başarısız ve işlevsiz bulunması; 1960'lı yıllarda sanayileşme ve refahın yeniden dağıtılması amacıyla devlet aygıtını güçlü bir konuma erdirmiştir (Keyder, 2014: 180). Devlet aygıtının sanayi burjuvazisinin arzularına yanıt verecek şekilde yeniden güçlü konuma erişmesi, erken Cumhuriyet döneminden beri süregelen ikircikli yapıyı da tekrardan revize etmiştir. 1950'lerde Demokrat Parti iktidarıyla birlikte serbest piyasayı savunan çevre unsurlara karşı devlet aygıtının sanayileşme siyasalarında başat konumda görmek isteyen askeri ve bürokratik elitler ikircikli yapının taraflarını oluşturmaktadır. Fakat 1960'ların yeni ikircikli ortamının bir darbe sonucunda şekillenmesinden dolayı planlayıcı devlet savunucuları, olağan biçimde, dönemin kazanan ve baskın kanadını oluşturmuştur (Keyder, 2014: 181).

En genel tanımıyla ithal ikameci sanayileşme teknoloji, yatırım ve hammadde ihtiyacının ithal edildiği fakat buna karşın üretimin ekseriyetle montaj sanayiine dayandığı korumacı bir ekonomik modele karşılık gelmektedir (Ataay, 2001: 59). Boratav'ın da (2007) söz konusu ithal ikameci sanayileşme dönemini içe dönük dışa bağımlı şeklinde tanımlaması belirtilen durumu desteklemektedir. Diğer yandan ithal ikameci iktisadi siyasaların 'milli ekonomi' yaratmak arzusundan da farklı durduğu söylenebilir. Çünkü milli ekonomi yaratma ideali uluslararası rekabet koşullarında

yarış(a)mayacak ülkeleri içe dönük korumacı politikalarla milli burjuvaziler yaratmaya itmiştir. Oysaki ithal ikameci model, sanayileşme idealiyle sanayi faaliyetlerine devlet tarafından koruma sağlamayı amaçlayan bir ekonomik model olmuştur (Keyder, 2014: 186). Diğer taraftan ithal ikameci sanayileşme modelinin bir başka önemli özelliği de iç pazarın efektif hale getirilmesiyle ilişkilidir. Sermaye sahipleri için emek piyasası ücretleri maliyet açısından önemli bir unsur olsa da, yeterli talebi sağlamak ve hareketli bir iç pazar mekanizmasıyla reel ücretleri artırmak da ithal ikameci sanayileşme modeli için vazgeçilmez unsurlar olmuştur (Boratav, 2007: 124).

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda deneyimlediği ithal ikameci sanayileşme stratejileri dönemin Dünya konjonktürüne uygun olsa da, 1950'li yılların ekonomik siyasaları dolaylı da olsa, söz konusu ekonomik modelin olgunlaşmasına zemin hazırlayacak bazı unsurlara sahip olmuştur. Bu unsurlardan ilki 1950'lilerin sonunda imalat sanayiinde yaşanan hızlı büyümedir. İmalat sanayiinde yaşanan hızlı büyümeye koşut olarak 1950'lerde köyden kente başlayan hızlı göç dalgası da hesaba katıldığında, sanayi burjuvazisinin üretim sürecinde ihtiyacı olabilecek işgücü arzı kendiliğinden meydana gelmiştir (Keyder, 2014: 188). Dolayısıyla, enformel sektör (Ataay, 2001: 62) olarak da adlandırılabilir yeterli işgücü arzı yeni ekonomik modelin ihtiyaç duyacağı tüketici rezervini büyük ölçüde sağlamıştır. Diğer yandan iç pazarın üretim mekanizmasında önemli yer tutan teknoloji konusu da Türkiye için bir sorun teşkil etmemiştir. Kapitalist gelişmesini tamamlayan ve kapitalist üretim tarzında olgunlaşan ülkelerin üretim süreçlerinde kullandığı teknolojilerin ülkeye direkt transferi ve standart malların üretiminin yaygınlık kazanması da ithal ikameci modelin olgunlaşmasını sağlayacak altyapıyı kuvvetlendirmiştir (Keyder, 2014: 189).

İç pazarın devlet müdahalesi yardımıyla gümrük tarifeleri ve kotalarıyla korunması yerli üreticinin büyümesi için önemli fırsatlar sunmuştur (Pamuk, 2017: 238). Bu duruma bağlı olarak gelişmiş kapitalist toplumlardan transfer edilen tüketim kalıpları doğrudan doğruya dayanıklı tüketim mallarına olan talebin artması da standart üretimin ülke genelinde artan talebe karşılık bulması anlamına gelmiştir (Boratav, 2007: 119). Bu tip bir ekonomik modelin imkân sağladığı birikim koşullarının olgunlaşmasını sağlayan bir diğer önemli unsur da 1961 Anayasasının işçi sınıfına sağladığı olanaklardır. Batılı örneklerine kıyasla devlet aygıtı tarafından işçi sınıfına tanınan grev, sendikalaşma, toplu pazarlık hakları işçilerin reel ücretlerini artırdığı gibi sosyal güvenlik alanında reformlarla da işçi sınıfı ücret dışı güvencelere de sahip olmuştur

(Boratav, 2007: 124). Aslında bu durum yukarıda da değinildiği şekliyle ithal ikameci modele uygun bir talep ortamı yaratılmasıyla ilişkilidir. Kapitalist gelişmeye koşut olarak sermayenin karlılığını sağlayacak yeterli talebi yaratmak için işçi sınıfı ücretlerinde yaşanan artış üretim hacmine uygun biçimde seyretmiştir (Keyder, 2014: 190 - 191). Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda emek piyasasının üretici güçlerle yaşadığı gerilimin 1970’li yıllarla birlikte önemli bir aşamaya geldiği de söylenebilir. Bir başka ifadeyle içe dönük sanayileşmede tüketim kalıplarının önemli bir yer tutması ve emekçi sınıfların ücret ve ücret dışı kazanmış olduğu hakların söz konusu ekonomik yapının olgunlaşması için vazgeçilmez unsur olması aynı zamanda yine kapitalizme içkin olan emek – sermaye çelişmesini söz konusu dönemde körüklemiş ve Fordist tarzda üretim yapan fabrikalar işçi sınıfının mekânsal yoğunlaşması için önemli bir araç olmuştur (Ercan, 2002: 66 – 67). Bu durumun 1970’li yıllarda yerel siyasetin önemli bir uğrağı olan sosyal belediyeciliğin meydana gelmesi noktasında önemli bir kapitalist toplumsal gerçeklik olduğu söylenmelidir.

1960’lı yılların planlamacı siyasalarının dönemin sosyo-ekonomik bağlamını önemli ölçüde şekillendirdiği yukarıda belirtilmişti. Bu bağlamda kalkınma planlarının söz konusu dönem için önemini de reddetmek olanaklı değildir. Her ne kadar bu çalışmanın odak noktalarından biri kalkınma planlarının detaylı analizini çıkarmak olmasa da, ilk kalkınma planının yerli sermayenin niteliğini etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Uygulamaya konan ilk plan, ülke sanayisinin yabancı sermaye ve dış yatırımlara olan bağımlılığını artıracak nitelikte olmuştur (Avcıoğlu, 1969: 500). Aslında bu durum ithal ikameci dönemin temel niteliğinden biri olan dövize bağımlılığın (Keyder, 2014: 190) ya da bir başka ifadeyle dövizin iç piyasayı belirlemedeki öneminin artmasının temel nedeni sayılabilir. Yukarıda da belirtildiği şekliyle Türkiye’nin dünya konjonktürüne eklemlendiği yılların temel sanayileşme stratejilerinin ithal edilen malların ufak ‘montaj’ işlemlerine dayanması (Avcıoğlu, 1969: 531) ülke sanayisinin ithalata olan bağımlılığını da artırmıştır. Bu bağlamda söz konusu dönem için yapılacak önemli bir çıkarım, ülke sanayisinin söz konusu dönemde ithal ikameci sanayileşme siyasalarının amacının tersi yönünde, dışa olan bağımlılığın artmasıyla sonuçlanmış ve 1970’li yılların sonuna kadar ekonomik bağlamdaki büyüme oranları dış kaynakların etkisiyle şekillenmiştir. Dış yatırımların en önemli kaynaklarından biriyse yurtdışında yaşayan Türk işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizler olmuştur (Boratav, 2007: 120 - 122).

Ülke ekonomisinin planlama döneminde dış kaynaklara olan bağımlılığının artmasının yanında 1960'ların yerli üretici ve sermayedarlar açısından da özel bir dönem olduğunun vurgusunu yapmakta yarar bulunmaktadır. Avcıoğlu'nun (1969: 527) belirttiği şekliyle söz konusu dönemde özel sektör küçük ve dağınık bir formda olsa da sermayesini yeterli olgunluğa ulaştıran firmalar holdingleşme eğilimine gitmişlerdir. Söz konusu holdingleşme eğilimleri bir yandan bahsi geçen sermayenin ülke ekonomisi üstünde denetimini kuvvetlendirirken diğer yandan da sanayi, ticaret ve bankacılık faaliyetleri Koç Holding örneğinde olduğu gibi tek çatı altında toplanmıştır (Ercan, 2002: 64). Sayıca az olsalar bile 1970'lerde holding biçiminde örgütlenebilen sermayedarlar ekonomi üzerindeki egemenliklerini sağlamlaştırma yolunda büyük bir adım atmışlardır. Bu durumun temel nedenlerinden biri de söz konusu firmaların yabancı ortaklıklarıyla kurdukları ilişkilerden kaynaklanmaktadır. İthalata dayalı malların üreticisi ve dağıtıcısı konumunda bulunan ve holdingleşme sürecine giren çoğu firma yabancı sermayeyle yürüttükleri ortaklıklar neticesinde sermaye birikimlerini kuvvetlendirmişlerdir (Avcıoğlu, 1969: 511). Fakat planlı kalkınma döneminin sermaye açısından önemi salt biçimde sermaye birikimini niteliğine ve üretimin örgütlenmesine indirmek de olanaklı değildir. Özellikle 1970'lerle birlikte İstanbul merkezli büyük ölçekli sanayi burjuvazisine karşı Anadolu'nun çeşitli kentlerinde olgunlaşmaya başlayan sanayi odakları, Türkiye sermayesinin siyasi temsil açısından çift kutuplu bir yapıya evriminde önemli bir rol oynamıştır.

Literatürde Anadolu Kaplanları ya da yeni sanayi odakları olarak geçen ve 1980'li yıllarda ihracata dayalı birikim stratejileri sonucunda Anadolu sermayesinin önemli dişlilerini oluşturan Çorum, Gaziantep, Konya, Eskişehir ve bu çalışmanın da inceleme nesnesi olan Denizli gibi kentlerin 'ekonomik canlanmaları' 1960'lı yılların ortalarından sonrasına denk düşmektedir. Söz konusu kentler sanayide başat konumda bulunan İstanbul ve İzmir merkezli sanayi burjuvazisine göre bazı dezavantajlara sahip olmuşlardır. Zira ilk zorluk büyük ölçekli firmalarla rekabet koşullarındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak teknoloji transferi konusunda yine söz konusu büyük ölçekli firmalara kıyasla daha pasif konumda bulunan Anadolu sermayesi, uluslararası bağlantılar kurma noktasında da uygun şartlara sahip olmamış ve devlet teşviklerinden de yeterince yararlanamamıştır (Bayırbağ, 2007: 95- 96). Mevcut şartlar, Anadolu sermayesinin önüne iki seçenek sunmuştur. Bunlardan ilki yerel ölçekte örgütlenmelerine ilişkindir. Yerel düzeyde sanayi ve ticaret odaları bağlamında

örgütlenen küçük ölçekli üreticiler, ulusal ölçekte ise Türkiye Odalar Birliği (TOB) önemli bir fırsat olmuştur (Bayırbağ, 2007: 98). Özellikle 1960'ların sonundan itibaren TOB nezdinde yürütülen güç mücadeleleri ve merkez sağ partilerin Anadolu sermayesi ile kurdukları rabıta; 1980 sonrası siyasi ekonomik ortam için de önemli bir kırılmayı (1970'lere bakıldığında ise bir devamlılığı) ifade etmektedir.

1960'lı yılların siyasi arenasında Adalet Partisi (AP) ve Süleyman Demirel'in önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. 1965 genel seçimlerinde oyların % 52'sini alan ve Demokrat Parti'nin mirasçısı konumunda bulunan AP, ortak bir ideolojik zeminde bir araya gelmesi zor olan farklı toplumsal grupların desteğiyle iktidara gelmiştir (Zürcher, 2000: 364 – 365). Bu farklı toplumsal gruplar içerisinde en baskın gruplardan biri özel girişimciliği talep eden sermayedarlardır. Bu bağlamda da AP'nin çıkış noktası, özgür girişimciliği destekleyerek devletin ekonomi üzerindeki müdahaleci tavrını eleştirmek olmuştur. Fakat AP'nin ekonomik söylemi salt biçimde özel girişimciliğe tarafgir olmakla da şekillenmemiştir. Burada AP'yi öne çıkaran özellik 'karma ekonomi' yaklaşımıdır. Zira Demirel'in söyleminde de açıkça görüleceği üzere devlet sadece kendisinin yapabildiği vazifeleri yerine getirmeli fakat buna karşılık özel girişimcilerin hareket alanlarına da karışmamalıdır (Demirel, 2005: 567). Diğer yandan Demirel özelinde gelişen 'karma ekonomi' idealinin özel sektörü olumlayan tavrı salt kapitalizm savunuculuğu da içermemektedir. Cumhuriyetin korporatist niteliğine de bağlı kalan Demirel, Türkiye'nin kendi şartlarına özgün, devletin dayanışmacı müdahalesiyle şekillenmesi gereken kalkınma idealini her fırsatta tekrarlamıştır (Bora, 2005: 571). Fakat AP ve Demirel, karma ekonomi modeliyle planlamanın özel sektörü tamamlayıcı niteliği olması gerektiğini iddia etse de; 1965 yılından sonra iktidara geldiğinde merkezi planlamayı özel sektörün çıkarları doğrultusunda kullanmaktan da geri kalmamıştır (Yalman, 2002). Bir başka ifadeyle, birbirinden bağımsız farklı sosyal formasyonları bir araya getirme başarısını gösteren AP, iktidara gelmeden önce eleştirdiği merkezi karar alma sürecini ve planlama yaklaşımını, farklı toplumsal grupları bir arada tutmak adına kendi lehine kullanmaktan geri kalmamıştır (Bayırbağ, 2007: 100). Çalışma açısından önem taşıyan nokta ise Demirel Hükümeti'nin TOB üzerindeki hâkimiyetiyle ilgilidir. Zira Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığı dönemi dışarıda tutulursa, AP'nin TOB nezdinde kuvvetli bir belirleyiciliği bulunmaktadır (Çavuşoğlu, 2009). Bu durumun temel nedenlerinden biri TOB'un ülke ekonomisinde önemli bir fail olmasından kaynaklanmaktadır. TOB'u önemli bir hedef olarak gören AP, Birliği yönetme ve

yönlendirme konusunda başarılı olmuş ve sermayedarlar ile sanayiciler üzerinde ciddi bir pazarlık gücü elde etmiştir (Bayırbağ, 2007: 100). Pazarlık gücünün elde edilmesinde Birlik'in AP Hükümeti'nden hoşnut olması da kolaylık sağlamıştır. Birlik ve Hükümet arasındaki yakınlaşma ve bu durumun II. Kalkınma Planı'na özel sektörün lehine maddeler konulması şeklinde yansımaları birlikteliğin temel bağlamını oluşturmaktadır (Alkan, 1998: 186). Lakin AP'nin birlikteliği yürütmesi uzun soluklu olmamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri AP'nin yerel odalar ve Birlik üstünde kurduğu hâkimiyettir. Her ne kadar Hükümet ve Birlik arasında özel sektör lehine gelişen ekonomik siyasalar vasıtasıyla bir birliktelik sağlandıysa da yerel sermayedarların güçlenen profilleri ve büyük ölçekli sanayicilerin kendilerine otonom bir siyasal güç atfetmeleri (Bayırbağ, 2007: 101) birlikteliğin temellerini sarsmıştır. Diğer yandan, AP'nin sanayileşme stratejisinin Birlik içerisinde farklı grupların tepkisini çekmesi ve AP Hükümetinin devletçi politikalarından vazgeçmediği eleştirisi, zaten hali hazırda etkin biçimde temsil edilmediklerini düşünen Anadolu merkezli odaların farklı arayışlara gitmesine neden olmuştur (Alkan, 1998: 187, 191, 193).

1960'lı yılların son çeyreğinde Anadolu sermayesinin siyasi temsili Necmettin Erbakan'ın büyük önemi bulunmaktadır. Erbakan, AP'ye getirdiği sert eleştirilerle Anadolu sermayesi ile olan rabıtasını arttırmış; hatta bu mücadelesi onun siyasi hayatını da olumlu yönde etkilemiş ve Türk siyasi hayatında 'Milli Görüş' hareketinin oluşmasını sağlamıştır. Çalışmanın kapsamı Erbakan'ın siyasi mücadelesinin kapsamlı bir analizini yapmaktan uzak olsa da, Erbakan ve Anadolu sermayesi arasındaki ilişkinin izahı gereklidir. Erbakan, siyasal söyleminde AP'ye muhalif tavır takınarak Demirel'in ekonomik politikalarını yabancı sermayeye bağımlı olmakla eleştirmiştir (Zürcher, 2000: 374). Küçük ve orta ölçekli sermayenin AP'ye olan hoşnutsuzluğunun (Bayırbağ, 2007: 103) yarattığı muhalif ortamı da arkasına alan Erbakan, 1969 yılında TOB başkanı olmuştur (Çakır, 2005: 545; Çalmuk, 2005: 554; Sarıbay, 2005: 576). Erbakan'ın TOB nezdinde yürüttüğü mücadelenin temel uğrağı büyük ölçüde Anadolu sermayesinin sorunları olmuştur. Temsil bağlamında küçük ölçekli Anadolu sermayesinin ithal ikameci siyasalar bağlamında kendilerini dışlanmış hissetmeleri (Bayırbağ, 2007: 103) Erbakan'ın siyasal söyleminin ekonomik bağlamının temelidir. Bağımsız milletvekili olduğunda da meclisteki söyleminde küçük girişimcilerin tepkilerini dile getiren Erbakan, ülkenin mevcut ekonomik sisteminin olumlu çıktılarının sadece belli başlı şehirlerin sermayedarlarının lehine işlediği

vurgusunda bulunmuştur (Sarıbay, 2005: 576). Milli Nizam Partisi (MNP) ile siyasal mücadelesini kurumsallaştıran Erbakan'ın parti siyasetinin temel dinamiklerinden biri de taşralı küçük girişimcilerdir (Çakır, 2005: 545). Bu bağlamda varılacak ilk sonuç AP'den kopan Erbakan hareketinin yükselişinin Türkiye'nin o dönemki koşullarında Anadolu sermayesinin siyasi temsilindeki dönüşümüne içkin olduğudur (Bayırbağ, 2007: 104). Zira MNP'nin de çıkış noktası olan ve 1970'lerde Milli Selamet Partisi (MSP) içinde geçerli olacak olan Türk ekonomisinin dışa bağımlılığını ülkenin kendi imkânlarıyla kalkınma idealiyle azaltmak (Çalmuk, 2005: 555 – 556) Anadolu sermayesinin lehine bir siyasal söylemdir. Ağır sanayi hamlesi (Çakır, 2005: 547; Sarıbay, 2005: 578) ve Anadolu sermayesinin isteklerini göz önünde bulundurarak yatırımların bölgelerarası eşitliğe ve bölgesel planlamaya bağlı kalarak gerçekleştirme ideali de (Sarıbay, 2005: 579) Anadolu sermayesinin isteklerine uygun biçimde gerçekleşen siyasalardır. Her ne kadar siyasal söylemindeki 'İslamcı' tonlar Erbakan'ı Anadolu sermayesinin tek başına temsilcisi olma ihtimalini engellese de, koalisyon hükümetleri döneminin muğlak siyasi atmosferinde, kendi ekonomik siyasalarını gerçekleştirmek adına Erbakan önemli bir fail olarak konumlanmaktadır (Bayırbağ, 2007: 104).

Anadolu sermayesinin devletten beklentilerinin ve taleplerinin siyasal düzeyde TOB nezdinde kurumsallaşması İstanbul merkezli büyük burjuvazi için siyasal temsil edilebilirlik açısından bazı sorunlar doğurmuştur. Bu sorunların temeli de yukarıda belirtildiği şekliyle Anadolu sermayesinin TOB'daki ağırlığından kaynaklanmaktadır. Özellikle Erbakan'ın TOB Başkanlığı yaptığı dönemde de yabancı sermayeye duyulan öfke ve akabinde devlet güdümlü sanayileşme hamlelerinin küçük ve orta ölçekli Anadolu burjuvazisi için temel sermaye birikimi aracı olması, İstanbul merkezli büyük sanayicilerde huzursuzluk yaratmıştır. TOB'un Anadolu sermayesinin çıkarlarını gözetmesi ve yukarıda değindiğimiz şekliyle Erbakan'ın TOB Başkanlığı süreci de (Alkan, 1998b) büyük burjuvazinin siyasal ve ekonomik bağlamda kendi konumlanmasını irdelemesine (Alkan, 1998a) sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda TOB içinde temsil edilme ihtimalini öngörmeyen büyük burjuvazi (Buğra, 2016: 192) üyeliği zorunlu olan ve kamusal nitelik taşıyan hiyerarşik bir örgütlenmenin liberal düşüncüyü ve özgür girişimciliği engellediği düşüncesini savunmuşlardır (Alkan, 1998a: 135 – 136). TOB'un zaten hükümet nezdinde siyasal baskı aracı ol(a)maması ve devlete karşı baskı unsuru taşınamaması da büyük burjuvazi açısından temsil düzeyinde sorun yaratmış

ve bunun yanında büyük burjuvazi ile küçük burjuvazisinin hükümetten beklentilerinde de büyük farklar oluşmaya başlamıştır. Aşırıya kaçan devlet güdümlü sanayileşme hamleleri ve içe dönük ithal ikameci sanayileşme stratejileri her ne kadar büyük burjuvazi için 1960'ların başında önemli bir sermaye birikim aracı olsa da 1960'ların sonuna gelindiğinde söz konusu siyasalar görece küçük ve orta ölçekli üreticilerin lehine işlemeye başlamıştır. Fakat büyük burjuvazinin devletten beklentisi dışı açık büyümeyi destekleyecek büyümenin sağlanmasına yönelikti ve TOB'un söz konusu siyasaların savunulmasına yönelik bir ortam sağlamaması da büyük burjuvaziye yeni bir örgütlenmenin kurulmasına itmişti (Alkan, 1998a: 139 – 140). Tüm bu gelişmeler ışığında 2 Nisan 1971 tarihinde 12 işadamı tarafından imzalanan protokolle Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) kurulmuştur (Alkan, 1998a: 122; Alkan, 1998b; Güzelsarı ve Aydın, 2010: 48 – 49). Holdingleşme sürecine de giren büyük burjuvazinin siyasi çıkarlarını gündeme getirmesi için kurulan ve sermayenin sınıf olma yolunda önemli bir adımı olarak nitelendirilebilecek TÜSİAD (Ercan, 2002: 64 – 64) TOB'a karşılık özel sektörün inisiyatifıyla kurulan bir sivil toplum örgütü olma niteliği de taşımaktadır (Alkan, 1998a: 123; Bayırbağ, 2007: 103).

TÜSİAD'ın sermayenin sınıfsal niteliği özelinde önemli bir gelişme olmasının yanında Türkiye'nin 1960'lı yılların sonunda yaşanan gelişmeler de sanayi burjuvazisinin örgütlenmesini sağlayacak bazı önemli başlıklara sahiptir. Zira ülkenin söz konusu dönemde yaşadığı siyasal ve ekonomik istikrarsızlık süreçleri, bahsi geçen burjuvazi için endişe yaratmıştır. Diğer yandan ülkenin o dönemki koşullarında gelişen koyu devletçilik anlayışının yaygınlaşması ve özel sektöre mevcut siyasal konjonktürde solun yükselmesiyle 'olumsuz' bir öznellik atfedilmesi de, büyük burjuvaziye rahatsız eden başka bir siyasal gerçeklik olmuştur. İşçi sınıfının sendikalaşma yoluyla örgütlü mücadelesinin kurumsallaşması ve bu durumun işçi – işveren arasındaki zıtlaşmayı körüklemesi; özel girişimciliğin olumsuz imajının yanında yükselen sol ve sağ gruplar arasında da sanayi burjuvazisinin olumsuz bir noktada konumlamıştır. Sermayenin aleyhine olan tüm bu siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmelere karşı devlet aygıtı tarafından gözle görülür bir kararlılığın görülmemesi, İstanbul merkezli sanayi burjuvazisinin sınıfsal pozisyonu hakkında kendilerini yeniden konumlamaya itmiş ve TÜSİAD böyle bir ortamda kurulmuştur (Alkan, 1998a: 124 – 130; Alkan, 1998b; Buğra, 1997: 333 – 338). Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa büyük burjuvazi kendi çıkarlarını ifade etme şansını sivil toplum düzeyinde kurumsal bir boyuta eriştirerek

siyasetin ve siyasi gerilimlerin üstünde bir söylem üretmeyi amaçlamıştır (Bayırbağ, 2007: 105).

12 Mart 1971 Darbesi'nden sonraki süreçte Türkiye'de örgütlü işadamlarının en kuvvetli temsilcisi olma konumuna erişen TÜSİAD, kuruluşunun ilk dönemlerinde siyaseten 'ılımlı' bir tavır benimsemiştir. Özellikle büyük sanayicilerin imajlarını halka doğru biçimde tanıtmaya yolunda bir politika belirleyen ve büyük sanayicilerin konumlarını belirlemede önemli rol oynayan TÜSİAD, işçi sınıfı için de ılımlı söylemlerde bulunmuştur (Alkan, 1998a: 201 – 202). Fakat yaklaşan seçimler ve koalisyon hükümetleri döneminin istikrarsız bulunan siyasi ve ekonomik politikaları TÜSİAD için de bir konum belirleme ve taraf olma zorunluluğu getirmiştir. Burada çalışma açısından da önem taşıyan nokta TÜSİAD'ın CHP özelinde Bülent Ecevit ile kurduğu ilişkiyle ilintilidir. Her ne kadar koalisyon hükümetleri döneminde CHP'ye yaklaşımında kırılmalar yaşansa da, TÜSİAD'ın siyasi beklentilerini karşılama noktasında CHP'nin merkeze alındığı siyasi bir atmosfer bulunmaktadır (Alkan, 1998a: 209).

1973 ve 1977 seçimlerinde TÜSİAD'ın CHP'ye olan desteğinde TÜSİAD'ın sosyal adalet ve refahın yeniden dağıtım konularında işçi sınıfının kuvvetlenen pozisyonunu reddetmeyen bir tavır alması önemli rol oynamıştır (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 51). Özellikle 1977 seçimleri sonrasında CHP'nin oylarındaki gözle görülür artışın yanında sermaye ve işçi sınıfı arasında yaşanan gerginliğin CHP'nin ılımlı tavrıyla çözülebilir olduğu düşüncesi de TÜSİAD'ı CHP konusunda olumlu etkilemiştir (Alkan, 1998a: 221; Barkey, 1984: 60). Fakat 1970'lerin ekonomik istikrarsızlığı TÜSİAD – CHP ilişkilerinin seyrini de değiştirmiştir. 1977 seçimlerini takip eden yılın siyasi ekonomik atmosferinde işçi sınıfının güçlenen sınıfsal konumu iç pazara dönük kapalı ekonomi için önemli bir fırsat sağlarken, 1970'lerin sonu ise 24 Ocak kararlarına giden süreçte ihracata dayalı sermaye birikiminin büyük burjuvazi tarafından kuvvetle savunulduğu bir dönem olmuştur (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 52). Dolayısıyla TÜSİAD, içe kapalı büyümenin kuvvetlendiği dönemde ekonomik istikrarını sağlaması noktasında Ecevit Hükümeti ve CHP ile olumlu ilişkiler kurma yoluna girerken, içe kapalı büyümenin ekonomik bunalımın çözüm reçetesi olamayacağını anlaşıldığı noktada da CHP'ye kuvvetli bir muhalefet getirmişlerdir. Bu muhalefetin temel akıllarından biri de Ecevit'in söz konusu dönemde ihracata dayalı büyüme konusunda görece olumsuz bir tavır takınması gelmektedir. IMF'in sunduğu istikrar paketini

uygulama noktasında çekingen davranan ve kur garantisini geriye dönük şekilde kaldıran Ecevit hükümeti, dövize bağlı kredi kullanan sermayeyi ekonomik açıdan sıkıntıya sokmuştur (Buğra, 1977: 205; Güzelsarı & Aydın, 2010: 52). Bu bağlamda TÜSİAD – CHP ilişkilerinin dalgalı seyrinin birçok nedeni bulunsa da, TÜSİAD’ın devlet güdümlü ithal ikameci sanayileşme stratejilerine olan desteği ya da muhalefeti, CHP ile kurdukları ilişkilerin de gelgitler şeklinde ilerlemesine neden olmuştur. Bu durumun temel nedeni de planlamacı kalkınma hamlelerinin sermayenin hegemonik işlevini kurmada artık etkili bir araç ol(a)mayacağıyla ilgilidir. Çünkü ithal ikameci içe dönük koruma politikaları, sermaye birikiminin kendiliğinden dışa bağımlı hale getirmiş ve dövize olan bağımlılık 1970’lerin ortalarına kadar görece dengede tutulsa da, 1970’lerin sonuna doğru ekonomik bunalım kaçınılmaz olmuştur (Boratav, 2007). Bu bağlamda büyük burjuvaziyi yaratan koşulların 1970’lerin sonunda işlevini yitirmesi sermayeyi yeni bir hegemonya aracı bulmaya itmiş ve serbest piyasa söylemi, TÜSİAD’ın da şiddetle desteklediği bir söylem olmuştur (Yalman, 2002: 19 – 20). 1980’lerin başına gelindiğinde CHP’nin piyasacı hegemonya stratejisi için uygun siyasalar üretmemesi, CHP ile TÜSİAD arasındaki rabıtayı kopartmıştır.

Çalışmanın bu başlığındaki en önemli noktalardan biri Ecevit özelinde gelişen ortanın solu ve demokratik sol söylemlerdir. Çünkü 1960’ların ekonomik ve siyasal dönüşümleri kentli nüfusu da bir hayli etkilemiş ve büyük kentlerdeki çalışan sınıfların temsil edilebilirliği açısından ‘sosyal adalet’ kavramı geniş kitleler tarafından dikkate alınmıştır. Bir sonraki başlıkta ayrıntılarıyla tartışılacak olan ‘sosyal belediyecilik’ ya da ‘toplumcu belediyecilik’ olarak da ifade edilen yerel siyaset deneyiminin CHP’li belediye başkanları özelinde karşılık bulmasında, kentin emekçi kesimlerini önceliğine alan söylemlerin üretilmesi büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Ecevit özelinde gelişen ortanın solu ve demokratik sol söylemlerin içeriği; 1970’lerin toplumcu belediyecilik deneyiminin anlaşılması adına önemli bir başlangıçtır.

Ecevit özelinde CHP’nin parti politikasında gelişen ortanın solu ve demokratik sol söylemler ideolojik bağlamda CHP ile Kemalizm arasında bir kırılmayı ifade etmektedir. Bu kırılma yukarıda ayrıntılarını tartıştığımız ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin yarattığı ekonomik ve toplumsal düzenin ‘siyasal’ düzeyde bir karşılık bulma ihtimalini kuvvetlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 1961 Anayasası’nın sosyal devlet ve sosyal haklar bağlamında yaptığı vurgular (Kaboğlu, 2010: 43) ve ithal ikameci sanayileşmenin vazgeçilmezi olan ‘talebin’ popülist iktisat

politikalarına olan ihtiyacı (Ağtaş, 2008: 216) 1961 – 1965 arası dönemde muğlak ideolojik bir duruş sergileyen CHP için (Alper, 2008: 204) yeni bir siyasi konumlanma ihtiyacı doğurmuştur. Bülent Ecevit'in Avrupa'da Keynesci refah ulusal siyasaların yükseldiği dönemde 'sosyal demokrasi' fikrine olan ilgisi de bu durumu desteklemiştir (Alper, 2008: 203). Diğer yandan, 1950'lerin siyasal atmosferini belirleyen iktidar ve muhalefet zıtlaşmasının yerini artık sağ – sol temelli kutuplaşmaların alması da CHP'nin siyasal konumunun belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Kendine siyasal bağlamda bir yön arayan CHP, AP'nin söyleminin halk nezdinde karşılık bulduğu dönemde AP'ye muhalif sol görüşleri popülist bir söylem ekseninde kendi sahasına çekmeyi amaçlarken, diğer taraftan da sosyal refah devletini ön plana çıkararak bir siyasal söylem üretme ihtiyacı hissetmiştir (Ağtaş, 2008: 195, 198 – 199). Fakat ihtiyaç duyulan siyasal söylemin referansının da halka ve parti içindeki muhalefete de aktarılması bir hayli önemlidir. Özellikle 1960'larda hem Avrupa'da hem de Türkiye'de yükselen aşırı sol eğilimler Zürcher'in (2000: 370) ifadesiyle 'siyasal köktencilik' körüklemiş ve böyle bir siyasal ortamda sol kelimesinin kullanıldığı bir ifadenin komünist bir çağrışım yapma ihtimali de kuvvetlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi şartlarına özgü sol bir tahayyül, temel hareket noktasını Batı Avrupa'dan alarak komünizme de bir mesafe koymayı amaçlamıştır (Alper, 2008: 205). Bu bağlamda ortanın solu kavramı CHP'nin kuvvetle bağlı olduğu devletçilik ve halkçılık ilkelerinin sol tandanslı bir dönüşüme uğraması olarak nitelendirilebilir. Bir başka ifadeyle, ithal ikameci sanayileşme politikalarının baskın olduğu dönemde siyasal rejim ve planlamacı kalkınma modeli arasında bağlantı kurmayı amaçlayan bu kavram; planlı ve ithal ikameci kalkınma söylemiyle devletçiliğin, sosyal adalet ve refah devleti vurgusuyla da halkçılığın ekonomik ve siyasal bağlamda yeniden yorumlanması olarak ifade edilebilir (Ağtaş, 2008: 216). CHP'nin söz konusu dönemde parti ideolojisi de olarak ifade edilebilecek bu kavram, 1961 Anayasası'nın öngördüğü ilkeler doğrultusunda şekillenmiştir. Devlet güdümlü ve planlı kalkınma, sosyal adalet, reformcu siyasalar, işçi sınıfına tanınan geniş haklar ortanın solu söyleminin temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Ağtaş, 2008: 201; Güneş Ayata, 1995: 82). Diğer yandan Kemalist ilkelerin yeniden yorumlanmasını ve kitlelerin siyasal istencini tekrardan mobilize etme arzusu taşıyan ortanın solu söylemi, Kemalizmin oluşturmayı arzuladığı dayanışmacı toplum idealinden farklı bir konumda bulunmaktadır. Kitleleri hareket geçirmek için popülist bir söylem kullanan Ecevit, ortanın solu söylemiyle Kemalizmin halkçılık tasavvurundaki dayanışmacı, çatışmasız toplum modelinden görece farklı bir

pozisyonda durmuştur. 1960'ların ekonomik ve toplumsal değişimlerinin sonucuyla toplumsal yapıdaki bölünmüş unsurlara halktan olan ve halktan olmayanlar şeklinde bir ayırım yaparak toplumda var olan gerilimli yapıyı tanımış ve farkına varmıştır (Ağtaş, 2008: 216). Fakat toplumsal yapıdaki farklı sınıfların tanınması ve söylemin bu gerilimli yapının dezavantajlı grupları lehine kurulması ortanın solu söylemini tamamen sınıf çatışmasının taraftarı bir konuma da oturtmamaktadır. Özellikle sosyal demokrasinin Batı Avrupa'da Keynesci refah siyasetlerini destekleyici konumu da dikkate alındığında Ecevit'in ortanın solu bağlamında ifade ettiği halkçılık sınıflar arası mücadeleye karşı çıkmaktadır (Güneş Ayata, 1995: 82).

Ortanın solu, 1965 seçimlerinde istediği başarıyı yakalamasa da söylem bir ideal olarak CHP'nin gündeminden de düşmemiştir. Parti içinde kuvvetli bir muhalefeti de karşısında alan Ecevit, reformcu bir CHP yaratmak için ısrarcı bir tutum sergilemiştir. Zira Ecevit, 1960'ların ortasında CHP'nin toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik kuvvetli bir söylem üretmesi gerektiğini savunarak, gecekondulu kesimi ve işçi sınıfını CHP'nin geleceği olarak görmüştür (Zürcher, 2000: 368). Ortanın solu söyleminin demokratik sol söyleme evrilmesi ise 12 Mart 1971 sonrasında İnönü ile Ecevit'in yollarının ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. 1971 sonrası kurulan yeni hükümete destek vermeyeceğini ve CHP'nin tekrardan orduyla/cuntacılıkla anılmasını istemediğini belirten Ecevit, 1970'lerin önemli bir siyasal uğrağı olacak sosyal demokrasi fikrinin de kılıcını yakmıştır (Güneş Ayata, 1995: 83). Bu noktada da demokrasiyi vazgeçilmez çizgisi yapması ve cuntacı/darbeci herhangi bir oluşuma koyduğu mesafe Ecevit'in demokratik sol söyleminin tutarlılığı açısından önemli bir duruş olmuştur (Alper, 2008: 206).

CHP'nin reformcu tavrı, Ecevit önderliğinde 1973 seçimlerine de yansımıştır. 'Ak Günlere' isimli seçim bildirgesinde 'düzen değişikliği' konusunda vurgu yapan CHP, Atatürk ilkelerine olan bağlılığını yenilese de ekonomik ve toplumsal değişimlere ancak devrimci bir karşılık verilebileceğini belirtmiştir (CHP, 1973: 3). Zira bildirgenin önemli noktalarından biri de yukarıda vurgulandığı şekliyle 1971 Darbesi'ne karşı yaptığı olumsuz göndermedir. Bildiri, 1971 sonrası yapılan değişikliklerle demokrasinin zedelendiğini vurgusunu yaparak demokrasiden yana olan tavrını keskinleştirirken, diğer yandan öğrencilerin, işçi sınıfının, memurların, köylülerin, gecekonduların ilgisini çekebilecek vurgularda bulunmuştur. Zira 'gençlik sorunu' ayrı bir başlıkta irdelenmiş ve dönemin ekonomik yapısının 'sosyal adalet'in gerçekleşmesine engel

olduğu vurgulanmıştır (CHP, 1973: 7, 9). Dolayısıyla emeği sömürülenler ve emeği sömürenler arasında (Ağtaş, 2008: 213) bir ayrımında bulunan bildirge, emeğin yeniden üretimi noktasındaki sorunlara da değinerek, pahalılığı emeği sömürülenlerin lehine işleyen kasıtlı bir süreç olarak tanımlamıştır (CHP, 1973: 13). Sömürü kavramının bildirgenin çoğu yerinde sıklıkla vurgulanması, CHP'nin ideolojik olarak yönünü tayin ettiğinin önemli bir kanıtıdır. Bu noktada adil ve sosyal düzen yaratmayı amaç edinen CHP ve demokratik sol projenin temel vurgusu, küçük mülkiyetin tabana adil biçimde yayılmasıdır. Avrupa'nın kendine özgü ekonomik ve siyasal koşullarında Keynezci politikaların uygulanmasını mümkün kılacak biçimde şekillenen 'sosyal demokrasi'nin Türkiye koşullarına uyarlanması kapitalist mülksüzleştirmeden ziyade küçük mülkiyete dayalı kalkınma projesi uygulanması Ecevit açısından en doğru yol olarak ifade edilmiştir (Alper, 2005: 206, 208).

Ortanın solundan demokratik sola geçişin bazı devamlılıkları ve kırılmaları bulunsa da demokratik sol söylemin hem ortanın solundan hem de sosyal demokrasiden bazı farkları bulunmaktadır. Ortanın solundan farkı halkçılık ve emek sömürüsü kavramlarının 'demokratik sol' söylemde daha belirgin olmasıyla ilişkilidir. Sosyal demokrasi söyleminden olan farkıysa demokratik solun Marksist ideolojiye koyduğu mesafeye ilintilidir. Ecevit'e göre Türkiye'nin kendi koşullarına özgü sol bir tahayyülün karşılığı demokratik soldur (Erdem, 2007: 94 – 96). Fakat burada asıl önemli nokta Ecevit'in demokratik sol söyleminin 1970'lerde artan toplumsal değişmeye yanıtız kalmayan bir söylem üretmesi ve bu söylemin CHP'nin yöneldiği köylü, işçi sınıfı, öğrenci ve memurlar nezdinde karşılık bulmasıdır. Zira hem 1973 hem de 1977 seçimlerinde CHP'nin başarısında kent yoksullarının, sendikalı sanayi işçilerinin ve Ecevit'in kalkınma stratejisinde önemli yer tutan köylülerin CHP'ye olan desteği önemli rol oynamıştır (Güneş Ayata, 1995: 84). Fakat bu destek salt biçimde sadece seçim zamanında ortaya çıkan bir katılım mekanizmasıyla şekillenmemiştir. Katılımın kendisinin değişmesi ve siyasete katılmanın arzu edilen bir durum olması, CHP'ye olan desteği sadece seçim zamanlarında ortaya çıkan bir potansiyel olmaktan çıkarmıştır. Pazara dönük üretimin artmasıyla ve yaygınlaşmasıyla kentlerle olan ilişkilerini yoğunlaştıran köylü nüfusun siyaseten farkındalığı artmış, köyden/taşradan büyük sanayileşmiş kentlere okumaya giden gençler politize olmuş biçimde taşraya/köye dönerek profesyonel biçimde siyaset yapmaya başlamışlardır. Bu bağlamda parti içinde ideolojik yoğunlaşmalar, fikir tartışmaları, beklentiler ve talepler

artmış ve parti içi demokratik faaliyetler uzun bir döneme yayılmıştır. Diğer yandan sanayi işçilerinin sendikalar yoluyla temsil edilmesi de siyasal katılımın niteliğini değiştirmiş; refahın adil biçimde dağıtılması, yasal ve sendikal hakların savunulması ve örgütlenme gibi konular siyasal katılımın arzu edilen bağlamlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla 1970'lerin toplumsal yapısının farklı kesimlerinde siyasal ve ekonomik şartların dönüşümüyle birlikte sosyo-ekonomik bağlamda yeni eğilimler oluşmuş; CHP oluşan bu yeni eğilimleri yakalama ve bu eğilimlere yönelik siyasalar üretme noktasında başarılı olmuştur (Ayata, 1995: 86 – 87; Ayata, 2013). Çalışmanın bundan sonraki başlığında CHP'nin yeni belediyeçilik hareketine giden süreçlere odaklanacaktır.

3.1.3.1. 1960'lı Yılların Yerel Siyaset Deneyimi: Yerel İktidar Yapısını Dönüştüren Süreçlerin Başlangıcı

1960'lı yılların ithal ikameci sanayileşme stratejileri ulusal ve merkezi planlamayı önemli bir devlet politikası haline getirirken, bu durum aynı zamanda yerel iktidar yapısının değişmesini sağlayacak bazı dönüşümler yaratmıştır. Dönüşümün temel kaynağı sadece yasal kurumsal düzeyde olmamış, ekonominin yeniden ölçeklenmesiyle birlikte sermayenin emek piyasasına olan bağımlılığının artması, kentleşme deneyimlerini de dönüştürmüştür. Bu bağlamda 1960'lar, emeğin yeniden üretilmesinin koşullarının revize edilmesi adına önemli bir dönemi ifade etmektedir. Merkez – yerel ilişkileri söz konusu dönemde yeniden konumlandırılarak idarenin bütünlüğü Anayasanın önemli bir maddesi olarak ifade edilse de (Tekeli, 2009: 176) merkez – yerel ilişkilerinde merkezin başat konumu 1970'li yılların toplumcu belediyeçilik deneyimiyle kırılmaya uğramıştır. Bu bağlamda 1960'ların konumuz açısından önemi, 1970'li yılların toplumcu belediyeçilik anlayışını mümkün kılan ekonomik ve siyasal koşulların söz konusu dönemde belirmeye başlamasıyla ilgilidir. Bir başka ifadeyle, 1970'li yılların sosyal belediyeçilik anlayışının yeşermesini sağlayacak koşullar 1960'lı yılların yerel siyaset deneyimiyle mümkün olmuştur.

1960'lı yıllar yerel siyaset deneyiminde önemli bir kırılmayı ifade etse de merkezi devletin söz konusu yıllarda kentlere olan yatırımları sınırlı kalmıştır. Özellikle ithal ikameci sanayileşme stratejisinin doğal bir sonucu olarak kalkınma hamlelerinin ciddi bir boyuta ulaşması, devletin kentlere ulaşım, konut, altyapı yatırımlarında bulunmasını engellemiştir (Bayraktar, 2013: 330). Bu bağlamda dönemin yerel iktidar yapısının dönüştürücü temel etkenlerinden birisi kentleşme ve sanayileşme stratejileri arasındaki kopukluktur. Devletin kentleşme süreçlerine aktif biçimde katılmaması ve

kamusal kaynakların sanayileşme stratejilerine yönlendirilmesiyle birlikte kentleşme deneyimi yerel toplumsal yapının iradesine bırakılmış; barınma sorununun çözümü olarak gecekondulaşma önemli bir sorun haline gelirken ekonomik bağlamda da emek piyasası açısından ‘enformel sektör’ önemli boyutlara ulaşmıştır (Şengül, 2009).

Devletin kentleşme sürecine kaynak aktarmaması, yerel iktidar yapısını dönüştürücü hamlelerde bulunmadığının kanıtı değildir. 1960’lı yılların siyasal kurumsal düzeyde yeniden yapılanması yerel siyaset deneyimini de dönüştüren önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle merkezi planlamanın işlevsel olarak ‘idarenin bütünlüğünü’ içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesi yerelin finansal kaynaklarını azaltan bazı sonuçlar doğurmuş ve 1950’li yılların yerel siyaset deneyimi açısından önem taşıyan kliyentalizmi ve patronaj ilişkilerini mümkün kılan koşulları sarsabilecek bir ortam oluşmuştur (Bayraktar, 2013: 331). Anayasa Mahkemesi’nin belediyenin gelir kaynaklarında Anayasaya aykırı hükümler bulması ve belediyenin gelir kaynaklarının merkezi devlet aygıtının farklı faillerince yeniden paylaşılması (Tekeli, 2009: 188) belediyeleri mali açıdan merkeze bağımlı hale getirmiştir. Diğer yandan kentsel düzeyde planlama süreçlerindeki merkezi yönetimin imar planlarının yaptırılması ve denetlenmesi hususundaki yetkilerinin arttırılmasıyla da (Tekeli, 2009: 209) planlama işlevi büyük ölçüde merkezileşmiştir (Bayraktar, 2013: 331).

Siyasal kurumsal yeniden yapılanmanın bir diğer önemli bağlamını da 1961 Anayasası’nın yerel yönetimlerin işlevini dönüştürmesini mümkün kılacak maddeleri oluşturmaktadır. Doğrudan bir işlev yüklenmese de Anayasanın bazı maddeleri yerel yönetimlerin kentsel kamusal hizmetler düzeyindeki görevlerini dönüştürücü niteliktedir. Vatandaşların zaruri ihtiyaçlarının/isteklerinin karşılanmasını talep eden sosyal devlet anlayışının benimsenmesini, mülkiyet hakkı bağlamında kamu yararı gözetilmesini ve kent yoksulları için konut ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasını öngören maddeler merkez – yerel ilişkilerini de yeniden konumlandırmış ve yerel yönetimlerin kentsel kamusal hizmetleri yürütme noktasındaki konumunu güçlendirecek şartları sağlamayı mümkün kılmıştır (Tekeli, 2009: 176 – 179). Zira 1960’lı yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle birlikte belediyelerin yerel düzeyde iktisadi ve toplumsal hayatı düzenleyici işlevlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Toplumsal hayatı daha ucuz ve vatandaş açısından daha yaşanabilir kılmayı sağlaması beklenen belediyeler, kentsel düzeyde tüketimi yeniden düzenleme noktasında işlevsel olarak güçlendirilmiştir (Tekeli, 2009: 197 – 198). Bir başka ifadeyle yeni Anayasa,

1924 Anayasası'ndan farklı olarak şehir yaşamı ve yönetiminin düzenlenmesi adına bazı ilkeler ortaya koyarken; yerel yönetimlerin görev, işlev ve sorumluluklarını da anayasal düzeyde konumlandırmıştır (Çitçi, vd., 2001:11).

1960'ların siyasal kurumsal bağlamda yeniden yapılanması sadece kurumların işlevsel dönüşümleriyle sınırlı değildir. 1960'lı yılların Türkiye'nin yerel siyaset deneyimi açısından belki de en önemli sonucu seçim mevzuatında yapılan değişiklik olmuştur. 1963 yerel seçimlerinde ilk defa uygulanan yeni yerel seçim mevzuatıyla belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde nispi temsil sistemi uygulanmış, belediye başkanlığı seçimleri ilk defa tek dereceli usule göre¹⁷ gerçekleşmiş ve yerel seçimler ilk defa anayasal statüsü olan Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) denetimi altında gerçekleşmiştir (Akbulut, 2001: 40). Bu bağlamda belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi (Tekeli, 2009: 186; Turan, 2008: 104) Türkiye'nin yerel siyaset deneyiminde önemli bir kırılmayı da simgelemektedir. Belediye başkanlarının 1963 yılı itibariyle yerel seçimlerde en önemli aktör haline gelmesi, yerel meclisler ile belediye başkanlarının farklı siyasal tabanlardan olma ihtimalinin de önünü açmış ve olası belediye başkanı – belediye meclisi gerilimlerinin farklı stratejiler üretme ihtimalini de kuvvetlendirmiştir (Akbulut, 2001: 41 – 42). Böylelikle il ve ilçenin coğrafi ölçeği dikkate alındığında belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi yerel iktidar yapısını dönüştürmesi bakımından devlet dışı aktörlerin yerel siyasetteki önemini de artıracak niteliğe sahip olacağı söylenebilir.

Siyasal altyapının ve kurumsal yapıların evriminin yanında 1960'lardaki toplumsal dönüşüm de yerel iktidarın dönüşümüne zemin hazırlayan bir süreç olmuştur. 1950'lerde başlayan göç hareketleri kentin nüfusunu ve yapısını 1960'ların başından itibaren ciddi ölçüde etkilemiştir. Bu etki iki bağlamda tartışılabilir. Öncelikle Kemalist modernleşme projesinin kentlere yüklediği anlam dikkate alındığında gecekondu kitleler devletin oluşturmaya çalıştığı modern kent idealiyle ciddi bir zıtlık yaşarken; diğer yandan modern kent idealinin öznesi olan orta sınıflarla da gerilimli bir ilişki yaşamışlardır (Şengül, 2009). Bir başka ifadeyle 1960'ların kentleşme deneyiminin dönüştürücü gücü olan kentin yeni yoksul gecekondu nüfusu hem devletle hem de

¹⁷ 1963 yılına kadarki geçen süreçte belediye başkanları seçimleri iki dereceli biçimde yürütülüyordu. Seçmenler öncelikle belediye meclis üyelerini seçiyor, daha sonraki süreçte de belediye meclis üyeleri ya kendi aralarından ya da dışarıdan birini belediye başkanı olarak belirliyorlardı. Daha sonra vesayet makamları tarafından belediye başkanı olarak belirlenen kişinin onay alması gerekiyordu. 307 sayılı belediye seçimlerini düzenleyen Yasa ile belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi süreci tek dereceli hale getirmiştir (Turan, 2008: 104).

devletin modernleşme projesinin sonucunda kentin kültürel ve ekonomik yapısının taşıyıcı gücü olan orta sınıflarla uyumsuz özellikler göstermiştir. Söz konusu kentin yeni yoksul nüfusu Batılı örneklerinden de farklı özellikler taşımaktadır. Doğan'ın (2005: 109) ifadesiyle bu durum -yine Batılı kapitalist ülkelerin deneyiminden farklı olarak- kırdan üretilen yoksulluğun kentleşmesinden ziyade, taşrada hali hazırda mevcut olan küçük üreticiliğin kentleşmesi biçiminde meydana çıkmıştır. Taşradan ve kırdan getirdikleri toplumsal karakteristikleri kentlerde yeniden üreten ve kentle ekonomik ve kültürel açıdan bütünleşmeyi de arzulayan gecekondulu nüfus (Zürcher, 2000: 392 – 393) hemşerilik ve akrabalık ilişkilerini de kuvvetli biçimde devam ettirmiş ve siyasal bağlamda radikal sol eğilimler göstermekten ziyade muhafazakâr partileri desteklemişlerdir (Şengül, 2009). Gecekondulu kesimin kırdan kente taşıdıkları ilişkileri kentte hemşerilik – akrabalık ilişkileriyle yeniden üretmeleri ve kentte ekonomik bağlamda yaşadıkları tüm sorunları (barınma, çalışma vb.) aşmaya yönelik girişimleri; bir anlamda taleplerine yüzyüze birincil ilişkilerle karşılık verebilecek milliyetçi muhafazakar siyasetçilerle patronaj ilişkileri kurmalarını kolaylaştırmıştır (Doğan, 2005: 119).

Diğer bir önemli nokta da devletin ve siyasal failerin gecekonduluları algılamadaki dönüşümde gizlidir. 1960'larla birlikte devlet, kent yoksullarını görmezden gelemeyeceğini farketmiş ve gecekonduluları içselleştiren politikalar üreterek bu kesimler için 1950'lere nazaran daha olumlu bir tutum sergilemiştir (Şengül, 2009). 1963 yerel yönetim seçimlerinde belediye başkanlarının artık doğrudan halk tarafından seçilmesini sağlayan mevzuat değişikliği de dikkate alındığında kentle bütünleşmeyi arzulayan gecekondulu nüfus kendi içinde örgütlenerek kentsel rantlardan pay almaya çalışmış ve yerel siyasetçilerin seçim vaatlerinde önemli bir bağlamı oluşturmuş; kentsel kamusal hizmetlerden (yol, su, elektrik vb.) yararlanma isteği de 1960'ların yerel siyaset deneyiminde önemli bir yer tutmuştur (Zürcher, 2000: 392). İthal ikameci sanayileşme stratejilerinin başat olduğu ve devlet kaynaklarının kentlere değil de sanayileşme stratejilerine aktarıldığı da hesaba katıldığında önü kesilemeyen göç dalgasıyla birlikte kentsel kamusal hizmetlerin önlenemez sorunlara ulaşması yerel yönetimlerin sorunlarını da büyütüştür. Lakin devletin yerele 'yerel yönetimler' vasıtasıyla müdahil olamamasından dolayı da Şengül'ün (2009) ifadesiyle yerel alan geleneksel yapıların ve ilişkilerin kontrolünde ilerlemiştir. Kentli orta sınıfların da kentsel düzeyde görünür olmaları hesaba katıldığında ithal ikameci sanayileşme

stratejisinin emek gücüne olan ihtiyacıyla birlikte kentsel yapı kentli orta sınıflardan ve kent yoksullarından meydana gelmiştir.

1963 yerel yönetim seçimleri bu dönüşüm atmosferinde gerçekleşmiştir. Seçim 1960 Darbesi'nden sonraki ilk yerel yönetim seçimi olmasının yanında yukarıda da tartışıldığı şekliyle yerel seçim mevzuatının da değiştiği ilk seçim olmuş ve seçimler büyük ölçüde hem ulusal siyasetin baskısında hem de bir referandum havasında geçmiştir (Akbulut, 2001: 43; Çitçi vd., 2001: 8). Seçimlerin referandum havasında/atmosferinde gerçekleşmesinde iki önemli sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1961 seçimleri sonrasında hiçbir partinin tek başına iktidar olamamasından kaynaklı hükümet bunalımı sorunudur. 1963 yerel seçimleri arifesinde hükümet kurma sorununun çözüleceğine dair kuvvetli bir inancın olmasının yanında AP'nin rejimi sivilleştirme çabaları bağlamında 1963 yerel seçimlerinin 1965 genel seçimleri öncesindeki tek seçim yarışı olmasından dolayı da söz konusu yerel seçimler referandum atmosferinde gerçekleşmiştir (Akbulut, 2001: 44).

1963 yerel seçimlerine altı siyasal parti ve bağımsız adaylar katılmıştır. Fakat çalışma Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'nin söylemlerine ağırlık verecektir. AP ve CHP'nin ülkenin siyasal yelpazesinin iki önemli büyük partisi olması ve diğer yandan TİP'in de 1960'ların dönüşümüne uygun siyasal söylemler üretmesi bu seçiciliğin temel nedenidir. Öncelikle AP, Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak yerel siyasete ve yerel yönetimlere CHP'ye kıyasla daha çok önem vermiştir. Yerel seçim beyannamesinde yerel yönetimleri yönetsel, iktisadi ve demokratik katılım bağlamında önemli kurumlar olarak gören AP (Akbulut, 2001: 52) mahalli idarelerin seçilmiş organlarıyla yönetilmesine demokratik açıdan olumlu bir göndermede de bulunmuştur (Çitçi vd., 2001: 15). AP'nin İstanbul ve Ankara belediye başkanları gecekondular sorunlarına da değinerek imar konularının yasal bir mevzuata oturtulması gerektiğini ve yasal olmayan konutların hukukileştirilmesi gerektiğine dair vurgularda bulunmuşlardır (Akbulut, 2001: 52). Bu bağlamda AP, kısıtlı ve sınırlı da olsa yerel siyaset sorunlarına değinmiş lakin yerel seçimlere bu sorunların ötesinde bir anlam yüklemiştir. Zira seçim öncesi bir radyo konuşmasında 1963 yerel seçimlerinin güven oylaması şeklinde geçeceği belirtilmiş ve AP'nin siyasal stratejisinde baskın olan kamu iktisadi teşebbüslerinin devlete yük olduğu, kalkınma stratejilerinin özel girişimciliğe engel olduğuna dair söylemler de seçim propagandasında önemli yer tutmuş ve büyük ölçüde CHP'ye karşı söylemler AP'nin temel çizgisini oluşturmuştur (Çitçi vd., 2001:

16). 1965 genel seçimlerinde büyük başarı gösterecek olan TİP ise diğer partilere kıyasla yerel siyasete ve siyasalara yönelik söylemlere ağırlık vermiş fakat yine de ulusal siyasetin sorunlarını da önemli bir seçim stratejisi olarak konumlandırmıştır. Bu durumun temelinde TİP'in yeni bir parti olarak katılacağı ilk seçimin 1963 yerel seçimleri olması ve parti olarak bir taban oluşturmak adına ulusal siyaset sorunlarına ağırlık vermesi gerekliliği gösterebilir (Akbulut, 2001: 49). Ulusal siyaset ve yerel siyaset birlikteliği üstüne söylemler üreten TİP, toprak reformuna önem vermiş ve köylü ve yoksul kesimin topraklandırılması gerektiği hususunda önemli çıkarımlarda bulunmuştur (Çitçi vd., 2001: 21). Yerel siyasetin önemli sorunları olarak görülebilecek gecekondular ve imar sorununu da değinen TİP, kentsel düzeyde tüketim noktasında da yoksul kesime yönelik daha ucuz tüketim yapılabilmesini sağlayacak halk pazarlarının kurulacağını seçim vaadi olarak kullanmıştır (Çitçi vd., 2001: 22). CHP ise mücadele ettiği partiler arasında en köklüsü olmasına rağmen yerel yönetimler ya da yerel siyaset bağlamında çok net bir söylem üretmemiştir. Parti programlarında yerel yönetimler ile ilgili spesifik konulara yer vermeyen CHP, 1963 yerel seçimlerinde 1961 genel seçimlerinde aldıkları oya kıyasla daha çok oy alacağını partinin önde gelen yöneticileriyle seçim çalışmalarında belirtmiş; CHP'nin İstanbul Adayı seçim çalışmasında kısıtlı da olsa kentsel kamusal hizmetlerin iyileştirileceğine dair söylemlerde bulunmuştur (Çitçi vd., 2001: 18). Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere 1965 genel seçimleri öncesinde merkez sağın en önemli partisi AP ve işçi sınıfının taleplerine uygun söylemler üreten TİP'e karşı CHP'nin ideolojik olarak kendi konumunu bulamaması yerel seçim stratejisine de yansımıştır.

Referandum havasında geçen 1963 yerel seçimlerinin galibi ülke genelinde % 45'in üzerinde¹⁸ oy olan AP olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2016). 67 il merkezindeki belediye başkanlığı seçimlerinin de 40'ını¹⁹ AP almıştır (Turan, 2008: 115). Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Konya ve Kayseri gibi büyük illerden zaferle ayrılan AP, CHP'ye karşı büyük bir zafer kazanmış ve merkez sağın en önemli partisi olduğunu 1965 genel seçimleri öncesinde ispatlamıştır (Çitçi vd., 2001: 25). Fakat İstanbul için istisnai bir durum bulunmaktadır. AP adayları Nuri Eroğan'ın seçilme yeterliliği olmadığına dair durumun tespit edilmesi üzerine İstanbul

¹⁸ Yerel yönetim seçimleri (Akbulut, 2001) belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinden oluştuğu için % 45'in üzerinde gibi genel bir ifade kullanılmıştır. AP üç kulvarda da söz konusu oranın üzerinde oy almıştır.

¹⁹ Bu sayı Aydın ve Taşkın'a göre (2016) 42'dir.

belediye başkanlığına AP'nin zaferine rağmen CHP'nin adayı Haşim İşcan getirilmiştir (Akbulut, 2001: 56). 1963 yerel seçimlerinin ulusal siyaset açısından en önemli sonucu hükümet değişikliğinin gerçekleşmesidir. Yerel seçimlere girerken koalisyon hükümetinde bulunan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) koalisyondan çekilmiş ve yeni hükümeti kurma görevi AP genel başkanı Gümüşpala'ya verilmiştir. Lakin koalisyon hükümeti kurma konusunda çekinceleri olduğunu belirten Gümüşpala görevi kabul etmemiş ve yerel seçimlerden yaklaşık bir aylık bir süre sonrasında CHP genel başkanı İnönü önderliğinde yeni hükümet kurulmuştur (Çitçi vd., 2001: 30).

1960'ların yerel siyaset deneyiminde önemli bir kulvar da 1968 yerel seçimleridir. Normal şartlar altında 1967'de yapılması planlanan seçimler yasal değişiklik sonucunda²⁰ 1968 yılına ertelenmiştir. 1963'e kıyasla söz konusu seçimlerde ulusal siyasetin vurgusu daha az olmuş ve 1968 yerel seçimlerine hükümet partisi olarak giren AP söylemini büyük ölçüde komünizm tehlikesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekliliği ve gecekonduların sorunları üzerine kurulmuştur. İktidar partisi olmanın avantajlarını gecekonduların sorununu çözmeye kullanan AP, hem gecekonduların yapımına göz yummuş hem de mevcut gecekonduların yasallaştırılması süreçlerini hızlandırmıştır (Çitçi vd., 2001: 36 – 39). Ortanın solu söylemiyle parti içinde bölünmelerin ve hizipleşmelerin yaşandığı CHP'de ise 1968 yerel seçimlerine ortanın solu söyleminin siyaseten halk nezdinde karşılık bulup bulamayacağına belli olacağına dair bir anlam yüklenmiştir. Zira önceki başlıkta da belirtildiği üzere 1965 seçimleri sonrasında ortanın solu söyleminin Parti içinde kuvvetli biçimde dile getirilmesi, 1968 yerel seçimlerine girilirken, CHP'nin ideolojik olarak bir yön tayin etmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Özellikle Ankara belediye başkan adaylığına sendikacı bir aday gösterilmesi bu durumu destekler niteliktedir (Çitçi vd., 2001: 42). 1965 genel seçimleri sonrasında mecliste temsil edilmeye başlayan TİP ise 1968 yılının siyasal atmosferine uygun söylemler üretmiş ve çoğu partiye kıyasla yerel yönetim ve yerel siyasete seçim propagandası süresince daha fazla vurguda bulunmuştur. Söz konusu yerel seçimleri 1969 genel seçimlerinin hazırlığı olarak da gören TİP, kentsel kamusal hizmetlerdeki yetersizlik ve yerel meclislerde emekçi kesimlerin temsil edilmelerinin elzem olduğunu

²⁰ Seçimleri 1968 yılına erteleyen yasa değişikliğinin gerekçesinde 1963 – 1967 yılları arasında çok sık seçim yapıldığı vurgulanmıştır. Böylelikle 1968 yerel seçimlerinde farklı seçimlerin de yapılması kararlaştırılmış ve 24 ilde Cumhuriyet Senatosu seçimleri, boşalan iki senatörlük için Cumhuriyet senatosu ara seçimleri ve 5 ilde de milletvekilliği seçimleri gerçekleştirilmiştir (Çitçi vd., 2001: 31 – 32).

seçim öncesi çalışmalarında vurgulamıştır (Çitçi vd., 2001: 49 – 50). Böyle bir atmosferde gerçekleşen 1968 yerel seçimlerinin galibi geçerli oyların %47'sini alan AP olmuştur (Turan, 2008: 132). Fakat 1968 yerel seçimlerinin sonraki döneme aktaracağı mirasın önemli bir boyutu bulunmaktadır. Söz konusu dönemde yerel siyasetin boyutu 60'lı yıllar boyunca planlı kalkınmanın mekânsal sonuçları üzerinde durarak yerel siyasetin odağını yapılı çevreye çeviren ve Mimarlar Odası etrafından toplanan kentleşme uzmanlarının etkisinde ilerlemiştir. AP'ye ciddi biçimde muhalefet getiren ve TİP ile yoğun bir fikir alışverişinde bulunulan bu dönemde belediyelerin yerel iktidar faili olarak öneminin kavranamamış olmasından dolayı ilgi ulusal kalkınmacı pratiklerde yoğunlaşmıştır (Batuman, 2010: 227).

Özetle, 1960'lı yıllar yerel siyasetin dönüşümünü gerçekleştiren birçok sürecin başladığı yıllar olarak nitelendirilebilir. Siyasal kurumsal yapıdaki dönüşümlerle birlikte artık yerel siyaset farklı siyasal partiler arasında rekabetin daha çok hissedildiği bir dönemi yansıtmaktadır. Özellikle belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve kentlerin ithal ikameci sanayileşme stratejileriyle emeğin yeniden üretildiği mekânlar olarak konumlanması söylemin emekçi sınıflara ve gecekondululara yönelmesini sağlamıştır. Bir başka ifadeyle gecekondulu kent yoksullarının kentsel düzeyde yarattığı gerilim bütün siyasi partileri bu kesimlere duyarlı hale getirmiştir. Gecekonduların siyasal taleplerine karşı bu kesime kentsel kamusal hizmetleri sağlayan ve barınma sorununu gecekondularıyla çözmeye çalışan yaklaşım, 1960'ların temel belirleyicilerinden biri olurken; diğer yandan CHP içinden çıkan ortanın solu yaklaşımının etkisiyle gecekondular sorunu bir toplumsal adalet sorunu olarak gören yaklaşım da yerel siyasetin temel belirleyicilerinden biri olmanın sinyallerini vermiştir. Bu bağlamda gecekondular sorunu başta olmak üzere kentsel sorunları değişim değeri üstünden değerlendiren bir yaklaşıma karşı kentin kullanım değeri özelliklerini ortaya çıkaran ve sosyal adalet sorunu üstünde yoğunlaşan siyasal söylem, 1960'ların yerel siyaset deneyiminde önemli bir yer bulmuştur (Şengül, 2009: 132). Fakat bu deneyimler yerel siyaset açısından 1960'lı yıllarda kurumsallaşamamıştır. Merkezi devlet aygıtı açısından koalisyon hükümetleri ve sıklıkla değişen hükümetler, uzun soluklu ve kapsamlı yerel siyaset süreçlerinin uygulanmasını olanaklı kılmamıştır. Hükümet bunalımları, ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin devlet kaynaklarını kentsel alanlara yönlendirmede mahrum bırakması ve siyasal partilerin spesifik olarak yereli ilgilendiren konularına seçim propagandalarına almamaları, bu durumun temel

nedenleridir. Sadece dizginlenemeyen kentleşmenin sonucu olan gecekondular sorunu devletin görmezden gelemeceği boyutlara ulaşmış ve bu sorun da büyük ölçüde fırsatçı çözümlere bırakılmış; 1960'ların seçim vaatlerinde de en önemli konu olan bu sorun patronaj ağlarıyla çözülmeye çalışılmıştır (Batuman, 2010: 228). Diğer yandan sanayileşmenin kentleri sermaye birikiminin temel uğrağı yapmasıyla birlikte iç göçün yarattığı temel sorunlar dönemin planlamacı yaklaşımının da etkisiyle merkezden çözülmeye başlamış ve bu durum belediyelerin lehine olmayan mali ve yönetsel dönüşümlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güler, 2013: 251). Bunun yanında, belediye yönetimleri de yerel siyasetin görünür sorunlarına karşı kapsamlı programlar uygulamada yetersiz kalmıştır. Her ne kadar 1960'ların sonunda yerel siyaset deneyiminde kentsel sorunların bir sosyal adalet sorunu olduğu fikri kentleşme uzmanlarının ilgisini çekmeye başlamışsa da siyasal partiler bu fikirleri yeni belediyecilik görüşleri doğrultusunda kurumsallaştıramamıştır (Tekeli, 2009: 231). Bu kurumsallaşma -her ne kadar 1973 yerel seçimlerine kadar kapsamlı bir parti politikası olmasa da- 1970'lerde Ecevit önderliğindeki demokratik sol söylemde karşılık bulmuştur. Toplumcu belediyecilik deneyimi olarak literatürde ifade edilen bu yaklaşım, 1960'ların bıraktığı miras sayesinde Türkiye'nin yerel siyaset deneyiminde önemli bir kırılmayı ifade edecektir.

3.1.3.2. 1970'li yılların Yerel Siyaset Deneyimi: Siyasetin Kentleşmesi ve Toplumcu Belediyecilik

1970'li yıllara kadar gecekondular sorunundan hareketle kentsel kamusal ihtiyaçlardan kaynaklı sorunların patronaj/himayeci ilişkilerle çözüldüğü önceki başlıkta belirtilmişti. 1970'li yıllara gelindiğinde söz konusu sorunların hem gündelik siyaset hem de politika önerisi düzeyinde farklı çevrelerden yoğun ilgiyle karşılanması, yerel siyasetin Türkiye deneyimi açısından kırılmasını sağlayacak bazı dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşümün temel aktörlerinin başında önceki başlıkta bahsi geçen kentleşme uzmanları gelmektedir. 1960'ların planlamacı yaklaşımının hâkim olduğu yıllarda Mimarlar Odası bünyesinde toplanan uzmanlar, planlama siyasalarının mekânsal sonuçları üzerinde kafa yorarak 'toprak sorunu' bağlamında reformcu çözümler aramışlardır. Özellikle Oda'nın siyasal söylemler üretmede bir odak noktası olması ve planlama/kentleşme sorunlarında çözüm üreten raporlar sunmaları, siyasetin kentsel düzeyde karşılık bulmasına zemin hazırlayan en önemli etmenlerden biri olmuştur (Batuman, 2013: 73 – 74). Zira bu noktada kentleşme uzmanlarının ilgisini

farklı bağlamlarda çeken gecekonduların sorununa sol bir yorumla çözüm bulunmasına dair getirilen eleştiriler, kentin siyasallaşmasını sağlayan ikinci yol olarak gösterilebilir. Uzmanların gecekonduların sorununa getirdiği farklı yorumlar çerçevesinde barınma alanlarını meşrulaştıracak düzenlemelerin yanında daha radikal sol kent plancıları için gecekonduların sosyalizme giden yolda bir araç olabileceği ve gecekonduların kent sakinlerinin sınıfsal bir tanım içerisinde konumlanması gelmektedir (Batuman, 2013: 75). 12 Mart Darbesi kentin gecekondular kesimler bağlamında siyasallaşmasını sağlayacak bazı sonuçlara sahip olmuştur. Bunlardan ilki, gecekondular mahallelerindeki örgütlenme biçimlerinin tıkanmaya uğraması ve dönüşmesidir. 1960'lar boyunca himayeci ilişkilerin üretilmesinde iktidar partisinin aracı olarak çalışan mahalle güzelleştirme dernekleri ve bunlara benzer örgütlenmeler, gecekondular nüfus için önemli bir siyasal talep aracı olmuştur. Fakat 12 Mart Darbesi ile söz konusu derneklerin kapatılması patronaj ağlarını da kendiliğinden yok etmiştir (Batuman, 2010: 228). Darbe sonrası açılan dernekler bu defa kendi içinde dönüşüme uğramış ve gecekonduların sol görüşler etrafında örgütlenmesini sağlayacak alanlar olmuştur (Batuman, 2013: 77). Kentin siyasallaşmasının önünü açan bir başka önemli olay da gecekondular yıkımlarıdır. Askeri rejimin 1960'lara kıyasla gecekondular nüfusa karşı katı tutumuyla birlikte gecekondular yıkımları kent yoksulları içinde ciddi bir huzursuzluk yaratmıştır (Batuman, 2010: 228). Böylelikle gecekondular kent sakinleri için 1973 genel ve yerel seçimleri arifesinde 1960'ların himayeci ilişkilerinin kesintiye uğraması sonucunda siyasal anlamda sol tandanslı bir tercihte bulunma potansiyeli doğmuştur.

1973 genel seçimleri ile yerel seçimleri arasındaki zamanın kısıtlılığı CHP'nin yerel seçimler için ayrı bir bildiri hazırlamasına imkan vermese de genel seçimler bildirgesinin alt başlıklarında mahalli idareler başlığında yerinden yönetim kavramına atıf yapılmış ve belediyelerin gelirlerinin artacağı vurgulanmıştır (Çitçi vd., 2001: 71). Fakat MSP hariç hiçbir parti söz konusu dönemde yerel seçimlere ait bir program hazırlamamıştır.²¹ Ecevit önderliğinde 1970'lerde gelişen ortanın solu/demokratik sol söylemin kentin asıl sorununun sosyal adalet sorunu olduğunu vurgulanması (kapsamlı bir yerel seçim programına sahip olmayan CHP'yi) böylesine muğlak bir siyasal ortamda gecekonduların siyasal tercihini CHP lehine kullanmalarını sağlamıştır (Batuman, 2010: 229; Şengül, 2004: 127). Önemli kent merkezlerini kazanan²² ve kent

²¹ MSP'nin yerel seçim bildirgesindeki temel tartışma alanları için bkz: (Çitçi vd., 2001: 79).

²² Batuman'a (2010: 229) göre bu sayı 33, Turan'a (2008: 159) göre 32, Çitçi vd.'ye (2001: 85) göre ise 29'dur.

yoksullarının desteğini alan CHP özelinde yeni bir belediyeçilik hareketinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Az önce de değinildiği gibi kapsamlı bir parti siyasası olarak oluşmasa da uygulama sonucu gerçekleşen, doğrudan halk tarafından seçilen belediye başkanlarının gecekonduluların siyasal taleplerine karşılık vermesiyle birlikte kentlere yönelik stratejiler üretilmeye başlanmış ve değişim değerini kullanım değerinin önüne geçirmeye çalışan ve kentin kolektif tüketim kanallarının emekçi sınıflar lehine aktarılmasını sağlayacak bir dizi plan/proje ‘yeni belediyeçilik’ ya da bir başka ifadeyle ‘toplumcu belediyeçilik’ deneyimiyle hayat bulmuştur (Şengül, 2009: 134).

Toplumcu belediyeçilik deneyimi dönemsel olarak Türkiye’nin yerel siyaset deneyiminde önemli bir kırılmayı simgelemektedir. Söz konusu döneme kadar yerel yönetimler ile merkezi yönetimin (hükümet) aynı partilerden olma durumu koalisyon hükümetlerinin yoğun olduğu 1970’li yıllarda dönüşmüştür. 1975 – 1977 yılları arasında kurulan Milliyetçi Cephe hükümetleriyle birlikte merkezi yönetim merkez sağ partilerdeyken, yerel yönetimler büyük kentlerde CHP’nin elindedir. Merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin farklı partilerden olması sebebiyle kaynak kullanımı noktasında ciddi sorunlar yaşayan CHP’li belediyeler, plan ve projelerini gerçekleştirme noktasında ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır (Şengül, 2009: 134). Bu karşıtlığın yerel siyaset deneyimi açısından en önemli sonuçlarından biri de kentsel kamusal hizmetlerin siyasal mücadelenin ve gerilimin temel konusunu oluşturması gelmektedir (Batuman, 2010: 230). Merkez – yerel karşıtlığı, kentlere kaynak aktarımının kanallarını kısıarak belediye hizmetlerinin kendisini siyasallaştırırken, belediye başkanları da söz konusu siyasal gerilimin en önemli temsilcileri olmuştur. Merkez – yerel karşıtlığının yarattığı ikinci farklılık da işte bu noktada cereyan etmektedir. Keynezci refah ulusal devletin kentleri, merkezi devlet aygıtının refah politikalarının tamamlayıcı unsuru olarak çalışırken, bu durum Türkiye’de zıt bir konumda ilerlemiştir. Batılı ülkelerde merkezi devlet aygıtının rolünü kentlerde yerel yönetimler tamamlayıcı unsur olarak üstlenirken, Türkiye’de ise merkezi yönetimle yaşanan zıtlık, yerel yönetimleri adeta bir sivil toplum failiymişçesine alternatif bir iktidar aygıtı olarak konumlanmışlardır (Batuman, 2010: 232; Şengül, 2009: 173). Merkez – yerel karşıtlığının siyasal bağlamda başka bir sonucu da yerel yönetimlerin algılanış biçiminde yatmaktadır. Tekeli’nin 1976 yılında Ankara Belediyesi Başkan Danışmanı sıfatıyla ele aldığı makalede belediyelerin sorunlu bir biçimde hem yönetsel hem de mali açıdan idari vesayet altında kaldığını belirterek yeni belediyeçilik anlayışının idari vesayet altında çalışan bir belediye olmayacağını

belirterek, yerel yönetim yerine yerel hükümet (local government) ifadesini kullanmıştır (Tekeli, 2009: 253). Böylelikle toplumcu belediyeçilik olarak adlandırılan yeni belediyeçilik hareketi merkez – yerel karşıtlığında kendinin tamamen yerelin etrafında konumlandırmakta ve merkezin basit bir dışlisi olmaktan ziyade yerel düzeyde karar alıcı ve uygulayıcı noktada bir yerel hükümet havası taşımaktadır (Batuman, 2010: 232).

Her ne kadar CHP’li belediye başkanlarının plan ve projelerinde farklı biçimler olsa da, toplumcu belediyeçiliğin dayandığı ana prensipler *demokrasi-katılımı sağlayan belediyeçilik, birlikçi-bütünlükçü belediyeçilik, üretici belediyeçilik, tüketimi düzenleyici belediyeçilik ve kaynak yaratıcı belediyeçilik* olmak üzere beş başlıkta sınıflandırılabilir (Tekeli, 1977b). Demokrasi-katılım konusunda toplumcu belediyeçiliğin öne çıkan yaklaşımı doğrudan katılım modelidir. Söz konusu model demokrasi ve katılım belediye meclislerde halkın temsilcilerinin bulunmasının ötesinde bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre temsil, belediye ölçeğinin de dışında tutulmalı ve daha alt ölçeklerde mahalle komiteleriyle halk temsil edilmelidir. Böylelikle mahalli düzeyde örgütlenebilen halkın gerçek katılımı sağlayacağı yeni belediyeçilik anlayışı yerel yönetimleri idari vesayetinin baskısından da kurtaracaktır. Örgütlenmeyi tabandan başlatmayı sağlayan bu anlayışa göre halk hem kentsel kamusal hizmetlerin en iyi şartlarda sağlanmasının yolunu açarken diğer yandan da kent yönetimi, bilinçlenen halk tarafından, doğrudan katılımı vasıtasıyla sağlanmış olacaktır (Güler, 2009: 137, Köse, 1977: 59; Tekeli, 2009: 253). Üretici belediyeçilik prensibiyle toplumcu belediyeçiliğin en önemli savlarından birini oluşturmaktadır. Burada üretim, belediyeyi sadece denetleyen bir fail olmanın ötesinde konumlamakta ve kentsel kamusal hizmetlerin doğrudan belediye tarafından üretilmesini öngörerek kentsel rantı küçük üreticilerin elinden almayı amaçlamaktadır (Batuman, 2010: 232). Kentsel rantın küçük girişimcilerin elinden alınması iki bağlamda oturtulabilir. Bunlardan ilki belediyelerin direkt olarak piyasa malları üretmesi ve tekeli rantları kentsel ölçekte kırmasıyla mümkün olabilmesi diğer yandan da arsa spekülasyonu ile oluşan ve emekçi sınıfların aleyhine sonuçlanan toprak rantlarının da yine belediyelerin üretici vasfıyla (diğer bir adıyla arsaların belediyeleştirilmesiyle) aşılabileceğini belirtmektedir (Tekeli, 1977b: 34). Böylelikle üretici belediyeçilik, imar konusunda sadece planlama noktasında müdahil olmayarak değer yaratmadan kazanç elde etmenin kanallarını emekçi sınıfların lehine olacak şekilde yeniden düzenlemeyi amaçlamaktadır (Tekeli, 2009: 255).

Tüketimi düzenleyici belediyeçilik prensibiye üretici belediyeçilik prensibine benzer bir anlayış gütmekte ve temel tüketim araçlarının halka doğrudan ve aracılardan rantlarını ortadan kaldırarak ulaştırmayı amaçlamaktadır. Ucuz ve kaliteli malları halka satmayı amaçlayan yeni belediyeçilik hareketi için Tanzim Satış Mağazaları²³ (Güler, 2009: 150) ve halk pazarları gibi çeşitli uygulamalar pratiğe yansıtılmıştır (Köse, 1977: 59). Kaynak yaratıcı belediyeçilik prensibiye merkez – yerel karşıtlığı içinde değerlendirilebilir. Öncelikle merkezi yönetimin kaynak aktarımı konusunda CHP’li belediyeleri zor durumda bırakması belediyelerin kendi öz kaynaklarıyla idare etme durumuna itmiştir. Diğer yandan, merkez – yerel karşıtlığı bağlamında yerel hükümet olmayı amaçlayan toplumcu belediyeçiler için kendi finansmanlarını yaratmak en elzem konulardan birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda hem kentleşmenin getirdiği rantların belediyelere aktarılması hem de vergilendirme ve fiyat belirleme noktasında belediyelerin özerk bırakılması toplumcu belediyeçiliğin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır (Tekeli, 1977b: 34). Son prensip olarak ele alınacak olan birlikçi-bütünlükçü belediyeçilik ise merkez – yerel karşıtlığının bir diğer sonucu olarak okunabilir. Diğer dört prensibin sağlıklı biçimde hayata geçirilmesi adına toplumcu belediyelerin kendi aralarında örgütlenmelerini öngören bu anlayış (Köse, 1977: 57) merkezi yönetimin desteğinden mahrum bırakılan belediyelerin güç birliği anlayışına dayanmaktadır.

Toplumcu belediyelerin kolektif tüketimi düzenleyici yaşam maliyetlerini azaltan ve kentsel hizmetleri kolektifleştiren girişimleri (Batuman, 2013: 80) sadece emekçi sınıfların lehine olan sonuçlara sahip değildir. 1960 – 1980 yılları arasında önceki başlıklarla üstünde sıklıkla durulan ithal ikameci sanayileşme politikalarının iç pazara olan ihtiyacın, kent ölçeğinde toplumcu belediyelerin emeğin yeniden üretimini kolaylaştıran siyasetleriyle karşılanmasını mümkün kılmıştır. Zira gecekondu bölgelerinin yasallaştırılması, tüketimin doğrudan belediye tarafından halk için ucuz yöntemlerle gerçekleştirilmesi, toplu konut projelerinin hayata geçirilmesi gibi konular belediyelerin emeğin yeniden üretim koşullar üstündeki olumlu etkisini göstermektedir (Doğan, 2005: 128).

Toplumcu belediyeçiliğin yukarıda ayrıntılarıyla tartışılan prensipleri kentsel düzeyde yeni bir gerilimin başlamasına sebep olmuştur. Halkın doğrudan seçtiği

²³ Tanzim Satış Mağazaları’nın eleştirileri için Köse’nin (1977: 59) fikirlerine müracaat edilebilir.

belediye başkanları en büyük muhalefeti, kentsel rantı elinde tutan küçük girişimcilerden görmüştür. Çünkü kentsel rantın araçlarının büyük bölümü küçük girişimcilerin elindedir (Batuman, 2010: 233) ve toplumcu belediyeciliğin temel amacı söz konusu rantların büyük kısmını emekçi/yoksul/gecekondu sınıflar lehine aktarmaktır (Doğan, 2005: 128). Fakat yerel siyaset deneyimi açısından en önemli nokta çıkar çatışmasının niteliğinin toplumcu belediyecilikle dönüşmesidir. 1970’lerdeki sol eğilimler, toplumsal bağlamda çıkar çatışmasını, emperyalizmin yerli işbirlikçileri ile halk kitleleri arasında tanımlarken toplumcu belediyecilik prensibiyle söz konusu çatışma küçük girişimciler ile emekçi kitleler arasında cereyan etmeye başlamış; böylelikle solun çatışmadan ziyade birliktelik kurmayı planladığı küçük girişimciler, kentsel gerilimin baş aktörlerinden biri olmuştur (Batuman, 2010: 233). Bu gerilim aslında yeni belediyecilik hareketinin katılım boyutunu zedeleyici bir niteliğe sahiptir. Her ne kadar toplumcu belediyecilik katılımı, mahalle düzeyinde örgütlemeyi amaçlasa da, katılımın karar alma noktasında en büyük belirleyicisi belediye meclisleridir. Küçük girişimciliğin belediye meclislerinde etkin olması ve çok partili hayata geçişten itibaren yerel meclislerin küçük girişimcilerin egemenliğinden kurtulamaması, himayeci ilişkileri yerel ölçekte belediye meclislerinde yeniden üretmiş ve yeni belediyecilik hareketi bu ilişkileri tamamen ortadan kaldıracak kudrete sahip olamamıştır (Şengül, 2004: 129).

Küçük girişimcilerle emekçi kesimlerin temsilcisi konumunda bulunan belediye başkanları arasındaki gerilim, CHP’nin yerel örgütlerinde de huzursuzluk yaratmış ve 1977 seçimleri öncesinde birçok belediye başkanı önseçimleri kaybederek tekrardan aday gösterilmemiştir (Batuman, 2010: 236; Batuman, 2013: 81). Tekeli’ye göre (1977) bu durumun temelinde yerel siyasetin değişen mevcut dönemde oluşan karmaşık doğası bulunmaktadır. Küçük esnaf ve girişimcilerin hâkim olduğu belediye meclislerinin halk nezdinde tanınır olmaması ve buna karşın belediye başkanlarının ürettikleri projelerle yerel siyaset düzeyinde en bilinen kişiler olması, meclisin aldığı siyasal kararların bedelinin ‘belediye başkanı’ tarafından ödenmesine sebep olmaktadır. Diğer yandan partilerin il örgütlerinde de etkin olan yerel girişimciler, belediye başkanının emekçi sınıfların lehine üreteceği yerel siyasaları engelleme potansiyeline sahip olmuşlardır. Dolayısıyla belediye başkanı siyasal açıdan hesap verebilir konumda olmakta fakat buna karşı siyaseten tanınır olmayan il örgütleri ve belediye meclislerinin belediye başkanlarıyla olan çatışmaları artmaktadır. Bu bağlamda Tekeli’ye (1977b) göre yerel

siyaset açısından söz konusu gerilimin öğretici noktası, emekçi sınıfların parti teşkilatlarında çoğunluk ve etki oluşturmamalarıdır. Emeğin yeniden üretimini kent yoksulları lehine sağlayan belediye başkanları halk nezdinde oluşan olumlu imajlarına karşı belediye meclisleri ve yerel parti örgütlerinde yaşanan gerilim neticesinde patronaj kanallarını aşamamış ve 1977 seçimleri öncesinde koltuklarını başka adaylara bırakmak durumunda kalmışlardır (Şengül, 2004: 129).

1977 seçimleri öncesinin yerel siyaset deneyimi açısından en önemli sonucu bahsi geçen yeni belediyeçilik hareketinin seçim bildirgesine girmesi olmuştur. CHP ve TİP bu seçimlere toplumcu belediyeçilik prensiplerini ortaya koyan programla girmiş ve ilk defa 1973 seçimleri sonrasında birbirlerinden bağımsız şekilde kentli emekçi sınıfların lehine siyasalar üreten belediye başkanlarının plan ve projeleri kısıtlı da olsa kurumsallaşma imkânı bulmuştur (Tekeli, 1977a). Tekeli'nin (1976) toplumcu belediyeçilik prensipleri olarak ifade ettiği ilkeler CHP'nin parti programında yer almış ve aşırı merkezîyetçiliğe karşı yerel yönetimlerin gerçek katılımın failleri olduğu seçim bildirgesinde üstünde durulan bir konu olmuştur (Çitçi vd., 2001: 102). Fakat CHP'nin kurumsal yapısı içerisinde yeni belediyeçilik hareketine oluşan muhalefetin de etkisiyle yeni belediyeçilik hareketinin temel ilkeleri Ecevit'in seçim konuşmalarında hemen hemen değinilmemiş ve buna karşın ulusal siyaseti ilgilendiren konulara daha çok değinilmiştir (Çitçi vd., 2001: 103). TİP ise CHP'nin toplumcu belediyeçilik konusunda önemli bir mesafe kat edemediğine vurgu yaparak yerel yönetimlerin sömürünün bir aracı olduğunu ve emekçilerin 'belediyelerde' temsil edilmesinin önemine vurgularda bulunmuştur (Çitçi vd., 2001: 110). Fakat kent yoksulları sadece sol partilerin seçim propagandalarında yer bulmamıştır. Önceli başlıkta da belirtildiği üzere 1970'lerde merkez sağın önemli partilerinden biri olan MSP, Erbakan özelinde milli görüş hareketinin yerel yönetimlerde de varlık bulmasının önemi üstünde dursa da asıl önemli çıkış MSP'nin İstanbul adayı Şevket Kazan tarafından gerçekleşmiştir. Kazan, kent yoksullarının kentsel düzeydeki sıkıntıları üstünde durarak adil düzen ve yönetim kavramları üstüne yoğunlaşmıştır. Kent yoksulları için aş evleri kurulması, ucuz konut sağlanması gibi kentsel sorunları seçim propagandasında kullanan Kazan'ın seçim vaatleri (Çitçi vd., 2001: 106) kent yoksulları ve işçi sınıfının yerel siyaset için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

1977 yerel seçimlerinden de mutlak bir üstünlükle çıkan CHP'li belediyelerin toplumcu belediyeçilik nezdinde kurumsallaştırmayı denediği yeni belediyeçilik

hareketinin küçük esnaf ve yerel girişimciler dışında da karşılaştığı bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların ilki hareketin toplumsal bağlamıyla ilgiliyken diğeri de gecekondulu kent yoksullarının yaşadığı yapısal dönüşümlere içkindir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, toplumcu belediyeçilik hareketi 1976 yılına kadar kurumsallaşmadan, sadece belediye başkanlarının öznel pratikleriyle karşılık bulabilmiştir. Her ne kadar 1977 yerel yönetim seçimlerine gidilirken bir sol belediyeçilik programı oluşsa da, ortaya çıkış koşulları itibarıyla toplumcu belediyeçilik gecekondulu kent yoksullarının içinden çıkan bir kent hareketi olmamış ve her ne kadar içerik yönüyle ‘toplumcu’, ‘halkçı’ ilkeler taşısa da CHP’nin içinden çıkan siyasal bir oluşum olması bu hareketin toplumun genel nezdinde kabul görmesinde kısıtlayıcı bir etki yaratmıştır (Şengül, 2009). Diğer bir dönüşümse gecekonduluların ideolojik bağlamda yaşadıkları dönüşümle ilgilidir. 1978 – 1980 yılları arasında kentleşme uzmanları ilgisini direkt gecekondulu mahallelere yöneltmiş, mahalle toplantılarının da ötesinde uzmanların mesleki bilgileri doğrultusunda gecekondulu mahalleri inşa edilmeye başlanmıştır. Burada kritik olan nokta gecekonduluların artık sadece tüketim alanları olarak algılanmalarından ziyade ideolojik olarak da tanımlanmaları ve sosyalizme giden yolun temel bileşeni olarak kavranmalarının mümkün kılınmasıdır (Batuman, 2013: 84). Böylelikle ikinci kuşak olarak tanımlanabilecek gecekondulu ikinci nesil genç kuşak, dönemin yoğunlaşan siyasal atmosferiyle gecekondulu mahallelerinin ideolojik bağlamda radikalleşmesini uygun bulmuşlar ve siyasal taleplerini toplumcu belediyeçiliğin sınırlarını aşacak şekilde yeniden inşa etmişlerdir (Şengül, 2009).

Kendi içindeki çelişkilere ve hiziplere rağmen toplumcu belediyeçilik deneyi ve kent yoksullarının kentsel siyasetin özneleri olmaları, 1977 yerel seçimleri sonrasında da etkin biçimde ilerlemiş; fakat bu durum 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile son bulmuştur. Dolayısıyla toplumcu belediyeçilik hareketinin yerel siyasetten tasfiyesi olarak adlandırılabilir süreç tarihsel bağlamda yerel siyasetin kendi dinamiğinin dönüşmesi sonucunda değil bir darbe ile sonlanmıştır. Seçilmiş belediye başkanlarının çoğu 1980 Darbesi ile görevden uzaklaştırılarak yerlerine asker kökenli belediye başkanları atanmıştır (Şengül, 2009: 174). Böylelikle toplumcu belediyeçiliğin sürdürülemez noktaya gelmesiyle yerel siyasetin dinamiklerinde bir dönüşüm yaşandığını söylemek olanaklı değildir. Bunun yerine iktisadi, siyasal ve toplumsal bağlamda ithal ikameci sanayileşme stratejisinin krizi üstünde yoğunlaşarak söz konusu dönemi sonlandırmak daha anlamlıdır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Türkiye

ekonomisinin 1970’li yıllarda üretiminin büyük oranda içe dönük gerçekleşmesi ülkeyi uluslararası rekabet koşullarında deneyim kazanmasından yoksun bırakmıştır (Pamuk, 2017: 242). Devlet destekleriyle üretim girdilerinin ucuza gelmesi ve önceki başlıklarda da belirtildiği üzere üretimin büyük ölçüde montaj üretimi şeklinde sınırlı kalması; sermayenin karlılığını emekçi sınıfın artı değeri üstünden sağlamasına neden olmuştur (Ercan, 2002: 69). Montaj sanayisi için vazgeçilmez kabul edilebilecek döviz girdisinin de 1970’li yıllarda yurtdışında çalışan işçilerin Türkiye’ye gönderdikleri dövizler ekonomiyi geçici de olsa dengede tutsa da bu durumun seyri 1970’li yılların ortasından itibaren değişmeye başlamıştır. Yapısal çözümlerin getirilmesi yerine devletin kur garantisi kapsamında yüksek faizle yapılan borçlanma siyasetleri, uluslararası bankaların ülkeye ciddi oranda borç vermesiyle sonuçlanmış ve bütçe açıklarının çözümü olarak Merkez Bankası’nın (MB) para basmasıyla enflasyonu artırarak krizin faturasının kamu sektörüne çıkmasına neden olmuştur (Altıok, 2002: 86; Pamuk, 2017: 243). 1977 yılına gelindiğiyse bunalım koşullarının etkisi daha da hissedilir boyutlara ulaşmıştır. İthalatın peşin ödeme zorunluluğu içinde yapılması ve ülke için tüm kredi kanallarının kapanması, Ecevit hükümetini zora sokmuş; yeni kredi kanallarının açılması için Batılı ülkelerden borç talep eden hükümet yeni IMF istikrar politikalarıyla karşı karşıya kalsa da bu duruma direnmiştir (Boratav, 2007: 140). Lakin bu direnişin faturası ekonomik ve siyasal bunalım koşullarını arttırmıştır. Enflasyon oranlarının %50 oranında artması, karaborsa ve yokluğun yıkıcı sonuçlarının günden güne ağırlaşmasıyla bunalım koşulları kontrol edilemez bir hal almıştır (Pamuk, 2017: 244). Özetle, 1970’li yılların sonuna gelindiğinde krizin iki bağlamda ortaya çıktığına dair genel bir görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki döviz yetersizliği ve dış ödemeler dengesinin bozulmasıyken diğeri de enflasyondur (Altıok, 2002: 86). Krizin önlenemez boyutlara ulaşması nedeniyle artık ithal ikameci sanayileşme politikalarında yapılan küçük çaplı değişiklikler de olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Çünkü önceki başlıklarda da üstünde sıklıkla durulduğu şekilde dış pazarlarla olan rekabet eksikliği ve buna karşın azalan kar oranları ile dış ticaret açıkları; sermaye birikim koşullarının artık ulusal sermayenin içe dönük üretkenliğiyle aşılamayacağına sinyallerini vermektedir (Altıok, 2002: 87). Yalman’ın (2002: 20) ifadesiyle 1970’lerin sonunda planlamanın hegemonik işlevini yitirmesi yerli büyük sermayenin siyasal ve ekonomik hegemonya kurma koşullarını ortadan kaldırmış; ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin sürdürülebilir olmadığına kanıksandığı koşullarda da dünya ekonomisi ile bütünleşmenin aracı olarak piyasa ekonomisiyle bütünleşme bir çözüm reçetesi olarak ortaya sürülmüştür. Ekonomik

istikrarsızlığa siyasal bunalım koşulları ve toplumsal anarşinin artan boyutları da eklenmiş ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile Türkiye ekonomik ve siyasal bağlamda yeni bir döneme girmiştir (Boratav, 2007: 140).

Sonuç olarak yerel siyaset deneyi açısından 1970’li yıllarda ilk defa kentli emekçiler toplumsal fail olarak tanımlanırken kentsel kamusal hizmetlerin kendisinin siyasal gerilimin konusu olması gecekondulu kesimi toplumsal – siyasal özne olarak konumlandırmıştır (Batuman, 2010: 230, 235, 236). Belediye başkanlarının kentsel projelerinde de ilk sırada bulunan gecekonduluların imajı da bu süreç içinde homojen bir toplumsal yapı olarak algılanmalarıyla sonuçlanmıştır (Batuman, 2013: 82). Bir başka ifadeyle, 1973 yerel seçimleriyle başlayan süreçte gecekonduluların henüz belli bir program içinde sistematikleştirilmemiş kentsel talepleri ve istekleri, CHP’li belediye başkanlarının öznel çabalarıyla bir araya gelerek toplumcu belediyecilik prensipleri ortaya çıkmıştır. Burada en önemli nokta yerel iktidar bilgi yapısının üretilmesi ve bu bunun kentsel düzeyde bir bilinç düzeyi oluşturmasını mümkün kılması olmuştur (Batuman, 2010: 238). Özellikle gecekondulu kent yoksullarının kentin iktidar yapısı içerisinde ne tür bir etkiye sahip olabileceğinin sol belediyecilik tarafından tanımlanması; dönemin yerel siyaset deneyimi açısından yerel iktidar yapısının çözümlenmesi adına önemli bir bağlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla söz konusu yıllar yerel siyasetin kentleştiği (Batuman, 2010, 2013; Bayraktar, 2013: 331) dönem olarak da ifade edilebilir. Diğer bir deyişle emek gücünün kentleşmesi de (Şengül, 2009) dönemin karakteristiğini ifade etmek adına önemli bir tanımdır. Siyasal partiler bu dönemde ilk defa kent yoksullarının ve gecekonduluların artan taleplerine karşı patronaj ilişkileri dışında bazı çözümler getirmeye çalışmışlardır. CHP ve TİP dışında MSP’nin de milli görüş söylemini yerel yönetimler üzerinde yeniden üretmesi sadece sol partilerin değil sağ partilerin de dönemin politik-ekonomik atmosferine uygun söylemler ürettiğinin kanıtı olarak sunulabilir. Diğer yandan Türk siyasal hayatı içerisinde hegemonik bir işlev gören merkezin çevre unsular üzerinde başat bir konumda bulunduğu ve buna bağlı olarak yerel güçlerin merkezin sıradan dışlıları olduğu söyleminin de bu dönemde açıklayıcı işlevinin azaldığı söylenebilir. Her ne kadar planlama aygıtları merkezi yönetim açısından önem taşısa da 1970’lerde örgütlü biçimde hareket etmeyen CHP’li belediye başkanları sayesinde âdem-i merkezileşme yönünde adımlar atılmıştır (Bayraktar, 2013: 333). 1980 Darbesi ile yerel siyaset açısından yeni bir döneme girilmiştir. 2000’li yıllara kadar yerel siyaset deneyiminde

farklı deneyler ve yönelimler ortaya çıksa da sermayenin birikiminin kentlerde yoğunlaşması (Şengül, 2009: 137) dönemin temel belirleyicisi olacaktır.

3.1.4. 1980 sonrası dönemde Neoliberalizmin Farklı Uğrakları: Sermaye – Siyaset İlişkisinin Dönüşümü

1980’li yıllardan başlayıp 2000’li yılların izleyen süreçte Türkiye, destekçilerinin yeni liberalleşme karşıtlarınınsa neoliberalizm olarak adlandırdığı; ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda yaşanan yapısal dönüşümleri deneylemiştir. Dönemsel olarak stabil bir resim çizmek pek olanaklı olmasa da, sermaye birikim stratejisinin ihracata dayanması ve ekonomik anlamda ‘liberal’ bir görüşün merkez sağ partilerce savunulması sadece iktisadi alanı dönüştürmemiş; siyasal alanın yeniden yapılandırılmasıyla toplumsal alanın tahribi ve çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmı neoliberal dönüşümün farklı uğrak noktalarını ele alarak, siyasal ve toplumsal alandaki dönüşümü açıklamaya yardımcı bazı kavramları tartışacaktır. Çalışma, 1980 sonrası yaşanan ekonomik dönüşümün tüm yapısal sonuçlarını ayrıntılı olarak tartışmaya amaçlamamaktadır. Bunun yerine yerel siyasetteki dönüşümü anlamaya yardımcı olacak şekilde devletin yeniden ölçeklenmesinin temel uğraklarına değinmek bu başlığın temel amacını oluşturmaktadır.

1980’li yılların ilk uğrağı 1977 – 1979 yılları arasının sermaye birikimine çözüm bulmak üzerinedir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin 1979 yılı itibariyle girdiği kriz sonucunda Türkiye’nin bunalım ve istikrarsızlık ortamından çıkış reçetesi olarak 24 Ocak kararları sunulmuştur. Boratav’a (2007: 147 - 148) göre söz konusu kararlar IMF’in 1977 yılından itibaren Türkiye’den beklediği istikrar taleplerinden fazlasını içermekte ve piyasa serbestliği ile sermaye kesiminin emek gücüne karşı daha da güçlü hale geldiği bir yapısal uyum paketi olarak da nitelendirilebilir. Uyum paketinin amacı iki başlıkta tartışılabilir: kısa vadede ödemeler dengesini ve yüksek enflasyonu ortadan kaldırmak; uzun vadede ise piyasa koşullarını başat kılarak ihracata dayalı bir ekonomi yaratmak (Pamuk, 2017: 265). Bir standart istikrar paketinden fazlasını içeren Kararlar, kamu harcamalarını kısmayı hedeflerken diğer yandan da ithalat/ihracat dengesini korumaya yönelik amaçlar taşımıştır. Bu bağlamda kur ve vergi destekleriyle ihracatın geliştirilmesi, fiyat denge mekanizmalarının ortadan kaldırılması, iç talebi yavaşlatmaya yönelik siyasalar oluşturulması, kamu sübvansiyonlarının kesilmesi ve piyasa ekonomisinin işlevsel özelliklerinin artırılması, Kararların temel niteliklerinin özetidir

(Altıok, 2002: 90 – 91; Boratav, 2007: 149; Pamuk, 2017: 266; Şenses, 1989: 28 – 32; Zürcher, 2000: 425).

Yeni istikrar ve uyum paketinin bir diğer önemli amacı da 1970'lerin sonunda bozulan mali dengeleri yeniden rayına oturtmak ve içe kapalı planlı ekonomik yapıyı uluslararası rekabet koşullarına uyumla hale getirmektir. Bu bağlamda alınan önlemlerin başında emekçi sınıfların ücretleri ile tarımsal gelirin düşürülmesi gelmektedir. Fakat bu ekonomik politikaların, 1970'lerin birikimiyle, işçi sınıfının ciddi direnişi ve tepkisiyle karşı karşıya kalması siyasal istikrarsızlık koşulları da dikkate alındığında dönemin siyasal iradesi tarafından sürdürülmesi olanaklı değildir (Pamuk, 2017: 266). Tünay'ın (2002: 187) ifadesiyle bu durum bir hegemonya krizi olarak 1970'lerin sonunda merkez sağ siyasi partilerin emek piyasasını sermaye lehine disiplin altına alamamasından kaynaklanmıştır. Bir başka ifadeyle iktidar partisinin egemen güçler ve sermaye lehine dönüşümler gerçekleştirememesi siyasal istikrarsızlığın ulaştığı en üst noktadır. Söz konusu dönemde ülkenin bahsi geçen dönüşümleri hayata geçirecek mekanizmalara sahip olamayışı sebebiyle de yapısal dönüşümün uygulanmasını mümkün kılacak koşullar, 12 Eylül 1980 Darbesi ile sağlanmıştır (Bayırbağ, 2007: 111; Boratav, 2007: 148).

1980'li yıllar politik ekonomi bağlamında bir sürekliliğin bütünlüğü olarak ifade edilse de dönemi kendi içerisinde iki temel uğrağa ayırmak faydalı olacaktır. İlk dönem 1980 – 1983 yılları arasında darbe sonrası askeri rejimin oluşturmayı amaçladığı liberal ekonominin konsolide edilmeye çalışıldığı yıllar olarak tanımlanırken; diğer dönem ise 1984 – 1988 yılları arasında Anavatan Partisi'nin (ANAP) liberal ekonomik dönemi olarak ifade edilebilir (Boratav, 2007: 150). Askeri yönetimin ilk icraatı, emek piyasasını disiplin altına alıcı yöntemler uygulamak olmuştur. Bu önlemlerin başında da örgütlü işçi sınıfı hareketlerini kontrol altına alma isteği bulunmaktadır. Birçok sendikanın kapatılması ve yeni sendika yasasıyla sendikal hareketlerin kısıtlanmasının yanında emek piyasasını esnekleştirecek onlarca siyasa bu dönemde uygulanmaya başlanmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014: 86 – 87). Sendikal faaliyetlerin yanında grev yasakları ve toplu sözleşmelerin ücret belirleme yönteminden çıkarılmasının yanında memurların maaş ve ikramiyelerinde de hissedilir gerilemeler yaşanması, dönemin sermaye lehine yapılan girişimlerin önemli bir ayağını oluşturduğu söylenebilir (Boratav, 2007: 150). 24 Ocak Kararlarının ilk adımları da bu dönemde atılmıştır. Vergi iadesi, üretim – yatırım sübvansiyonlarıyla ek teşvikler sağlanması gibi yardımcı

araçlarla ihracatın önü açılırken diğer yandan da ithalat serbestliği sağlanmıştır (Altıok, 2002: 91). Askeri yönetimin iktidarda olduğu dönemin ikinci önemli özelliği de finansal liberalleşmenin başlamasıdır. Kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla yüksek faiz getirisinin önlenemez boyutlara ulaşması, yerli sermayenin yatırım ve girişim araçlarında ciddi bir dönüşüm yaratmazken; bunun yerine söz konusu dönemde sayısı 300'ü bulan 'banker' kuruluşları ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2000: 426). Fakat sistem yapısal sorunları nedeniyle faiz rekabetinin kontrol edilemeyen bir hal almasıyla Turgut Özal'ın istifasına kadar giden süreç liberal ekonominin ilk başarısızlığı olarak tarihe geçmiştir (Boratav, 2007: 151).

1980'li yılların ikinci ve en önemli uğrağı Turgut Özal önderliğinde ANAP'lı yıllardır. Aynı yıllarda Reagan ve Thatcher dönemlerinde yaşanan kapitalist devletin yeniden ölçeklenme stratejilerine benzerliklerinden dolayı, Türkiye'nin kendi özgül koşullarının da hakkını vererek, 80'lerde deneyimlenen neoliberal dönüşümü²⁴ yeni sağın yükselişiyle (Ayman Güler, 2016) açıklamakta fayda bulunmaktadır. Batılı ülkeler yeni sağa uygun politik ekonomik bağlamdaki yasal ve kurumsal dönüşümleri refah devleti siyasalarından otoriter-popülist eğilimlere kayarak gerçekleştirirken, Türkiye bu dönüşümü yukarıda belirtildiği şekliyle bir askeri darbe ile deneyimlemiştir (Özkazanç, 2005: 637). Yeni sağ meşruiyet söylemi bağlamında gelenek ile modern, ekonomik anlamda liberalizm ile toplumsal alanda muhafazakârlık arasında bir bağ kurmayı amaçlamıştır (Özkazanç, 2010: 111). Bir başka ifadeyle Türkiye'nin yeni sağ ile yaşadığı dönüşüm devlet aygıtının siyasal otoriterliğinin ekonomi üzerindeki etkisini önceki dönemlere kıyasla hiç olmadığı kadar arttırmış; devletin otoriter niteliğinin keskin biçimde piyasacı özellikler göstermesi de bu dönüşümün neoliberal olarak tanımlanmasını sağlamıştır (Özkazanç, 2005: 637). Diğer bir tanımıyla da Özal'ın yeni sağ anlayışı liberal fikirler barındırarak devlet karşıtlığının bürokrasinin hantal ve işlevsizliği üzerinden kurgulmuş ve ekonomik anlamda da hür/girişimci bireylerin varlığıyla aşırı bürokrasi sorunun aşılabacağına dair bir söylem üretmiştir (Özkazanç, 2005: 640). Aşağıda devletin hem toplum hem de ekonomik ve siyasal alandaki dönüştürücü hamleleri üzerinde durulacaktır.

²⁴ Bu kavrama ve genel olarak Turgut Özal dönemi eleştirel olarak inceleyen yazına karşı farklı bir görüş için Yayla'ya (2005) bakılabilir. Kavramı yıkıcı ve taraflı gören Yayla, bu terim yerine yeni liberalizm kavramını kullanmıştır.

24 Ocak Kararları'nın mimarı Özal ve Özal'ın siyasi partisi ANAP'ın yeni sağ politikaları uygulamada öncü parti olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu durum Türkiye'deki egemen güçlerin yeni bir hegemonya stratejisi kurma girişimi olarak tanımlanabilir. Yeni sağ Türkiye açısından birbirlerinden farklı geleneksel ideolojileri bir araya getirme başarısı göstererek, 1982 Anayasası'nın idealize ettiği şekilde organik olarak da adlandırılabilen milliyetçi muhafazakâr ideolojinin benimsenmesini sağlamıştır (Tünay, 2002: 188 - 189). Zira 1982 anayasası önceki darbe anayasasından (1961) farklı olarak devlet yapısında üç farklı alanda dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşümlerin ilki yasamanın üstünlüğünün kaldırılması, ikincisi cumhurbaşkanlığına tanınan olağanüstü yetkilerle adeta bir yarı-başkanlık sisteminin yaratılması ve üçüncüsü de yargının yürütmenin tahakkümü altına girmesidir (Parla, 2007: 67). Bu bağlamda 1982 Anayasasından hareketle yeni sağın amaçladığı temel hedeflerden biri kitlelerin depolitizasyonudur (Özkazanç, 2010: 80). Fakat Özal her ne kadar milliyetçi muhafazakâr ideolojinin yaratılmasını sağlayacak koşulları oluştursa da, yeni sağın kompozisyonunu sadece merkez sağ seçmenlerden oluşturmak dönemi anlamak adına kısıtlayıcı olabilir. Özal, uzun soluklu olmasa da bir başarı hikâyesi olarak, farklı kesimlerin desteğini alma becerisi göstermiş; bu resmin en farklı parçalarını da önceki dönemde CHP destekçisi olan seküler orta sınıflar oluşturmuştur. Özal bu sınıfların arzularını 'kentli' orta sınıfların talepleri içerisinde yoğurmanın yanında kentli yoksul kitlelerin de ekonomik sorunlarına çözüm arayan popülist bir söylem kurmada kısıtlı bir dönemde de olsa zafer kazanmıştır (Boratav, 2007: 152; Taşkın, 2016).

Yeni sağın en önemli söylemi iktisadi politikaların ve ekonominin özgül yasaları olduğu üstünedir. Şayet söz konusu yasaların doğal akışının dışına çıkılırsa (refah siyasaları, gelir dağılımındaki eşitlik vb.) enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi gibi yapısal ekonomik problemler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yeni sağın ülkeye kabul ettirdiği en önemli olgu ekonominin kendi yasalarıyla yönetilmesi, bazı eşitsizliklerin varlığının kabul edilmesi üzerinedir. Bir başka ifadeyle ekonominin kendine özgü kurallarının işletilmesi kendiliğinden 'eşitsiz' ilişkiler yaratmakta ve bu sınırları aşındıracak her türlü siyasal yönelimden kaçınılmaktadır (Tünay, 2002: 190).

Yukarıdaki meselelere paralel biçimde yeni sağın dönüştürücü etkilerinden biri de idealize ettiği toplumda yatmaktadır. Yeni sağın amacı depolitize, gelenekle bağlarını kuran ama yönünü batıya dönmüş, çatışmasız ve başarılı bir toplum yaratmaktır (Özkazanç, 2010: 112). Oluşan bu yeni toplumsallıkta Özkazanç'a (2010: 119) göre iki

tür insan belirlemiştir. Bunlardan ilki hayli atomize olmuş, girişimci ve piyasa toplumunun bireyi, diğer yandan da cemaat toplumunun kültürel bireyidir. Fakat çalışmamız açısından önemli olan nokta yeni sağın piyasacı karakteriyle ilgilidir. 1980'lerin neoliberal dönüşümünün en önemli özelliği piyasa toplumunu yaratacak tüm araçların seferber edilmesi ve buna uygun altyapının oluşturulmasıdır (Özkazanç, 2005: 638). Bir başka ifadeyle, piyasa fikrinin ve mantığının hiç olmadığı kadar fazla biçimde savunulması dönemin temel karakteristiğidir. Bu mantığı yerleştirmek adına yasal ve kurumsal müdahaleler devlet aracılığıyla sağlanmıştır. Diğer yandan sivil toplumun gelişmesi ve Yalman'ın (2002) muhalif ama hegemonik olarak ifade ettiği söylemi bu noktada inşa edilmektedir. Piyasa söz konusu dönemde gerçek özgürlükler alanı olarak ifade edilmiş lakin siyasi çoğulculuğun gelişmesini mümkün kılacak bir ortam yaratılmasından da büyük ölçüde kaçınılmıştır (Özkazanç, 2010: 104 - 107). Zira söz konusu dönemde egemen sınıfların yeni ideolojisi, alternatifi olmadığına dair kuvvetli bir inançla birlikte serbest piyasanın girişimcilik ve köşe dönmeçilik sayesinde eşsiz fırsatlar sunduğunu belirtmiş, özelleştirmenin devletin elinde hali hazırda bulunan hantal ve işlevsiz kaynakları harekete geçirerek bu kaynakları halka yayacağı savunmuş ve 1982 Anayasası'yla mümkün hale gelen yeni ideolojiye rağmen sivil toplum önemini de ısrarla vurgulamıştır (Boratav, 2007: 156 – 157).

Yeni sağın birikim stratejisinin ihracata dayalı ekonomik büyüme olduğu 1980 sonrası neoliberal dönüşüm tartışması altında söylenmiştir. Devletçilik karşıtlığı da yeni birikim stratejisi bağlamında ortaya çıkmaktadır (Tünay, 2002: 190). Yeni sağa göre devlet müdahalesi kısıtlanmalı ve uluslararası rekabete hazır bir piyasa inşa edilmelidir. Fakat burada önemli bir durum bulunmaktadır. Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği fikri aslında kendiliğinden bir müdahale biçimi yaratmaktadır (Özkazanç, 2010: 81). Bir başka ifadeyle, ihracat sanayisinin devlet eliyle inşa edilmesi devletin ihracat kanallarının yasal kurumsal düzenlemelerle önünü açmasıyla mümkün olabilecektir. Bunun için de devletin vergi indirimi, teşvikler, sübvansiyonlar gibi araçlara başvurması gerekmektedir (Tünay, 2002: 191). Bu bağlamda Türkiye'nin 1980'li yıllarda deneylediği devlet – ekonomi ilişkisinde söylemsel olarak bir devletçilik/devlet karşıtlığı bulunsa da piyasa toplumunun inşası için devletin tüm kurumları yasal ve kurumsal düzeyde seferber edilmiştir. Bunun sonucunda da devletin sınıfsal karakteri aşındırılarak (yeni sağın başarısızlığı olacak bir durum) hukuksal ve bürokratik aygıtların normal işleyişlerinden feragat edilerek devlet müdahalesi önceki

dönemlere kıyasla büyük ölçüde siyasi ve merkezîyetçi bir konum almıştır (Özkazanç, 2005: 639).

ANAP ve yeni sağın mimarı Özal, hegemonya kurma stratejisinde 1980'lerin sonuna doğru bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Aslında bu sorunlar yeni sağın kendi içsel çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Özal'ın karşılaştığı asıl sorun artan enflasyon olmuştur. Alım gücünün de ciddi oranda düştüğü bu dönemde askeri yönetimin emek piyasası üstünde yaptığı kısıtlamalara herhangi bir müdahalede bulunulmaması halk nezdinde tepki doğurmuştur. Bu durum yeni sağın hegemonya kurma stratejisinde temel bir sorun olarak değerlendirilebilir (Tünay, 2002: 192; Zürcher, 2000: 417). Diğer bir sorun da devletin yeniden yapılandırılmasıyla ortaya çıkan ve yeni sağa özgü olan bir ekonomik sorundur. Üretim ve ekonomik ilişkiler bu dönemde ciddi ölçüde siyasileşmiş ve bu durum devletin sınıfsal karakterinin zayıflatılmasında önemli bir rol oynayarak devletin egemen sınıflarla bağımlı bir ilişki kurmasını sağlamıştır (Özkazanç, 2010: 90).

Dolayısıyla bir şekilde ekonomiye müdahil olma girişiminde bulunacak olan devlet, mevcut yönetim mekanizmalarından mahrum bırakılması, ekonomiye olan müdahalenin kollamacı ilişkilerle var olmasına neden olmuştur. Diğer yandan devlet ile sermaye arasındaki sınırların muğlaklaşması devletin hangi durumlarda ekonomiye müdahil olması gerekeceğini de zaten aşırı siyasileşen ilişkiler nedeniyle daha sorunlu hale getirmiştir. Böylece bahsi geçen kliyentalist ilişkiler nedeniyle bütüncül ve tüm sermaye kesimini kapsayan bir ekonomi yaratılma hususu da gerçekleşmemiş; sadece ihracata dayalı ekonomi sayesinde belirli bir sermaye ülke nezdinde ön plana çıkmıştır (Özkazanç, 2010: 91). Bu bağlamda Özal, piyasa ekonomisinin refahı için temsili demokrasinin araçlarını göz ardı etmiş, ekonomik kalkındırmayı hızlandırmak adına karar alma sürecini vakit kaybetmemek adına büyük ölçüde merkezileştirmiş ve şeffaflık/hesap verilebilirlik gibi siyasa uygulama sürecini toplum nezdinde meşrulaştıracak hamleleri göz ardı etmiştir (Öniş, 2004: 120 – 121). Fakat yeni sağın eklektik bir ideoloji olarak dışlamacı bir karakter taşıması (Özkazanç, 2010: 78) başarısızlığın asıl kaynağıdır. Bu dışlamacı tutum, kendini birinci ve ikinci toplumun çıkarlarının farklılaşmasında konumlamıştır. Birinci toplum, çok az sayıda sermaye ve tekelden oluşurken ikinci toplum işçi, memur, öğrenci ve emeklilerden oluşan geniş bir kesimden oluşmaktadır. Özal birinci toplumun çıkarlarını sağlamada başarısız olurken diğer yandan da bu başarısızlığına karşı ikinci toplumun çıkarlarını gözetecek siyasalardan uzak durmuştur (Tünay, 2002: 193).

1990'lı yılların ekonomi politik bağlamda önceki dönemden farklılaşmasını sağlayan yasal yenilik, koalisyon hükümetlerinin önünü açan siyasi yasakların kaldırılması olmuştur. 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kaldırılması adına referandum gerçekleşmiş ve ANAP'ın kuvvetli biçimde yürüttüğü muhalefete karşı referandumun siyasi yasakların kaldırılması yönünde sonuçlanmıştır. Referandumun sonrasında erken seçim kararı alan ANAP seçim barajında yapılan değişiklik sayesinde mecliste iktidarı elinde tutacak kadar çoğunluğu elde etmiş; fakat bu dönemde Sosyaldemokrat Halkçı parti (SHP) beklenmeyen bir başarı göstererek % 24.8 oy almıştır (Zürcher, 414 – 415). Süreci takip eden dönemde 1989 yılında kamu kesiminden başlayıp maden işçilerine kadar uzanan direnişler ve eylemlerle artık askeri rejimi sürdürülemez kılan toplumsal bir direnişin başladığı söylenebilir (Pamuk, 2017: 275). SHP'nin, ayrıntıları bir sonraki başlıkta tartışılacak olan, yerel seçimlerde elde ettiği zafer ve siyasal liberalleşme için atılan adımlarla birlikte 1991 yılında yapılan milletvekilleri genel seçimleri sonrası siyasi yasaklılar tekrardan siyaset sahnesine geri dönmüş ve uzun yıllar devam edecek olan koalisyonlar dönemi başlamıştır (Zürcher, 2000: 423).

1990'lar Türkiye için küresel finansal kapitalizm koşullarıyla eklemlenme yılları olmuştur. Dönemin bankacılık ve finans kuruluşları ülke ekonomisinin temel devinimini üretim (*production*) aşamasından koparmış; ekonominin temel yönlendirici güçleri finansal kapitalist araçların yerel ve küresel failleri olmuştur (Cizre- Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000: 486). Buna müteakip ülkenin ekonomik siyasalarının yönlendirilmesi ve denetiminde uluslararası finans kurumlarının etkisi hayli artmıştır. Dünya Bankası ve IMF'in stand by anlaşmaları ve ekonomik istikrar politikaları 1994 krizinden başlayarak kesintili de olsa 2000'li yıllara uzanan bir süreçte kriz dönemlerinin yönlendirici ekonomik siyasalarını oluşturmuştur (Boratav, 2007: 172 – 173). Böylelikle 90'ların temel dinamiği, ülke ekonomisini yapısal olarak uzun vadede kalkındıracak kapsamlı ekonomik siyasalar uygulamak yerine; kısa vadede finansal geliri arttıracak adımları atmak olmuştur (Cizre- Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000: 487).

1990'lar için bir diğer önemli konu da kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması bağlamında ele alınmasını gerekli bulduğumuz yönetim zihniyeti için gerekli olan 'düzenleyici devlet' formunun (Jessop, 2002) devreye girmesidir. Ayrıntısı bu tartışmanın ana odağında olmasa da düzenleyici devlet formu finansal kapitalizmin olası yıkıcı koşullarının devlet garantörlüğünde elimine edilmesi mantığına dayanmaktadır. Piyasa ekonomisinin rekabetçi ve girişimci koşullarının etkin biçimde

ilerlemesini sağlamayı amaçlayan düzenleyici devlet; yönetişimin temel bağlamını oluşturan şeffaflık, hesap verebilirlik gibi kavramların piyasa şartlarında var olmasını sağlayacak düzenlemeleri bağımsız idari otoriteler ya da kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin neoliberal dönüşümü deneylediği yıllarda bağımsız idari üst kurullar oluşturulmaya başlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'ndan (1981) sonraki süreçte, neoliberal yeniden yapılanmanın ikinci dalgasında kurulan Rekabet Kurumu ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) devletin düzenleyici rolündeki değişimin göstergesi adına önemli örneklerdir (Öniş, 2004. 125). Devletin düzenleyici rolündeki değişim 2000'li yıllarda da devam etmiştir ve birçok bağımsız üst otorite kurulmuştur.

Gelir dağılımındaki dengesizlik ve bölüşüm politikalarında yaşanan sorunlar önce ANAP daha sonra da koalisyon hükümetleri tarafından önemli bir sorun olarak algılanmıştır. Bu noktada atılan en büyük adım kamuda çalışan memurların maaşlarına ciddi oranda zam yapmak (Boratav, 2007: 176) ve tarımsal ürün fiyatlarını yükseltirken bir yandan da tarımsal destek alım alanlarını genişletmek olmuştur. Bunun yanında düşük faizli kredi verilmesi koşullarının yolu da açılmıştır. Fakat tüm bu düzenlemelere karşın kamu kesiminin bütçe açıkları birçok nedenden dolayı önlenemez boyutlara ulaşmış; sorunu çözmek için para arzı yaratmak amacıyla devlet para basmış fakat bu durum da 1980'lerin enflasyon krizini tekrardan başlatmıştır. Böylelikle 1990'lar Türkiye için yüksek enflasyonla geçen yıllar olarak tarihe geçmiştir. Toplu sözleşme, tarımsal ürün destekleri ve düşük faizli krediler gibi yollarla enflasyondan görece de olsa korunma yolları yine bu dönemde ortaya çıksa da; dövize olan yüksek rağbet neticesinde Türk lirasının değer kaybetmesi enflasyon konusunda yapısal bir çözümü olanaksız bırakmıştır (Pamuk, 2017: 275, 277, 278).

Kamu borçlarının ekonomik bunalım koşullarında devlete ağır yük getirmesi neoliberal ekonomi için önemli olan 'özelleştirme' uygulamalarının niteliğini de etkilemiştir. 1990'lı yıllarla birlikte artık özelleştirmenin amacı etkinlik sağlamaktan ziyade kamu açıklarını kapatmak olmuştur. Fakat devletin ekonomiyi şeffaf ve hesap verebilir bağlamda yönlendirme konusunda yaşadığı sorunlar, özelleştirmeleri himayeci ilişkileri yeniden üreten bir araç haline getirmiştir. Bir başka ifadeyle, ekonomik ilişkilerin bürokratik aygıtlardan yoksun bırakılarak siyasileşmesi, özelleştirmenin sadece belli kanallara aktarılmasını sağlamış ve ekonomik istikrarsızlıkların bunalım

koşullarında etkisinin artmasıyla da ‘özelleştirmenin’ kamu yararına işleyişinin olanakları ortadan kalkmıştır (Boratav, 2007: 178).

1990’ların neoliberal dönüşümünün çalışma açısından en önemli sonucu da piyasa toplumu algısının meşrulaştırılmasının, siyaset ve toplum üzerinde yarattığı etkiyle ilgilidir. Her ne kadar yeni sağın hegemonya kurma girişimi başarısız olsa da, yeni sağın piyasa toplumu yaratma tezahürünün bileşenleri 90’larda farklı araçlar sayesinde yeniden üretilmiştir. Bir başka ifadeyle yeni sağın devlet karşıtı piyasacı toplum ideali (Özkazanç, 2005) 1990’larda devletin ekonomik politikalarını vatandaş nezdinde meşrulaştırmasını sağlaması açısından önem kazanmıştır. Bu meşrulaştırma formunun temelinde de kamu sektörüne olan inancın/hoşgörünün zayıflatılması ve buna paralel olarak piyasa liberalizmi içinde siyasal alanın niteliğinin dönüştürülmesi gelmektedir. Kavramlar iki başlık halinde ifade edilse de birbirlerini destekleyen niteliklere sahiptir. Öncelikle kamu sektörüne olan inancın zayıflatılması devletin ekonomiye müdahalesinin yarattığı himayeci ilişkilere yapılan olumsuz atıfla ele alınmaktadır. Bu meşrulaştırma aracına göre devletin ekonomide başat aktör konumunda bulunduğu durumlarda devlet kaynakları kliyentalist ilişkiler içinde sadece bazı siyasi partilerin aracılara aktarılmaktadır. Dolayısıyla ikinci neoliberalleşme dalgasında ‘siyaset’ bir konsensüs sağlama aracından ziyade mevcut siyasaları kimin uygulayacağına rekabeti anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, neoliberal ajandanın sağ ve sol partiler için vazgeçilemez konuma ulaştığı bir dönemde siyaset, rantın ulusal ve küresel sermayedarlar ve devletle ‘siyasi’ ilişkiler kurabilen gruplar tarafından bölüşülmesine olanak sağlayan bir araca dönüşmüştür. Piyasa liberalizminin ya da piyasa refahının bir siyasal yön olarak ifade edildiği koşullarda klasik bağlamda siyaset üretmenin koşulları da Türkiye için olanaksız kalmıştır. İdeolojik bağlamda merkez sağ ve sol partilerin zeminlerinin seçmen nezdinde kaybolması ve partilerle seçmenler arasındaki rabitanın kopması (Çeğin, 2018) ‘apolitikleşmeyi’ yeni bir politikleşme süreci olarak başlatmıştır. Demokrasi söz konusu yıllarda küresel kapitalizmle eklemlenme hususunda önemli bir araç olsa da, ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımların aşılması adına merkezîyetçi ve teknik çözümler üretilmiştir. Böylece neoliberalizm devlet karşıtı piyasacı tavrıyla siyasal alanın aşınmasını sağlayacak birçok süreci 90’larda deneylemiştir (Cizre Sakallıoğlu & Yeldan, 2000: 495, 498 – 504).

Dolayısıyla 1990’lar, önceki dönemin mirasıyla neoliberal çözümlerin devlet ve toplum nezdinde en fazla hissedildiği yıllar olarak da ifade edilebilir (Özkazanç,

2005: 644). Medya bu dönemde önemli bir uğrak olarak girişimci ve tüketici bireyler yaratmanın önemli aracı olmuştur. Nasıl ki siyasal alan piyasa toplumu idealiyle aşınıyorsa piyasa refahının baştan çıkarıcı (seductive) etkileri de toplumsal normları dönüştürmektedir. Neoliberal toplum vatandaşlara minimum düzeyde siyasal rol biçmekte, finansal kapitalizmin araçlarına (kredi kartları, araba kredileri, vb.) kentli orta sınıflar tarafından ulaşım kolaylaşmakta ve gerçek siyasal olaylar önemsizleştirilerek apolitikleşme süreçleri ve özel alan arasında bir rabita kurulmaktadır (Cizre-Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000: 503). Diğer yandan bankacılık, finans, pazarlama sektörlerinin büyüyen hacmi ve ithalat – ihracat rakamlarının 1970'lere kıyasla büyük ölçüde artması piyasanın 'uzman' ihtiyacını karşılaması adına yeni bir orta sınıfın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yabancı dil bilen, eğitilmiş ve iyi okullardan mezun, belli bir işte uzmanlaşmış, üst düzey mesleki konumlara çalışarak/başararak ulaşabileceğine inanan, küçük burjuvanın kültürel özelliklerini taşıyan, geliri yüksek işlerde çalışan, büyük ölçüde liberal dünya görüşüne sahip orta direğin yeni bir uğrağı olarak da nitelendirebilecek yeni orta sınıf 1990'lı yılların toplumsal dönüşümünün Türkiye özelinde önemli öznelerini oluşturmuştur (Şimşek, 2005: 13, 16, 33; Keyder, 2013: 1 – 2, Şen, 2011: 6).

1980'lerde başlayan ihracata dayalı birikim ve büyüme stratejilerinin 'piyasa toplumunu' meşrulaştırma süreçlerinin önemli bir bağlamını da 1990'lı yıllarda devlet ve iş dünyasının siyasal temsilinin dönüşmesi süreçleri gelmektedir. Her ne kadar iş dünyası – siyaset ilişkilerinin seyri noktasında dönemi 1980 ve 1990 olarak iki parçaya ayırmak zor olsa da, genel itibariyle 90'lar 80'lerin mirasıyla iş dünyasının siyasetle olan rabitasının arttığı ve iş adamı profilinin toplum nezdinde dönüştüğü yıllar olarak ifade edilmektedir. Bu tartışmanın iki önemli halkasından birini TÜSİAD özelinde büyük ticaret burjuvazisinin aktörleri, diğerini de ihracata dönük büyümeyle ülke ekonomisinde önemli yer kazanan belli başlı Anadolu kentleri ve bu kentlerin siyasal çıkarlarını örgütlü biçimde temsil eden dernekler/kuruluşlar²⁵ oluşturmaktadır.

1980 Darbesi'nin önceki cunta girişimlerine kıyasla, sermaye sınıfı açısından ciddi bir korku yaratmamasının temelinde, askeri yönetimin sermayenin genel çıkarları lehine siyasetler barındıran 24 Ocak Kararları'nın uygulayıcısı olması bulunmaktadır.

²⁵ 1990'larda TÜSİAD ve MÜSİAD dışında da iş adamı dernekleri ve örgütleri faaliyet göstermiştir. Diğer derneklerin siyasal ve ekonomik pozisyonlarının/misyonlarının anlaşılması adına Öniş ve Türem'e (2001) müracaat edilebilir.

Askeri rejimin emek piyasasını bastıran icraatları da göz önünde bulundurulduğunda 1980 öncesi siyasal, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık koşullarını tersine çevirmesi bakımından TÜSİAD askeri yönetimle iyi ilişkiler kurmuştur (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 55 – 56). Fakat bu iyi ilişkilere rağmen TÜSİAD’ın 90’lı yıllarda alacağı tavrın habercisi olarak askeri yönetim konusunda bazı çekinceleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki askeri yönetimin sermaye açısından keyfi politikalar uygulama potansiyeli taşımasıdır. TÜSİAD’a göre askeri yönetimin sermayenin çıkarını ilgilendiren konularda keyfi davranma ihtimali, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık yaratma potansiyeli taşırken; diğer yandan da askeri rejim ile yönetilmek, Batı ile bütünleşme noktasında büyük sermayedarlara göre anti-demokratik bir görüntü taşımaktadır (Öniş ve Türem, 2002: 443). Fakat sermaye açısından tüm bu olumsuz ihtimallere rağmen askeri rejimin siyasal istikrarı sağlaması ve Özal’ın ihracata dönük sermaye birikimi modelini uygulayıcısı olması TÜSİAD’ı memnun etmiştir.

ANAP’ın ihracata dayalı sermaye birikimi rejimini kurmaya yönelik ekonomik siyasaları TÜSİAD’ı genel olarak memnun etmiş gözükse de (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 58) ANAP’lı yıllar TÜSİAD ile gerilimlerin yaşandığı yıllara tekabül etmektedir (Buğra, 2016: 338). Gerilimin temel varsayımlarından biri ANAP’ın birikim rejiminin sermayenin ihracatçıları öne çıkarması ve sanayiciler – ihracatçılar arasında çıkar farklılığı yaratması oluştursa da (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 57) sermaye açısından asıl sorun fiyat istikrarsızlığı, kamu yatırımlarına bağlı şekilde artan bütçe açıkları ve enflasyonun dizginlenememiş olmasıdır (Öniş ve Türem, 2002: 443). Fakat gerilimin temel kaynağı tartışılan sorunların da ötesindedir. Yukarıda belirtildiği şekliyle yeni sağa içkin ekonomik problemler sermaye ile devlet arasında çıkarların farklılaşmasına neden olmuş; ekonomi politikalarda merkezileşmenin artması ve Özal nezdinde başbakanlığın kurum olarak kuvvetlenmesiyle de TÜSİAD’ın ve iş dünyasının devletin karar alma süreçlerine olan ilgisi artmıştır (Buğra, 2016: 209 – 211). Karar alma sürecinin merkezileşerek dar bir alana hapsolmesiyle birbiri arasında tutarsızlaşan ekonomi politikalara TÜSİAD’ın özellikle başkanlar nezdinde eleştiri getirmesi²⁶ hükümetten de ciddi tepkiler almıştır (Buğra, 2016: 339). Fakat gerilimin asıl kaynağını dernek üyeleri arasında da hissedilen bürokrasinin esnetilmesi oluşturmaktadır.

²⁶ Buğra’ya göre (2016) TÜSİAD’ın söz konusu zamanda pek de demokratik olmayan bir karar alma mekanizmasına sahip olmasından dolayı başkanların hükümetin siyasal ve ekonomik kararlarını eleştirmeleri tüm derneği bağlamamaktadır. Özellikle Ankara’nın önemli konumu ve hali hazırdaki hükümetin özel sektör lehine kararlar alması bu durumun başlıca nedenleri olarak gösterilmiştir.

Siyasetçiler ile bürokratlar arasında yaşanan çatışmanın sermaye sınıfı için ciddi bir gerilim kaynağı olmasının yanında bürokratik mekanizmaların siyasileşerek kurumsal örüntünün işlevsiz hale gelmesi, TÜSİAD üyeleri açısından önemli sorunlar olarak belirtilmiştir (Buğra, 2016: 228 – 232). Bir başka ifadeyle, devletin ihracata dayalı sermaye birikimini devlet teşvikleriyle konsolide etmeye çalıştığı bir dönemde bürokratik mekanizmaların siyasileşmesi, kaynakların taraflı dağıtılması potansiyeliyle iş dünyasını huzursuz etmiştir. Söz konusu dönemde raporlar da yayınlayan Dernek, sadece iş dünyasını değil toplumu da ilgilendiren ekonomik sorunlara çözüm reçeteleri aramış ve bu durum sermayenin toplumsal konumunu dönüştürmesi bakımından önem kazanmıştır (Öniş & Türem, 2002: 444).

1990'lı yıllar TÜSİAD için bir dönüm noktası olmuştur. 1970'li yıllarda siyasi kutuplaşmanın ve artan sol hareketlerin etkisiyle '*iş adamı*'na yüklenen olumsuz anlam dönüşüme uğramıştır. TÜSİAD'ın bu dönemde kendini bir çıkar grubundan ziyade bir baskı grubu olarak tanımlaması, Derneğin toplumsal sorumluluk hassasiyetinin dönüşmesinde önemli bir kırılmayı ifade ettiği söylenebilir (Güzelsarı ve Aydın, 2010: 62). Bir başka ifadeyle, TÜSİAD önderliğindeki büyük burjuvazi ve sermaye artık toplumsal sorunlarla bir sivil toplum örgütü hassasiyetiyle ilgilenmeye başlayacaktır. Şüphesiz bu durumun içsel ve dışsal birçok faktörü bulunmaktadır. Bali'nin (1998) ifadesiyle '*90'lı yılların sivil toplum modası...*' TÜSİAD için küreselleşmenin vazgeçilmez bir olgu olarak kabul edildiği dönemde (Koyuncu, 2006: 134) Derneğin başlıca misyonunu oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve akabinde Avrupa Birliği'yle birlikte demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, dünya ekonomisi ile bütünleşme gibi konuların popülerlik kazanması, Türkiye'yi ve dolayısıyla TÜSİAD'ı böyle bir konumlanmaya itmiştir (Öniş & Türem, 2002: 444). Fakat burada konumuz açısından da önemli olan sermayenin ve büyük iş adamlarının toplumsal konumlarını güçlendirme isteğiyle ilgilidir. İşte bu noktada TÜSİAD, kendi konumunu dönüştürmek adına 'demokrasi' kavramının toplumsal işlevine yoğunlaşmıştır. TÜSİAD için nasıl ki ekonomik istikrar vazgeçilmez bir unursa ekonomik istikrarın sürdürülebilir olması için siyasal alanda çoğulculuğa ve demokrasiye ihtiyaç bulunmaktadır (Koyuncu, 2006: 134; Öniş & Türem, 2002: 444). Birçok akademisyene ve uzmana 90'lı yıllar boyunca raporlar hazırlatan TÜSİAD; demokrasiyi ve sivil toplumu vazgeçilmez prensipleri olarak lanse etmiş ve 1997 yılında Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri adı taşıyan rapor kamuoyunda büyük ses getirmiştir (Güzelsarı & Aydın, 2010: 60).

Raporda, ülkenin 1990'ların ortasında ortaya çıkan hukuki – sosyal sorunların Batı'dan kopuş tehlikesi taşıdığı belirtilmiş ve o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu'na entegrasyon sürecinin salt devlet politikası olmasından ziyade Türk toplumunun da arzuladığı toplumsal bir amaç olduğu vurgulanmıştır (Buğra, 1998: 526). Diğer yandan bürokrasinin siyasileşmesi ve kaynakların dağıtımında kliyalist ilişkilerin ön plana çıkması, TÜSİAD özelinde büyük burjuvazinin devletten beklentilerinde de önemli dönüşümler yaratmıştır. 1990'lı yıllarda hazırlatılan raporların çoğu devletin kaynak dağıtımındaki ayrıştırıcı ve taraflı tutumunu eleştiren bir tavır içermekte ve söz konusu sorunların çözümü için 'iyi yönetim' (good governance) prensiplerini sunmaktadır (Öniş ve Türem, 2001: 99). Şeffaf, hesap verebilir, hukukun üstünlüğüne dayanan, minimal ve etkin bir devlet anlayışı benimseyen raporlar, optimal devlet anlayışı için özelleştirmeyi, vergi reformlarını ve yönetimin adem-i merkezileşmesini savunmaktadır (Öniş ve Türem, 2001: 99; Öniş ve Türem, 2002: 446). Kimlik siyasetinin (Şengül, 2004) yükseldiği dönemde inanç özgürlüğü ve insan hakları konusunda da önemli söylemlerde bulunan TÜSİAD, 1990'ların siyasal ve ekonomik istikrarsızlık koşullarında iş dünyasının toplumsal imajını sivil toplumcu, özgürlükçü ve demokrasi yanlısı olarak yeniden dönüştürmeyi başarmıştır. Toplumsal görüntüyü değiştirmedeki bu amaç, büyük burjuvazinin uzun süreli çıkarları bağlamında küresel ekonomiye eklemlenme hususunda çoğulcu toplumsal düzenin olmazsa olmaz bir koşul olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, küreselleşme treninin kaçırılmaması gerekliliği savı (Öniş ve Türem, 2002: 446) dünya ekonomisi ile bütünleşme idealinin temel nüvesini oluşturmakta, toplumsal uzlaşa sağlanmadan da bu bütünleşmenin gerçekleşmesi olanak dışı gözükmekte ve istikrarlı – rekabetçi piyasa koşullarının sürdürülebilir kılınması ancak siyasal liberalizmi benimseyebilmiş bir toplumla mümkün olabilmektedir (Güzelsarı & Aydın, 2010: 61).

1990'lı yılların iş dünyası - devlet ilişkisi açısından bir başka önemli uğraşını da küçük ve orta ölçekli Anadolu sermayesinin örgütlü çıkarlarını İslami bir tandansla korumak için kurulan Müstakil Sanayici İş Adamları Derneği (MÜSİAD) oluşturmaktadır (Öniş ve Türem, 2002: 447). 1990 yılında İstanbul'da bir grup muhafazakâr iş adamı tarafından kurulan MÜSİAD (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 109) konum itibariyle TÜSİAD'ın siyasal ekonomik perspektifinin karşısında konumlanmaktadır. Büyük burjuvazinin seküler devlet aygıtı tarafından desteklendiği ve muhafazakâr iş dünyasının küçük işletmelerinin bu oyunun dışında kaldığı düşüncesi

MÜSİAD'ın stratejik vizyonunu oluşturmuş; bunun yanında - mevcut düşünceyi destekler biçimde İslam, üyeler arasında dayanışmayı ve birlikteliği sağlamıştır (Buğra, 1998: 528 – 529; Buğra ve Savaşkan, 2014: 98). Özellikle İstanbul merkez olmak üzere Marmara'nın büyük ölçekli ve sayıca az burjuvazisi elitist – seçkin bir yaklaşımla TÜSİAD'ın temel dinamiğini oluştururken; MÜSİAD bu durumun tersi yönünde esnek bir üyelik politikasıyla (Koyuncu, 2002: 363) 1990'ların ortalarında 3.000'i bulan üye sayısına erişmiştir (Öniş ve Türem, 2002: 448). Merkezi ofisi dışında sadece Ankara ve Brüksel'de temsilciliği olan TÜSİAD'a karşı (Buğra, 1998: 529) MÜSİAD'ın devinimini Anadolu'nun küçük ve orta boy işletmeleri sağlayacaktır. Ayrıntıları bir sonraki bölümde tartışılacak olan 1980 sonrasında ihracata dayalı sermaye birikim rejiminin yarattığı yeni sanayi merkezleri (Pamuk, 2008) ya da Anadolu Kaplanları (Filiztekin ve Tunalı, 1999) olarak adlandırılan belli başlı Anadolu kentleri MÜSİAD'ın büyümesinde önemli rol oynamıştır. İki dernek arasındaki fark, sadece üye profili ve temsilciliklerle sınırlı değildir. TÜSİAD'ın Avrupa ile bütünleşme idealinin baskın olduğu yıllarda MÜSİAD bu düşünceye karşı çıkmıştır. Siyasal ve ekonomik anlamda Batı karşıtlığı Derneğin temel söylemini oluştururken; TÜSİAD'ın bireysel hak ve özgürlüklere yaptığı vurguya karşılık MÜSİAD özgürlük kavramını büyük oranda inanç kavramı üstüne kurgulamıştır (Öniş ve Türem, 2001: 101). Kurulduğu yıllar itibariyle karşı çıktıkları düzenin siyasal ve ekonomik anlamda yeniden yapılandırılması Derneğe göre Müslümanların 'iş dünyasında' etkin olmasından geçmekte ve MÜSİAD'ın temel kuruluş gerekçesini de bu durum oluşturmaktadır (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 110). Doğu Asya Ekonomik Kalkınma modelinden etkilenen MÜSİAD (Buğra, 1998) rekabetçi ve ihracata dayalı bir sistem arzulası da Batılı kapitalist ülkelerin serbest piyasa şartlarına ve bireyselliği ön plana çıkararak ekonomik sistemine de şiddetle karşı çıkmıştır (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 111). Kuruluş tüzüğünde de yer aldığı şekliyle emeğin sömürülmesine şiddetle karşı çıkmış; dürüstlük, ahlak, fazilet, hakkaniyet, adilce paylaşım gibi kavramların Türkiye'nin ekonomik kalkınma misyonunu oluşturması gerektiği vurgulanmıştır (Koyuncu, 2002: 363).

MÜSİAD – siyaset ilişkisinin başlangıcı Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu yıllara denk gelmektedir. TOBB ve TÜSİAD'ın zaten hali hazırda iş dünyası örgütleri olarak aktif olduğu bir dönemde cumhurbaşkanı ile önemli ilişkiler kurulmuş ve yurtdışı gezileri, iftar yemekleri, şube açılışlarıyla Dernek kendini geliştirme ve kendine meşruiyet sağlama imkânı bulmuştur (Yankaya, 2012). Bu durum yeni sağın piyasa

toplumunu meşrulaştırma sürecinin de önemli bir bağlamını oluşturmaktadır. Yukarıda tartışıldığı şekliyle yeni orta sınıfın toplum tezahürünün dinamosunu piyasa oluştururken diğer yandan orta sınıfların gözünde artık ‘iş dünyasının temsilcileri’ bahsi geçen yeni küresel dönemin itibarlı öncüleri konumuna erişmiştir (Taşkın, 2016). Böylelikle MÜSİAD’ın ilk dönemi, Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde temsilcilerinin toplumsal konumlarını güçlendirdiği yılları kapsamaktadır. Bu yıllarda MÜSİAD siyasal bağlamda herhangi bir partinin tarafında durmaktan önemli ölçüde kaçınmıştır. Siyasal İslam’ın temsilcisi konumunda olan Refah Partisi’ne (RP) marjinal konumundan dolayı mesafeli dursa da (Yankaya, 2012) MÜSİAD’ın kuruluş tüzüğünde de yer alan ekonomik, siyasal ve toplumsal düşüncelerin çoğu RP’nin adil düzen²⁷ yaklaşımıyla büyük benzerlikler göstermiştir (Alkan, 1998a: 311). 1994 yerel seçimleri sonrası ve 1995 genel seçim arifesiyle RP’nin siyasal İslam’ın önemli temsilcisi durumuna gelmesi RP – MÜSİAD yakınlaşmasını²⁸ sağlamış ve genel seçimler sonrasında Refah-Yol hükümetinin ortağı da olan RP sayesinde MÜSİAD önemli bir ivme kazanmıştır (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 113). Erbakan önderliğinde siyasal ve ekonomik bağlamda İslam dünyası ile iyi ilişkiler bu dönemde kuvvetlenmiş ve MÜSİAD kurulan bağlantıların önemli bir aktörü olmuştur (Öniş ve Türem, 2002: 449). İç siyasette de bir baskı aygıtı olarak Refah – Yol hükümetine KOBİ’lerin Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren dışlandığına dair bir açıklama yaptırtan Dernek, özelleştirme ihaleleri ve devlet yardımlarından da büyük paylar almanın yanında ihracat rakamlarını da ciddi bir seviyeye taşımışlardır (Yankaya, 2012).

MÜSİAD açısından 1990’lı yılların en büyük kırılması 28 Şubat sürecinde yaşanmıştır (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 113). Milli Güvenlik Kurulu yayınladığı bildiriyle, Cumhuriyetin laik ilkelerine karşı yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerden duyduğu endişeyi belirtmiş ve ardından Erbakan Hükümeti dağılmıştır (Buğra, 1998: 534). Bu sürecin etkilerini hem MÜSİAD hem de İslamcı sermaye açısından tartışmak

²⁷ Adil düzen kavramı Buğra ve Savaşkan’a göre (2014: 96) anlam olarak basit bir terminolojiden fazlasını içermektedir. Önceki dönemde kullanılan eşitlik kavramı yerine adalet kavramının kullanılmasını eşitsiz sınıf ilişkilerinin üstünü kapatmak için kullanılan bir araç olarak gören Yazarlar, adalet kavramıyla toplumun hem dezavantajlı ve hem de avantajlı gruplarına aynı anda hitap edecek bir kavramın oluşturulduğunu belirtmişlerdir.

²⁸ Bu noktaya ufak bir parantez açmak gerekmektedir. RP’nin selefi konumunda bulunan MSP’nin 1970’lerde geliştirdiği söylemin küresel dönüşümlerle esnemesi RP’nin 1980 ve 1990’lar için yeni bir siyaset yapma biçimi üretmesini sağlamıştır. Hem piyasa toplumunun inşası hem de kimlik siyasetinin yükselişi kendilerini zaten dezavantajlı gören Müslüman toplumsal grupların RP nezdinde buluşmasını sağlamıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014: 93 – 94). Bu durumun MÜSİAD ile olan yakınlaşmada açıklayıcı bir anahtar işlevi göreceğini düşünmekteyim.

mümkündür. Öncelikle İslamcı sermayenin bütün aktörleri manevra alanlarının kısıtlanacağına dair kuvvetli bir kanıya kapılmışlardır. Diğer yandan 1990'ların ortalarına kadar sermayenin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde karlılığını 'birliktelikler' üzerinden kurmayı başaran İslamcı çizgi artık sermaye için bir engele dönüşmüştür. Bu durum 1990'ların sonuna doğru MÜSİAD'ı yeni bir konum arayışına itmiştir (Yankaya, 2012). Artık 90'ların ortalarındaki siyasal atmosferin varlığını yitirmesiyle MÜSİAD daha savunmacı bir pozisyona girerek Doğu Asya modelinden vazgeçmiş ve Avrupa ile bütünleşmeye fikri sıcak bakmaya başlamıştır (Öniş ve Türem, 2001: 101). Küreselleşmeye kurulduğu ilk dönemden beri karşı çıkmayan Dernek, Avrupa Birliği üyeliğine de ihracatın potansiyel artışı düşüncesiyle olumlu yaklaşmıştır (Koyuncu Lorasdağı, 2010: 115). Bir başka ifadeyle, muhafazakâr sermayenin çıkar ilişkilerinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde değişime uğraması Derneği de bir dönüşüme itmiş; kurumsal kimliğini yenileyen, Avrupa Birliği'ne uyum sürecine yayınladığı rapor ve bültenlerle destek veren Dernek, 90'lı yılların ortalarında takındığı radikal tavrından uzaklaşmıştır (Yankaya, 2012). 2000 yılında yayınlanan 'Anayasa Reformu ve Yönetimin Demokratikleştirilmesi' isimli 33 sayfalık rapor, hükümet sisteminin netleşmesi, parlamenter rejimin korunması, kişi ve hak ve özgürlüklerinin sağlanması, yargı bağımsızlığı, ekonomik özgürlükler konulara değinmiştir (MÜSİAD, 2000). Yukarıda da belirtildiği gibi demokrasi ve özgürlük kavramlarını ilk yıllarında dar bir alana hapseden Dernek bu tutumdan vazgeçerek demokrasi ve özgürlüğün tanımlarını ve alanlarını genişletmiş; diğer yandan da hesap verilebilir bir hükümet istencinin 'iyi yönetim' prensipleri altında değerlendirilmesi TÜSİAD'ın optimal hükümet kavramıyla benzerlikler göstermiştir (Öniş ve Türem, 2001: 102).

1990'lı yıllar neoliberalizmin sorunlarının derinleştiği bir dönem olarak da ifade edilebilir. 1994, 2000 ve 2001 yıllarındaki ekonomik bunalım dönemleri 1980'lerin krize yatkın yapısıyla oluşmuş; 1990'ların küreselleşen ekonomik ortamı siyasal istikrarsızlık koşullarıyla birleşince önceki döneme kıyasla bunalım koşulları ağırlaşmıştır (Öniş, 2004: 123). Yukarıda ayrıntılarıyla tartışıldığı şekliyle devletin yasal ve kurumsal yapısının esnetilmesiyle ekonominin 'zor' ilişkilerle yürütülmesi, birinci ve ikinci toplum arasındaki rabıtayı iyice koparmış; bu durum piyasa toplumunun algılanış biçiminde de ciddi farklılıklar yaratmıştır. Yeni sağ bu dönemde hegemonya kurma stratejisini yitirdiği için de iktidar gücü dar bir alanda rantın paylaşıldığı aygıt haline gelmiştir (Özkazanç, 2005: 643). Diğer yandan Milli Görüş

hareketi de bu dönemde yönünü 1970'lerden farklı bir yöne çevirmiştir. Türkiye'de solun ve örgütlü işçi sınıfının bastırılması ve toplumsal yapının piyasacı mantıkla yeniden inşa edilmesi Milli Görüş'ün 'eşitlikçi' söyleminin küresel kapitalizmin dinamikleriyle yeniden konumlanmasını sağlamıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014: 93). İş dünyası da örgütlü dernekleri sayesinde toplumsal konumlarını bu dönemde sağlamlaştırmıştır.

3.1.4.1. 1980 sonrası Neoliberal Yerel Siyasetin İlk Uğrağı: ANAP Belediyeciliği

1980'li yıllar ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamda 1970'li yılların yerel siyaset deneyiminden ciddi bir kopuşu simgelemektedir. Ekonomik bağlamda dönüşüm, yukarıda da ayrıntılarıyla tartışıldığı üzere, Türkiye'de yeni bir sermaye birikim sürecinin oluşum süreçlerini içerirken, siyasal anlamda da toplumcu belediyeciliği var eden koşullar ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle 1960 ve 1970'li yıllarda emek gücünün kentleşmesi olarak ifade edilebilecek siyasal ve ekonomik süreçler 1980 Darbesi sonrası son bulmuş ve kentler artık sermayenin ilgisini çeken mekânlar haline gelmiştir (Şengül, 2009: 138).

1980 sonrasında yerel yönetimlerin kent yoksulları için ürettiği hizmetler geri plana atılmış; bunun yerine kentsel kamusal hizmetleri en ucuza maletme prensibi yerel yönetimlerin temel işlevi haline dönüşmüştür. Böylelikle 1980 sonrasında toplumcu belediyecilik deneyimi sona ererken diğer yandan kentlerin sermayenin ilgisini çekecek alanlar haline dönüşmesiyle de literatüre 'kentsel girişimcilik' (Harvey, 1989) kavramı kazandırılmıştır (Şengül, 2009: 139 – 140). Bu kavram yerel yönetimlerin hizmet üretme ve sunma noktasında kamu yararı gözetmediği ve buna ilavaten karlılık beklemediği kentsel kamusal hizmetlerin çoğundan geri çekilmesiyle hizmet sunumunda kamu – özel ortaklığının oluşumunu ifade etmektedir. Fakat 1980 sonrasındaki temel dönüşüm büyük ölçüde yerel yönetimlerin yapısal olarak dönüşümleriyle ilintilidir. Söz konusu dönemde yerel yönetimler 1970'li yılların deneyiminden farklı olarak emeğin yeniden üretim süreçlerinden geri çekilmek zorunda kalmış (Güler, 2013: 255) ve bunun yerine sermayenin yeniden üretim koşullarını sağlama amacı taşıyan yeni yerel yönetim yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Şengül, 2009: 175). Böylelikle yerel yönetimler alanında yaşanan ilk dönüşüm yerel yönetimlerin geleneksel olarak ifade edilebilecek hizmet sunma faaliyetlerinin geri plana atılması olmuştur.

Türkiye'nin yaşadığı bu dönüşüm Batılı ülkelerin Keynezci refah deneyiminden farklılık göstermektedir. Söz konusu ülkelerde yerel yönetimler refah devleti uygulamalarının kesintiye uğramasında önemli roller üstlenirken, Türkiye'de ise yerel yönetimlere verilen yetki devirleriyle Bayraktar'ın (2013: 334) ifade ettiği gibi çoklu-merkezleşme (poly-centralization) süreçleri yaşanmış ve neoliberal dönüşüm için belediyeler önemli hale gelirken, yerellikler de sermaye için önemli uğrak alanları haline gelmiştir (Özdiç & Özdiç, 2010: 5). Bu yeni yerel yönetim prensibi bir önceki başlıkta da tartışıldığı şekliyle yeni sağ ideolojinin yerel yönetimlerin işlevsel özelliklerini dönüştüren etkisiyle de açıklanabilir (Aksoy, 1998). Sermayenin kentleri uğrak noktası seçmesiyle birlikte yerel yönetimler hem örgütsel olarak özel sektör mantığına göre 'yönetişim' prensipleriyle yeniden kurumsallaştırmak istenmiş (Şengül, 2009: 180) hem de vatandaş odaklı hizmet sunma prensibinden müşteri odaklı hizmet sunma prensibine doğru paradigma dönüşümünün altyapısı bu dönemde atılmıştır (Aksoy, 1998: 12). Böylelikle Batılı örneklerinden farklı biçimde refah devleti siyasalarını yerel düzeyde uygulama noktasında sorunlar yaşayan Türkiye, neoliberal belediyeçilik uygulamalarıyla emeğin yeniden üretiminde emek lehine kısıtlı işlevlerini kaybetmeye başlamışlardır.

1980 sonrasında Türkiye'nin yerel siyaset deneyimi genel hatlarıyla 'neoliberal belediyeçilik' (Doğan, 2010: 78) kavramıyla açıklanabilir. Bu deneyim 1984 – 1989 yılları arasında ANAP ve 1994 yerel yönetim seçimleriyle ülke genelinde büyük bir başarı gösteren Refah Partisi dönemi ile iki başlıkta sınıflandırılabilir. Bu iki deneyim arasında 1989 seçimlerinde SHP'nin başarısı yeniden 'sol belediyeçiliğin' yükselişi olarak tanımlanmış fakat söz konusu belediyeçilik yaklaşımı kurumsallaşmadığı gibi neoliberal yerelleşme stratejilerine de karşı direnç de gösterememiştir.

1984 yerel yönetim seçimlerine giden sürecin Türkiye'de merkezi yönetim – yerel yönetim ilişkilerinde yerel yönetimlerin lehine bir dönüşüm sağladığına ilişkin ana akım literatürde genel bir görüş bulunmaktadır (Güler, 2013: 254). Bu dönüşüm Özal dönemiyle birlikte merkezi kamu bürokrasinin gücünün âdem-i merkezleşme prensipleriyle aşılmaya çalışıldığına dair hayli olumlu bir yorum içermektedir (Görmez, 2000: 85). Söz konusu âdem-i merkezleşme süreçleri "yerelleşme" olarak ifade edilen (Güler, 2013: 255) ve ayrıntıları ilerleyen süreçte tartışılacak olan bir takım yönetsel ve mali yapısal dönüşümleri içeren çok boyutlu bir kavramdır. İşte bu noktada 1982

Anayasası'nın²⁹ yerel yönetimlerin işlevi hakkında içerdiği yeni düzenleme bu yerelleşme hamlelerinin önemli bir bağlamı olarak nitelendirilebilir. 1982 Anayasası'nın büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebileceğini belirten maddesi 1984 yerel yönetim seçimlerinde büyükşehir yönetim modelinin önünü açmış (Çitçi vd, 2001: 133) ve önce bir Kanun Hükmünde Kararname (KHK) daha sonra da 3030 sayılı Kanun'la da ilk büyükşehir belediye yönetimleri İstanbul, Ankara ve İzmir'de kurulmuştur (Arıkboğa, 2012: 4). Yereldeki bu yeni yönetim modeli 1980 sonrasında ekonomik stratejisine uygun biçimde şekillenmiş ve kentlerin sermaye ile olan ilişkisinin arttığı bu dönemde yereldeki konumu güçlenecek olan belediye başkanları, Özal için daha da önemli bir konuma gelmiştir (Bayırbağ, 2013: 1136).

ANAP'ın seçim kampanyası dönemin siyasal konjokntürüne de uygun biçimde istikrar ve iktidar partisinin yerel yönetimlere sağlayacağı avantajlar üstüne şekillenmiştir. 1993 milletvekili genel seçimlerinden çok kısa bir süre sonra yapılan bu seçimlerden dolayı ANAP henüz kendi icraatlarının somut çıktılarının tam olarak görülmediğini de vurgulamış ve belediye başkanları ile hükümetin aynı partiden olmasının vatandaşa yarar getireceği vurgusu seçim kampansayının en önemli söylemi olmuştur (Çitçi vd., 2001: 141). 1980 sonrasında büyük kentlerin nüfus yoğunluğu da dikkate alındığında memurlar, küçük üreticiler, gecekondulular ANAP'ın seçim stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. Zira seçimlere çok az bir süre kala çıkarılan "Gecekondu Tapu Kanunu ve İmar Affı Kanunu" seçim kampanyasında afiş olarak kullanılmış (Çitçi vd., 2001: 142) ve gecekondu sahiplerine gerçek tapu verileceği vurgusu (Turan, 2008: 201) kent yoksulları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Diğer yandan asgari ücretin arttırılacağı, memurların maaş kesintilerinin ödeneceği ve pancar üreticilerinin borçlarının kapatılacağı da seçim stratejisinde önemli yer bulmuştur (Çitçi vd., 2001: 142).

Seçim döneminin bir başka güçlü partisi de DYP'dir. AP'nin devamı olarak nitelendirilen Büyük Partisi'nin kapatılmasından sonra 1983 yılında kurulan DYP, 1984 yerel yönetim seçimlerine ANAP karşıtlığı üzerinden hazırlanmıştır. Bu karşıtlığını temel bağlamını ANAP'ın bir geleneğe sahip olmadığı vurgusu gelmektedir. DYP'nin AP'den gelen bir misyonun temsilcisi olduğunu vurgusu seçim propagandası sürecinde sıklıkla vurgulanmış, diğer yandan ANAP'ın sadece liberal ekonomik politikalarla

²⁹ 1982 Anayasası yerel yönetim seçimleri süresini de değiştirmiş ve önceki dönemde dört yılda bir yapılan seçimler bu değişiklikten sonra beş yılda bir yapılmaya başlanmıştır.

varolan bir parti olmasından dolayı da sağdan ve demokratlıktan uzak olduğu iddiası da eleştiri olarak kullanılmıştır (Çitçi vd., 2001: 143).

ANAP'ın seçim vaatlerinde de ısrarla vurguladığı şekliyle 1984 yerel yönetim seçimleri merkez sağın güçlü partileri tarafından ulusal seçim havasında geçmiştir. Kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda yaşanan aksaklıklara sınırlı ölçüde değinen belediye başkan adayları, iktidar partisi olma etrafında şekillenen sınırlı bir söylem üretirken, diğer yandan iktidar partisinin yerele sağlayacağı muhtemel avantajlar da seçim sürecinin ANAP açısından en önemli söylemini oluşturmuştur. Bu noktada SODEP seçime katılan partiler arasında önemli bir fark yaratmış ve söz konusu seçimlere ayrı bir seçim bildirgesi hazırlayan tek parti olmuştur. Kapsamlı bir kentsel kamusal hizmet sunumu planı çizen Bildirge, belediye başkan adaylarının da vaatlerinin temel vurgusunu içermiş ve 1970'lerin toplumcu belediyeçilik prensipleriyle benzerlik gösteren bir içerik taşımıştır (Çitçi vd., 2001: 151 - 153).

ANAP, 1984 yerel yönetim seçimlerinden ciddi bir üstünlükle ayrılmıştır. Belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisinde oyların yaklaşık olarak %42'sini alan ANAP, bu oranı büyükşehir belediye başkanlıklarında % 50'ye taşımıştır (Çitçi vd., 2001: 154). 5 yıllık görev süresince ANAP belediyeçiliği öncelikli olarak belediyelere yeni mali kaynaklar ile 2985 sayılı Toplu Konut Yasası'yla birlikte konut alanlarına devlet teşvikleri sağlamış ve yukarıda da belirtildiği üzere yönetimin âdem-i merkezileştirilmesi adına (Bayraktar, 2013: 334-335) yerel yönetim örgütlenmesine yeni bir yönetim modeli getirmiştir (Doğan, 2005: 158). Özellikle 3194 sayılı İmar Kanunu'nun imar planlarını yapma ve onaylama yetkisini belediyelere ve il özel idarelere verilmesiyle (Görmez, 2000: 85) kentsel rantlara yönelme eğilimi hızlanmış ve sermaye rant üretecek alanlara yönelmiştir (Doğan, 2010: 79). Böylelikle arazi kullanımını da belediye yönetimleri için önemli bir durum haline gelmiş ve bina – arsa sahipleri için kentsel rantın artması yeni bir gelir kaynağı olma özelliği göstermiştir (Özdiñ & Özdiñ, 2010: 6).

Sermayenin kentleri uğrak alanları seçmesinin yanında kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi süreçleri de ANAP döneminin önemli bir siyasal hamlesi olarak nitelendirilebilir (Bayraktar, 2013: 335 - 336). Kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesiyle bir yandan emeğin yeniden üretim süreçleri piyasalaşmış; diğer yandan başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere çoğu ANAP'lı belediye piyasa

mekanizmasının koşullarına uygun biçimde merkezi bürokrasinin gücünü bahsi geçen özelleştirme hamleleriyle engellemeye çalışmışlardır (Özdiñç & Özdiñç, 2010: 6). Özellikle belediye yönetimlerinin gelirlerinin 1970'lere kıyasla ciddi oranda arttırılması ve yerel düzeydeki altyapı yatırım süreçlerindeki temel aktörün belediyeler olması "yerelleşme" sürecinin önemli bir bağlamını oluşturmuştur (Güler, 2013: 254 – 255). Özelleştirmenin yanında 'ihale' sisteminin de belediye yatırımlarında önemli bir araç olması sağlanmış ve belediyeler bu dönemde borçlanma yoluna gitmişlerdir (Güler, 2013). Böylelikle yukarıda da belirtildiği şekliyle geleneksel/klasik belediyeçilik hizmetleri ithal ikameci sanayileşme döneminin karakteristik özelliklerinden farklılaşmaya başlamış; emeğin yeniden üretimini sağlayacak hizmet sunumunun yerini artık "hizmetin en ucuza maledilmesi" prensibi almıştır.

Bir önceki başlıkta üstünde durulduğu şekliyle yeni sağın yarattığı '*yeni orta sınıf*', mekânının kendisinin ekonomik ve siyasal çelişkilerin arenası olmasına karşın kentsel mekânın homojen yapısı ANAP döneminde heterojen bir hale evrilmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1970'lerde kentsel düzeyde yaşanan toplumcu belediyeçilik deneyimindeki kent yoksulları, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurma becerisi göstermekteydi. Fakat bu gerçeklik 1980 Darbesi sonrasında ekonomik ve siyasal yapının dönüşmesiyle yeni bir evreye ulaşmıştır. Dolayısıyla ezilen – ezen, işçi sınıfı – sermaye gibi kutuplaşmaların 1980 sonrası Türkiye'de yerel siyasetin açıklayıcı anahtarlar olması işlevi sona ermiş ve kentsel yapılar daha parçalı bir hal almıştır (Şengül, 2009: 147). Boratav'ın da (2007: 153) belirttiği şekliyle ANAP'ın kent yoksulları için ürettiği stratejiler, kentsel düzeyde polarize biçimde var olan ve farklı sınıflardan oluşan yapının toplumsal muhalefet hareket olarak evrilmesini mümkün kılacak süreçleri de ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar 1980 sonrası işçi sınıfını kontrol altına alan süreçler, 1970'lerin pratiğini ortadan kaldırsa da; ANAP'ın kent yoksulları üzerine ürettiği politikalar da parçalı yapıya bürünmüş kent yoksullarını farklı bir toplumsal hareket ya da dönüşüm içerisinde örgütlenmesini engelleyecek koşulları sağlamıştır (Şengül, 2009: 148).

Özet olarak, neoliberal sermaye birikiminin yerelliklere etkisinin bir sonucu olarak ANAP belediyeçiliği, 1984 – 1989 yılları arasına damgasını vurmuştur. Kentsel kamusal hizmetlerin sunumunun özelleştirilmesi ve emeğin yeniden üretim süreçlerinin kent yoksullarını aleyhine işlediği bu dönemde, ANAP'ın gecekondulular için ürettiği siyasalar kentsel düzeyde hem daha parçalı hem de daha heterojen toplumsal grupların

oluşmasına neden olmuştur. Özellikle kentlerin piyasa mekanizması için önemli araçlar haline gelmesiyle mali ve yönetsel yönden güçlenen büyükşehir ve il belediyeleri zaman içerisinde kent yoksullarına lehine görünen ekonomik ve siyasal politikalardan vazgeçmiş ve özellikle büyükşehirlerdeki geçekondü yıkımlarının yarattığı tepki 1980'lerin sonunda ülke genelinde güçlenen solu 1989 yerel yönetim seçimlerinde SHP bünyesinden tekrardan bir araya getirmiştir (Doğan, 2005: 161-162).

3.1.4.2. 1989 Yerel Yönetim Seçimleri ve Yeniden Sosyal Demokrat Deneyim Çabası

12 Eylül sonrasında ekonomi, siyaset ve toplumun yeniden yapılandırılma süreçleri 'yeni sağın hegemonya stratejisi' bağlamında önceki başlıklarda tartışılmıştı. Mevzu bahis dönüşüm süreçlerinin yerele yansımalarının da neoliberal siyasetin ilk aşaması olarak nitelendirilebileceği yukarıda belirtilmişti. Bu şartlar altında 1970'lerin askeri müdahale ile kesintiye uğrayan sosyal demokrasi deneyiminin yeniden hayata geçirebilmesi hayali, sosyal demokratları daha çetin bir mücadeleyle karşı karşıya bırakmıştır (Kömürçü, 2009: 5). Bu mücadele özellikle Türkiye gibi sermaye birikiminin yeniden yapılandığı ve kentsel rantların toplumsal eşitsizlikler arasında mesafeyi arttırdığı ülkeler için daha kapsamlı bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun, sosyal demokrasi kavramının küresel kapitalist düzen karşısında kendini yeniden konumlama gayretiyle ilgilidir. Özellikle yeni sağ ideolojiye karşı muhalif, keskin bir duruş göstermek ile yeni sağın bazı siyasal ve ekonomik prensiplerine olumlu yaklaşmak arasında kalan sosyal demokrat düşünce; bu iki bağlamdan da farklı olarak üçüncü yol³⁰ (third way) olarak adlandırılan ve devlet – piyasa arasında sivil toplumcu bir uzlaşmayı temel alan bir düşünceyi de ihtimaller dâhilinde tartışmıştır (Güler, 2009: 244). Tüm bu gelgitler arasında sürekliliği ve 1970'lerin toplumcu belediyeçilik anlayışına benzerliği tartışmalı olsa da, 1989 yerel yönetim seçimleri sonrasında sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan belediye başkanlarının SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) nezdinde gösterdiği başarı, 1980 sonrasında neoliberal olarak ifade ettiğimiz 'yerel siyaset' deneyiminin söylemsel olarak kesintiye uğramasının önemli bir örneğidir. Kentin kaynaklarını etkin kullanmayı ve demokrasiyi gerçek halk katılımıyla öne çıkarmayı seçim öncesinde kuvvetli şekilde öne çıkaran belediye başkanları, yeni sağın yereldeki 4 yıllık ANAP deneyimi sonrasında özellikle metropol kentlerde büyük başarı yakalamışlardır (Güler, 2009: 234).

³⁰ Üçüncü yol düşüncesinin Türkiye kentleri üzerine kritiği için Şengül'e (2009: 271 – 301) bakılabilir.

SHP, 1989 yerel yönetim seçimlerine “kamu yararı” söylemiyle hazırlanmış fakat buna karşın yerel yönetimlere dair kapsamlı bir program geliştirmemiştir (Güler, 2004: 193). Bunun yerine belediye başkan adayları -özellikle büyükşehirlerde- SHP’li belediyelerin yönetime geçmeleri halinde olası yerel siyasalar üstünde yoğunlaşmışlardır. Bu söylemlerin bir kısmı 1970’lerin toplumcu belediyeçilik anlayışıyla benzerlikler gösterirken, diğer yandan neoliberal yerelleşme süreçlerinin önemli kavramlarına da atıf yapılması, 1989 SHP deneyimini daha da dikkat çekici kılmaktadır. SHP’nin Ankara Büyükşehir Belediye Başkan Adayı söz konusu seçimlerdeki seçim bildirgesinde “kentsel projeler” üstünde durmuş ve bu projelerin finansmanında sadece belediyenin bütçe gelirleriyle sınırlı kalmayacağını belirterek (Turan, 2008: 224) ANAP belediyelerinin kentsel kamusal hizmet sunumunda kullandığı yöntemleri uygulayabileceğinin sinyalini vermiştir. Bu durum SHP’nin 1994 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte başarısızlığına da sebep olacaktır.

SHP’li belediye başkan adayları seçim sürecinde söylemlerini büyük ölçüde ANAP belediyelerinde meydana geldiği iddia edilen yolsuzluklar üzerine kurmuş ve 1970’lerin sosyal demokrat belediye deneyiminin devamı niteliğinde olacaklarını iddia etmişlerdir (Doğan, 2005: 161; SHP Parti Programı, 1985: 25). Özellikle 1985 tarihli parti programında da belirtildiği gibi, kamu hizmetlerinin daha etkin sunumu ve iş bölümünün artırılması, demokratikleşme, sağlıklı kentleşme, yönetimlerarası işbirliği gibi konularda SHP yerel yönetimlere büyük anlamlar yüklemiş (SHP Parti Programı, 1985: 25) fakat yukarıda da belirtildiği gibi 1989 seçimlerine ayrı bir yerel yönetim programıyla hazırlanılmamasından dolayı bu söylemler başkanlar nezdinde hayat bulmuştur. Demokratikleşme sorununa da vurgu yapan SHP, 1991 milletvekili genel seçimleri öncesinde 1989 seçimlerini önemli bir aşama olarak değerlendirmiş ve bu sebeple söz konusu seçimler büyük ölçüde ‘ulusal söylemlerin’ ışığında şekillenmiştir (Çitçi vd., 2001: 184).

SHP, 1989 yerel yönetim seçimlerinden büyük bir zaferle ayrılmıştır. Belediye başkanlıklarının % 32.7’sini kazanan SHP, büyükşehirlerde bu oranı % 38.3’e çıkarmıştır (Çitçi vd., 2001: 187). Toplumsal hareketlerin ve örgütlü işçi hareketlerinin neoliberal ekonomik ve toplumsal projelere karşı bir duruş sergilediği dönemde SHP’nin ulusal düzeyde ürettiği sosyal refah devleti vurgusu, bu zaferin en önemli anahtarı olmuştur. SHP’li belediyeler ilk yıllarında toplumcu belediyeçilik deneyimine benzer siyasalar üretmiş ve bu durum yerel düzeyde önemli bir karşılık bulmuştur.

Başta halk ekmek fabrikaları, Tanzim satış mağazaları ve tüketim kooperatifleri olmak üzere toplu tüketimi düzenleyici ağların genişlemesi, özellikle gecekondu semtlerine ulaşım hizmetlerinin artırılması, toplu konutun kent yoksulları için yaygınlaştırılması adına ucuza arsa temini, SHP'li belediyelerin ilk yıllarında öne çıkan uygulamalardan olmuştur (Doğan, 2005: 161 – 162). Fakat yerel düzeyde üretilen bu siyasal süreç zaman içerisinde değişmiş ve SHP'li belediyeler neoliberal yerelleşme stratejilerine direnç gösteremeyerek üretici ve kaynak yaratıcı özelliklerinden uzaklaşmışlardır (Doğan, 2005: 164).

1989 deneyiminin 1970'lerin toplumcu belediyeçilik pratiğinden uzaklaşmasının en önemli örnekleri kentsel kamusal hizmetlerin sunma biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Özellikle büyükşehir belediyelerinde kentsel kamusal hizmetlerin önemli bir kısmı özelleştirilmiş ve başta Karayalçın olmak üzere belediye başkanlarının önemli bir kısmı zihnen özelleştirme mantığına karşı olsalar da görev dönemlerinde bu uygulamadan kaçınmamışlardır (Güler, 2004: 193-194). Diğer yandan ANAP belediyelerinden kalan borçlar ve bitirilemeyen altyapı projeleri finansman ihtiyacı da doğurmuş ve bu durum SHP'li belediyelerin borçlanma yoluna gitmesine sebep olmuştur (Güler, 2004: 194). Yine toplumcu belediyeçilik prensibinden uzak bir anlayışla özel sektörün belediye hizmetlerindeki rolü ihalecilik yoluyla da ciddi oranda artmış (Doğan, 2005: 164) ve Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 1994 Faaliyet Raporu'nda da belirtildiği gibi özel sektöre kentsel kamusal hizmet sunumunda önemli işler devredilmiştir (Güler, 2004: 202).

Yeni belediyeçilik hareketine benzer şekilde, belediye başkanlarının propaganda süreçlerinde SHP'nin parti programında yer alan söylemler birleşmiş ve ANAP döneminin yeni sağ söyleminden rahatsızlık duyan kent yoksulları ve emekçileri özellikle büyükşehirlerde tercihini SHP'den yana kullanmışlardır. Fakat SHP'li belediyeler yönetime geldikleri tarihten sonra yeni sağ projeciliğe karşı duramadıkları gibi 'yeni sağın' kenti piyasalaştıran yöntemlerini kentsel kamusal hizmet sunumlarında aktif biçimde kullanmışlardır. Bu durum 1994 yerel yönetim seçimlerinde SHP'nin ciddi bir oy kaybı yaşamasiyla sonuçlanmıştır (Doğan, 2005: 165; Güler, 2009: 245).

3.1.4.3. 1994 Yerel Yönetim Seçimleri ve Yerel Siyasette Milli Görüş Dönemi: Refah Partisi Belediyeciliği

1994 yerel yönetim seçimleri RP'nin ve milli görüş geleneğinin ulusal düzeyde önemli bir siyasal güç haline gelmesinde önemli bir oynamış (Öniş, 1997: 756) ve 1994'ten sonra RP'li belediyelerinin kentsel düzeydeki etkin hizmet sunumları ve kent yoksulları için ürettiği politikalar bu başarının temel kaynağını oluşturmuştur. Yerel sorunlara alternatif çözümler getirme iradesi gösteren RP (Acar, Demir & Toprak, 2004: 172) toplamda 327 belediyeyi ve 6 büyükşehir belediyeyi kazanmış ve yerel yönetimlerde “milli görüş” dönemi başlamıştır (Çakır, 2005: 551).

RP'nin 1994 yerel yönetim seçimlerindeki başarısında “yerel yönetimlere” özel bir önem vermesi büyük önem taşımaktadır. RP'nin 4. Olağan büyük kongresinde vurgulanan maddelerin en önemlilerinden biri merkezîyetçi yönetimden kurtulmak ve yerel yönetimleri güçlendirmek olmuştur. Zira RP yine aynı kongrede “adil düzen” söylemi üstünde de sıklıkla durmuş ve 1994 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte temiz yönetim ve adil düzen vurguları kent yoksulları ve emekçi sınıflar üzerinde önemli bir karşılık bulmuştur (Bayırbağ, 2013: 1137). Diğer yandan ANAP ve akabindeki koalisyonlar dönemine duyulan rahatsızlıklar da RP'yi 1994 seçimlerinde öne taşımıştır. ANAP dönemiyle başlayan yolsuzluk ve rüşvet iddialarıyla bürokrasiye duyulan güvensizlik ve yeni sağın sosyal devletin çöküşüne yol açan siyasaları toplumda derin bir memnuniyetsizlik yaratmış; sayısı gün geçtikçe artan kent yoksullarının taleplerine karşılık verme becerisini -aşağıda ayrıntılarıyla tartışılacağı şekilde- RP gösterebilmiştir (Yavuz, 2005: 598). Yine bu tepkinin oluşumunda RP'ye yürütülen karşı propaganda da etkili olmuştur. Özellikle ana akım medyada RP'ye oy verilmemesi konusunda kuvvetli bir kampanya yürütülmüş fakat bu durum seçmen nezdinde RP lehine tepki oylarının oluşmasını sağlamıştır (Çitçi vd., 2001: 197 – 198). Ayrıca sosyal demokrat belediyelerin yeni sağın kent yoksulları aleyhine geliştirdiği siyasalara karşı duracak bir yerel strateji geliştirememesi ve bu durumun kent yoksulları üstünde yarattığı olumsuz etki de RP'nin siyasal başarısında önemli rol oynamış ve sosyal demokrat belediyeciliğin düşüşü ve RP'nin yerelde önemli bir güç olması aynı döneme denk gelmiştir (Öniş, 1997: 756).

1994 yerel yönetim seçimleri sonrasında RP'li belediyelerin yerel siyaset deneyiminin yerel siyasal alana özgü bazı yenilikler getirdiği iddiasında bulunabilir. Bu

yeniliğin temelini de RP'nin yerel siyasal alanda kurumsallaştırdığı örgütsel yapı oluşturmaktadır. RP yerel yönetim seçimlerinde kazandığı başarıya rağmen ilk etapta devlet aygıtını kontrol etmeyi bir amaç olarak edinmemiş; bunun yerine sivil toplumu kendine hedef koyarak kendi sivil toplum aygıtlarını inşa etmiştir. Büyük ölçüde ulusal siyasetin gölgesinde ve ulusal seçimlere hazırlık sürecinde bir kamuoyu yoklaması olarak nitelendirilen yerel seçimlerin ve yerel siyasal alanın (Çitçi vd., 2001: 191) merkezi devlet aygıtı karşısında bir karşıtlık ve özerklik alanı olarak konumlandırılması, Türkiye'nin yerel siyaset tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. RP'nin getirdiği ikinci önemli yenilik de Erbakan'ın parti içindeki güçlü konumunda rağmen parti içi örgütlenmede güç kazanan belediye başkanlarının sivrilmeleri ve ön plana çıkmaları olmuştur. Bu durumun en çarpıcı örneği 1994 yerel yönetim seçimlerinde en yakın rakibi İlhan Kesici'ye yüz bin oy fark atarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. Erdoğan'ın siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan ve sonraki yıllarda siyasi kariyerinde de ön plana çıkmasında bir başlangıç noktası olan bu dönem, yerel siyasetin ulusal siyaset karşısında güçlenen pozisyonu hakkında da önemli bir fikir vermektedir (Bayırbağ, 2013: 1138).

RP, çoğu ulusal siyasal partinin yereldeki deneyiminden farklı olarak halka çok yakın olmuş ve ülkenin çoğu yerine ulaşma becerisi göstermiştir (Bayırbağ, 2013: 1138; Çakır, 2005). Seçmenle yüz yüze ilişki kuran, yerel düzeydeki hareketliliği güçlü parti örgütlenmesiyle birlikte sağlayan ve potansiyel seçmenlerle yakın kişisel ilişkiler kurma becerisine sahip olan RP (Öniş, 1997: 755) yerel siyasal alana farklı bir anlayış getirmiştir. Ülkenin her noktasında güçlü şekilde örgütlenen RP, yaklaşık bir milyon kişiye yakın bir gönüllü ekibiyle seçim çalışmalarını yürütmüştür (Çitçi vd., 2001: 212).

RP'nin yerel siyasal alanda -önceki başlıklarda da üstünde durulduğu şekliyle- İslami Burjuvazi olarak nitelendirilen Anadolu'nun yerel sermayedarlarıyla kurdukları ilişkiler de RP'nin yerel siyaset deneyiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu ilişkiler Bayırbağ'ın (2013: 1138) ifadesiyle “...Anadolu'nun yerel sermayedarlarını RP'li belediyelerin resmi olmayan kolu olma işlevini” görmesini sağlamıştır. Diğer yandan güçlü finans kaynaklarına sahip olan RP'li belediyeler kent yoksullarına yönelik stratejiler üretmiş ve özellikle büyükşehirlerde potansiyel oy kaynağı olan vatandaşlara yemek ve barınmadan istihdam kanalları yaratmaya kadar geniş bir yelpazede yardımda bulunmuştur. Özellikle büyükşehirlerde sosyal demokrat partilerin gücünün azaldığı

dönemde ‘kent yoksullarının’ taleplerine ve ihtiyaçlarına karşılık veren patronaj ilişkileriyle örülü yüzyüze/kişisel bağlar RP’nin yerel düzeyde güçlenmesinde önemli rol oynamıştır (Öniş, 1997: 756).

RP’nin yerel siyaset deneyimi, ‘yerel siyasetin’ ulusal siyaseti belirleyiciliği noktasında Türkiye’deki parti geleneğine önemli bir yenilik getirmiştir. ANAP’ın ulusal ve yerel düzeyde ürettiği neoliberal politikalara duyulan tepki, RP’nin güçlenmesinde önemli bir rol oynamış; kentsel kamusal hizmet sunumunun etkin biçimde gerçekleştirilmesi, kentlerin altyapı sorununun çözülmesi ve ANAP döneminde yerel düzeydeki yolsuzluklara karşı “adil düzen” söylemi halktan ciddi bir karşılık bulmuştur (Yavuz, 2005: 598). Bu karşılık RP’li belediyelerin yerel siyasal alandaki etkinliklerinin ulusal düzeyde de hissedilir olmasını sağlarken; diğer yandan da RP kadrolarına yerel siyasal alanda önemli bir deneyim kazandırmıştır (Demir, 2005: 875). Özellikle muhafazakâr siyasetçilerin yerel düzeydeki potansiyel fırsatları ve bu fırsatlardan yararlanmayı öğrenme süreçleri milli görüş geleneğini ulusal siyaset arenasında önemli bir noktaya taşımıştır (Acar, Demir & Toprak, 2004: 172). Yerel siyasal alanda kazanılan bu başarı ve deneyim sonraki yıllarda milli görüş geleneğinin yenilikçi kanadının kurduğu AK Parti’nin başarısında da önemli bir rol oynayacaktır.

RP’nin yerel siyasetin niteliği açısından getirdiği yeniliğin yanında ANAP’lı belediyelerin yeni sağ stratejilerini yerelde uygulama yöntemlerini kullanması açısından da Türkiye’nin neoliberal yerel siyasetinde bir devamlılık da taşımaktadır. Doğan (2010: 80) RP’nin yerel siyaset deneyiminin neoliberal hatlarını belediye personel sayısını azaltma, mevcut çalışan personeli kadrolu istihdam etme, kentsel kamusal hizmetleri özelleştirme ve taşeronlaştırma gibi başlıklarda toplamış ve RP döneminde de ANAP deneyimine benzer şekilde kentsel kamusal hizmetlerin niteliğinin emek ilişkilerinden bağımsız hale geldiğini belirtmiştir.

1980’li ve 1990’lı yıllar Türkiye’nin yerel siyaset deneyimini büyük ölçüde dönüştürmüştür. Kentlerin sermaye birikiminin önemli dışlıları olduğu bu dönemde Anadolu kaplanları olarak anılan kentlerin çoğunda yerel sermaye ve yerel yönetimler arasında kuvvetli bir rabita kuruldu. Doğan’ın (2005) neoliberal belediyecilik olarak kavramsallaştırdığı deneyim, önce ANAP sonra RP’li belediyelerce gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan Keynezigil deneyimlerin aksine, yerel yönetimler bu dönemde sosyal harcamalara önem vererek, devletin refah işlevini gerçekleştirmeye

başlamışlardır. Belediyelerin sosyal yardımları, emeğin yeniden üretimi amacınının ötesinde büyük ölçüde kliyalist ilişkilerin varlık bulmasını sağlamıştır. Sermayenin kentleşmeye başladığı bu dönemde büyük altyapı yatırımları başta olmak üzere çoğu büyük ölçekli kentsel projeler yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmeye başlamış ve yerel yönetimler 1980 sonrasında önemli bir aktör olarak yerel siyasal alanda konumlanmışlardır.

3.1.5. AK Parti İktidarı ve 2000’li Yılların Yerel Siyaset Deneyimi Üstüne Notlar

1990’ların sonu ve 2000’lerin başı Türkiye’nin ekonomik ve siyasal krizlerle yüzleştiği ve bu krizlerin yıkıcı sonuçlarının toplumun geniş bir kesimi tarafından hissedildiği yıllardır. Önceki başlıklarda 1990’lı yılların ekonomik ve siyasal istikrarsızlık koşulları üstünde görece durulmuştur. Burada -bu başlık açısından önem taşıyan nokta- 1999 yılında yönetime gelen yeni hükümetin yüzleştiği yapısal ekonomik sorunların yarattığı toplumsal bunalımdır. Dönemin hükümeti, IMF güdümünde yeni bir istikrar programı uygulamaya koymuş fakat programın uygulanmasında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların temelinde kamu maliyesinin bütçe açıkları ve bankacılık sektörünün yaşadığı sorunlar gelmektedir. Buna ek olarak koalisyon hükümetinin istikrar paketini uygulamaya koyacak siyasal iradeyi gösterememesi de ekonomik krizi daha derin bir noktaya taşımıştır. Dolayısıyla IMF’in beklediği yapısal reformların dönüşümünü sağlayacak siyasal irade koalisyon hükümeti döneminde sağlanamamıştır (Pamuk, 2017: 282-283).

2001 yılında bankacılık ve finans sektörünün yaşadığı derin kriz, gecelik faizleri % 6000 seviyesine çıkarmış ve dolar rezervi hissedilir ölçüde azalmıştır. Kriz sadece dezavantajlı toplumsal kesimleri etkilememiş, toplumun tüm paydaşları -başta orta sınıf olmak üzere- krizden ciddi ölçüde etkilenmiştir (Öniş & Bakır, 2007: 148). Bu krizin aşılması için de tekrardan ulusüstü kurumların yardım programlarına müracaat edilmiştir. Dünya Bankası’nın yöneticisi olan ve yeni bir istikrar programı uygulamaya koymak için Türkiye’ye davet edilen Kemal Derviş önderliğinde ve IMF desteğiyle hazırlanan programda, bu yapısal sorunlar bertaraf edilmek istenmiştir. Bankacılık sektörünü yeniden düzenlemeye koyacak bu yapısal reform paketi, bankacılık sektörünün denetimini ve batık bankaların borçlarını uzun vadeye yaymanın dışında, kamu sektörünün de ciddi bir yapısal reforma tabi tutulmasını öngörmektedir (Pamuk, 2017: 285-286).

2002 milletvekili genel seçimleri sonuçları, ekonomik krizin orta sınıf ve emekçi sınıflar üstünde yarattığı olumsuz hava bağlamında şekillenmiştir. 2001 yılında kurulan ve liberal reform paketlerini kamuoyuna tartışmaya açan AK Parti, toplumun farklı paydaşları tarafından umutla karşılanmıştır. Diğer yandan koalisyon hükümetlerine duyulan tepki ve RP'nin kapatılmasının halkta oluşturduğu huzursuzluğun da AK Parti'nin seçim başarısındaki önemli nedenler olarak belirtilmektedir (Buğra & Savaşkan, 2014: 102). 1982 Anayasası'nın vesayetçi maddelerinin ortadan kaldırılması, demokrasinin ve sivil toplumun güçlendirilmesi gibi liberalleşmeyi öngören savlar, siyasal istikrarsızlık koşullarının krizinde AK Parti'yi toplum nezdinde ön plana çıkarmış ve Parti, yabancı medyanın da ilgisini çekmiştir. 1990'ların IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci³¹ programlarına da sekte vurmeyen AK Parti, Derviş önderliğinde hayata geçirilmeye çalışılan istikrar paketini de olduğu gibi kabul etmiş ve Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. AK Parti ezici bir üstünlükle seçimlerden zaferle ayrılmış ve merkez sağ içinde yer alan bütün partileri meclis dışında bırakmıştır. ANAP'ın siyasal-ekonomik perspektifini andıran AK Parti'nin ayırıcı özelliği, piyasa liberalizmini meşrulaştırmasındaki başarısında gizlidir (Özkazanç, 2005: 653).

AK Parti iktidarının ilk döneminin krizden kurtuluş reçetesi, IMF ve Dünya Bankası güdümünde ve Avrupa Birliği etkisinde (Öniş & Bakır, 2007: 149) şekillenmiştir. Ulusüstü yapılarla kurulan bu ilişki, devlet kapasitesini arttırmayı amaçlayarak küresel finans kapitalizminin nimetlerinden faydalanmayı amaçlamakta ve istikrar öngören yapısal reformlar içermektedir (Ekzen, 2009: 474-476). Yeniden düzenleme (*re-regulation*) olarak da adlandırılabilen bu reform süreci, devlet kapasitesini arttırmayı amaçlayan yeni kurumların oluşturulmasını talep etmenin yanında, bu kurumların yapısal reformları uygulama gücünü de yükseltmeyi amaçlamaktadır (Öniş & Bakır, 2007: 154).

İşsizlik oranlarının ve cari açığın yüksek olması dışında (Buğra & Savaşkan, 2014: 111-112) AK Parti iktidarının ilk dönemi ekonomik bağlamda olumlu bir performans göstermiştir. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın (GSYİH) yükseldiği bu dönemde, Türkiye ekonomisinin büyümesi dünya konjonktürüyle paralellik göstermiştir (Boratav, 2009: 469). Yukarıda da belirtildiği gibi AK Parti hükümetinin ekonomik başarısı

³¹ 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen kabul edilmiştir.

istikrar ve yapısal reform paketlerine sadık siyasalar yürütmesiyle mümkün olmuştur. Dış talebe endeksli büyüme ideali (Ekzen, 2009: 476) AB'ye uyum sürecinin olumlu seyriyle yabancı sermayeyi ülkeye çekerek sıcak para girişimi sağlamış (Boratav, 2007: 465); yine istikrar programına uygun biçimde mali disiplin politikalarıyla kamu kesimi bütçesinin ve kamu borçlarının denetim altına alınması sağlanmıştır (Ekzen, 2009: 476; Pamuk, 2017: 288). Yine bu dönemde enflasyon tek haneli rakamlara inmiş ve Türk lirasına duyulan güven tekrardan geri gelmiştir (Öniş & Bakır, 2007: 156).

AK Parti döneminin öne çıkan bir diğer önemli özelliği kamu sektörü ekonomisinin özelleştirme yoluyla el değiştirmesi olmuştur. Ekonomik yeniden yapılanmanın yapısal reformlar başlığı altında gösterilebilecek özelleştirme siyasaları³², devletin katma-değer üreten kurumlarını özelleştirme yoluyla elden çıkarmıştır (Ekzen, 2009: 476). Kamu borçlarının telafisi için tercih edilen özelleştirme, 1980 sonrası ANAP hükümetleri tarafından da arzulanan fakat siyasi istikrarsızlık koşullarında uygulamaya gerçekleştirilemeyen bir araç olmuştur (Pamuk, 2017: 288). Yapısal reformların bir diğer ayağını da bağımsız denetleme kurulları oluşturmaktadır. Devletin düzenleyici niteliğinin önemli bir formu olan bu kurulların ilk örneğini –bankacılık sektörünün yaşadığı krizden alınan dersle- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) yeniden yapılandırılması oluşturmuştur (Buğra & Savaşkan, 2014: 124).

AK Parti hükümetinin iktisat siyasalarının önemli bir özelliği ekonomik âdem-i merkezileşme kadar yerel kurumsal yapıların güçlendirilmesidir (Buğra & Savaşkan, 2014: 115). Özellikle Anadolu sermayesinin ciddi desteğini alan AK Parti iktidarı için (Pamuk, 2017: 287) yerel siyasi yapıların güçlendirilmesi, yerel burjuvazinin girişim potansiyeline uygun bir yeniden yapılandırma anlamı taşımaktadır (Buğra & Savaşkan, 2014: 115- 116). Diğer yandan AK Parti'yi başarıya götüren sürecin 1994 yerel yönetim seçimleri sonrasında RP belediyeciliği ile başlaması da, AK Parti'nin yerelleşme stratejilerini daha da anlaşılır kılmaktadır (Buğra & Savaşkan, 2014: 140). Bir başka ifadeyle, yerel siyasetin AK Parti için taşıdığı önem ve küresel finans kapitalizminin glokalleşme stratejilerine uygun biçimde sermayenin kentleşme süreçlerinin 2000'li yıllarla birlikte hız kazanması yerel kurumsal yapıların AK Parti iktidarıyla

³² Özelleştirme süreçlerinin ayrıntılı tartışması için bkz: (Ertuğrul, 2009)

kuvvetlenmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması tartışmaları önem kazanmaktadır.

2000 sonrası Türkiye'nin yerel siyaset deneyiminde kamu yönetimi reformları önemli bir yer tuttuğu yukarıda belirtilmişti. Merkezîyetçi yönetim anlayışının ve idari vesayet³³ Türk idari sisteminin temel özelliklerinden biri olması, kamu yönetimi alanında yapılan reform çalışmalarının yerel yönetimlerin yönetsel ve mali kapasitelerini de etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, kamu yönetiminde yerelleşme tartışmaları, AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu dönemin en önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Reform istenci tarihsel süreçte farklı birçok alanda tartışılmış; fakat özellikle 1990'lı yılların sonunda sivil toplum kuruluşları ve iş dünyası örgütlerinin hazırladıkları raporlarda birçok defa dile getirilmiştir. 2000'li yıllarda da devlet aygıtının kendisi yönetimin yeniden yapılanma tartışmalarının baş aktörü olmuştur. Reformların kamuoyu önünde meşrulaştırılması sürecinde 2000'lerin başında patlak veren ekonomik kriz ve 1990'lı yılların sonundan itibaren bürokrasinin yarattığı vesayet iddiaları etkili olmuştur (Çiner, 2018: 36).

Kamu yönetiminde yerelleşme ya da âdem-i merkezîyetçilik tartışmalarının temel motivasyonunu ulusüstü kurum ve kuruluşların (IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi) Türkiye'den kamu yönetimi reformu çalışmaları kapsamında beklentileri oluşturmaktadır (Gül, 2005: 41; Şengül, 2003: 214). Güler (2004) küresel kapitalist sistemin ulusüstü örgütlerinin hazırladıkları reform paketlerinin “*siyasa transferi*” yoluyla Türkiye'nin kamu yönetimi sistemini dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Avrupa Konseyi'nin, Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetimler Kongresi örgütünü heyetler vasıtasıyla Türkiye'nin yerel yönetim sistemini dönüştürücü taleplerde bulunmuştur. Seçim yasasını içeriğini de değiştirmeyi amaçlayan taleplerin en çarpıcı olanı, Anayasamızın idarenin bütünlüğünü içeren 127. Maddeyle ilgilidir. Kongre, Anayasanın idarenin bütünlüğü kapsamında öngördüğü idare vesayet ve denetim usullerini AYYÖŞ'ün (Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı) hizmette yerindenlik şartına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Kamu yönetiminin tüm yönetsel yapısını yeniden düzenlemeyi amaçlayan bu talepler, yetki genişliği ilkesini de kaldırarak, yerel yönetimleri idari ve mali açıdan özerk kılmayı amaçlamaktadır (Güler, 2005: 40-42). Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum süreci yapısal

³³ 1982 Anayasası'nın 127. Maddesi'nde belirtildiği şekliyle böyle bir tanım kullanılmıştır.

reformları kapsamında uygulanan yardım programlarının da yerel ve bölgesel yönetimlere mali kaynak aktarımı noktasında bir takım gereklilikler öngörmesinin (Özcan & Tunç, 2008: 185) Avrupa Konseyi vasıtasıyla yukarıda belirtilen taleplerle tutarlı çabalar olduğu söylenebilir.

Ulusüstü kurumların yönetimin yeniden yapılandırılması hususunda Türkiye’den bir başka beklentisi de katılım ve demokratikleşme araçlarının güçlendirilmesidir. Bu durum Türkiye’de yerel yönetim tartışmalarının 2000’li yılların başında yükselmesini sağlamış ve 1996 yılında Habitat II Konferansı’nda Türkiye için öngörülen yönetişimin temel ilkelerinden biri de kentli bağlılığı ilkesi (*civic engagement*) olmuştur (Göymen, 2000: 8). Kavramın temel vurgularından biri, sivil toplum katılımını yönetim süreçlerine dâhil etmeye ve sivil toplum örgütlerini kent düzeyinde daha aktif hale getirebilmeye ilişkindir. Yerel Gündem 21’ler de bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş; iki ayaklı geliştirilen projenin somut çıktıları 2000’lerin başında kent konseylerinin birçok kentte oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Başta vali, belediye başkanı, kadın ve gençlik grupları olmak üzere kentteki çoğu STK’nın kent konseyleri nezdinde örgütlenmesini sağlayan bu proje, Türkiye’nin yerel yönetim deneyimi için önemli bir yenilik getirmiştir (Torlak & Önez, 2005: 663 – 664).

AK Parti iktidarı kamu yönetimi reform çalışmalarını acil eylem planlarında ve hükümet programlarında birçok defa dile getirmiştir. Merkeziyetçiliğin ve hantal bürokrasinin aşılması temel hedef olarak belirlenmiş ve halk katılımının araçlarını kuvvetlendirecek çabaların yerel yönetimler vasıtasıyla hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (Şengül, 2003: 206). Bu tartışmaları alevlendiren en önemli girişim, Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı (KYTKT) olmuştur. Tasarı, devletin küçültülmesi, yolsuzluklarla mücadele, halkın yönetime katılımı ve kamu hizmetlerinin etkin sunumu gibi acil eylem planında ve hükümet programında bahsi geçen birçok alanda değişimi talep eden bir reform paketidir (Sönmez & Dinler, 2003: 32). Pakette yönetişimin temel unsurları açıkça belirtilmiş ve devlet, piyasa ve sivil toplum arasında ortaklaşa bir yönetimin gerekliliği küreselleşme şartlarında kaçınılmaz olarak nitelendirilmiştir. Devletin yeniden yapılandırılmasını kapsamlı biçimde ele alan Tasarıda, yerel yönetim reformlarının da altyapısı hazırlanmıştır. Büyükşehir belediyesi, belediye ve il özel idaresi kanunlarının yeniden gözden geçirilmesini ve çağın şartlarına uygun hale getirilmesini öngören Tasarı, merkezi yönetim ve mahalli idareler arasında tamamlayıcılık unsurunun yönetişim ilkeleri bağlamında sağlanması gerektiğini

belirtmiştir. Tasarı'nın yarattığı etki kadar, kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın mimarlarından olan Ömer Dinçer ve Cevdet Yılmaz tarafından hazırlanan “*Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*” isimli kitap da devletin yeniden yapılandırılmasının unsurlarını detaylı biçimde ele alınmıştır. Merkezi yönetimin yeniden yapılandırılmasının yanında yerel yönetimlerin de yönetim pratiklerine ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına (AYYÖŞ) uygun biçimde yeniden yapılandırılmasını öngören çalışma, Avrupa Birliği normlarına uygun biçimde kalkınma ajanslarının kurulmasının altyapısını da öngöreceği biçimde bölgesel düzeyde yeni hizmet birimlerinin kurulmasının gerekliliğinden de bahsetmektedir (Başbakanlık, 2003: 149-152).

Tasarlanan yerel yönetim reformları, merkez – yerel ilişkisini bir ortaklık modeliyle ele almaktadır. Söz konusu ortaklık görev dağılımı vurgusuyla ele alınmış ve genel yetki prensibine dayanarak kurum ve kuruluşların hizmet alanına girmeyen tüm konularda yerel yönetimleri yetkili birimler olarak konumlandırmayı amaçlamıştır. Diğer yandan yerel meclislerin siyasi pozisyonunu da kuvvetlendirmeyi amaçlayan reform paketleri, seçilmiş faillerin yetki ve sorumluluklarını arttırıcı bir özellik göstermektedir (Özgür & Kösecik, 2005: 12). Yerel yönetim birimlerinin bu yetkilerle donatılması, AYYÖŞ'ün hizmette yerindenlik ilkesi doğrultusunda şekillenmiştir (Öner, 2005: 61).

KYTKT'da yer alan yerel yönetim reformları 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'yla birlikte hayata geçirilmeye çalışılmıştır.³⁴ Bu çalışma söz konusu kanunların ayrıntılı olarak tartışılmasına odaklanmasa da, reform paketlerine uygun hazırlanan Kanunlarla, yerel yönetim birimlerinin idari vesayet denetiminden sıyrılmasının önünün açıldığı belirtilmektedir (Coşkun & Uzun, 2005). Meclis kararlarının idari vesayet denetiminden kurtularak mülki idari amirlerine sadece kararların ulaştırılması ve bağlayıcılığı bulunmasa da yerel meclislere halk katılımını öngören yasal yolların mümkün kılınması, yerel ‘özerkliğin’ güçlendirildiğine dair önemli örnekler olarak belirtilmektedir (Yüksel, 2005: 293). Diğer yandan 5393 sayılı Belediye Yasası ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasalarının ilgili maddeleri hizmetlerin vatandaşa en yakın yerde ve en uygun yöntemle sunulacağını belirtilerek, hizmette yerindenlik ilkesine uygun bir

³⁴ Söz konusu kanunların yürürlüğe girme süreçlerinin ayrıntılı tartışması için bkz: (Aktel & Memişoğlu, 2005)

yönetimsel dönüşümün de altyapısı hazırlanmıştır (Çiner, 2018: 38). Belediye meclisinin kararlarının belediye başkanı tarafından onaylanması (Aktel & Mmeriçoğlu, 2005: 33) ve il özel idarelerinin yerel düzeyde genel yetkili kılınması (Coşkun & Uzun, 2005: 160 – 164) çabaları, siyaset - yönetim ikileminde hantal bürokrasinin aşılması çabaları olarak değerlendirilmektedir. Yine bu ikilemde bürokratik mekanizmaların aşılması adına, katılım mekanizmasını kadınlar ve çocuklar nezdinde kentsel düzeyde harekete geçirmek adına kent konseyleri kurulmasının yasal altyapısı, 5393 sayılı belediye kanunuyla mümkün hale gelmiştir (Torlak & Önez, 2005). Tüm bu idari ve siyasi dönüşümler, AYYÖŞ'ün gerekliliklerine uygun biçimde gerçekleştirilmiştir.

2000 sonrası yerel yönetim reformları, altyapı yatırımlarında belediye yönetimlerini yetkili ve sorumlu kılarak, yerel yönetimlerin inşaat, su ve kanalizasyon hizmetlerindeki sorumluluklarını arttırmıştır. Fakat Türkiye'nin deneylediği yerelleşme pratiği büyük ölçüde merkezi yönetimin yereldeki etkisinin devam etmesiyle şekillenmiştir. Tek parti iktidarının konsolide olmadığı dönemde yerelin kontrolünü ilgilendiren siyasi kaygılar, devletin yeniden ölçeklenmesi sürecinde yereli merkeze karşı özerk bir konuma taşımadığı gibi merkezi yönetimin yereldeki kontrolünü kaynakları dağıtma noktasında daha da çok hissettirmiştir (Savaşkan, 2017: 144).

Yerel yönetim reformları, yerel yönetimlerin kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda “alternatif” yöntemler geliştirmesini ve başta kamu – özel sektör işbirliği olmak üzere belediyecilik hizmetlerinin piyasalaşma süreçlerini hızlandırmıştır. Aslında söz konusu özelleştirme süreçleri, 1984 yerel yönetim seçimleri sonrası başta ANAP Belediyeleri olmak üzere büyükşehirlerin çoğunda ihale, yap-işlet-devret ve imtiyaz usulleriyle birlikte hayata geçirilmiş ve içme suyu, ulaşım ve kolektif tüketim gibi belediyelerin görevleri dâhilinde olan çoğu hizmet özel sektör aktörlerine devredilmişti (Çetin, 2007: 74 – 89). Büyükşehir belediyelerinin, belediyelerin ve il özel idarelerinin yeniden yapılandırılmasını öngören yerel yönetim reformları, hizmetlerin üretimi ve sunulması süreçlerini yaptırma, işlettirme, devretme, hizmet satın alma, üçüncü şahıslara gördürme gibi ifadelerle özel sektöre devredilmesinin önünü açmıştır (Yıldırım, 2004).

Yerel yönetim reformlarının amaçladığı yönetimsel dönüşümün yerelleşme pratiklerini hayata geçirmesini kuşkulu bulan bazı çalışmalar, reformların idari, mali ve siyasal içeriklerine eleştiriler getirmektedir. Savaşkan (2017: 154) idari yerelleşmeyi ön

plana çıkartan yasal düzenlemelerin akabinde mali ve siyasi yerleşme süreçlerinin devam etmediğini belirtmektedir. Böylelikle idari açıdan görece daha özerk fakat mali açıdan merkeze daha bağımlı yönetsel birimlerin ‘merkezi yerleşme’ süreçlerini arttırdığını belirtmektedir. Bayraktar (2013) bu durumu ‘çoklu merkezleşme’ olarak ifade etmektedir. Özellikle yerel yönetim reformlarının temel mantığında yer alan ve siyaset – yönetim ikileminde, siyasal aktörlerin lehine yapıldığı iddia edilen dönüşümlerin tersi yönünde, yerelin valiler eliyle kontrol edilmek istendiği (Savaşkan, 2017: 153) ve dönüşümün temel aktörlerinin -ana akım yazının belirttiğinin aksine- valiler olduğu (Bayraktar & Yıldızcan: 2012) önemli eleştiriler olarak nitelendirilebilir.

Yasal dönüşümler, çoğulcu bir yaklaşımın mümkün olduğunu varsayarak, yönetim mantığının varsaydığı biçimde devlet, piyasa ve sivil toplum arasında eşit güç ilişkileri olduğu savına dayanmaktadır (Bassett, 1996). Bu noktada da sivil toplumun güçlendirilmesi, bu eşit güç ilişkilerinin sağlıklı biçimde ortaklaşa bir yönetim örgütlenmesi kurulacağını varsaymaktadır. Fakat özellikle kent konseylerinin oluşturulması ilk etapta sivil toplumun güçlendirilmesi adına önemli bir adım gibi gözükse de, kararlarının bağlayıcılığı bulunmayan ve belediyelerin himayesinde katılım mekanizmalarını mümkün kılan bu dönüşümlerin etkinliği de bir soru işareti barındırmaktadır (Şengül, 2003: 213). Diğer yandan tam rekabetçi piyasa koşullarının var olmaması, kentsel kamusal hizmetlerin piyasalaşmasına ve tekellerin oluşmasına da sebebiyet vermektedir (Gül, 2005: 43). Bir başka ifadeyle reformlar, yerel düzeyde yönetişimin öngördüğü biçimde bir yönetsel yapının var olabileceği düşüncesini taşısa da, piyasa ve sivil toplumun devlet aygıtıyla eşit güçlere sahip olmaması, yerel yönetim pratiklerinin uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

2002 yılında tek başına iktidara gelen AK Parti’nin uzunca yıllar süren koalisyonlar dönemini bitirmesinin akabindeki ilk seçim 2004 yerel yönetim seçimleri olmuştur. Ekonomik göstergelerin iyileştiği, AB ile ilişkilerin olumlu bir havada seyrettiği ve kapsamlı yapısal reform paketlerinin uygulanmaya çalışıldığı döneme rastgelen yerel yönetim seçimleri (Köseçik, 2005: 265) büyük ölçüde ulusal siyasetin etkisinde, AK Parti ve CHP arasında yaşanan bir çekişmeye sahne olmuştur.

AK Parti bu seçimlere pek çok avantajla girmiştir. Öncelikle teş başına iktidar olan bir partinin yerel seçimlerde de aynı başarıyı göstereceği büyük bir beklenti yaratmıştır. Diğer yandan 2002 seçimleri sonrası meclis dışında kalan partiler 2004

seçimlerine hazırlık konusunda geri kalmışlardır. Diğer yandan ulusal siyasetin ekonomi, reform ve AB ilişkileri bağlamında AK Parti lehine esen olumlu rüzgârı da tek parti iktidarına önemli bir avantaj sağlamıştır. Tüm bunların bileşimiyle, iktidar partisinin belediye başkanına sahip olmanın yerelliklere sağlayacağı avantajların da hesaba katılması, AK Parti'yi beklediği şekliyle 2004 yerel yönetim seçimleri öncesinde ön plana çıkarmıştır. Zira 2004 yerel yönetim seçimleri propaganda sürecinde AK Parti, ülke yönetiminde ulusal düzeyde sağlanan başarıların yerelde de devam edeceğini vurgulamış ve 1994 yerel yönetim seçimleri sonrası Refah Partili belediyelerin sağladığı başarıya da vurgu yapılarak, belediyeciliğin AK Parti'nin işi olduğu öne çıkarılan bir söylem olmuştur. Özellikle merkezi yönetim – yerel yönetim uyumunun da vurgulandığı bir seçim stratejisi uygulayan AK Parti, söz konusu seçimleri bir güven tazeleme aracı olarak da görmüştür (Kösecik, 2005: 266).

AK Parti adaylarını merkezîyetçi bir usulle belirlemiştir. Her ne kadar il teşkilatları ön seçim yapsalar da bu seçimlerin sonuçlarının genel merkezi bağlayıcı bir özelliği olmamıştır (Turan, 2008: 344). Bu durumun yeni kurulan ve il teşkilatlanmalarını koordine edecek geniş bir tarihsel birikime sahip olmayan parti için tutarlı bir yöntem olduğu söylenebilir. Özellikle adayın partinin kamuoyundaki ılımlı havasını ortadan kaldırma riski olduğu için de yerele bir inisiyatif bırakılmadan merkez eliyle aday belirleme süreci tamamlanmıştır.

Tablo 1. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Türkiye	AK Parti	CHP	DYP	MHP	ANAP	DSP	SP	TOPLAM
Belediye Başkanlığı	% 40.2	% 20.7	% 9.4	% 10.1	% 3	% 1,9	% 4,8	% 100

Kaynak: TÜİK

AK Parti, 2004 yerel yönetim seçimlerinden mutlak bir üstünlükle ayrılmıştır. 1980 sonrasında yerel yönetimler seçim sürecine hâkim olan ılımlı ve sakin tablo bu seçim sürecinde de devam etmiş ve AK Parti 2002 seçimlerinde kullandığı yapıcı ve ılımlı tavrını bu seçim sürecinde tekrardan ifade edebilmiştir. Diğer yandan AK Parti bu seçimlerde merkez sağın bütünleştiricisi olarak sağ oyları konsolide etme sürecini sağlamlaştırmış; özellikle il genel meclisi seçim sonuçları da dikkate alındığında sol partiler ciddi bir kan kaybı yaşamıştır. Özellikle seçmen düzeyinde 'istikrar'

vurgusunun öne çıktığı bir seçim olan 2004 yerel yönetim seçimleri, devamlılık adına AK Parti'yi ön plana çıkarmıştır (Kalaycıoğlu, 2004).

Diğer yandan, 2004 yerel yönetim seçimleri ulusal siyasetin yerel siyaset üzerindeki etkisini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Tek parti iktidarının karar alma ve uygulama süreçlerindeki hızı ve reform paketlerinin yerel düzeyde yarattığı beklentiler, merkezi hükümetin yerel düzeydeki gücünü pekiştirecek bir nitelik taşımıştır. Yani bir noktada, güçlü bir kent yönetiminin merkezi hükümetin desteğinden bağımsız inşa edilemeyeceği bu seçim sürecinde anlaşılmıştır (Savaşkan, 2017: 154).

Yerel yönetim seçimleri dışında da, 2000'li yıllar, bazı devamlılıklar ve kırılmalarla 1970 sonrası deneyimin yeniden ölçeklendiği bir süreci ifade etmektedir. Bu ölçeklenmenin en öne çıkan unsurlarından biri katılımdır. Özellikle toplumcu belediyeçilik anlayışının 1973, 1977 ve 1989 yerel yönetim seçimleri süresince halk katılımı vurgusunu ön plana çıkarması dikkate alındığında, katılım vurgusunun yerel siyaset için yeni bir söylem olmadığı söylenebilir. Fakat 2000'li yılların 'yönetime katılım' söylemi bahsi geçen deneyimlerden farklılık göstermektedir. Özellikle Yerel Gündem 21 tartışmalarıyla örgütlü katılım kent konseyleri bağlamında sağlanmaya başlamış ve temsil sorunu yaşayan dezavantajlı kentsel grupların kentsel düzeyde konseyler vasıtasıyla temsil edilmesi sağlanmıştır. Böylelikle örgütlü katılımın içeriği 'konseyler' nezdinde sınırlandırılmış ve buna ek olarak dezavantajlı gecekondulu kesimin temsil edilmesini mümkün kılan bir mekanizma oluşturulmamıştır. Bir başka ifadeyle, 2000'lerin Türkiye'si için katılım 'sivil toplum' örgütlenmesiyle eş tutulmuş; fakat kent yoksulluğu temsil edilebilirlik açısından yerel siyasetin ajandasından dışarı itilmiş ve emeğin yeniden üretimini sağlayacak mali ve idari yapılar, piyasa koşulları içinde eritilmiştir (Şengül, 2004: 132-133).

Sosyal devlet harcamalarının azalmasıyla da yerel yönetimler yerel siyaset için daha da önemli hale gelmiş ve emeğin yeniden üretimi alanlarında, hem il özel idareleri hem de belediyeler merkezi yönetimle görev bölüşümü yaparak yerelde daha etkili aktörler olarak konumlanmıştır. Bu durum Avrupa deneyiminden çok farklı bir özellik göstermektedir. KRUD formunda yerel yönetimler ulus devletin önemli dişlileri olmuş fakat neoliberal yeniden yapılanma süreçleriyle yerelliklerin dönüşen işlevleri yerel güçlerle merkezi devlet arasında bir rekabet yaratmıştır. Fakat Türkiye deneyiminde bu durum farklı bir özellik göstermektedir. 1980 sonrasında yerel yönetimler yoksullukla

mücadele siyasaları bağlamında sosyal devletin işlevini yerel düzeyde örgütlemeye çalışırken, diğer yandan da sermayenin kentleşme süreçleriyle birlikte yerel yönetimler, merkezin kaynaklarını dağıtma ve yönlendirme hususlarında önemli faillere dönüşmüştür (Buğra & Savaşkan, 2014; Savaşkan, 2017; Şengül, 2003; 2009).

Yeni sanayi odakları olarak anılan kentlerde AK Parti'nin gösterdiği başarı, tasnifindeki sorunlu altyapıya rağmen, kırsal ve kentsel mekânlar ayırımında kırsal nüfusu AK Parti açısından daha zaruri kılmıştır. Bu bağlamda il özel idareleri, belediyeler kadar AK Parti iktidarı için önemli bir kurum haline gelmiştir. Önceki başlıkta da üstünde durulduğu şekliyle bu birimlerin hizmet alanlarına giren mekânlarda genel yetkili kılınmasının bu amaca dönük bir dönüşüm niyeti taşıdığı belirtilmektedir. Özellikle imar sorunları başta olmak üzere 'idari parçalı yapıların kamusal hizmet sunumunda yaratacağı aksaklıkları aşmak ve kaynakların tek bir elden dağıtılmasını mümkün kılacak yönetsel yapıları inşa etmek, AK Parti açısından önem taşımıştır (Şengül, 2003: 214). Bir başka ifadeyle, Başta imar sorunları olmak üzere idari parçalı yapıların azaltılması ya da azaltılmadığı takdirde de il özel idarelerinin daha da yetkili kılınması amaçlanmıştır. Fakat genel eğilim, büyük ölçüde idari parçalanmışlığın azaltılması üzerine olmuştur. İlgili kanunlarda da belirtildiği şekliyle belediye kurma şartının 5.000'e çıkarılması ve gerekli nüfus şartını taşımayan beldelerin mahallelere dönüştürülmesi süreçleri 'yerelleşme' söyleminin aksi yönünde bir çaba olarak ifade edilebilir. Özellikle ekonomik kaygılar ve hizmetlerin piyasalaşması, yerelde kaynak yaratma sürecine 'merkezi' bir nitelik atfetmektedir (Şengül, 2003: 210). Bir diğer söylemle, idari yerleşmenin mali yerleşmeye at başı gitmemesi, ekonomik sorunlarla yerel yapıların elini güçsüzleştirmiş ve idari parçalı yapıların yarattığı bu sorunlar, idari parçalanmışlığın azaltılması gerekliliği tartışmalarının üretilmesini sağlamıştır. Bu durumu destekleyen ilk yasal değişiklik küçük belediyelerin ve köylerin kapatılması olmuş ve bu yasal sürecin ilk örneğini de bu çalışmanın inceleme nesnesi olan Denizli oluşturmuştur (Çiner, 2018: 39). Yani Denizli'de başlayan süreç 5393 sayılı Kanun ile hayata geçirilmek istenmiş; birleşme ve katılma maddesiyle yerel düzeyde ayrıksı ve idari yönden parçalanmış yapıların birleştirilmesi amaçlanmıştır.

2000'li yılların bir başka önemli özelliği de -kentlerin sermaye için önemli bir rol üstlendiği zamanlarda- iş dünyası temsilcilerinin yerel yönetimlerle daha yoğun ilişkiler kurmasına ilişkindir. Çalışmanın farklı yerlerinde sıklıkla üstünde durulduğu şekliyle devletin dağıttığı ve yönlendirdiği kaynaklara ulaşma arzusu, kentsel mekânın

rantlar vasıtasıyla iş dünyası için daha çekici hale gelmesi, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi süreçleri, kentin imajının iş dünyası açısından önem kazanması ve tüm bunlara ek olarak iş dünyası temsilcilerinin ekonomik sorunlarının kentin ajandasına dâhil olması, kurumsal düzeyde iş dünyası – yerel siyaset ilişkisini daha da yoğunlaştırmaktadır.

Erder & İncioğlu'nun (2015) belirttiği şekliyle 2004 sonrası yerel siyasetin ana odağında finans sektörü eliyle büyüyen inşaat sektörü bulunmaktadır. Önceki paragrafta üstünde durulduğu şekliyle iş dünyası – yerel siyaset ilişkisini kuvvetlendiren bu durum, yerel yönetimleri sermaye için önemli kurumlar haline getirmektedir. Böylelikle bir yandan Ankara'nın TOKİ vasıtasıyla büyük ölçekli kentsel projeleri kontrol altında tutmak istemesi fakat bir yandan AK Parti'nin yerelleşmeyi ön plana çıkardığını iddia ettiği reformları uygulamaya koyması 2000'li yılların yerel siyaset deneyimini ilgi çekici kılmaktadır. Bir başka deyişle, merkez – yerel arasında var olduğu iddia edilen rekabetin yasal düzenlemelerle yerelin lehine yönlendirilmesi fakat bunun yanında merkezin de yereli farklı araçlarla kontrol etmeye çalışması 2000'li yılların 'yeni kentsel siyaset' deneyimini Türkiye açısından ilgi çekici kılmaktadır. Çalışmanın inceleme nesnesi olan Denizli örneğinde yeni kentsel siyasetin inşası süresince bu tartışmaya odaklanılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DENİZLİ KENTİNİN YEREL SİYASET PANORAMASI: DEVAMLILIKLAR VE KIRILMALAR

4.1. Ekonomik, Siyasal ve Toplumsal Bağlamda Erken Cumhuriyet Dönemi ve Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında Denizli'nin Yerel Siyaset Deneyimi

Ege Bölgesi'nin güneydoğusunda bulunan Denizli kenti, Ege-İç Anadolu-Akdeniz bölgelerinin kesiştiği önemli bir noktada konumlanmaktadır. Bugünkü konumuna göre kent merkezinin 6 km kuzeyinde bulunan Eskihisar köyü civarında kurulan Denizli (Yavuzçehre, 2010: 103) tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kentin 2018 yılı itibariyle -TÜİK verilerine göre- 19 ilçesi bulunmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde edinilen bilgiye göre 31 Ocak 2017 tarihli verilere göre Denizli kenti nüfusu 1.005.687'dir. Nüfusunun % 42,57'si 30 yaş altında olan Denizli, genç nüfusun yoğun olduğu bir kent olma özelliği taşımaktadır. Verimli tarım toprakları, girişimcilik kültürü, ucuz emek potansiyeli, çevre illerden gelen yoğun göç, dokumacılık ve el tezgâhlarından gelen tarihsel birikim, havlu ve bornoz üretimi başta olmak üzere tekstile dayalı sermaye yatırımı ve birikimi, başta Pamukkale travertenleri olmak üzere ilgi çekici turizm alanları, ulaşım imkânlarının kolaylığı gibi birçok başlık Denizli'nin öne çıkan özelliklerini oluşturmaktadır.

Denizli kenti için, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Bu durum, devletin söz konusu dönemde sermaye birikim koşullarını olgunlaştırması, modernleşme projesini hayata geçirmesi ve genel anlamda modern ulusal devletin tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal zeminini hayata geçirmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bundan sonraki alt başlıkları 1970'lerin toplumcu belediyeçilik deneyimine kadar geçen süreyi kent yönetiminin yerel siyaset bağlamında neleri ifade ettiği, siyasal hayatın genel görünümü ve kentin ekonomik yapısının gelişimi bağlamında değerlendirmeye çalışacaktır. Söz konusu başlıklar, 1970'lere doğru yerel siyasetin eğiliminin neden sosyal demokrat bir parti nezdinde olgunlaştığı hususunda da bazı ipuçları bulmaya çalışacaktır.

4.1.1. Yönetmel Yapı: Denizli İl Özel İdaresi ve Denizli Belediyesi³⁵

Cumhuriyetin ilanından önce idari bağlamda birçok değişiklik geçiren Denizli, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte il haline getirilmiştir (Toker, 1984: 10). Denizli'nin idari olarak yapılanma süreciyse 1924 yılından gerçekleştirilmiştir. Merkez ilçe dışında altı ilçe ve dokuz kasaba (*nahiye*) şeklinde idari parçalara ayrılan Denizli'ye devam eden yıllarda yetmiş köy ve bir nahiye daha eklenmiştir (Kodal, 2017: 69 – 71). Söz konusu yıllarda idari yapılanma Denizli'nin günümüzdeki idari yapılanmasından hayli farklılık göstermiş ve nahiyeye olan bölgelerin bir kısmı devam eden tarihsel süreçte ilçe haline getirilmiştir.³⁶ Diğer yandan Denizli'nin sanayi bölgelerinin gelişimi, toplumsal yapının iktisadi koşullara göre yeniden yapılanma göstermesi ve siyasi bağlamda merkezi devlet aygıtının etkileriyle idari yapılanma ve parçalanma tarihsel süreç içerisinde artmış ve kentin idari mekanizması daha parçacıl bir görüntüye kavuşmuştur.

Cumhuriyetin ilanından çok partili hayata geçiş sürecinin devamına kadar Denizli'nin il yönetiminde ve daha genel anlamıyla yerel siyasetinde il özel idaresi ve belediye başat aktörler olarak konumlanmışlardır. 1963 yılından sonra belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi sonrasında belediye, il yönetiminde ve yerel siyasette daha önemli bir aktör konumuna gelmiştir. Fakat özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devletinin inşası süresince il özel idaresi belediyeye kıyasla daha etkin bir fail olmuştur.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Denizli Vilayet İdare-i Hususi 'il özel idaresi' adını almış ve il özel idarelerinin 1924 yılından sonra illerin finansal kaynak dağıtım merkezleri olmasıyla da il yönetiminin en etkin aktörü haline gelmiştir. Çalışma açısından önem taşıyan nokta ise il özel yönetimlerinin hangi alanlarda finansal kaynak sağladığı ve bu durumun il yönetimini nasıl etkilediği üstünedir. Denizli İl Özel İdaresi, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte idare, eğitim, sağlık, tarım/hayvancılık ve hizmet olarak beş ayrı kalemden harcama bütçesi oluşturmuştur. Eğitim faaliyetlerine ve eğitim kurumlarının açılmasına diğer harcama kalemlerine oranla daha fazla pay ayrılması ulus devletinin modernleşme projesine uygun bir durum göstermektedir. 1929 iktisadi krizinin etkileriyle eğitim harcamalarına düşen pay azalmış fakat 1930 sonrasında söz konusu

³⁵ Bu başlıkta Denizli Belediyesi'nin sadece kentsel kamusal hizmet sunumu bağlamındaki işlevsel özelliklerine odaklanılmıştır. Denizli Belediyesi'nin yerel siyaset bağlamındaki önemiye siyasal hayatın irdelendiği başlıkta tartışılmıştır.

³⁶ Çameli 1953; Kale ve Çardak 1959; Serinhisar, Honaz, Bekilli, Babadağ 1987; Bozkurt, Akköy, Baklan ve Beyağaç ilçeleri de 1990 yıllarında ilçe statüsüne kavuşmuşlardır (Uysal, 2017: 229).

pay tekrardan artış göstermiştir. Kent ekonomisinde söz konusu dönemde önemli yer tutan tarım ve hayvancılık ise idare bütçesinden yeterli payı alamamıştır. Söz konusu dönemde Denizli'nin idare bütçesi olarak merkezi yönetime bağıllığı bir hayli yüksektir. İl Özel İdaresi o yıllarda neredeyse tamamen merkezi yönetimin mali kaynaklarına bağılı kalmış ve bu durumun tek istisnası 'Vali Çeşmesi Turistik ve Spor Tesisleri Yaptırma Birliği'nden sağlanan ek gelir olmuştur (Kodal, 2017: 76 – 78).

Denizli'de Cumhuriyetin ilanından sonra modern anlamda belediye teşkilatının oluşturulmasıyla il yönetiminde etkin olan aktör sayısı ikiye çıkmıştır. 1580 sayılı Kanundan sonra Denizli'de de belediye teşkilatı, modern ihtiyaçlara cevap verme amacı taşıyan bir işlev göstermiştir (Kodal, 2017: 81). Denizli'de ilk belediye teşkilatının kurulduğu 1876 tarihinden³⁷ Cumhuriyetin ilanına kadar teşkilat yapısında sağlık, yazı, hesap işleri müdürlüklerinin yanına, 1930 tarihinden sonra Kanuna uygun olarak fen işleri, mezbaha, temizlik işleri, zabıta ve itfaiye müdürlükleri de eklenmiştir (Uysal, 2017: 229 – 231). Belediye yönetiminin il özel idaresinden kentsel kamusal hizmet sunumunda temel farkı, imar ve çevre düzenlemesi hususunda yürüttüğü hizmetler olmuştur. 1930 yılına kadar imar işlerine ayrılan finansman belediye bütçesinde en büyük paya sahip olmuş ve Belediye, dönemin kısıtlı şartlarına rağmen kentleşme sürecinde aktif rol almaya çalışmıştır (Kodal, 2017: 85 – 86).

Denizli Belediyesi kurulduğu tarihten itibaren itibariyle kentsel kamusal hizmet sunumunda bazı sorunlar yaşamıştır. Söz konusu sorunların çalışma açısından önemi 'yerel siyaset' deneyimi açısından hangi sorunların kentsel düzeyde daha görünür olduğuyla ilgilidir. Bir başka ifadeyle, yerel siyasetin tek parti döneminde Denizli açısından hangi konuları kapsadığı ve hangi konuları kapsam dışında bıraktığının anlaşılması adına kentsel sorunlar önem taşımaktadır. Bu sorunların başında da elektrik temini ve İkinci Dünya Savaşının yarattığı sıkıntılar gelmektedir. Aslında belediyelerin elektrik hizmetleri vermesi konusu söz konusu dönemde Türkiye'nin genel bir sorunudur. Zira 1938 yılında bile Türkiye'deki tüm belediyelerin sadece 1/3'ünden daha azında elektrik altyapısı bulunmaktadır. Bu bağlamda Denizli'de de elektrik altyapısının yetersiz kalması yerel düzeyde sorun yaratmış ve bu durum dönemin gazetelerinde yankı bulmuştur. Dahası, 1940'lı yılların başında bir un fabrikasında çıkan yangının

³⁷ Denizli Belediyesi'nin ilk belediye başkanı olan Hacı Molla Efendi'nin göreve başlama tarihini Uysal (2017: 229) 1881 olarak belirtmiştir. Toker (1984: 12) ise Hacı Molla Efendi'nin sadece görevini bıraktığı tarihi (1892) belirtmiş fakat göreve başlama tarihinden bahsetmemiştir. Kodal'a (2017: 82) göre Denizli Belediyesi'nin kuruluş tarihi 1871'dir ve ilk belediye reisi de Hacı Süleyman Ağa'dır.

yarattığı sorun neticesinde elektrik temini için gerekli mazotun yok olmasıyla da Denizli uzunca süre elektriksiz kalmış ve elektrik santrali açılması ancak DP’li dönemde gerçekleşmiştir. Diğer yandan 2. Dünya Savaşı’nın yarattığı kıtlık neticesinde de kentsel toplumsal tüketimi içeren çoğu gıda maddesinin denetime ve kısıtlamaya uğraması da belediye hizmetlerinin halk nezdinde yarattığı sorunların başında gelmektedir (Uyar, 2007).

Genel olarak, modern ulusal devletin inşasıyla birlikte Türkiye’de yerel yönetimler bağlamında il özel idareleri ve belediyeler arasında işlevsel olarak yaşanan ayrışma, Denizli için de geçerli olmuştur. Burada söz konusu birimler devletin kapitalist bağlamda merkezileşmesinin tamamlayıcı işlevler üstlenmişlerdir (Akbulut, 2007: 8). Özellikle devletin modernleşme projesi ideali de göz önünde bulundurulduğunda il yönetiminde il özel idarelerinin daha başat bir konumda olduğu söylenebilir. Diğer yandan kaynakların iki aktör için de yetersiz olması yerel siyaset deneyiminde yönetsel bir çıkarım yapılabilmesini olanaksız kılmaktadır. Gelişmemiş bir ekonomi, merkezin yerelliklere aktardığı kısıtlı kaynaklar, altyapı eksikleri gibi konular yerel siyasetin yerel yönetim aktörleri bağlamında tartışılmasını olanaksız kılmaktadır. Diğer yandan siyasal bağlamda çoğulculuğun da çok partili hayata geçişe kadar kısıtlı kalması da yerel siyasetin dinamizmini kısıtlayan bir başka unsurdur. Bir sonraki başlıkta hem ulusal hem de yerel siyasetin Denizli açısından dinamiklerine değinilecektir.

4.1.2. Siyasal Hayatın Temel Aktörleri ve Eğilimleri: CHP’den DP ve AP’ye Merkez Sağın Güçlenmesi Üzerine Notlar

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde 1876’ya kadar Kütahya Sancağı’na bağlı bir vilayet olan Denizli, 1920 yılına kadar Aydın’a bağlı kalmış ve Kurtuluş Savaşı döneminde Batı Anadolu’nun direniş hareketinde önemli bir konumda bulunmuştur (Çeğin, 2012: 135; Polat, 2009: 125). 18 Ocak 1919’da gerçekleşen Paris Konferansı’nda Balıkesir ve Aydın’ın Yunanistan’a bırakılması kararı sonrası İzmir’de Müdafa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti bir kongre yapmayı kararlaştırmış ve Denizli’yi bu kongrede başta Müftü Ahmet Hulusi Efendi olmak üzere Tavas, Çal ve Sarayköy’ün önde gelenleri temsil etmiştir (Uysal, 2016: 25). Kongre sonrası “Denizli Müdafa-i Hukuk-u Redd-i İlhak Cemiyeti” ve takip eden süreçte de “Denizli Heyet-i Milliyesi” kurulmuş (Uyar, 2007) ve İzmir’in düşman işgalinden yaklaşık dört saat sonra Denizli Müftüsü Hulusi Efendi önderliğinde Bayramyeri’nde bir miting yapılarak halk direniş çağrılmıştır (Kodal, 2017: 18; Uysal, 2016: 26). 1920 – 1923 tarihleri arasında Birinci

Meclis Denizli tarafından beş milletvekili tarafından temsil edilmiş; birinci mecliste milletvekilleri Mustafa Kemal muhalifleri ve destekçileri olarak iki gruba bölünmüş fakat Denizli milletvekilleri bu ayrışmada tarafsız olmayı seçmiştir (Uyar, 2007).

Hem ulusal hem de yerel siyaset deneyimi açısından Cumhuriyetin ilanı Denizli için yeni bir dönem açmıştır. Türkiye'nin ulusal ve yerel siyaset deneyimine benzer şekilde Denizli'de de çok partili hayata geçişe kadar siyasetin başat aktörü CHP İl Yönetimi ve Partinin önde gelen eşraf ve bürokrat kökenli üyeleridir (Çeğin, 2012: 136). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) Denizli'de etkinlik gösterememiş; fakat buna karşılık SCF Denizli eşrafının ve tüccarlarının yoğunlukta olduğu kadrosuyla Denizli'de etkin bir örgütlenme sağlamıştır (Uyar, 2007). SCF'nin kendisine bir hayli fazla taraftar bulmasında 1929 krizinin büyük etkisi bulunmaktadır. Denizli ekonomisinin söz konusu yıllarda öncüleri olan küçük üretici, tüccar ve çiftçilerin 1929 ekonomik buhranı sonrası tükenme noktalarına gelmelerinin faturası büyük oranda CHP'nin tek parti dönemine kesilmiş; SCF ekonomik anlamda sorun yaşayan bütün kesimlerin desteğiyle kısa süren ömrüne rağmen kuvvetli bir teşkilatlanma sağlamıştır (Güneş, 2007: 646).

1930 yerel seçimlerinde yaşanan seçim baskıları ve yolsuzlukları bir önceki bölümde tartışılmıştı. Söz konusu seçim yolsuzluğunun yaşandığı illerden birinin de Denizli olduğuna dair önemli kanıtlar bulunmaktadır (Emrence, 2006). Zira yerel seçim sonuçlarına tüm yurttaki olduğu gibi Denizli'de de ciddi eleştiriler getirilmiş ve seçimin gerçek kazananı SCF adayı olduğuna dair kuvvetli itirazlar olsa da bu durum sonucu etkilememiştir (Kodal, 2017: 46). Diğer yandan Parti – devlet bütünleşmesi, 1935 – 1940 tarihleri arasında Denizli Valisi olarak görev yapan Ekrem Güngör³⁸ ile (Toker, 1984: 13) devam etmiş ve Güngör aynı zamanda CHP İl Başkanlığı görevini de üstlenmiştir.

Halkın sorunlarının dinlendiği önemli bir mekanizma, söz konusu yıllarda, CHP İl Kongreleri olmuştur. Burada çalışma açısından önem taşıyan nokta halkın sorunlarının aslında yerel siyaseti ilgilendiren konularda da fikir vermesi açısından yol gösterici olmasıyla ilişkilidir. Söz konusu isteklerin kentsel kamusal hizmetleri

³⁸ Vali Engür döneminde yerel siyaset deneyimi açısından Denizli'yi özgün kılabilecek durumlardan biri de CHP İl Yönetiminin Denizli halkının sorunlarını dinleyecek bir tertip kurmasıdır. Vali Engür'ün 1937 yılında haftanın bir günü halkın sorunları dinlemesinin akabinde, CHP İl Teşkilatında da bir dilek defteri açılmış ve halkın yerel bazlı sorunları bu mekanizmayla toplanmıştır (Uyar, 2007).

ilgilendiren başlıkları ulaşım-iletişim, ekonomi, sağlık, eğitim ve hizmet alanlarının genişletilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu istekler aslında maddi kaynakları yetersiz, sanayisi olgunlaşmamış ve görece düşük okuryazar oranına sahip bir kent için oldukça tutarlıdır (Uyar, 2007). Halkın sorunlarını dile getirdiği bir diğer konu da vergi sorunudur. Yol vergisi ekonomik anlamda zaten gerekli refaha ulaşamamış köylüler nezdinde büyük sorunlar yaratmış; yol vergilerinin azaltılması ve 50 yaş üstünde vatandaşlar için kaldırılması yönünde istekler Kongre’de dile getirilmiştir (Çeğin, 2012: 136; Uyar, 2007).

Çok partili hayata geçiş sürecine kadar yerel yönetim seçimlerinde ve yerel siyasette olduğu gibi milletvekilleri seçimlerinde de CHP’nin baskınlığı mevcuttur. Zaten CHP’nin tek parti olarak girdiği seçimlere siyasal eğilim bağlamında bir anlam yüklemek olanaklı değildir. Burada milletvekilleri seçimleri açısından iki önemli konu vardır. Bunlardan ilki iki dereceli seçim sisteminde müntehib-i saninin (*ikincil seçmenin*) toplumun hangi kesimlerinden oluştuğuyla ilgilidir. 1935 yılında gerçekleştirilen genel seçimler öncesinde Denizli’de 606 tane ikinci seçmen bulunmakta ve bu seçmenlerin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. İkinci seçmenin mesleki dağılımlarına bakıldığında ortaya çıkan ilk sonuç, söz konusu kesimin büyük ölçüde şehrin ileri gelenlerinden oluşan eşraf, tüccar, toprak sahibi ve serbest meslek erbabı olduğuna ilişkindir (Uyar, 2005: 18 - 19). Bu durum Denizli milletvekilleri için de geçerli olmuş ve Denizli’yi tek parti döneminde kentin önde gelen devletçi seçkinleri³⁹ temsil etmiştir (Kodal, 2017: 54).

Ulusal siyaset açısından Denizli’nin Ankara düzeyinde temsil edilebilirliği Denizli’nin hem ulusal hem de yerel siyaseti açısından önemli bir konudur. Zira bu soru çalışmanın odak noktası olan 1980 sonrası yerel ve ulusal siyaset dinamiklerinin dönüştüğü dönemin de kentin önemli failleri arasında önemli sorunsallarından birini oluşturmuştur. Özellikle Denizli’nin uzunca yıllar devlet desteğinden yararlanamaması hususu Denizli sanayicileri, iş adamları ve siyasetçileri tarafından Ankara’daki lobi faaliyetleri yürütecek örgütlenmenin ve Mecliste yeterli düzeyde temsil edilmemenin bir sorunu olarak algılanmıştır. Tek parti dönemindeyse Denizli, Ankara’da bakanlık düzeyinde sadece Behçet Uz tarafından temsil edilmiştir (Polat, 2009: 126)⁴⁰. Diğer

³⁹ İfadenin kullanımı için bkz: Kongar, Emre (1998). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Remzi Kitabevi.

⁴⁰ Verinin asıl sahibi İnan’dır (2004).

yandan 6. İsmet İnönü Hükümetleri döneminde Denizli'nin İcra Vekilleri Heyeti'nde görev almayı, Denizli İmar planının uzunca yıllar hazırlanamamasıyla sonuçlanmış; sorun ancak 1936 tarihinde çözülebilmiştir (Kodal, 2017: 48).

Çok partili hayata geçiş sonrasında Denizli'nin siyasal anlamda eğilimi, 1970'lere kadar büyük ölçüde merkez sağ partiler lehine olmuştur (Polat, 2009: 127 - 128). Böyle bir eğilim Türkiye'nin çok partili hayata geçiş deneyimiyle büyük benzerlikler göstermektedir. Önceki bölümde de tartışıldığı üzere Türkiye genelinde sermaye sınıfı da dâhil olmak üzere toplumun önemli bir kesiminin CHP'nin korporatist siyasalarından hoşnutsuz olması (Zürcher, 2000: 299) ve küçük ölçekli üreticilerin Varlık Vergisi sebebiyle ekonomik bağlamda dar boğaza düşmeleri (Pamuk, 2017: 225), Denizli'de de 1946 yılı sonrasında DP'ye artan eğilimi açıklayıcı nedenlere sahiptir. Modernleşme projesinin kentte yarattığı huzursuzluğun yanında özellikle Varlık Vergisi uygulaması, kentte toplumsal anlamda büyük sorunlara yol açmıştır (Çeğin, 2012: 136). Varlık Vergisi uygulanmasında önemli bir kıstas olan il ve ilçelerde komisyonlar kurulması zorunluluğu Denizli'de uygulanmamış; bunun yanında vergi miktarları/kıstasları -vatandaşların toplumsal statüleri dikkate alınmasına kadar- keyfi yöntemlerle belirlenmiştir (Haytoğlu, 2005: 162 – 163). Çoğu meslek grubuna vergi mükellefiyeti zorunluluğu getirilmesine karşın özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Denizli'nin ticaret hayatında önemli bir yer tutan dericilik (*tabaklık*) (Güneş, 2007: 648) meslek grubundakiler çoğunluk olarak listenin başında yer almaktadır (Güneş, 2007: 667).

Çok partili hayata geçişin ilk denemesi olan 1946 genel seçimleri öncesinde CHP ve DP arasında Denizli özelinde kuvvetli bir rekabet yaşanmıştır. Yukarıda belirtilen ekonomik ve toplumsal meselelerin de etkisiyle DP kendine kuvvetli bir zemin bulmuş ve CHP'ye kent özelinde ciddi bir muhalefetin oluşma potansiyeli doğmuştur. Burada çalışma açısından önem taşıyan noktalardan biri 1946 yılında ilk defa ülke genelinde aynı günde yapılan seçimlerin Denizli açısından önemi bulunmaktadır. Söz konusu seçimlerde 19 belediye başkanlığından biri olan Çivril'i DP'nin kazanması, DP'nin Denizli'deki hareketliliğini hızlandırırken, CHP'de de henüz yeni kurulan bir partinin göstermiş olduğu başarı, parti teşkilatında panikle karşılanmıştır (Kodal, 2017: 610). Menderes, 1946 yerel yönetim seçimleri için CHP'nin o dönemde uyguladığı baskı politikalarının da bir dışavurumu olarak partisinin seçmenlerini sandığa gidip gitmemekle serbest bırakmış; seçimlerin fiilen sadece

CHP'nin oylandığı bir seçim⁴¹ olmasına karşın Çivril'in DP'nin zaferiyle sonuçlanması genel seçimler öncesinde CHP'deki huzursuzluğu daha da arttırmıştır (İnan, 2004: 61). Aslında burada Akbulut'un (2004) yerel seçimlerin ulusal seçimlerle rabitasını irdelediği makalesinde tartıştığı bir duruma benzer bir sonuç çıkmaktadır. Akbulut'a göre yerel yönetim seçimleri ulusal seçimler sonrasında gerçekleşirse söz konusu seçimler bir güvenoyu niteliği taşımakta; şayet bunun aksi yönünde yerel yönetim seçimleri ulusal seçimler öncesinde gerçekleşirse de partiler açısından bir kamuoyu yoklaması özelliği göstermektedir. Burada Akbulut'un ikinci çıkarımının Denizli için gerçekleştiği varsayılabilir. Her ne kadar 1946 genel seçimleri sonuçları itibarıyla böyle bir çıkarıma yol açmasa da, yerel yönetim seçimleriyle DP'nin kent özelindeki hareketliliğine ve CHP'ye karşı bir strateji izlenmesine neden olmuştur.

1946 yerel yönetim seçimleri ve genel seçim süresince Türkiye'de yaşanan siyasal gerçekliğe benzer bir durum Denizli'de de yaşanmıştır. Tek parti döneminde devlet aygıtı baskı unsuru olarak kullanılmış ve muhalefet partilerinin propaganda araçları ya kısıtlanmış ya da baskı altına alınmıştır. Bu baskı seçim günü de devam etmiştir. Yağcıoğlu (2018) "... 1946 seçimleri, seçim havası bakımından sıkıntılıydı. Babam seçim sonuçlarına itiraz etti. Belediye meclis üyesi o zaman. Jandarma babamı kelepçeledi" ifadesi, seçimin gerçekleştiği şartlar hakkında önemli bir fikir vermektedir.

DP bu dönemde Denizli'den Reşat Aydın'ı⁴² aday göstermiştir. Egemenliğin millete ait olduğunu, seçmenlerin vicdanlarını kullanarak oy vermeleri ve halkın istek ve arzularını bilen ve halk için çalışacak adayların milletvekili olması gerektiği söylemlerini kullanan Aydın, DP'nin Türkiye'de 1950'lerde yürüttüğü siyasi propagandaya benzer söylemler üretmiştir. Aydın seçim öncesinde birçok köyü ve ilçeyi gezmiş, halk pazarlarında siyasi çalışmalar yürütmüş ve tek parti döneminden rahatsız olan halkın kendisiyle rabita kurmasını sağlamıştır. Zira DP de milletvekili aday belirleme süresince tek parti karşıtlığını ve halkla iyi iletişim kurabilmeyi temel ölçüt olarak seçmiştir (Kodal, 2007: 610 – 612).

Denizli'de DP lehine esen siyasal rüzgâra rağmen 1946 genel seçimleri CHP'nin zaferiyle sonuçlanmış fakat seçim öncesi oluşan atmosfer 1950'nin habercisi bir nitelik

⁴¹ 1946 yerel yönetim seçimlerinde Denizli'deki katılım oranı % 61'dir (İnan, 2004: 63).

⁴² Aydın 1946 seçimlerinin yapıldığı gün oy kaybı gerekçesiyle DP'den çekildiğini belirtmiş ve bağımsız aday olarak seçilmiştir. Daha sonra yeniden DP'ye katılmak istediğini belirten Aydın'ın bu talebi reddedilmiştir (İnan, 2005: 202). 1949'da İnönü ve Bayar'a Suikast İddiası: Reşat Aydın Olayı. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4 (11), 201 - 230

taşımıştır. Zira 1946 genel seçimleri sonrasında yapılan Denizli CHP İl Kongresi'nde, DP'nin kullandığı siyasal söyleme benzer bir dilin kullanılması gerektiği görüşü dile getirilmiştir (Kodal, 2007: 613).

1950 genel seçimleri öncesinde DP saha çalışmalarını ciddi şekilde arttırmıştır. Kentin hemen hemen bütün noktalarını gezen DP'liler, halkla iyi ilişkiler kurmayı başarmış ve adaylar kendi finansal kaynaklarını seçim süresince DP lehine cömertçe harcamışlardır (Kodal, 2007: 614). Diğer yandan DP'nin 1946'tan itibaren kent özelinde güçlenen imajına rağmen CHP'nin seçimden zaferle ayrılacağına dair kuvvetli bir inanç da bulunmaktadır. Bu durumun en büyük kanıtı CHP aday adaylığı başvuru süresince yaşanmıştır. Partiye yapılan yüzlerce başvuru, aslında DP'ye rağmen CHP'nin seçimden zaferle ayrılacağına dair bir kanının olduğunun göstergesidir (İnan, 2005: 105). Diğer yandan adayların 'devletle' olan rabitası da seçim sürecini önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Tek parti karşıtlığını 1946 seçimlerinde olduğu gibi 1950'de de kullanan DP (Kodal, 2007: 614) CHP'nin bürokrat seçkin adaylarına karşı milletvekillerini adaylarını adı devletle birlikte anılmayan meslek sahiplerinden seçmiştir (İnan, 2005: 111).

1950 seçimlerinde DP % 60'a yakın bir oy olarak Denizli milletvekillerinin tamamını almaya hak kazanmıştır (Polat, 2009: 127). Söz konusu dönemde milletvekillerinin tamamının aynı partiden çıkması o dönem uygulanan liste usulü çoğunluk sisteminden kaynaklanmaktadır (Kodal, 2007: 618). Burada çalışma açısından önem taşıyan nokta hemen hemen çoğu ilçede CHP ve DP arasında baş başa giden bir rekabete karşı Acıpayam'daki seçim sonuçlarının DP'nin üstün zaferiyle sonuçlanmasının DP'yi Denizli'de birinci parti çıkarmasına ilişkindir. İnan'a (2005: 115 – 116) göre 1948 yılında DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın Acıpayam'ı ziyaretleri halk nezdinde büyük bir coşkuyla karşılanmış ve bir milletvekilinin Ankara'dan kendi ilçelerine kadar gelmeleri sonucunda DP, bu ilçede kuvvetli biçimde örgütlenerek 1950 seçimlerine hazırlanmıştır. Lakin Celal Bayar'ın Acıpayam'ı ziyareti kadar, yol vergisi ve ekonomik sorunlar da Acıpayam nezdinde tek parti iktidarına karşı kuvvetli bir tepki oluşturmuştur. Yağcıoğlu'nun (2018) o döneme ait yaptığı çıkarım hem Acıpayam hem de Denizli'de DP'nin lehine esen kuvvetli rüzgârın temel sebebini ortaya koymaktadır:

“Acıpayam benim kendi bölgem. Celal Bayar'ın 1948'teki ziyareti... Bayar'ı konuşturmamak için bazı şeyler vardı. Geceyarısı gelip, o zamanki ismi Gıp Gıp'ın Otel'i diye, şimdiki yerinde Belediye'nin İşhanı var. Gece gizlice oraya gelip (Bayar'ı kastediyor) ve sabaha

karşı da Acıpayam'a gittiğini hatırlıyorum. Celal Bayar İstiklal Harbi vesilesiyle Acıpayam'da tanınan bir şahsiyet... Öyle olduğu için onu bekleyen bir topluluk var. Acıpayam'da bir salı günüydü. Toplantı yapıldı. Orada konuşup oradan da Yeşilova ve Burdur'a geçtiğini hatırlıyorum. Ama Acıpayam'daki sıkıntı Denizli'nin başka yerlerinde de mevcut. Acıpayam halkı yaz geldiği zaman Aydın'a pamuk çapasına gitmektedir. Pamuk hasadına gider. Aydın Ovası'nda çalışır Denizli halkı. Denizli'de ve Acıpayam'da köylerde karnını doyuracak işler yok. Köylerde sulama yok. Çiftçiliğin gelişimi hemen hemen sıfır. Ve dolayısıyla bir de bunun üstüne yol vergisinden ötürü icralar, hacizler gelince en çok sıkıntı çeken yerler Acıpayam, Tavas'ın bir kısmı, Çameli. Sarayköy'ün yine bir geliri vardır. Fakat Acıpayam ve Çameli çok fakir mıntikalarda olduğu için orada Celal Bayar olmasa da, CHP olmayıp başka parti de olsa ya da Celal Bayar değil de başka biri partinin genel başkanı olsa, yine aynı neticeyi alırdı.”

1950 tarihinde üç aşamalı biçimde gerçekleştirilen yerel yönetim seçimlerinde de DP mutlak bir zaferle ayrılmıştır. Köy ve mahalle muhtarlığı seçimlerinde 234 muhtarlık kazanan DP, belediye meclisi seçimlerinde de merkez ilçede üstünlüğü yakalamıştır (yerelnet.org.). Denizli'nin DP'li ilk belediye başkanı⁴³ Turan Bahadır olmuştur. DP'den seçilen ilk belediye başkanı olan Bahadır döneminde, belediye hizmetlerinin yürütülmesine dair çok ciddi atılımlar yapılamamıştır. Çünkü söz konusu dönemde kentsel kamusal hizmetlere ayrılacak yeterli bir finansman bulunmamaktadır. Bunun yanında II. Dünya Savaşı'nın ekonomik anlamda olumsuz sonuçlarıyla da yüzleşmek zorunda kalan halk, belediye yönetiminden yol, su, elektrik gibi temel kamusal hizmetlerin dışında başka bir beklentide bulunmamış; genel seçimlere yönelik parti eğilimleri yerel yönetim seçimleri için de belirleyici olmuştur. Bahadır dönemine ait Yağcıoğlu'nun (2018) söyledikleri yerel siyasetin sınırları hakkında da fikir vermektedir:

“Turan Bahadır'ın belediye başkanı olduğu dönemde Denizli kocaman bir kasabaydı. Yolu, izi olmayan bir kasaba... Turan Bahadır'a ben Turan Abi derim. Abi diyecek kadar yakınlığım vardır. Ben de o dönemde (1952 – 1954) Denizli Devlet Su İşleri İdaresi'nde (DSİ) staj yaptım yaz aylarında. O dönemde belediyenin mühendisi falan yok. Bir tane kamyonu var. Bir otobüsü var, çarşıdan Delilliçınar'a kadar gidip gelen bir yolcu otobüsü var. Yol yok. Turan Bey 1953'te Bayramyeri'nden İncilipınar'a giden yolu açtı. Nasıl açtı? Oradaki arazi sahiplerini ikna edip 14 metre yolu açtı. Arazi sahiplerine belediyenin arkasındaki arazilerden arsa sözü vermek suretiyle açtı. 1953 yılının temmuz ya da haziran ayı sanyorum. Adnan Menderes Denizli'ye geldi. Büyük bir iş... Turan Bey de o dönemde Denizli'de mühendis olmadığı için, ben de DSİ'deyim. Onlarla beraber (Menderes ve Bahadır'ı kastediyor) gittik dolaştık. Bir arabaya binildi. Ondan sonra Belediye binasında toplanıldı. Adnan Menderes dedi ki: 'Turan Bey bu yol olmaz. 14 metre yol. Yarın bir gün çok sıkıntı çekersin.' O (Bahadır'ı kastederek) aferin bekliyordu Menderes'ten. Hiç olmazsa biraz daha büyüt dedi Menderes. Ondan sonra yolu büyüttü. 22 metreye çıkardı. 1957 yılına kadar belediye hizmetlerinde yapabildiği kadar birşeyler yapabildi.”

Belediyecilik hizmetlerinde kaynak yaratma ve üretme noktasında sıkıntılar çekmesine rağmen Turan Bahadır, Denizli'nin modern bir kent olması için önemli

⁴³ 1963 yılına kadar belediye başkanları doğrudan halk tarafından seçilmediği için belediye başkanı seçimleri söz konusu tarihlerde belediye meclis üyeleri tarafından yapılmaktadır.

çalışmalarda bulunmuştur. Kaşıkçı (2017: 36) ulaşım konusunda sefer sayılarının arttırılmasının, Denizli – İzmir arasında otobüs seferleri başlamasının ve yukarıda da belirtildiği şekliyle kent için ulaşımın rahatlaması adına yeni yolların açılmasının Bahadır döneminde başladığını belirtmiş; diğer yandan Bahadır'ın Menderes döneminin en öne çıkan belediye başkanlarından biri olduğunu da ifade etmiştir. Kısıtlı kaynaklarına rağmen başarılı bir başkanlık dönemi geçiren Bahadır daha sonra 1957 seçimlerinde DP'den milletvekili seçilerek meclise girmiş ve 1960 Darbesine kadar belediye başkanlığı görevini Denizli'nin önde gelen Küçüka ailesine mensup DP'li Ferit Ali Küçüka yürütmüştür.⁴⁴

Yerel siyaset deneyimi açısından önemli olan noktalardan biri 1955 yerel yönetim seçimlerinin Denizli'de halk tarafından çok da istekli bir şekilde karşılanmamasıyla ilişkilidir. Aslında 1946 yerel seçimlerinde Çivril'in DP tarafından kazanılmasının DP lehine olan desteği kuvvetlendirmesi göz önüne alındığında, 1955'te aksi bir durumun gözlemlendiği söylenebilir. Zira seçimlere katılımın düşüklüğü de bu durumun kuvvetli bir göstergesi olmuş; Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinin aktardığı bilgiye göre 376 seçmenin bulunduğu bir sandıktan sadece 22 oy çıkmıştır. Coşkunun yitirildiği bir seçim olmasına rağmen toplamda 32 belediyeden 19'unu DP'liler kazanmıştır (yerelnet.org).

1960'lı yıllara gelindiğindeyse Denizli'nin siyasi eğiliminde iki partinin aralarında oy geçişlerinin yaşandığı görülebilir. Dalgalanma yaşayan partilerden ilki AP, diğeri de 1950'li yıllarda Denizli'de gücünü kaybeden CHP'dir. 1961 genel seçimlerinde DP'nin mirasçısı konumunda bulunan AP, % 80'lik katılımın gerçekleştiği seçimlerde oyların %56,4'ünü alarak dört milletvekili çıkarmış; rakibi CHP ise % 40 oy alarak kalan 2 milletvekilliğinin sahibi olmuştur (Kodal, 2012: 413). 1965 seçimlerinde 1961'e kıyasla CHP oylarında yaklaşık %8'lik bir düşüş yaşanmış ve buna karşın AP oylarını % 61'e çıkarmıştır. Bunun yanında TİP Meclis'e bir tane milletvekili sokmayı başarmıştır. Bu durum Denizli'nin ekonomik anlamda dönüşümünün toplumsal sınıflarda yarattığı etkiyle açıklansa da (Çeğin, 2012: 137) Yağcıoğlu'na (2018) göre milli bakiye seçim sistemi o dönemin seçim sonuçlarının temel belirleyicisi olmuştur. TİP'in Denizli'de milletvekili seçtirmek kadar çok oy almadığını belirten Yağcıoğlu

⁴⁴ Dıranas'a göre (2008: 12) göre Küçüka belediye başkanlığı konusunda çok istekli olmamıştır. Siyasete ömrü boyunca mesafeli durduğu iddia edilen Küçüka dostlarının ricasını kırmayarak belediye başkanı olmuştur. Yine Dıranas'a göre gönüllü olarak Denizli'ye hizmet eden Küçüka, ulaşım hizmetleri ve belediye çalışanlarının maaşları hususunda çoğu zaman kendi cebinden ödemeler yapmıştır.

(2018) başka illerdeki milletvekilleri seçimlerinde kullanılan oy neticesinde böyle bir durumun sonuçlandığını belirtmektedir.⁴⁵

Denizli’de 1960’lı yıllarda yerel siyaset deneyimi açısından en önemli gelişme, 1963 yılında ilk defa halk tarafından doğrudan seçilen bir belediye başkanının belediye yönetiminin başına geçmesi olmuştur. Seçim öncesinde CHP’nin adayı 1960 yılında Ticaret Odası Başkanı, 1961’de de CHP İl Başkanı olan Ali Fuat Dağdeviren’dir (Haytoğlu, 2014). AP’nin adayı ise Halk Bankası’ndan emeki olan Mehmet Candoğan’dır (Kaşıkçı, 2014). Kaşıkçı’nın belirttiğine göre Candoğan, vatandaş ile arasına arasına mesafe koymayan ve halk tarafından çok sevilen bir başkandır (Uysal, 2017: 275). Zira 1960’lı yıllar, 1950’lere benzer şekilde kentin sorunlarının arttığı bir dönemdir. Bu sorunların başında ulaşım gelmektedir. 1960’larda Denizli’nin artan nüfusuyla birlikte ulaşım hatları büyük sorun yaratmış; yetersiz yollar Denizli’nin köhne bir Anadolu kasabası olarak anılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1960’larda Candoğan’ın kurduğu asfalt şantiyesi sayesinde Denizli’de yol yapımında ilk defa asfalt kullanılmış; bu durum belediyeye maddi anlamda ciddi bir katkı sağlamasa da Denizli halkının ‘yol’ ihtiyacını büyük oranda karşılamıştır (Uysal, 2017: 275). Diğer yandan 1960’ların belediye yönetimi açısından en büyük sorunlarından biri de imar sorunu olmuştur. 1952 yılında çıkan İmar Yasası’na rağmen Denizli’de herhangi bir hukuksal düzenleme söz konusu yıllarda yapılmamıştır. Kaşıkçı’nın (2014; 2018) belirttiğine göre Candoğan, hukuksuz bir işlem yapmayı reddetmiş ve imar planı olmadan herhangi bir adım atmayacağını belirtmiştir. İller Bankası’nın planlara onay verdiği dönemde Denizli’nin İmar Planı onayı alması 1965 yılını bulmuştur (Kaşıkçı, 2018)⁴⁶. Kentsel kamusal hizmetler bağlamındaysa Denizli’nin kentsel gelişime katkı sağlayacak birçok hizmet 1963 – 1968 yılları arasında Candoğan döneminde yapılmıştır. Borçlanarak hizmet sağlamayı reddeden Candoğan, belediyenin kendi imkânlarıyla asli mezarlık, otopark, mezbaha ve toptancı halini yapmıştır (Uysal, 2017: 275 – 276). 1. Sanayi Sitesi de Candoğan döneminde yapılmıştır. Burada çalışma açısından önemli olan nokta, sanayi sitesi yapılmasındaki zorunluluk halinin belediye ile halkın dokuma tezgâhları yüzünden karşı karşıya gelmesinden kaynaklanmasıdır. Feridun Alpat’ın belirttiğine göre dokuma tezgâhlarının mahalle aralarında gürültüye sebep olması yüzünden dokumacı esnaf ile belediye ciddi bir gerilim yaşamış; bu duruma istinaden de

⁴⁵ TÜİK verilerine göre TİP, 1965 milletvekili seçimlerinde Denizli’den sadece 2.691 oy çıkarabilmiştir.

⁴⁶ Lakin söz konusu dönemde çok sınırlı bir alan için İmar Planı getirilebilmiştir.

‘dokumacı esnafı’ny bir araya getirmek amacıyla kurulan kooperatifle birlikte sanayi sitesi yapılmak istenmiştir. Yaşanan maddi zorluklarla yarım kalan sanayi sitesi inşaatı daha sonra AP – CHP koalisyon Hükümeti’nde Çalışma Bakanı olarak görev yapan Bülent Ecevit’in Denizli ziyaretinde ikna edilmesi sonucu inşaata kaynak aktarılmasıyla tamamlanabilmiştir (Uysal, 2017: 68).

1963 yerel yönetim seçimleri ve akabinde kentin temel kamusal hizmet sunumlarında yaşanan sorunlar yerel siyasal alanda Denizli’de ilk hareketlilikleri yaşatsa da, yerel siyasetin merkezi yönetimin yereldeki aktörlerinin tahakkümünden ya da ulusal siyasetten bağımsız ayrı bir mücadele ve güç yoğunlaşması alanı olduğunu söylemek de o dönem için pek olanaklı değildir. 1963 yılında AP’nin İl Genel Meclisi üyesi olan Yüksel Kaşıkçı’nın (2018) söyledikleri Denizli’de söz konusu dönemde seçilmiş yerel siyasal aktörlerin durumu hakkında önemli bir fikir vermektedir:

“... Denizli’de il genel meclisinin toplanacağı bir salon dahi yok. Kapalı spor salonundaki binanın, güreşçilerimizin antrenman yaptığı bir salona sıralar getiriliyor. Ve o sırada valiyle kürsüde kâtipler oturuyor. Ben de ilk defa gidiyorum tabi. Tabi grup toplantısı yaptık. Ekseriyet bizde ya. Sen baş katip olacaksın, valinin yanında sen oturacaksın dediler. Ya ben bilmem, Vali’yi de tanımam. Vali günaydın da demiyor merhaba da demiyor. Vali ihtilal valisi... Neyse biz buz gibi olduk ama siyaseti öğrenmeye çalışıyoruz...”

1968 yerel yönetim seçimlerinin propaganda faaliyetleri 1963 yılına kıyasla daha yoğun geçmiştir. Özellikle Denizli Sümerbank’ın ve 1. Sanayi Sitesi’nin kurulmasının etkileriyle sanayileşmenin kent merkezinde artması nüfus yoğunluğunu da beraberinde getirmiş; bu durum kentsel kamusal hizmetlere olan ihtiyacın halk nezdinde daha ciddi şekilde hissedilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda 1968 yerel yönetim seçimleri 1950’lerin dinamiğinden farklı biçimde partilerin ve adayların ‘kentsel kamusal’ sorunlara değinmelerine sahne olmuştur.

1963’de seçimi kazanamayan Dağdeviren, 1968 yılında partililerin ısrarı neticesinde tekrar aday olmuştur. Dağdeviren, Denizli’nin 1968 genel seçim propaganda atmosferine uygun biçimde söylemler üretmiştir. Mahalle toplantıları düzenleyen Dağdeviren, tarafsız ve gülyüzle hizmet vereceğini belirterek, belediye hizmetlerinin parti siyaseti dışında tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Elektrik, su, yol ve kanalizasyon sorunlarını çözeceğini belirten Dağdeviren, semt pazarları kurma sözü de vermiştir. Dağdeviren’in seçim propagandasının önemli bir bağlamını da kentin sanayileşmesi oluşturmuştur. 2. Sanayi Sitesi’nin kurulacağını taahhüt eden Dağdeviren, CHP’nin Denizli’de iktidara gelmesiyle birlikte refahın geleceğini belirtmiş ve daha

sonra da dokuma tezgâhlarının durmaksızın işleyeceğinin üstünde durarak kent ekonomisine önemli katkılar vereceğini vadedmiştir. Böylelikle sanayi kenti olma yolunda ilerleyen Denizli’de sanayileşme vurgusu, seçim propaganda sürecinin önemli konularından birini oluşturmuştur (Haytoğlu, 2014: 862 – 863).

1968 yerel yönetim seçimleri öncesinde AP, mevcut belediye başkanını tekrardan aday göstermemiş, onun yerine Ali Dartanel aday olmuştur. Dartanel, o dönemde Denizli Toptancı Hali’nde esnafılık yapmaktadır.⁴⁷ Adaylık öncesinde partili arkadaşlarına daha doğru bir adayın belirlenmesi hususunda öneride bulunsa da, partili arkadaşları kendisine ‘esnafın ve halkın derdinden kendisinin anlayacağı’ yönünde görüş bildirmişler ve aday olması hususunda ikna etmişlerdir (Uysal, 2017: 140). Dartanel’in halkla yakın iletişim kurmasının adaylığına olan etkisini Kaşıkçı (2018) şu şekilde ifade etmektedir.

“...Yoklamalarda Ali Dartanel en yüksek oyu aldı. Neden aldı? Köy köy dolaşiyor. Hani particiliği bilen bir insan Ali Dartanel. Yani parti içinde baya mücadeleler ve kavgalar oldu. Ama yoklamadan sonra seçilince hepimiz peşinden koştuk. Yani biz sonra Ali Dartanel’in arkasında durduk ve seçtirdik.”

1968 yerel yönetim seçimlerinde yarışan beş başkan adayı da seçim vaatlerinde kentsel kamusal sorunların üstünde durmuştur. Söz konusu sorunların aşılması yönünde vaatlerde bulunan adaylar içinde o dönemdeki mevcut başkan Candoğan, Denizli’ye fuar açılması ve stadyum yapılması sözü vermiştir (Haytoğlu, 2014: 862). Seçimler de aynı propaganda sürecinde olduğu gibi büyük bir rekabet içinde geçse de katılım çok yüksek olmamıştır. AP’nin adayı Dartanel en yakın rakibine sadece 625 oy fark atarak belediye başkanı seçilmiştir (Haytoğlu, 2014: 863).

1970’li yıllara kadar Denizli yerel siyasetini öne çıkaran net bir özellik bulunmamaktadır. Belediyecilik hizmetleri Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren kısıtlı mali imkânlarla ilerlemiş ve yerel siyaset büyük oranda ulusal siyasetin etkisi altında şekillenmiştir. Diğer yandan Denizli kentinin devlet yardımlarından mahrum bırakıldığı ilk defa 1950’li yıllarda ciddi bir siyasal söylem olarak belirmiş; bunun sonucunda da CHP iktidarına duyulan memnuniyetsizlik, Denizli’nin kırsal alanlarında yaşayan

⁴⁷ Dartanel’in belediye başkan adayı olma sürecine, Süleyman Demirel ile yaşadığı gerilim damga vurmuştur. Dartanel AP’nin merkez ilçe başkanlığını yaptığı dönemde kongrede yaşanan bir sorun neticesinde Demirel’e partiyi bırakması yönünde bir telgraf çekmiş ve bu durum sonucunda da Demirel, Dartanel’in belediye başkanı olmasını reddetmiştir. Fakat dönemin AP milletvekili Nihat Özal’la yakın arkadaş olması vesilesiyle sorun ‘göreceli’ olarak çözülmüş ve AP’den aday olan Dartanel, belediye başkanlığı seçimlerini kazanmıştır (Uysal, 2017: 141).

seçmenleri merkez sağ partiler etrafında birleştirmiştir (Özer & Polat, 2007: 626). Bu döneme kadar hem ulusal hem de yerel siyaset büyük ölçüde kentin varlıklı – eşraf olarak tanımlanabilecek ailelerine mensup bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir.

1970'lere kadar Denizli yerel siyasal alanının Ankara ile iyi ilişkiler kurulması gerekliliğinin yerel siyasal aktörler tarafından idrak edilmesi, yerel siyaset deneyiminin en fazla öne çıkan özelliği olmuştur. Esat Sivri'nin Demirel ile iyi ilişkiler kurulmasının gerekliliğini anlaması (Uysal, 2013: 30) ve 1. Sanayi Sitesi kurulması süresince dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile kurulan ilişki (Uysal, 2017: 68) gibi örnekler bu durumu desteklemektedir. Denizli'nin eşraftan gelen ailelerine mensup tüccarların tek parti döneminde devletin dağıttığı kaynaklardan yararlanmaları, bu defa dokumacıları merkez sağ partiler etrafında birleştirmiş (Özüğurlu, 2002: 149) bu durum, Denizli kenti için, Ankara'nın kaynakları dağıtma ve yönlendirmedeki öneminin ekonomik aktörler tarafından algılanmasına da olanak sağlamıştır.

Diğer yandan, 1970'li yıllara kadar Denizli yerel siyaseti ciddi bir rekabete ve gerilime sahne olmamıştır. Henüz sanayi burjuvazisinin ortaya çıkmaması ve yerel siyasetin ulusal siyasetten ayrı bir bağlamda düşünülmesine olanak sağlayacak ortamın oluşmaması, yerel siyaset geleneğinin çıkarlar üstünden tanımlanmasına olanak sağlamamıştır. Özellikle Denizli özelinde DP-AP geleneğinin CHP'den çok radikal bir kopuşu simgelememesi ve bu ayrılığın büyük ölçüde tek parti döneminin siyasi ve ekonomik sıkıntılarına bir tepki olması (Yağcıoğlu, 2018) yerel siyasal alandaki rekabeti azaltan bir başka önemli faktördür.

4.1.3. Denizli'de 1970'li Yılların Sonuna Kadar Ekonomik Yapının Tarihsel Birikimi Üzerine Notlar

Denizli 1980 sonrasında ihracata dayalı sermaye birikim rejiminin önemli merkezlerinden biri olarak 'yeni sanayi odakları' ya da 'Anadolu Kaplanları' gibi sıfatlarla anılmaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel bağlamlarından biri 1980 sonrası yaşanan ekonomik dönüşümün Denizli özelinde yarattığı sonuçlara odaklanmak olacaktır. Öyleyse Denizli ekonomisi için yapılacak temel tartışmalarda 1980 öncesi ve sonrası olarak iki başlıkta değerlendirmek daha uygundur. Özellikle 1980 öncesinde iç pazara yönelik bağımsız üreticiler olarak çalışan Denizli sermayesi 1980 sonrasında ihracata dayalı üretim yapmaya başlamış ve üretim hacmi 1960'lara kıyasla önemli bir noktaya erişmiştir. Fakat bu değişim 1980 sonrasında sadece devletin yeni birikim

rejiminin kanallarını açmasıyla oluşmamış; bunun yanında Denizli cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren biriktirdiği üretim kültürü ve yapısını 1980'lere kuvvetli bir potansiyel olarak taşımıştır. Bu bağlamda Denizli sanayisi, 1980 sonrasında devletin yeniden ölçeklenmesinin yarattığı yeni stratejilerden tarihsel birikimi sayesinde önemli ölçüde yararlanmışır. Böylelikle çalışmanın bu kısmında Denizli ekonomisinin 1970'li yılların sonuna kadar⁴⁸ serkaye birikim süreçlerine odaklanacaktır (Türkün-Erendil, 2000: 97 - 99).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli sanayisi dokuma ve tarıma dayalı olarak şekillenmiştir. 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre 1.581 sanayi tesisinin yaklaşık %70'ini tarım ve dokuma sanayi oluşturmaktadır (Mutluer, 1995: 21 - 22). Ayrıca bu işletmelerin büyük bir kısmı bir kişi ve bir aile bireyinden oluşan işletmeler şeklindedir. Dolayısıyla bu dönemin ikinci büyük özelliği de Denizli sanayisinin ev tipi sanayisi şeklinde konumlanmasıdır (Mutluer, 1995: 22). Sadece iç pazara yönelik üretimin olduğu bu yıllarla el tezgâhları yaygın şekilde kullanılmaktadır. 10'dan fazla işçi çalıştıran sadece dokuz firma bulunmaktadır ve bu durum Denizli sanayisi içerisinde sadece % 2'lik bir kısma denk düşmektedir. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında kapitalist tarzda bir fabrika üretiminin yapılmadığının kanıtı olarak yorumlanabilir (Türkün-Erendil, 2000:100).

Sanayi faaliyetlerinin kurulması ve yönlendirilmesi amacıyla 1925 tarihinde yapılan yasal düzenlemeyle sanayi faaliyeti olan bölgelerde sanayi ve ticaret odalarının kurulması kararlaştırılmış ve bunun sonucunda 1926 tarihinde Denizli Ticaret Odası ve Ticaret Borsası faaliyete başlamıştır (Mutluer, 1995: 23). Ticaret Odası Denizli'de ticaret hayatının gelişmesi için önemli faaliyetlerde bulunmuş; dönemin çiftçi ve tüccarların da sermaye sahibi olması için gerekli altyapıyı hazırlamıştır (Güneş, 2007: 649).

İzmir İktisat Kongresi'nde sanayicilerin ve tüccarların isteği doğrultusunda her yıl "Umumi Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi" yapılması kararlaştırılmış ve ilk kongre İzmir ve çevre illerin sanayi ve ticaret odalarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

⁴⁸ Denizli üzerine yapılan çalışmaların çoğu Denizli ekonomisini devletin sermaye birikim rejimlerinin değiştiği tarihsel uğraklar bağlamında ele almıştır. Dolayısıyla çoğu çalışma 1960 – 1980 arasında planlı kalkınma dönemini bir bütün olarak değerlendirmiştir. Fakat bu çalışmanın temel odağı 1973 – 1980 arasında Denizli'deki toplumcu belediyeçilik deneyiminin uygulandığı yıllar olmasından dolayı bu bölümdeki tartışma ekonomik dönüşümü 1960'ların sonunda bitirmektedir. 1970'ler bir sonraki bölümde ayrıca tartışılmıştır.

Kongreye Denizli de temsilci göndermiş ve sanayici – tüccarlar Denizli’de sanayi tesisi kurulması konusunda isteklerini belirtmişlerdir (Güneş, 2007: 645).

1929 ekonomik buhranından sonra Türkiye’nin ekonomik bağlamda yaşadığı dönüşümle birlikte devletçi iktisadi siyasalara ağırlık verilmeye başlandığı çalışmanın önceki bölümünde ve ilgili başlığında tartışılmıştı. Söz konusu ekonomik buhranın Denizli açısından da önemli yaptırımları olmuştur. Pazarın daralması, fiyatların hızlı biçimde düşmesi, ihracatın tükenme noktasına gelmesi Denizli ekonomisini ciddi biçimde sarsmış ve küçük üretici iflas noktasına gelmiştir. Bu dönemde Denizli, devlet desteklerinden büyük ölçüde yararlanamamış, Denizli Sanayi ve Ticaret Odası’nın girişimleriyle yatırımlar yerel kaynaklarla sağlanmaya çalışılmıştır. Burada çalışma açısından önem taşıyan nokta, 1930’larla başlayan devletçi ekonomi politikalarının sonucu olarak devlet güdümünde sanayi tesislerinin kurulması sürecinden Denizli’nin yararlanamamasıdır. 1933’te Sümerbank ve 1935’de Etibank’ın kurulmasından sonra yaklaşık yirmi üretim merkezi Türkiye genelinde tesisleşmeye başlamış; lakin Denizli bu desteklerden faydalanamamıştır. Dokumacılıkta ve tekstilde o yıllarda bile önemli bir merkez olan Denizli, Nazilli’de kurulan Nazilli Basma Fabrikası’na işçi göndermek durumunda kalmıştır (Güneş, 2007: 646; Mutluer, 1995: 26).

Yukarıda da değinildiği şekliyle 1930’ların Denizli açısından önemi el dokumacılığının kent ekonomisi açısından önemli bir konuma ulaşmasıdır. Söz konusu yıllarda başta Babadağ ve Buldan olmak üzere el dokumacılığı Denizli’nin çoğu ilçesi için önemli bir üretim aracı haline gelmiştir (Kodal, 2017: 168 – 169). Bu dönemde ev tipi üretimden atölye tipi üretime geçişler başlamış; lakin belli başlı sebeplerden dolayı atölye tipi üretim olgunlaşmamıştır. Sorunlardan ilki yeterli hammaddenin sağlanamamasıdır. Diğer yandan ‘Kazanç Vergisi Kanunu’ da atölye tipi tezgâhlardan vergi alınmasına karşın el tezgahlarından vergi alınmamasına dair bir düzenleme içerdiği için de atölye tipi örgütlenmenin gelişimi yavaşlamış; bu durum kapitalist tarzda üretim koşullarının gelişmesini engellemiştir (Mutluer, 1995: 26; Özelçi 2002: 49). Bu sorunun aşılması adına 1930’ların ortasından itibaren dokumacılığın temel hammaddesi olan ipliğin temini için Kale, Babadağ, Kızılcabölük, Buldan ve Denizli Merkez ilçelerde kooperatifler kurulmaya başlanmıştır (Mutluer, 1995: 27). 1941 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun kaldırılmasının akabinde 1941 yılında ipliğin serbest satışı yasaklanmış ve tüm ülkede ipliğin dağıtım tekeli Sümerbank’a verilerek (aracıların ortadan kaldırılmasıyla) özellikle Babadağ’daki dokumacılar tüccarlara olan

bağımlılıklardan kurtulmuşlardır (Özüğurlu, 2002: 145). Bu dönemde aracı tüccarların aradan çekilmesiyle dokumacılar sermaye birikim koşullarını olgunlaştırarak bir sonraki dönemin sanayi kuruluşlarının da altyapısını sağlamışlardır (Mutluer, 1995: 28). Özellikle Babadağ'da 1945 yılında dokumacılık faaliyetinin önemli bir seviyeye ulaşmasının akabinde örgütlenme ve birlikte hareket etme eğilimine sahip üreticiler, savaş dönemindeki iplik karaborsası koşullarında ilk ciddi ekonomik farklılaşmanın nimetlerinden faydalanmışlardır (Özüğurlu, 2002: 145, 148). Yine aynı yıllarda dokumacılıktan tüccarlığı da geçişin koşulları hızlanmış ve yüksek çalışma kapasitesine sahip ailelerin mal alıp satabilen, seyahat edebilen ve tekrardan işin başına – üretime geçebilen erkek bireyleri sayesinde ticaret faaliyetleri 1940'lı yıllarda Babadağ başta olmak üzere Denizli'yi önemli bir tekstil merkezi haline getirmiştir (Özüğurlu, 2002: 149).

1950'li yıllara kadar geçen süreçte dokumacılık aile üretimi şeklinde gerçekleşmiş ve makineye dayalı üretim sadece belli başlı atölyelerde kullanılmıştır. Özaslan'a göre (2007: 586 - 587) 1950'lere kadar olgunlaşan ekonomik bağlamda üç temel üretim örgütlenme çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan ilki tüccarların başını çektiği örgütlenme biçimidir. Yukarıda da tartışıldığı şekliyle tüccarlar, dokuma işinin gerçekleştiği evlere iplik vererek ve karşılığında metre başına ücret alarak üretim gerçekleştirmektedir. İkinci olarak da üretimin aile içinde gerçekleştiği küçük ölçekli işletmeler bulunmaktadır ve sayıca bu işletmeler daha yaygındır. Üçüncü olarak da ücretli işçi çalıştıran ve kapitalist tarzda üretim yapan şirketler gelse de bunların sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır. Özellikle tarım, el dokumacılığını ikame edecek boyutlara ulaşmayan bir ekonomik faaliyet alanı olmamış; bunun yanında aile şirketlerinin bireyleri emeğini çok düşük ücretler karşılığında satmış ve 1950'lere kadar ev tipi geleneksel üretim⁴⁹ Denizli ekonomisinin domino gücü olmuştur. Böylelikle 1950'lere kadarki esnek üretim, geleneksel ilişkilere örülü ve ucuz emek gücüne dayalı şekilde ilerlemiş; karşılıklı güven ilişkilerine dayanan üretim ağlarının tarihsel süreçte kendi ticaret mekanizmasını oturtmasıyla, Babadağ'dan yapılan göçlerle dayanışma ağları ve ilişkileri Denizli'de de devam etmiştir. (Varol & Eceral, 2013: 184 - 185).

⁴⁹ Fabrikalarda büyük ölçekli üretim merkezlerinin yaygınlaşmaması sadece belirtilen durumlarla kısıtlı değildir. Üretimin sadece ilçelerde yapılması, ulaşım ağlarının/yollarının gelişmemesi, gerekli insan potansiyelinin merkez ilçede oluşmaması 1950'lere kadar ev tipi geleneksel üretimin Babadağ, Buldan, Kızılcabölük gibi ilçelerde gelişmesine neden olmuştur. Fakat yine de Özaslan'a göre ucuz emek temini fabrika üretiminin geç olgunlaşmasına sebep olan bir durumdur.

1950'li yıllar Denizli sanayisi için iki önemli gelişmeye sahne olmuştur. Bunlardan ilki Denizli sanayisi açısından tarihsel bağlamda ilk ve tek devlet yatırımı olan Sümerbank İplik Fabrikası'nın⁵⁰ açılmasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 1996). 5 Kasım 1949 tarihinde temeli atılan Fabrika, 1952 yılında fiilen çalışmaya başlasa da resmi açılışı 6 Kasım 1953'te yapılmıştır (İnan, 2007: 28). Bir başka ifadeyle, Fabrika'nın temeli CHP iktidarındayken atılmış fakat resmi açılışı DP dönemine denk gelmiştir (Uysal, 2013: 25). DP'li iki bakanın katıldığı açılışa parti teşkilatının bir hayli özenmesinde, Celal Bayar'ın 1935 yılında İktisat Bakanı olduğu dönemde, Sümerbank'ın Denizli yerine Nazilli'de kurulmasının 'siyasi' bir karar olduğuna dair yargının önemi büyüktür (İnan, 2007: 29). Zira temeli 1949 yılında atılan Fabrika'nın fiilen çalışmasının üç yılı bulması ve resmi açılışın temel atma töreninden dört yıl sonra olması Denizli halkı açısından tedirginlikle karşılanmıştır (İnan, 2017: 94). Öyle ki, 1946 yılında çok partili hayata geçilmesinden sonra Denizli siyaseti açısından Sümerbank'ın Nazilli'de kurulması meselesi güncelliğini koruyacak ve bu yüzden DP'nin Denizli'de başarılı olamayacağı iddiaları da, DP iktidarının üçüncü yılında Denizli Sümerbank'ın açılmasıyla son bulacaktır (İnan, 2007: 29).

Sümerbank, dokumacılık alanında önemli bir merkez olan Denizli'nin iplik ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur (İnan, 2007: 30). 1956 yılında Adnan Menderes'in açılışını yaptığı görkemli bir törenle ek bina temeli atılmıştır (Uysal, 2013: 25). 1960'lı yıllarda sermaye birikim rejiminin 'devletçi' politikalara yönelmesiyle birlikte Denizli Sümerbank da işlevsel olarak daha da önem kazanmıştır. Birinci Kalkınma Planı'nda yeniden değerlendirilen Fabrika'ya dokuma ünitesi de eklenmiş ve Denizli Sümerbank entegre bir tesis olarak o yıldan sonra 'Denizli Bez Fabrikası' olarak anılmaya başlanmıştır (İnan, 2007: 30). İşlevsel olarak kapasitesini arttıran Sümerbank, Denizli'nin iktisadi anlamda gelişim potansiyelini de etkilemiş ve küçük üreticilerin büyümesi için de ön ayak olmuştur (Işık & Pınarcıoğlu, 1996). Sivri'nin de belirttiği şekliyle Denizli piyasasını hareketlendiren Sümerbank, küçük üreticilerin bir araya gelerek anonim ve çok ortaklı şirketlerin kurulması ihtiyacını doğurmuştur (Uysal, 2013: 214).

⁵⁰ Sümerbank İplik Fabrikası'nın tam adı "Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası" şeklindedir. Çalışma boyunca "Denizli Sümerbank" ya da sadece "Sümerbank" gibi kısaltmalar kullanılabilir.

Denizli Sümerbank'ın işlevsel olarak toplumsal ve kültürel hayata kattıkları da çalışma açısından önem taşımaktadır. Zira Fabrika, Denizli için bir sanayi mektebi olarak anılmaktadır (Uysal, 2013: 26 – 27). Fabrika'da çalışanlar büyük ölçüde Denizli'nin çevre köylerinden ve komşu illerinden istihdam edilmektedir (İnan, 2007: 31). Vardiya saatlerinin düzenli, çalışma şartlarının nezih ve işçilerin çoğunun sendikalı olması Denizli Sümerbank'ı dönemin diğer sanayi kuruluşlarından ayırmaktadır (Uysal, 2013: 27). Sunduğu sosyal imkânlarla da kurulduğu dönemde büyük bir ayrıcalık yaratan Sümerbank, 'Yerli Mallar Pazarı' olarak adlandırılan mekânlarda uygun ücretlerle yoksul halkın giydirilmesine aracı olduğu için de Denizli halkı ile özel bir bağın oluşmasına neden olmuştur (Yavuzçehre & Çezik, 2015: 39). Diğer yandan kurulduğu tarihte 500 işçinin çalıştığı Fabrika'nın 1960'ların başında işçi sayısını 1300'lere çıkarması, Fabrika'nın kentte yarattığı istihdamın boyutlarını gözler önüne sermektedir (İnan, 2007: 31).

Çalışma açısından önem taşıyan bir başka nokta da Denizli Sümerbank'ın Denizli halkının toplumsallaşma işlevini üstlenmesine ilişkindir. Fabrika'nın kurulduğu yerin konum itibariyle Denizli İstasyonu'na yakın olması (İnan, 2007: 30) Fabrika'yı ulaşılabilirlik noktasında önemli bir yere taşımıştır. Burada ulaşılabilirlik iki bağlamda değerlendirilebilir. Öncelikle kentin istasyonuna yakınlığı itibariyle üretilen malların dağıtımını adına Fabrika, malı üreten – dağıtan failer arasında bir bağlantı noktası işlevi üstlenmiştir. Özellikle Fabrika'nın üretim kapasitesini arttırarak elektrikli dokuma tezgâhlarını yaygınlaştırma işlevi görmesi, küçük üreticilerin 'sermaye birikimlerini de' büyütmelerine yardımcı olmuş ve daha geniş anlamda kentte küçük üreticilerin birlikteliklerini yoğunlaştırmıştır (Varol & Eceral, 2013: 185). Diğer yandan Fabrika, Denizli'nin çevre köylerinden ve illerinden kırsal kökenli vatandaşları bir araya getirmiş; bunun yanında farklı sosyal ve ekonomik statüden gelen vatandaşların buluşma noktası olarak da içinde birçok sosyal imkan bulundurmaıyla yerleşke olarak (lokal, misafirhane, yemekhane, spor tesisleri, lojmanlar vb.) bir 'iletişim mekanizması' görevi de üstlenmiştir (Yavuzçehre & Çezik, 2015: 41). Böylelikle Sümerbank, sadece üretim yapan bir fabrikanın ötesinde, sahip olduğu olanaklar itibariyle bir 'yerleşke' olarak da Denizli'nin toplumsallaşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle böylesine farklı işlevler üstlenen bir mekânın devlete ait bir kurum olması da hesaba katıldığında (Işık & Pınarcıoğlu, 1996) fabrikada çalışan işçilerin devlet aygıtıyla kurdukları bağlantıları da

etkilemiştir. Bu tartışma özellikle 1970’lerde Hasan Gönüllü’nün belediye başkanlığı döneminde önemli bir yer tutulacaktır.

1950’lerin Denizli Sanayisi açısından ikinci büyük gelişmesi de Küçüker Tekstil’in kurulması olmuştur. 1948 yılında temelleri atılan Küçüker, kuruluşundan kısa bir süre sonra Denizli dokuma sanayisi için çok önemli bir şirket haline gelmiştir. Küçüker Tekstil, Sümerbank’ın sahip olduğu teknik imkânlarla ve yöneticilere sahip olmasa da sağladığı istihdam ve küçük ilçelerden kendisine iş yapan yüzlerce tezgâhla Denizli ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. 1970’li yıllara kadar Denizli tekstil sanayisinin neredeyse yarısına yakını Küçüker Tekstil’den yetişmiş ve bu şirkette çalışanlar kendi işlerinin patronu olmuştur. Küçüker Tekstil’in Sanayi Mektebi olarak anılan Sümerbank’a karşı ‘halk üniversitesi’ olarak anılması bu durumdan kaynaklanmaktadır (Uysal, 2013: 27 – 28).

Denizli Sümerbank’ın ve Küçüker Tekstil’in Denizli ekonomisine kattıkları da bir kenarda tutulduğunda, 1960’lar Denizli sanayisi için planlı kalkınma dönemi itibariyle yeni bir başlangıcı ifade etmektedir. 1940’ların sonunda kurulan kooperatiflerin yarattığı sermaye birikimi sonucunda atölye tipi üretimden fabrika tipi üretime geçişler başlamıştır (Mutluer, 1995: 31). Diğer bir ifadeyle 1960’lar için Denizli sanayisinde kapitalist birikimin temellerinin atıldığı yıllar demek yanlış olmayacaktır. Zira söz konusu dönemde elektrik ve motorlu tezgâhlar yaygınlaşmış; üretim ilçelerde ve aile işletmelerinde önemli bir noktaya erişmiştir (Türkün-Erendil, 2000: 100). 1960’ların sonunda Denizli’de yirmiye yakın yeni işletme kurulmuş (Mutluer, 1995: 32) ve devlet özel sektörü geliştirmek adına birçok teşvikte bulunmuştur. Denizli’de söz konusu dönemde bu teşviklerden yararlanmış ve 1950’lerin yarattığı sermaye birikiminin altyapısıyla 10 kişiden fazla işçi çalıştıran şirket sayısı 22 olmuştur (Türkün-Erendil, 2000: 100).

1960’lı yılların 1970’lere sermaye birikimi açısından kattığı bir başka önemli özellik de yurtdışına yaşanan işçi göçleri olmuştur. Yukarıda da belirtildiği şekliyle tarımsal üretimin ve diğer ekonomik faaliyet alanlarının dokumacılığa ciddi bir alternatif olamayışı böyle bir göçün potansiyelini hazırlamıştır. Burada çalışma açısından önemli olan nokta bir sonraki başlıkta da tartışıldığı şekliyle yurtdışına giden işçilerin biriktirdikleri sermayelerini, 1970’lerde çok ortaklı işçi şirketleri olarak

yatırıma dönüştürmeleridir. Bu şirketler yurtdışına işçi gönderen illerin başında gelen Denizli için büyük önem taşımıştır (Özaslan, 2007: 587).

4.1.4. Denizli’de Toplumcu Belediyecilik Deneyimi: 1973 - 1980 Hasan Gönüllü Dönemi

1970’ler Denizli’de çok partili hayata geçiş sonrasında yaşanan siyasal eğilimin yön değiştirmesine istinaden, ekonomik yapının ve sermaye birikim yollarının da farklılaştığı yıllara denk gelmektedir. 1970’li yılların deneyimi, bir sonraki başlıkta da tartışılacağı üzere, Denizli’nin ‘Anadolu Kaplı’ olarak adlandırılmasını sağlayacak bir takım ekonomik dönüşümlerin habercisi niteliğindedir. Bu bağlamda çalışmanın bu başlığı söz konusu dönemde Denizli sanayisinin olgunlaşma süreçlerini izah etmeye çalışacaktır.

1970’lerin önceki yıllardan en büyük farkı, üretim ilişkilerinin örgütlenme biçiminde yaşanan değişimle ilgilidir. Yukarıda ayrıntılarıyla tartışıldığı üzere iç pazarda bağımsız üretim yapan ve ürettiği malı serbest biçimde pazarlayabilen üreticiler, iplik sermayesi sağlamada yaşadıkları sorunlar ve artan enflasyonla birlikte ‘fason üretici’ konumuna gelmiştir. Fason üretim ağları Denizli’nin merkezinde işveren konumunda bulunan üreticiler eliyle sağlanmış; hem Denizli merkezde hem de farklı ilçelerde sayısı 300’leri bulan tezgâhlar sayesinde üretim ağı Denizli’de kent mekânına yayılmıştır (Türkün-Erendil, 2000: 100). Bu fason üretim ağları, küçük ve orta ölçekli firmaların atılımıyla dokumacılar arasında geçmişten o günlere birikim sürecinde gelen çalışma kültürü ve geleneği sayesinde var olmuştur (Eraydın, 2002: 136). Fakat genel anlamda Denizli üstüne yapılan çalışmalar 1970’lerin ekonomik anlamdaki değişimlerini iki başlıkta irdelemişlerdir. Bunlardan ilki Denizli’nin kalkınmada öncelikle yöreler (KÖY) kapsamına alınması, ikincisi de işçi şirketlerinin kurulmasıdır (Mutluer, 1995: 34; Öz, 2004: 87; Özaslan, 2007: 587 – 588; Özelçi, 2002: 154; Işık & Pınarcıoğlu, 1996: 65; Türkün-Erendil, 2000: 101; Uysal, 2013: 33 – 34; Varol & Eceral, 2013: 185).

Denizli’nin Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Dönemi Planı’nda KÖY kapsamına alınması, dönemin ‘planlı kalkınma’ öngören ekonomik siyasaları bağlamında değerlendirilmelidir. Planlı kalkınmanın ülke genelinde devlet eliyle yürütülmesi anlayışına dayanan program kapsamında illerin gelişmişlik durumları da dikkate alınarak bazı ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlere istinaden Denizli’nin de KÖY kapsamında değerlendirilmesiyle, Denizli’ye yapılması planlanan kamu yatırımları -

%38'inin sanayi sektörüne aktarılması hususuyla- artmıştır (Mutluer, 1995: 34; Türkün-Erendil, 2000: 101). Program sayesinde firmalar gümrük muafiyetinden, yatırım ve işçi ücretlerinde vergi indirimden, kaynak kullanım destek ve teşvik primlerinden ve döviz tahsisinden yararlanmış; üretimi kolaylaştıracak tüm aşamalar dikkate alınarak (su kaynaklarına yakınlık, ucuz arsa, ucuz iş gücü, ulaşım imkânlarının elverişliliği vb.) fabrikalar uygun görülen araziler üstüne kurulmaya başlanmıştır (Uysal, 2013: 34). Sonuç olarak da Denizli'nin imalat sanayisinde önemli bir artış gözlenmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 1996: 66). Özellikle fabrika tarzında üretim yapan büyük sanayi kuruluşlarının sayısı artmış ve 10'dan fazla işçi çalıştıran fabrika sayısı 100'e yaklaşmıştır (Türkün-Erendil, 2000: 101). Böylelikle Denizli'de görece büyük istihdam yaratma kapasitesine sahip firma sayısı 1960'lara kıyasla ciddi oranda yükselmiş; özel sektörün sanayileşme hamleleri kamu yatırımları ve devlet desteğiyle birlikte artmıştır (Özelçi, 2002: 154).

1970'lerin Denizli ekonomisi açısından diğer önemli özelliğinin çok ortaklı işçi şirketlerinin kurulması olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu şirketler, 1970'lerin ekonomik buhran koşullarında yurtdışına gönderilen göçmen işçilerin ülkeye geri dönüşlerinde yaşadıkları finansal sorunları çözmeleri adına, Türkiye'nin attığı adımlar neticesinde çoğalmaya başlamıştır (Işık & Pınarcıoğlu, 1996: 66). Devletin çok ortaklı işçi şirketlerinin kurulması adına teşvikler vermesinin yanında (Özelçi, 2002: 154), bu şirketlerin yaşayacağı sorunları aşmak adına – dönemin ithal ikameci kalkınma stratejilerine uygun şekilde- önlemler almıştır (Işık & Pınarcıoğlu, 1996: 66). Bu işçiler yurtdışında edindikleri tecrübeleri ve sermaye finansmanlarını Türkiye'de sermaye yatırımı olarak değerlendirmişlerdir (Varol & Eceral, 2013: 185). 1981 yılına kadar Türkiye'de faaliyete geçen çok ortaklı 223 işçi şirketlerinin 21 tanesi de Denizli'de kurulmuştur (Akseki, 2007). Her ne kadar devam eden yıllarda çok ortaklı işçi şirketlerinin çoğu iflas noktasına gelseler de, 1970'lerde devlet desteklerinin de arttığı dönemde teknoloji, sermaye transferi ve deneyim açısından Denizli ekonomisinin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır (Özelçi, 2002: 55; Türkün-Erendil, 2000: 101; Varol & Eceral, 2013: 185).

Denizli'de özel sektör tarafından iplik sanayisi alanında açılan ilk büyük şirket Göveçlik İplik Sanayii (GİPSAN)⁵¹ olmuştur (Mutluer, 1995: 94). Fabrika'nın kurucu

⁵¹ Fabrika'nın üretime geçtiği tarihler arasında farklı iddialar bulunmaktadır. Ayrıntılı tartışma için Haytoğlu & Altınöz (2012) incelenebilir.

ortaklarından ve 1980 sonrasında da Denizli sanayisinin önde gelen isimlerinden biri olacak olan İlder Panayır'ın (Haytoğlu & Altınöz, 2012: 393) belirttiği şekliyle Denizli'nin 1970'lerde KÖY kapsamına alınması GİPSAN'ın kuruluşunda önemli rol oynamış; teşviklerden ve vergi indirimlerinden yararlanan firma iplikçilik sektöründe sanayileşme imkânı yakalamıştır. Fabrika, eski bir dokumacı köyü olan Göveçlik'e kurulmuş ve dokumacılık alanında yeterli işgücüne sahip olan köy ahalisi fabrikanın yaratacağı istihdam nedeniyle 450 evin yapılabileceği araziye fabrikanın kurucularına çok uygun fiyata vermişlerdir (Uysal, 2013: 35). Fabrika'nın üretime geç başlamasına, üretim için gerekli olan makinaların alınması için gerekli finansmanın sağlanamaması neden olmuş; bu sorunu da Baysal'ın (Uysal, 2013: 193) belirttiği şekliyle o yıllarda Dünya Bankası'nda çalışan Turgut Özal çözmüştür:

“...Amerikalılar makineleri verecekti ama para yoktu. Özal “Kredi çıkartırım” dedi. Dünya Bankası'nda genel müdür olmuş ama ben onu hala Sabancılarda pazarlama müdürü sanıyorum. Güldü. “Ali sen paradan başka bir şey takip etmez misin?” dedi. O krediyi hemen çıkarttı.”

Halka açık bir şirket olarak yapılanan GİPSAN birçok farklı ülkeden ciddi sayıda hissedar bulmanın yanında, 1980 yılına kadar İtalya ve Belçika'ya ciddi oranda iplik ihracatında bulunmuştur (Haytoğlu & Altınöz, 2012: 394, 397). Dolayısıyla 1980 sonrasında yaşanan ihracat atılımı öncesinde GİPSAN, dönemin koşullarını da zorlayarak ihracat hamlelerinde bulunmuştur. Bir başka ifadeyle ürettiği malı yurtdışına pazarlama potansiyeline sahip fabrika tarzında büyük istihdam yaratan GİPSAN'ın 1970'lerde yarattığı birikim, 1980'lere önemli bir miras bırakmıştır.⁵²

Dönemin çok ortakla kurulan ve 1980 sonrasına da damgasını vuran şirketlerinden biri Denizli Basma Boyama Sanayii'dir (DEBA). Esat Sivri'nin (sonraki yıllarda Denizli'nin öncü işadamlarından biri olacak olan) 1973 yılında temelini attığı ve gurbetçi işçilerin de kuruluş ortağı olduğu Fabrika, 1974 yılında 250 işçi ile üretime başlamıştır (Uysal, 2013: 36). Sivri DEBA'nın kuruluş hikâyesinde yukarıda belirtilen KÖY teşvik programı hususunda önemli bir noktaya değinmektedir (Uysal, 2013: 218):

“...1972'de Ecevit iktidara geldi. Bir teşvik kanunu çıktı, çok ortaklı şirketler kanunu. İzmir'e giderken haberi arabada duydum. O kadar sevindim ki arabayı durdurup indim ve oynadım. ‘Tamam, oldu bu iş’ dedim.”

DEBA'nın kuruluşunda Denizli'nin dokumacılıkta biriktirdiği deneyimin büyük etkileri olmuştur. Denizli'nin 1970'lerde var olan dokumacılık ve dokuma tezgâhı

⁵² GİPSAN'ın 1980 sonraki dönüşümü sonraki başlıklarda tartışılacaktır.

potansiyelinin hali hazırda bütünleşmiş bir yapıya sahip olamayışı gerçeğinden yola çıkan Sivri; Denizli'nin dokuma tezgâhı potansiyelini de hesaba katarak Nazilli Sümerbank'a rakip olma hayaliyle DEBA'yı kurma girişiminde bulunduğunu belirtmiştir (Uysal, 2013: 218). Sivri, çok ortaklı şirketlere verilecek teşvik kanununun da yarattığı olumlu havayla Denizli Kız Meslek Lisesi'nin toplantı salonunda DEBA'ya ortak olmak isteyen onlarca kişiye hitap etmiş ve çok yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır (Eltaş, 2017). Böylelikle Denizli ekonomisi içinde birçok müteşebbisten oluşan ve ulusal pazara satış yapma potansiyeline sahip bu denli örgütlenmiş büyük bir firma olma niteliği taşıyan DEBA, Denizli'de tekstil başta olmak üzere özel sektörün ciddi şekilde sıçramasını teşvik etmesinin yanında, üretim noktasında da bazı standartların oluşmasını sağlamıştır (Varol & Eceral, 2013: 185). Çok kısa sürede önemli bir müşteri potansiyeli yakalayan DEBA, 1980 yılına gelindiğinde o zamanın şartlarıyla 80 milyon liralık bir potansiyele ulaşmıştır (Eltaş, 2017).

1970'lerin tekstil alanında teşviklerden yararlanarak kurulan bir diğer firması da Denizli Tekstil (DENTEKS) olmuştur. Firmanın kurucusu olan Ali İhsan Kasapoğlu, DENTEKS'ten önce de teşvikler vasıtasıyla Denizli'nin öncü iş adamlarından Küçükker ve Nafiz Dirlik ile bir şirket kurmayı denemiş lakin yönetim kurulunda yaşanan karmaşadan dolayı süreç tamamlanamamıştır (Uysal, 2013: 199). Hasan Kasapoğlu'nun belirttiğine göre DENTEKS'in kurulumunda DEBA'nın patronu olan Esat Sivri'nin diğer sanayicileri yurtdışı fuarlarına götürmeleri etkili olmuş; bir araya gelerek bir firma kurma niyeti o zamanda ortaya çıkmıştır (Uysal, 2013: 242). DENTEKS, GİPSAN'ın deneyimine benzer şekilde Denizli'de iç piyasadaki çoğu tezgâhı bağlamaya çalışmış ve üretiminin neredeyse tamamını iç piyasaya yönelik olarak gerçekleştirmiştir. DENTEKS de henüz ihracata dayalı sermaye birikiminin olgunlaşmadığı o yıllarda yurtdışına mal satmak istemiş; fakat ihracat yapmayı o dönemde yasal bağlamda teşvik edecek şartların oluşmaması ve standart şekilde üretim yapacak dokuma tezgâhlarının bulunmayışı bu süreci zorlaştırmıştır (Uysal, 2013: 199).

Denizli'nin 1980 sonrasında ihracata dayalı sermaye birikimiyle atılım yapan tekstil firmalarının çoğu, yukarıda da belirtildiği gibi 1970'li yıllarda devlet destekleriyle sermaye birikimlerini gerçekleştirmişlerdir. Fakat 1970'lerde farklı sektörler de devlet teşvikleriyle kurulmuştur. Birleşen Emekçiler (BİR – EMEK) ve

Uygar Motor bu şirketlerin en önemli örneklerindedir.⁵³ BİR – EMEK elektronik alanında faaliyet gösteren ve 16.000 ortağıyla en geniş tabana yayılan şirketlerin başında gelmektedir (Akseki, 2007). Yurtdışında çalışan bir grup işçinin Denizli’de fabrika girişimleri sonucu, Denizlili Mimar Hüsametdin Ataman öncülüğünde kurulan BİR – EMEK; 1970’li yıllarda devletin ‘elektronik sanayi’ üzerine teşvikler vermeyi taahhüt ettiği bir dönemde ‘halk sektörü’⁵⁴ oluşturmanın idealiyle kurulmuştur (İrmiş, Sarıkaya & Çoban, 2013: 273). BİR – EMEK sermayenin tabana yayılması hususunda Denizli’nin tekstil sektöründe faaliyet gösteren o dönemli çok ortaklı işçi şirketlerinden ayrılmaktadır. Şirketin ana sözleşmesindeki 22. Madde’de belirtildiği üzere bir işçi en fazla on hisse alabilmekte; bu durum da BİR – EMEK’in tamamıyla bir işçi şirketi kalma idealiyle açıklanmaktadır (Akseki, 2007). Zira 1970’lerde demokratik sol ideolojinin yükselen etkisiyle ve ‘Ecevit’in toplumsal kalkınma hamlesi olarak gördüğü ‘halk sektörü’nün de devlet tarafından açıkça desteklendiği dönemde BİR – EMEK; emek sömürüsüne karşı olduğunu belirten bir söylem üretmiş ve dönemin yükselen ‘sol’una uygun bir konumlanmada bulunmuştur (Akseki, 2007).

Uygar Motor’un kuruluş hikâyesi de BİR – EMEK ile benzerlikler göstermektedir. Uygar Motor da yaklaşık 10.000 ortakla kurulan ve sermayesinin tabana yayan ve yine BİR – EMEK benzeri bir oluşumla Almanya’da yaşayan Türk işçilerin girişimleriyle kurulan bir şirkettir. Fabrika’nın temel amacı motor üretmek olmuş ve bu durum ülkenin kendi motorunu üretmesi gerektiği fikri üstüne inşa edilmiştir. Dolayısıyla Uygar Motor’da da BİR – EMEK’te olduğu gibi, halk sektörü idealine yakın, kendi kaynaklarını kullanarak ülkenin dışa bağımlılığını azaltma düşüncesi önemli yer tutmuştur. Öz sermayesini yükseltme, işçi ve pazar bulma konusunda sorunlar yaşayan Uygar Motor, 1990’ların başında üretimini durdurmak zorunda kalmıştır (İrmiş, Sarıkaya & Çoban, 2013: 271 – 272).

Çok ortaklı işçi şirketlerinin Denizli ekonomisine 1970’li yıllar boyunca büyük katkıları olmuştur. Bu katkının başında da yurtdışındaki sermaye birikiminin Denizli’ye aktarılmış olması gelmektedir. Her ne kadar çok ortaklı işçi şirketlerinin çoğu yönetsel sorunlar nedeniyle 1980’li yıllarda başarısızlığa uğrasalar da, geleneksel

⁵³ BİR – EMEK ve Uygar Motor’un üretimi durdurma aşamalarına geldikleri süreçler bir sonraki başlıkta tartışılacaktır.

⁵⁴ Halk Sektörü üzerine detaylı bir çalışma için bkz: Kepenek, Yakup (1974). "Halk Sektörünün Tanımı, Devletin Halk Sektörünün İşlemesindeki Rolü, Halk Sektörünün Kuruluşunun Başlangıcında Karşılaşılabilecek Sorunlar ve Çözüm Yolları." *Halk Sektörü Semineri*

atölye tipi üretiminden işçilerin çalıştığı fabrika tarzında üretime geçiş bu şirketler sayesinde olmuştur. Diğer yandan yurtdışından transfer edilen teknoloji ve üretim tekniklerinin bilgisi de sermaye birikiminin olgunlaşmasını sağlamış ve özellikle tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmalar arasında da -yukarıda da örnekleri verildiği gibi- ortaklık ilişkileri oluşmuşmaya başlamıştır. Diğer yandan yurtdışına açılmanın ilk girişimleri de bu dönemde başlamış; işçi şirketleri sayesinde yurtdışındaki müşterilerle işbirlikleri sağlanmıştır (Özaslan, 2007: 587; Varol & Eceral, 2013: 185).

1970’li yıllarda sanayileşmenin artmasıyla kent özelinde emek piyasasının oluşma koşullarının irdelenmesi de çalışma açısından önemlidir. Burada ayrıntılı biçimde emek piyasası analizi yapılmasından ziyade emeğini ücret yoluyla satan işçilerin toplumsal kökenleri ve işçi sınıfını sermaye sahipleriyle olan (*varsa*) bağımlılık ilişkisi incelenecektir. Genel bir değerlendirmeye 1970’lerde fabrika tarzında üretimin artmasıyla sanayide emek gücüne olan ihtiyaç sonucunda işçi sınıfının ilk nüveleri oluşmaya başlamıştır. Burada Denizli’yi farklı kılan husus zaman içerisinde artan sanayileşmeyle birlikte çevre ilçelerden ve köylerden tarım emekçilerinin merkeze göç etmeleri olmuştur. Pamuk’un da belirttiği şekliyle Denizli’nin zengin ekilebilir topraklara sahip olmasına karşı aynı ölçüde bu arazilerden gelir edememesi sonucunda, Denizli’nin tarımsal üretim imkânları kısıtlı olan ilçelerinden merkeze göçler kentsel işgücü piyasasının temellerini oluşturmuştur (Özügürlü, 2002: 191). Böylelikle Denizli’nin işgücü piyasasının o yıllardaki temel bileşenleri tarımsal kökenli işçiler olmuştur (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009). Bu bağlamda 1970 – 1980 yılları arasında Denizli’de köylüler işçi sınıfı olmaya doğru patronlar eliyle evrilmiştir. Lakin bu işçiler yukarıda da belirtildiği gibi geleneksel işçi tanımına uymamakta; işçi sınıfına dönüşen köylülerin toprağa ve hayvancılığa bağlı yan gelirlerinin olması bu sınıfı köylü – sanayi işçisi arasında bir yere konumlandırmaktadır (Uysal, 2013: 72). Besalet Küçüker köylülerin işçi olması sürecine ilişkin önemli bir çıkarımda bulunmuştur (Uysal, 2013: 205):

“... O zamanlar Denizli’de dört tane işçi çalıştıran yoktu, çok işçi çalıştıran Sümerbank vardı. Sümerbank istihdam yarattı... Biz Denizli halkının gözünde büyük bir fabrikayız. İş bilen yoktu, köylüyü getirip iş öğretiyorduk.”

İşçiye olan ihtiyaç sadece köylülerin işçi yapılması süreciyle sınırlanmamış, fabrikaların mekân seçimlerinde de bu durum göz önünde bulundurulmuştur. GİPSAN’ın Göveçlik’te kurulmasında her ne kadar ucuza temin edilen araziler etkili

olsa da Göveçlik'in yoksul sakinlerinin fabrikanın işçi sıkıntısını çözeceği düşüncesi de yer seçiminin önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Haytoğlu & Altınöz, 2012: 393).

1970'li yılların sendika deneyimi Denizli'de işçi sınıfının artan talepleri doğrultusunda karşılık bulsa da bu durum işçi sınıfını ayrı bir siyasal söyleme ya da güce eriştirecek boyutlara erişmemiştir. 1962 yılında Türkiye Tekstil Örne ve Giyim Sanayi İşçi Sendikası (TEKSİF) Denizli'ye şube açmıştır⁵⁵. TEKSİF'in ilk örgütlendiği fabrika Denizli Sümerbank olmuş ve Fabrika'nın Denizli ekonomisinde etkin olduğu yıllarda sendikal faaliyetler Sümerbank işçileri açısından önemli olmuştur (Uysal, 2013: 65). Diğer yandan 1960'lı yıllarda Sümerbank'ın Denizli emek piyasasına olan katkısı da dikkate alındığında henüz devlet teşvikleriyle özel sektörün gelişmediği dönemde, hem kamu da hem de özel sektörde 12 Mart öncesinde grevler başlamıştır⁵⁶. Zira bu grevlerin ciddi sonuçları da olmuş; bir iplik fabrikasında başlayan grev, Denizli'nin önemli iş adamlarından Mustafa Değirmenci'nin atölyesine sıçramış ve Değirmenci bu olaydan sonra fabrikasını kapatmıştır (Uysal, 2013: 66). Fakat Denizli'de işçi eylemlerini örgütleme ve yönlendirme açısından en önemli sendika Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) olmuştur. GİPSAN'ın kurucularından İlder Panayır fabrikanın açılış törenini sessiz sedasız gerçekleştirmelerini DİSK'e bağlamıştır. Panayır, Denizli'de o dönemde herhangi bir fabrika açıldığında sendikanın işçileri örgütlemesi yüzünden fabrikalarının sade bir törenle açıldığını belirtmiştir (Uysal, 2013:257). Denizli'nin o dönemdeki önemli firmalarından olan DEBA'nın patronu Sivri de DİSK'in fabrikasında örgütlenmemesi için önemli bir mücadeleye girişmiştir. DİSK, DEBA'nın kurulduğu dönemde uzun süren bir grevi örgütlemiş; Sivri'de bunun üzerine tüm işçilerin sözleşmelerini feshedip yeni işçilerle üretime devam etmiştir. Ardından da TEKSİF'i kendi fabrikasında bizzat örgütleyen Sivri, söz konusu sendikanın diğer firmalarda da örgütlenmesi için girişimlerde bulunmuştur (Uysal, 2013: 67, 71).

Tarım emekçilerinin sanayi işçileri olması ve sendikal hareketlerin sermayenin üretim sürecini aksattırarak boyutlara ulaşmaması da dikkate alındığında, Denizli'nin 1970'lerde sermaye birikimi mümkün kılan en önemli sebep, oldukça uzun çalışma

⁵⁵ Denizli'de kurulan ilk sendika 1954 yılında Denizli ve Havalisi Pamuklu Mensucat Sendikası olmuştur. Daha sonra 23 üye sendika arasına girmiş ve TEKSİF adını almıştır (Uysal, 2013: 65).

⁵⁶ Bu grevlerden en önemlileri şunlardır: 22 Nisan 1970'de tuz üreten bir kimya fabrikasının işçilerinin işten çıkarılma sonrası oturma grevi, 5 Mayıs 1970'de DSİ çalışanlarının grevi ve 30 Temmuz 1975'te tekstil alanında faaliyet gösteren bir firmanın işçilerinin, işten çıkarılan işçi arkadaşları için grev yapmaları... (Yurt Ansiklopedisi, 1982, Denizli, syf. 2144-2145).

saatlerini kabul eden ve ucuza istihdam edilen emek gücüdür (Türkün-Erendil, 2000). Özellikle Denizli'nin sermaye birikiminin önemli ölçüde geliştiği 1970'li yıllarda fason üretim ilişkileri, kayıt dışı istihdam ve dokuma tezgâhlarında birlikte çalışabilme şartlarına sahip aile emeğiyle mümkün hale gelmiştir (Eraydın, 2002: 151). Diğer yandan dokuma tezgâhlarında çalışan emekçilerin sadece geçimlerini sağlayacak kadar ücret talep etmeleri de dokuma tezgâhlarının uzunca süre en önemli üretim aracı olmasını sağlamıştır (Türkün-Erendil, 2000: 104). Bir başka ifadeyle, dokumacılık alanında faaliyet gösteren çoğu işletme sahibiyle dokuma işçilerinin aldığı ücretler arasında ciddi farklar olması (Yurt Ansiklopedisi: 2152) -emek süreci ve tüketim arasındaki uçurum da hesaba katıldığında- dokumacılık sektöründeki sermaye birikiminin dokuma tezgâhları üzerinden var olmasını sağlamıştır (Türkün-Erendil, 2000: 104).

Özaslan (2007: 589) 1950'den 1980'e kadar geçen süreyi Denizli ekonomisinin ihracata dayalı sermaye birikimi öncesinde '*son kalkış evresi*' olarak tanımlamakta; 1970'li yıllara da ayrı bir parantez açarak söz konusu on yılı ithal ikameci sanayileşme stratejisine uygun şekilde sanayi mallarına olan talebin, kentteki sanayi yatırımlarını arttırdığını belirtmektedir. 1970 öncesi dönemde olduğu gibi bu yıllarda da Ankara'nın sermaye birikim kanallarını açma hususunda önemi anlaşılmış; DEBA, GİPSAN gibi büyük tekstil şirketleri devlet teşvikleriyle sermaye birikimlerini sağlayabilmişlerdir. Diğer yandan fabrika tipi üretimin önem kazanmasının yanında dokuma tezgâhlarındaki ürünlerin sanayi tipi üretim koşullarına kıyasla çok daha ucuz emek gücüyle üretilmesi 1970'lerde fason ilişki ağlarını kuvvetlendirmiş; böylelikle bu süreçte sermaye belli başlı ailelerin elinde toplanmaya başlanmıştır (Türkün-Erendil, 2000: 104). Bu bağlamda Denizli kenti 1970'lere üretim kültürü bağlamında tarihsel birikimini getirmeyi başarmış ve bunu büyük ölçüde ucuz emek gücünün yarattığı potansiyelle gerçekleştirmiştir. Böylelikle 1970'ler önceki yıllara kıyasla üretim kültürü bağlamında devamlılığı simgelerken, sermaye birikim koşullarının değişimi açısından da önceki döneme kıyasla görece kopuşu ifade etmektedir.

4.1.4.1. Denizli'de Toplumcu Belediyecilik Deneyiminin Genel Hatları

Denizli'de 1970'lerin önceki döneme kıyasla siyasal partiler açısından en önemli sonucu, CHP ve AP'nin milletvekili seçimlerindeki aldıkları oy oranlarının birbirlerine yaklaşması olmuştur. 14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleşen milletvekili seçimlerinde

AP'nin aldığı % 33,9'luk oya karşı CHP % 33,5'lik orana ulaşmış; iki parti arasında sadece 580 oy fark oluşmuştur. Bu durumun temel nedenlerinden biri AP'den kopan Demokratik Parti'nin Denizli'de merkez sağ oyları bölmesi gelmektedir. Demokratik Parti % 22,8 oy alarak söz konusu seçimlerde 2 milletvekili çıkarmış; böylelikle Denizli'nin 6 kişilik milletvekili kontenjanı üç parti arasında eşit şekilde bölüşülmüştür (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 2146). Yağcıoğlu (2018) merkez sağın oylarının bölünmesi üstüne şunları söylemektedir:

“1973 yılında milletvekili genel seçimleri yapıldı. Orada AP'nin Denizli'de oy oranları düştü. Sebebi Demokratik Parti kuruldu. 1969 yılında seçilen milletvekillerinden ikisi Demokratik Parti'ye girdi. Oylar bölündüğü için Denizli'de CHP oyunu büyük oranda yükseltti.”

Demokratik Parti Denizli'de merkez sağ oyları bölse de; Denizli CHP İl Yönetimi Bülent Ecevit ile başlayan ortanın solu ve demokratik sol söylemlerin rüzgârını arkasına almış ve devlet destekleriyle sanayileşme süreci yaşayan kentin emekçi sınıfları da oylarını büyük ölçüde CHP'den yana kullanmıştır. Kentte o yıllarda uzunca süre muhalefet partisi konumunda olan CHP'nin oylarını yükseltmesi, toplumsal bağlamda yerleşik ve köklü bir muhalefetin oluştuğunun da kanıtı değildir (Yağcıoğlu, 2018). Burada büyük ölçüde ekonomik bağlamda sermaye birikiminin yeni yollarının oluşmasıyla CHP açısından fırsat doğuracak sosyo –ekonomik koşullar Denizli'de de varlık bulmuştur. Böylelikle Demokratik Parti'nin 1975 Cumhuriyet Senatosu seçimleri ve 1977 milletvekili genel seçimlerinde yaşadığı oy kaybına karşılık AP'nin oy oranında bir artış gözlemlense de, aynı şekilde CHP de söz konusu seçimlerde oy oranlarını yükseltmiştir. Bir başka ifadeyle Denizli, DP'nin 1950'lerde Türkiye genelinde artan oy eğilimine benzer bir refleksi 1970'lerde de göstermiş ve bu sefer sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan bir parti tüm Türkiye'de olduğu gibi Denizli'de de oylarını arttırmıştır. Diğer yandan Denizli'nin 1980 sonrası siyaset geleneğine örnek teşkil edebilecek ilk örneklerinden biri de yine 1970'lerin seçim süreçlerinde gözlenmiştir. 1970'lerin Türkiye siyasetinde önemli yer tutan MSP, 1973 ve 1977 milletvekili genel seçimlerinde en fazla %5.3 oy alabilmiş; 1975 Cumhuriyet senatosu seçimlerinde de oy oranı %3,5'te kalmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 2146). Çeğin'in (2012: 138) Denizli için siyasal parti eğilimleri üstüne yaptığı çıkarımı destekler nitelikte rekabet ettiği siyasal partilere kıyasla daha '*radikal*' siyasal söyleme sahip bir oluşum, o dönemde de Denizli'de halk nezdinde karşılık bulamamıştır.

Denizli’de devlet teşvikleri ve destekleriyle sanayileşmesinin hızlanması, kent nüfusunun çevre ilçelerden göçlere maruz kalması ve gecekondulu yerleşimlerinin başlamasıyla kentin artan sorunları ilk defa halk nezdinde ciddi oranda görünür olmuştur. Bir yandan sanayi kenti olma yolunda geçmişten getirdiği çalışma kültürü ve ucuz emek potansiyelini kullanmayı başaran Denizli; kentin artan nüfusuna paralel biçimde kentsel sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tüm bu şartlar, 1973 yerel yönetim seçimleri öncesinde CHP açısından önemli bir fırsat yaratmıştır. Ayrıntıları sonraki başlıklarda tartışılacak olan Hasan Gönüllü dönemlerinin (1973 – 1977 & 1977 – 1980) Türkiye’deki toplumcu belediyeçilik deneyimiyle benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları bu dönemin genel hatlarını tartışmaya çalışacaktır.

4.1.4.1.1. Hasan Gönüllü’nün Seçim Söyleminin Odak Noktaları ve Kent Yoksulları

Gönüllü’nün Denizli’de yerel siyaset deneyimine getirdiği yeniliklerin başında seçim çalışmalarına yüklediği anlam gelmektedir. Önceki başlıklarda da tartışıldığı üzere, 1973’e kadar Denizli’de yerel yönetim seçimleri süreci ulusal siyasetin etkisinde şekillenmiş; yerel siyaseti ilgilendiren konular yerel yönetim seçimleri öncesindeki propaganda süreçlerine yansımamıştır. Bir başka ifadeyle, kentin sorunları siyasallaşmamış⁵⁷ sadece belediye hizmetlerinin önemi üzerinde duran genel-geçer ifadeler adayların söylemlerinde yer bulabilmiştir.

Belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesinin üstünden tam 10 yıl geçtikten sonra yapılacak seçimler öncesi kentin yerel siyaset geleneğini dönüştüren en önemli olaylardan biri de Gönüllü’nün propaganda sürecine atfettiği önem olmuştur. 23 sayfalık bir seçim beyannamesi hazırlayan Gönüllü, kentin sorunlarına ayrıntılı olarak değinmiştir (Seçim Beyannamesi, 1973: 8 -9):

“... 1-) Şehir merkezinden ya da yakın kenardan arsa alabilmek, fakir ve orta halli ailelerin imkânları dışına çıktı. Bir ev yeri en azından 200 bin lira.

2-) 15 – 20 bin lira biriktirebilenin arsa bulma ve ev yapma imkânları kalmadı.

3-) Şehrin çok kenarında gecekondulu tipi mesken yapanlar su ve elektrikten mahrum.

4-) Kenar mahalle yolları çamurdan, yazın tozundan geçilmez durumda.

⁵⁷ Burada kentin sorunlarının siyasallaşması kavramı önceki başlıklarda tartışıldığı şekliyle kullanılmıştır (Batuman, 2010; 2013).

5-) Kenar mahalle halkı sinemadan, halk ve çocuk kitaplıklarından, gece eğlencelerinden faydalanma imkânlarından mahrum.

6-) Belediye hizmetleri çok dağılmış bir şehirle mütesanip ölçüde organizden yoksun.

7-) Fakir halk, belediye hizmetinden yararlanmak için bir araçtan yardım almak zorunda.

8-) Bir tarafta bahçe sulayan, özel araba yıkayan meskenler; öte tarafta susuz evler, adım atılamayan sanayi çarşısı yolları...

9-) Şehre iki tane sanayi çarşısı birlikler, bunun yanında kışın çamurdan adım atılamayacak sanayi çarşısı yolları...

10-) Ana caddelerin hemen arkalarında 10-15 dairesel yapılar, önlerinde çamurdan-tozdan geçilemeyen yollar..."

Ayrıntıları sonraki başlıklarda da tartışılacağı üzere Gönüllü'nün seçim beyannamesinde kentin sorunlarına olan genel yaklaşımı, Türkiye'nin o dönemde deneylediği toplumcu belediyeçilik yaklaşımıyla büyük benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler yukarıda da belirtildiği gibi kentin sorunlarının 'kent yoksulları' üzerinden tanımlanmasıyla ilgilidir. Seçim beyannamesinin neredeyse tamamında geçen 'yoksul' ifadesi, belediye hizmetlerinin hangi sınıflar lehine gerçekleşeceği konusunda da fikir vermektedir (Seçim Beynamesi, 1973: 2 - 3):

"...Şimdi yeni bir seçime giriyoruz. Yeni bir sınavla karşı karşıyayız. Bu sınavda başarılı olursak Denizli'mizde halka dönük hizmet için kendini adanmışlar belediye hizmetlerini devralacaklardır. Sınavda başarısız kalırsak, Denizli'de eski belediye düzeni devam edecek. Belediye hizmetleri yine eşrafa, zengine, hatırlıya dönük olarak kalacaktır. Bugüne kadar belediye hizmetleri hep şehir eşrafına, zengine, hatırlıya dönük olarak devam etmiştir.

Şehir eşrafının, zenginlerin ve hatırlının oturduğu mahalle yolları önce asfaltlanmış, fakir halkımızın oturduğu kenar mahalleler yeni yeni asfaltlanmaya başlamıştır.

Şehir merkezinde ve zenginlerin oturduğu semtlerde pırl pırl ışık, pırl pırl sular akarken kenar mahallelerde oturan halkımız kır hayatı yaşamaya devam ettirilmiştir.

Böyle seçimden seçime fakir halkın yanında iken her gün eşrafın, zenginlerin ve hatırlının hizmetinde olmaya devam etmektedir. Neden bu böyledir? Neden belediyemiz hep hatırlıya, zengine hizmet eder? Bunu çözmek gayet basittir. Bugüne kadar görev alan belediye başkanları ve meclis üyeleri ya hatırlı kişilerin adayları ya da şehir eşrafından kişilerdir."

Gönüllü, seçim beyannamesinde kenti, yoksullar ve zenginler olarak karşıt iki kutup üzerinden tanımlamıştır. Kent yoksullarının taleplerine uygun bir belediyeçilik hizmeti gerçekleştireceğini vaat eden Gönüllü'nün siyasal söylemi, dönemin belediyeçilik hareketiyle örtüşen bir bağlam taşımaktadır. Zira yeni belediyeçilik hareketinde gecekonduluların siyasal taleplerine uygun bir söylemin geliştirilmesi (Şengül, 2009: 134) Gönüllü'nün parti progandasında da yer bulmuş; belediye hizmetlerinin asıl muhatabının 'kent yoksulları' olması gerektiği seçim beyannamesinin

çoğu yerinde vurgulanmıştır. Diğer yandan toplumcu belediyciliğin temel prensipleri olan emeğin yeniden üretimini sağlayacak kolektif tüketim araçları için yaşam maliyetlerini azaltma, halkın barınma sorununu çözmeye, toplu konut projeleri tasarlama, demokratik katılımı artırma gibi birçok konu (Batuman, 2010: 2013; Tekeli, 1977b; Doğan, 2005) seçim beyannamesinde farklı başlıklarda belirtilmiştir. Örneğin belediye hizmetlerini içeren başlıkta (Seçim Beyannamesi, 1973: 5) kenar mahallelerde yaşayan halkın kentin bütün hizmetlerinden yararlanması gerektiği vurgulanmış; kente yapılacak hizmetlerin öncelikle ‘kenar mahallelerden’ başlanarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Diğer yandan belediye meclislerinde kent yoksullarının temsili konusu da Gönüllü için önemli bir mesele olmuş; belediye meclislerinde “...*fakir halkın, işçinin, küçük esnafın, sanatkârın ve işçinin*” temsil edilmediği belirtilmiştir (Seçim Beyannamesi, 1973: 4). Beynamede kolektif tüketimin yeniden halk lehine düzenlenmesi gerektiğini vurgulayan Gönüllü’nün “Hayat Pahalılığı ile Mücadele” başlığı da büyük önem taşımaktadır (Seçim Beyannamesi, 1973: 20 – 21):

“... 1-) Mevcut hal binası genişletilerek, komisyoncu sayısı artırılarak mal arzının artması, fiyatların gereksiz artmasını önleyecek.

2-) Semt pazarları kurmak suretiyle halkın bir noktaya yığılmasından doğan geçici fiyat artışlarına meydan verilmeyecek

3-) Gerektiği zaman tanzim satışlarını yapmak için tedbirler alınacak, bu yolla da mal darlığı yaratılarak ortaya çıkacak fiyat artışları önlenecek

4-) Semt pazarlarında açılacak dükkânlarla pahalı binaların etkilediği fiyat artışları ortadan kaldırılacak”

CHP ve AP arasında 1970’lerde milletvekili genel seçimlerinde yaşanan rekabet yerel yönetim seçimleri için de geçerli olmuştur. CHP söz konusu seçimlerde İl Teşkilatı’nın da büyük çabaları sonucunda seçimden zaferle ayrılmıştır. Merkez sağ partiler arasındaki oyların bölünmesi de CHP’nin işine yaramış, Hasan Gönüllü en yakın rakibi AP adayı Mehmet Candoğan’a sadece 583 oy fark atarak seçimleri kazanmıştır (Gönüllü, 2016: 39). Kaşıkçı da (2018) söz konusu seçimlerde CHP’nin adayının kazanmasını, Demokratik Parti’nin merkez sağ oyları bölmesine bağlamaktadır. 1973 milletvekili genel seçimlerinde AP ve CHP arasındaki oy farkının 580 olduğu hesaba katıldığında, yerel yönetim seçimlerinde ciddi bir oy farklılaşmasının olduğunu söylemek olanaklı değildir. Bu bağlamda Gönüllü’nün seçim propogandası sürecinde kent yoksullarının sorunlarına eğilen söylem üretmesinin kentin sorunlarının seçmen nezdinde siyasallaştığı sonucuna çıkmamaktadır. Bir başka

ifadeyle, ulusal seçimler ve yerel seçimler arasındaki oy farkının neredeyse aynı olması, yerel seçimlere halk nezdinde ayrı bir anlam yüklenmediğini göstermektedir. Burada Gönüllü'yü diğer adaylardan ayıran nokta da belediye başkanı özelinde kentin sorunlarının siyasallaştırılması eğilimine ilişkindir. Bu bağlamda Denizli'nin toplumcu belediyeçilik süreci sadece Gönüllü'nün 'toplumcu belediyeçilik' hizmetleriyle sınırlanmayacak, diğer yandan dönemin siyasal rekabetinin yerel siyaset deneyimine olan etkisi de değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1.4.1.2. Kentsel Düzeyde İlk Gerilimler: Belediye Meclisi ve Encümeninde Güç Mücadelesi

1973 yerel yönetim seçimlerinin sonucuna göre 34 belediye meclis üyesi koltuğunun 15'ini CHP, 14'ünü AP ve 5 tanesini de Demokratik Parti kazanmıştır (Gönüllü, 2016: 39). CHP, belediye meclis üyesi sayısında en fazla sayıyı elde etmesine karşın, AP ve Demokratik Parti arasında olası bir ittifakla CHP'nin azınlık durumuna düşme ihtimali de ortaya çıkmıştır. Böylelikle iki büyük parti arasında belediye meclisi kararları arasında rekabet yaşanmış; hem CHP hem de AP birbirlerine karşı bazı kararları kabul ettirme hususunda rekabet halinde bulunmuşlardır. Bir başka ifadeyle, tek bir partinin belediye meclisinde yeterli çoğunluğu sağlayamaması kendiliğinden meclis içinde bir güç mücadelesi oluşmasını sağlamıştır. Gönüllü (2017) belediye başkanlığı yaptığı ilk dönemde CHP olarak mecliste azınlık duruma düşmeleri hususunda önemli bir noktaya işaret etmektedir:

“Belediye meclisinde bazı konularda fikir ayrılığına düşmemize rağmen karşı tarafın düşüncesiyle bazı kararlar alındı. Özellikle küçük esnaf ağırlıklı ve AP'li üyelerin birlikte hareket etmesiyle bu kararlar alındı. Mesela buna örnek olarak üçgen çarşısını gösterebiliriz. O çarşının yapılmasının uygun olmadığı düşüncesindeydim. Ama çoğunluk, iki partideki esnaf birleşerek karar alınmasını sağladılar. O dönemde belediye meclisinde Kaleiçi Esnafı'nın ağırlığı oldukça hissedilmiştir.”

1973 – 1980 arasında belediye meclis üyelerinin meslek dağılımları yukarıda belirtildiği şekliyle büyük oranda küçük orta esnaflardan oluşmaktadır. Denizli'nin sanayileşmesinin fabrika tarzında üretime dönüştüğü o yıllarda büyük sermaye sahipleri belediye meclislerinde görev almamıştır. Diğer yandan, CHP ve AP arasında meslek dağılımları açısından ciddi bir fark da bulunmamaktadır. Tüccar, avukat, mühendis ağırlık belediye meclisi bir anlamda 'orta sınıf' egemenliğinde bir meclis görünümündedir (Gönüllü, 2016: 39). Dolayısıyla meclis içerisindeki rekabet 'orta sınıf' esnafın birbirleriyle ve partiyle kurdukları bağ neticesinde gelişmektedir. Belediye

meclis üyeleri mesleklerinden dolayı halkla iyi ilişkiler kurma becerisine sahip olmuş; bu sebeple de partiler, yerel siyasal alanın gerilim ve mücadelesinin arttığı bu dönemde ‘küçük esnafa’ meclis üyeliklerinde yer vermiştir (Gönüllü, 2017).

O dönemde AP listesinden belediye meclis üyesi seçilen Yağcıoğlu’nun (2018) belediye meclisinde yaşanan gerilim ve mücadele adına söyledikleri çalışma açısından önem taşımaktadır:

“...Belediye meclisinde Hasan Gönüllü belediye başkanı, biz de belediyede çoğunlukta’yız⁵⁸. Ben Adalet Partisi’nin grup başkanım. Aynı zamanda encümen üyesiyim. Belediyenin icra organı olan belediye encümeninde biz varız. Şayet muhalefet dersiniz, Hasan Gönüllü’ye muhalefet ettik. Etmeye çalıştık. En fazla muhalefet onun 42. Madde uygulamasında gerçekleşti. Tamam, biz çoğunlukta’yız mecliste ama o sırada da Ecevit Hükümeti var. Ecevit’in Erbakan’la birlikte kurduğu hükümet var. O sıra imar konusunda 42. Madde diye bir şey çıkardılar. 42. Madde aslında güzel bir uygulama. Şimdiki adıyla 18. Madde. Biz Hasan Gönüllü’nün 42. Madde tatbikatına mani olmak istedik. Kabul etmedik. Sebebi şu: Denizli’nin imar planı yok. Önceki belediye başkanının açtığı yoldan başka bir yol yok. Hali hazırda imar planı haritası var. Bu bizim başımıza belalar getirir. Evvela bir imar planı yapalım. Ondan sonra 42. Maddeyi uygulayalım. Kabul etmedi. Re’sen bakanlık yapın edin dedi. Yapıldı.”

Yağcıoğlu’nun mülakatında belirttiği 42. Madde uygulaması, Denizli’de yerel siyasal alanda partiler arasında ilk ciddi mücadeleyi yaratan konuların başında gelmektedir. Kentin imarı konusunda önemli bir uygulama olan 42. Madde’nin uygulanmasına giden sürecin başlangıcını da Gönüllü’nün imar planı konusundaki görüşleri oluşturmaktadır. Gönüllü 1970’li yılların ortalarında ortalama olarak 19 – 50 metre aralığında planlanan ana caddelerin genişliğinin 50 – 60 metre olması gerektiği kanısına varmış; bunun sonucunda da yolların genişletilmesi adına mülk sahiplerini ikna yoluna gitmiştir (Gönüllü, 2016: 65). İkna edemediği mülk sahipleri karşısında da istiklak yolunu seçen Gönüllü, kısa sürede Denizli’nin halen önemini koruyan Saltak, İnönü, İstiklal ve Çamlık gibi birçok caddesini ulaşılabilir hale getirmiştir. Caddeleri ulaşılabilir hale getirme ve genişletme hususunda sorunlar yaşayan Gönüllü, bu uygulamasının kentsel düzeyde yarattığı gerilim hakkında önemli söylemlerde bulunmuştur (Uysal, 2017: 148)

“...Elimi kolumu bağlamayı istediler. Biz yaparken bunları kolay olmadı. Hem vatandaşla uğraştık hem de muhalefetle. Zübeyde Hanım Caddesi açılırken 30 – 40 kişi ellerinde taralarla üzerime geldi. O sıralar Türkiye’de kutuplaşma vardı, sağ – sol çatışmalarında her gün iki – üç kişi ölüyordu. Partililer birbirine selam vermiyordu. Birinin ak dediğine diğeri kara diyordu. Atatürk Caddesi’ni açmak için mecliste yarım saat konuşmak zorunda kaldım. Kamulaştırma için paraya ihtiyaç var ama bütçe yapılırken sırf borçlar ödenecek kadar bıraktılar, gerisini sıfırladılar. O zamanlar biz belediye olarak yap – sat yapıyoruz, onun

⁵⁸ Yağcıoğlu bu ifadeyi merkez sağ partilere mensup belediye meclis üyelerinin sayıca fazla olduğunu vurgulamak adına belirtmiştir.

parasıyla yatırım yapıyoruz. Mecliste azınlıktayız. AP’li ve DP’li üyeler “Şunu satamazsın ancak bunu satarsın” diyerek yasakladılar. Yarım saat konuştum, yalvardım ama oylamada kaybettim”

Muhalefetle yaşadığı birçok soruna rağmen görev yaptığı kısa sürede birçok yolu genişleten Gönüllü, ikna ve istimlak kanallarının imar konusunda yarattığı sıkıntılar sonrasında yeni arayışlara girmiştir. 6785 sayılı İmar Kanunu’nun 42. Madde uygulamasının imar hususunda daha kapsamlı ve hızlı bir yol olması sebebiyle söz konusu Maddeyi hayata geçirmiştir (Gönüllü, 2016: 72)⁵⁹. Hatta Gönüllü imar konusunda yaptığı düzenlemelerle ‘caddelerin mimarı’ sıfatını almış ve görev yaptığı 7 yıl boyunca 18 cadde açılmıştır (Uysal, 2017: 50).

Belediye encümeni de Gönüllü’nün görev yaptığı dönemde partiler arasında ciddi bir rekabete sahne olmuştur. Rekabetin asıl kaynağı da encüme intikal ettirilen harcama konularının görüşülmesi oluşturmaktadır. Halkın sorunlarının belediye başkanı aracılığıyla encüme ulaşması ve ardından çözüm için ödenek ayrılması hususunda üyeler büyük ölçüde anlaşmazlığa düşmüş; özellikle AP’li ve DP’li üyeler, sorunların yerinde görülerek karara bağlanması gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda Gönüllü encümen üyelerinden kendisine muhalif bazı isimleri yasanın verdiği yetkiyle re’sen emekli etmiş; diğer üyelerden de 25 yılını doldurmuş olanlardan bazılarının emekliliğini istemiştir (Gönüllü, 2016: 55 – 57; Gönüllü, 2017). Burada belediye encümeninde yaşanan gerilim dönemin yerel siyasetinin doğası hakkında da fikir vermektedir. Gönüllü belediye başkanı olarak kente ‘hizmet götürememe’ sorununun kendi siyasi kariyerinde bir engel olarak tanımlamış ve encümenin Gönüllü’ye göre işleri aksatan tavrı nedeniyle de belediye encümenini bazı yasal düzenlemelerle değiştirme yoluna gitmiştir. Özetle, Denizli açısından kentsel kamusal hizmetlerin eksiksiz olarak sunulması o dönemde hem meclis – encümen üyeleri arasında ciddi bir rekabet konusunu oluştururken, diğer yandan belediye başkanı da meclis – encümen arasında dengeleri sağlama hususunda önemli bir sorumluluk üstlenmiştir.

⁵⁹ Gönüllü’nün 42. Madde uygulamasının ilk defa hayata geçireceği alanda AP’li üye Feridun Alpat’ın evi bulunmaktadır. Gönüllü’nün girişimlerine karşı 42. Madde’nin ilk uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Gönüllü ilgili yasaya göre imar planlarını uygulamak adına belediye bütçesine 2.000.000 liralık bir ödenek koymuş ve bu bütçe mecliste onaylanmıştır. Gönüllü’ye göre normal şartlarda belediye meclisinden geçemeyecek bu bütçe ödeneği, Gönüllü’nün 42. Madde uygulamasındaki ilk başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Gönüllü’ye göre AP ve Demokratik Partili üyeler Gönüllü’nün başarısız olacağını tahmin ettikleri için meclisten bütçenin geçmesi yönünde Gönüllü lehine oy kullanmışlardır (Gönüllü, 2016: 73).

4.1.4.1.3. Kolektif Tüketimin Düzenlenmesi Süreçleri

1970’li yıllar Türkiye genelinde yeni belediyeçilik hareketinin yükseldiği bir döneme işaret etse de, söz konusu belediyeçilik prensibi belediye başkanları nezdinde imkân bulmuştur. Dolayısıyla belediye hizmetlerinin sunumunda merkezi yönetimden kaynak aktarımı o yıllarda görece kısıtlı kalmıştır. Bu durum Denizli için de geçerli olmuş, belediye o yıllarda hizmet sunumunda çok dar bir mali yapıyla yönetilebilmiştir (Gönüllü, 2017):

“O dönemde belediye gelirleri oldukça düşüktü. Birçok belediye vergisi makbuzun maliyetini karşılamadığı için bile toplanamıyordu. Bu sebeple temizlik vergisi bile alamıyorduk. O dönemde belediyemizin makina araç parkı yoktu. Yatırımları daha ziyade yap-sat müteahhitlik şeklinde yaptık. Denizli’de Bayramyeri’nde bir iş hanı inşa edildi. Ordaki işyerlerini ihaleyle satış yaptık. Onlarla belediyenin gelirlerini karşılamaya çalıştık. Kirada olan bazı yerlerin o günün şartlarına göre yükselttik. Vatandaşlardan bağışlar alındı. Belediye’nin kendi gelirleri personele bile zor yetiyordu.”

Gönüllü de belediye başkanlığı yaptığı dönemde toplumcu belediyeçiliğin temel prensiplerinden biri olan ‘kaynak yaratmayı’ önemli bir mesele olarak algılamış ve belediyenin gelirlerini arttırma hususunda çalışmalarda bulunmuştur. Tekeli’nin (1977) belirttiği gibi merkezi hükümetin belediyelere kısıtlı kaynak aktarması da bir açıdan belediyeleri kendi kaynaklarını yaratma noktasına itmiş; Gönüllü de kendi çabalarıyla kentsel kamusal hizmetleri yürütebilmiştir. Bu hizmetlerin büyük çoğunluğu ulaşım, içme suyu, elektrik altyapısı gibi temel belediyeçilik hizmetleri üstünde yoğunlaşmıştır. Diğer yandan İller Bankası’nın yine mevcut dönemde illerin altyapı çalışmalarına kaynak sağlaması da Gönüllü’yü Ankara ile zorunlu olarak irtibat kurma noktasına itmiş; İller Bankası Genel Müdürlüğü’nün ödeneği ile Denizli’nin elektrik altyapısı yeniden inşa edilmiştir (Gönüllü, 2016: 140).

Belediye hizmetlerinin kısıtlı kaynaklarla sunulduğu mevcut dönemde, emeğin yeniden üretimine imkân sağlayacak ve kolektif tüketimi daha ucuza getirecek yöntemler de Gönüllü’nün belediyeçilik anlayışında ön plana çıkan noktaları oluşturmaktadır. Bu hizmetlerin başında da Gönüllü’nün seçim beyannamesinde belirttiği gibi açık semt pazarları kurulması gelmektedir. Özellikle o yıllarda kent merkezinde sadece Kaleiçi’nde semt pazarının olması dar gelirli vatandaşların söz konusu yere ulaşımı konusunda sıkıntı yaratması da Gönüllü’yü açık pazar yerleri açma hususunda teşvik etmiştir. İlk semt açık pazarını İncilipınar – Karaman mahallesine kurmak isteyen Gönüllü, istimlak konusunda ilk etapta sıkıntı yaşamış; belediyenin istimlak gelirlerini karşılayacak bütçeye sahip olamayışından dolayı da istimlak

alanında mülk sahibi olan vatandaşlarla özel bir toplantı yaparak onları ikna edebilmiştir (Gönüllü, 2016: 148 – 149).

Önceki başlıklarda da belirtildiği üzere dönemin yeni belediyecilik hareketini hayata geçiren belediye başkanlarından bazıları ‘halk ekmek fabrikaları’ kurma konusunda girişimlerde bulunmuştur (Kamalak ve Gül, 2009). Gönüllü de ‘halk ekmek fabrikası’ kurma fikrini, AP taraftarı olarak nitelendirdiği fırıncılarla yaşadığı gerilim sonucunda uygulamaya geçirmiştir. Süreci daha ilginç kılan konu ise böyle bir girişimin tam da 1977 yerel yönetim seçimleri öncesine denk gelmesidir. Halk için temel tüketim maddelerinden biri olan ekmeğin zamlanması ya da tedarik edilememesi sürekli olarak ‘belediyenin’ tüketimi düzenleyememesi sorunu olarak algılanmıştır. Gönüllü’ye (2017) göre büyük oranda AP taraftarı olarak bilinen fırıncılar yerel yönetim seçimleri öncesinde bakkallara düşük kâr marjları vermeye başlamış ve bakkallar da bu durumu protesto etmek amacıyla ekmek satmama kararı almıştır. Böylelikle AP taraftarı olan fırıncılarla CHP’li belediye arasında yaşanan gerilim, kentsel kamusal hizmetlerin üretimi ve düzenlenmesi süreçlerini de siyasallaştırmıştır. Söz konusu fiyat sorununa seçim öncesinde müdahale eden Gönüllü, daha kapsamlı bir strateji izleyerek, fırınlarda çalışan işçilerin sendikal haklarını kullanması konusunda da girişimlerde bulunmuştur (Gönüllü, 2016: 249):

“...Ben işçilerin yasal haklarını kullanmalarını, işverenlerce sömürülmemesi için çok çaba harcadım. Fırın işçileri gece yarısı işe başlarlar. Bu saatlerde patronları başında bulunmaz. Bu yüzden rahatça onlarla yasal hakları konusunda konuşma fırsatı bulabilirsin. Bu sebeple defalarca gecenin saat 4’ü 5’i gibi yatağımdan kalkarak zabıtalara yanına alarak fırınları denetledim hem de fırın işçilerine yasal haklarını anlattım. İşçiler yasal haklarını sendikalaşarak alabilirlerdi. İşçilerin her birinin sendikalı olması için çaba sarfettim, yol gösterdim. Bu çalışmam aylar sürdü. İşçiler İzmir merkezli bir sendikanın üyesi oldular...”

Tüketimi düzenleme noktasında Gönüllü’nün uygulamaya koyduğu bir başka hizmet de Tanzim Satış Mağazaları olmuştur. Söz konusu mağazanın kuruluş fikri Gönüllü ile tüccarların şeker kıtlığı konusunda yaşadığı fikir ayrılığından doğmuştur. Dönemin temel gıda maddeleri toptancılığı yapan tüccarlarıyla, şekerin vatandaşa ucuz yollarla temin edilmesi hususunda bir toplantı düzenleyen Gönüllü; tüccarların bu fikre sıcak bakmadığı fikrine kapılmıştır. Şeker fabrikalarından yeterli oranda şeker alamayan tüccarlar, şeker kıtlığı nedeniyle fiyatları yükseltmektedir. Bu durumdan yola çıkarak belediye encümeninde şeker fabrikasından toptan şeker alınıp halka ucuz satılması konusunda karar alınmış; akabinde döner sermaye işletmesi müdürlüğü kurularak Denizli kent merkezinde bakkallara toptan şekilde şeker satışı başlamıştır. Fakat bu

durum Gönüllü ile bakkalların bir başka gerilimine sahne olmuştur. Bakkallar toptan aldıkları şekeri halka satmak yerine yine toptan biçimde şeker imalatı yapan esnafa satmaya başlamış ve halkın şeker temini sorunu devam etmiştir. Gönüllü'nün halka ucuz şeker temini konusunda ikinci yaptırımı da bakkallara şekeri doğrudan dükkânları önünde dağıtmak olmuştur. Halkı çeşitli yollarla bilgilendiren Gönüllü, şeker dışında diğer maddelerin de söz konusu mağazalar aracılığıyla halka temin edilmesini sağlamıştır (Gönüllü, 2016: 171 – 173).

Kentin barınma sorununa çözüm olması planlanan toplu konut projesi uygulanması fikri 1977 yerel yönetim seçimleri öncesine denk gelmektedir. Özellikle 1976'da Denizli'nin tarihinde yaşadığı en büyük afetlerden biri olan deprem felaketiyle birlikte birçok bina yıkılmış; diğer yandan sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte kent büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Yeterli konut stoğuna sahip olunamaması sebebiyle kira fiyatları yükselmiş ve bunun yanında çarpık yapılaşmalar da ortaya çıkmıştır. Bu durumu önemli bir seçim propagandası yapan Gönüllü 1977 yerel yönetim seçimleri öncesinde 5.000 konut yapacağını duyurmuş ve bu proje halk nezdinde coşkuyla karşılanmıştır (Gönüllü, 2016: 142 – 143).

Gönüllü'nün (2016: 146) toplu konut projesiyle hayata geçirmek istedikleri kendi ifadeleriyle birkaç maddede sıralanabilir

1-) Yeni konut ihtiyacını karşılamak

2-) Planlı bir yerleşim geliştirerek sağlıklı ve düzenli bir kentleşme uygulaması başlatmak

3-) Yerleşim alanlarını verimli tarım arazilerinden uzaklaştırmak

4-) Sosyal toplu konut teşvik için ucuz ulaşımı kolay arsa temin etmek

Gönüllü, 1977 seçimleri sonrasında toplu konu projesi için uygun arazi bulunması için uzunca bir süre çaba harcamış ve akabinde 1978 yılında “Denizli Belediyesi Toplu Sosyal Konut Yapı Kooperatifi” adıyla bir kooperatif kurulmasını sağlamıştır. Belediyenin söz konusu dönemde böylesine kapsamlı bir konut projesi uygulayacak finansmana sahip olmamasından dolayı da kredi kuruluşlarıyla temas halinde olan Gönüllü gerekli finanmanı kısa sürede sağlamış ve kurulan kooperatiflere arsa temini 1980 Darbesi öncesinde büyük ölçüde gerçekleştirmiştir (Gönüllü, 2016: 144 – 145).

Özetle, toplumcu belediyciliğin en temel özelliklerinden biri olan tüketimi düzenleme ve halk lehine ucuza sağlama politikaları Gönüllü dönemi için önemli bir yer tutmuş ve çeşitli yollarla dönemin yeni belediycilik hareketine uygun olarak hayata geçirilmiştir. Fakat bu uygulamalar da Gönüllü ile küçük esnafı/tüccarları karşı karşıya getirmiş ve kentsel düzeyde gerilim yaşanmıştır. Diğer yandan toplu konut projesi de dönemin barınma sorununu aşmak adına hayata geçirilmiş ve 1980'e kadar önemli bir aşama kaydedilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki başlığı kentsel düzeydeki aktörleri bir araya getiren Pamukkale Üniversitesi Kurma Vakfı girişimi üstünde duracaktır.

4.1.4.1.4. Yerel Birliktelik Örneği Olarak Denizli Tıp Fakültesi ve Pamukkale Üniversitesi'ni Kurma Vakfı Geçici Komitesi

Pamukkale Üniversitesi'nin resmi kuruluş tarihi 1992 olsa da, Üniversite'nin kurulma çabaları 1970'li yıllara kadar dayanmaktadır. 1970'de, aralarında Denizli yerel siyasetinin de önemli isimlerinden olan Yüksel Kaşıkçı ve Fuat Dağdeviren'in de bulunduğu Denizli Yüksekokul Yaptırma ve Yaşatma Derneği kurulmuş; Dernek Denizli'ye üniversite kurulması hususunda ilk önemli girişimi sağlamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı'ndan arsa talep eden Dernek, Üniversitesi'nin hali hazırda kampüsünün bulunduğu Kınıklı mevkinde arazilerin alınması sağlamıştır. 12 Mart Darbesi ile bu girişim yarıda kalmış, ikinci girişim de 1975 yılında Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nin eğitime başlamasıyla hayata geçmiştir (Uysal, 2017: 111 – 112).

Gönüllü döneminde siyasetçilerin ve iş dünyasının temsilcilerinin de bir araya gelerek kurduğu 'Denizli Tıp Fakültesi ve Pamukkale Üniversitesi Vakfını Kurma Geçici Komitesi' kente üniversite kazandırılması noktasında üçüncü girişim olarak nitelendirilebilir (Uysal, 2013: 112). Bu girişimin başlangıcını da Ege Üniversitesi'nin 1978 yılında kendine bağlı ikinci bir tıp fakültesi kurma fikri oluşturmuştur. Dönemin yerel gazetelerinde Denizli'de ikinci bir tıp fakültesinin kurulacağı şeklinde haberler çıkmış; Gönüllü de (2017) bu ihtimalin Denizli'ye üniversite kurulması yolunda önemli bir fırsat olabileceğini belirtmiştir:

“...Şimdi o zaman şöyle oluyordu. Üç fakülte birleşip bir yerde üniversite kurulabiliyordu. Bizde o dönem iki fakülte var. O zaman için şehrimizde iki fakülte var. Biri Eğitim Fakültesi, diğeri de Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Fakültesi. Tabi bu durumda Tıp Fakültesi önemli. O da kurulursa üçü birleşir üniversite kurabiliriz diye düşündük. Sanayiciler de o dönemde bunu istiyordu. Toplumun tüm kademelerinden temsilciler istiyordu. Sağlık yönünden de şehrimize faydaları olacağı düşünülüyordu.”

Gönüllü, Denizli'ye Tıp Fakültesi kurulması konusunda dönemin Milli Eğitim Bakanı ile temasa geçmiş ve destek istemiştir. Diğer yandan Gönüllü dönemin milletvekillerinden de destek istemiş; fakat gerekli desteği göremediği gibi milletvekilleri Gönüllü'yü zor duruma düşüren bir demece imza atarak, Ege Üniversitesi'nin Denizli'de fakülte kurma gibi bir girişimi olmadığını belirtmişlerdir. Daha sonra Gönüllü yönünün tekrardan Denizli'ye çevirmiş ve dönemin Denizli Valisi ile temaslarda bulunarak bu sefer Denizli'den bazı temsilcilerle Ege Üniversitesi ile irtibat kurulması sağlanmıştır. Süreçte bazı aksaklıklar yaşansa da 1979 yılının mart ayında Denizli'de Gönüllü'nün de aralarında bulunduğu 15 kişilik bir ekiple Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı ile görüşmeler düzenlenmiş ve sonunda Tıp Fakültesi Dekanlığı'ndan bir heyet Denizli'ye inceleme ziyareti yapılması konusunda ikna edilmiştir. Heyetin Denizli'ye gelmesi Denizli yerel siyasetinde önemli bir aşamanın da başlangıcını oluşturmaktadır. Aralarında iş dünyasının temsilcilerinin, siyasi parti il teşkilatı üyelerinin, il müdürlerinin, gazetecilerin bulunduğu birçok farklı görüşten ve meslekten aktör bir araya gelerek İzmir'den gelecek heyetle Valilik himayesinde düzenlenen toplantıya katılmıştır. Toplantı sonrasında İzmir'den gelen heyetin, Tıp Fakültesi Yönetim Kurulu ile yapacağı oylamayı olumlu etkilemesi amacıyla Gönüllü'nün başkanlığını yaptığı ve aralarında yine iş dünyasının temsilcilerinin olduğu bir heyet, İzmir'e lobi faaliyetlerinde bulunmak üzere gitmiştir. Her ne kadar bu heyetin lobi faaliyeti Fakülte'nin oylamasını olumlu şekilde etkilese de Ege Üniversitesi Senatosu Denizli'de tıp fakültesi kurulması kararını reddetmiştir (Gönüllü, 2016: 173, 174, 175, 182).

Red kararı Denizli'nin kentsel aktörlerini bir kez daha kendi aralarından yeniden konumlandırmıştır. Valiliğin oluşturduğu üç ayrı ekiple üniversite kurulması için lobi faaliyetleri yeniden hızlandırılmıştır. İlk ekibin başkanlığını akademisyen Prof. Dr. Ziya Alkan, ikincisini iş adamı Esat Sivri ve üçüncüsünü de belediye başkanı Hasan Gönüllü üstlenmiştir. Üç ekip de Denizli'ye Tıp Fakültesi kurulmasının faydalarını belirten dökümanlarla Ege Üniversitesi'ndeki öğretim üyeleri ile temaslarda bulunmuş ve Denizli'ye fakülte kurulması konusunda akademisyenleri ikna etmiştir. İkinci girişim ilkinde göre daha kapsamlı olmuş ve bunun sonucunda Senato'dan çıkan olumlu kararlar Denizli'ye tıp fakültesi kurulması onaylanmıştır (Gönüllü, 2016: 183 – 184).

Tıp Fakültesi kurulmasının onayından sonra Denizli'de yerel aktörleri tekrardan bir araya getirecek bir süreç daha yaşanmıştır. Bu süreç, tıp fakültesinin kurulması için

gerekli maddi ihtiyaçtan doğmuştur. Özellikle sanayicilerden bağış toplama sürecininin bir vakıf aracılığıyla kolaylaşacağı fikri ‘Denizli Tıp Fakültesi ve Pamukkale Üniversitesi Vakfını Kurma Geçici Komitesi’nin kurulmasını sağlamıştır. Komite yine önceki heyetlere benzer şekilde farklı birçok aktörün katılımıyla oluşturulmuştur. Vakıf kurucu geçici komitesi, halkı fakülte kurulması hususunda bilgilendirmiş ve farklı paydaşların desteklerini almaya çalışmıştır. Her ne kadar Komite Denizli için tarafsız bir hizmet sunma noktasında gayret gösterse de, komitenin başında CHP’li bir belediye başkanının olması komitenin faaliyetlerinin siyasi olarak yorumlanmasına sebep olmuş; özellikle AP’li meclis üyelerinin bazıları Gönüllü’yü vakfi ele geçirmekle suçlamışlardır. Diğer yandan yine AP’li üyelerin komitede yer verilmediği hususu da yerel siyasi alanda komiteyi bir anlamda siyasi gerilimin odak noktasına oturtmuştur (Gönüllü, 2016: 183, 184, 197).

Söz konusu Komite, Denizli’de yerel siyasi alanda farklı aktörlerin bir araya gelerek lobi faaliyetinde bulunduğu ilk kapsamlı yerel birliktelik örneği olarak nitelendirilebilir. Gönüllü’nün de (2017) belirttiği şekliyle siyasi çekişmeler ve gerilimler Komite’nin önceliği olmamıştır. Bu durum Gönüllü’nün toplumcu belediyeçilik deneyiminden görece farklılığı simgelemektedir. Üniversitenin kente getireceği maddi faydalar üzerinde yoğunlaşan farklı aktörler bir araya gelme becerisi göstererek adeta bir sivil toplum örgütü gibi hareket etmiş; yerel aktörlerin yerel bağımlı ilişkileri (Cox, 1998: 2) böyle bir birlikteliğin doğmasını sağlamıştır. Bu birliktelik kente maddi kaynak aktarımı sağlayacak farklı bir fail olan Ege Üniversitesi ile lobi faaliyeti gerçekleştirme girişiminde bulunurken, diğer yandan maddi kaynağın aktarılacağı Denizli kentinin çeşitli aktörleriyle de bu süreçleri paylaşmıştır. Diğer yandan merkezi devlet aygıtıyla da Komite’nin farklı üyeleri iletişimde bulunmuş ve destek istemişlerdir. Böylelikle kente üniversite kurulması fikri Denizli’de siyasi alandaki birlikteliği sağlayacak ilk hareket olarak yorumlanabilir.

4.1.4.1.5. Hasan Gönüllü Dönemi’nin Denizli Yerel Siyasetindeki Önemi

Gönüllü’nün toplumcu belediyeçilik deneyimi büyük ölçüde kent yoksullarına yönelik kentsel siyasaların uygulandığı bir dönemi kapsamaktadır. Açık pazar yerleri, TANZİM satış mağazaları, 1976 Depremi’nin de etkisiyle barınma sorunun çözülmesi gibi emeğin yeniden üretimi koşullarına düzene sokacak çoğu kentsel proje, Gönüllü döneminde özgün biçimde gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemin en ayırt edici özelliği kentsel kamusal hizmetlerin siyasallaşmasıyla ilgilidir. Belediyecilik hizmetlerinin kentleşme sürecindeki önemi bu yıllarda ortaya çıkmış; ekonomik kalkınmayla birlikte artan nüfus ve yetersiz kalan belediyecilik hizmetleri, Gönüllü döneminde kent yoksulları lehine kullanılmaya çalışılarak siyasallaştırılmıştır. Zaten Gönüllü seçim çalışması döneminde de bu sorunlardan oldukça bahsetmiş ve gecekondular mahallelerine yetersiz biçimde sunulan belediyecilik hizmetlerinin kentsel düzeyde bir gerilim yarattığı üstünde durmuştur. Diğer yandan bu dönemde ilk defa belediyecilik hizmetleri kentsel düzeyde görünürlük kazanmış ve belediyecilik hizmeti yerel siyasetin önemli bir aşamasını oluşturmuştur.

Yerel siyasal alan bu dönemde gerilimlere sahne olmuştur. 42. Madde uygulamasının kenti yeniden yapılandırması, Gönüllü'nün kent yoksullarını küçük esnafın fiyat politikalarına karşı koruması gibi birçok etmen yerel siyasal alanda emeğin yeniden üretim süreçlerinin esnaf, tüccar ve siyasetçiler arasında bir gerilim aracı olmasına neden olmuştur. Bu sebeple Gönüllü sürekli biçimde vatandaşlarla toplantı halinde olmuş ve onları emeğin yeniden üretim süreçlerine ikna etmeye çalışmıştır.

Belediye meclisindeki muhalefetin yanında CHP'li milletvekilleriyle koordinasyon içinde çalışmamak da Gönüllü'nün yerel düzeyde yaşadığı önemli bir sorundur. CHP'nin koalisyon hükümetlerinin ortağı yıllarda kente yeterli kaynağın aktarılmasını da engelleyen bu durum Gönüllü tarafından birçok platformda eleştirilmiştir (Gönüllü, 2016: 70-71; Gönüllü, 2018).

Gönüllü'nün sosyal belediyecilik deneyimi Türkiye'nin çoğu kentinde görülen örneklerin aksine çok kesin sınırlara sahip değildir. Gönüllü, her ne kadar kent emekçilerinin ve yoksullarının yoğun yaşadığı yerlerden yüksek oylar alsa da, ideolojik bağlamda keskin sınırlara sahip olmamış ve farklı aktörlerle bir araya gelme becerisi gösterebilmiştir. Pamukkale Üniversitesi kurulması için gösterilen çaba bu durumun en kuvvetli örneğidir. İş dünyası temsilcilerinin ve AP'li siyasetçilerin desteğiyle kurulan Vakfın, üniversite kurulması fikrinin Denizli'ye yapacağı katkı üzerinde uzlaşması, yerel siyasal alanın birliktelikler kurmaya müsait yapısı hakkında önemli bir fikir vermektedir.

4.2. 1980 Sonrasında Denizli Ekonomisinde Yeni Evre: İhracata Dayalı Sermaye Birikiminin Büyümesi, Olgunlaşması ve Krizi

1980 sonrasında Türkiye, ithal ikameci sanayileşme stratejinden vazgeçerek ihracata dayalı yeni bir ulusal sermaye birikimi stratejisi benimsemiş; bu durum aralarında Denizli'nin de olduğu bazı sanayi kentlerinin 'yeni sanayi odakları', 'yerel sanayi odakları' ya da 'Anadolu Kaplanları' şeklinde anılmalarını sağlamıştır (Işık & Pınarcıoğlu, 1996; Köse & Öncü, 2000; Pamuk, 2008; Türkün-Erendil, 2000). Bu durumun ardında yatan temel mantık, bu kentlerin ekonomik kalkınmalarını devlet desteği almadan ihracata dayalı sermaye birikimiyle gerçekleştirdikleri iddiasıyla ilişkilidir (Öniş, 1997: 495). İthal ikameci sanayileşme politikaları sonucunda oluşan geleneksel sanayi kentlerine alternatif olarak konumlandırılacak bu kentler, esnek üretim potansiyelleriyle kendilerini uluslararası rekabet koşullarına adapte edebilmişlerdir (Cizre & Sakallıoğlu, 2000: 499 – 500). Uluslararası üretim ağlarına eklemlenmeyi başarabilen bu kentler, büyük oranda aile şirketlerinde oluşmuş ve kısıtlı sayıda profesyonel yönetici barındırmışlardır (Pamuk, 2008: 269). Söz konusu sanayi merkezlerini uluslararası rekabet koşullarına ülke ortalamasının altında düşük ücretler, güvencesiz şekilde uzun saatler çalışmayı kabul eden emek gücü ve aynı ürünü üreten birçok firmanın fiyat indirimine gitmesi uygun hale getirmiştir (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009: 248; Köse & Öncü, 2000: 85; Pamuk, 2008: 270; Türkün-Erendil, 2000: 112). Böylelikle rekabetçi serbest piyasa koşullarında ürün maliyetlerini diğer kentlere kıyasla ucuza getiren kentsel mekânlar ön plana çıkmıştır.

Anadolu Kaplanları olarak anılan kentleri muhafazakâr 'yeşil' sermaye ile ilişkilendiren çalışmaların (Demir, Acar & Toprak, 2004; Buğra, 1998) ortaya koyduğu bazı bulgular da çalışma açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar Denizli bu ilişkilendirmenin bulgularını destekleyen kuvvetli verilere sahip olmasa da (Çeğin, 2018) muhafazakâr sermaye ile anılan kentlerdeki iş dünyasının bazı nitelikleri Denizli açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle MÜSİAD'ın büyüme hikâyesinin önemli aktörleri olan sermayedarlar, İstanbul merkezli burjuvazinin devletin imkânlarından ciddi ölçüde yararlandıklarını ve aynı kaynakların Anadolu kentlerinin sanayi merkezlerine aktarılmadıkları görüşüne sahip olmuşlardır (Buğra, 1998: 524 – 525). Zira yine bu ilişkiyi kuran önemli çalışmalardan biri de (Demir, Acar & Toprak, 2004: 173 – 174) bu kentlerdeki sermayenin muhafazakâr eğilimine karşı değişime açık, kar – zarar hesabı yapabilen rasyonel iş adamlarından oluştuğunu belirtmiş ve genellikle

bu şirketlerin kuvvetli bağlara ve ilişkilere sahip aile şirketlerinden oluştuğunu vurgulamıştır. Söz konusu çalışmanın önemli vurgularından biri de Anadolu kaplanları olarak anılan bu kentlerin ‘siyasetle’ olan zayıf bağlarını ele alması olmuştur. Devlet siyasalarını etkileme gücü zayıf olan bu kentlerin sermayedarları, çıkarlarını olumlu yönde etkileyecek bürokrasi ve siyaset kanallarını kullanmada başarısız olmuş ve sermayenin çıkarlarını koruyacaklarına inandıkları merkez – sağ partileri desteklemişlerdir.

Neoliberal yeniden yapılanma ve ihracata dayalı sermaye birikiminin koşullarına uyum sağlama konusunda ‘başarı’ atfedilen yeni sanayi kentlerine ‘Anadolu kaplanı’ gibi bir ifadeyle yaklaşılmasının, bu merkezlerdeki sanayi gelişiminin önemini ve deneyimini abartılı hale getirdiğine inanan görüşler de bulunmaktadır (Pamuk, 2008: 268). Bu abartının temelini söz konusu başarı öyküsünün adeta tüm kentin başarı öyküsü olarak adlandırılması ve sürecin ‘kaybedenlerini’ ya da başarının hangi sınıflar lehine olduğunun göz ardı edilmesi oluşturmaktadır. Özellikle devletin yasal düzenlemelerle ihracata dayalı sermaye birikim koşullarının önünü açması gerçeği (Eraydın, 2002: 154 – 155; Köse ve Öncü, 2000) bu kentlerin başarı öykülerinde görmezden gelinmiş (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009; Özüğurlu, 2002), devlet desteği kavramı büyük ölçüde ‘devlet yatırımları’ ile eş anlamlı kılınarak bu kentlerin ‘devlet yardımı’ almadan ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirdikleri iddiaları da sermaye sahipleri için birer övgü kaynağı olmuştur. Ayrıca yine bu kentlerde sermayenin yalnızca küçük bir kısmı kentsel düzeyde ihracata dayalı sermaye birikiminin yönlendiricisi konumunda olmuş ve bu kentlerin çoğunda ihracat sadece belli başlı firmalar eliyle yürütülebilmektedir (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009: 244 – 245). Diğer yandan bu kentlerin sanayi merkezleri olmasında ucuz emek gücünün varlığı da hesaba katıldığında yine kavrama atfedilen olumlama ile işçi sınıfının ve küçük girişimcilerin rekabet koşullarına uyum sürecinde daha dezavantajlı konuma gelmesi gerçeği de yine gözden kaçırılmaktadır (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009: 247; Penpecioglu, 2010: 141; Türkün-Erendil, 2000: 103 - 104).

Denizli yukarıda ayrıntıları verilen yeni sanayi merkezleri arasında önemli bir konumda bulunmakta ve bazı özellikleriyle Anadolu kaplanı prototipine uyarken bazı özellikleriyle de *sui generis* bir konum almaktadır. Önceki başlıklarda tartışıldığı üzere 1970’li yıllarda devlet teşvikleriyle sermaye birikimi yaratılmış ve bu birikim 1980 sonrasında dış pazarlara yönelik üretimin devlet politikası haline gelmesiyle bu birikim

bir sıçrama ve atılım yaşamıştır. Devlet teşvikleri sayesinde üretim sürecinde bilgisayarlı üretime geçilmiş ve bu durum hem üretim miktarının artmasını sağlarken diğer yandan da ürün kalitesini de yükselten olumlu bir değişmeyi mümkün kılmıştır (Türkün-Erendil, 2000: 102). Fakat devlet teşvikleri ve desteği, süreci açıklamaya yönelik tek başına yeterli bir kıstas değildir. Devletin ekonomik düzenlemelerle ihracat kanallarını üretici lehine yeniden düzenlemesinin faydalarının yanında, Denizli'nin üretim bağlamında geçmişten getirdiği tarihsel birikim de Denizli'yi büyüme evresinde önemli bir konuma taşımıştır (Özelçi, 2002: 158; Varol & Ecerel: 2013: 186).

1980'lerin ihracata dayalı birikim stratejilerinin Denizli üzerindeki en büyük etkisi, üretimin örgütlenmesi aşamasında yaşanmıştır. Bu yeni örgütlenme biçimi dış pazarlara yönelik havlu – bornoz üretimi sayesinde gelişmiş; Denizli'nin ihracat potansiyelini yönlendiren büyük firmalar da geçmişten getirdikleri deneyimle birlikte küçük ve orta büyüklükteki firmalarla tedarikçiliğe dayanan yeni bir üretim örgütlenme deneyimi kazanmışlardır (Penpecioğlu, 2009: 140). Bu tedarikçi üretim ağı, 1970'li yıllarda sermaye birikimini devlet teşvikleriyle büyüten firmalarla küçük işletmeler arasındaki fason üretim ağlarıyla şekillenmiştir (Işık & Pınarcıoğlu, 1996: 66). Bu ilişki ağının bir tarafında standart üretim yapma kapasitesine sahip, genellikle dış pazara üretim yaparak ihracata dayalı sermaye birikimi yaratan firmalar bulunurken; ilişki ağının diğer tarafında da üretim sürecinde teknolojisini yenilemeyen ve daha düşük kalitede üretim yapan firmalar bulunmaktadır. Bu farklı ilişkiler ağının avantajlı tarafında bulunan firmalar, küçük ve orta boy işletmelerle fason ilişkiler geliştirebilmekte ve söz konusu şirketlerin karlılıkları, para politikalarına, devlet teşviklerine ve döviz kurlarına bağlı olarak değişmektedir. İç pazara dönük üretim yapan firmaların karlılık oranlarıysa büyük ölçüde alım güçlerine bağlıdır (Türkün-Erendil, 2000: 102 – 103).

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yukarıda değinilen fason üretim ağları, üretim yapan firma sayısında da artış sağlamıştır. Bu artışın temelinde de dönemin üretim koşullarının yüksek talep potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyel, üretim ağına giren her üreticiye dönemin şartları doğrultusunda müşteri bulabileceği umudunu aşlamıştır. Fason üretim ilişkileri de piyasaya ilk defa girecek üreticiler için başlangıç işlevi görmüş; küçük üreticiler büyük firmalara fason üretim yapmaya başlamalarının ardından kendi öz sermayelerini yeterli seviyeye ulaştırmalarıyla, kendi kurdukları

bağlantılarla yurtdışına üretim yapabilecek seviyeye gelmişlerdir (Türkün-Erendil, 2000: 105 – 106).

1990'dan 2000'li yılların başına kadar geçen süre, Denizli'nin ekonomik kalkınma hikâyesi açısından '*olgunlaşma evresi*' (Varol & Eceral, 2013: 187) olarak tanımlanabilir. Olgunlaşma bir yandan ekonomik bağlamda büyümeyi içeren bir kavram olarak kullanılsa da, doyuma ulaşan (Türkün –Erendil, 2000: 106) tekstil sektörü bazı sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan ilki, işletme sayısındaki artışla ilişkilidir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren tekstil sektörünün yarattığı yüksek kazanç marjlarından dolayı mevcut firmalar bölünmeye giderken diğer yandan da yeni firmalar ortaya çıkmıştır. 1990 – 1995 yılları arasında 138 yeni firma kurulmuş, bu firmaların 83 tanesi 1994 – 95 yılları arasında faaliyete geçmiştir (Varol & Eceral, 2013: 188). Fakat sanayi işletmelerindeki en büyük artış 1995 yılından sonra gözlemlenmiş; bu artışın temel öznelerini de küçük işletmeler oluşturmuştur (Türkün-Erendil, 2000: 106).

Denizli'de tekstil sektöründe faaliyet gösteren firma sayısında beklenenden fazla artışın yanında 1995 yılından sonra üretim süreçlerinde yaşanan dönüşüm de Denizli ekonomisini etkileyen ikinci büyük etkiye sebep olmuştur. 1995 yılından itibaren üretimin entegre fabrikalarda gerçekleşmesi firmalar arasındaki uçurumu arttırmış; bunun yanında entegre üretim yapma kapasitesine sahip firmalar ihracat süreçlerinin üstesinden daha kolay gelirken bu durum küçük üreticilerle büyük üreticiler arasındaki farkın daha da artmasına neden olmuştur. Özellikle üretim sürecinin entegre fabrikalarda gerçekleşmesiyle 'ürün kalitesi' de firmalar arasında üretim kapasitesi farkını arttırmış ve küçük firmalar rekabetçi koşullara uyum sürecinde daha dezavantajlı bir konuma gelmiştir. Fason üretim ağlarının sıklaştığı bu dönemde Denizli ucuz emek potansiyelinden daha da kuvvetli biçimde yararlanmaya başlamıştır. Rekabet koşullarının baskısının artmasıyla normal şartlarda üretim sürecini emek gücünün ucuza geldiği bölgelere kaydırma kapasitesine sahip sermaye Denizli'de aynı refleksi göstermemiş; bunun yerine Denizli'nin ucuz emek potansiyeli üretim sürecinin entegre fabrikalarda gerçekleştirilmesine imkan tanımıştır (Türkün-Erendil, 2000: 107 – 108). Dolayısıyla Denizli açısından dokumacılık sektörünün gelişiminde önemli rol oynayan dayanışma ağları, üretim sürecinde yaşanan farklılaşmalar neticesinde 'asimetrik' bir boyut almış ve bu asimetrik durum, fason üretim ilişkilerinin daha da bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (Varol & Eceral, 2013: 188).

1990'ların ikinci yarısının Denizli ekonomisi açısından bir olgunluk evresi olarak tanımlanmasının bir diğer nedeni de üretimde ve üretim aşamasında kullanılan teknolojiadaki standartlaşmadır (Türkün-Erendil, 2000: 108 – 109; Özaslan, 2007: 592). Özellikle tekstilde öncü ve başarılı olan firmaların küçük üreticiler tarafından taklit edilmesi ve piyasaya giren küçük üreticilerin benzer üretim yollarına başvurmaları, doyguluk sürecini kuvvetlendirmiştir (Türkün-Erendil, 2000: 109). Bu sorunun temel nedeni de yönlendirme eksikliğinden kaynaklanmıştır. Talep fazlası üretim ve ürün taklitçiğiyle doyguluk aşamasına gelen tekstil sektörü ve teşvik süreçlerinde 'seçici' yöntemler uygulanmamasıyla standart ürünler Denizli açısından ihtiyaç fazlası duruma gelmiştir (Özaslan, 2005: 577). Söz konusu ürün standartlaşması ve teknolojiyi yenileyememe sorunu Denizli ekonomisini 1998 yılında önemli bir krizin eşiğine getirmiş ve üretim durma noktasına gelmiştir. Fakat yine de 1980'lerin ortalarından başlayarak 2000'lerin başına kadar geçen sürede ihracata dayalı büyüme stratejisiyle Denizli sermayesi belli başlı firmaların elinde yükselmiş ve özellikle bizatihi Turgut Özal'ın desteğiyle Denizli ekonomisinin kalkınması ANAP'tan ziyade Özal ve Denizli sermayesi arasında enformel bir ilişki kurulmasını sağlamış; Denizli'nin Ankara ile iyi ilişkiler kurma noktasında bürokratik engelleri aşmasında Özal'ın önemli girişimleri olmuştur. Bu bağlamda tarihsel süreçte büyük ölçüde siyasete mesafeli duran Denizli sermayesinin (Uysal, 2013) Özal ile geliştirdiği dayanışma biçimi, Denizli açısından sermaye – siyaset ilişkisini daha grift bir konuma oturtmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki başlığı bu tartışma üstünde duracaktır.

4.2.1. Özallı Yıllar: Siyasete Uzak Dönemde Denizlili İşadamları

Önceki başlıkta da üstünde durulduğu şekliyle 1980 sonrasında ihracata dayalı ekonomik kalkınma hamlesiyle Denizli, Anadolu kentleri arasında öne çıkmış ve başta havlu – bornoz üretimi olmak üzere kentin tekstil sektörü ihracat kanallarının kolaylaşmasıyla yurtdışına açılmıştır. Kentin sanayi atılımı ve ihracat arasındaki ilişki Turgut Özal ve Denizli sermayesi arasında özel bir bağın kurulmasını sağlamıştır. Bu bağ büyük ölçüde parti siyaseti ile arasına mesafe koyan Denizli iş dünyasının enformel biçimde Özal ile kurdukları ilişkilerin ekonomik anlamda büyümelerine katkı sağlamasıyla ilişkilidir. Burada, çalışma açısından da önemli nokta, Denizli sermayesi açısından o yıllarda siyasetin ekonomik kalkınmada önemli bir yol olduğunun anlaşılması fakat buna rağmen iş dünyasının siyasete mesafeli durmasıyla ilgilidir.

Özal'ın Denizli sermayesi açısından getirdiği en büyük yenilik, üretim süreçlerini serbestleştirecek kanalları kolaylaştırmasına ilişkindir. Bu kolaylaştırma sadece ihracatın önünü açan yasal veya kurumsal düzenlemelerle olmamış, iş dünyasının zihniyetini de ihracat yapma konusunda değiştirmiştir. Bir başka ifadeyle, Özallı yılların Denizli'de ihracatın serbestleştirilmesi süreci sadece üretim süreçlerinde yaşanmamış, bunun yanında şehrin tüm sanayicileri için yüksek ihracat rakamlarına ulaşmak bir amaç haline dönüşmüştür. Diğer yandan sanayicilerin başını çektiği 'ihracata dayalı ekonomik kalkınma' ideali tüm kent için de bir başarı hikayesine dönüşmüş ve toplumun farklı birçok paydaşı bu ideale ulaşma noktasında önemli desteklerde bulunmuştur Dolayısıyla dönemin ihracat teşvikleri Denizli açısından maddi bir çıkardan ziyade zihinsel bir dönüşümü ifade etmektedir. Kalemci (2018) bu durumu *"Buradaki bütün tesislerde O'nun (Turgut Özal'ı kastediyor) emeği vardır. Hep teşvik, hep teşvik. Teşvik veren ve teşvik edici biri"* diyerek özetlemiştir. Denizli'nin önemli iş adamlarından biri olan Ali İhsan Kapsanoğlu bu durumu 12 Eylül 1980 öncesinde Arabistan'a gerçekleştirdiği ihracatla ilişkilendirmiş ve 'Türk Parasını Koruma Kanunu' nedeniyle rahatça dolar taşınamamasının yarattığı sıkıntıyı Özal'ın aştığını belirtmiştir (Kasapoğlu, 2007: 12). Kasapoğlu burada Özal'ın katkısının yasal düzenlemeden fazlasını ifade ettiğini belirtmiş ve doların serbestçe ticaret yapma süreçlerinde kullanılmasının getirdiği rahatlık üzerinde durmuştur. Kalemci de (2018) yine Kasapoğlu'nu destekleyen bir söylemle: *"Bizim Özal ile gözümüz açıldı. Bir dolar para bulunsa hapse giriyordun"* diyerek Özal'ın Denizli sanayisinin zihinsel dönüşümü üstüne önemli bir çıkarımda bulunmuştur. Zira 1980 sonrasında Denizli sanayisinin 24 Ocak Kararları neticesinde yaşadığı atılımı ekonomik veriler de desteklemektedir. Özal'ın siyasetin çeşitli kademelerinde aktif olduğu yıllarda Denizli'de yaklaşık 130 tane fabrika kurulmuş; bu fabrikaların da -1990'ların başında- yaklaşık 100 tanesi ihracat gerçekleştirmiştir (Uysal, 2013: 53 – 55).

İhracat rakamlarının yanında söz konusu dönemde atılım yapan tekstil şirketlerinin sahipleri de kendileriyle yapılan mülakatlarda Özallı yılların ekonomik büyümelerinde yarattığı kalkınmayı destekleyici ifadeler⁶⁰ kullanmışlardır. Tıkıroğlu'nun (2018) belirttiğine göre Denizli tekstil sektörünün büyümesinde ihracat süreçlerini kolaylaştıran yasal düzenlemelerin yanında Turgut Özal'ın bizatihi ihracat süreçlerini Denizli sermayesine öğretmesi büyük etki yaratmıştır. Uslu da (Uysal, 2013:

⁶⁰ Bu ifadelerin çoğu hayranlık içermektedir. Ayrıntılı bilgi için Uysal'a (2013) bakılabilir.

273) benzer bir örnekle Özal'ın Denizli sermayesine ihracatın nasıl yapılacağını öğrettiğini vurgulamıştır. Panayır da (Uysal, 2013: 258) benzer bir ifadeyle Özal'ın heyetler halinde iş dünyasını yurtdışına götürdüğünü ve bu durumun ihracatın büyümesinde önemli rol oynadığını belirtmiştir. Katrancı (Uysal, 2013: 302) kendisiyle yapılan mülakatta Özal sayesinde ihracatın önemini kavradıklarını belirtmiştir. Tan da (Uysal, 2013: 249) yine aynı şekilde Özal döneminde büyük bir atılım yaptıklarını ve o dönemde sermayelerini ciddi oranda büyüttüklerini belirtmiştir. Değirmenci de (Uysal, 2013: 264) Özal'ın Denizli'nin çehresini ve vizyonunu önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir. Sivri de (Uysal, 2013: 220) benzer bir yorumla Özal ile birlikte onlarca iş dünyasının temsilcisinin yurtdışına giderek ihracat hacimlerini büyüttüğünü belirtmiştir.

Denizli sermayesinin Turgut Özal'a duyduğu hayranlığın bir başka önemli boyutunu da Özal'ın 'iş bitirici' (Peck & Tickell, 1995) özelliği oluşturmaktadır. Özal, sadece ihracat kanallarını yasal yollarla yeniden düzenleyen bir siyasi figür olmanın dışında, sermaye sahiplerinin ihracat süreçlerinde karşılaştıkları sorunları da bürokratik kanalları aşma yoluyla iş bitirici biçimde sonuçlandıran önemli bir faildir. Kalemci'nin (2018) örneği bu savı destekler niteliktedir:

"...Mesela tüm Orta Asya'yı biz Özal ile dolaştık. O zaman 8-9 tane Türkiye Cumhuriyetleri dolaştık. Ve şunu yapıyordu Özal. Sanayiciler ve işadamlarıyla toplantılar yapıyordu. Bu toplantıda diyor ki mesela 'Kalk Nail Kalemci'. Ben de kalkıyordum. Anlatıyordum. Ben şuraya şu kadar mal sattım. Şunu yaptım bunu yaptım. Ama bir kısım paramı alamadım. O da dönüyordu öbür cumhurbaşkanına, böyle böyle bir durum varmış, bunu hemen halledebilir miyiz diye soruyordu. Bakanlar devreye giriyorlardı. Herkes parasını alıyordu. Oradan birisiyle ortak olmak istiyorsan hemen fikrini alırdı. İşi bitirirdi. Akşam daha sonra bizle bir toplantı daha yapardı. Tamam mı aldınız mı paranızı pulunuzu işinizi gördünüz mü? diye. Eğer görülmediyse bir gün daha tehir ederdi."

Özal döneminde yaşanan ihracatın serbestleştirilmesi süreçleri Denizli'de diğer paydaşları da etkilemiş ve yine o yıllarda Özal'ın ön ayak olduğu teşvikler sayesinde diğer paydaşlar da ihracat sürecini destekleyen hamlelerde bulunmuşlardır. Bu durumun en önemli örneklerinden birini dönemin bankaları oluşturmaktadır. Bankalar da mevcut dönemde kredi hususunda firmalar büyük kolaylıklar sağlamış ve bu durum Kalemci'nin (2018) belirttiği şekliyle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir:

"...Bu nasıl oluyordu? Şöyle oluyordu. Giderken Avrupa'ya, bir sürü banka müdürü de bizimle birlikte geliyordu. Bizim arkamızdan bizimle beraber geliyordu. Ve arkalarında şöyle bir şey söylüyorlardı. İş adamıyla beraber fuarda dolaşırken 'Ahmet, Mehmet. Al abicim bunu. 'Ya şu an bu kadar gücüm yok'. 'Al arkanda ben varım kardeşim!'. Banka müdürü böyle söyleyince, adam bir alacağına iki alıyordu. Tabi burada da teşvikler yağıyordu. Adam hakikaten çok büyük firma haline geliyordu."

Denizli'nin Turgut Özal döneminde önemli bir ihracat-sanayi merkezi haline gelmesi ve Özal'ın direkt olarak Denizli sermayesi ile kurduğu enformel ilişkilere rağmen Denizli iş dünyası siyasete uzak ve mesafe bir konum almıştır. Hâlbuki önceki başlıklarda da tartışıldığı üzere, ANAP'la birlikte iş dünyasının temsilcilerinin toplumsal imajı medya yoluyla dönüşüme uğramış ve bürokrat kökenli siyasetçi imajı Özal dönemiyle birlikte özel sektör deneyimli teknokrat 'iş bitirici' siyasetçilere doğru evrilmiştir (Bali, 1998). Özellikle bürokrasinin ekonomiye olumsuz etkisi olduğu iddiasının iş dünyası tarafından kuvvetli biçimde dile getirildiği ekonomik 'serbestleşme' döneminde, iş dünyası ve siyaset ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır.

İş dünyasının aktif siyasete eğilimleri bu çalışmanın odak noktası dışında kalsa da, iş dünyasının siyaseti etkileme kanalları açısından aktif siyasete olan mesafeli tutumu Türkiye'de iş dünyası açısından şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bir yandan siyasetin ekonomi üzerindeki etkisinin siyasal ve ekonomik krizlere yatkın bir ortamda sermaye açısından daha hissedilir olması fakat bunun yanında aktif siyasetin sermaye açısından güvenilir bir kanal olmaması (Bayırbağ, 2011) sermaye – siyaset ilişkisini Türkiye örneğinde daha mesafeli bir konuma itmiştir. Vehbi Koç'un bir konuşmasında belirttiği gibi iş dünyasının temsilcilerinin siyaset üstü bir konum alma çabasıyla 'siyasette' görünür olmaktan kaçınmaları, tarihsel süreçte iş dünyası – siyaset ilişkisinin muhafaza edilmesi gereken bir 'denge' çerçevesinde inşa edilmesini sağlamıştır (Bali, 1998). Fakat bu denge kurma niyetine karşın hantal ve otoriter olarak ifade ettikleri bürokratik faillelere karşı muhalefet yürütmeyi bir amaç olarak kavrayan sermaye sahipleri (Bali, 2000) özelleştirme ve piyasalaştırma araçlarına sahip siyasi partilerle yoğun fakat mesafeli bir ilişki kurmaktan geri kalmamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte DP ve akabinde AP de iş dünyasının lehine siyasalar uygulayan partiler olmuş lakin Özal deneyimi ile bu durum söz konusu ilişkilerin artmasında önemli bir rol oynamıştır (Bali, 1998).

Kaşıkçı (2018) Bali'nin söylemini destekler biçimde Denizli sermayesinin siyasetle tarihsel süreçte büyük ölçüde pragmatist ve ülkenin siyasal atmosferi dolayısıyla parti siyasetiyle mesafeli ve fakat yeri geldiğinde de yoğun bir ilişki kurduğunu belirtmiştir:

“... Sonra sonra siyaset ve sermaye kaynaşmaya başladı. Tüccarlar partiler kurulduğunda iktidar partisinden yana yer almayı istemişler. Mesela Demokrat Parti kurulduğunda amcam babama demiş ki: “Sen git Demokrat Parti'ye yazıl”. Veya bir başka

sermaye sahibi CHP'den, abisini farklı bir sağ partiye yönlendiriyor. Biraz gizli, biraz da açık bir iş. Bunlar o günün gerçekleri. Aman başımıza bir iş gelmesin. İsmet Paşa bize kızmasın, Menderes geldiğinde bir şey demesin gibi. Böyle bir durumda partililik yürümüş Denizli'de. Bir hayli zor yürümüş”

İş dünyası ve siyaset arasında, ülkenin siyasal konjonktürüne bağlı olarak artan ve azalan mesafelere karşın Denizli, Özal döneminde siyasete mesafeli bir konum almıştır. Kalemci (2018) bu durumu “*Atalar siyaset içinde olmamış. Siyasetin içinde olursanız işimizi idare edemezsiniz.*” şeklinde yorumlamaktadır. Dolayısıyla Özal'a rağmen siyasetle ilişki kurma noktasındaki ilk engel siyasetin iş dünyasının özel işlerini engelleyeceği düşüncesinden doğmaktadır. İkinci önemli mesele de siyasetin iş dünyasına güven veren biçimde yürütülmemesi olmuştur. Uslu (Uysal, 2013: 278) Özal'ı sevip ANAP'ı desteklemelerine rağmen siyasetle yakın bir ilişki içinde olmayı reddettiklerini ve bu durumun siyasetle aralarına mesafe koymalarına neden olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Denizli iş dünyasının siyasete olan mesafesinde ikinci neden siyasi krizlerin iş dünyası üstünde yarattığı güvensizliktir. Her ne kadar Özal bu güvensizliği aşmak adına çeşitli yollar denese de, iş dünyası genel olarak Özal'a yakın fakat siyasete uzak' (Uysal, 2013: 258) bir konumda yer almıştır.

Vehbi Koç örneğini destekler biçimde, Denizli'nin genel siyasal eğilimiyle örtüşen bir başka önemli durum da 'siyasetle mesafeli olma' halinin ikamesi olarak 'iktidar partilerini koşulsuz şekilde desteklemenin' iş dünyasının önemli bir söylemi olarak ortaya çıkması olmuştur. Tarafgirliğin yaratacağı olası sıkıntıları aşmak adına (Bali, 1998) iktidar partisiyle uyum içinde geçinmenin olumlu olacağı düşüncesi, Denizli sermayesi açısından önemli bir görüşü simgelemektedir. Çalışmanın inceleme nesnelereinden biri olan Denizli Platformu'nun kurucularından olan Hasan Tekin Ada bu savı destekler bir yorumda bulunmuş; eskiden Ecevit'i desteklemesine rağmen Turgut Özal'ın iktidar olmasıyla Özalcı olduğunu belirtmiştir (Uysal, 2013: 295). Böylelikle sermaye stabil bir ideolojiye de bağlı kalmamış fakat özel sektör lehine daha çok siyasete üretme kapasitesine sahip olmasından dolayı merkez sağ partilerle daha rahat ilişki kurmuşlardır.

İş dünyası ve siyaset arasındaki mesafeli ve dengeli ilişkiye rağmen Özal'ın Denizli sermayesi ile kurduğu kuvvetli rabıta, siyasete uzak ve mesafeli olduklarını iddia eden Denizli iş dünyasının elini 'siyaseten' güçlendirmiştir. Özellikle parti siyasetine duydukları güvensizlik, Özal dönemiyle birlikte farklı bir konum almış ve Denizli özelinde bazı sermayedarlar bu durumun güçlenen aktörleri olarak ortaya

çıkmıştır. Tan Tekstil'in sahibi İbrahim Tan'ın belirttiği şekliyle dönemin en güçlü iş adamlarından biri olan Esat Sivri, Özal dönemindeki güçlü konumuyla siyasetçilerle iyi ilişkiler içinde olmuş; aktif siyasete girmese bile siyaseten gücünü o dönemde en üst düzeyde tutmuştur (Uysal, 2013: 250). Çalışmanın bundan sonraki başlığı iş dünyasının özellikle Özal sonrasında kendi arasında formel ve enformel yollarla örgütlenme yolları üstünde duracaktır.

4.2.2. 1990'lı Yılların Ortasına Kadar İş Dünyasının Formel ve Enformel Yollarla Örgütlenme Çabaları

Denizli'de 1990'lı yıllarda iş dünyasının temsilcilerini formel kanallarla bir araya getiren farklı örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle piyasaların daha rekabetçi boyuta ulaşması, ekonomik ve siyasal krizler ve düzensiz kentleşmenin yerelde yarattığı yeni sorunlar, Denizli'nin yerel kurumsal yapısında yeni arayışların doğmasına neden olmuş; bu durum bir taraftan yeni dayanışma yollarının ortaya çıkmasını sağlarken, bir yandan da yerel siyasal alanda 'beklentiler' yaratmıştır (Özaslan, 2005: 580). Bir başka ifadeyle, Denizli kenti bir yandan ihracata dayalı sermaye birikiminin başarı hikayesinin önemli bir örneği olarak konumlanmanın yanında, olası siyasi ve ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla sermaye sahipleri kendi aralarında örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütlenmeler sermayenin baskı grubu olarak ilk defa kurumsal bir pozisyon alması yönünde önemli bir adımı simgelerken, diğer yandan da sermayenin Ankara ile ilişkileri ılımlı havaya sokacak uygun bir siyasal pozisyon alması hususunda da ilk girişimler olarak nitelendirilebilir.

1980'li yıllarda kurulan Ege Sanayicileri Derneği (EGS), ihracata dayalı sermaye birikiminin olgunlaşma evresinin en önemli 'dayanışma' ağı olarak konumlanmıştır (Eraydın, 2002: 147). Tamamı tekstil sektöründeki girişimcilerden oluşan EGS (Aslanoğlu, 2002: 91) Denizli'nin sınırlarını aşan düzeyde ihracat kanallarının kolaylaşması hususunda önemli bir rol üstlenmiştir (Varol & Ecerel, 2013: 188). EGS'nin üyelerine sağladığı kolaylıklar birkaç başlıkta sıralanabilir (Aslanoğlu, 2002: 92):

- 1-) KDV iadeleri konusu EGS sayesinde daha da kolaylaşmıştır.
- 2-) EGS üyelerinin mal sevkiyatlarını kolaylaştıran hizmetler sunmuş ve EGS'nin turlarıyla sevkiyat yapılmıştır.
- 3-) Fiyat dalgalanmalarına karşı toplu alımlar yaparak üyelerini bu tehdide karşı korumuştur.

4-) İzmir’de kurduğu toptancılar çarşısıyla üyelerine iç pazarda da fırsatlar yaratmıştır.

5-) Bir banka kurma girişiminde de bulunan EGS, üyelerine uygun yollardan kredi sağlamıştır.

Merkezi hükümetin Denizli ekonomisi üstündeki etkisi ve Ankara’nın ihracat süreçlerini kolaylaştırıcı rol üstlenmesi EGS’nin banka kurması sürecinde de yaşanmıştır. Kasapoğlu (Uysal, 2013: 201) EGSBANK’ın kuruluş hikâyesini şu şekilde belirtmektedir:

“1991’de EGS’yi kurduk. Denizli ufak kalır diye merkezi İzmir veya İstanbul olsun istedik. İzmirli arkadaşlar ağır bastı yönetim merkezi İzmir oldu. 99 Firma güvenin eseri olarak kurulduk. Ben yönetim kurulunda üyeydim. 1997 yılında zorla banka yönetim kurulu üyesi yaptılar. İstemediğim halde “sen olmazsan olmaz” dediler. Bankanın kuruluşunu Tansu Çiller’e Kızılcaabolükte onaylattık. Teşkilatın açılışı için gelmişti. Bir sürü insan toplanmıştı. Parti binasında dosyayı önüne koyduk. Gülererek imzaladı.”

EGS sağladığı hizmetler bağlamında Denizli’de dayanışma ağlarının kurumsal boyuta evrilmesi bağlamında ilk örgütlü örnek olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar bazı yönetsel sorunlar neticesinde sonraki yıllarda başarısızlıkla sonuçlanan bir girişim olsa da, büyük işletme sahiplerinin formel biçimde bir araya gelerek kendi çıkarlarını koruma girişimini bir dernek çatısı altında toplamaları, Denizli ekonomisinin olgunlaştığı dönemde kayda değer bir birliktelik örneği olarak değerlendirilmelidir (Varol & Eceral, 2013: 188). Yine aynı dönemde 1993 yılında 107 üyenin girişimiyle kurulan Denizli İhracatçılar Birliği (DENİB) de benzer bir işleyle, Denizli’nin artan ihracat hacmi doğrultusunda ihracat süreçlerinin hızlanması hususunda önemli görevler üstlenmiştir (Uysal, 2013: 38).

EGS’nin ve DENİB’in stratejik işlevleri büyük ölçüde sermayenin ihracat kanallarını kolaylaştırıcı yönde olmuş, bu durumdan farklı biçimde 1990’larda iş dünyasının temsilcilerini kentın ekonomik ve siyasal sorunlarına çözüm bulma noktasında daha görünür kılmayı amaçlayan bir takım dernekler de kurulmuştur. Bu durum 1980 sonrasında TÜSİAD’ın çeperi dışında kalan Anadolu sermayesinin buldukları il ölçeğinde kendi temsililerini kuvvetlendirecek dernekler altında örgütlenmeleri hususunu destekler niteliktedir. Denizli’de de bu birliktelikler siyasi çekişmelerden ve gerilimlerden uzak biçimde, ekonomik kalkınmayı öncüleyen bir söylemle iş adamlarını bir araya getirmeyi amaçlamıştır (Özaslan, 2005: 584).

Babadağlı Sanayici ve İş Adamları Derneği (BASİAD) iş dünyasının gönüllü biçimde bir araya gelmesinin önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır (Varol &

Eceral, 2013: 188). Özellikle Denizli açısından yıkıcı sonuçlara neden olan 1998 ekonomik krizinin (Özaslan, 2005: 579) çözümü noktasında bazı girişimlerde bulunan BASİAD, bir baskı grubu olarak Denizli'nin ekonomik ve siyasal sorunlarına çözümler aramıştır. BASİAD'ın kurumsal niteliğinin en önemli sonucu, sermayenin ekonomik sorunlarının 'siyasal' düzeyde görünür olmasının gerekliliğinin farkedilmiş olmasında yatmaktadır. Özellikle 1999 milletvekili genel seçimleri öncesinde partilerin aday adaylarının Denizli Organize Sanayi Bölgesi'nde açık oturuma davet edilmesi ve söz konusu adayların Denizli'nin sorunları hakkında görüşleri alınması bu duruma kuvvetli bir örnek oluşturmaktadır (BASİAD Tarihçe, 2018). Diğer yandan yine aynı tarihte Ankara'da gerçekleşen 3. SİAD Zirvesi'nde, daha sonra dönemin hükümetine de sunulan sonuç bildirgesi kısmında Denizli ve Babadağ tekstil sektörünün yaşaması muhtemel sorunları da kayda geçilmiştir. (BASİAD Tarihçe, 2018).

1980 sonrasında EGS, DENİB ve BASİAD dışında Sanayi ve Ticaret Odaları da Denizli'nin yaşadığı siyasal ve ekonomik sorunlarla baş etme noktasında bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Aslında bu girişimler büyük ölçüde sermayenin devletin yeniden ölçeklenmesi sürecinde yaşanması muhtemel ekonomik krizlere karşı bir konum alma çabası (Jessop, 1983) olarak nitelendirilebilir. 1980 Darbesi sonrasında Ticaret Odası başkanlığı görevini üstlenen Tıkıroğlu'nun 'Ticaret Odası'nın dönüşen işlevi hakkında söyledikleri çalışma açısından önem taşımaktadır (Tıkıroğlu, 2005: 221):

“Denizli Ticaret Odası Başkanı olarak, arkadaşlarımızla birlikte, pek çok hizmetlerde imzamız olmuştur. Odayı, sadece aidat toplayan bir kurum olmaktan çıkartmaya çalışmıştık. İhracat seferberliği dönemine girmiş olan ülkede, Denizli gibi bir ilin, gerek Sanayi Odası ve gerekse Ticaret Odası olarak pasif kalmamız düşünülemezdi.”

1995 yılında Denizli Ticaret Odası (DTO), Denizli Sanayi Odası (DSO) ve Denizli Ticaret Borsası (DTB) öncülüğünde Denizli'nin sorunlarının dile getirildiği bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantı sanayi ve iş dünyasının dernek ve örgütlerinin yerel düzeyde önemli bir siyasal aktör olarak ortaya çıkma gayretlerinin önemli bir örneğidir. İş dünyasının ihracat kanallarını kolaylaştıracak teşvik ve vergi indirimi gibi konulardan ziyade kentin yönetsel sorunlarını da içeren bazı önerilerin toplantıda tartışılması, iş dünyasının 'siyasal' temsilin önemi konusunda farkındalılığın arttığına dair önemli bir işarettir. Özellikle Denizli'ye otoyol yapılması, havaalanı kurulması, sonraki başlıklarda daha da ayrıntılarıyla tartışılacak olan Denizli'nin büyükşehir statüsüne kavuşması, kentin sorunlarıyla daha da ilgili olabilecek bir valinin Denizli'de görev yapması gibi

birçok konu toplantıda dile getirilmiştir. Toplantının çalışma açısından sunduğu bir diğer önemli veri de Ankara ile ilişkilerin iyi tutulmasının ve yerel siyasal alanda birlikteliğin vurgulanması olmuştur. Dönemin Ticaret Borsası Başkanı İlder Panayır söz konusu toplantıda “*Milletvekilerimiz siyasi fark gözetmeksizin ilimizin problemlerinde güç oluşturmalıdır. Biz, Denizlimizin insanı, kendilerini vekil seçtiğine göre sorunların takibini Mecliste güç birliği yaparak çözeceğiz. Yeterli koordineli çalışarak birlik ve beraberliğimizi koruyalım*”⁶¹ diyerek Denizli’nin yerel siyasal alanda birlikteliği kurma hususundaki gayreti noktasında önemli bir söylemde bulunmuştur (Hizmet Gazetesi, 1995).

Denizli sermayesinin ekonomik ve siyasal sorunları Ankara’ya iletme hususunda ‘Denizli Milletvekillerini Bir Araya Getirme’ isimli bir girişim daha gerçekleştirilmiş fakat Ankara ile iyi ilişkiler kurma hususunda odalar ve derneklerin çabaları tek başlarına yeterli olmamıştır (Özaslan, 2005: 584). Bu durum, çalışmanın da önemli inceleme nesnelereinden biri olan Denizli Platformu’nun doğuşunun temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Denizli Platformu’nun ortaya çıkışı ve kentin sorunlarını ele alma biçimi sermaye – siyaset ilişkisinin yerel düzeyde yeniden konumlandırmıştır. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları Denizli Platformu’nun kuruluşuna kadar geçen sürede Denizli yerel siyasetinin genel hatları üzerinde duracak ve yerel siyasal alanda yaşanan gerilim ve çatışmaların Platform’un kuruluş sürecine olan etkilerini tartışmaya açacaktır.

4.3. Yerel Siyasal Alanda Merkez Sağın Birlikteliği: 1984 – 1999 Ziya Tıkıroğlu Dönemi

ANAP’ın belediye başkan adayı mimar Ziya Tıkıroğlu’nun seçim propaganda süreci, Denizli’de yerel siyasetin 1980 Darbesi sonrası nasıl dönüştüğü hakkında önemli bir fikir vermektedir. Bu dönüşüm büyük ölçüde 1980 öncesi sağ – sol karşıtlığını bertaraf edilmesinin bir sonucu olarak, siyasi kutuplaşmayı engelleyecek bir dil üstüne kurulmuştur. Özellikle siyasi yasakların devam ettiği bir ortamda, siyasi gerilimlerin toplumsal düzeyde bir karşılık bulmayacağı düşüncesinin etkisiyle (Tıkıroğlu, 2018) seçim süreci 1970’li yıllardan büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Nasıl ki Gönüllü’nün hazırladığı seçim beyannamesi dönemin siyasal atmosferi hakkında önemli bir fikir veriyorsa, Tıkıroğlu’nun gazetelere verdiği tek sayfalık seçim beyannamesi de

⁶¹ Vurgular yazara aittir.

Darbe sonrası Denizli’de yerel siyasetin sürdürülme biçimi hakkında önemli ipuçları taşımaktadır (ANAP Seçim Beyannamesi, 1984):

“Bu Pazar yerel seçim var fakat *siyasi çekişmelerle kaybedecek zamanımız yok*

.....

Beldemizi, belediyemizi, Denizlimizi, hangi ellere emanet edelim?

- Vatandaşını siyasi yönüyle değil insanca kucaklayan
- Hizmet dağılımını fertlere ve beldelere akılcı sosyal adalet ilkelerine göre yönlendiren
- İnsan unsurunu her şeyden önce en kutsal varlık sayan
- **Toplumu her yerde her yönde birleştiren**
- Şehrin geri kalmış bölgelerini üvey evlat olmaktan kurtaran
- **Vatandaşını kamplara bölmeyen**, vatandaşını tanıyan, **iş bitirici**, çalışkan, mütevazî milletçe sahip olduğumuz değerlere saygılı kadrolara Denizli’imizi emanet edelim.

.....

Hedefler bitmez, çünkü sorunlarımız kat kat birikmiştir. Bu işi bilen kim?

- **Milliyetçi, muhafazakar, mensubu olduğu milletin bütün değerlerine sahip**, saygılı kadro, Anavatan Partisi’nin kadrosu
- **Piyasa ekonomisini benimsemiş**, belediyece vatandaşının rakibi olmayan, Vatandaşının yanında yer alan kadro, Anavatan Partisi’nin kadrosu
- **İş bitirici, planlayıcı, lekesiz, tertemiz kadro**: ANAVATAN PARTİSİ kadrosudur.⁶²

Tıkıroğlu’nun seçim beyannamesi birkaç noktadan önem taşımaktadır. Öncelikle Tıkıroğlu, Gönüllü’nün yerel siyaset deneyiminden farklı olarak ANAP’ın yerel seçim stratejilerinde siyasal söylemine de uygun biçimde (Turan, 2008: 201) siyasi ayrımların yerel siyasal alanda karşılık bulmaması gerektiğine dair önemli bir söylem üretmiştir. Dolayısıyla hem 1980 öncesi ülke genelinde hem de yerel siyasal alanda yaşanan siyasal çatışmaların ve anlaşmazlıkların yarattığı sorunlara vurgu yapan Tıkıroğlu, bu durumu aşmanın yerel siyaset açısından önemini vurgulayan bir söylem üretmiştir. İkinci olarak Tıkıroğlu, ‘belediye hizmetlerini’ yerel siyasetin önemli belirleyicisi olarak konumlandırmış fakat belediye hizmetlerini siyasallaştırmaktan⁶³ kaçınmıştır. Böylelikle Tıkıroğlu seçim söyleminin asıl vurgusunu Gönüllü döneminde olduğu gibi ‘kent yoksulları’ üstünden tanımlamamış; aksine toplumsal düzeyde hiçbir gerilim kabul etmeden tüm bireyleri hizmetleri eşit biçimde alacağı varsayılan özneler olarak kabul etmiştir. Bu durum dönemin konjonktürüne uygun olarak sağ ve sol temelli

⁶² Vurgular yazara aittir.

⁶³ Bu ifadeyi (Batuman, 2010; 2013)’dan ödünç alıyorum.

ideolojik ayrımların siyasal alandaki açıklayıcılığının kaybolmasıyla da ilişkili bir durumdur (Şengül, 2009). Diğer yandan ulusal siyasetin etkisi yine geçmiş yıllarda olduğu gibi Denizli’de de yerel seçim süreçlerinde hissedilmiş ve *piyasa ekonomisi, iş bitiricilik, milletin değerleri* gibi siyasetin önemli olan kavramları yerel düzeyde de ANAP açısından önem taşımıştır.⁶⁴

Seçim beyannamesinin ‘siyasal gerilimlerden’ arındırılması meselesi seçim sürecinin de önemli belirleyicilerinden biri olmuş ve Denizli ANAP İl Teşkilatı seçim sürecini kutuplaşmaya yol açması muhtemel ‘siyasal söylemlerden’ arındırılmıştır. Bu söylem de yine ANAP’ın ulusal gazetelerde verdiği ilanlarda sıklıkla tekrarlanan *birleşme, birlik olma, iktidar partisinden olan partiye oy verme* söylemleriyle ciddi benzerlikler göstermektedir (Çitçi vd., 2001: 141). Böylelikle sade ve siyasal söylemden uzak bir seçim süreci geçirilmesi ANAP’ın Denizli’deki propaganda sürecinin özeti niteliğindedir. Tıkıroğlu’nun (2005: 14) kendi propaganda süreci için söyledikleri çıkarımımızı destekler niteliktedir:

“... Seçim propaganda malzemesi olarak, Anavatan Partimizin beyaz bez üzerinde, sarı renkli bal peteği çizilmiş Türkiye Haritasının üzerine oturtulmuş; bal arılı bayrağımızdan başka bir şeyimiz de yoktu. Aday posterleri olarak da, siyah beyaz bir resmim vardı. Sadece parti bayrağımız ve elden ele dolaştırılan ve otomobillerimizi süsleyen, 23*33 cm büyüklüğündeki bu posterler tek propaganda malzememiz olmuştur. Şimdiki seçimlerde kullanılan pek çok çeşitli renkli devasa posterler ile kıyaslandığında, oyuncak gibi kalan bu malzemeler, bizim o dönemdeki tek seçim malzemelerimizdi.”

Hem Tıkıroğlu hem de ANAP İl Teşkilatı 1984 yerel yönetim seçimlerine hazırlanırken kentsel kamusal hizmetlerin siyasallaşmasını öne çıkaracak söylemlerden kaçınmış; bunun da ötesinde kentsel kamusal hizmetlere propaganda sürecinde büyük oranda değinilmemiştir. Sadece Tıkıroğlu’nun gazetelere verdiği seçim beyannamesinde sekiz cümlede ‘şehircilik’ sorunları tanımlanmış ve imar sorunu dışında kentin sorunları büyük ölçüde genel geçer ifadelerle yer bulmuştur (ANAP Seçim Beyannamesi, 1984).

1984 yerel yönetim seçimlerinde ANAP’ın Denizli’de en ciddi rakibi DYP’nin adayı Yüksel Kaşıkçı’dır. 1963 yılından söz konusu döneme kadar çeşitli kademelerde siyasetle uğraşan Kaşıkçı, 1984 seçimlerinde partililerin isteğiyle aday olmuş ve dönemin ANAP rüzgârına karşı Denizli’de önemli bir başarı yakalamıştır. Kaşıkçı, halka yakın kişiliğiyle vatandaştan ciddi oranda karşılık bulsa da Tıkıroğlu’na benzer biçimde yerel siyasal alanda ön plana çıkaracak bir siyasal söylemde bulunmamıştır.

⁶⁴ Buna benzer söylemler seçim gününden önce ANAP’ın ulusal gazetelere verdiği tam metin ilanlarda da göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı tartışma ilgili başlıkta yapılmıştır (Turan, 2008: 201).

Özellikle merkezden yeterli desteğin alınmaması ve yerel düzeyde seçim propagandası için yeterli kaynakların yaratılmaması da bu durumda etkili olmuş ve seçim propagandası süreci DYP açısından da kısa sürede yakalanan başarıya rağmen sönük geçmiştir. (Kaşıkçı, 2018).

Kentsel kamusal hizmetlerinin siyasallaşmaması ve yerel siyasetin sorunlarını/problemlerini ortaya çıkaracak söylemlerin seçim propagandası sürecince yer bulmayışı, 1984 yerel yönetim seçimlerini de etkilemiş ve seçim çok düşük katılım oranıyla gerçekleşmiştir. ANAP söz konusu seçimlerde %38 oy almış ve Ziya Tıkıroğlu belediye başkanı seçilmiştir. ANAP'tan sonra en çok oyu alan ikinci parti DYP %32'lik oy oranına ulaşmıştır. Böylelikle Denizli'de merkez sağ oyları ciddi oranda bölünmesine rağmen seçimi ANAP kazanmıştır (Tıkıroğlu, 2005: 20). Fakat burada daha da ilginç olan nokta, DYP'nin Denizli'de ülke genelinde aldığı oyun neredeyse üç katını alması olmuştur. Kaşıkçı'nın da (2018) belirttiği şekliyle DYP'nin en fazla oyu aldığı illerin başında Denizli gelmektedir. Bu durum Denizli'de Darbe sonrasında genel eğilimin merkez sağ partiler lehine ne denli güçlü olduğunu gösterirken, diğer yandan da Adalet Partisi geleneğinin Denizli'deki potansiyeli hakkında da önemli ipucu vermektedir.

1984'teki yerel yönetim seçimleri sonuçlarının 1983 yılındaki milletvekili genel seçim sonuçlarıyla kıyaslanması iki önemli çıkarımın yapılmasına neden olmaktadır. Öncelikle siyasal partiler arasında oy geçişkenliği 1984 yerel yönetim seçimlerinde de kendini göstermiştir. Denizli'de 1983'te %31.4 oy alan Halkçı Parti (HP), 1984 seçimlerinde sadece %8 oy alabilmiş ve aynı siyasal çizgide bulunan Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) oyları da hesaba katıldığında, Denizli'de sol tandanslı partilerin oy oranı %28'de kalmıştır. Bu noktada öne çıkan parti DYP olmuş ve merkez sağ oyları 1984 seçimlerinde yeniden toparlamıştır. Denizli bu noktada, kentin siyasal eğiliminin de tarihsel süreçte temel belirleyicisi olarak, yine ülkenin siyasal konjontörüne uygun bir tercihte bulunmuştur (Çeğin, 2018). Diğer yandan 1983 yılından sonra ANAP'ın bir yıllık icraat döneminin Denizli'nin seçmen profilinin beklentilerini karşılayacak boyuta ulaşması ve özellikle 1984 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte Özal'ın Türkiye özelinde yükselişinin Denizli'de de önemli bir karşılık bulduğu söylenebilir (Uysal, 2017: 152). Uzunca bir aradan sonra iktidar partisiyle aynı partiden olan belediye yönetiminin Ankara'nın kaynaklarına ulaşmada daha etkili olacağı düşüncesi de ANAP'ın Denizli başarısında önemli bir boyut taşımaktadır.

Kaşıkçı (2018) ANAP'ın Denizli'deki başarısını dönemin ulusal siyasal atmosferiyle ilişkilendirmiş ve ANAP'ın gecekondulu kent sakinlerine yönelik söylemlerinin ve vaatlerinin bu başarıda önemli yer tuttuğunu belirtmiştir. Söz konusu çıkarım ulusal siyasetin o dönemde de Denizli açısından önemini vurgulamaktadır:

“...Bütün o devlet karayollarının karşı tarafı (bugünkü Karşıyaka ve Aktepe mahallelerinin olduğu bölgeyi kastediyor) Deliklitaş bilmem ne kısımları... Hepsi gecekondular. Hiçbir imar planı yok. Oralara tapu tasarruf belgesi verildi. Dolayısıyla onlar tapu kazanmış gibi oldular. Onlar devletin yeriydi veya senin yerindi. Ama sonra o arsalar yıkılamayacak bir pozisyona girince reylerin hepsi ANAP'a kaydı.”

Tıkıroğlu döneminin ilk icraatı Denizli'nin imar planlarını hazırlamak olmuş; imar planı yapma yetkisinin belediyelere devredilmesinin akabinde Tıkıroğlu döneminde imar planının kapsadığı alan 70 bin dönüme çıkmıştır (Uysal, 2017: 152). Özellikle belediye başkanı seçildiği ilk dönemde büyük ölçüde kentin imar sorunlarıyla ilgilenen Tıkıroğlu, ilk yılın imar meselesiyle geçmesinden dolayı belediyenin hizmet üret(e)mediği şeklinde yorumlarla karşılaştığını belirtmiştir (Tıkıroğlu, 2005: 28).

Tıkıroğlu'nun odaklandığı bir başka mesele de altyapı ve kanalizasyon sorunudur. Özellikle kentleşme düzeyinin sanayileşme hızına yetişemediği ve kentin yarattığı istihdam potansiyeliyle çevre ilçelerden ve illerden göçler alması kentsel kamusal hizmet sunumu yanında altyapı yatırımlarının iyileştirilmesini de zaruri kılmıştır. Bu noktada 'kanalizasyon' meselesi için gerekli finansmanı sağlamak adına çalışmalar yürüten Tıkıroğlu, bu sorunu çözmesi için Turgut Özal ile irtibat kurmuş ve Özal da sorunun çözüleceğinin garantisini vermiştir (Tıkıroğlu, 2005: 30). 1985 yılında gerekli izinlerin alınmasıyla kanalizasyon işi için ihaleye çıkmış ve temel atma törenine başta Turgut Özal olmak üzere birçok bakan ve projeyi gerçekleştirecek İller Bankası'nın Müdürü de katılmıştır. Fakat yüklenici firmanın kanalizasyon altyapı projesiyle ilgili yaşadığı sorunlar neticesinde projenin başlaması zaman almış ve 1985 yılında başlanan proje, 1989 yılında ancak tamamlanabilmiştir (Tıkıroğlu, 2005: 34).

Tıkıroğlu döneminin odaklandığı bir başka kentsel kamusal hizmet alanı da barınma meselesiyle ilişkilidir. 1976 Depremi'nden sonra Denizli'de konut ve barınmanın önemli bir sorun haline gelmesiyle Hasan Gönüllü, bu ihtiyacı karşılamak adına ciddi adımlar atmış ve kentin barınma meselesine ilişkin çabalarını 1980 Darbesi'ne kadar geçen sürede önemli ölçüde sürdürmüştür. Fakat altyapı yatırımlarının eksikliği, düzensiz kentleşme ve imar planlarına uygun yapıların inşa edilmemesi sonucunda Tıkıroğlu dönemine 'konut' sorunu bağlamında önemli bir yük kalmıştır.

Gönüllü döneminde yapılan 1200 Evler'in yol, su, elektrik ve altyapı problemleriyle ilgilenen Tıkıroğlu, mevcut sorunları büyük oranda çözmüştür (Tıkıroğlu, 2005: 243 – 245).

Tıkıroğlu'nun konut sorunu hakkındaki en önemli çabalarından biri de Yenişehir bölgesinin toplu konut alanı ilan edilmesi⁶⁵ olmuştur (Uysal, 2017: 156). Sonraki yıllarda Denizli'nin önemli yerleşim alanlarından biri olacak Yenişehir'in 'kooperatifler' yoluyla ve belediyenin önderliğinde bir toplu konut alanı olmasını isteyen Tıkıroğlu, Ankara, İzmir gibi kentlerdeki örneklerden yola çıkılarak, 'Yenişehir Toplu Konut Üretimi Kooperatifler Birliği' kurulmuştur (Tıkıroğlu, 2005: 250). Birlik büyük ölçüde yönlendirici ve teknik – idari konuları düzenleyici bir rol üstlenmiş; fakat projeyi yürüten Birlik üyesi kooperatiflerle inşaat yapım süreçlerinde yaşanan aksaklıklardan çıkan sorunlardan dolayı Birliğin yönetim kurulunun belirlenmesi adına kongre yapılması kararlaştırılmıştır (Tıkıroğlu, 2005: 253 – 254).

Tıkıroğlu, görev yaptığı 5 yıllık dönemde literatürde ANAP belediyeciliği ya da neoliberal belediyecilik (Doğan, 2010) olarak adlandırılan yerel siyaset biçiminin 'olağan' bir uygulayıcısı olmamış ve böylelikle kentlerin piyasalaşmaya başladığı bir dönemde kentlin güçlenen sermayesini 'kentsel rantlar' etrafında topla(ya)mayarak ANAP belediyeciliğinin klasik örneklerinden farklılık göstermiştir. Zira toplu konut projesi uygulamasında görüldüğü gibi birlik kooperatifi üstünden konut sorununu çözmeye ve bu durumu Birlik üyelerinin görüşlerine başvurarak demokratik kanallarla yürütmeye çalışmış ve diğer ANAP'lı belediyeleri örneklerinde görüldüğü gibi (Tekeli, 2009: 279) belediye meclisleri kanallarıyla yerleşim alanlarını kentsel rantlara açmamıştır. Bir başka ifadeyle, ANAP'ın Denizli'de güçlendiği dönemde yukarıda da ifade edildiği şekliyle aktif siyasete mesafeli duran Denizli iş dünyası, Tıkıroğlu'yla birlikte hareket etmemiştir. Diğer yandan belediye gelirlerinin yükseldiği bir dönemde merkezden kaynak aktarımı konusunda da sıkıntılar yaşayan Tıkıroğlu, ANAP iktidarında merkezi devletin 'kaynaklarını' Denizli'ye beklendiği ölçüde aktaramamıştır. Yine diğer ANAP'lı belediye yönetimlerinin başvurduğu kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi hususunda da aksi yönde hareket eden Tıkıroğlu, belediye hizmetlerini büyük ölçüde belediyenin kendi öz gelirleriyle sürdürmeyi amaçlamıştır. Anılarında da belirttiği üzere (Tıkıroğlu, 2005: 42) kente tiyatro, sinema, konser ve

⁶⁵ Tıkıroğlu'nun Yenişehir'e cezaevi yapılması konusundaki düşüncesi engelleme süreci için bkz (Tıkıroğlu, 2005).

sanat etkinliği gelmesi hususunda büyük bir çaba harcamış fakat yukarıda değinilen neoliberal belediyeçilik araçlarını kentin sermayeleşmesine yönelik bir araç olarak kullanmamasıyla, bir sonraki yerel yönetim seçimlerinde Partisi tarafından yeniden aday gösterilmemiştir.

Diğer yandan ANAP'ın yerel stratejilerinin Denizli özelinde uygulanmaması, Tıkıroğlu'nun yerel düzeyde 'koalisyonlar' kurmasını engelleyici bir nitelik de taşımaktadır. Zira Tıkıroğlu, yerel siyasal alanda 'birliktelikler' kurma konusunda sorunlar yaşamış ve bu durumu anılarında ve mülakatlarında birçok defa dile getirmiştir:

“... Benim aslında geldiğimiz noktada muhalifim karşı partiler değil kendi partim. Benim en çok muhalifim kendi partim. Milletvekillerim karşımda, yönetim karşımda, sona gelindiğinde özellikle... Niye böyle bir duruma düştük? Şimdi siyaseten bizim tasvip etmediğimiz taraflı tutumlar olmasın, biz hizmet yapalım, hizmetle halka yaranalım. Yani kendi partimize, **kendi yakınımız gibi görünen partilileri koruyarak kollayarak değil**, herkese eşit davranma suretiyle...” (Tıkıroğlu, 2018)

“... Denizli Organize'nin emekleme dönemi idi. Müteşebbisler, fabrika kurmak zorunda kalanlar kredi almak zorunda. Onun için de tapu lazım. Biz istedik ki organize sanayiye mücavir alanı içine alalım. Tapu tahsis belgeleri verelim, o zaman yeni çıktı bu kanun, o tapu tahsis belgeleriyle sanayi kuruluşları kredilendirme imkânlarına kavuşsun. Kıyametler koptu organize sanayiciler tarafından... İnanır mısınız, alınmış meclis kararını vilayetten kendim getirdim, buyrun kendiniz yapın dedim” (Tıkıroğlu, 2018).

“... Daha birkaç aylıkken bana Merkez Belediye olarak bir şirket kurup, bu şirkete çevre belediyeleri de ortak ederek bir iş makine parkı oluşturmam, böylece belediyelerin iş makinası ihtiyacının tek elden ve merkezden sağlanması teklifi yapılmıştı. Böyle bir girişim, bizlerden önce Hasan Gönüllü döneminde denenmiş ve çok sıkıntılar yaşandığını yakından bildiğim için yanlışlıklarını söylemeye kalkmışım. Bir de şu husus var ki, Anavatan Partisi düşünce tarzına göre merkezîyetçi ve devletçi bir sistem gibi olan böyle bir uygulamanın uygun olmayacağını söyleyince “Sen Bilirsin” deyip geçtiler. Bozuldukları belli oluyordu ama kesin bir şey söylememişlerdi. Böyle başlayan uyumsuzluklar sürdü gitti ve hiçbir konuda anlaşarak bir iş yapmadık. Bana kuryeler aracılığı ile ultimatolar bile gönderilmişti. ...Kadro oluşturabilmek için yaptığım çalışmalarda hiçbir destek almadığım gibi ya olmayacak tekliflerle karşı karşıya kaldım veya eleştiriden başka karşılık bulamadım.” (Tıkıroğlu, 2005: 97 – 98).

“ Bu ilk kongremizden bir yıl sonra, çığ gibi büyüyüp gelişen ve üye sayısı oldukça çoğalan Birliğimiz (Yenişehir Toplu Konut Üretimi Kooperatifler Birliği'ni kastediyor) bir önceki resmi kongresini bir masanın etrafında gerçekleştirmişken, ikinci kongresini yapmak üzere toplandığında Çatalçeşme Tiyatrosuna sığmıyordu. Gurur verici bu tablo bizleri mutlu ederken, yeni bir olumsuz davranışla karşı karşıya kalıverdik. Kendi Partimin İl Başkanı'nın girişimi olduğu bildirilen başvuru ile kongrenin geçersiz sayılması için girişimlerde bulunuyorlardı. Hatta sonrasında, kongrenin iptal edilmesi için partililerim bizleri mahkemeye vermişler. Sonradan öğrendiğime göre bu karşı çıkışın sebebi Yönetime partiden birilerini almayışımızmış” (Tıkıroğlu, 2005: 255).

Tıkıroğlu hem merkezi yönetimin hem de yerel siyasal alanın aktörlerini yerel koalisyonlar kurma konusunda yönlendirememiştir. Öncelikle Tıkıroğlu, merkezi

hükümetin kaynaklarının Denizli'ye aktarılması sürecinde sorunlar yaşamış; bunun yanında onayı alınan altyapı ve üstyapı projelerinin gerçekleşmesi hususunda da engellerle karşılaşmıştır. Tıkıroğlu, karşılaştığı sorunları büyük ölçüde Özal ya da bakanlık yetkilileriyle çözmeye çalışmıştır. Diğer yandan Tıkıroğlu, Denizli milletvekilleriyle de birlikte hareket etme hususunda aksaklıklar yaşamış ve bu durum Ankara'nın onayını gerektiren projelerin uygulanması konusunda gecikmelere sebep olmuştur. Ayrıca ANAP'ın belediye meclisinde çoğunluğu sağlayamaması da mecliste güçlü bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuş; buna ek olarak Tıkıroğlu'nun ANAP İl Yönetimi'yle de ciddi bir muhalefetle karşılaşması Tıkıroğlu'nun yerel siyasal alandaki gücünü zayıflatmıştır.

Tüm bu söylemlerin ışığında, çalışmanın kuramsal kısmında da ifade edildiği şekliyle klasik anlamıyla kullanılan yerel siyaset (Mayer, 1994) Tıkıroğlu dönemi için geçerliliğini korumuş ve yerel siyaset büyük ölçüde belediye hizmetlerinin sıradan bir dışlisi olarak konumlanmıştır. Bir başka ifadeyle, Türkiye ölçeğinde yaşandığı şekliyle geleneksel olarak ifade edilen belediyeçilik hizmetleri, Tıkıroğlu döneminde geri plana - yerel düzeyde koalisyon kurma sürecinde yaşanan aksaklıklar neticesinde- itilmemiş; tersine kentsel düzeyde yaşanan çelişkiler neticesinde belediye hizmetlerinde yaşanan sorunlar, yerel siyaset açısından daha önemli bir boyuta ulaşmıştır. Böylelikle yerel siyaset dinamiği o dönemde Türkiye ölçeğinde piyasalaşmaya başlayan kentler düzeyinde ilerlerken, Denizli hem toplumcu belediyeçilik deneyiminden kopmuş fakat buna rağmen geleneksel yerel siyaset deneyimini de devam ettirmiştir. Bu duruma ek olarak ANAP iktidarının kente kaynak aktarımı noktasında etkin içimde kullanılmaması ve merkez sağın oylarının ANAP ve DYP olarak ikiye bölünmesi 1989 yerel yönetim seçimlerinde SHP'nin lehine sonuçlanmış ve SHP'nin adayı Ali Marım 10 yıl boyunca Denizli Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür.

4.4. Yeniden Sosyal Demokrat Belediyeçilik Çabası: 1989 – 1999 Ali Marım Dönemi

1989 yerel yönetim seçimleriyle birlikte Denizli Belediyesi'nde on yıl sürecek olan Ali Marım Dönemi başlamıştır. Söz konusu seçim, merkez sağ partiler arası oy bölünmesini SHP lehine sonuçlandırırken; diğer yandan emekçi sınıfların yoğun biçimde yaşadığı şehirde SHP'nin ve Marım'ın halk nezdinde karşılık görmesine de olanak sağlamıştır. Marım'ın Gönüllü Dönemi'nde Fen İşleri Müdürü olarak görev yaptığı zamanlarda yürüttüğü 18. Maddenin uygulanması sürecinde halkla olan

uzlaşmacı tavrı, 1989 yerel yönetim seçimlerindeki başarısında da önemli rol oynamıştır (Uysal, 2017: 160). Marım'ın görev yaptığı yıllar Denizli sanayisinin büyüme, olgunlaşma ve kriz evrelerini bir arada yaşadığı, üretim potansiyelinin gelişimiyle göçlerin arttığı ve buna bağlı olarak kentsel sorunların daha da görünür olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Özellikle ekonomik üretimin durgunluk evresine girdiği zamanlarda kentsel sorunların çözümü kent için daha elzem bir noktaya gelmiş ve yerel siyasal alan ekonomik ve siyasal gelişmelerle daha gerilimli ve çekişmeli bir hal almıştır.

Tablo 2. Denizli Merkez 1989 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonuçları

DENİZLİ	ANAP	DSP	DYP	IDP	MÇP	RP	SHP	Toplam
Belediye Başkanlığı	% 20.7	% 2.5	% 35.4	% 0.4	% 0.8	% 2.2	% 38	% 100
Belediye Meclisi Üyeliği	4	0	11	0	0	0	16	31

Kaynak: TÜİK ve Denizli Belediye Başkanlığı Faaliyet Raporu (1990-1991) verileri

1989 yerel yönetim seçimleri sonuçları Denizli'nin o dönemde halen merkez sağ açısından önemli bir kale olduğunu da –merkez sağ partiler arasındaki parçalanmışlığa rağmen- kanıtlamaktadır. Diğer yandan yine önceki yıllarda olduğu gibi Denizli, Türkiye'deki genel sonuçlara benzer oy eğilimleri göstermiş ve 1989 yerel yönetim seçimleri'nin öne çıkan partisi SHP'yi zafere taşımıştır. Bahsi geçen seçim sonucunun bir başka önemli özelliği de Denizli'nin ana akım merkez sağ ve sol partiler dışında bir partiyi destekleme hususundaki çekincesiyle ilişkilidir. Ülke genelinde % 8'in üstüne çıkan RP, Denizli'de sadece % 2.2 oy alabilmiş; böylelikler sağ ve sol partiler arasındaki oy geçişleri sadece ana akım partiler içinde sınırlı kalmıştır. 31 belediye meclis üyesinin 16'sı SHP, 11 tanesi DYP ve 4 tanesi ANAP'tandır.

Marım, sosyal demokrat belediyeçilik vaatleriyle ön plana çıkan ve bu prensipleri Denizli için uygulama gayretinde olan bir başkan görünümü çizmektedir. Özellikle 1980 Darbesi sonrasındaki ilk yerel yönetim seçimlerinde 'yerel siyasal alandaki' durağan propaganda süreçlerinin aksine Marım, yerel siyasetin ön plana çıkan

özellikleri üstüne yoğunlaşmış ve yerel siyaseti ulusal siyasetten ayıran bir anlayışla seçim yarışına girmiştir (Marım, 2018):

“Öncelikle yerel siyaset ile ulusal siyaseti birbirinden ayırmak gerekiyor. Yerel siyaset bire bir ilişki... Başkanın Denizli’ye, topluma, insana verebileceği hizmetler... Halkın başkana ulaşabilme düşüncesi... Sorunları halka anlatabilme, sorunlara çözüm bulabilme düşüncesinin odaklandığı bir yer. Ben kendi projelerimi insanlara bire bir anlattım. Esas belediye başkanlığı düşünmeden önce 1973 – 1980 yılları arasında Fen İşleri Müdürlüğü yaparken insana yapılan hizmetin mutluluğunun geri dönüşünü gördüm. Ve her türlü hizmeti yaparken birlikte, beraber yapıyorsun. Yapılan hizmet sonrasında da insanlar o hizmeti kullanıyorlar. Kullandıkça da o vefa duygusu devam ediyor. Bu insana müthiş bir haz veriyor. Bu zevkle ben 1980’li yıllarda belediye başkanlığımı düşünmüştüm. Sonra insanlara daha rahat ulaşabilme adına 1988 yılında SHP’den il başkanlığına adaylığımı koydum. Partililere dedim ki ben milletvekili olmayacağım. Benim hedefim belediye başkanı olmak.”

Marım’ın seçim propagandasının odağında kalan tartışmaların çoğu 1989 yılında seçime giren SHP’li belediye başkan adaylarının vaatleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Özellikle 1990’lı yılların temel sorunlarından biri olan kentleşme düzeyi ile sanayileşme düzeyi arasındaki rabitanın kopukluğu, Marım döneminin ciddi sorunlarından biri olmuş; göçler yüzünden kentin planlanandan daha hızlı büyümesi, kentsel sorunların yerel siyaset içindeki payını bir hayli arttırmıştır. Kent yoksulları meselesine Tıkıroğlu döneminden farklı biçimde yaklaşan Marım’ın (2018) kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda yaşanan aksaklıkları adaylık sürecinde kent yoksullarına nasıl izah ettiği hususundaki açıklamaları çalışma açısından önem taşımaktadır:

“... Benim odağında insan var. Hizmette insan var. İletişimde insan var. Kültür ve sanatta insan var. İnsan odaklı politikayı ön plana aldım. İnsana değer verdiğin zaman, insan odaklı politikayı ön plana çıkardığın takdirde insanın barınmasından kültür sanat aktivitelerine, uzun vadede insanca yaşam koşullarının oluşturabilecek değerleri bulman gerekiyor. Bu anlamda çalışmalar gerçekleştirdik. O zaman için ANAP iktidardı. Hızlı bir dönemdi. Ben kendi projelerimle ve vaatlerimle seçimi kazandım.

... Ben köy kökenli ve fakir bir aileden geldim. Ben kendimi izah ederken, kendimi varoş semtlerde anlatırken, oradaki insanlar kendileriyle özdeşleştiğimi hissettiler. Ve kendilerine şunu söyledim. Biz de bu toplumda sizin gibi insanca yaşamak istiyoruz. Yasanın vermiş olduğu yetkilerle bu kesimi kaydırmak istiyorduk. Yani kent merkezinde yeterli çocuk parkı yoktu. Kent merkezinde o sıra var olan çocuk parkları kenar mahallelerde hiç yoktu. Altyapı kenar semtlerde yoktu. İnsanları rahatsız eden çevre sorunları kenar mahallelerde sıkıntılıydı. Vatandaşların bu noktada beklentileri vardı belediyeden. Bunları ben bire bir anlattım. Ve o zamanlar bir de vatandaşın su sorunu vardı. Bütün bunları bire bir konuşarak, iletişim kurarak bu sorunları çözebileceğimizi izah ettim. Onlara yukarıdan bakmadım. Çünkü zaten onların yaşadığı sorunları bizzat ben yaşadım.”

Marım’ın kent yoksullarına yönelik söylemlerinin önemli bir kısmı belediye hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar üzerine kurulmuştur. Bu noktada Marım’ın kent

yoksullarıyla kuvvetli bir iletişim kurmasında Denizli'nin çevre ilçelerden aldığı göçler büyük önem taşımaktadır. Marım (2018) bu noktayı kültürel yakınlık olarak tanımlamakta ve aynı coğrafyada yaşamının iletişim kurmadaki kolaylıklarına değinmektedir:

“... Denizli'nin yapısında diğer kentlere nazaran bir farklılık bulunmaktadır. Evet, Denizli göç alıyordu. Bu göç ilçelerinden geliyordu. İlçelerinden geldiği zaman burada iletişimi çok daha rahat kurabiliyorsunuz. Yani hemşehrilik duygusuyla... İl başkanı olduğum dönemde Denizli'nin bütün ilçelerini gezerken onlara daha farklı bir yaşam biçimi sunabileceğimi anlattım.”

Marım'ın ilk dönemi Denizli sermayesinin yeni sermaye birikimi sürecinde büyüme evresine denk gelmektedir. Fabrika tarzında üretimin yapılmaya başlandığı ve ihracata dayalı sermaye birikiminin kent ölçeğinde önemli ölçüde hissedildiği bu dönemde, kentte iki önemli toplumsal grup ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki doğal olarak sanayicilerken, diğeri de kentin göçlerle daha da ciddi boyuta ulaşan emekçi sınıflarıdır. Bu noktada Marım, Türkiye ölçeğinde yeni sağın yerelleşme stratejilerine karşı koyamayan belediye başkanlarından (Doğan, 2005, 2010; Güler, 2004, 2009) farklı bir pozisyonda bulunmaktadır. Özellikle ANAP'ın başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere kentsel kamusal alanlarda yaşanan piyasalaşma sürecinin Denizli'de gerçekleşmemesi ve önceki dönemde Denizli'nin büyüyen sermayesinin kentsel rantlar etrafında toplanmaması, emeğin yeniden üretim süreçlerinin piyasa mekanizmasının araçlarına mahkûm edilmesini engellemiştir. Böylece Marım'ın kentsel kamusal hizmetlerin sunumunda vaad ettiği 'sosyal demokrat' belediyecilik anlayışı, sermayenin büyümesi ile çelişkili ve gerilimli bir yapı içermemektedir. Hatta Marım için emeğin yeniden üretim koşullarında güçlü bir ekonomi ve sermaye sınıfı büyük önem taşımaktadır (Marım, 2018). Bir başka ifadeyle, Marım'ın belediyecilik anlayışının karşısında sermayenin bir 'engel' olarak konumlanmaması, sermaye ve emekçi sınıflar arasında bir gerilimin söylemsel olarak da oluşmasını engellemiş ve Marım'ın sosyal demokrat belediyecilik vaatleri kentsel kamusal hizmetlerin sunumuyla sınırlı kalmıştır. Böylelikle Marım, Gönüllü döneminden farklı olarak söylemini kentsel düzeyde emekçi sınıflar ve sermaye ile bir karşıtlık üstünden kurmamıştır. Marım sermaye sahipleri ile de arasına mesafe koymamış, hatta onları kentin gelişmesinde en önemli failer olarak tanımlamış ve sanayicinin taleplerini ekseriyetle olumlu karşıladığını da ifade etmiştir (Uysal, 2017: 161). Denizli sanayisinin gelişimine olumlu bakan Marım'ın (2018) o dönemi değerlendiren ifadeleri ve sanayicilerle olan pozitif ilişkileri çalışma açısından önem taşımaktadır:

“... Sanayici ile kardeş gibiydik. Sanayide iki önemli nokta vardır. Bir işveren, öbürü de işçi. Etle tırnaktır. Sosyal demokrasinin burada en büyük katkısı işçiyi eğiterek işverenle iletişim kurmak ve verimliliği arttırmaktır. Ve sosyal demokraside üretim ön plana getirilir. Tarımda üretim, sanayide üretim... Bu üretimde paylaşım çok önemlidir. Bir kentte istihdam yaratıyorsak, ekonomiye katkı varsa benim için ön plandadır. Ben sanayicilere dedim ki, belediye olarak size hiçbir sıkıntı getirmeyeceğim. Örneğin sanayi alanlarında bizim çok hızlı bir gelişmemiz vardı. ANAP döneminin Özal döneminin dışarıya açılımı vardı. Tekstil sanayi atölyeden çıktı hızlı biçimde fabrikalaşmaya başladı. Yurtdışında bulunan müşteri potansiyelini kaybetmemek için bir an önce işletmeye geçip üretim yapmak zorundaydık. Ama bu prosedürü sen belediye olarak zorlarsan ona zarar vermiş olursun. Biz onu yapmadık. Hepsinin yanında olduk. Sen burada bir yatırım yapmak istiyorsan benim tarafımdan hiçbir zorluk çıkmayacaktır. İstedğin şekilde yap, hatta prosedürü sonradan da tamamlayabilirsin. Önce sen her türlü imkânını kullan diye onlarla iç içe konuştuk. Hiçbir zaman ayrı olmadık. Yani hiçbir sanayiciye gidip sen burada yanlış yapıyorsun demedim veyahutta senin bu konudaki sıkıntını nasıl çözebiliriz düşüncesini hep içimde taşıdım. Sanayicinin fabrika yapma noktasında sıkıntılı olduğu süreçleri çözmek için imar planlarını çoğalttık, genişlettik. Ve o alanları açtık, genişlettik. O alanları hızlı bir biçimde açarken de bunlara hep katkıda bulunduk. Yani hiçbir zaman sanayicinin önüne set gelen, onu engelleyen bir belediye olmadık. Ve her biri yüzyüze ya da telefonla sorunlarını ifade ettiler. Çoğunluğu ben onların yanına gider ve sorunlarını dinleyip çözerdim. O konuda benim için başka bir önemli şey de şuydu. Bir kentte istihdamı yaratan sermaye sahibinin yanında olman lazım. Çünkü çalışacak olan işçi buradan çıkacak. Denizli’den gelecek. Bana iş için kimsenin gelmemesi lazım. Bu durum kentte istihdamı yarattı, ekonomiyi düzeltti, üretim arttı. Ve işçi de biliyordu belediye bizim yanımızda. Her zaman onlara söylüyorduk. Siz çalışın, üretin. Biz belediye olarak arkanızdayız. Ben sizlere yuva yapacağım. Hiç evi, arsası olmayan insanlara arsa vereceğim. Onlara modern konutlar tahsis edeceğim.”

Marım -yukarıda da ifade ettiği gibi- emeğin yeniden üretimi hususunda önemli bir aşama olan barınma sorununun aşmak adına konut sorununa da ciddi şekilde eğilmiştir. Umut 1, Umut 2, MESKA, BELKON toplu konut projelerini gerçekleştiren Marım’ın asıl hedefi kent yoksullarının barınma meselesini gecekondulaşmayı önleyerek çözmek olmuştur. Marım’ın, dönemin ANAP’lı ve yeni sağ projeci belediyeciliğine direnç gösteremeyen SHP’li belediyelerinden farkı, konut sorununu belediyenin kenti imkânlarıyla gerçekleştirmesi ve toplu konutçuluğu emeğin yeniden üretimini kolaylaştırıcı bir hizmet olarak değerlendirmesi olmuştur (Uysal, 2017: 162). Hatta Marım, gecekonduluların MESKA projesinin geri ödemesi konusunda Emlak Bankası ile yaşadığı sorun için dönemin yerel gazetesine verdiği mülakatta dar gelirli vatandaşın yüksek meblağları ödemeyeceğini de belirtmiş ve söz konusu yüksek geri ödeme oranlarının kendi belediyeciliğinin katılımcılık prensibiyle örtüşmediğini ifade etmiştir (Hizmet Gazetesi, 1989). Böylelikle emekçi sınıflar lehine belediyenin kendi kaynaklarını seferber ederek bir toplu konutçuluk hizmeti gerçekleştirmeyi amaçlayan Marım (2018), kendi döneminin konut ve barınma meselesine üstüne yaklaşımını şu sözlerle değerlendirmektedir:

“... 10 yıl içinde 10.000 konutu teslim ettim. Hedefim 40 – 50.000 konuttu, onların da yerini aldım. İnşaat mühendisi olduğum için üretim sürecinde de çalıştım ve 1976 Depremi’nde Denizli Belediyesi Fen İşleri Müdürü’ydim. Kent çok riskliydi. Bunu raporlarımda da belirttim.

Onun için kenti de kaydırmam gerekiyordu. Yenişehir'e doğru kenti yeniden planladık ve oraları imara açtık. İnsanları oraya yönlendirdik. Çünkü oranın zemini sağlam, havası iyi. Ulaşım konusunda da çok rahat olabilecek bir planlama getirmek istedik.”

1990'lı yılların başında üretimin yarattığı istihdam ve artan göçlerle Denizli kenti nüfus açısından tahmin edilenden fazla büyümüş fakat belediyenin kısıtlı kaynaklarıyla kentsel kamusal hizmet sunumunda sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların bir kısmı önceki dönemden devretmiş fakat düzensiz kentleşme Marım döneminde de yeni sorunlara sebep olmuştur. Yerel gazeteye verdiği bir röportajda Marım, belediyenin yeterli altyapıya sahip olmadığı için su hizmetlerinde sorunlar yaşadığını belirtmiştir (Marım, 1989). 1990 yılının eğitim öğretim döneminde yine birçok okulda suların akmaması da büyük bir tepkiye sebep olmuştur (Hizmet Gazetesi, 1990). Sümer, Dokuzkavaklar, Deliktaş ve Aktepe'de açık derelerin yarattığı sorunlar da kent sakinleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Hizmet Gazetesi, 1990). Hava ve çevre kirlilikleri de yerel gazetelerde tartışılmış ve çöp toplama hizmetlerinden derelerin maruz kaldığı yağmalamaya kadar birçok mesele vatandaş nezdinde tepki oluşturmuştur (Turan, 1989). Marım, kent içi ulaşım konusunda da sıkıntılar yaşamış ve 3 Ekim 1990 tarihli Hizmet Gazetesi bu durumu “Belediyede Hizmetler Durma Noktasına Geldi” şeklinde başlığa taşıyarak Marım'ın şu ifadelerine yer vermiştir:

“...Belediyemizin 36 belediye otobüsü, 23 temizlik aracı, 30 fen işleri aracı ve itfaiye hizmetlerine gerekli mazotu sağlayamadığımız için belediye hizmetlerimiz durma noktasına geldi. Belediye olarak hizmetleri aksatmadan yürütmek amacıyla bayilerden mazot bulmak için çeşitli girişimlerde bulunduk. Bu sıkıntı ile 4-5 otobüsümüzü seferden çekmek zorunda kaldık.”

Marım'ın belediyecilik konusunda yaşadığı sorunlar, kentsel hizmetleri yerel siyasetin odak noktasına oturtmuş ve Özcan (2000: 248) kıt kaynaklarla kentsel kamusal hizmetler sunmaya çalışan Marım'ı “*Denizli'nin bunalmış/yorgun belediye başkanı*” olarak tanımlamıştır. Bu aksaklıklar bir yandan belediyenin kıt kaynaklarıyla ilişkili olsa da belediye meclisinde yaşanan muhalefet de Marım'ı hizmet üretme noktasında etkisiz bırakan en temel etkidir. Söz konusu muhalefet sadece ANAP ve DYP'den gelmemiş; parti içi muhalefet de Marım'ın elini yerel siyasal alanda güçsüzleştirmiştir (Marım, 2018):

“... Ben 10 yıllık görev sürem boyunca belediye meclisimden borçlanma kararı çıkaramadım. İller Bankası olsun, Dünya Bankası onaylı olsun hiçbir borç alamadım. Çünkü hiçbir zaman kendi meclisimde çalışmadım. Çoğunluğum yoktu. Çoğunluğum olduğu zaman yarısı benim karşımdaydı. Dolayısıyla muhalefetle ortaklaşa çalıştım. Koalisyon dönemlerinde senin kendi bütçeni istediğin gibi düzenleme hakkında da yok. Çünkü muhalefet seni dizginliyor. Tamam, sana yardımcı olacağım diyor ama bir yandan da su artışını şu fiyatta

tutacaksın diyor. Muhalefet bunun da politikasını yapıyordu. Vatandaş bak seni ezdirmiyorum, artan zamlara karşı seni koruyorum gibi... Belediye başkanının elini güçlendirecek hizmet akışı önleniyordu. Muhalefet kendi politikasında başarılıydı. Yani ben borçlanma alamıyordum. İkincisi, belediyenin bana verdiği ekonomik yetkiler kısıtlıydı. Üçüncüsü de belediye gelirleri yasası bir türlü çıkmıyordu. Yeterli vergiyi alamıyorduk. Emlak vergisinden topladığım para benim personel parama yetmiyordu. İnsanlar bedavaya su içiyordu. Gökpınar Havzası'ndaki suyu Denizli'ye ben kazandırdım. Dolayısıyla Denizli'nin su sıkıntısı o zaman bitmişti. Çok masrafımız vardı. Dolayısıyla vatandaş bizim zamanımızda bedava su içti diyebilirim.”

11 Eylül 1990 tarihli Hizmet Gazetesi Marım'ın ifadelerini destekleyici bir haberi manşetine “SHP'lilerden de Marım'a Ek Bütçe Darbesi” başlığıyla taşımış ve ödeme yetersizliği için ek bütçe talep eden Marım'a, SHP'lilerin de red oyu verdiğini ifade etmiştir. Zira yine belediye meclisindeki aynı toplantıda ulaşım hizmetleri zammı da reddedilmiştir. Marım bu meseleyi “Belediye'nin İflası” şeklinde yorumlamış ve belediye meclisinin kendisine muhalefet etmeye devam etmesi durumunda kentsel hizmetlerin devam edemeyeceği vurgusunda bulunmuştur (Marım, 1990).

Yukarıda belirtilen tartışmalar doğrultusunda Marım'ın da Tıkıroğlu dönemini andıran biçimde yerel siyasal alanda birliktelikler ve koalisyonlar kurma konusunda sıkıntı çektiği görülmektedir. Özellikle belediyecilik hizmetlerinin yerel siyasetin odağını oluşturduğu yerel siyasal alanda kamusal hizmetler hem meclis hem de yerel siyasetçiler nezdinde siyasallaştırmaya çalışılmış; fakat 1970'lerin dinamiğinden farklı olarak kentsel kamusal hizmetler emeğin yeniden üretimi süreçlerinden soyutlanmıştır (Doğan, 2005). Böylelikle Denizli'nin yerel siyasetindeki temel dönüşüm 1990'larla başlamaktadır. Bir yandan klasik anlamıyla yerel siyaset belediyecilik hizmetleri ile doğru orantılı biçimde yerel siyasal alanda şiddetle tartışılrsa da, belediyenin öz kaynaklarıyla hizmet üretmediği gerçeği Marım tarafından kabul edilmiş ve yerel siyasetin bir yapısal zorunluluk olarak değişmesi gerektiğinin sinyalleri bu dönemde verilmiştir. Bir başka ifadeyle Marım, yeni sağın yerelleşme stratejileri olan belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, uluslararası kredi kuruluşları vasıtasıyla borçlanma gibi konulara zihniyet olarak karşı çıkmamış fakat yerel siyasal alandaki rekabet, gerilim ve mücadeleler Marım'ı bu siyasaları uygulama konusunda engellemiştir. Özellikle kent ekonomisinin üretim kapasitesi anlamında ulaştığı yeni boyut, sadece kentsel kamusal hizmet sunumundaki yetersizlikleri ön plana çıkarmamış; diğer yandan mekânın kendisini dönüştüren ve kentsel mekânı daha da ilgi çekici hale getirecek bazı projeler ve hizmetlerin gerekliliğini de yerel siyasal alanda tartışmaya açmıştır.

Bu hizmetlerin başında Denizli sermayesi için de önem arz eden havaalanı ulaşımı gelmektedir. Hizmet Gazetesi'nin (1991) "Bir Rüya Gerçekleşiyor" başlıklı haberinde askeri amaçla kullanılan Çardak Havaalanı'nın sivil ulaşımına açılacağı belirtilmiş ve dönemin Denizli Valisi Alpaslan Karacan'ın Denizli iş dünyasına müjdeyi verdiğini belirtmiştir. İlk seferini 4 Nisan 1991 tarihinde gerçekleştiren Çardak Havaalanı, Denizli sermayesi için önemli bir hizmet olmuş ve ilerleyen dönemlerde sefer sayısının artırılması hususu iş dünyasının temel sorunlarından biri haline gelmiştir.

Pamukkale Üniversitesi'nin kurulma süreci önceki başlıklarda kısmen tartışılmıştı. Bu tartışma özellikle 1980'lerin sonunda iyice alevlenmiş ve ekonomi, sağlık, istihdam, yatırım vb. konularda kente fayda sağlayacağı düşüncesi Denizli'nin farklı paydaşlarının bir üniversite kurulması fikri doğrultusunda bir araya getirmiştir. 1980 öncesi çabaların dışında bu girişimin ilk meyvesi Tıkıroğlu dönemine denk gelmiş ve 1987 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlı olarak Denizli Tıp Fakültesi kurulmuştur (Uysal, 2017: 112). Fakat kentin önde gelen siyasetçileri, sermayedarları ve bürokratları bu konuyla da yetinmemiş ve kente farklı fakültelerden oluşan kapsamlı bir üniversite kurulması konusunda birçok çaba harcamışlardır. Bu çabanın ilki 1980'li yılların son ayında gerçekleşmiş ve Denizli milletvekilleri 20 Aralık 1989'da Meclis'e sundukları kanun teklifiyle üniversite kurulması için ilk büyük girişimi başlatmışlardır. 22 Aralık 1989 tarihli Hizmet Gazetesi bu durumu "*40 yıldır Hayalini Kurduğumuz Pamukkale Üniversitesi Nihayet Meclis'te*" haberiyle duyurmuştur. Teklifin verilmesinden bir gün sonra ANAP Denizli milletvekili İsmail Şengün YÖK üyeleri ile Denizli İl Genel Meclisi'nde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Şengün, ticaret, sanayi, turizm ve tarım alanında gelişmiş bir il olan Denizli'nin 40 yıldır üniversiteyi talep ettiğini ve bu talebin Meclis'ten geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine ANAP Denizli Milletvekili Aycan Çakıroğulları (1989) Denizli'de hastanedeki yığılmaların ancak eğitimle aşılabileceğini belirtmiş ve bunun içinde kente kurulacak üniversiteyle bu sorunun aşılacağını ifade etmiştir. Dönemin Maliye ve Gümrük Bakanı tarafından 26 Ocak 1990 tarihinde üniversitenin temeli atılmıştır.

Pamukkale Üniversitesi'nin kurulması konusunda merkezi İstanbul'da bulunan Denizliler Birliği ve Eğitim Kültür Vakfı (DENBİR) da sürece dâhil olmuş ve konuyla ilgili önemli bir bildiri yayınlamışlardır. "Pamukkale Üniversitesi ve Denizli'nin Kalkınmasındaki Rolü" başlıklı yazıda çok önemli ifadelere yer verilmiştir (1991):

“...Özel teşebbüs girişimiyle hızla gelişmekte olan Denizli’nin arayı kapatmak ve çağı yakalamak için bilim ve teknoloji konusunda var gücüyle çalışması ve çaba sarfetmesi gerekmektedir. Tekstil ve endüstrinin ihtiyacına cevap verecek bilgi alışverişini sağlayacak, endüstriye ışık tutacak ve özendirilecek imkânlar ve eleman yetiştirmek üniversite plan ve programları ile mümkündür. Bu bakımda endüstri ile yakın ilişki kurulması büyük faydalar sağlayacaktır. Denizli bu hızlı gelişimini ve aradaki açığı kurulmakta olan “Pamukkale Üniversitesi” ile kapatacak ve büyük potansiyeller sağlayacaktır. Türkiyemizin cennet kadar güzel illeri arasında yer alan Denizli’imizi güzel yarınlara hazırlamakta katkı sağlamak için “Pamukkale Üniversitesi”ne sahip çıkmamız ve öncülük etmemiz gerekmektedir. Denizli ve yöresinin kalkınmasında insan unsurunun ve kültürünün gelişmesinde önemli roller üstlenecek olan Pamukkale Üniversitesi’nin gelişme ve yaşayış döneminde ön planda bir üniversite olması gayretlerine katılmamız lazımdır.”

Denizli kenti 1990’ların başında Çardak Havaalanı’nın sivil havacılığa açılması, Pamukkale Üniversitesi’nin kurulması, yeni toplu konut projelerinin hayata geçirilmesi gibi kentsel mekânın dönüşümüne sahne olan birçok projeye ev sahipliği yapmıştır. Bu taleplerin büyük oranda Denizli ekonomisinin büyüme evresinde gerçekleşmesi, ekonomik yeniden yapılanmanın kent üzerindeki dolaylı etkisiyle ilişkilidir. Farklı faillerin çabaları söz konusu projelerin gerçekleşmesi amacıyla yerel siyasal alanda konsensüs yaratmış; özellikle sermaye sahipleri kentin imajını değiştirmesini umdukları projelere dolaylı da olsa destek vermeye başlamışlardır. Kentsel sorunların projelerle çözülmesi girişiminin, 1994 yerel yönetim seçimleri öncesi Denizli kentinin farklı paydaşları tarafından dile getirildiğini söylemek hatalı değildir.

Ali Marım, 1994 yerel yönetim seçimleri arifesinde yeni partisi CHP’den tekrardan belediye başkan adayı gösterilmiştir. Yine Gönüllü dönemine benzer biçimde sosyal demokrat bir belediye başkanı ikinci döneminde tekrardan adaylık şansını elde etmiştir. Finansman sorunlarına karşı altyapı projelerinin çoğunu bitirmesi, 18. Madde uygulamalarını tamamlaması, içme suyu şebekesini yenilemesi ve ulaşım sorununu çözmeye çalışması (Yurtseven, 1994) Marım’ın 1994 yerel yönetim seçimlerinde tekrardan aday gösterilmesi hususunda önemli hizmetler olarak sıralanabilir. Marım da tekrardan aday gösterilmesini (Uysal, 2017: 163) belediye yönetiminde yaşadığı sıkıntılara rağmen bahsi geçen kamusal hizmet sunumundaki iyileşmelerin halk nezdinde etki yaratmasıyla ilişkilendirmektedir.

1990 sonrası Türk siyasal hayatının en önemli özelliklerinden biri merkez sağ ve sol partilerin bölünmesi olmuş (Öniş, 1997: 757) ve bu durum Denizli yerel siyasetini de etkilemiştir. 1994 yerel yönetim seçimleri süresince merkez sağ ve sol partiler arasındaki bölünmüşlük, Denizli açısından sonuçları kestirilemeyen bir seçim olarak nitelendirilmektedir (Yurtseven, 2018). Diğer yandan 1994 yerel yönetim seçimleri

partiler arası rekabet ve gerilimler açısından Denizli’de yerel siyasal alanın en hareketli seçimlerinden biri olmuş ve adaylar yerel medya kuruluşlarını aktif biçimde kullanarak yoğun bir propaganda süreci yürütmüşlerdir (Yurtseven, 1994). Söz konusu seçimin en önemli özelliklerinden biri adayların ürettiği ve geliştirdiği kapsamlı kentsel projeleri olmasıdır. Örneğin RP’nin adayı Ramazan Yenidede yirmiye yakın kentsel proje ürettiğini ve bunları mahalle komiteleri oluşturularak halka anlattığını belirtmiştir (Gürek, 1994). DYP’nin adayı Mehmet Kocabay da kentin sorunlarına çözüm getirecek projelerinin hazır olduğunu ve bu konu için kendi milletvekillerinden söz aldığını belirtmiştir. ANAP’ın adayı Ali Yavuzçehre de 2000’li yılların Denizli kentini inşa etmek için ekibinin yerelde çok kuvvetli biçimde çalıştığını, bütün kentsel sorunların doğru biçimde belirlendiğini ve seçildiği takdirde kentsel sorunların çözümü için gerekli adımların atılacağını iddia etmiştir (Yurtseven, 1994).

1994 yerel yönetim seçimlerinin propaganda sürecinin en önemli sonuçlarından biri de Denizli’nin büyükşehir olma hayalinin Marım⁶⁶ tarafından dile getirilmesidir (Yurtseven, 1994). Bu söylem Denizli yerel siyasal alanındaki diğer faillerin de zaman içerisinde bu söylem etrafında toplanmasını sağlamış ve büyükşehir belediyesi olma girişimleri (Özgür, 2009) Marım’ın ikinci döneminin en önemli tartışmalarından birini oluşturmuştur (Uysal, 2017: 164).

Tablo 3. Denizli 1994 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonuçları

DENİZLİ	ANAP	CHP	DSP	DYP	RP	SHP	Diğer	Toplam
Belediye Başkanlığı ¹	% 17.8	% 28.5	% 7.9	% 18.9	% 16.2	% 6.4	% 4.3	% 100
Belediye Meclisi Üyeliği	6	14	0	7	4	0	0	31

Kaynak: TÜİK (Söz konusu oy oranları Denizli Merkez’i kapsamaktadır).

⁶⁶ Sol partilerdeki bölünmüşlüğe rağmen sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan belediye başkanlarından hiçbiri gecekondular hakkında görüş bildirmemiştir (Yurtseven, 1994).

Marım, 1994 yerel yönetim seçimlerinden zaferle ayrılmış fakat belediye meclisi 1989 yerel yönetim seçim sonuçlarına göre kıyasla daha parçalı bir yapı almıştır. 1989'da Marım'ın SHP'si 16 üyeye mecliste çoğunluğu elde etmişken, bu seçimlerde CHP'nin 14 üye çıkarması, çoğunluğun muhalefete geçmesine neden olmuştur. 1994 yerel yönetim seçimlerinin bir başka önemli sonucu da belediye meclis üyelerinin değişen profilleriyle ilgilidir. 1989 yerel yönetim seçimlerine kıyasla iş adamı – tüccar oranı mecliste daha çok artmış lakin mühendis – mimar kökenli üyeler üstünlüğünü korumuştur.

Tablo 4. 1994 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçların Göre Belediye Meclisindeki Üyelerin Meslek Dağılımları

Meslek	Belediye Meclisindeki Dağılımı
Mühendis – Mimar	11
İş Adamı	7
Tüccar	5
Emekli	4
Doktor	3
Avukat	1
Ev Hanımı	1
Toplam	32

Kaynak: Ataman (2004: 78).

Denizli'de “büyükşehir belediyesi” statüsünü elde etme girişimlerinin henüz bir yerel birliklik söylemi olmadığı dönemde, DYP'li belediye meclis üyesi Halil Özgün'ün tertiplemediği belediye referandumları Denizli kentsel alanını idari yönden parçalamıştır (Uysal, 2017: 164). Büyükşehir olma yolunda ilerleyen bir kent için ilk ciddi muhalefet ve engel olarak nitelendirilebilecek bu girişimler, birçok köyü/mahalleyi belediyeye dönüştürmüştü (Ünal, 2014) ve Denizli tarihinde en çok belediyenin 1990 – 2000 yılları arasında kurulmasına sebep olmuştur (Ciğeroğlu, 2007: 23).

Marım'ın büyükşehir belediyesi olma söylemi 1993 yılında 504 sayılı KHK'yla 7 ilin büyükşehir olmasına dayanmaktadır. İçeriklerinde farklılıklar bulunsa da Denizlili milletvekilleri söz konusu tarihten sonra büyükşehir belediyesi olma yolunda direkt ya da dolaylı etkiyle kanun teklifleri vermişler ve karara bağlanmayan teklifler için de

tekrardan gündeme alma taleplerinde bulunmuşlardır. Bu girişimler zamanla Denizli yerel siyasetinin de temel söylemlerinden birini oluşturmuş ve 2000’li yılların başında farklı partiler, aktörler, paydaşlar ve failer bu söylem etrafında bir araya gelebilme becerisi göstermişlerdir (Özgür, 2009: 324 – 325)⁶⁷.

Büyükşehir belediyesi olma yönündeki ilk ciddi girişim ANAP milletvekili Hasan Korkmazcan’ın 1994 yılının Eylül ayında ilgili KHK’ya Denizli’nin de eklenmesini içeren bir kanun teklifi vermesiyle başlamıştır. Korkmazcan, teklifinin gerekçesinde büyük ölçüde Denizli’nin iktisadi yönden gelişmişliği üstüne vurgu yapmış ve özel sektörün kentin en belirleyici unsuru olduğunu ifade etmiştir. Korkmazcan, iktisadi gelişmişlik ve belediyenin hizmet alanı arasında bir bağlantı kurarak temel belediyeçilik hizmetlerinin birbirleriyle uyumlu ve verimli olarak yerine getirebilmesi için büyükşehir belediyesi statüsünün Denizli açısından bir tercihten ziyade adeta bir zorunluluk olduğu vurgusunda bulunmuştur. Bu girişimden sonuç alamayan Korkmazcan, aynı teklifi 1996 yılının Ocak ayındaki oturumda tekrardan yinelemiştir (2/1149 sayılı Kanun Teklifi ve Gerekçesi, 1994; Özgür, 2009: 325 – 326).

Korkmazcan’ın bu girişiminden sonra farklı zamanlarda büyükşehir belediyesi olma girişimleri Denizli milletvekilleri tarafından kanun teklifleriyle gündeme gelmiştir. 1996 yılının Haziran ayında CHP milletvekili Adnan Keskin, il merkezinde Sevindik, Gökpınar ve Gümüşler adıyla üç ilçe kurulması yönünde; yine aynı yılın Ekim ayında da Mehmet Gözlükaya, Haluk Müftüler ve Kemal Aykurt yine il merkezinde Sevindik, Gökpınar, Gümüşler ve Başkarcı adıyla dört ilçe kurulması yönünde ve 1997 yılının Mart ayında Denizli Milletvekili Hilmi Develi yine il merkezinde Sevindik, Kınıklı, Gümüşler ve Başkarcı adıyla dört ilçenin kurulması yönünde kanun teklifleri vermişlerdir. Bu girişimler direkt olarak bir büyükşehir belediyesi olma girişiminden ziyade dolaylı biçimde Denizli’nin büyükşehir statüsü elde etmesinin altyapısını oluşturmaktadır (Özgür, 2009: 326 – 327).

Meclis’e yapılan kanun tekliflerinin yanında, yerel siyasal alanda da Marım, büyükşehir statüsünü alma çabasıyla Ankara’da lobi faaliyetleri yürütmüştür. Adnan Keskin’in Bayındırlık ve İskân Bakanı olduğu dönemde bu girişimi hızlandıran Marım, Denizli’nin kentsel sorunlarını içeren sorunları aktardığı dosyaya büyükşehir meselesini

⁶⁷ Müftüler’in (2016) belirttiğine göre 504 sayılı KHK’nın bulunduğu illerin arasında o dönemde milletvekillerinin çabasıyla Denizli de eklenmiş fakat daha sonra DYP Genel Başkanı telefonla arayarak teklifi geri çekmeleri konusunda ricada bulunmuştur ve teklif aynen geri çekilmiştir.

de eklemiş ve 7 Kasım 1995 tarihli Hizmet Gazetesi bu durumu “Marım Ankara’dan Müjdeli Döndü” haberiyle manşetine taşımıştır. Marım gazeteye verdiği demecinde, Keskin’in bakan olmasıyla hükümet nezdinde girişimlerin hızlanacağını belirtmiş ve kısa sürede Denizli’nin hakettiği biçimde büyükşehir olacağını ifade etmiştir. Keskin’in bakanlığı döneminde Ankara’ya olan ziyaretlerini arttıran Marım tüm çabalarına rağmen büyükşehir olma hayalini 1999 yerel yönetim seçimleri sonrasında bırakmıştır. 1999 yerel yönetim seçimleri öncesinde Marım’a göre büyükşehir belediyesi statüsü elde edilememesinin en büyük nedeni, Denizlili milletvekillerinin büyükşehir meselesine gerekli özveriye gösterememesidir. Özellikle Meclis’teki oylamalarda Milletvekillerinin gerekli lobi faaliyetlerini yürütmemesi nedeniyle söz konusu statünün alınmadığını belirten Marım, tüm kriterleri sağlayan bir kentin büyükşehir olamamasını, muhalefet partisi belediye başkanı olmasıyla da ilişkilendirmiştir (Özgür, 2009: 329; Uysal, 2017: 164).

Marım’ın 10 yıllık belediye başkanlığı dönemi Denizli yerel siyasetinde bazı devamlılıkların ve kırılmaların yaşandığı bir dönemi simgelemektedir. Marım, belediye meclisi ve parti içi muhalefet sorunları nedeniyle yerel siyasal alanda hizmet üretme noktasında yaşadığı sorunlarla önceki dönemin belediye başkanlarının deneyimlediği benzer engellerle karşılaşmıştır. Dolayısıyla yerel siyasal alanda birliktelik ve koalisyon kurma sorunu (Özcan, 2000) Marım döneminde kentin artan sorunlarıyla daha da ciddi boyuta ulaşmıştır. Fakat belediyecilik hizmetlerinde yaşanan aksaklıklara rağmen merkez sağ partilerin DYP ve ANAP nezdinde bölünmesi, 1994 yerel yönetim seçimlerini Marım’ın lehine sonuçlandırmıştır. Dolayısıyla yine Gönüllü dönemine benzer biçimde merkez sağ partiler arası rekabet yine sosyal demokrat vaatlerle ön plana çıkan bir aday başkanlık görevine taşımıştır. Tüm bunlara ek olarak, Ankara’nın Denizli kentsel mekânını ilgilendiren konulardaki desteğinin alın(a)maması, Marım döneminin de ciddi bir sorundur. Fakat Marım’ın başkanlık yaptığı yıllar, iktisadi yeniden yapılanma sürecinin büyüme, olgunlaşma ve kriz evrelerinin kentsel mekâna etkilerinin daha da ciddi hissedildiği bir dönemi kapsamaktadır. Belediyecilik hizmetlerine olan ihtiyacın artmasının yanında Marım dönemi kentsel proje kavramının Denizli yerel siyasetinin konusuna girdiği dönemdir. Marım bu ifadeyi yine yerel bir gazeteye verdiği demeçte ifade etmiş (Hizmet Gazetesi, 1995) ve mega projelerin Ankara’nın desteği olmadan gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. Bu durumun en çarpıcı örneğini 1997’de temeli atılan fakat tamamlanması bir yana, kaba inşaatının dahi iki yıl

içinde tamamlanamadığı Denizli Gençlik Merkezi projesi oluşturmaktadır (Uysal, 2017: 115). 1999 yerel yönetim seçimleri sürecine önemli bir yatırım olması planlanan Merkez, finansman yetersizlikleri, belediye meclisinde yaşanan muhalefet, Denizli sermayesini Gençlik Merkezi'nin inşası için yönlendirici girişimlerin eksikliği gibi nedenlerle tamamlanmamış bir proje olarak Aygören dönemine devretmiştir. Böylelikle Marım, muhalefet partisinin belediye başkanı olmasından dolayı yeterli kaynakları kente aktarma konusunda yaşadığı sorunlardan dolayı yeni sağın yerel projeci mantığını Denizli kentsel alanına yansıtamamıştır.

4.5. Yeni Kentsel Siyaset Öncesi Son Dönemeç: 1999 – 2004 Ali Aygören Dönemi

Milletvekili genel seçimleri ile yerel yönetim seçimlerinin aynı tarihe denk gelmesi ve 1999 seçimlerinde ulusal siyasetin yerel siyaset üzerindeki etkisinin daha da çok hissedilmesine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar medyada ulusal ve yerel sorunların birbirlerine karıştırılmaması gerektiği ve yerel yönetim seçimlerinin ayrı bir sorunsal bağlamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilse de, siyasal partiler açısından büyükşehir belediyeleri dışında yerel siyaset ulusal politika sorunlarıyla yürütülmüştür. Diğer yandan yerel yönetim sorunları da partiler tarafından büyük ölçüde es geçilmiş ve 1980 sonrası yerel siyasetin neoliberal uğrakları olarak adlandırılabilir deneyimlerin çoğu 1999 yerel yönetim seçimlerinin propaganda süreçlerinde gözlemlenmemiştir (Çitçi vd., 2001: 224 – 230).

Denizli'de de ulusal siyasetin etkisi ve seçim yarışına giren siyasi partilerin sayısının 1994 yılına kıyasla artması, 1999'daki seçim yarışını hareketlendirmiştir. Böyle bir atmosfer bir yandan yerel siyasetin öne çıkan tartışmalarını ulusal siyaset karşısında daha geri bir konuma atarken, diğer yandan belediyecilik hizmetlerinde yaşanan sorunlar, bitirilemeyen kentsel mega projeler, sürüncemeye giren büyükşehir statüsü elde edilmesi sorunu ve Denizli sermayesinin 1990'ların sonunda yaşadığı kriz yerel siyasal alanın kendine has sorunlarının da tartışılmasını gerekli kılmıştır. Özellikle önceki dönemlerde milletvekilleri ve belediye başkanları arasında koordinasyon eksiklikleri, Denizli sermayesinin aktif siyasete mesafeli duruşu ve tüm bunların toplamında Ankara nezdinde lobi faaliyeti yürütecek bir birlikteliğin sağlanamaması, 1999 seçimleri öncesinde yerel siyasal alanda bir birlikteliği zaruri kılmış fakat siyasal tablo 1994'ten daha fazla bir parçalanmışlığa sebep olmuştur.

Tablo 5. Denizli’de 1999 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçları

DENİZLİ	ANAP	CHP	DSP	DYP	FP	MHP	DĞR	Toplam
Belediye Başkanlığı	% 12.5	% 20.4	% 21.5	% 22.5	% 9.7	% 10.2	% 3.2	% 100
Belediye Meclisi Üye Sayısı	2	5	4	9	1	2	9	32

Kaynak: TÜİK ve Ataman (2004)

1999 yerel yönetim seçimlerinin Denizli’deki galibi Ali Aygören olmuştur. Aygören seçimlerdeki başarısını CHP ve DSP arasında yaşanan çekişmeye bağlamaktadır. Özellikle Ali Marım’ın halk tarafından kabul gören bir başkan profili çizmesi ve bunun yanında DSP’nin Ecevit ile 1999 seçimlerinde yükselen bir grafiğe sahip olması (Çitçi vd. 2001: 225) Aygören’i ilk etapta seçim için umutsuz bırakmış, fakat bu sefer sol partiler arasındaki rekabet DYP adayı Aygören’in lehine bir sonucun çıkmasını sağlamıştır (Uysal, 2017: 166). Aygören’i başkanlık sürecinde en çok zorlayan etmenlerden biri DYP’nin belediye meclisinde azınlık konumunda olmasıdır. Sadece 9 üyeye mecliste temsil edilen DYP, Aygören’in hizmet üretme süreçlerini oldukça zorlamıştır. Diğer yandan seçimin partiler arasındaki bölünmüşlüğü belediye meclis üyelerinin mesleki profillerine de yansımış önceki dönemlere kıyasla meclis, üye profilleri açısından da daha parçalı bir yapıya bürünmüştür. 1994 seçimlerinde iş dünyası – tüccar oranı mecliste bir hayli çoğunluktaiken bu oran 1999 yerel yönetim seçimlerinde ciddi oranda düşmüştür.

Tablo 6. 1999 Yerel Yönetim Seçimleri Sonrası Belediye Meclis Üyelerinin Meslek Dağılımları

Meslek	Belediye Meclisindeki Dağılımı
Mühendis	8
Mimar	4
Emekli	4
Muhasebeci	3

Tüccar	3
Tekniker	3
Avukat	2
İş Adamı	2
Diğer (tanımlanmamış)	3
Toplam	32

Kaynak: Ataman (2004)

Aygören (2018) belediye başkanlığına giden süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“... Şimdi her dönemi kendi içinde değerlendirmemiz lazım. 1999’da yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olamadı. Büyükşehir belediye olma adayı olan iller içinde kazanan tek aday ben oldum. Ancak belediye başkanlığını kazandık fakat belediye meclisinde çoğunluğu elde edemedik. Vatandaş oyunu verirken kendi partisine verdi fakat başkanlık seçiminde de başkana oy verdi. O yüzden meclis çoğunluğu bizde değildi. 1999 seçimlerinde Doğru Yol Partisi barajı ucundan geçmişti ama iktidar olamamıştı. 2002 seçimlerinde de baraj altında kaldı. Biz yine 5 yıllık görev süremiz boyunca muhalefette kalsak da Türkiye’ye örnek olabilecek bir uyumu gerçekleştirdik. Yani şartlar zor muydu? Evet zordu. Ama insanları kucaklayarak ve belediye meclis üyeleriyle iyi geçinmek suretiyle Denizli’ye birçok şeyler kazandırmaya çalıştık. Birçok hizmetlerde bulunmaya çalıştık. Tabi buna muhalefet eden de oldu. Daha sonra diğer partilerden bize muhalefet edenler oldu. Derken 5 yılımızı bu şekilde tamamladık.”

Aygören döneminde belediyecilik hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar, yerel siyasetin temel tartışma konularından biri olmuş ve Aygören’in ürettiği ya da geçmiş dönemlerden devraldığı kentsel projeler tamamlanamadan bir sonraki döneme devretmiştir. Burada en ciddi örnek Marım döneminden devraldığı Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi’dir. Aygören ilk etapta atıl durumda bulunan yapıyı büyük alışveriş merkezlerine kiralamak istemiş fakat mevzuatın sadece ufak bir alanı kiraya açabilmesi, bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır. Aygören daha sonra söz konusu mekanı 16.5 milyon dolar karşılığında Capitol Alışveriş Merkezi sahibi Mustafa Aksoy’a satmak üzere ayrıca bir girişimde bulunmuş; fakat belediye meclisinden olumlu karar çıkmamasıyla ikinci girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 631). Aygören “Askeri Saha Yolu” adı verilen ve Denizli’nin farklı semtlerinin birbirlerine bağlayan önemli bir yolun bitirilmesi hususunu da yerel siyaset alanda birlikteliği kuramaması sebebiyle tamamlayamamıştır. 28 Şubat’ın siyaset üzerindeki etkisi, Denizli Mimarlar Odası’nın yol sebebiyle ağaçların kesileceğini dair propaganda başlatması, kamuoyunda yolun atılacağına dair verilen demeçler ve muhalefetin belediyeye dava açması inşaatı durdurmuş; her ne kadar mahkeme süreci bittikten sonra inşaata devam edilse de bu sefer yol Aygören döneminde tamamlanamamıştır (Uysal,

2017: 168). Diğer yandan vaadedilen projelerin bitirilememesi belediye meclis oturumlarında da tartışılmıştır. Dönemin CHP'li belediye meclis üyesi Hüsamattin Ataman, Aygören'in çalışmalarını değerlendirdiği Meclis konuşmasında vaadedilen fakat tamamlanamayan “İncilipınar Kültür Merkezi” ve üst geçit projelerinden de bahsetmiş ve 2 yıllık süreçte belediyenin projeleri tamamlayamadığı vurgusunda bulunmuştur. Genel mahiyetiyle belediye meclisinden yetki alınamaması, belediyenin kısıtlı mali kaynakları, Denizli sermayesinin kentsel projeler etrafında bir araya getirilememesi, Ankara'dan yeterli mali desteğin alınamaması ve yerel siyasal alanındaki kuvvetli muhalefet de bu projelerin bitirilememesindeki önemli nedenler olarak sıralanabilir.

Bitirilemeyen üstyapı projelerinin yanında Denizli yerel siyasetinin temel sorunlarını baz alan önemli bir çalışmaya göre (Kösecik & Sağbaş: 2004) 2000'li yılların başında halkın yerel siyasal alanda karşılaştığı temel sorunların başında belediye hizmetlerinden duyulan memnuniyetsizlik ve belediye yönetimlerinin başarısızlığı gelmektedir. İçme suyu, kanalizasyon, toplu taşımacılık ve ulaşım, park bahçe düzenlemesi gibi sorunların yanında çarpık kentleşmenin ve şehiriçi yolların düzensizliği yerel siyasal alanda en çok hissedilen sorunların başında gelmektedir. Böylelikle Aygören döneminin karşılaştığı ikinci önemli sorun, Denizli kentinin 'imajında' yaşanan sorunların önceki yıllara kıyasla halk nezdinde daha da sorunlu şekilde görünür olmasıdır. Özellikle farklı illerin bağlantı noktası olarak konumlanan ve bir sanayi kenti olarak adlandırılan kentin yatırım projelerinden mahrum bırakılması dönemin yerel gazetelerinin birinde “*Denizli Şehir mi? Kasaba mı?*” şeklinde manşete taşınmış ve yerel siyasal alandaki faillerin koordinasyon durumu bu sorunun temel nedeni olarak lanse edilmiştir (Denizli Haberci, 2001).

Yukarıda belirtilen sorunlar hem muhalefet hem de Aygören cephesinde Ankara'nın yerel siyasal sorunlar üstündeki belirleyiciliği üstünde bir konsensüs oluşturmaktadır. Ataman (2001a) Denizli'nin karayolları nezdinde yaşadığı sorunları belirten köşeyazısında Denizli yerel siyasal alanındaki faillerin beraberce hareket edememesine vurgu yapmış ve Ankara'nın harekete geçirilmesi konusunda gereken adımların Valilik, Belediye Başkanlığı, milletvekilleri, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları nezdinde kurumsal bir işbirliği içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ankara'nın, çarpık kentleşme sorunlarının giderilmesindeki öneminin yanında tarihsel süreçte onayı alınan fakat bürokratik süreçlerin yarattığı engellerle

bitirilemeyen proje ve hizmetlerin takibi için de yerel siyasal alanda bir birliktelik olması gerektiği muhalefet cephesinde de vurgulanmaktadır. Aygören'in Denizli'ye doğalgaz hizmetinin geleceğini duyurmasından sonra Ataman (2001b) bir köşe yazısında "Denizli'de yaşayanlar olarak doğalgaz işinin peşini bırakmamalıyız. Ortaya çıkabilecek muhtemel gecikmelerin giderilmesi için **Ankara ile sürekli temas halinde olunması** gerekiyor. Bu konuda tüm yöneticilerimize ve milletvekillerimize büyük görev düşüyor. Devletimizden bugüne kadar hakettiğini alamayan şehrimize bundan sonra devlet yatırımlarının hakettiğimiz ölçüde gelmesi en içten temennimizdir. Doğalgaz meselesi dileriz iyi bir başlangıç olur."⁶⁸ ifadelerine yer vermiştir. Fakat Denizli açısından temel sorun, yerel birliktelik kurma ve Ankara'nın desteğini sağlama konusunda bir eş güdüm yaratamamaktadır. Özellikle bazı kentsel projelerde yerel birliktelik sağlansa da Ankara nezdinde güçlü bir lobi faaliyeti yapılamaması projelerin ertelenmesine ve aksamasına neden olmuş; bunun yanında Ankara'nın olumlu baktığı bazı proje ve hizmetler de yerel düzeyde gerekli birlikteliğin sağlanamaması sebebiyle askıya alınmıştır. Aygören'in (2018) taşımacılık ve ulaşım sorununu, yerel birliktelikler kurarak çözüme girişiminde verdiği örnek, kurumsal birlikteliğin yerel sorunların çözümünde tek başına yeterli olmadığı savını destekleyici bir nitelik taşımaktadır:

"... Denizli'nin sanayide üretilen malları tamamen Aliğa'ya gidiyor. Denizli'den tırlarla, kamyonlarla taşıma sistemi çok zor o günün şartlarıyla. Yollar yoktu. Tek şerit git gel. İhracatın yapıldığı bir Denizli'den bahsediyoruz. Ben o dönemin sivil toplum örgütleriyle, İhracatçılar Birliği Başkanıyla, Platform üyeleriyle (*Denizli Platformu'nu kastediyor*) bir toplantı yapmıştık. Toplantıda şöyle bir şey dedim. Sizin bugünkü şartlar altında yaptığınız taşıma işlemi çok zor. Bu ulaşım trenle yapılmalıdır. Ve bunun da acil olarak Aliğa'ya kadar hızlı bir trenle çözülmesi gerekir. Bu fikri ortaya attık. Sivil toplum örgütleri büyük destek verdi. Arkasından Nazilli büyük destek verdi. Aydın destek verdi. Ama yapılmadı. Çok uğraşmamıza rağmen yapılmadı. O günkü sivil toplum kuruluşları içerisinde bugün bakan olan, belediye başkanı olan arkadaşlar var. Bütünşehir konusunda da başta Platform üyelerinin destekleri vardı. Çünkü parçalanmışlık iyi bir şey değil. Ama bu durum gerçekleşmedi."

Denizli'de 1999 yerel yönetim seçimleri süreci yerel siyasal alandaki parti sayısını arttırarak belediye meclisini daha parçalı bir yapı haline getirmiş ve muhalefet partisinden bir aday belediye başkanı olmuştur. Bu bağlamda Aygören dönemi, Denizli yerelinde birliktelikler ve konsensuslar kurma eğilimlerinin arttığı bir dönem olarak da nitelendirilebilir. Burada birliktelik kurma eğilimi bir tercihten ziyade seçim sonuçlarının getirdiği bir zorunluluktur. Özellikle iş dünyasının siyasete girme eğilimleri de yine Aygören dönemine denk gelmiş ve böylelikle sermaye – siyaset ilişkisi Aygören döneminde yeniden ölçeklenmek zorunda kalmıştır. Ayrıca 2002 seçimlerinden sonra

⁶⁸ Vurgular yazara aittir.

DYP'nin de baraj altında kalması ve AK Parti'nin Denizli ölçeğinde yükselen potansiyeli, Aygören'in yerel siyasal alanda daha çok faille ve paydaşla ilişki kurmasını gerektirmiştir. Yine yukarıda ifade edildiği şekliyle Ankara'nın yerel siyasal alandaki rolü de Aygören'i konsensüs kurma konusunda bir adım daha ileri götürmüş ve yerel siyaset daha ciddi bir rekabet üsünden şekillenmiştir. Bu durumun önemli örneklerinden biri, 2003 yılından itibaren cadde ve sokak aydınlatması giderlerinin belediyelerden karşılanacak olması dolayısıyla Denizli ilindeki belediye başkanlarının Aygören nezdinde toplantı yapmasına ilişkindir. 18 Ekim 2002 tarihli Hizmet Gazetesi'nin "Aygören Siyasilerden Destek İsteyecek" başlıklı toplantının haberi çalışma açısından önem taşımaktadır:

"... Ali Aygören il genelindeki 101 belediye başkanının yeniden bir araya geleceği toplantıya ilimizdeki 10 siyasi partinin başkanlarını ve milletvekillerini de davet etti. 25 Ekim 2002 günü yapılacak toplantı için açıklama yapan Aygören: "Belediyeler halka hizmet evleridir. Büyük bir saygı ve hoşgörü ortamında her türlü hizmeti verme çabasındadırlar. Bizler Denizli il, ilçe ve belediye başkanları olarak belediyeleri dikkate alacak, yerinden yönetime destek verecek siyasi partilerle çalışmak istiyoruz. Bu nedenle düzenlediğimiz toplantıya 10 siyasi partinin başkanı ile milletvekilleri adaylarını da davet ettik. **3 Kasım'da seçilip milletvekili olacak adaylara şimdiden sorunlarımızı aktarıp Ankara'dan biz belediyeler ve belediye başkanlarına sahip çıkmalarını isteyeceğiz**" ifadelerine yer verilmiştir."⁶⁹

Ayrıntıları bir sonraki başlıkta tartışılacak olsa da Aygören, Kasım 2002 seçimlerinden sonra Denizli yerel siyasal alanının en büyük sorunlarından biri olan "büyükşehir statüsü" elde edilmesi için de AK Parti milletvekillerini ziyaret etmiş ve Denizli'nin büyükşehir olma mücadelesinde verecekleri mücadele için söz almıştır (Hizmet Gazetesi, 2002). Aynı ziyarette Aygören (2002) Denizli'nin Ankara'dan gerekli yardımları alamadığı vurgusunda da bulunarak şu ifadelerle yer vermiştir:

"... Halkın yoğun ilgisini kazanarak tek başına iktidar olan AK Parti'ye şimdiden başarılar diliyorum. İnşallah vatanımıza ve milletimize hayırlı olur. 4 milletvekilimiz Ankara'ya gittiğinde Denizli'yi ve Denizli halkını temsil edecektir. Denizli'nin çok önemli sorunları bulunmaktadır. **İlimiz devlet yardımlarından yararlanamayan bir il**. Bu kötü durumu inşallah sizler Ankara'da halledeceksiniz."⁷⁰

Denizli'nin devlet yardımlarından mahrum bırakıldığı savı, Aygören döneminde yerel siyasal alandaki failer tarafından daha şiddetli dile getirilmeye başlanmış ve büyükşehir belediyesi olma yolunda harcanan çabalar özellikle 2002 milletvekili genel seçimleri ve 2004 yerel yönetim seçimleri arasındaki sürede Denizli'de yerel siyasal alanda en kuvvetli tartışmalardan birini oluşturmuştur. Çalışmanın devamında

⁶⁹ Vurgular yazara aittir.

⁷⁰ Vurgular yazara aittir.

büyükşehir belediyesi statüsü elde etme girişimlerinin Aygören döneminde yerel siyasal alanda birliktelik yaratma noktasındaki işlevleri üstünde duracaktır.

Çalışmanın önceki başlıklarında 1993 yılından itibaren Denizli'nin büyükşehir belediyesi olma yönündeki farklı aktörlerin çabalarına değinilmişti. 2000'li yıllar bu çabaların daha da şiddetlendiği bir dönemi kapsamaktadır. Literatürde büyükşehir belediyesi olma tasavvurları (Özgür, 2008; 2009; 2014) olarak adlandırılan “bütünşehir” belediyesi kavramı (2001) ve Denizli'ye özel çıkarılan Yasa (2003) tartışmaları, Aygören döneminin büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesi yönündeki en önemli konuları oluşturmaktadır. Bu durumun kentsel düzeyde kısa süreli de olsa *yüzeysel bir yerel koalisyon* (Özcan, 2006: 129) yarattığı söylenebilir.

1990'lı yılların sonu Denizli milletvekillerinin büyükşehir statüsünün elde edilmesine yönelik çabalarının arttığı bir dönemdir. 1999 yerel yönetim seçimlerinin hemen akabinde ANAP Genel Başkan Yardımcısı ve Denizli milletvekili Beyhan Aslan, büyükşehir olma yolunda Meclis'te kanun teklifi sunmuştur. Beyhan Aslan Teklifinin gerekçesinde, daha önce 7 ilde büyükşehir belediyesi kurulması yönündeki kanun tasarısı görüşmelerinde Denizli'nin de dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiş ve Denizli kentinin ekonomik gelişiminin hizmet alanını büyütmesiyle, büyükşehir belediyesi olmanın Denizli açısından bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Aslında Beyhan'ın verdiği kanun teklifi, 1994'te Korkmazcan tarafından verilen kanun teklifiyle bire bir aynıdır. Beyhan daha sonra 1999'un Aralık ayında yerel yönetim seçimleri sonrası verdiği Teklifin tekrardan gündeme alınmasına ilişkin yaptığı konuşmada, Pamukkale Üniversitesi'nin ve Denizli'nin eğitim – öğretim açısından gelişmişliği ve Denizli'nin birinci derecede deprem bölgesinde olması konularına değinmiştir. Daha sonra MHP milletvekili Salih Erbeyin ve DYP Milletvekili Mehmet Gözlükaya da Beyhan'ın vermiş olduğu Teklifi destekleyici ifadeleri meclis gündemine taşımışlardır (Özgür, 2009: 329 – 331).

Büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesi tüm bu girişimlerle de sonuçsuz kalmış ve 2001 yılında Aygören literatüre ‘bütünşehir’ kavramını kazandırmıştır. Kavram, il düzeyinde tüm ilçeleri kapsayan tek bir belediye meclisini öngörmenin yanında, kararların tek bir meclisten alınması, hizmetlerin tek elde toplanmasını ve vergi toplama işinin bütünşehir belediyesi tarafından yürütülmesini kapsamaktadır (Özgür, 2008: 266; Özgür, 2009: 335; Özgür, 2014: 41). Aygören kavramı ilk olarak

Hürriyet Gazetesi'nin Ege ekinde kamuoyu ile tartışmaya açmış ve Denizli kentsel alanında faaliyet gösteren şirketlerin çoğunun mücavir alan kapsamında olmamalarından dolayı vergilerini başka belediyelere ödemelerinden dert yanmıştır (Boyacı, 2001). Aygören (2018) bütünşehir tartışmaları için şu ifadeleri aktarmıştır:

“... Şimdi o zaman için Denizli merkezde 12 belediye var. Denizli'nin il sınırlarında da Pamukkale'ye olan kısma kadar 22 belediye var. 12 belediye başkanı merkezde, 22 tanesi çevrede. Bu durum Denizli'de idari yapının bölünmüşlüğüne sebep oldu. Şimdi farzedin Çamlık Caddesi'nin yarısı Denizli Belediyesi'nin diğer yarısı Kınıklı Belediyesi'nin. Basma Boya Fabrikası vardı. O fabrika tam olarak dört belediyenin mücavir alanı içinde yer alıyordu. Şimdi diyor ben emlak vergisini hangi belediyeye ödeyeceğim? Bu gerçekten de çok yanıltıcı. Aynı yerde daha önce köy olan ve nüfusu daha sonra artan bir yeri köy muhtarı nüfusu 30.000 – 40.000 oldu, şehre dâhil oldu, köylükten kurtaralım dendi ve bu yerlerden belediye başkanları seçildi. 1993 yılından sonra. 1999 seçimlerinde Denizli en çok belediyesi olan il haline geldi. Yani mevcutta 48 belediye varken o sayı tam 101'e yükseldi. Biz o yüzden dedik ki Denizli büyükşehir olsun. Her gelen bakana ve zamanın Başbakanlarına durumu izah ettik. Raporlar verdik. Denizli bu bölünmüşlükten kurtulmalıdır. Şimdi mesela bir otobüs durağı koyuyorsunuz, bir belde belediye başkanı diyor ki buraya durak koyarken keşke benim haberim olsaydı. Yani hizmetler çakışıyor. Ben yaptım sen yaptın meselesinden. Bu yüzden dedik ki Denizli mutlaka büyükşehir olmalıdır. En sonunda biz büyükşehir olma konusunda uğraş verirken dedik ki, Denizli büyükşehir olamıyorsa madem bütünşehir olsun. Hiç olmazsa imar bütünlüğü yönünden Denizli bütünleşsin.”

Bütünşehir tartışmalarının kamuoyunda büyük bir yankı bulduğu dönemde bir yandan büyükşehir belediyesi statüsü elde etme girişimleri de hem meclis hem de hükümet nezdinde Denizli milletvekillerinin umudu olmaya devam etmektedir. 2002'nin Mart ayında basında yer alan haberlere göre, yeni Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı ile büyükşehir belediyesi olmada nüfus şartının 300.000'e indirilmesi Denizli'yi oldukça umutlandırmış fakat Kasım 2002 erken seçimleri bu kanun tasarısının rafa kaldırılmasına sebep olmuştur (Özgür, 2009: 337 – 338). Ankara nezdindeki girişimlerden uzunca yıllar bir sonuç alınamamasına karşın Denizli yerel siyasal alanında büyükşehir belediyesi olma statüsü siyasi partileri, iş dünyasını ve sivil toplum kuruluşlarının aynı söylem etrafında birleşmelerini sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, 1999 yerel yönetim seçimlerinden sonra yerel siyasal alanın daha da parçalı bir yapıya bürünmesini Ankara'ya olan taleplerin kurumsal bir bütünlük çerçevesinde dile getirilmesini engellemiş; fakat büyükşehir belediyesi olma tartışmaları bu parçalı yapıyı kısıtlı biçimde de olsa ortak bir çıkar etrafında yeniden bir araya getirebilmiştir.

Söz konusu çıkar birlikteliğinin en ilginç örneklerinden birini dönemin DYP İl Genel Meclisi Üyesi Halil Özgün oluşturmaktadır. Özgün –önceki başlıklarda da tartışıldığı gibi- 1990'lı yıllarda Denizli belediyesinin mücavir alanında idari parçalanmaya neden olan referandumların tertipleycisi olmuş ve kendisiyle aynı

partiden olan Aygören'in ters istikametinde bir yol izlemiştir (Uysal, 2016). Kendisi her ne kadar bu parçalanmış yapının önemli mimarlarından biri olsa da Hizmet Gazetesi'nin 1 Ocak 2001 tarihli sayısında "Denizli Büyükşehir Olmayı Çoktan Haketti" başlığıyla şu ifadelere yer vermiştir:

" Eskişehir, Antalya, Mersin, Erzurum, Samsun illerimiz büyükşehir olabilmişse Denizlimizin de bunu çoktan hakettiğine ve hatta tırnaklarıyla söke söke bu statüyü alması gerektiğine kendi varlığıma inandığım kadar inanıyorum. Denizlimizin merkez belediyesinin nüfusu 273 bin dolaylarında ilan edilecektir. Bu nüfusla ve bu yasalar uyarınca Denizlimizin büyükşehir belediyesi olması mümkün gözüküyor. Fakat merkez belediyemiz ana gövde, çevre belediyemiz ile büyük şehrin eli kolu bacağı konumunda olsun, beraberce büyük şehir olalım. Birlikten kuvvet doğar vecizesi uyarınca kavramı "ortak akıl" gereğidir. Eğer bu çevre belediyeleri olmasaydı Denizli büyükşehir olurdu şarkılarını Denizlimiz 13 yıldır duya duya bıktı ve usandı. Öyleyse geriye beraberce büyükşehir belediyesi olalım kavramı geçerlidir."

2002 milletvekili genel seçimleri öncesinde partilerin adayları da büyükşehir meselesini sahiplenmişler ve Denizli'nin Ankara nezdinde ortak sorunu olduğuna dair görüş birliğinde bulunmuşlardır. MHP'nin adayları Hizmet Gazetesi'ni ziyaretlerinde Beyhan Aslan'ın Meclis nezdindeki girişimleri eleştirmiş ve ortak hareket edilmesi hususunda şu ifadelere yer verilmiştir (Hizmet Gazetesi, 2002):

"... Bakanlar Kurulunda ANAP ve DSP'nin yanı sıra MHP'li bakanlar da var. Eğer bu mesele bakanlar kurulu kararıyla çözülecekse MHP'li bakanların da imzası gerek. Denizli'nin büyükşehir belediyesi olması bir partinin meselesi değildir. Denizli milletvekillerinin tümünün meselesidir."

Büyükşehir statüsü elde edilmesi tartışmaları 2002 seçimleri öncesinde yerel gündemde sıkça tartışılmıştır. Dönemin AK Parti İl Başkanı Mehmet Yüksektepe de AK Parti İl Başkanları Olağan Toplantısı'nda büyükşehir belediyesi büyükşehir olma meselesini dile getirmiş ve 13 Mart 2002 tarihli Hizmet Gazetesi konuyu "Yüksektepe Büyükşehir Ankara'ya Taşdı" haberiyle vermiştir. 3 Nisan 2002 tarihli Hizmet Gazetesi, Aygören'in Denizli'nin uydu fotoğrafını tanıtmasını "Büyükşehir Röntgeni Tanıtıldı" haberiyle vermiş ve Aygören'in tanıtım toplantısında "Büyük Şehrin Büyük Haritası" ifadesini kullanması büyükşehir konusundaki ısrarı şeklinde yorumlamıştır. 18 Şubat 2002 tarihli Hizmet Gazetesi'nin haberinde MHP İl Başkanı İsmail Onaç'ın söylemine "Büyükşehir Olmayı İstiyoruz" ifadesiyle yer verilmiş ve Onaç, büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesi için Ankara nezdinde ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir.

2002 milletvekilleri genel seçimlerinden önce büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesi yukarıda da belirtildiği gibi Meclis gündeminden düşmüş ve bu durum

Denizli'nin umudunu kaybetmesine sebep olmuştur. Fakat seçimden hemen sonra konu tekrardan yerel siyasal alanda tartışılmaya başlanmıştır. Dönemin Denizli Valisi Yusuf Ziya Göksu, Denizli milletvekilleriyle bir toplantı gerçekleştirmiş ve Denizli'nin sorunlarını içeren bir dosyayı vekillere teslim etmiştir. Dosyanın ilk maddesinde “Denizli'nin büyükşehir belediyesi statüsü elde etme” meselesine yer verilmiş ve Ankara nezdinde yürütülmesi gereken lobi faaliyetlerinin önemi, Vali Göksu tarafından şu şekilde dile getirilmiştir (Hizmet Gazetesi, 2002):

“...Denizli’de olgunluk içinde bir seçim geçirildi. İl Koordinasyon Müdürlüğü ve sivil toplum örgütlerinin tespit ettiği sorunları bir dosyada topladık. Şimdiye kadar bakanlıklara yaptığımız yazışmaların örnekleri de bu dosyada mevcut. Milletvekillerimizin 3İ kuralına göre çalışmasını istiyorum. Yani istekli, ısrarlı ve inatçı olmaları gerekiyor.”

Yerel siyasal alandaki söylem birliği ve Ankara nezdinde yürütülen girişimler uzunca bir süre yine sonuçsuz kalmış fakat 2003 Aralık ayında AK Parti Milletvekillerinin Meclise sundukları Denizli’ye özel Yasa, bütünşehir tartışmalarını tekrardan popüler hale getirmiştir (Özgür, 2008: 270; Özgür, 2009: 338). 22 belde belediyesini ve 29 köyü Denizli Belediyesi’nin yetki sahasına alan bu yasa teklifi DYP, ANAP, CHP ve DSP’li belediyelerin de tüzel kişiliğini de ortadan kaldırmaktadır. Özellikle 2004 yerel yönetim seçimlerine kısa bir süre kala böyle bir değişikliğin AK Parti’nin seçim kazanma stratejisi olarak yorumlanması da yerel basında sıklıkla dile getirilmiştir (Hizmet Gazetesi, 2003).

2002 milletvekilleri seçimleri öncesinde farklı aktörleri aynı söylem etrafında birleştiren büyükşehir olma söylemi, ilgili Yasanın Meclisten geçmesiyle geçerliliğini yitirmiş ve bu durum yerel basında “Bütünşehir Olduk” ibaresiyle verilmiştir (Hizmet Gazetesi, 2003). Kısıtlı bir süre için de olsa yerel siyasal alanda farklı aktörlerin büyükşehir söylemi etrafında birleşmesi, Denizli’ye özel Kanun teklifinden sonra kısa sürede ortadan kalkmış ve muhalefet ve iktidar partileri arasında tekrardan söylemsel farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Örneğin AK Parti milletvekilleri Kanun teklifini Meclis’e sunduklarında bu durumu “Büyükşehir” belediyesi olma yolunda önemli bir adım olarak ele alırken, muhalefet partileri tüzel kişiliği kaldırılan belediyelerin yerel siyasal alanda sorunlar doğuracağını ifade etmişlerdir. Kanunu en çok ilgilendiren yerel siyasal aktör Ali Aygören olmuştur. Hem belediye başkanı hem de bütünşehir kavramının mucidi olan Aygören, kavramların içeriklerindeki benzerliklere rağmen ilgili Kanunu şaşkınlıkla karşıladığını ifade etmiştir. Teklifin Meclise sunulmasından sonra bir gazeteye verdiği demeçte AK Parti milletvekillerinin

kendilerine danışmadığını ve hizmet alanı genişleyen belediyenin mevcut bütçesiyle zorlanacağını ifade etmiştir. Aygören, kendisinin ifade ettiği bütünşehir kavramıyla AK Parti’li vekillerin verdiği tekliftekiyle farklılıkların olduğunu iddia etmiş ve sorunun asıl çözümünün ancak % 5’lik ek gelire büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesinde olduğunu ifade etmiştir. ANAP’ın Denizli’deki önemli siyasetçilerinden Ali Acar da bütünşehir teklifini olumsuz karşılamış ve büyükşehir belediyesi statüsüne kavuşulmadan Denizli’nin kentsel sorunlarının çözülemeyeceğini ifade etmiştir (Özgür, 2009: 338). CHP’nin Denizli Kurmayları da AK Parti’yi Kanundan dolayı eleştirmiş ve asıl çözümün -Aygören’in ve Acar’ın ifade ettiği gibi- bütünşehir değil büyükşehir statüsünün elde edilmesi olduğunu belirtmişlerdir. CHP Denizli Milletvekili Haşim Oral, Aygören’in ifadesini doğrular bir demeçte bulunmuştur (Oral, 2003):

“...Öncelikli olarak 22 beldenin merkeze bağlanmadan büyükşehir olmasını sağlamak zorundayız. Biz bu yönde önerge verdik ama kabul edilmedi. Bu Denizli Belediyesi’nin zaten kısıtlı olan imkânlarını daha da zorlamak demektir. Büyükşehir olma konusunda muhalefet olarak gereken desteği vereceğiz”

CHP’li Mehmet Neşsar da (2003) bütünşehir teklifini eleştiren bir açıklama yapmıştır:

“... Bu bir seçim çevresi değiştirme yasıdır. Anayasa’ya da aykırı bir durum söz konusu. Anayasa’ya göre bu düzenleme bir yıl sonra yürürlüğe girer. Bu nedenle Yasa Cumhurbaşkanı’ndan dönebilir, yargıya da taşınabilir. Denizli belediyesi bu kadar geniş bir çevreye nasıl hizmet götürecektir? Denizli büyükşehir statüsüne geçmediği için kaynakları artmayacak. Denizli bu kadar geniş bir çevreye nasıl hizmet götürecektir? Köylerde ürünü para etmeyen vatandaşları bir de emlak ve çevre temizlik vergileriyle baş başa bırakıyorsunuz.”

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Denizli’yi bütünşehir belediyesi yapacak olan Yasa teklifini, yerel yönetim seçimlerine kalan süreyi gerekçelendirerek reddetmiştir. İçeriği ve çıktıları yönüyle 2004 yerel yönetim seçimlerini etkileyeceği kanısıyla reddedilen teklif, yerel siyasal alanda farklı tartışmalara neden olmuştur. Muhalefet partileri büyük ölçüde bütünşehir olunmamasını Denizli’nin lehine bir sonuç olarak yorumlamışlar; fakat AK Parti milletvekilleri Denizli’nin idari parçalanmasının devam ettiğini ve kentin başta imar planları olmak üzere hizmet yönünden dağınık ve sorunlu görüntüsünün devam edeceği üstünde durmuşlardır. Böylelikle büyükşehirden bütünşehire değişen söylem Aygören döneminin önemli bir özelliğini oluşturmuş fakat veto edilen Yasa ile bütünşehir ve büyükşehir olma hayalleri 2004 yerel yönetim seçimleri sonrasına kalmıştır.

Özet olarak, belediyeçilik hizmetlerindeki aksaklıklar, çarpık kentleşmenin yarattığı memnuniyetsizlik, tamamlanamayan altyapı projeleri, belediye meclisindeki parçalı yapı, yerel siyasal alanda birleştirici bir gücün eksikliği ve elde edilemeyen bütünşehir – büyükşehir belediyesi statüsü (Köseçik, 2009) Aygören döneminin temel sorunları olarak nitelendirilebilir. Tıkıroğlu döneminden bu yana yerel koalisyonlar oluşturma (Valler, 1995; Özcan, 2000) sorunu Aygören döneminde de devam etmiş ve belediye meclisi, siyasal partiler, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları nezdinde Denizli özelinde kurumsal bütünlük inşa edilememiştir. Aygören bu birlikteliği inşa etme hususunda muazzam bir çaba gösterse de, sadece %23 oyla seçilen belediye başkanı olmasının sorunlarını önemli ölçüde hissetmiş; hem kaynak yaratma hem de mevcut kaynakları harekete geçirme konusunda engellerle karşılaşmıştır. Özellikle yerel siyasal alanda çoğunluğu sağlayamaması Aygören’i birliktelikler kurma eğilimine itmiş fakat yereldeki parçalı yapılar bu birlikteliği mümkün kılmamıştır. Aygören (2018) bu konuda önemli bir çıkarımda bulunmaktadır:

“... Şimdi güç çok önemli bir durum. Ben % 23 oy ile seçilmiş bir belediye başkanım. Karşımda ne var? Tam olarak % 77. Benim ismim güçlü. Ama güçlü bir belediye başkanı değilsiniz. Keşke % 50 ile seçilseniz. Arkanızda halkın güçlü şekilde durması lazım. Ben onun için yerel yönetimler yasınının hazırlanmasında dedim ki iki türlü belediye başkanı seçimi olsun. % 20 ile % 25 ile belediye başkanı seçilmesin. Başkanın arkadaşında halkın olmasında büyük fayda var. % 23 ile seçilen belediye başkanı gücü tam hissedemiyor. Çok büyük eksiklik. % 75 sizin karşınızda bir defa, oy vermedim diyor. Onun için sizin üzerinizde bir hak iddia etmiyor. % 25 ile varacağınız nokta bu. Bir de iktidar partisinden yana olmadığınız zaman birçok hizmeti üretirken zorluklar yaşıyorsunuz. Benim Denizli’ye birçok hizmetim oldu. Bunun yanında Denizli’nin o dönemdeki çok büyük sorunu olan temizlik işleri, içme suyu sorunu. Hiç temizlenmemiş bir Gökpınar Göleti’nin olduğu yer. Gene aynı diyalogla, siyaseti ve partiyi kullanarak değil, kendi gücümü kendi dilimi kullanarak bürokrasiyi aştık ve hizmetleri gerçekleştirdik.”

Çalışmanın bundan sonraki başlıkları Denizli yerel siyasetine iş dünyasının temsilcilerinin müdahil olması süreçlerini ve Denizli’nin yeni kentsel siyaset deneyiminin hangi koşullar etrafında şekillendiğini tartışmaya açacaktır.

4.6. Denizli’de Yeni Kentsel Siyasetin İnşası

2000’li yılların Denizli ekonomisi açısından çok olumlu başlamadığı söylenebilir. Dünya Ticaret Örgütü’nün 2005 yılında tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ticaretini serbestleştirmesi ve başta Çin olmak üzere işgücü maliyetleri çok düşük olan birçok ülkenin pazara girmesi, Türkiye’nin hazır giyim sektörünün dinamosu olan Anadolu kentlerini olumsuz etkilemiştir (Penpecioglu & Barın, 2010: 549). İkinci durum da 2001 kriziyle ilgilidir. Dolar kurundaki beklenmedik artışla krizi bir anlamda

fırsata çevirmeyi başaran Denizli sermayesi (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009) elde ettikleri gelirleri tekrardan emek yoğun süreçler gerektiren sanayiye yönlendirmiştir. Fakat Dünya konjonktörüne uyum sağlamayan yerel burjuvazi nedeniyle, 2001 yılının sonunda % 118'e ulaşan ihracat büyüme hızı 2006 yılında % 5'e düşmüştür. Hızlı düşüş 2002 yılında başlamış ve 2007 yılına kadar sürmüştür (Penpecioglu & Barın, 2010: 550). Böylelikle iş dünyasının koalisyon dönemlerinde yaşadığı soruna ek olarak bu sefer küresel kapitalizmin yerel düzeyde yarattığı sorunlar, yerel burjuvaziyi devletin himayesine daha muhtaç bir konuma itmeye zorlamıştır.

Yerel siyaset geleneği açısından da 2000'li yıllara gelene kadar Denizli yerel siyasal alanı baskın/dominant aktörlerle, gruplarla ve partilerle şekillenmemiştir. Burada dominant olmaktan kastedilen durum belirli bir sermaye grubunun, siyasal partinin, tarikat ve cemaatin ya da sivil toplum örgütünün yerel siyasal alanda hegemonik bir güç haline gelmesine ilişkindir. Ali Marım ve Hasan Gönüllü örnekleri dışında aynı partiden iki seçim döneminde üst üste aday gösterilen bir başkan yoktur. Diğer yandan, Anadolu kaplanları olarak anılan kentlerde Refah Partisi 1990'lı yıllarda ciddi bir yükseliş göstermiş ve RP söz konusu kentlerin sermayedarlarıyla organik ilişkiler kurabilmiştir. Dolayısıyla RP'nin yerel yönetimler düzeyinde güçlenişi ve yerel sermayenin parti aygıtı aracılığıyla kentsel mekâna yatırımlar yapması aynı sürece denk gelmektedir. Fakat Denizli bu örneğe de uymamış; radikal bir siyasal yöneltiyi tarihsel süreçte hiçbir zaman göstermeyen kentin (Çeğin, 2018) sermaye sahipleri de RP'ye ciddi bir destek vermemiştir. Yurtseven'e (2018) göre RP, Denizli'de sermaye ittifakından ciddi bir destek görmemiş, sadece kent yoksullarıyla kurulan organik bağlarla kendine özgü bir oy potansiyeli yakalayabilmiştir.

Tablo 7. Bazı Anadolu Kentlerinde RP'nin Yerel Yönetim Seçimlerindeki Oy Dağılımı

İl	1984	1989	1994
Denizli	% 1.9	% 3.0	% 9
Gaziantep	% 4.5	% 8.5	% 21.9
Kayseri	% 4.6	% 12.6	% 26.7
Konya	% 8.6	% 20.7	% 32.3

Kaynak: Çakır (1994) ve TÜİK (Veriler tüm il sınırlarını kapsamaktadır)

Sadece Denizli'de değil diğer Anadolu Kaplanları kentlerinde de gözlemlenen bir başka önemli sorun, yerel girişimciler ve yerel yönetimler arasındaki koordinasyon

eksikliğidir (Şengül, 2003: 204). Özellikle 1980 sonrasında Denizli örnek olayında da gözlemlendiği üzere yerel yönetimler, yerel ekonomik kalkınmayı öncüleyen ve destekleyen mekanizmaları kurmakta birçok nedenden dolayı geri kalmışlardır. Böylelikle yeni sanayi odakları anılan kentler başta olmak üzere Denizli’de de Valiler, bu koordinasyonu sağlama hususunda en önemli aktörler olmuştur. Fakat Denizli’de, kente kaynak aktarımı noktasında yaşanan sorunlarının büyük bir kısmının çözümünde ‘siyasal’ iradeye daha fazla ihtiyaç hissedilmesi, parti siyasetiyle rabitalı bir yerel siyasal örgütlenmenin varlığına daha çok ihtiyaç doğurmuştur.

Yukarıdaki savdan hareketle, Denizli’nin yerel siyaset deneyimi 1973’ten 2000’li yılların başına kadar *sui generis* özellikler göstermektedir. Öncelikle Nihat Zeybekçi dönemine kadar toplumcu belediyeçilik döneminden itibaren seçilen belediye başkanlarının dördü de mimar ve mühendis kökenli olmuş ve iş dünyasının temsilcileri büyük oranda yerel siyasete -önceki başlıklarda tartışıldığı üzere- uzak kalmışlardır. İkinci olarak Denizli’nin hem ulusal hem de yerel siyaset geleneği açısından parti siyaseti (*party politics*) dominant figürler ya da isimler üzerinden şekillenmemiş; bunun tersine yerel siyasal alan parçalı ve dağınık bir mücadele alanı içnide gelişmiştir. Bu dağınıklık, CHP’den ANAP’a ve daha sonrasında ANAP’tan SHP’ye ve CHP’ye geçen belediye yönetimlerini ve merkez sağın bütünleşememesi sonucu CHP’nin uzunca süren bir dönemde belediye yönetiminin başında yer almasını içermektedir. Dolayısıyla belediye yönetimlerinin ve belediye meclislerinin tek bir partinin dominantlığında idare edilmemesi, Denizli’yi Türkiye örneğinde öne çıkaran bir başka önemli etmendir. Diğer yandan Denizli’nin radikal eğilimlere sahip bir kent olmaması ve dolayısıyla genel eğilimin büyük ölçüde merkez sağ partiler lehine seyretmesi de (Çeğin, 2018) merkez sağı bütünleştirme kapasitesine sahip bir aktörü/faili Denizli yerel siyasetinde ihtiyaç haline getirmiştir. Uzunca bir süre belediye yönetimlerinin iktidar partisinden farklı bir partide olmasından dolayı belediye başkanlarının kente kaynak aktarımında sıkıntılar yaşaması da Denizli yerel siyasal alanında öne çıkan bir tartışmadır. Tüm bu veriler dikkate alındığında Denizli yerel siyasal alanında etkili olan aktörlerin bir başka önemli özelliği de kendi aralarında uzlaşma kurma becerisine sahip olmalarıdır (Özaslan, 2005; Özcan, 2000). Böylelikle yerel siyasal alanda parti siyasetinde görülen parçacıl yapılar karşı yerel düzeydeki failer birlikte hareket etme becerisine sahip olmuş ve kendi aralarında uzlaşma kurarak yerel siyasal alanda dağınık biçimde olsa da konsensüs kurma eğilimleri göstermişlerdir. Bu konsensüs kurma eğilimi, farklı siyasal partilerden, sivil

toplum örgütlerinden insanları bir araya getirirken Denizli yerel siyasal alanına hâkim olan ‘uzlaş’ havası, yerel siyasal alanda yerleşik ve aşılması mümkün olmayan yapıların da varlık bulmasına imkan tanımamıştır. Özellikle yerel siyasal alanda etkili olan çoğu oda ve derneğin başkanları görevlerini uzunca yıllar sürdürmüş ve yerel siyasal alan gerilim ve mücadelelerden uzak bir görüntü sergilemişlerdir (Kaşıkçı, 2018):

“Yani 1955’den 1990’lara kadar 30 yıl Baro Başkanlığı yapmış Behçet Çomakoğlu var. Salih Bozbay var. O da 35-36 yıl Esnaf Kefaletin Başkanlığını yapıyor. Yönetim kurulu başkan yardımcısı falan oluyor. Feridun Alpat, 30 – 40 sene Denizli’de sanayi odası, ticaret odası başkanlıklarını yapıyor. Denizlispor’da başkanlıklar yapıyorlar falan filan. Ben varım. İl genel meclisinde 10 sene, Ticaret Odası’nda hemen hemen 30 sene farklı kademelerde... 1980 Darbesi’nden sonra kapatılmayan derneklerin çoğu benim sırtımda. Hepsi benim büroda toplanmaya başladı. Salih Bozbay, Salih Basmacı, Ali Marım... Onlar CHP’li ben farklı partiden. O ara dediler, ya biz size kızılıyorduk. Niye kızılıyordunuz diye sordum. Ne kadar dernek varsa ya Salih Bozbay’da, ya Yüksel Kaşıkçı’da, ya Feridun Alpat’ta dediler. Dedim biz istemiyoruz, bunu size verelim. Biz bunları bedava taşıdık geldik bu güne kadar. Hizmet vermeye çalıştık ve kendimize dönük hiçbirşey yapmadık. Mimarlar Odası Başkanı da bendim. Ahmet Yoldaş’a verdim sonra. Hiç unutmuyorum. Altı ay sonra, hiç unutmuyorum: “Abi haklıymışsın ya dedi, ne zor işlermiş bunlar” dedi”.

Tüm bunların ışığında, 2000’li yılların başında, çalışmanın sonraki başlıklarında ayrıntılarıyla tartışıldığı şekliyle, ulusal ve yerel siyaseti yönlendirmeye istekli olan iş dünyasının önünde, yerleşik ve aşılması zor yapıların var olmadığı çıkarımında bulunabilir. Bir başka ifadeyle, siyaseti yönlendirme girişiminde bulunacak olan sermaye sahiplerine engel teşkil edecek dominant bir siyasal parti/ideoloji, siyasal eğilim, sermaye grubu Denizli yerel siyasal alanında var olmamıştır. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin yeniden ölçeklenme stratejilerini ve bu stratejilerin kırılma noktalarını tartışacaktır.

4.6.1. Yerel Siyasetin İş Dünyası Yanlısı Biçimde Yeniden Yapılanması: Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu

Denizli yerel siyasal alanının önemli aktörlerinden biri olan Denizli Sanayici Tüccar ve İş Adamları Platformu’nun⁷¹ (Denizli Platformu) oluşumuna giden süreçte ülke ve Denizli ekonomisinin yeniden ölçeklenmesinin büyük etkileri bulunmaktadır. Özellikle Özal sonrası koalisyon hükümetleri döneminde Ankara ile olan ilişkilerinde geri plana atıldığını düşünen Denizli iş dünyası, kendi çıkarlarını Ankara’da temsil edebilecek siyasetçilerin yetişmediği vurgusunu yapmaktadır (Kalemci, 2018). Özal ile enformel de olsa kuvvetli bir ilişki kuran Denizli sermayesi, Ankara bürokrasisini

⁷¹ Çalışma boyunca Denizli Platformu kısaltması tercih edilecektir.

esneten ve aşan böylesine önemli bir siyasi figür sonrasındaki koalisyon dönemlerinde aynı avantajı yakalayamamış ve Kalemci (2018) bu durumu “*Özal’dan sonra sanayiciler olarak kendimizi Ankara’ya karşı yalnız hissettik... Ondan sonraki siyasetçiler Özal gibi olamadı*” şeklinde ifade etmiştir.

Özal sonrası yaşanan siyasi yalnızlık ve tarihsel süreçte bir patika bağımlılığı olarak devam eden parti siyasetine duyulan mesafe, Denizli sermayesini Ankara’da lobi faaliyeti yürütme hususunda arafta bırakmıştır. Özal sonrası dönemde siyasetin, kaynaklara ulaşma konusunda ne denli önemli bir hal aldığını iyice kavrayan Denizli sermayesinin durumunu Kalemci (2018) şu şekilde aktarmaktadır:

“...Biz iş adamları olarak yukarıyı çok fazla hırpalamaya başlayınca o zamanki devlet Denizli’ye şaşı bakmaya başladı. Özal devrindeki devletin akan paraları burada kötü şeylere harcanmadı. Hep fabrika yapılıns istendi. Antalya da hep otel yapılıns isteğiyle çalıştı. Biz de hep havlu kralı olalım, bornoz kralı olunsun istedik. Fakat Özal sonrası akan çeşmeler durduruldu.”

Kaynaklara ulaşma noktasında yaşanan sorunlar ve vergi indirimi, teşvik, altyapı yatırımları gibi konularda Özal sonrasında yaşanan kesintiler ve duraklamalar, Denizli’nin Ankara’da lobi faaliyetleri oluşturması gerekliliği fikrinin ilk önemli uğrağını oluşturmuştur. Her ne kadar kendilerini siyasete uzak ve mesafeli olarak ifade etseler de, Denizli sermayesi Özal sonrasında siyasetin ‘ekonomik durumun iyileştirilmesinde’ ne denli önemli bir rolü olduğunu gayet iyi anlamıştır. Dolayısıyla Ankara’da Denizli’nin temsil edilmesinin önemli bir düşünce olarak iş dünyası tarafından dile getirilmesi, Platform’un doğuşuna giden ilk adımdır (Kalemci, 2018):

“...Turgut Özal’dan sonra baktım ki işler sarpa sarmaya başladı. O zaman siyasilerle irtibar kurulursa Denizli’ye bir kar getirebilir düşüncesi doğdu.”

Platform’un oluşum sürecine giden bir başka kritik etmen de, önceki başlıklarda tartışıldığı şekliyle, Denizli ekonomisinin yaşadığı kriz(ler)dir. Söz konusu krizler, Denizli’nin önde gelen iş dünyası temsilcilerinin çoğu tarafından dile getirilmiş ve devletin yardımı olmadan bu krizlerin aşılamayacağı ifade edilmiştir (Yücebıyık, 1998). Özellikle 2001 krizi sonrasında Denizli’nin yukarıda da belirtildiği gibi siyaseten yalnız ve tek başına kaldığı düşüncesi de krizden kurtuluş reçetesi olarak, Denizli yerel siyasal alanındaki farklı birçok fail tarafından dile getirilmiş ve ekonomik krizin çözümünün siyasal süreçlerden geçtiği, 2001 kriziyle daha net biçimde anlaşılmıştır. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden birini Finansal Forum gazetesince Denizli’de düzenlenen toplantı oluşturmaktadır. Forum’a, Denizli’nin farklı odalarından, derneklerinden ve

bankalarından onlarca katılım olmasına rağmen herhangi bir milletvekilinin toplantıya katılmaması Kalemci'nin (2018) savlarını destekler bir nitelik taşımaktadır. Forum'da, Denizli'nin Ankara'da yeterince temsil edilmemesi ve gerekli altyapı yatırımlarının kente aktarılmamasının yarattığı sorunlar üzerinde durulmuş ve krize rağmen Denizli'nin ekonomik olarak halen ayakta kalabildiği vurgulanmıştır (Sazak, 2002). İş dünyası temsilcilerinin bir araya gelerek ekonomik krizin Denizli sanayisi üstündeki yıkıcı etkilerinin tartışıldığı bir başka toplantı, Denizli Haberci Gazetesi'nin (2000) başlığına "Denizli Devletten Hakkını istiyor" şeklinde manşete taşınmış ve haberin içeriğinde şu ifadelere yer verilmiştir:

"... Devlet yatırımlarının Denizli'ye aktarılmasından kaynaklanan sorunların görülüşüldüğü toplantılarda sanayiciler ve iş adamları sorunlarını dile getirdiler. Denizli Ticaret Odası Başkanı Kalemci "Denizli hep kendi yağıyla kavruldu. Devletin bugüne kadar ihmal ettiği Denizli'ye al atması gerekir. Devlete hep verdik. Artık devletin Aydın ve Isparta arasına girip Denizli'yi görmesi gerekir" derken Sanayi Odası Başkanı Abdülkadir Uslu Denizli ekonomisinin yurt içi ve yurtdışı başarılı çalışmalarına karşın devletin Denizli'ye katkısının hiç olmadığını ifade ederek "Biz Denizli olarak Parlayan Değil, Ağlayan Yıldız" dedi. Ticaret Odası Başkanı İter Panayır konuya değişik bir açıdan yaklaşıp "Biz aslında güçlüyüz ana devlet gücümüzün farkında değil. Devletin Denizli gerçeğini anlamasını daha ne kadar bekleyeceğiz" diye sordu. Ticaret Odası Meclis Başkanı İbrahim Tan'ın "Ankara'ya sesimizi duyuramıyoruz. **Hükümette bir bakanımız olsaydı sonuç böyle olmazdı**" şeklindeki görüşüne karşın Sanayi Odası Meclis Başkanı Süleyman İlgeri "Yatırımlar açısından Denizli'de devleti göremiyorum. Devlet altyapı ve yatırımlar yönünden Denizli'de sınıfta kalmıştır. Sorunlarımız masaya yatırılıp acilen çözüme kavuşturulmalıdır" dedi."⁷²

Değirmenci (2018) hem Platform'un doğuşu hem de dönemin siyaset anlayışının yeniden ölçeklenmesi hususunda konuyu toparlayıcı bir açıklamada bulunmuştur:

"...“Türkiye'nin çalkantılı dönemleridir 1990'lı yıllar, 1990'ların sonu. Özellikle ekonomik krizlerinde çok ciddi yansımalarının olduğu bir dönem. Toplumda, iş dünyasında dövizin ve borsanın volatilesi yüzünden de insanların sürekli tedirgin hissettiği, gecelik faizlerin %1000'lerin üstüne çıktığı dönemlerin ardından geçtik. Bunların hepsi AK Parti iktidarından önce yaşanan şeylerdi. Bunu şunun için anlatıyorum. Bahsettiğiniz iş dünyası Denizli Platformu altında neden örgütlendi biliyor musunuz? Denizli Platformu'nun ortaya çıkış amacı aslında bu ekonomik çalkantılar ardında merkezi hükümete organize bir duruş gösterebilmek, bakın burada gidilen yol doğru bir yol değil, biz istikrar istiyoruz, biz ekonomik hamleler bekliyoruz. Önümüzü tıkayan değil, önümüzü açan bir devlet mekanizması istiyoruz arzusuyla Denizli'deki sivil toplum örgütleri ve iş dünyası derneklerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir platformdur Denizli Platformu. Yani aslında iş dünyası Denizli'de siyasetin içine ya da en azından siyasete katılma sürecine bu platformu kurmakla karar verdi. Bu bahsettiğim özellikle 1990'lı yılların sonunda Denizli gibi ihracatçı bir ilde, bu tip dövüz oynamalarının yüksek ve doğrudan yansımalarının olduğu bir şehirde bu noktada kavrandı. Aslında Denizlili iş adamları siyasetle, siyasetin çalkantılı dönemlerinde siyasi istikrarsızlığın ekonomik çalkantılara sebep olduğu bir dönemde tavır alarak Platformu kurdu. Ve hemen arkasından gelen AK Parti, özetle Denizli'de, Denizli'de iş dünyasında Denizlili bir siyasetçi Nihat Zeybekçi'nin doğumuna vesile oldu.”

⁷² Vurgular yazara aittir.

Zeybekçi de (2015) DENİB Başkanı olduğu dönemde Türkiye'nin siyasal ve ekonomik istikrarsızlık süreçleriyle boğuştuğunu fakat o kötü durumun AK Parti'nin kuruluşuyla birlikte dağıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Platform'un oluşumuna giden sürecin diğer önemli uğrağı da siyasal ve ekonomik istikrarsızlık koşullarına karşı konum alma isteğiyle ilgilidir. Parti siyasetine duyulan potansiyel güvensizliğe karşın güçlü tek parti iktidarının istikrar sağlayacağı düşüncesi (Bayırbağ, 2011) Platform'un ortaya çıkış döneminde iş dünyası tarafından dillendirilen bir mesele olmuş (Kaynak, 2018); 1980'li yıllarda Özal döneminde siyasetle ilgilenme iş dünyası tarafından bir tercih olarak algılanırken bu durum 2000'lerin başına doğru bir zorunluluk haline gelmiştir.

1995 yılından sonra yaşanan ekonomik durgunluk dönemi sonrası, DTO önderliğinde Denizli'nin önemli kamusal mekânlarından biri olan Demokrasi Meydanı'nda bir miting düzenlenmiştir. Denizli sanayi ve ticaret burjuvazisinin önemli temsilcilerinin işçilerle birlikte düzenledikleri bu miting, kamuoyunda geniş bir yer bulmuş ve Denizli Platformu'nun ortaya çıkışı, mitingin yarattığı birliktelik havasıyla ilişkilendirilmiştir. Mitingin asıl amacı Türkiye açısından önemli bir sanayi merkezi olan Denizli'nin yaşadığı ekonomik sorunu tüm ülkeye duyurabilmektir. Ankara'nın dikkatini çekmek ve ekonomik sorunlara çözüm bulabilmek mitingin temel gayesi olmuştur (Kalemci, 2018):

“...Şimdi incelediğinizde göreceksiniz. O günkü ekonomik problemlerle ilgili bir toplantı yapıldı Esnaf ve Kefalat Odalarının ev sahipliğinde. O toplantıda hep beraber konuşulması gerektiği savunuldu. Hatta yine baktığımızda göreceksiniz o günkü Platform üyeleri kendi aralarında bir miting yaptı. Sıkıntılarla, kurlarla ilgili Demokrasi Meydanı'nda, Denizli'de bir miting yapıldı. Ama daha adı bir platform değil. Yani aslında oradan sonra bu oluşum devam etsin istendi. Her derneğin logosu ve imzasıyla katılması istendi. İşçiler de katıldı buna. İşçilerle iş adamlarının bir arada olduğu çok ilginç bir miting oldu. O günkü kriz ortamıyla ilgili, bir tepki olması açısından. O etkinlik bundan sonra olabileceklerde de bir çatı oluşturulması fikrini oluşturdu.(Kaynak, 2018).”

“...Ben Ticaret Odası başkanı olduktan sonra bu eksikliklerimizi tespit ettim. Netice itibariyle Ankara ve Denizli arasında köprüyü kim yapabilir planlamaya başladık. Netice itibariyle ben tüm milletvekili arkadaşlarımızı, partisiz ve bu şekilde çalışan, o anki Sanayi Odası başkanı, Borsa Başkanı, İhracatçılar Birliği başkanı, bu arkadaşları bir platformda toplamaya karar verdik. Sene 1996 – 1997. Vali Bey'in başkanlığında iki sefer toplantı yaptık. Tüm Denizli halkını topladık. Bir de sonraki dönemde Platform'da olacak olan arkadaşlarımızı. Herkes kendi görüşlerini ifade etti. O zamanın milletvekilleri böyle bir platformda neler yapılabilir, Denizli'ye neler kazandırılabilir, bunları her ağız o halka anlattı. Kalemci (2018)”

Mitingin olumlu çıktıları olduğunu belirten Kalemci, koalisyon hükümetleri döneminde Denizli'nin Ankara'daki çıkarlarını korumak amacıyla yerel düzeyde

oluşturulmak istenen birliktelik hissini daha kurumsal bir yapıya oturtmak için bir ofis kurulması fikrinin oluştuğunu belirtmiştir. Denizlili sanayicilerin Ankara’da karşılaştıkları sorunları çözüme kavuşturmak için lobi faaliyetinde bulunulması istenen ofis “Denizli Vakfı” adını almış ve DTO bu ofisin sekreteryası görevini üstlenmiştir (Kalemci, 2018):

“...Ondan sonra Ankara’da bir ofis kurduk. Bu ofisi her türlü şeyiyle donattık. Bunu hep Ticaret Odasının bütçesinden karşıladık. Başına da eski milletvekillerimizden Atıf Şohoğlu isimli bir abimizi geçirdik. Ve Platform’un açılış noktasından sonra da ben bir konuşma yaptım. Bu konuşmada dedim ki, Atıf Şohoğlu Bey’in başkanlığında, Ankara’da bir amele gibi çalışacaksınız. Denizli ile ilgili konular her hafta orada masaya yatırılacak ve oradan alınacak kararlarla iktidar partisindeymiş gibi çalışacaksınız. Denizli’yi yeşerteceksiniz dedim. Vali bey bana döndü dedi ki: Nail Bey, sen çok büyük şeyler söyledin. Buna karşılık ben de ‘Vallahi ben Denizlimizi seviyorum’ dedim.”

Denizli Vakfı’nın kurulma süreci büyük ölçüde yerel ekonomik kalkınma stratejisinin yerel düzeyde birliktelik kurmaya yarayan bir işlev görmesinden kaynaklanmaktadır (Valler, 1995: 38). Gaziantep örneğinde oda ve dernek yönetimleri, ANAP döneminde önemli bir güce ulaşmış ve çoğu hükümete bakan gönderme kapasitesi yakalamışlardır. Böylelikle GSO ve GTO çoğu zaman ilin milletvekillerinden daha fazla bir siyasi nüfuza sahip olma şansı yakalamışlardır. Fakat Denizli’de DTO güçlenen bir siyasal fail olsa da yerel siyasal alanı toparlayıcı bir güce erişememiştir. Bu durum, başta Denizli Vakfı olmak üzere Denizli sermayesinin enformel kanallarla birliktelikler kurmaya itmiştir. DTO’nun kurumsal olarak yerel siyasal alanı toparlayıcı güce erişememesi bireysel çabaları daha da ön plana çıkarmış ve Kalemci (2018) DTO başkanı olduğu dönemde bir baskı grubu faili olarak çalışarak milletvekillerine Vakfın aktif olarak işleme konusunda büyük etkilerde bulunmuştur:

“Biz o dönemde iyi bir çalışma yaptık. Yani oradaki her milletvekili benim söylediğim gibi sizi ifşa ederim Denizli’de dedim. Her milletvekili orada toplanıyordu. Hakikaten hükümete, burdan giden arkadaşlarımızın işlerini orada görüyorlardı.”

Denizli sermayesinin küresel ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerini bir araya gelerek aşma isteği, Özaslan’ın (2005: 579 – 581) Denizli çıkarımlarını destekler niteliktedir. Özaslan’a göre kriz dönemlerinin yıkıcı sonuçları yerel kurumsal yapıları kendi aralarında birliktelikler kurmaya itmekte ve kentin ekonomik, siyasal ve idari sorunları başta iş dünyası temsilcileri olmak üzere yerel siyasal alanın çoğu aktörü tarafından kuvvetli biçimde dile getirilmektedir. Bir başka ifadeyle, krizden kaçış reçetesi olarak yerel kurumsal yapıların kendi aralarında dayanışma ağlarını kuvvetlendirmesi, Denizli yerel siyasal alanını toparlayıcı bir etki yaratmıştır.

Özet olarak, Denizli'nin Ankara karşısında çektiği siyasi yalnızlık, odalar ve derneklerin baskı unsuru olmasında yaşadığı eksiklikler, Denizli Vakfı'nın Denizli sermayesinin çıkarlarını korumada beklentileri karşılayamaması, formel dayanışma ağları arasındaki kopukluk, sermayenin çıkarlarını temsil edebilecek ulusal ve yerel siyasetçilerin eksikliği, 1990'lı yılların siyasal bağlamda çalkantılı dönemleri ve söz konusu siyasi çalkantıların yol açtığı ekonomik ve siyasal problemler, Denizli'de DTO önderliğinde bir araya gelmiş iş dünyasının temsilcilerinin bir Platform çatısı altında toplanmalarını mümkün kılmıştır. Her ne kadar Platform'un kuruluşu 1990'lı yılların sonunda oda ve dernek başkanlarının muhtelif çabalarıyla gerçekleşse de, 2001 yılında yapılan ilk toplantı neticesinde Platform resmen kurulmuştur (Yavuzçehre ve Özgür, 2016: 216). Hasan Tekin Ada (2018) Platform'un kuruluş sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

“Ben BASİAD başkanıydım. O sırada biz bir atak yapmaya çalıştık. İyi mi kötü mü bilmiyorum. Bir gün arkadaşları topladım ben. 7 kişi miydi 8 kişi miydi bilmiyorum. Bu kişilerin başında Mustafa Kaynak da vardı galiba. Ali Abaloğlu da var. Şahin Tin de var. Bunların hepsi birer dernek başkanı. Bunları topladım ben. Dedim ki bir akşam yemek yiyelim. Geldiler sağolsunlar. Onlara dedim ki, ya biz bir birleşelim. Platform oluşturalım. Siz öyle istiyorsanız öyle olsun dediler sağolsunlar. Sonraki gün kahvaltıda buluştuk ve Platform'u kurduk.”

Platform'un 2001 yılının Aralık ayında yaptığı ikinci toplantıda Platform Sözcüsü olarak seçilen Hasan Tekin Ada, Platform'un tarafsız ve yapıcılık ilkeleriyle bir araya geldiğini; şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin savunduğu bir mecrada siyasi partilerin demokratik biçimde faaliyet göstermeleri için faaliyette bulunacaklarını belirtmiştir (Ada, 2001). Yine aynı toplantıda Türk-Amerikan İşadamları Derneği Şube Başkanı Ali Abaloğlu ilk işlerinin Denizli milletvekilleri ile toplantı yapmak olacağını ve tüm amaçlarının Ankara nezdinde güçlü bir lobi faaliyeti gerçekleştirmek olduğunu belirtmiştir (Abaloğlu, 2001). Platformda imzası bulunan dernekler ve odalar şu şekildedir:

Denizli Sanayiciler ve Bankacılar Derneği (DESBİD) Başkanı Adnan İnceoğlu
Babadağ Sanayici ve İşadamları Derneği (BASİAD) Başkanı Hasan Tekin Ada
Denizli Genç İşadamları Derneği (DEĞİAD) Başkanı Oktay Mersin
Türk-Amerikan İşadamları Derneği (TABA) Denizli Şube Başkanı Ali Abaloğlu,
Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Denizli Şube Başkanı Şahin Tin
Denizli Tekstil ve Giyim Sanayicileri Derneği (DETGİS) Başkanı Mustafa Kaynak

Gönüllü iş dünyası derneklerinden oluşan Platform'a daha sonra DTO, DSO, DTB ve DENİB de katılmıştır. Aslında DTO Başkanı Kalemci, platformvari bir oluşumun ortaya çıkmasını uzunca bir dönem ciddi çalışmalar yürütse de, Platform'un kuruluşu BASİAD önderliğinde gerçekleşmiştir. Fakat dört Odanın daha katılımıyla Platform güçlenmiş ve Kalemci'nin idealize ettiği birliktelik kısıtlı biçimde de olsa sağlanmıştır (Ada, 2018):

“Platform'u 7 dernekten kurduk. Dedik biz Sanayi Odasını, Ticaret Odasını alalım dedik. İhracatçılar Birliğini de alalım dedik. Onları da çağırdık. Birliktelik olsun istedik.”

Platform'u ilginç kılan noktalardan biri, söz konusu oluşumun iş dünyasının tekil temsilcilerinden değil de örgütlü iş adamı derneklerinden oluşmasıdır. Bir başka ifadeyle, Platform örgütsüz iş dünyası temsilcilerinden ziyade hâlihazırda bir şemsiye kuruluş (Özaslan, 2005) altında faaliyet gösteren dernek temsilcilerinden oluşmaktadır. Diğer yandan Platform bir sivil toplum örgütü niyetiyle kurulmuş ve Ada (2018) bu durumu önemli bir örnekle ifade etmiştir:

“...O dönemin belediye başkanı Ali Aygören'di. Ali Bey de toplantılara gelip gidiyordu. Sonra dedi ki: “Ya bizi de alsanız Platform'a”. Yok dedik. Siz resmisiniz. Biz sivil toplum örgütü olarak çalışıyoruz.”

Platform'un ortaya çıkışında Denizli'nin dayanışma ağlarının varlığı önemli bir yer tutmaktadır. Hemşehrilik bağlarının yanında iş yapma becerisine sahip yerel sermayenin birbirleri arasında özellikle fason üretim süreçlerinde kollamacı ilişkiler yürütebilmesi (Bedirhanoğlu & Yalman, 2009; Karaçay-Çakmak & Erden, 2005: 126) sermayedarlar arasında dayanışma ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Bu durumun üstünde duran Keçeci (2018) önemli bir çıkarımda bulunmakta ve Denizli sermayesinin birlikte hareket edebilme becerisinin Platform'un ortaya çıkışını kolaylaştırdığını belirtmektedir:

“... Birlikte kuvvet doğar. Denizlilerin bir özelliği var. Birlikten kuvvet doğar. Şimdi buna bir yerden gelmek istiyorum. Şimdi Denizli'de insanlar birbirlerini o kadar çok severler ki, insanlar birbirleriyle o kadar kolay iş yaparlar ki ve güçlerini birleştirmede o kadar mahirdirler ki. Mesela bir akşam otururlar. Yani iki komşu, apartmandaki iki arkadaş veyahut bir amca, bir dayı, bir yeğen. İnsanlar kolayca bir şirket kurarlar. Çok kolay kurarlar. Belirli bir gaye vardır bir yerde. Şunu üretelim. Bunu bir üretebiliriz. Şu kadar da sermaye gerekir. Ben şu kadarını koyayım, sen şu kadarını yap derler ve aralarında o akşam evlerinde ya da oturdukları bir mekânda kolay şirket kurarlar. Ve o şirketin içerisinde de o gün şirkette konuştukları şeylerle, o işi görürler. Yazılı işi yoktur esasında, yazılı da değildir. Denizli'nin gelişmesinde ve Denizli'nin bugün bir yere gelmesinin sebebi budur. Yani kolay bir araya gelebilmek kolay güçlerini bir araya getirebilmekten geçiyor. Onun için Denizli'de şirketçilik, şirketleşme kolay olmuştur. Güçlerini birleştirme nedeniyle Denizli bugün bir yere gelebilmiştir. Bu esriye

baktığımızda şuna inanır Denizli: Güçlü olmak için birleşmek lazım. Birleşmek için bir arada olmak lazım. Bir arada olmak için belirli güçleri bir arada toplamak lazım.”

“... Şimdi DEĞİAD var, MÜSİAD var, bilmem bu kadar odalar var, şu kadar birlikler var. Bunların hepsinin de bir gayesi var. E abi sen niye bütün bunların dışında bir Platform diye bir oluşuma ihtiyaç duyuyorsun? Şunu görmüşler Denizli’de. Güçlenmekten birleşmenin temel olduğunu görmüş ya. Dolayısıyla ben MÜSİAD olarak, DEĞİAD olarak, DSO olarak, DTO olarak bir imza ile bir bakana, bir genel müdüre bir yazı yazmamızın mı anlamı olur yoksa bunun altında ‘biz aşağıda imzaları bulunan 26 tane Denizlili bu işi istiyoruz, lütfen bunu yapın mı acaba güçlü olur? Bunu görmüşler ve hepsi tescilli dernekler ve bilinen kurum – kuruluşlar olunca bakanın da genel müdürün de valinin de belediye başkanının da bu beyaz kâğıda değer verdiğini görmüşler.”

Platform, “Denizli kentinin çıkarı” gibi genel bir söylem etrafında kurulmuştur. Yerel düzeyde herhangi bir rekabet ya da çatışmadan kaçınan Platform, siyasal ve ekonomik krizlere karşı korunma niyetiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla Platform’un olası krizlere karşı muhtemel bir korunma ve konum alma işlevi göstermesi beklenmektedir. Bu noktada Platform, doğrusal ve değişmez amaçlarla donatılan bir örgüt olmaktan çok, durumsal (*contingent*) koşullara karşı hareket etme ve kaynakları yönlendirme amacıyla (Peck & Tickell, 1995) kurulan enformel bir örgütlenmedir. Kocasert (2018) bu çıkarımı destekleyen ifadelerde bulunmaktadır:

“...Çok sayıda iş adamı derneği var. Daha doğrusu iş insanları bir şekilde örgütleniyorlar. Herhangi bir işe mensup ya da herhangi bir ilden ilçeden çıkan iş adamları bir araya gelip dernek kurabiliyorlar. Denizli, Uşak, Afyon her neyse. Bunların hepsi belirli bir amaç için, iş dünyası ile ilgili belirli bir network oluşturmak için üyelerine hizmet için kurulan sivil toplum örgütleri. Her ne kadar adları iş adamları derneği olsa da iş insanları derneği. Hepsine ciddi derecede saygı duyuyorum. Ancak Denizli Platform’u çok farklı. Denizli Platform’u muhtelif amaçlarla muhtelif çatı kuruluşlarının şibeleriyle bir araya gelmiş tamamı iş dernekleriyle ilgili, tamamı Denizli ile ilgili derneklerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve ortak paydası sektör gözetmeksizin Denizli olan bir oluşum. Yani ister makinacı olsun ister tekstilci. İster gıdacı olsun ister turizmci. Hiç farketmez. Ortak paydamız Denizli. Amaç şu: Denizli’nin ortak sorunlarını daha gür biçimde nasıl dile getirebiliriz? Hepimiz bir masanın etrafında toplanıp, bir yumruk olup bu sorunlara daha hızlı nasıl çözüm bulabiliriz ve aramızdaki iletişimi işbirliğini arttırarak daha yüksek hale nasıl getirebiliriz? Denizli Platformu’nun özü bu.”

Denizli’nin Ankara’ya karşı duymuş olduğu dışlanmışlık hissini bir patika bağımlılığı olarak irdelemek yanlış değildir. Hem ekonominin örgütlenmesindeki ihracata dayalı sermaye birikiminin devlet aygıtı tarafından mümkün hale getirildiği gerçeği hem de yerel siyasal alanın aktörlerinin kentin ekonomik, siyasal ve yönetsel bağlamlarda gelişmemesinin nedeni sürekli biçimde Ankara karşısında bir dışlanmışlık hissine bağlanmıştır. Böyle bir ortamda da bu durumun yarattığı siyasal istenç, iş dünyasının kendi içinde örgütlenmesini mümkün kılarken diğer yandan da kentin genel sorunlarının yine siyasal birlikle çözüleceğine dair bir inanç da oluşturmuştur. Dolayısıyla Ankara’ya karşı yaşanan dışlanmışlık duygusu Platform’un etkileme

mantığını (*logic of influence*) oluşturmuş (Bayırbağ, 2011: 8) fakat bunun yanında da Ankara'yla sağlıklı ilişkiler kurulmadan ekonomik istikrar sağlanamayacağı düşüncesi de Platform'un oluşumunu mümkün kılmıştır. Platform'un kurucularından olan ve ilk dönem sözcülüğünü yürüten Ada'nın (2018) aktardıkları bu noktada önem taşımaktadır:

“Platform'u kurduk. Dedim ki ilk iş Ankara ile irtibatımızın iyi olması lazım. Ankara'nın gözcüsü olması lazım. Denizli ile Ankara arasında iyi bir köprü oluşturmak lazım dedim. Tamam dediler. Bütün milletvekillerini çağırdık. Ben aradım, bizzat gelin dedim. O dönemde rahmetli Borsa başkanımız var, İter Abimiz, abi dedik sen bu insanları tanırsın, çağırır mısın, bizi kırmadı sağolsun. Dedik ki bizim Ankara'da gözümüz kulağımız olmanız lazım. Ne yapmamız lazımsa... Ona göre dedik. Epey konuştuk. Sonra bu milletvekilleriyle bir daha toplandık. Sonra düzenli aralıklarla toplanmaya başladık. Dedik ki, biz dertlerimizi size anlatacaz, siz de bu sorunlarımızı Ankara'da takip edeceksiniz dedik.”

Platform'un bir diğer önemli özelliği de başkanlık yerine dönem sözcülüğü pozisyonunun olmasıdır (Gerelioğlu, 2018). DTO, DSO, DTB ve DENİB'in dönem başkanları sırasıyla dönem sözcülüğü görevini üstlenmektedir. Yine dönem başkanı odanın ve derneğin genel sekreteri Platform'un sekreteryasını üstlenmekte ve gündem maddelerini belirlemektedir. Kalemci (2018) “dönem sözcülüğü” kavramının Platform'un doğasına uygun bir pozisyon olduğunu belirtmektedir. Kaynak da (2018) her kafadan farklı bir ses çıkması ihtimalinin Platform'un amacına sekte vurabileceğini belirtmiştir. Rekabetten ve çatışmadan uzak yapının bir uzantısı olan sözcülük görevi hakkında Kalemci (2018) şunları ifade etmektedir.

“Başkan olursa iş siyasete girer diye söylenildi. Başkan yarın milletvekili olmayı düşünür, bir başka yere gitmeyi düşünür. O nedenle başkansız olarak ‘sözcü’. Ama sözcü de başkan sıfatını taşıyor. Yani o idare ediyor, o yönetiyor. O topluyor. O birşeyler söylüyor.”

Keçeci de (2018) Kalemci'ye benzer bir yorumda bulunarak Platform'da başkanlık yerine sözcülük olmasını rekabetin olası zararları ile ilişkilendirmektedir:

“...Yoo, ne gereği var? Başkan da yok zaten. Sözcü onun adı. Platform sözcüsü. Platform başkanı yok. O gelenler de başkan değil. Onda da anlaşmışlar. Platform sözcüsü demişler. O Platform Sözcüsü herkesi topluyor, satır başı olan konuları orada görüşüyorlar. Ondan sonra da asgari düzeyde ne yazmalıyız diye bir konuda mutabık kalıyorlar. Ondan sonra onun sekreterine de, he özel bir sekreter de yok. Benim genel sekreterim onun da genel sekreteri oluyor doğal olarak. Ondan sonra da oturup altına imza atıyoruz. Bu kadar.”

Keçeci'ye (2018) göre Denizli sermayesinin yazılı ve hiyerarşik şekilde yapılandırılmış örgütlenmelere uzak tavrı da başkanlık pozisyonunun gelişmesini engellemiştir. Denizli sermayesinin birlikte kolayca iş yapabilme kapasitesine sahip olduğunu belirten Keçeci, Denizli sermayesinin yazılı ve kurallarla belirlenmiş sözleşmelere ihtiyaç duymadığını belirtmiştir. Bu bağlamda sözleşmede belirlenmiş

şartlara dahi bağlı kalmayan ve özgürce hareket etmek isteyen iş dünyasının Platform çatısı altında sınırları belli kurallarla bir araya gelmesinin mümkün olmadığı üstümde duran Keçeci, başkanlık müessesesi üstünde bu nedenle çok kalınmadığını ve sözcülük görevinin uygun görüldüğünü söylemiştir.

4.6.1.1. İş Dünyası Siyaseti Belirliyor: Platform'un Yerel Siyasal Alanda Aktif Olma Girişimleri

Denizli Platformu'nu ortaya çıkaran ekonomik, siyasal ve toplumsal konular ele alındığında, 2000'lerin başında Platform'un Denizli'de hem ulusal hem de yerel siyaseti belirleyici bir tavır takınması şaşırtıcı değildir. Bu dönüşüm özellikle 1980 sonrasında siyasetin ekonomik bağlamda belirleyiciliğinin ne denli önemli bir konu haline geldiğiyle ilişkilidir. Vergi indirimi, teşvikler, altyapı yatırımları gibi ekonomik kalkınmayı olumlu etkileyecek konuların 'siyaseten' çözülebileceği gerçeğini kavrayan Denizli sermayesi, ekonomik başarının sadece üretimle alakalı bir konu olmadığını 1990'lı yıllar boyunca yaşadıkları çalkantılı dönemlerle deneyimlemiştir. Dolayısıyla, iş dünyasının formal ya da enformel kanallarla siyasetle rabitali olmalarının bir tercihten ziyade adeta bir zorunluluk haline gelmesi (Keçeci, 2015) iş dünyası – siyaset ilişkisinin Denizli'de yeni bir boyut almasının en önemli nedenidir. Tüm bunlara ek olarak iş dünyasının siyasete *-özellikle 1990'lı yıllarda-* uzak kalmasının Denizli açısından yarattığı ekonomik ve siyasal sorunların aşılmasının da ne denli önemli bir dönüşümü ifade ettiği Keçeci (2015, 2018) tarafından farklı mecralarda şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Biz iş adamları olarak bütün hesapları biliyoruz. Yatırım yapmayı biliyoruz. Ve insan çalıştırarak para kazanmayı da biliyoruz. Para kazandıktan sonra yaşamayı da biliyoruz. Demokrasiyle yönetildiğini bildiğimiz bu ülkenin her halükarda yönetilmesi gerektiğini de biliyoruz. Soruyorum, Nihat (Zeybekçi) kardeşime kadar, altını çizerek söylüyorum, beni hiç kimse yanlış anlamasın, iş adamı olarak kim soyundu bu işe? Kim bu işin altına imzasını koydu veyahutta kim varlığını koydu? İşte bu nedenle Nihat Zeybekçi bize önderdir. Çünkü bugüne kadar ülkemiz çok eleştirdiğimiz insanların yönetimiyle karşı karşıya kalıyoruz. Çok çabuk eleştiriyoruz. Ama neticede bir iş adamları olarak bu kadar becerili işleri kuran, yöneten, para kazanan ve dünyada özellikle mallarını bu benim malım diye övünçle gösterebilen bizler, memleket yönetiminde özel olarak belde yönetiminde yokuz.”

“... İş adamı denen adam başarılıdır ki işi var. Başarılıdır ki insan çalıştırıyor. Başarılıdır ki para kazanıp dünyaya malını satıyor. Öyleyse bence iş adamları öncelikle ülkenin yönetiminde ve ülke yönetiminde Nihat Zeybekçi gibi yumruğunu masaya vurabilmelidir. Ben bu zaviyeden bakıyorum.”

“...Türkiye'de siyasetin içerisinde olan 550 – 600 tane milletvekili iş dünyasının sorununu bilmeyen adamlardan oluşuyor. Yüzde 50'si, yüzde 60'ı, yüzde 70'i. İhracatı bilmez, istihdamı bilmez, bilmem daha ne bileyim üretmeyi bilmez, üretimin sorunlarını bilmez. Sen

Türkiye olarak, ne diyorsun, üretmeden bir yere gidemem. Ben ihracat yapmadan bir yere gidemem. Ben döviz kazandırıcı işlemler yapmadan bir yere gidemem. Ben katma değerli ürün üretmeden bir şey yapamam. E bunları bilmiyor adam. Dolayısıyla beni bu yönde teşvik edemiyor bilmediği için. Seni bu yönde yönlendiremiyor bilmediği için. Seni bu yönde anlamıyor adam. Kanunlar olduğu müddetçe sen teşvik alabiliyorsun. Para alıyorsun. Kaynak getiriyorsun. Eee? Ne olacak? Onun için o adamlarında (milletvekilliğini kastediyor) bizim sorunlarımızı bilen adamlardan müteşekkil insanlardan olması lazım.”

Bir dönem Platform sözcülüğü, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanvekilliği ve DENİB Başkanlığını da yürüten Süleyman Kocasert'in (2018) söyledikleri de Keçeci'yi destekleyen tondadır:

“...İş adamı siyasete renklilik getirir. İş adamlarının olaylara bakış açıları biraz daha farklıdır. Yatırım yapan, maaş veren, adam çalıştıran, kredi kullanan, çek kesen birisinin iş dünyasını temsilen siyasette olması, iş dünyasını daha kolay anlaması ve aynı dili konuşmaları son derece doğal. Aynı camianın insanlarıyız çünkü. Ülke ekonomisi işle yürüyor, ihracatla yürüyor, sanayiyle yürüyor. Elbette sanayicilerin, iş dünyasının temsilcilerinin siyasette olması çok büyük avantaj ve artı. Ama bunun için insanların desteklenmesi, teşvik edilmesi, yaptıkları güzel işlerin takdir edilmesi gerekiyor.”

Diğer yandan siyasetin o döneme kadarki aktörlerinin Denizli'nin yerel ekonomik kalkınma başarısını destekleyici bir rol üstlenmediği iddiası da (Keçeci, 2018) Denizli'de sermaye – siyaset ilişkisini 2000'lerin başında yeni bir boyuta taşıyan başka bir etmendir. Bir başka ifadeyle, siyasetin başat aktörlerinin sanayicinin sorunlarıyla ve talepleriyle bağlantı kurmadığı iddiası Denizli sermayesi için önemli bir sorun olagelmiştir. Böylece Özallı yıllarda ve sonraki dönemde aktif siyasete girme konusunda çekingen davranan Denizli'nin büyük sermayesi, 2000'lerin başında enformel bir örgütlenmeyle bu durumu aşmaya çalışmıştır. Fakat yine de aktif siyaseti yönlendirme hususunda istekli olan Denizli sermayesi ilk etapta bu durumu somut bir partiyi destekleyerek gerçekleştirmemiş; aksine çoğu partiye eşit mesafede durarak partilerüstü bir konum almayı amaçlamıştır. Zira 1990'lı yılların siyasi istikrarsızlık koşulları da dikkate alındığında parti siyasetinin güvenli bir yol olmadığı gerçeği (Bayırbağ, 2011) Denizli sermayesi için de geçerli olmuştur. Keçeci'nin⁷³ (2015, 2018) ifadeleri yukarıda belirtilenleri toparlayıcı niteliktedir:

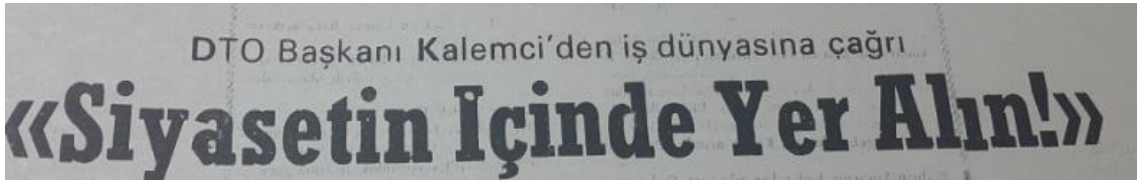
“...Ben öyle öngörüyorum. Ben Müjdat keçeci olarak... Benim için Denizli'de politikada etkin olarak iş dünyasından iş adamlarının olmasını istiyorum. Bunun partisi partisi önemli değil. Ben Platform olarak veya Sanayi Odası olarak, ne olursak olalım, ben gittiğim zaman Enerji Bakanlığındaki bir işim için. Eskiden Enerji Bakanı'nın peşine takılıp işimi sağlayıncaya kadar anam ağlıyodu. Ama şimdi Nihat Bey'e (Zeybekçi) gidiyorum. O randevu alıyor. Hemen yanına gidiyorum. Dolayısıyla benim öyle bir kontakt insanımın olması beni, ben kimin Sanayi Odası başkanımı, ben kimim Denizli Platform sözcüsüyüm, bana kolaylık sağlıyor. Onun için Platform'un bu noktada başarılı olabilecek politikacıların öne çıkmasını

⁷³ Denizli Platformu'nun Nihat Zeybekçi onuruna verilen yemekteki konuşmasından aktarılmaktadır.

sağlaması da önemli. Ama kesinlikle Platform'un politik bir yönü olmamalı. Olmuyordu da. Olmadı da. Yani biz A partisi olarak Platform'un misyonunu üstlenmişiz. Böyle bir şey olamaz. Zaten Platform'un birer birer birer sözcülerine bakarsan içinden CHP'lisi de var, MHP'lisi de var, AK Parti'lisi de var. Başka partilerden olanlar da var. Yani bu çok doğal ve böyle düşünüyoruz.”

Platform'un örgütlü ve düzenli toplantılarda bir araya geldiği 2001 yılının akabindeki 2002 milletvekili genel seçimleri Platform'un siyaset sahnesindeki ilk ciddi girişimlerine konu olmuştur. Sonraki dönemde Platform sözcülüğü görevini de üstlenecek olan DTO Başkanı Kalemci'nin iş dünyasının siyasete girmesi hususunda yaptığı çağrı iş dünyasının siyaset uzak kalması hususundaki tavrında bir zihniyet dönüşümü olarak ifade edilebilir. Kalemci, konuşmasının içeriğinde, iş dünyasının elini taşın altına koyması gerektiğini belirtmiş ve Keçeci'nin (2015) belirttiği şekliyle iş dünyasının siyasete girmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Siyaset – bürokrasi ikilemine de değinen Kalemci, bürokrasinin ekonomik süreçleri olumsuz etkilediğini vurgulayarak, ekonomiden anlamayan bürokratların Denizli ve Türkiye ekonomisi için ciddi bir sorun olduğunu ifade etmiştir (Hizmet Gazetesi, 2002).

Şekil 1. DTO Başkanı Nail Kalemci'nin İş Dünyasına Çağrısı

Kaynak: Hizmet Gazetesi, 20 Temmuz 2002.

Kalemci'nin bu çağrısının akabinde, Kasım 2002 seçimleri öncesi Platform ilk icraatını partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde gerçekleştirmiştir. Hizmet Gazetesi'nin 2 Ağustos 2002 tarihinde 'İş Adamları Siyasete El Koydu' başlıklı haberinde Denizli'yi temsil edecek milletvekillerinin Platform tarafından takip edileceği belirtilmiştir. Haberin devamında Platform'un “*genç, yüksekokul mezunu, yabancı dil bilen, Denizli ve ülkesinin sorunlarını bilen, lider baskısına boyun eğmeyen, cesur, oy potansiyeli yüksek, halkın içinden gelen ve onların sorunlarını bilen, geçmişte vatani için müsbet işler yapmış*” profile sahip adayların partilerin listelerine konulması durumunda destek verilebileceğini belirtmiştir.

Şekil 2. Denizli Platformu'nun Toplantı Haberi

Platform-danışma kurulu basına kapalı toplandı Denizli'ye Layık Adaylar Bulunacak

Kaynak: Hizmet Gazetesi, 3 Ağustos 2002.

Platform'un siyasi partiler üstünde baskı aygıtı olarak çalışması hususundaki ikinci girişim de Platform'un 'ortak aday belirleme' çabası oluşturmaktadır. Ağustos ayında yapılan ikinci danışma kurulu toplantısında Platform, bir tavsiye niteliğinde siyasi partilere kendi belirledikleri adayları lanse etmiştir. Toplantı da ortak aday olarak Kazım Arslan, İzzet Arpacı, Haluk Ayhan, Nail Kalemci, Oktay Mersin, Lami Oruç, Şahin Tin, Bekir Urganlıoğlu ve Adnan Yıldırım'ın isimleri belirlenmiştir. 9 adayın üç tanesi Platform üyesi adaylardan oluşmaktadır. Platform, adayları belirlediği basın bildirisinde "Etkin bir yerde yer aldığına inandığımız temsilcilerimizin seçim döneminde siyasi faaliyetlerini yapabilmeleri için uygun ortamın yaratılması ve temsil ettiğimiz kurumların üyelerinin de bu çalışmalara katılması ve destek vermesi için yoğun bir çaba içinde olacağımızı belirtiriz" ifadelerine yer vermiştir (Hizmet Gazetesi, 2002).

Platform'un yine aynı ay içinde yaptığı üçüncü toplantı da yine gündem milletvekillerinin belirlenme süreci olmuş ve Platform'un dönem sözcüsü Nihat Zeybekçi, Platform'un ülkenin ve Denizli'nin sorunlarına vakıf adayların çözüm getirebileceğine inandığını belirtmiş; bu noktada da Platform'un tüm çabasının Denizli'ye layık aday bulunmasını olduğunu ifade etmiştir. Toplantının sonuç bildirgesinde Platform'un aday belirleme sürecine müdahil olmasının herhangi bir tarafsızlık yaratmayacağı ifade edilmiş ve yine ısrarla Platform'un tüm siyasi partilere eşit uzaklıkta olduğu vurgulanmıştır (Hizmet Gazetesi, 2002).

Platform'un her üç çabası dikkate alındığında iş dünyası – siyaset ilişkisinin Denizli'de aldığı konum üstüne bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Öncelikle Platform, 'tarafsızlık' söylemine uygun biçimde tüm partilere eşit mesafede olduğunu belirtmiş ve bu durum sermayenin 'parti siyasetine' duyduğu güvensizliği (Bayırbağ, 2011: 4) destekler bir nitelik kazanmıştır. Yani bir taraftan 'siyaset', ekonomik krizleri aşma noktasında sermaye için kaçınılmaz bir araçken, diğer yandan da 'parti siyaseti' sermayenin devletin yarattığı kaynaklara ulaşma noktasında taşıdığı riskle, Platform için de bir 'güvensizlik' alanı olmuştur. Bu güvensizlik duygusu, Platform'un herhangi bir

partiyle direkt rabıta kurmamasıyla da -2002 seçimleri öncesi yaşanan belirsizlikle ortamında- izah edilebilir. Diğer yandan TÜSİAD ve MÜSİAD'ın 2000'lerin başında aldığı devlete karşı takındığı konum da dikkate alındığında, devlet ve sermaye arasında inşa edilen yeni iletişim kanalları Platform için de bir örnek teşkil etmiş ve yerel otonomiye sağlayacak bir söylem etrafında (Bayırbağ, 2011: 5) bir araya gelme becerisi gösterilmiştir. Dolayısıyla, Platform'un söylemi ayrılmış ve dışlayıcı bir siyasal söylemi reddederken, kentin ekonomik kalkınmasını destekleyecek adayların ön plana çıkartılması (Cox, 1993) Denizli'nin yeni siyasal söylemini oluşturmaktadır. Zira 2002 seçimleri öncesi siyasal istikrarsızlık ve koalisyon dönemlerinin etkileriyle herhangi bir parti çatısı altında bir araya gelmenin ya da konum almanın getireceği risk Platform için de geçerli olmuş ve 2002'den sonra AK Parti'nin tek başına iktidar olmasıyla Platform'un parti siyasetine olan yaklaşımı da görece değişmiştir.

Kasım 2002 seçimlerinde Denizli'de AK Parti % 24.2, CHP % 20.7, DYP % 17.1 ve MHP % 10 oy almış; fakat seçimlerde sadece AK Parti ve CHP barajı geçebildiği için dört milletvekilini AK Parti, kalan üç milletvekilini de CHP kazanmıştır.⁷⁴ Seçim sonuçlarına göre Platform'un aday olmaları hususunda öneri sundukları adayların hiçbiri listelere girememiş ve böylece Platform'un aktif siyaseti etkileme hususundaki ilk girişimi görece beklentinin altında bir başarıyla sonuçlanmıştır. Fakat yine de AK Parti'nin tek başına iktidar olması sermaye açısından güvenli ve istikrarlı bir siyasal ortamın yaratılacağı hususunda bir beklenti oluşturmuş ve bu durum Platform üyesi ve MÜSİAD'ın o dönemli İl Başkanı Şahin Tin tarafından dile getirilmiştir. Tin (2002) büyük ölçüde dönemin kamu yönetimi reform çalışmalarında dillendirilen 'devletin küçültülmesi' ve bürokrasinin özel sektör önünde engel olmasının kaldırılması hususunda açıklamalar yapmış ve beklentilerini şu başlıklarda ifade etmiştir:

- Devletin küçültülmesi,
- Ekonomi ve piyasadaki etki ve varlığının iyiden iyiye sınırlandırılması,
- KOBİ'lerin teşvik edilmesi,
- İstihdamın özendirilmesi,
- İhracatın teşvik edilmesi,
- Yönetimde şeffaflık,
- Demokraside ve insan haklarında Batı standartlarının gerçekleştirilmesi,
- Yerinden yönetimin güçlendirilip geliştirilmesi,
- İç barışın sağlanması,

⁷⁴ TÜİK verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tin'in açıklamaları büyük ölçüde dönemin popüler reform tartışmalarının şablonunu belirleyen yönetim kavramı üstünde şekillenmiş ve basın açıklamasının devamında istikrarlı bir hükümetten beklentilerinin olumlu olacağı belirtilmiştir. Platform'un önemli üyelerinden MÜSİAD'ın böyle bir tutum alması, 2002 sonrasında inşa edilen ekonomik, siyasal ve toplumsal uzlaşının ya da bir başka ifadeyle devlet, piyasa ve sivil toplum arasında gerçekleşeceğine inanılan mutabakatın iş dünyası dernekleri tarafından da söylem yoluyla pekiştirilmesi gerçeğiyle örtüşmektedir. (Peck & Tickell, 1995: 61). Diğer yandan yönetim, sivil toplum, demokrasi ve insan hakları söylemlerini TUSİAD ve MÜSİAD'ın 1990'ların sonundan itibaren daha gür sesle ifade etmeleri de yerel düzeydeki iş dünyası örgütlenmelerini etkilemiş ve bu durum genel anlamda Platform'un da beklentilerinin sınırlarını belirlerken, Platform üyesi MÜSİAD da bu beklentileri onaylayan bir tutum sergilemiştir. Burada ikinci önemli çıkarım da iş dünyasının önceden belirlenmiş çıkarları olmadığına gerçeğine ilişkindir (Peck & Tickell, 1995: 60). Devletin birikim rejimi için yeni bir yol belirlemesinin ve devlet – sivil toplum ilişkisinin yeniden yapılandırmasının toplumsal bir beklenti oluşturduğuna dair sav, sermaye tarafından kuvvetli biçimde dile getirilmiş, iş dünyası derneklerini de bu yönde bir tavır almıştır.

Ayrıntıları bir sonraki başlıkta daha detaylı biçimde ele alınacak olsa da, 2004 yerel seçimleri ve bu yerel seçimlere giden süreç, Platform'un yerel siyasetle olan rabitasının kuvvetlendiği bir dönemi simgelemektedir. Bu durum MÜSİAD İl Başkanı Şahin Tin'in AK Parti il başkanı olmasından ve akabinde 2004 yerel yönetim seçimleri sonrasında Platform'un üyelerinden biri olan ve dönemin DETKİB başkanlığını üstlenen Nihat Zeybekçi'nin AK Parti'nin belediye başkan adayı olarak seçimleri kazanmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki önemli gelişme bir yandan Platform'un tek parti iktidarıyla kurdukları ilişkiden ileri gelmektedir. Bir başka ifadeyle, güvenilir tek parti iktidarının sermaye için daha önemli bir araç haline gelmesiyle (Bayırbağ, 2011: 5) Platform – AK Parti ilişkisi daha kuvvetli bir zemine oturmuş ve Platform üyesi iş adamları aktif siyasete soyunma girişiminde bulunmuştur. Aslında bu durum kısa süre içerisinde Platform altında örgütlenen ve bir çıkar grubu oluşturmayı hedefleyen iş dünyasının somut bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Özellikle iş dünyasının

temsilcilerinin il yönetiminde ellerini taşın altına koymaları durumu sonraki dönemlerde bazı iş adamları tarafından da takdirle karşılanmıştır (Keçeci, 2015).⁷⁵

Platform'un mevcut dönemdeki sözcüsü Nihat Zeybekçi bir basın açıklamasında Platform'un sadece seçim önemlerinde aktif olmayacağını, asıl amaçlarının sadece seçimler olmadığını ve uzun vadede etkili bir baskı aygıtı olarak çalışmak istediklerini belirtmiştir (Zeybekçi, 2002). Öncelikle belirtmek gerekir ki, Platform yapısı itibariyle TÜSİAD'ın örgütlenmesini andırmaktadır. TÜSİAD'ın, MÜSİAD'ın aksine seçkin bir yapıda konumlanması ve daha kapalı bir çıkar örgütü olarak faaliyet göstermesi önceki başlıklarda tartışılmıştı. Platform -örgütsel yapısı da dikkate alındığında- Denizli'nin önde gelen derneklerini ve odalarını kapsamakta ve büyük ölçüde Denizli'nin en büyük iş adamlarının sorunlarını gündemine almaktadır. Böylelikle Platform kapalı ve seçkin bir yapı olarak küçük ve orta boy işletmeleri kendi bünyesine almamıştır. İşte bu noktada, Zeybekçi'nin açıklaması da TÜSİAD'ın oluşumuna benzer bir örnek teşkil etmektedir. Zira TÜSİAD da baskı unsuru olarak aktif olduğu tüm dönemlerde kısa dönemli bir çıkar örgütü olmadıklarını ve ülkenin ekonomik ve siyasal sorunlara çözüm aramada aktif olmayı istediğini ifade etmiştir (Buğra, 2016; Koyuncu, 2006).

Denizli Platformu, 2004 yerel yönetim seçimleri öncesinde belediye başkan adaylarını DTO'da düzenlenen etkinlikte iş dünyası temsilcilerinin karşısına çıkarmıştır. Toplantıda adaylar hem vaatlerinden bahsetmiş, hem de Denizli'nin kentsel sorunları bu sefer belediye başkan adayları – iş dünyası temsilcileri tarafından tekrardan gündeme alınmıştır. Kamuoyu ile de paylaşılan bu toplantı, iş dünyasından gelen bir adayın kentsel sorunlara yaklaşımının gözlenmesi açısından da önemli bir aşama oluşturmaktadır. Tüm bu çabalar dikkate alındığında, Platform'un ulusal ve yerel seçimleri dolaylı yönden etkileme çabasının yanında, kentsel sorunların Platform tarafından -bu defa sermaye çıkarının da ajandaya alınarak- yeniden tartışmaya açılması, çalışmanın önemli bir bağlamını oluşturmaktadır.

4.6.1.2. Platform'un Yerel Siyasete Etkisi: Yerel Siyasa Yapım Sürecinin Yeniden Düzenlenmesi

Denizli Platformu belli aralıklarla, üye odaların ve derneklerin üst düzey temsilcilerinin katılımlarıyla toplanarak gündemdeki sorunlara çözümler aramaktadır (Yavuzçehre & Özgür, 2016). Platform'da dönem sözcülüğünü de üstlenmiş bazı iş

⁷⁵ Bu konu bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

dünyası temsilcilerinin de (Kalemci, 2018; Keçeci, 2018; Kocasert, 2018) belirttiği üzere Denizli'nin ekonomik ve siyasal sorunları Platform'un belirli gündem maddelerini oluşturmaktadır. Platform, yerel siyasal alanda önemli bir aktör olarak, Denizli'nin mevcut sorunlarını tekrardan gündeme almış, bunun yanında kentin sorunları ajandasına çözülmesi gereken yeni sorunlar eklemiş ya da mevcut sorunları yeniden formüle ederek çözmeye çalışmıştır. Bu çabalar Platform nezdinde kurumsal bir şekilde işlerken diğer yandan Platform üyesi oda ve derneklerin başkanları da gündemde yer alan sorunlar hakkında söylem üretmeye ve lobi faaliyetinde bulunmaya gayret etmiştir. Platform'un gündemine birbirlerinden farklı birçok sorun getirilmiş; fakat ortak payda Denizli'nin ekonomik gelişimine katkı sunması beklenen meseleler olmuştur. 2 Haziran 2005 tarihli toplantısında Denizli kentsel alanının temel sorunları üstüne yoğunlaşan Platform, 11 maddelik gündeminde şu sorunlara yer vermiştir (Hizmet Gazetesi, 2005):

“1-)Havayolu Ulaşımı: İnşa halindeki Çardak Havaalanı ek terminal binası ve apronunun hızla bitirilmesi, Sivil uçuşların geliştirilmesi, Özel havayolu şirketlerinin uçuşlara açılması, Uluslar arası uçuşlara imkan tanınması, bilet fiyatlarının aşağı çekilmesi, seferlerin sıklığının artması ve bu konuda yaşanan son gelişmeler

2-)Demiryolu ulaşımı: Denizli – İzmir demiryolu güzergahındaki yük taşımacılığında karşılaşılan sorunların giderilmesi, konteynır taşımacılığının önünü açacak Gürlek Yükleme istasyonunun inşa edilmesi, dökme yük taşımacılığının önündeki en büyük engel olan Biçerova – Aliğa Nemrut limanı arasındaki hattın tamamlanarak ulaşıma açılması ve bu konuda yaşanan son gelişmeler

3-)Doğalgaz: Doğalgazın kentimize ulaşmasında yaşanan aksaklık ve gecikmeler ile bu konudaki son gelişmeler, muhtemel sıkıntılara dönük önlemler

4-)Denizlispor: Tarihindeki en başarılı sezona imza atan Denizlisporumuzun fazlasıyla hak ettiği kamuyou desteğinin elde edilmesi konusunda yapılması gerekenler, “Denizlispor Kart Clup Projesi”ne sağlanabilecek katkılar.

5-)Denizli OSB Hukuksal Durumu: Denizli OSB'nin bağlı bulunduğu Honaz Adliyesi'nin ağır iş yükü, statüsü ve işleyişinden kaynaklanan sıkıntılar ve çözüm yolları

6-)Vize Sorunu: İşadamlarımızın başta Almanya olmak üzere yabancı ülkelere seyahatlerinde karşılaştıkları vize sorunun, bu sorunun aşılmasında Borsa ve Odalarımızın üstlenebileceği yollar

7-)Gıda Sanayi ve Gıda Güvenliği: Gıda Sanayi ve Gıda Güvenliği konusunda alınabilecek önlemler ve yapılması gerekenler

8-)Organik Tarım: Denizli'de organik tarımın geliştirilmesi

9-)Bütünşehir Statüsü Elde Edilmesi: Denizli'nin bütünşehir olması için yapılabilecekler

10-)Doğa Turizmi: Denizli’de kültürel, tarih, sağlık ve doğa turizminin geliştirilmesi için yapılabilecekler

11-)Yöresel Ürünlerin Pazarlanması: Denizlimize özgü değerler olan Buldan dokuması, Denizli traverteni gibi otantik ve doğal ürünlerimizi kullanmakta ısrarcı olma ve bu değerlerimize bilinçli bir şekilde sahip çıkarak ileriki kuşaklara aktarmak amacıyla “Yöresel Ürünlerimizi Kullanalım Kampanyası’nın” başlatılması”

Platform’un söz konusu toplantıda tartıştığı maddeler bir yandan Denizli’nin 1993 yılından beri söylemsel olarak farklı statülerde ve kademelerde ifade ettiği bütüncül tartışmalarını tekrardan gündeme taşımıştır. Diğer yandan kentin havayolu ve demiryolu ulaşımı konusunda uzunca süredir yaşadığı sorunlar tekrardan ‘sermaye’ lehine yeniden formüle edilmiştir. Bunun yanında doğalgaz meselesi yeni bir gündem maddesi olarak Platform’un ajandasında yer almış; bunun yanında organik tarımın ve doğa turizminin geliştirilmesi gibi birçok yeni konuya da yer verilmiştir. Platform’un gündem maddeleri büyük ölçüde ekonomik gelişmeyi öncüleyen ve kolaylaştıran etmenler üstüne kurulmuştur.

Platform düzenli aralıklarla toplantı yaparak, toplantı gündemini ve çözüm önerilerini kamuoyu ile paylaşarak kentsel sorunlar hakkında farkındalıklar yaratmaya çalışmıştır. Özellikle yerel basın bu noktada önemli bir araç olmuş ve kentin dinamosu olarak lanse edilen iş dünyasının karşılaştığı sorunlar kamuyunda diri tutulmaya çalışılmıştır. Kalemci’nin (2018) “...Bir kere şunu söyleyelim. Ben tv programında her hafta bir sanayiciyi konuştururdum. Toplumun bunu duymasını isterdik. İş dünyasının çektiği her sıkıntı topluma yansıyor. Biz bunu toplumun içinde dillendiriyorduk...” ifadesi bu durumu destekler niteliktedir. Diğer yandan Platform, bir baskı aygıtı gibi çalışarak, Denizli siyasetinin önemli faillerine Platform’un formüle ettiği kentsel sorunların çözümünde destek olmaları konusunda çaba harcamıştır. 30 Temmuz 2007 tarihli Hizmet Gazetesi’nin “Kırmızı Uyarı” başlığıyla manşete taşıdıkları haberinde Platform’un Denizli milletvekillerine yönelik komisyonlar kurması haber içeriğinde şu ifadelerle aktarılmıştır:

“Denizli Valiliği ve 22 tüccar, sanayici ve işadamı kuruluşundan oluşan Denizli Platformu, Denizli milletvekillerine yönelik “izleme, değerlendirme, uyarı ve yönlendirme” komisyonu kurdu. Ve her üç ayda bir milletvekilleri ile birlikte Denizli Zirvesi toplama kararı aldı. Vali Canpolat “Böylece Denizli Ankara, Ankara Denizli olacak. Ve iliminiz tartışılmamış, çözülmemiş sorunu, hayata geçirilmemiş projesi ve gerçekleştirilmemiş yatırımı kalmayacak. Ankara-Denizli, parlamento-halk kayışları bu şekilde kurulacak. Denizli bu oluşum ve uygulaması ile de Türkiye’ye bir model ve örnek sunmuş olacak. Bunun adını ister yönlendirme, isterse sorun çözme modeli koyalım. Ankara ile Denizli arasında köprü ve lobi kuruluşu olacaktır. Ağlamayan çocuğa meme verilmez diye bir söz vardır. Biz bundan sonra

daha periyodik ve sistematik biçimde ağılayacağız. Ve Denizli’yi daha iyi anlatıp tüm projelerimizi hayata geçireceğiz. Enlerin kenti Denizli’yi Ankara’dan en fazla yatırım ve proje desteği alan il haline getireceğiz. Amaç budur. Denizli’nin sorunlarını milletvekillerimiz ile Ankara ile daha sık buluşturacağız” dedi. İlk toplantıda milletvekillerine, Denizli’nin 19 maddelik “sorunları ve projelerinin” yer aldığı kırmızı kaplı bir dosya verildi...

...Dönem sözcüsü İbrahim Tefennili de: “İhracatçı kur-faiz ve yüksek üretim maliyetleri üçgeninde sıkıştı kaldı. Kâr sözcüğünü unuttuk. Makro ekonomi tamam. Bunu takdirle karşılıyoruz. Ancak mikro ekonomi yani iyileşmenin halka yansması daha ortada yok. Sektörler çöküyor. İhracatçı evliya oldu. Vekillerimizden tayin, terfi, atama ve özel işlerin takibini değil üretiyici rahatlatacak adımlar bekliyoruz. Çalışanı güldürecek uygulamalara katkı ve çalışma istiyoruz.” dedi”.

Söz konusu dosyada Denizli’nin sorunları tekrardan gündeme getirilmiş ve 2005 yılındaki toplantıda gündeme gelen sorunlara ek olarak şu maddelere yer verilmiştir:

“1-) Eğitim sektörünün fiziki altyapısının geliştirilmesi

2-) Pamukkale Üniversitesi’nin büyütülmesi, yeni kampüs alanları kurulması ve yeni meslek yüksekokulları kurulması

3-) Denizli Bölge Hastanesi ve PAÜ bünyesinde Fizik, Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi yapılması

4-) Karayolları çalışmaları ve her ilçeye duble yol yapımı

5-) Jeotermal enerji için altyapı yatırımları ve desteği

6-) Teknopark’ın hayata geçirilmesi

7-) Denizli merkezli Bölge Kalkınma Ajansı’nın kurulması”

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Platform, çeşitli gündem maddeleriyle kentin sorunlarını ele alan toplantılar düzenlemiş ve bu toplantıların sonuçlarını çözüm önerileri sunarak kamuoyu ile paylaşmıştır. Diğer yandan Denizli milletvekilleriyle de kentin mevcut sorunları paylaşılmış ve kentsel sorunların Ankara nezdinde çözüme kavuşturulması için lobi faaliyetlerinde bulunulmaya başlanmıştır. Her ne kadar kentin birçok sorunu üstünde yoğunlaşılsa da, kentin sorunları sadece listelenen maddelerle tartışılmaya açılmamış, hem Platform’un özel çabalarıyla hem de Platform üyesi iş dünyası temsilcilerinin gayretleriyle kentsel sorunlar çözüm adına yeniden revize edilmiştir. Aşağıda Platform’un üstünde durduğu önemli konulara yer verilecektir.

Denizli Platformu, 1993 yılından itibaren Denizli kamuoyunu ciddi biçimde meşgul eden büyükşehir belediyesi statüsü elde edilmesi konusunda pozitif bir tutum almış ve idari parçalanmışlığı azaltacak bu değişikliğin gerçekleşmesi yönünde olumlu bir tavır sergilemiştir. Özellikle Denizli yerel siyasetinin en yoğun gündemli

konularından biri olan büyükşehir/bütünşehir tartışmalarında tarafgir bir açıklama yapılması, Platformu yerel siyasal alanda ön plana çıkaran bir girişim olmuştur. Farklı siyasal partilerden milletvekillerinin bu çabalarına büyük ölçüde destek veren Platform üyeleri (Yavuzçehre & Özgür, 2016: 217) Denizli kentinin yönetsel açıdan parçalı bir görünümde olmasının kentin gelişimine olumsuz bir etkisi olduğu görüşünde birleşmişlerdir (Kaynak, 2018). Bütünşehir tartışmalarının yoğunlaştığı dönemde Platform'un dönem sözcüsü Nail Kalemci (2003) Platform adına yaptığı açıklamada şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bilindiği üzere geçtiğimiz hafta içerisinde değerli Denizli milletvekillerimiz Ümmet Kandoğan, Mehmet Yüksektepe, Salih Erdoğan ve Osman Nuri Filiz tarafından TBMM Başkanlığı'na, merkeze bağlı belde ve köy belediyelerinin Denizli Belediyesi sınırları içine alınmasını sağlayacak bir yasa teklifi verildi. Denizli ekonomik alanda yüksek gelişme hızına sahip bir ildir. Tekstil ve imalat sanayii önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak Denizli civarında başta yatırım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi olmak üzere yerel hizmetlerin sunumunda önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. İl merkez belediyesinin etrafında 20'den fazla belediye olması, planlama ve koordinasyon hizmetlerinin aksatmakta ve uygulamada karışıklığa meydan vermektedir. Belediyelerin komşu olması nedeniyle imar planları yapılması ve mücavir alan uygulaması birbirine zıt olmakta, aynı alanda farklı uygulamalar, vatandaşları, yatırımcıları ve hizmet talep edenleri sıkıntıya sokmaktadır. İlin gelişimi dikkate alındığında bölgede planlama, koordinasyon ve uygulamada bütünlüğün sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Denizli Belediyesi etrafındaki belediye ve köylerin Denizli Belediyesi'ne katılması konusunda Sayın Milletvekillerimiz tarafından gerçekleştirilen girişim son derece yerindedir.”

Platform'un önemli gündem maddelerinden biri de Denizli kentinin ulaşım sorunu olmuştur. Zira hem 2005 hem de 2007 tarihli toplantıların yoğun maddeleri kentin demiryolu, havayolu ve karayolu sorunları üstüne yoğunlaşmış ve sorunların içeriği büyük ölçüde ulaşımda yaşanan aksaklıkların artan maliyetleri üstüne yoğunlaşmıştır. Haziran 2005 tarihli Platform toplantısında ulaşım maliyetleri hususunda şu ifadelerle yer verilmiştir:

“...Biçerova–Aliağa Nemrut Limanı arasındaki demiryolu bağlantısının bulunmaması nedeniyle dökme yükler kamyonların araya girmesiyle taşınmaktadır. Bu indi-bindi yüzünden artan maliyet ve zaman kaybı, Aliağa Nemrut Limanı'na dönük taşımacılıkta demiryolunu, ucuz ve güvenilir bir alternatif olmaktan önemli ölçüde çıkarmaktadır. Oysa Biçerova ile Aliağa Nemrut Limanı arasındaki hattın altyapısı hatırı sayılır oranda tamamlanmıştır. Rayların döşenmesiyle hattın açılması yönündeki engeller ortadan kalkmış olacaktır.

Denizli Organize Sanayi'den İzmir Alsancak Limanı'na konteynır kara taşımacılığıyla ilgili proje 2002 yılından bu yana hazırdır. Bu projeyi gerçekleştirmek için öncelikle terminal inşası amacıyla kararlaştırılmış olan Denizli – Ankara karayolunun Ankara'ya doğru Gürlek Köprüsü'nün sağında kalan bölgenin DSOB Müdürlüğü tarafından satın alınarak TCCD'ye bedelsiz olarak devredilmesi gerekmektedir.”

Platform lobi gücünü bakanlık düzeyinde de kullanmak istemiş ve demiryolu sorununu çözümü adına dönemin Ulaştırma ve Habercilik Bakanı Binalı Yıldırım'ı

Denizli'ye davet etmiştir. AK Parti İl teşkilatı ve Denizli milletvekilleri aracılığıyla Yıldırım'ı Denizli'ye davet ederek demiryolu çalışmasını hızlandırmak isteyen Platform'un dönem sözcüsü İbrahim Tefenlili, 21 Şubat 2007 tarihli Hizmet Gazetesi'nin haberinde şu ifadeleri kllanmıştır:

“Devlet Demiryolları demiryolu hattı Denizli Organize Sanayi İzmir arası yapılmaya başlandı. Ama çalışmaların hızlanması için bakanı getirmek istiyoruz. En azından zamanından önce teslim olsun istiyoruz. Daha önce bize verilen bitim tarihi 2008 Haziran'dı. Biz uzun çabalar sonucu bunu 2007 sonuna çekebildik. Şimdi Sayın Bakan çalışmalarını yerinde görsün, işin aciliyetini yerinde görsün ve 2007 sonu bitim tarihi garanti olsun istiyoruz. Nakliye, üretimi direkt olarak etkileyen, üretim fiyatlarını yükselten bir olgu. Demiryolu taşımacılığı bugün dünyanın en ucuz taşımacılığı. Yani, sanayi şehri Denizli için çok önemli. Bir de bunun yanında taşımacılık yönünden de Denizli'ye çok olumlu katkıları olacak. Hem ucuz ve güvenli taşımacılık, hem de süratli ulaşım. Demiryolu hattı tamamlandığında Denizli'de hızlı tren olacak. Hızı saatte 160 km. Bugün otobüslerin 90-100'ü geçemediği otoyollardaki trafik göz önüne alındığında böylesine hızlı bir ulaşımın sanayicisinden normal vatandaşına getireceği avantajları hesap edebiliyor musunuz? O nedenle demiryolu hattının bir an önce bitirilmesi Denizli için hayati derecede önemli.”

Artan ulaşım maliyetleri dışında iş dünyasının temsilcilerinin havayolu ulaşımında yaşadıkları aksaklıklar da Platform'un önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Bu aksaklıkların başında az sıklıktaki sefer sayıları ve uçak biletlerindeki pahalılık gelmektedir. Özellikle İstanbul seferlerindeki sorunu çözmek adına Platform büyük çaba göstermiş ve bu sorunları göreceli olarak aşma becerisi gösterebilmiştir. 2005 yılında uçak bileti fiyatlarında indirimle gidilmesi hususunda Platform adına önemli bir açıklama yapan Keçeci (2005), Platform'un bu çabasını Denizlililere hizmet etme vurgusuyla pekiştirmiştir:

“Platform sözcülüğünü devraldığımız günden beri sürdürdüğümüz ısrarlı çalışmalarımızla Denizli kentine üst üste müjdeler verdik. Hava ulaşımında yaşanan sıkıntılarımızı çözmeye özel önem verdik. Sizin de yakından bildiğiniz gibi bu konuda ciddi mesafeler de aldık. RJ-100'ler yerine Boeing 737 ve Airbus 320'lerin sefere konması uçak seferlerinin haftada yedi gün ve bazı günlerde ikiye çıkması, bilet fiyatlarında hatırı sayılır indirimlere gidilmesi, işte bunlar Platformumuzun THY nezdinde yaptığı girişimlerin somut sonuçları. Geçtiğimiz günlerde sayın Valimiz Gazi Şimşek ve Belediye Başkanımız sayın Nihat Zeybekçi'nin katılımıyla Platform olarak THY'den üst düzey yetkilileri ağırladık. Yaptığımız toplantıda görüş ve isteklerimizi aktardık. Sağolsunlar, bizi dikkatle dinleyip istek ve beklentilerimize karşılık vermekte gecikmediler. İlk aşamada 99 YTL'ye inen Denizli-İstanbul uçak bileti fiyatlarında, cumartesi günleri Denizli'den İstanbul'a olan seferlere özgü olmak üzere 79 YTL'lik özel bir indirim almayı başardık. Amacımız, Denizli halkının hak ettiği ucuzluk ve sıklıkta kendi havaalanından yararlanması. Bu konuda kararlıyız ve önümüzdeki günlerde başka müjdeler vermeyi düşünüyoruz. Denizlilerden beklentimiz İstanbul uçuşlarında Çardak Havaalanımızı kullanmaları. Çünkü THY yönetiminin sunduğu bu imkân ve kolaylıkların daha da gelişebilmesinin yolu uçaklarımızın yüksek doluluk oranını yakalamasından geçiyor.

Yerel siyasetin önemli tartışma konularından olan ulaşım hizmetlerinin sermayenin gündemine taşınması, sermayenin yerel bağımlı (Cox, 1993; Cox & Mair, 1988) yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yerel bağımlılık, birikim rejiminin dönüşmesiyle yeniden formüle edilmiş; üretimin en önemli aşamalarından biri olan hammadde ve ürün transferi için ulaşım daha zaruri bir aşamaya gelmiştir. Bir başka ifadeyle, fabrika tarzında yapılan üretim sermayenin kârlılığı adına ulaşım kanallarının kolaylaştırılmasını gerektirmiş ve böylece ekonomik bağlamdaki dönüşüm ‘ulaşım’ sorununu sermayenin ana gündemine taşımıştır. Böylelikle bir yandan ulaşım sorunu sermayenin ajandasına taşınırken diğer yandan da yerel siyasette sermayenin sorunu bir kentsel kamusal hizmet bağlamında yeniden değerlendirilmek zorunda kalmıştır. Keçeci (2018) iş dünyasının temsilcilerinin yerel siyasetin temel konularına eğilmesi hususunda önemli bir açıklamada bulunmaktadır:

“... O benim işim. Benim işim o. Ben havaalanı olmasa ne halt ederim? Demiryolu ulaşımı olmazsa ne halt ederim? Ben buradaki Aydın – Denizli otoyolu olmazsa ne halt ederim? O benim altyapım. Ben bugün 25 milyar \$ ihracat yapacağım diye yola çıkıyorum. Peki bugün Aliğa’dan Denizli’ye tren yolum yok. Şimdi ben buna müdahil olmazsam kim olur buna? Benim elim yanıyor. Benim canım yanıyor. Benim yüreğim yanıyor. Para benden çıkıyor. Vali’den çıkmıyor. Belediye Başkanı’ndan çıkmıyor. O oturuyor oturduğu yerde. Hiç problem değil. Benim onu harekete geçirmek gibi bir amacım var. Neden? Çünkü ben 17.5 \$ para ödüyorum Aliğa’dan fabrikama mal taşıırken. Niye 5 \$’a taşıtmayayım? Tren yolu olsa 5 \$’a taşıtacağım. Ama demiryolu yok. Denizden de getiremiyorum, deniz yok. Öyleyse demiryolunu yapmam lazım. Bunun kavgasını benden başkası yapamaz. Yapmamış zaten. Bugüne kadar belediye başkanları, valiler, milletvekilleri bu dünyanın içinden olmadığı için yatmış. Benim bugün bir baskı grubu olarak tepelerine binmem lazım. Eğer bu benim ekonomimi, verimliliğimi, rekabetimi ilgilendiriyorsa eğer ben bu kavganın içinde başrol oynamalıyım. O alanda da, karayolunda da, demiryolunda da, burada gümrüğün tesis edilmesinde de...”

Platform’un farklı dönemlerde sözcülük görevini üstlenen Keçeci, kamusal hizmetlerin ekonomik sonuçları üstünde yoğunlaşmış ve Platform’un Denizli yerel siyasal alanındaki sorunlara eğilmesindeki motivasyonunu sermayenin verimlilik ve rekabet koşullarının geliştirilmesiyle ilişkilendirmiştir. Fakat burada daha da dikkat çekici husus, yerel siyasetin sorunlarının Platform açısından algılanışıyla ilgilidir. Platform’un kentin temel kamusal hizmetlerini ilgilendiren sorunların dışında kentin imajını da içeren birçok soruna el atması, Keçeci’nin ifade ettiği rekabet gücünün kentin imajıyla olan ilişkisinde yatmaktadır. Çalışmanın kuramsal tartışmalar kısmında belirtildiği gibi yeni kentsel siyasetin temel konularından biri kentin negatif imajının değiştirilmesi olmuş ve kentlerin daha da ilgi çekici hale getirilmesi kentin erişilebilirlik potansiyelinin artırılmasıyla ilişkilendirilmiştir (Rennie Short & Kim, 1998: 59). Cengiz’in (2011: 98) Kayseri örneğinde yaptığı saptamayı destekleyici ifadeler kullanan

Keçeci (2018), sermayenin yerel siyaseti ilgilendiren konulara müdahil olmasını şu şekilde aktarmıştır:

“...Hatta bırak ben daha fazlasını söyleyeyim, burada niye müze yok, niye kütüphane yok, niye tiyatrolar yok, konser sorunları yok diye de müdahale etmeliyim. Niye biliyor musun? Ben fabrika çalıştırırken, fabrikada modern bir işletme kurarken, orada akıllı, bilgili, kültürlü insanlar çalıştırmak istiyorum. O insanlar da diyor ki, Denizli’ye gelirim ama Denizli’de tiyatro var mı? Sinema var mı? Tenis kulübü var mı? Denizli’de yüzme imkânım var mı diye soruyor. Bu benim görevim. Bunlar belediye başkanının, valinin aklına gelmiyor ama benim aklıma geliyor. O insanı burada istihdam etmek benim görevim. Sen bırak yoldan moldan, burada yüzme kulübüyle, tenis kulübüyle onun için başkanlık yapıyorum. Gidiyorum tenis kulübüne başkanlık yapıyorum.”

Platform’un temel gündem maddelerinden biri de devlet teşvikleri olmuştur. Özellikle Platform’un ortaya çıkış koşulları sürecinde de tartışıldığı şekliyle Turgut Özal sonrası devlet teşviklerinden koalisyon dönemleri boyunca yararlanamamak, Denizli sermayesininin temel gündem maddesi olmuştur. Gaziantep örnek olayında gözlemlenen kentin ekonomik açıdan gelişmişliği ve kent ekonomisinin fabrika üretimi tarzında istatistiksel olarak gelişmiş verilere sahip olması (Bayırbağ, 2010: 377) Denizli için de geçerli olmuş ve devlet ‘sanayi atılımı’ yaratacak kaynakları daha gelişmemiş illere kaydırmıştır. Denizli’nin devlet teşviklerinden mahrum bırakılması “5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Hakkında Kanun” ile tekrardan gündeme gelmiştir. Gelir vergisi ve stopaj indirimi, sigorta primi desteği, bedelsiz arsa temini ve enerji desteği yardımlarını içeren Kanun, 36 il bu kapsama almış fakat Denizli yukarıda belirtilen sebepten ötürü bu Kanun kapsamından mahrum bırakılmıştır. 21 Ağustos 2004 tarihli Hizmet Gazetesi’nin “Sanayiciler Teşvik Yasasına Tepkili” başlıklı haberinde DTO Yönetim Kurulu Başkan Vekili Mehmet Yüksel’in şu ifadelerine yer vermiştir:

“...DTO Yönetim Kurulu Başkan Vekili Mehmet Yüksel kentin 6 Şubat 2004 tarihinde çıkan yasa kapsamına alınmadığını belirterek, gayri safi milli hasılaya büyük katkısı olan Denizlili iş adamlarının buna tepki gösterdiğini söyledi. Yasadan yararlanan Uşak ve Afyon’da iş adamlarının mliyetlerinin %35-36 düştüğünü ifade eden Yüksel, bu nedenle bölgede haksız rekabet oluştuğunu öne sürdü. Enerjinin daha ucuz olması, arsa temininde gelir vergisi, stopaj olmaması nedeniyle iş adamlarının Uşak ve Afyon’u ziyaret ettiğini ancak yatırım yapmadığını kaydeden Yüksel, Denizli’nin ise ilave yatırımlar yapan bir bölgede olduğunu söyledi. Denizli sanayisicisi ve ihracatçısının yatırımlarını tamamladığını vurgulayan Yüksel: “Teşvik Yasası’ndan yararlanamayan tek il Denizli. Denizli sadece tekstil değil mermer ve diğer yatırımlarda da var. Tarıma büyük önem veriliyor. Jeotermal kaynaklar var” şeklinde konuştu.”

Denizli sermayesininin tepkisini çeken Teşvik Yasası’na Platform’un dönem sözcüsü Nail Kalemci şiddetle karşı çıkmış ve dönemin Başbakanına ve Cumhurbaşkanı yazdıkları mektupta, fabrikalarını teşvikten yararlanan en yakın

yerleşim yerine taşımak zorunda kalacaklarını ifade etmiştir. Kanun kapsamında 36 ilin birçok avantajdan yararlanacağını belirten Kalemci, söz konusu Kanunun yürürlükte kalması ya da kaldığı takdirde de Denizli'nin kanun kapsamına alınmaması durumunda Denizli ekonomisinin 2008 yılına kadar çöküşe geçeceğini ifade etmiştir (Demircan, 2004).

Platform 5084 sayılı Kanunun yarattığı sorunları ortadan kaldırmak için birçok lobi faaliyeti yürütmüş ve kamuoyunu da üyeleri vasıtasıyla bilgilendirerek, Denizli ekonomisinin Kanun sebebiyle yaşayacağı zorluklar birçok alanda tartışmaya açılmıştır. Bedirhanoğlu & Yalman (2009: 261) Denizli sermayesinin devletin teşvik politikalarına ciddi bir tepki duyduğunu ve hatta çevre illere verilen teşviklerle yerel sermayenin kentin cezalandırıldığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Özellikle yerel ekonomik kalkınma idealinin (Valler, 1995; Bayırbağ, 2011; Peck & Tickell, 1995) temel yerel siyaset tartışması haline gelmesinde önemli bir aşama olan teşvik meselesi, Platform'un önemli bir yerel siyasal aktör olarak sermayenin çıkarını ilgilendiren bir sorunu kentin diğer paydaşlarının da etkileneceği genel bir tartışmaya dönüştürmesi, yerel siyasetin iş dünyası ajandasıyla yeniden yapılandırılmasına önemli bir örnektir. Emegin yeniden üretim koşullarının yerel siyasetin önemli tartışmalarını oluşturduğu 1990'lı yıllardan sonra 2000'ler, sermayenin çıkarını etkileyen ekonomik sorunların yerel siyasetin ajandasına eklendiği yıllar olarak nitelendirilebilir. Platform'un yoğun çabalarına rağmen Denizli teşvik yasasından faydalanamamış, 2007 yılında milletvekillerine sunulan kırmızı dosyada 5084 sayılı Kanunun yarattığı sıkıntıların ortadan kaldırılması için girişimde bulunulması gerektiği belirtilmiştir.

Platform, 2000 sonrasında önemli bir yerel siyasal aktör olarak öne çıkmış ve yerel siyasetin ajandasına 'ekonomik kalkınma' sorunlarını da dâhil etmiştir. Ayrıntıları sonraki başlıklarda tartışılacağı üzere klasik anlamda kullandığımız yerel siyasetin belediyeçilik hizmetleri sorunlarının aşılmasına başlanması yerel siyasetin temel sorunsallarını da dönüştürmüştür. Diğer yandan Platform -bir sivil toplum örgütü gibi- kamu yararı kavramını ön planda tutmuş, demiryolu ve havayolu ulaşımının sermayeye getireceği karlılık kadar kent sakinlerinin de bu hizmetlerden faydalanacağını belirterek, iş dünyası öncülüğünde yerel siyasal ajandanın oluşmasını sağlamıştır. Bir başka deyişle Platform, bir siyasal aktör gibi kamusal hizmet olarak nitelendirilebilecek yerel siyasaları parti siyasetinin tahakkümünden kurtarmaya çalışmış ve iş dünyasının

çıkarlarını yerel siyaset tartışmaları içinde eritebilmeyi ve empoze edebilmeyi kısıtlı da olsa başarabilmiştir.

Platform, Denizli yerel siyasetinde, iş dünyasının toplumsal meselelerle ilgilenme hususunda da öncü bir hareket olarak (Wood, Valler & North, 1998: 19) yerel siyasetin farklı paydaşlarının iş dünyası yanlısı eğilimler göstermesinin önünü açmıştır. Özellikle başta Vali olmak üzere kentsel aktörleri bir araya getirme becerisi gösteren Denizli Platformu, yerel düzeyde birliktelik söyleminin (Valler, 1995; Özcan, 2000) somutlaşması yönünde önemli çabalarda bulunmuştur. Fakat bu girişim kurumsallaşma konusunda sorunlar yaşamış, yerel siyasetin iş dünyası ve sivil toplum örgütleri nezdinde kurumsallaşamaması da, kentsel ekonomik ve siyasal sorunların yine siyasi fakat bu sefer bireysel çabalarla çözülmesi sürecini devam ettirmiştir. Ayrıntıları sonraki başlıklarda tartışılacak olan Denizli'nin bütünşehir statüsü elde edilmesinde Platform ciddi biçimde çaba gösterse de, süreç büyük ölçüde Nihat Zeybekçi yönetiminin kararlılığıyla tamamlanacaktır.

Denizli'de iş dünyasının enformel bir çabayla aktif siyaseti yönlendirme çabaları Gaziantep (Bayırbağ, 2007; 2010; 2011), Konya (Savaşkan, 2015) ve Manisa (Tunç, 2010) örneklerinden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Her ne kadar Gaziantep örneğini andıran biçimde iş dünyasının parti siyasetine olan güvensizliği ve devletin kaynaklarına ulaşma refleksi Denizli için geçerli olsa da, Denizli kenti oda ve dernekler nezdinde kurumsal bir örgütlülüğü Platform'a rağmen sağlayamamıştır. Yönetişim olarak ifade edilen devlet, piyasa ve sivil toplum faileri arasında ortaklığı sağlayabilecek kurumsal yapıların Denizli özelinde var olmaması (Özarlan, 2005) Platform'un siyasal ve ekonomik sorunlar karşısındaki çabalarını son kertede bireysel inisiyatiflere mahrum bırakmıştır. Dolayısıyla Gaziantep'i açıklamak için kullanılan iş dünyası yanlısı yerel yönetim tartışması (Bayırbağ, 2011) Denizli için geçerli fakat açıklayıcılık noktasında kısıtlı bir kavramdır. Denizli'yi Konya'dan ayıran özellik ise iş dünyası temsilcilerinin bir araya gelmeleri süreçlerinde ideolojik kutuplaşmaların Konya örneğine kıyasla neredeyse yok denecek kadar az olmasıdır. Platform'un kurucu üyelerinden olan MÜSİAD İl Başkanı Şahin Tin ve sosyal demokrat söylemleriyle ön plana çıkan DETGİS Başkanı Mustafa Kaynak aynı çatı altında buluşabilmiş ve Kaynak (2018) ile yapılan mülakatta, ideolojik ayrımların Platform'un kurulduğu dönemde platform üyeleri arasında mevzu bahis dahi olmadığına bilgisi alınmış ve aynı söylem Keçeci (2018) tarafından da dile getirilmiştir. Üçüncü olarak Platform üyelerinin kentsel

rantlar etrafında toplanmaması, Denizli Platformu'nu MOGG örneğinden de ayıştırmaktadır. Denizli Platformu üyeleri kentsel rantlar etrafında toplanan bir iş dünyası girişimi olmamış, bunun yerine yerel siyaset ulusal siyaseti yönlendirme konusunda bir araç olarak düşünülmüştür. Bu yüzden Platform üyeleri Denizli kentsel mekanında bir rant arayışında olmamış ya da Platform'u kent özelinde belli bir *amaçsal çıkara* (Peck & Tickell, 1995) yönlendirecek bir aktör de ortaya çıkmamıştır.

Diğer yandan, Platform'un kurulduğu dönem itibariyle milletvekilleri ve iş dünyası arasındaki rabitanın kopukluğu ve buna bağlı olarak iş dünyası çıkarlarının Denizli Vakfı ile başlayan sürece rağmen Ankara'da milletvekilleri nezdinde kuvvetli biçimde dile getirilmemesi de, Platform'un ilk yıllarında önemli bir siyasal aktör olmasını engelleyen bir durumdur. Özellikle 2001 yılında yaşanan siyasal ve ekonomik kriz ve koalisyon hükümetinden kaynaklanan siyasal parçalı yapı, milletvekillerinin Denizli kentinin çıkarlarını savunmada etkisiz bırakmış ve özellikle Platform toplantılarında bu durum milletvekilleri ve iş dünyası temsilcilerinin birlikte hareket etmelerini engellemiştir. Ada (2018) bu durumu destekleyen bir ifade kullanmaktadır:

“...Bir iki defa milletvekilleri ile toplandık. Üçüncüde gelmediler. Kimi geldi, kimi gelmemeye başladı. Dedim gelmezseniz protesto ederim sizi. Başlık attırırım gazetede dedim. Allah rahmet eylesin, Mehmet Gözlükaya vardı o dönemde. Dedi ki: “Tekincim, ben gelmek istiyorum ama bazıları isteksiz davranıyor”. Sonra siz bilirsiniz dedik.”

Tüm bunların ötesinde, Denizli Platformu'nun yoğun ve parçalı gündemi, yerel siyasal alanın sorunlarını iş dünyası nezdinde birincil sorun olarak konumlandırmamış; ekonomik, siyasal ve idari birçok sorunun çözümü için insiyatif kullanmaya çalışan Platform, bu çabalarının büyük bir çoğunluğunu başarıyla sonuçlandıramamıştır. Özellikle kentsel sorunların ekonomik sorunlarla eklemlenmesi ve sermaye çıkarının kentsel bir çıkar gibi meşrulaştırılması süreci, Platform'un kentsel düzeyde daha aktif bir aktör olmasını engelleyici bir nitelik taşımıştır. Platform, dağınık ve yoğun biçimde kentsel sorunları söylemsel olarak kamuoyu ile paylaşmış fakat spesifik bir kentsel sorunun üstünde yoğunlaşamamasından dolayı da Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyiminin kurumsallaşmasında başat bir rol üstlenememiştir.

4.6.2. Yerel Kurumsal Yapıların Siyasa Üretme ve Uygulama Kapasitelerinin Üniversite Önderliğinde Harekete Geçirilmesi

Çalışmanın önceki başlığında Denizli sanayisinin oda ve dernekler nezdinde uzlaşma kurma süreçlerinin yerel siyasal alana etkileri, Denizli Platformu örnek olayı

bağlamında tartışılmıştı. Çalışmanın bu başlığı, yerel kurumsal yapıları harekete geçirme ve özellikle üniversite – sanayi işbirliğinin formel ve enformel biçimde sağlanması çabalarını, Denizli yerel siyasetinin ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal sorunlarının Pamukkale Üniversitesi (PAÜ) nezdinde aşılması süreçleriyle birlikte ele almaktadır. PAÜ, yerel siyasal alandaki güç dengelerinin temel belirleyicisi olmamış, fakat yerel kurumsal yapıların yerel siyasaları etkileme kapasitelerini dolaylı yoldan arttıran çabalarda bulunmuştur. Diğer yandan, farklı fakültelerin Kınıklı Kampüsü nezdinde tek bir çatı altında toplanma süreçleri kentin imajını olumlu yönde etkilemiş ve kente önemli bir sermaye aktarım süreci gerçekleşmiştir.

1990'ların sonunda yaşanan ekonomik krizin etkilerinin 2001 yılında ciddi bir boyuta ulaşması, sermayenin krizden kurtulma çabalarını Denizli Platformu nezdinde bir araya getirmişti. Platform da krizden kurtuluş reçetesini sadece ekonomik krizin yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılması olarak düşünmemiş; bunun yerine Denizli kentinin siyasal, idari, toplumsal ve kültürel sorunlarına farklı kademelerde çözüm reçeteleri aramıştır. PAÜ'nün mevcut dönemdeki rektörü Prof. Dr. Hasan Kazdağlı da Denizli Platformu'nun toplantılarına katılarak kentin “ekonomi” dışındaki sorunlarına da çözümler aramıştır. İktisatçı bir öğretim üyesi, Ankara bürokrasisini tanıyan ve farklı kademelerde bürokratik yapan bir idareci ve şehrin üniversitesinin rektörü olarak Kazdağlı, Platform'un farklı paydaşlarının yeniden dizayn ettiği kentsel sorunların çözümünde önemli görevler üstlenmiştir. Kazdağlı (2018) Platform toplantılarına katılma süreçlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Platform'un o dönemde, dönemin rektörü olarak, toplantılarına katıldım, katkı verdim. Bu toplantılarda “Denizli Geleceğini Arıyor” gibi bazı fikirler sunuldu. Güzel de oldu. Tabii toplantıyı yapılandırmak ve bir zemine oturtmak için bizden yardım istediler. Bu işleri biliriz diye. Bu konuları tartışalım, şu şekilde olsun diyerek toplantıların gidişatına katkıda bulduk. Sorunlarını yeniden formüle ettik. Nihayetinde toplantı organize etmek, verimli bir toplantı çalışması yapmak da bir düzen istiyor. Zamanla o düzen de kendiliğinden oturdu. Çünkü yaparak da öğreniyorsunuz.”

Platform'un temel çabalarından birinin ulusal siyasetin ajandasına girmek olduğu ve Denizli kentinin Ankara'dan hak ettiği teşvik ve yatırımları alması gerektiği söylemleri ilgili başlıkta tartışılmıştı. Bu bağlamda, Ankara'nın bürokrasi kanallarını bilen ve kenti ilgilendiren proje ve siyasaların Ankara'da takibi hususunda fikirlerinden faydalanabileceklerine inandıkları önemli bir yerel kurumsal aktör, Platform'un oldukça dikkatini çekmiştir. Kazdağlı (2018) bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Denizli Valisi toplantılarda hep olurdu. Ama üniversite çok önemliydi. Hatta bana derlerdi ki şu gelmeyebilir, bu gelmeyebilir ama üniversite olmazsa, rektör olmazsa toplantı başlayamaz. Biz zaman zaman başka hoca arkadaşlarımızdan da destek verdik oraya. Ben tabi Ankara’dan geldiğim için, bürokrasi içinde çalışmış bir insan olduğum için, Savunma Sanayii’nde müsteşar yardımcısıydım. Birçok bakanlıklarda çeşitli görevlerim oldu. Üniversitedeki görevime ilave olarak... YÖK’te 11 sene danışmanlık yaptım. DPT’de, Hazine Müsteşarlığı’nda çalıştım. Tüm bu görevler bana Ankara bürokrasi, Ankara siyaseti hakkında çok şeyler öğretti. Bu konularda ben kendimce aydınlatıcı beyanlarda bulundum. Çünkü burada ufak görünen bir sorun Ankara için büyük olabiliyor. Ya da tam tersi burada küçük görülen bir sorun Ankara için çok zor olabiliyor. Nihat Bey (Zeybekçi) bu fikirlerimden çok etkilenmiştir. Tabi zeki bir insan olduğu için o mekanizmaları kullanmaya başladı.”

Kazdağlı, 1998 yılında vekâleten yürüttüğü rektörlük görevine 1999 yılında asaleten atanmış ve Denizli kentinin kültürel mirasını ilgilendiren konularının kamuoyu nezdinde tartışılmasını sağlayacak çabalarda bulunmuştur. Bu çabaların başında da Denizli’nin önemli kültürel miraslarından biri olan Laodikya’nın kazı işlerinin İtalyan arkeologları yerine PAÜ’ye devredilmesi süreci gelmektedir. İçinde bulundurduğu stadyum, tiyatro ve kiliseyle Hristiyanlar için de önemli bir yer olan Laodikya’nın kazı işlerinin yürütülme süreci, Denizli ve Ankara arasında bir gerilim yaşatmış; iş adamı Esat Sivri’nin büyük çabaları neticesinde süreç Pamukkale Üniversitesi lehine sonuçlanmıştır (Ekinci, 2002). Laodikya kazı işlemleri süreci piyasa ve üniversite arasında bir ilişki kurulmasını sağlamış ve sanayicilerin bu sürece üniversite lehine destek vermeleri yerel kurumsal ilişkileri güçlendirmiştir. Kazdağlı (2018) PAÜ önderliğinde kazı sürecinin yürütülmesi çabalarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben arkeolog olmadığım için Laodikya hakkında çok fazla fikir sahibi değilim. Ama Denizliliyim, profesörüm, kendime göre entelektüel biriyim ve de üniversitenin rektörüyüm. Arkeoloji bölümümüzde Celal Şimşek Hoca var. Kendisi o zamanlar yardımcı doçent. Şimdiki kazı başkanı olan hocamız. Bana böyle bir süreçten bahsetti. Biz bu kazıyı alalım dedi. Nasıl oluyor dedim? Ben kazı süreci almayı bile bilmiyorum. Prosedürü öğrendik. Başvurumuzu yaptık. Genelde bu kazıları yabancılar alıyor. Pamukkale’yi mesela uzun süre İtalyanlar kazdı. Bu arada hakkımı teslim edelim, Esat Sivri, Laodikya’yı öğrenerek, bu yerin kazı sürecini dile getirdi. Bunu destekledi. Bu bizim için mükemmel bir şey. Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı’na süreci takdim ettik. Buraya bir gezi düzenlediler. PAÜ’de toplantılar düzenledik. Burada bir organizasyon düzenledik. Esat Bey bu sürece maddi destek de sağladı. “Laodikya Bizi Çağırıyor” isimli bir yürüyüş düzenledik. ***Nihat Bey bu sürece destek verdi. Kendisi o dönemde henüz belediye başkanı değildi. Denizli’nin önde gelen insanları bu sürece destek verdi. Bu durum Ankara’yı ürküttü.***”⁷⁶

Laodikya’nın kazı işlemlerinin başlatılması ve bir kültür mirası olarak Denizli’ye kazandırılması süreci PAÜ’nün önderliğinde Denizli’nin farklı paydaşlarını bir araya getirmiştir. Fakat seçim dönemleri sonrası farklı hükümetlerle birlikte bürokrasinin karar alma mekanizmalarındaki aktörler de değişmiş ve süreç AK Parti

⁷⁶ Vurgular yazara aittir.

iktidarıyla birlikte tekrardan başlamıştır. Fakat kazı süreçlerinin devam ettiği dönemde Ankara'dan yeterli kaynağın sağlanamaması, kazı süreçlerini aksatmış; Kazdağlı o dönem gazeteye verdiği demeçte Ankara'dan yeterli finansmanın alınamaması halinde Laodikya'nın gün yüzüne çıkarılma sürecinin uzayacağından dem vurmıştır.⁷⁷

Laodikya kazı çalışmalarının da aralarında bulunduğu PAÜ tarafından hazırlanan 11 projenin hayata geçirilmesi Denizli yerel siyasal alanındaki aktörleri bir araya getirmiş ve Denizli Valisi, Belediye Başkanı, Milletvekilleri, Sanayicileri ve Hasan Kazdağlı'nın da bulunduğu bir heyet, Ankara'da bir toplantı tertip etmiştir. Pamukkale Koruma İmar Planlarının da içinde bulunduğu -1.5 yıldır Ankara'da imza için onay bekleyen- projelerin, dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu önderliğinde yapılan toplantı neticesinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Bakan Mumcu toplantı sonrasında fotoğraf çekimi esnasında gazetecilerden, Denizli Heyeti ve Bakanlık arasındaki diyalog sorununun sona erdiği biçiminde bir haberin not düşülmesini rica etmiştir. Medyaya “Denizli Zirvesi” olarak yansıyan toplantının temel çıktıkları şu şekilde özetlenebilir (Bursalı, 2004):

- Pamukkale Koruma Amaçlı İmar Planı çerçevesinde hazırlanan 11 projenin uygulanmasına vakit kaybetmeden başlanması
- Pamukkale'de termal terapi merkezi kurulması için bir şirket kurulması ve bu şirkete 5 milyon dolarlık kaynak aktarılması
- Golf Sahaları Kurulması
- Laodikya kazılarına sponsor bulunması ve Bakanlığın destek vermesi

Kazdağlı (2018) Laodikya'nın kültür mirası olarak Denizli'ye kazandırılması hususunda Denizli'nin farklı aktörlerinin birlikte hareket edebilme istençlerine vurgu yapmaktadır:

“Şimdi dolayısıyla burada önemli bir ekip bunun önemli bir konu olduğuna inanarak... Tabi bunun önemli bir konu olduğuna inanmak nasıl oluyor? Böyle oluyor (*Ankara nezdindeki çabaları kastediyor*). Biz Laodikya'nın kazı işlemlerinin aksadığı dönemlerde ikinci bir yürüyüş tertip ettik. Bu sefer “Laodikya bizindir” dedik. İlki “Laodikya bizi çağırıyor”. ***Biz oranın kazı iznini adeta savaşarak, mücadele ederek aldık.*** Hiçbir yerde buna benzer bir olay yaşanmadı.”⁷⁸

⁷⁷ Denizli'de bulunan Laodikya'da kazı sezonu başladı, <http://www.tgrthaber.com.tr/politika/-132092.html>

⁷⁸ Vurgular yazara aittir.

Pamukkale Üniversitesi önderliğinde Denizli yerel siyasal alanındaki farklı paydaşların siyasa üretme kapasitelerini olumlu yönde etkileyecek bir diğer önemli çaba da üniversitede yerleşkesinde bir teknokent inşa edilmesi olmuştur. Teknopark olarak da kamuoyunda dillendirilen bu yerleşke, Denizli Platformu toplantılarında da birçok defa dile getirilmiştir. Yaklaşık 6 yıllık bir çaba sonucunda inşa edilen ve prosedürleri tamamlanan Teknokent'in PAÜ Kültür ve Kongre Merkezi'ndeki 2006 yılındaki bilgilendirme toplantısına, dönemin Valisi, Belediye Başkanı ve DTO, DSO, DETKİB, DENİB başkanları da katılmıştır. Farklı aktörler Teknokent'in kurulmasından duydukları memnuniyetleri dile getirmiş, dönemin DETKİB Başkanı Güntaş, 2000 sonrası teşvikler konusunda yaşadıkları sıkıntıya vurgu yaparak, teknolojik ilerleme olmadan ihracat konusunda geriye düşeceklerini belirtmiştir. PAÜ'nün Kınıklı Kampüsü arazine kurulan Teknokent, Kazdağlı'nın belirttiği şekliyle üniversitenin en değerli arazisi üstüne inşa edilmiş ve Denizli sanayisinin öncülük edeceği projelerin altyapılarının bu merkezde hazırlanacağı ifade edilmiştir (Işık, 2006).

PAÜ Teknokent'in kurulma fikri ve çabası, 2000'li yılların başında farklı paydaşların çabalarıyla ortaya çıkmıştı. Aynı tarihlerde Denizli Sanayisinin sorunlarını ve krizden kurtuluş reçetesinin planlanması amacıyla üniversite önderliğinde "Denizli İmalat Sanayisi'nin Gelişimi ve Envanteri Araştırması" isimli bir proje gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında sonuçlanan Proje, çoğunluğu üniversite personeli olan 125 araştırmacı⁷⁹ tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu envanterin sanayi yatırımlarına öncülük etmesi ve mevcut sorunları ortadan kaldırmaya yardımcı olması beklenmiştir. Envanterin, Denizli sanayi yatırımlarına olan (varsa) olumlu katkısını ölçebilecek bir veriye ulaşılmasa da, DSO önderliğinde üniversite personelinin katılımını içeren kapsamlı bir proje gerçekleştirilmesi, Denizli sermayesinin üniversiteden kriz zamanlarında beklentisini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

PAÜ, Denizli sermayesinin krizden kurtulma çabalarını formüle eden ve başta Laodikya'nın kültür mirası olarak Denizli'ye kazandırılması olmak üzere Denizli kentini ilgilendiren birçok projenin uygulayıcısı olmuştur. Üniversitenin çabaları 2002 yılından sonra hızlanmış ve bu çalışmanın da odaklandığı tarih olan 2000'lerin ortasında Denizli kenti için önemli olabilecek birçok projenin hayata geçirilmesinde Üniversite önemli rol oynamıştır. PAÜ, sadece projelerin hazırlanması hususunda rol üstlenmemiş,

⁷⁹ Söz konusu araştırmacıların 58 tanesi Üniversitede öğretim üyesi ya da öğretim elemanıdır.

bunun yanında yerel kurumsal yapıların devingenliğini arttıracak altyapının oluşmasında da büyük bir çaba sarf etmiştir. Bürokrat kökenli bir rektörün, Ankara bürokrasisini ve siyasetini önemli ölçüde bilmesi, Denizli Platformu'nun da dikkatini çekmiş, Platform'a üye oda ve dernekler Rektörlüğün formüle ettiği çözüm önerilerini uygulama noktasında istekli davranmışlardır. Bu bağlamda Üniversite, sanayicilerin dikkatini çekmeyen çoğu kentsel sorunu gündeme taşımış, üniversite bünyesinde düzenlenen sempozyum ve etkinliklerle bu sorunların kamuoyunda diri tutulması sağlanmıştır. Kazdağlı'nın da (2018) belirttiği üzere, üniversitenin yetişmiş akademisyen gücünün yarattığı farkındalıklar, oda ve derneklerin yerel siyasal sorunları yeniden gündeme almalarını sağlamıştır. Böylelikle üniversite, yerel siyasal alanının ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlarının dolaylı yoldan kentin ajandasına tekrardan dâhil edilmesini sağlayan önemli bir aktör olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki başlığı, Denizli yerel siyasetinin yeniden ölçeklenmesinin başat aktörü olarak konumlanan Nihat Zeybekçi dönemini ele alacaktır.

4.6.3. 2004 Yerel Seçimleri ve Yerel Siyasette İş Bitirici Başkan Dönemi: Nihat Zeybekçi'nin Denizli Belediye Başkanlığı'na Giden Sürecin Analizi

İş Dünyasının formel ve enformel kanallarla siyaseti yönlendirme ve aktif siyasete dahil olma süreçleri 2000'li yılların başında Denizli yerel siyasetinin önemli bir bağlamını oluşturmuş ve Denizli Platformu önceki başlıkta tartışıldığı şekliyle bu sürecin en önemli öznesi olarak konumlanmıştır. Fakat Denizli yerel siyasal alanının “yeni kentsel siyaset” deneyimi büyük ölçüde Nihat Zeybekçi'nin belediye başkanı seçilmesiyle mümkün hale gelmiştir. Zeybekçi, sermayenin yerele daha bağımlı hale geldiği bir dönemde (Cox & Mair, 1988) kent merkezinde atıl durumda bulunan mekânların canlandırılması (Cox, 1995: 214), yerel kurumsal yapıların yerel ekonomik kalkınma amacıyla yeniden yapılandırılması (Jessop, 1998: 82 – 83), yerel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi (Leitner & Sheppard, 1998: 286), kentin imajının sermaye lehine dönüştürülmesi (Short & Kim, 1998: 59) ve merkezi devlet aygıtının yerel ekonomik kalkınmadaki etkisinin artması (Ancien, 2011: 2482) gibi yerel siyaseti yeniden ölçeklendiren birçok tartışmanın yerel düzeydeki uygulayıcısı olmuştur. Çalışmanın bu başlığı Zeybekçi'nin -önceki dönemlerde başarısız- yerel siyasal alanda koalisyonlar kurmayı mümkün hale getirmesinin nedenleri üstünde yoğunlaşacaktır.

Denizli’de yerel siyasetin yeniden ölçeklendiği dönemde iş dünyasının aktif siyasete dâhil olmasının somut çıktılarında birinin, Denizli Platformu kurucu üyelerinden Şahin Tin’in AK Parti İl Başkanlığına getirilmesi olduğu önceki başlıkta belirtilmişti. Fakat Şahin Tin’in İl Başkanı olarak atanması, AK Parti İl teşkilatı nezdinde bazı krizlere yol açmış ve önceki dönemlerde Denizli yerel siyasetinde sıklıkla görülen parti içi hizipleşmelere neden olmuştur. 20 Temmuz 2003 tarihinde yapılması planlanan AK Parti Denizli İl Kongresi’nin Merkez tarafından başka bir tarihe ertelenmesi ve akabinde Şahin Tin’in İl Başkanlığına atanması Denizli milletvekillerinin tepkisine neden olmuş ve Salih Erdoğan, Ümmet Kandoğan ve Osman Nuri Filiz ortak bir basın açıklaması yaparak şu ifadelere yer vermişlerdir (Hizmet Gazetesi, 2003):

“ 12.10.2003 tarihinde yapılacak olan AK Parti 1. Olağan Genel Kongresinden önce bütün Türkiye’de olduğu gibi ilimizde de ilçe kongremiz ve merkez ilçe kongremiz AK Parti’ye yakışacak olgunlukta gerçekleştirilmiştir. Genel merkezimizce Denizli İl Kongre tarihi 20 Temmuz 2003 olarak bildirilmesine rağmen daha sonra herhangi bir gerekçe gösterilmeden kongre ileri bir tarihe ertelenmiştir. Bu arada AK Parti Denizli İl Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri istifa etmişlerdir. Bunun üzerine genel merkezimizce Şahin Tin Başkanlığından yeni bir yönetim kurulu atanmıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında kongresini yapamaması nedeniyle 12.10.2003 tarihinde yapılacak genel kongremizde Denizlimiz delege bazında temsil edilemeyecektir. ... İlimizin Genel kongrede temsil edilemeyecek olması tüm Denizli halkını, teşkilatlarımızı ve AK Parti’ye gönül verenleri derinden üzmüştür. Ayrıca böyle bir atamanın parti içi demokrasi açısından da uygun olmadığı inancındayız. Arzumuz, ilimize yakışmayan bu uygulamanın bir an önce ortadan kalkması açısından Denizli İl Kongremizin Genel Kongre tarihinden önce yapılması ve İl genelindeki delegelerimizin oyları ile seçilecek olan il başkanının ve yönetimin göreve getirilmesidir.”

Tin’in merkezden atanması, AK Parti’nin 2004 yerel yerel yönetim seçimlerine önemli bir hazırlığı olarak nitelendirilebilir. Bu durum Tin’in İl Başkanlığına getirildikten sonra düzenlediği kokteylde “Önümüzde yerel seçimler var. Buradan yerel seçimlerin startını veriyoruz. AK Parti Denizli’de yerel seçimlerden birinci parti olarak çıkacak. Artık Denizli teşkilatı olarak çalmadığımız kapı girmedığımız ev kalmayacak” ifadeleriyle netlik kazanmıştır.

Tin’in İl Başkanlığına atanması kadar Zeybekçi’nin belediye başkan adayı olma süreci de Denizli yerel siyasal alanında ikinci çatlağı oluşturmaktadır. Özellikle Zeybekçi’nin Recep Tayyip Erdoğan ile olan dostluğu ve ayrıntıları sonraki başlıklarda tartışılacak olan başarılı ve genç iş adamı profilinin yerel siyasal alandaki görünürlüğünün artması, kendisinin yerel basında AK Parti’nin 2004 Belediye Başkan Adayı olarak lanse edilmesini sağlamıştır. Fakat Zeybekçi, seçimlere kısa bir süre kala

aday olmayacağını belirten bir açıklama yapmıştır. 3 Kasım 2003 tarihli Hizmet Gazetesi “Ben Yokum” başlıklı haberinde şu ifadeler yer vermektedir:

“Yerel seçimlerin yaklaşmasıyla gözler, Denizli’de ilk kez belediye başkanlığı seçimine katılacak olan AK Parti’ye çevrildi. AK Parti’de 3 Kasım seçimleri öncesinde milletvekili aday olacağı düşünülen ancak bu teklifi kabul etmeyen DETKİB Başkanı Nihat Zeybekçi’nin ismi yerel seçimler öncesinde de gündeme geldi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile öğrencilik yıllarından bu yana tanışan DETKİB Başkanı’nın yerel seçimlerde Denizli Belediye Başkan adaylığına kesin gözüyle bakılıyordu. Uzun süre kulislere ismi geçen Zeybekçi, Yeni Haber Gazetesi’ne yaptığı açıklamada başkan aday olmayacağını açıkladı. Genel seçimler öncesinde de siyaseti düşünmediğini belirten Zeybekçi “Fikrimde bir değişiklik yok. Genel seçimlerde de (*milletvekili seçimlerini kastediyor*) aday olmamıştım. Belediye başkanlığını da düşünmüyorum. Bu nedenle aday olmayacağım” dedi.”

AK Parti 2004 Ocak ayında başkan adayının belirlenmesi noktasında temayül yoklaması yaptırmıştır. AK Parti Manisa, İzmir ve Afyon milletvekillerinin de gözlemci olarak katıldığı yoklamada aralarında Denizli Platformu’nun kurucu üyelerinden olan Nail Kalemci’nin de olduğu altı aday çıkmış ve Denizli İl Teşkilatı temayül yoklaması sonuçlarının basınla paylaşılmayacağı bilgisini vermiştir. Söz konusu adaylar arasında ismi yerel basında da sıklıkla geçen Mehmet Yüksel belediye başkan adayının henüz belirlenmediği esnada aday adaylığını açıklamıştır. Adaylığını açıklayan bildirisini kamuoyu ile paylaşan Yüksel; AK Parti iktidarı’nın gücü, kentsel kamusal hizmetlerde yaşanan sorunlar ve katılımcılık-şeffaflık gibi yönetişimin temel tartışmalarına odaklanmıştır (Yüksel, 2003).

Temayül yoklamasında yer almayan ve önceki demeçlerinde de aday olmayacağını açıklayan Nihat Zeybekçi’nin seçime yaklaşık bir ay kala merkez tarafından belediye başkan aday gösterilmesi, yerel siyasal alanda büyük yankılara neden olmuştur. Bu durum Tin’in İl Başkanı olmasından sonra yerel siyasal alanda ikinci çatlağın da başlangıcını oluşturmaktadır. 20 Şubat 2004 tarihli Hizmet Gazetesi Zeybekçi’nin adaylığını ve ardından gelen tepki istifasını “AK Parti’de İki Şok” başlığıyla manşete taşımış ve haber içeriğinde şu ifadeler yer verilmiştir:

“Dün basın toplantısı düzenleyen Recep Tayyip Erdoğan, Denizli belediye başkan adaylarının Nihat Zeybekçi olduğunu açıkladı. Bu açıklamanın üstünden bir saat geçmeden Ümmet Kandoğan partisinden istifa ettiğini açıkladı. Denizli’deki beş belediye başkan aday adayının arasından bir ismin aday olmasına kesin gözüyle bakan teşkilat, Nihat Zeybekçi ismini duyunca şok oldu.”

Zeybekçi’nin adaylığı, Şahin Tin’in İl Başkanı olarak atandığı zamanki tartışmaları yeniden alevlendirmiş ve AK Parti kurucu üyelerinin bir kısmı basına demeç vererek Şahin Tin ve Yönetim kurulunu istifaya davet etmişlerdir. AK Parti’den

istifa eden Kandoğan, Zeybekçi'nin yeni il teşkilatı üstünde bir hayli etkin olduğunu ve kendi belediye başkan adaylarını basın yoluyla öğrendiklerini belirten bir açıklama yaparak, merkezin yereldeki üstünlüğünü eleştirmiştir. 24 Şubat 2004 tarihli Hizmet Gazetesi "AK Parti Paramparça" başlığıyla bu durumu manşete taşımış ve Kandoğan'dan sonra 15 belde teşkilatının da AK Parti'den istifa ettiğini belirtmiştir. Tin'in il başkanı olmasından birkaç ay sonra bu sefer Zeybekçi'nin adaylığı yerel siyasal alanda ikinci kırılmaya neden olmuş ve ilk defa yerel yönetim seçimlerine girecek AK Parti'de teşkilat hizipleşmelerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

2004 yerel yönetim seçimleri propaganda sürecine değinmeden önce Tin ve Zeybekçi örnek olaylarının, Denizli yerel siyasal alanına getirdiği önemli bir deneyimden bahsetmek gerekmektedir. Bu deneyim, çalışmanın önceki başlıklarında üstünde sıklıkla durulan yerel siyasal alanın krizlerinin aşılmasına ilişkilidir. Ayrıntıları ilerleyen bölümlerde tartışılacak olsa da, Tin ve Zeybekçi kısa sürede parti içinde yaşanan krizleri aşma becerisi göstermişler ve yerel birlikteliği, oluşan büyük tepkilere rağmen sağlayabilmişlerdir. Bunun en önemli örneğini Denizli İl Teşkilatı'nın Zeybekçi'nin adaylığının açıklanmasından sonra yaşanan kriz sonrası yaptığı basın toplantısı oluşturmaktadır. Şahin Tin önderliğinde Nihat Zeybekçi'nin de katıldığı toplantıya daha önce aday adaylıklarını açıklayan Muharrem Kavurgacı, Nail Kalemci ve Fikret Serçe'nin de katılması kamuoyunda önemli bir birliktelik vurgusu yaratmıştır. Denizli yerel siyasetinin tarihsel süreçte alışık olmadığı bu birliktelik, yerel siyasal alandaki gücün tek bir kurumsal yapı nezdinde birleşeceği yönünde de önemli bir fikir vermektedir (Hizmet Gazetesi, 2003). Zira aday adayı olan fakat aday gösterilmeyen Kavurgacı, Kalemci ve Serçe, aday adayı dahi olmayan Zeybekçi'ye destek demeçlerinde bulunmuşlardır. Zeybekçi'nin (2003) toplantıda kullandığı ifadeler, yerel siyasal alanda birlikteliğin sağlanması yönünde bir irade gösterileceği yönünde anlaşılmaktadır:

"...Bugüne kadar klasik bir hayatım olmadı. Bugüne kadar Denizli sevdalısı olduk. ***Denizlimizin hak edip alamadığı her şeyi gerektiğinde terbiyemi zorlayarak ifade edeceğim***⁸⁰. Ve Denizli için elimden gelen her şeyi yapacağım."

Denizli yerel siyasetinde yenilik olarak ifade ettiğimiz ikinci örnek olay da merkezi aktörlerin yerel siyasal yapı üstündeki belirleyiciliğinin artmasıyla ilişkilidir. Uzunca bir süre Denizli yerel siyaseti, yerele özgü rekabet, gerilim ve mücadeleler

⁸⁰ Zeybekçi bu savını destekler nitelikte Denizli'deki yerel yönetim seçimleri propaganda sürecinde "Denizli Ankara'dan hakettiğini alacak" söylemini kullanmıştır.

yoluyla şekillenmiş ve yerel düzeyde ön plana çıkan adaylar yerel siyasetin temel aktörleri olmuşlardır. Tıkıroğlu, Marım ve Aygören örneklerinde oldukları gibi parti il teşkilatının aday olarak belirlediği isimler merkez tarafından aday gösterilmiştir. Bir anlamda, Denizli yerel siyasetinin kendi dinamikleri yerel siyasetin temel belirleyiciliğini oluşturmuştur. Fakat Tin ve Zeybekçi örneklerinde görüldüğü üzere merkez, yereldeki işleyişi belirlemede 2004 yerel yönetim seçimlerinde aktif bir rol üstlenmiştir. Parti siyasetinin güvenilir bir mecraaya evrildiği şartlarda (Bayırbağ, 2011), iş dünyasının temsilcileri AK Parti İl Teşkilatı ve Yönetim Kurulunda ve Denizli belediye başkanlığı adaylığında aktif biçimde yer almış ve AK Parti Merkez Teşkilatı, yerel düzeyde iş dünyasının aktif siyasete girmesi konusunda belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Nihat Zeybekçi'nin seçimlere çok kısa bir süre kala aday olmasına karşın seçim yarışı Zeybekçi açısından hızlı başlamıştır. Propaganda sürecinin temel söylemleri, Zeybekçi'nin kazanması halinde, Denizli yerel siyaset deneyiminin hangi şartlarda yeniden ölçekleneceği hususunda da fikir vermektedir. Öncelikle Zeybekçi ve ekibi, Denizli'nin kentsel kamusal hizmetler bağlamında yaşadığı sorunlara vurgu yapmış ve bu durumu mahalle toplantılarında, seçim gezilerinde ve basına verdiği demeçlerde sıklıkla dile getirmiştir. Karşısındaki adaylardan birinin halen görevde olan Aygören, diğer adayın da 10 yıl süreyle belediye başkanlığı yapan Marım olması, Zeybekçi için yenilik vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Mart 2004 tarihli Hizmet Gazetesi'nin haberinde Zeybekçi'nin eski belediye başkanlarına yönelik eleştirileri kendisinin şu sözleriyle aktarılmıştır:

“... Son 15 yıldır Denizli'ye çok haksızlık yapıldı. Hem Ankara'dan hakkımızı alamadık, hem de son 15 yıllık belediye yönetimi bize çok haksızlık etti. Şehre hiçbir katkısı olmayan denenmiş başkanlar, ortaya elle tutulur bir şey koyamadı. Çözüm yerine yıllanmış sorunları bırakıp gittiler. Bize reva gördükleri bu standartta bir şehri hak etmiyoruz. İtirazımız ve isyanımız bunadır. Toz içinde, pislik içinde, parkı – bahçesi – yeşili olmayan, girişi ve çıkışı bırakın nefes dahi alamadığımız bu kenti değiştirmeye talibiz.”

Zeybekçi'nin Şehir Platformu'nun düzenlediği bir toplantıda da kentin sanayileşmesi ve kentleşmesi arasında bir dengesizlik olduğu vurgusunda bulunmuş ve acil eylem planıyla bu sorunların çözeceğini vadedmiştir (Zeybekçi, 2004):

“... Denizli'de sorunların büyük olduğunu biliyorum. Bize yakışmayan bir kentte yaşadığımız farkındayım. Dar bir alanda sıkışıp kalmışız. Trafik keşmekeşi bir yanda, hava kirliliği öte yanda boğulup gidiyoruz. Ekonomisiyle, sanayisiyle, üretimiyle ve insan potansiyeliyle dünya standartlarında olan Denizli, belediyecilik ve şehircilik açısından ne yazık

ki her türlü standardın altındadır. Karşınıza iki eylem planıyla çıkıyorum. İlk adım çok acil yapılacak ve bir yıl içinde başlanacak ve bitirilecek işlerdir. Bunlar bildiğimiz sorunlardır ve çözümü bellidir. İkinci adım 1 milyonluk Denizli'nin planlanması ve bir daha geri dönülmeyecek şekilde işe başlanmasıdır. Bunu birlikte tartışıp, planlayıp, uygulayacağız.”

AK Parti seçim kampanyasında Zeybekçi'nin ifade ettiği acil eylem planının içeriği şu başlıklardan oluşmaktadır (Köseçik, 2009: 208 – 209):

- Denizli'nin 3 Girişine 5 Kavşak
- 1. Çevre Yolunun tamamlanması
- AK Parti Hükümeti'nin 100 binlik konut projesinin en az 3 Bin tanesinin Denizli'de yapılması
- Üstü Kapalı Modern Pazar Yerleri
- Hava Kirliliğinin Çözümü ve Doğalgaz projesinin tamamlanması
- Yeni bir otobüs terminali inşa edilmesi
- Köhnemiş sanayi alanlarının rehabilitasyonu

Zeybekçi'nin Denizli yerel siyasetine getirdiği ikinci önemli yenilik başarılı iş adamı profili vurgusunun yerel siyasi alanda ön plana çıkarılmasıyla ilişkilidir. Denizli'nin kentsel sorunlarından mülhem iş bitirici (Peck & Tickell, 1995) olma potansiyeline sahip bir belediye başkan adayı, yerel basında da oldukça geniş biçimde yer bulmuştur. İş dünyasının temsilcilerinin kendileriyle yapılan röportajlarda belirttikleri iyi eğitilmiş, yabancı dil bilen, ifade kabiliyeti yüksek patron profili (Uysal, 2013) Zeybekçi nezdinde öne çıkan önemli özellikler olmuştur. Özellikle Keçeci'nin (2015) iş dünyasında başarılı olan bir ismin siyasette de başarılı olacağı savı, 2004 yerel yönetim seçimleri öncesinde Denizli kentsel alanında en çok vurgulanan söylemlerden birini oluşturmaktadır. Yerel bir gazete Zeybekçi'nin biyografisini aktarırken şu ifadeleri kullanmıştır (Hizmet Gazetesi, 2004):

“... Sıkıntılı geçen çocukluk ve öğrencilik yıllarından sonra İstanbul'da lisans ve yüksek lisans tahsil etti. İngiltere'de ekonomi eğitimi gördü. Öğrencilik yıllarında 4 bin kişiye iş veren bir organizasyonun içinde yer alarak başladığı iş hayatı İngiltere dönüşü İstanbul ve Denizli'de yöneticilik yaparak devam etti. Daha sonra Denizli'de ihracata başlayan ve üretime geçen şirketler kurdu. Kısa sürede büyük başarılar elde etti.”

Kalemci de (2018) Nihat Zeybekçi'nin yerel siyasi alanda ön plana çıkmasını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Nihat Zeybekçi kendini geliştirmesi süreçlerine iyi odaklanıyor. Yani aslında Zeybekçi yeni nesil iş adamı. Eğitilmiş, yabancı dil bilen, yöneticilik yapmış biri.”

Değirmenci (2018) Zeybekçi'nin yerel siyasal alanda ön plana çıkmasında başarılı iş adamı profilinin Denizli Platformu'ndaki çabaları nezdinde birleştiği vurgusunda bulunmaktadır:

“...Nihat Zeybekçi aslında Denizli'de 1994 yılında iş hayatına başlamış. Turkuaz markasıyla. Bir tekstil fabrikası olan... Ama daha da eskisinde ihracat pazarlamacılığından, yani işin çekirdeğinden gelen, hem akademik eğitimiyle hem de yurtdışındaki eğitimiyle tamamen kendisine donanım olarak edinmiş. İş hayatını da Denizli'de bu şekilde başladıktan sonra birkaç fabrikanın dış ticaret mümessilliğini yaptıktan sonra kendi fabrikasını kurarak kendisi ihracata başlamış. Aynı zamanda sosyal yönü de güçlü olduğu için dönemin ihracatçı birliği (DENİB) kurumunun 2002 öncesi başkanlığını da yapıyor. O bahsettiğimiz Denizli Platformu'nun içindeki unsurlarından biri olduğu için, kendisi de Platform sözcülüğü yapıyor. Dolayısıyla burada elde ettiği sunum başarısı, kavrama kabiliyeti siyasetin dikkatini çekti.”

Denizli'nin belediyeçilik hizmetlerinde deneylediği sorunlar ve iş dünyasının Platform nezdinde siyaseten yönlendirici ve belirleyici olma girişimlerinin Zeybekçi'nin başarılı iş adamı vurgusuyla yerel siyasette ön plana çıkmasının yanında, AK Parti'nin tek başına iktidarda bulunmasının yarattığı *siyasal güven* (Wood, Valler & North, 1998: 13) 2004 yerel yönetim seçimlerinin temel vurgularından birini oluşturmaktadır. Özellikle 1989 yerel yönetim seçimlerinden sonra görev yapan bütün belediye başkanları merkezi hükümetin ve Ankara'nın kaynaklarından istifade etme noktasında sorunlar yaşandığı üstünde durmuş; bu sorunu da büyük ölçüde koalisyon hükümetlerine ve muhalet partisi başkanı olarak görev yapmalarına bağlamışlardır. Mehmet Yılmaz (2004) Milliyet Gazetesi'ndeki haberinde Denizli halkının sürekli muhalefet partisinden adayları belediye başkanı yaptığı vurgusu yapmış ve 2004 seçimlerinde AK Parti'nin en büyük kozunun iktidardaki parti olmasını belirtmiştir. Bir başka ifadeyle, yerelde Özal sonrası ilk defa AK Parti nezdinde bir fırsat doğmuş ve AK Parti'nin tek başına iktidar olmasının getirdiği siyasal güven Ankara'nın kaynaklarından istifade edileceği seçimin en öne çıkarılan sloganı haline gelmiştir.

İktidar partisinin yerele getireceği avantajlar konusundaki en keskin vurguyu, Karşıyaka Mahallesi seçim bürosunun açılışına gelen dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan yapmıştır. Unakıtan'ın yaptığı vurgu AK Parti'nin 2004 yerel yönetim seçimlerinde kullandığı söylemle büyük ölçüde aynıdır (Köseçik, 2005). Merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki uyum konusuna vurgu yapan Unakıtan, Denizli'nin bu defa iktidar partisinden adayını başkan seçeceğini ifade etmiştir (Hizmet Gazetesi, 2004):

“...Hiç kimse başka yere çekmesin. Merkezi hükümet ve yerel yönetim aynı partiden olursa sinerji doğar. Daha çok ve güzel hizmet olur. Ben Denizli’yi çok iyi biliyorum. Başbakanımız da Denizli’yi çok iyi biliyor ve seviyor. Biz size Nihat kardeşimizi verdik. Çalışkan, dürüst, genç, dinamik ve başarılı bir insan. Ben Denizli’nin bu şansını kaçırmayacağını düşünüyorum. Benim bildiğim Denizlili işini bilir.”

Unakıtan, Denizli yerel siyasetinin tüm kademelerinde en etkili söylem olarak öne çıkan “Ankara’dan hak edilen karşılığın bulunamadığı savını” söz konusu toplantıda tekrardan ifade etmiş ve böylelikle AK Parti iktidarı, Denizli’nin Ankara’ya karşı üvey evlat konumunda bulunma vurgusunun tersine döneceği umudunu da getirmiştir. Bir başka ifadeyle Unakıtan, iktidar partisinin adayının başkan seçilmesi halinde, Ankara’nın kaynaklarının Denizli lehine yönleneceği vurgusunu yapmıştır. Unakıtan ziyaretinde anlattığı bir fıkrada da aynı sorunu tekrardan gündeme getirmektedir (Hizmet Gazetesi, 2004):

“...Oflulara sorduğumuz zaman biz sadece Allah’a bağlıyız diyorlar. Başka yere bağlı olmadıklarını söylüyorlar. *Nihat kardeşim, sen doğrudan Başbakan’a bağlı olacaksın. İşini oradan çözeceksin.*”⁸¹

Zeybekçi’nin seçim çalışmalarında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Denizli ziyareti önemli bir yer tutmuştur. Erdoğan, Denizli ziyaretinde çok önemli noktalara değinerek, Denizli’nin uzunca yıllar yerel siyasetin temel tartışma konuları olan temel belediyeçilik hizmetlerinde yaşanan aksaklıkların çözümünün zaten bir belediyenin asli görevi olduğunun belirterek, Zeybekçi’nin seçilmesi halinde Denizli’nin ‘vizyoner kent’ olacağını belirtmiştir. Yerel ekonomik kalkınma tartışmalarının devletin üst düzey siyasileri tarafından gündeme getirilerek söylemsel olarak meşrulaştırılması (Ancien, 2011: 2484) Erdoğan’ın Denizli mitinginde de ön plana çıkmıştır. Söz konusu mitingün kamuoyuna yansımalarını 22 Mart 2004 tarihli Hizmet Gazetesi şu şekilde aktarmıştır:

“... Demokrasi Meydanı’nda halka seslenen AK Parti Genel Başkanı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, sadece tekstilde 1.2 milyar dolar ihracat yapan Denizli’nin şehircilikte ihmal edildiğini belirterek, bu ihmal edilmişliğin biteceğini söyledi. Denizli’nin ihracattaki başarısının kendi gayretiyle olduğunu söyleyen Erdoğan, bundan sonra devletin de gereken yatırımları yapacağını açıkladı. Yıllar yılı konuşulan ama bir türlü ele alınmayan Aydın-Denizli yolunun 8 ay gibi kısa sürede tamamlanarak hizmete açtıklarını belirten Başbakan Erdoğan “yatırımlar bütün hızıyla devam edecek” müjdesi verdi. Belediyeçiliğin kendi işleri olduğunu söyleyen Başbakan Erdoğan, bir belediyecinin yol, su, kanalizasyon gibi görevleri yapmasının zaten asli işi olduğunu belirterek “Belediye başkanı şehre vizyon kazandıran kişi” olmalı dedi. AK Parti Denizli Belediye Başkan Adayı Nihat Zeybekçi’yi halka takdim eden başbakan Erdoğan “Denizli’yi dünya ülkeleriyle buluşturacak bir başkan olsun dedik, onun için biz sizlere Nihat Zeybekçi beyi takdim ettik” dedi ve önümüzdeki dönemde Denizli’nin “vizyon şehir” haline

⁸¹ Vurgular yazara aittir.

geleceğini belirtti. Kısa sürede Denizli'yi yaşanılır bir kent yapacaklarını ifade eden AK Parti Genel Başkanı Başbakan Erdoğan, Denizli'ye yapılacak yatırımlardan örnekler verdi. Denizli'ye bir yılda teslim edilecek ve içinde oturarak 10 yılda kira öder gibi ödenecek konutlar yapacaklarını ifade eden Başbakan Erdoğan, alt-üst geçitli, köprülü kavşak düzenlemeleriyle şehir giriş çıkışlarındaki bir çok düzensizliğin giderileceğini ve bulvar estetiği kazandırılacağını söyledi. Denizli'de doğalgaza geçilerek hava kirliliğini de bitireceklerini açıklayan Başbakan Erdoğan "Söz veriyorum, Denizli bu dönemde doğalgaza geçecek" dedi."

Zeybekçi 2004 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte önceki belediye başkanlarının sağlayamadığı yerel koalisyon inşasını henüz seçim sürecinde de olsa kısa sürede inşa edebilmeyi başarmıştır. Özellikle Erdoğan'ın miting konuşmasında hükümetin Denizli'ye olan yatırımlarının devam edeceği vurgusu kamuoyunda büyük ses getirmiş; uzunca yıllar muhalefette olan belediye başkanlarının kaynak yaratma ve üretme noktasında yaşadığı sorunların Zeybekçi tarafından çözülebileceğine dair kuvvetli bir inanç oluşmuştur. Değirmenci (2018) Zeybekçi'yi seçim başarısına götüren süreci şu sözlerle ifade etmektedir:

"Denizli'de 1999 – 2004 yılları arası belediye başkanlığı yapan Ali Aygören'in belediye meclisinde üstünlüğü sağlayamış olmasından kaynaklanan iki başlılığın, o icraat yapamazlığın toplum tarafından bu böyle olmamalı düşüncesi ve diğer yandan AK Parti'den yana rüzgarın esmesiyle AK Parti o dönemde başarılı oldu. Doğrudur, Nihat Zeybekçi, bugünkü sayın bakanımız o dönemin belediye başkan adayı olarak çıktığında sadece yerelde bir aday olmanın dışında genelde AK Parti'nin estirdiği rüzgârın Denizli tarafından kavranmasıyla da ilişkili. Yani iki ayağı var temelde. Birincisi hemen 1999 – 2004 yılları arasındaki belediye başkanlığı süreci. Özellikle iktidar partisi dışında Ali Aygören o tarihte DYP'nin il belediye başkanıydı. Yine o tarihte ülkenin genel siyasetine farklı bir tercihti. Yani 1999 – 2002 yılları arasına bakarsanız, Ali Aygören'in partisinin koalisyonu oluşturan partilerden biri olmadığını görürsünüz. (Denizli halkını kastederek) Hem iktidara kafa tutmuş ve iktidara rağmen Ali Aygören'i başkan yapmış ancak mecliste çoğunluğu ona vermeyerek meclisten istediği kararları geçiremeyen bir belediye başkanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yatırım yapmakta zorlanan, belki de Ankara'da iktidarın içinde yer bulamadığı için Ankara'nın kaynaklarından yeterince istifade edemeyen bir belediye başkanı... Tabi bu kişisel bir mesele değil, o dönemin siyaset dinamikleriyle alakalı. Dolayısıyla o dönemdeki başarıyı Denizli'deki seçmenin AK Parti'nin 2002'deki başarısının yerel yönetimlerde de devam edeceğini öngörerek Denizli'de ondan yana tavır almasıyla ilgili öngörüyorum."

AK Parti'nin adayı Nihat Zeybekçi'den sonra 2004 yerel yönetim seçimlerinin en büyük adayları mevcut başkan DYP'li Ali Aygören ve CHP'nin adayı eski belediye başkanlarından Ali Marım'dır. Aygören, seçim propaganda sürecinde, görev süresinde yetişmeyen projeleri seçilmesi halinde tamamlayacağını belirtmiştir. Aygören, propaganda süresince büyük oranda muhalefette olmanın getirdiği zorluklar üstünde yoğunlaşmış ve bu zorluğa rağmen kente kazandırdığı hizmetlerin büyük bir başarı olduğunu ifade etmiştir. Aygören'in projeleri yoksullara aşevleri, kadınların iş hayatına katılması, sanayi ve şehir müzeleri, amatör spor kulüplerine maddi destek, üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar, lise öğrencilerine burs, yoksullara ücretsiz kömür

dağıtımını ve kültür-sanat faaliyetlerinin arttırılması şeklinde çeşitli başlıklara ayrılabilir (Kaya, 2004).

1989 – 1999 yılları arasında belediye başkanlığı görevini yürüten Marım, seçimlere kısa bir süre kala CHP’den aday adaylığını açıklamıştır. Adaylığını açıkladığı toplantıda konuşan Marım, belediyecilik konusunda 26 yıla varan bir tecrübesinin olduğunu ve tekrardan seçilmesi halinde kent sakinlerini ön plana çıkararak bir yönetim modeli oluşturacağını ifade etmiştir (Kaya, 2004). Aday adaylığı süresince partililerden ve kent sakinlerinden büyük destek gören Marım, temayül yoklamasına göre adayların belirlenmesi gerektiğini ve CHP’nin kendisini tekrardan aday göstereceğine inandığını belirtmiştir (Odabaşı, 2004). Bu öngörüsünde yanılmayan Marım, seçime 1.5 ay kala tekrardan CHP’den aday gösterilmiştir. Marım, belediyecilik hizmetlerini pozitivist biçimde ele alacağını ve kent planlamasına öncelik vereceğini ifade etmiş; tüm bunların ötesinde belediyeyi demokratik katılımın önemli bir aracı haline getireceğini kuvvetle vurgulamıştır (Kaya, 2004). Jeotermal enerjinin kullanımının yaygınlaştırılması, içme suyu şebekesinin yenilenmesi, raylı taşımacılık, Denizli Gençlik Merkezi projesinin tamamlanması ve kültür sanat faaliyetlerinin arttırılması, Marım’ın propaganda sürecinin satır başlarını oluşturmaktadır (Kaya, 2004).

2004 yerel yönetim seçimleri sürecinin öne çıkan adaylarından biri de SP’nin adayı iş adamı Ali Filiz’dir. Filiz, seçim yarışında projeci belediyeciliğin (Erder & İncioğlu, 2008) önemli örneklerinden birini söylemsel olarak ön plana çıkarmış ve seçilmesi halinde 5 büyük mega projeyi (Jeotermal ısınma, Raylı Toplu Taşıma, Çevre Yolları, Köprülü Kavşaklar ve Çok Ortaklı Denizli Holding) hayata geçireceğini ifade etmiştir. Denizli Holding, halk katılımını öngören bir proje olarak kentsel sorunlara kaynak aktaracak bir finansman aracı olarak görülmüştür. Filiz’in söylemsel olarak getirdiği bir diğer yenilik de Milli Görüş Belediyeciliği kavramının yeniden ifade edilmesidir. 1994 yerel yönetim seçimlerine vurgu yapan bu söylem, yerel yönetimlerle – merkezi yönetimin aynı partiden olmasının bir zaruriyet olmadığını ve yerel kaynakların harekete geçirildiği takdirde belediyecilik hizmetlerinin etkin biçimde sürdürülmesinin mümkün olduğunu ön plana çıkarmaktadır.⁸²

AK Parti Denizli’de 2004 yerel yönetim seçimlerinden mutlak bir zaferle ayrılmıştır. Uzunca yıllar merkez sağ partiler arasında yaşanan bölünmüşlük AK

⁸² Ali Filiz’in Hizmet Gazetesi’ne (Mart 2004) verdiği reklamdan derlenmiştir.

Parti'nin üstünlüğü ile sonlanmış ve AK Parti, 37 belediye meclis üyesinin 27'sini alarak belediye meclisinde çoğunluğu elde etmiştir.

Tablo 8. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

DENİZLİ	AK Parti	CHP	DYP	MHP	ANAP	DSP	SP	TOPLAM
Belediye Başkanlığı	% 51.5	% 27.4	% 12.3	% 2.8	% 4	% 1	% 0.8	% 100

Kaynak: Hizmet Gazetesi verileri ve TÜİK

Tablo 9. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonrası Denizli Belediye Meclisi Üye Dağılımları

DENİZLİ	AK Parti	CHP	DYP	MHP	ANAP	DSP	SP	TOPLAM
Belediye Meclis Üyeliği	27	9	1	0	0	0	0	37

Kaynak: Hizmet Gazetesi verileri ve TÜİK

Tablo 10. 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonucunda Denizli Belediyesi Meclis Üyelerinin Meslek Dağılımları

Meslek	Belediye Meclisindeki Dağılım
Mühendis	7
Avukat	4
Esnaf	8
İş Adamı	6
Tüccar	2
Öğretmen	2
Doktor	2
Yönetici (Özel Sektör)	1
Turizmci	1
Muhasebeci	2

Kaynak: Denizli Belediyesi Faaliyet Raporu (2004) ve internet taraması bulguları

Belediye meclis üyelerinin meslek dağılımlarına bakıldığında, önceki yıllara oranla daha parçalı bir yapı görünmektedir. Esnaflar sayıca en fazla üyeye sahip olmuş, onları mühendisler takip etmiştir. Yine önceki dönemlerde belediye meclislerinde aktif biçimde bulunan mimarların bu dönem meclise girememesi seçim sonuçlarının en önemli ayrıntılarından birini oluşturmaktadır. Çalışma açısından önem taşıyan noktalardan biri de iş dünyası temsilcilerinin belediye meclisinde temsillerine ilişkindir. İş dünyasından gelen bir adayın başkanlık koltuğuna oturmasına karşın, iş dünyası temsilcileri belediye meclislerine dikkat çekici bir düzeyde ilgi duymamışlardır. 2004 yerel yönetim seçimleri sürecinin, iş dünyası temsilcilerinin Platform aracılığıyla aktif siyaseti yönlendirme çabalarının yoğun olduğu bir dönem olmasına karşın, yerel siyaset iş dünyası tarafından meclis yoluyla domine edilmemiştir. Belediye meclisine seçilen iş dünyası temsilcilerinin hiçbiri Platform'da görev almış ya da faaliyette bulunmuş derneklerin yöneticilerinden oluşmamaktadır.

Başarılı iş adamı profilinin kamuoyunda parlatılması, 2002 sonrası AK Parti iktidarının yarattığı rüzgar (Yılmaz, 2004), Platform sözcülüğü süresince yerel düzeyde siyaset yapmanın öğrenilmesi, denenmemiş başkan söylemiyle yerel siyasete yenilik vurgusu, yerel bağımlı ilişkilerin ekonomik krizlerle birlikte yeniden ölçeklenmesi (Valler, 1995: 37) (Platform, tek parti iktidarı vb.), belediye meclisinde çoğunluğun sağlanması ve tüm bu süreçlerin yerel koalisyon inşasının oluşumuna yaptığı katkı, 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası Zeybekçi'nin Denizli yerel siyaset deneyiminin satır başlarını oluşturmaktadır. Zeybekçi bu dönemde Peck'in (1995) ifade ettiği biçimde uzunca bir dönemde tasarlanmış amaçsal bir harekette bulunmamış, kurduğu bireysel ilişkiler ve AK Parti merkez yönetiminin yereli belirleyici konumuyla belediye başkan adayı olarak gösterilmiştir. Zeybekçi büyük ölçüde kentsel büyük ölçekli projelerinden bahsetmiş ve iş bitirici belediye başkanı olacağını vurgusunu yapmıştır. Projeciliğin ön plana çıktığı 2004 yerel yönetim seçimleri, uzunca bir aradan sonra merkezi yönetim ve yerel yönetimin aynı partiden olma fırsatını Denizli kenti için sağlamıştır. Yerel düzeydeki hizipçiliği kısa sürede aşan AK Parti İl Teşkilatı, Zeybekçi'ye önemli bir destek vermiş; iş dünyası da kendilerini temsil eden bir adayın belediye başkanı olmasını memnuniyetle karşılamıştır. Sonraki başlıklarda Zeybekçi döneminin yeni kentsel siyaset deneyiminin satırbaşlarına yer verilmiştir.

4.6.3.1. Kamusal Mekânların Dönüşümü: Alışveriş Merkezleri Projeleri

Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyiminin en önemli aşamalarından birini "alışveriş merkezleri" (AVM) projeleri oluşturmaktadır. Neoliberal yerel siyasetin sacayaklarından biri olan projeci belediyeciliğin (Erder & İncioğlu, 2008) önemli bir bağlamı olan kamusal mekânların dönüşüm projeleri, kentin imajını düzeltmeyi amaçlamakta (Rennie Short & Kim, 1998: 59) ve bunun yanında küresel sermayenin kente kaynak aktarmasının da önünü açmaktadır. Kentin ekonomik stratejisinin gelişiminde de önemli rol oynaması beklenen (Hall & Hubbard, 1996: 162) projeci belediyecilik, 2000 sonrası Türkiye'de olduğu gibi Zeybekçi döneminin de önemli konularından biri olmuştur. Denizli'deki dönüşümü ele alan literatür (Kan Ülkü, 2017; Yavuzçehre; 2011; 2013; Yavuzçehre & Özgür, 2010; Yavuzçehre & Çezik: 2015) büyük oranda küreselleşmenin iktisadi ve toplumsal bağlamda kamusal mekanlara ve tüketim alışkanlıklarına olan etkisi üstünde durmaktadır. Yine bu çalışmalar büyük ölçüde neoliberal yeniden yapılanma süreçlerinin kente yansımaları üstünde yoğunlaşmaktadır.

Yavuzçehre (2013: 220) alışveriş merkezleri oluşturulma fikrinin kentsel düzeyde iki bağlamda geliştiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, 1980 sonrası ihracata dayalı sermaye birikiminin gündelik yaşam ve toplumsal ilişkileri dönüştürmesiyle ilgilidir. Özellikle kentin 1990'lı yıllarla birlikte küresel üretim zincirleri arasında önemli bir yer tutması, üst orta sınıf gelir grubu için yeni tüketim mekanları gerekliliği doğurmuştur. Diğer sebep de yine kentin ekonomik yeniden yapılanmasıyla ilişkilidir. Uzunca dönem Denizli kent merkezinin önemli tüketim yerlerinden olan Bayramyeri ve Kaleiçi Çarşısı'nın bu işlevini yitirmesi (Uysal, 2017:122) ve bu merkezi iş alanının⁸³ kentle iç içe, parçalı, dağınık ve tek merkezli yapısını rahatlatmak amacıyla da yeni tüketim mekânlarının oluşturulması gerekliliği tartışmaları bir söylem olarak üreilmeye başlanmıştır. Yerel basında da sıklıkla yer bulan bu tartışmaların, kamusal mekânların dönüşümünde bir meşrulaştırma işlevi üstlendiği söylenebilir.

Teraspark AVM, Denizli'nin alışveriş merkezleri furçasının başlangıcını oluşturmaktadır. Denizli'nin çekim merkezi mekanlarından biri olan Yenişehir'de 2007 yılında Tan Gayrimenkul ve Hollandalı bir şirket ortaklığıyla yapılan Teraspark,

⁸³ Merkezi iş alanları hakkında ayrıntılı tartışma için Yavuzçehre & Özgür (2010) incelenebilir.

yabancı ortaklı yatırımların mega projelerinin önemli örneklerinden biri olarak gösterilebilir (Kan Ülkü, 2017: 30; Yavuzçehre, 2013: 221).

Zeybekçi döneminin yerel siyaset deneyiminin en önemli projelerinden biri Forum Çamlık AVM olmuştur. Denizli'nin cazibe merkezlerinden biri olarak tanımlanan Demokrasi Meydanı-Çamlık Caddesi-Tugay Yolu kesişiminde bulunan bu alan, Ali Marım Dönemi'nde temeli atılan ve Aygören Dönemi'nde de çeşitli gerekçelerle tamamlanamayan bir projenin⁸⁴ AVM'ye dönüştürülmesi hikâyesinin baş aktörüdür (Yavuzçehre & Özgür, 2010). Zeybekçi'nin seçim propaganda sürecinde önceki dönemin belediye başkanlarının tamamlayamadığı ve bitiremediği projelerin üstünde yoğunlaşması, bu alanın kent ekonomisine kazandırılmasını Zeybekçi yönetimi açısından gerekli kılmıştır.

Marım Dönemi'nde temeli atılan Gençlik Merkezi projesi, Pamukkale Üniversitesi'nin kurulmasıyla artan genç nüfusun tüketim, kültür – sanat ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış ve projede kar amacı güdülmeyeceği için de fizibilite çalışması yapılmasına da gerek görülmemiştir (Yavuzçehre, 2011: 280). Denizli'nin çekim merkezi olarak ifade edilebilecek bir alanda tasarlanan bu Proje, gayrimenkul değeri açısından bir hayli yüksek ve imar planı açısından da bir hayli sorunlu bir arazi üstünde konumlanmıştır (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 630). İmar ve finansman problemleri yüzünden tamamlanamayan proje (Uysal, 2017: 164) atıl bir durumda beklemeye başlamıştır. Belediyenin öz kaynaklarıyla bitirilemeyeceği anlaşılan projenin ortaklıklar yoluyla bitirilmeye çalışılması amaçlanmış (Yavuzçehre, 2011: 281) fakat bu girişim de sonuçsuz kalmış, proje atıl biçimde Aygören dönemine devretmiştir.

Aygören de Marım'ın yaşadığı benzer sorunlarla yüzleşmiştir. Belediyenin o dönemki kaynaklarıyla da tamamlanması mümkün olmayan proje için Aygören yeni çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu çözümlerin başında Gençlik Merkezi binasının kiraya verilmesi gelmektedir. Fakat binanın sadece ufak bir bölümü kiraya verilmeye uygun olduğu için yapılan çağrılar sonuçsuz kalmıştır (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 631). Aygören projenin fizibilitesinin sorunlu olduğu vurgusu yapmış ve hem gençlik merkezi hem de alışveriş merkezi olarak tasarlanan bu yapının alıcı bulamamasını bu

⁸⁴ Projenin tam adı Denizli Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi'dir. Çalışmada bundan sonra kısaca Gençlik Merkezi projesi tercih edilecektir.

nedene bağlamıştır (Uysal, 2017: 167). Yaşanan aksaklıklara rağmen 2000 yılında projenin AVM'ye dönüştürülmesi için bir Türk firmayla prosedürde anlaşılmıştır. Projenin yap-işlet-devret modeliyle ihaleye çıkılması planlansa da bu satış için DYP'nin azınlıkta olduğu belediye meclisinden Aygören'e yetki verilmemiştir (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 631; Uysal, 2017: 167).

Atıl proje, 2004 yerel yönetim seçimleri sonrasında yeni başkan Zeybekçi dönemine devretmiştir. Zeybekçi'nin aşması gereken iki temel sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki projenin kiraya verilmesi ya da satılmasının koşullarını yaratmaktır. Diğer yandan da projenin kiralanması ya da satılması noktasında gerekli düzenlemelerin yapılması için imar sorununun da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sürecin temel belirleyici yine belediye meclisidir.

Gençlik Merkezi projesi ilk etapta otel yapılmak istenmiştir. 10 aylık icraatını basın toplantısıyla değerlendiren Zeybekçi, fizibil olmayan bu projenin bir kent oteli haline getirilmek için çalışıldığını ifade etmiştir (Zeybekçi, 2005). Fakat bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. İkinci çaba atıl mekânın AVM yapılmak üzere MultiTürk Mall'a satılması olmuştur (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 631). Belediye encümeni Mayıs 2005'te belediye meclisi tarafından satışı yapmak üzere yetkilendirmiş ve söz konusu firmaya satışı, belediye meclisi tarafından –mekânın satışı için sorun yaratacak imar problemini düzelterken içerikle birlikte- kısa sürede onaylanmıştır (Yavuzçehre, 2011: 282-283). Belediyeye ait olan bu alanın satılarak elden çıkarılması Mimarlar Odası Denizli Şubesi tarafından kamu yararı gözetilmediği ve yeşil alanların tahrip edildiği gerekçesiyle eleştirilmiş ve süreç mahkemeye taşınmıştır (Yavuzçehre & Özgür, 2010: 633). Mahkeme MultiTürk'e satış sürecini içeren belediyenin üç kararını da iptal etmiş ve eşdeğerlik ilkesine uygunluk nedeniyle AVM yapılması için işgal edilen alan kadar bir yeşil alanın belediye tarafından gösterilmesini şart koşmuştur. Alanın yıkılıp yeşil alan olarak gösterilmesinin yaratacağı maliyete karşı başta İncilipınar'da olmak üzere belediyenin sahip olduğu çeşitli mekânların yeşil alan gösterilmesi ve belediyenin bu alanlardan çekilmesi çözümü gündeme gelmiştir. Belediye meclisinde yaşanan hararetli tartışmalara karşın 22 kabul oyuyla söz konusu alanların yeşil alan olarak gösterilmesiyle sorun çözüme kavuşmuştur (Yavuzçehre, 2011: 283-284; Yavuzçehre & Özgür, 2010: 636).

Denizli Sümerpark Alışveriş ve Yaşam Merkezi (Sümerpark AVM) Zeybekçi döneminin kentsel düzeyde tartışma yaratan ikinci büyük AVM projesidir. Denizli açısından önemli bir tekstil merkezi ve kamusal mekân olan Sümerbank'ın 1990 sonrasında işlevini yitirerek özelleştirilmesi, Sümerbank arazisini atıl durumda bırakmıştır (Yoldaş, 2018). Sümerbank ilk etapta 7 milyon dolar karşılığında Zafer Tekstil A.Ş.'ye satılmış, daha sonra da söz konusu araziyi Kentsel Gayrimenkul A.Ş. satın almıştır (Gazalcı, 2006)⁸⁵. Söz konusu şirket Sümerbank arazisi üstünde içinde toplu konut, hastane, otel ve AVM bulunan "Sümerbank Projesi" yapmak istediklerini duyurmuştur (Yavuzçehre & Çezik, 2015: 43).

Sümerbank arazisinin başta AVM olmak üzere bir mega proje olarak dönüştürülmesi süreci, kentin farklı paydaşları tarafından "kamu yararı"nın gözetilmediği endişesiyle tepkiyle karşılanmıştır. 2006 yılında Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı, Denizli Sümerbank İplik Fabrikası'nın değeriyle satılıp satılmadığı, satışında kamu yararı gözetilip gözetilmediği ve Denizli Belediyesi'nin yaptığı imar planı değişikliğinin incelenmesi gerektiğini içeren bir soru önergesini Meclis'e sunmuştur (Gazalcı, 2006). Eski belediye başkanları Ali Marım ve Ali Aygören başta olmak üzere CHP, DYP, ANAP, DSP İl Başkanlarının ve sivil toplum örgütleri liderlerinin katılımıyla da bir toplantı düzenlenmiş ve bu projeye kamu yararı gözetilmediği kararlaştırılarak dava açılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Açılması planlanan davanın gerekçesinde söz konusu projeye yeşil alanların zarar göreceği, AVM, hastane, okul gibi farklı yapıların şehircilik konseptiyle bağdaşmadığı ve genel mahiyetiyle düşük yoğunluklu yapılaşmanın önünün açıldığı belirtilmiştir. Diğer bir yasal süreç de TMMOB Denizli İl Koordinasyon Kurulu tarafından başlatılmıştır. Belediyenin projeye ilgili aldığı kararın iptali için dava açan Kurul, birbirlerinden bağımsız yapıların yarattığı çelişkiyi şehircilik planı açısından sorunlu bulmalarını davanın temel gerekçesi olarak konumlandırmışlardır (Yavuzçehre & Çezik, 2015: 44 - 45).

Kentsel Gayrimenkul A.Ş.'nin dönemin yönetim kurulu başkanı Nusret Argun yaptığı basın açıklamasında projenin yabancı ortaklığı, kente kaynak aktarımı açısından yapacağı katkı ve belediye meclisinin süreci kolaylaştırıcı rolü üstüne çok

⁸⁵ Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı ve 49 milletvekilinin, Denizli Sümerbank İplik Fabrikası satışının ve arazisi üzerindeki tasarrufların araştırılması amacıyla Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi, 2006, 22. Dönem 5. Yasama Yılı 24. Birleşim 28 Kasım 2006 tarihli tutanağı,(10/396).

önemli ifadelere yer vermiştir. Özellikle kentsel düzeyde oluşan muhalefete karşı bir cevap niteliği taşıyan bu bildiri çalışma açısından önem taşımaktadır (Argun, 2006):

“Denizli kentine değer katacak başlıca projelerden birisi olan Sümerbank Projesi’nde beş yıldızlı otel, hastane, AVM ve konutlar bulunmaktadır. Projenin inşa edeceği gayrimenkulün sahibi Kentsel Gayrimenkul A.Ş.’dir. Kentsel A.Ş.’nin yarısı Konya merkezli Okyanus Taahhüt A.Ş.’ye, yarısı ise İstanbul merkezli Pera GYO’ya aittir. ...İlgili gayrimenkul 04.07.2005 tarih ve 258 nolu belediye meclisi kararı ile imara açılmış ve fonksiyonlar otel, alışveriş merkezi, hastane, konut, akaryakıt alanı şeklinde resmiyet kazanmıştır. Şirketimiz bu gayrimenkulü 03.03.2006 tarihinde satın aldığından dolayı, imar planının satın almadan çok önce resmiyet kazandığı ortadadır. Kentsel A.Ş. ilgili gayrimenkulü özelleştirme idaresinden değil özel bir şirketten almış bulunmaktadır. Şirketimiz tarafından talep edilen ve belediye meclisi tarafından kabul edilen imar planında ne bir yoğunluk artışı olmuş ne de fonksiyonlarda bir değişiklik olmuştur. Sadece gayrimenkulün kullanım fonksiyonları kendi içinde yer değiştirmiş ve akaryakıt alanı plandan çıkarılmıştır. Denizli kentimizin elli yıllık geleceğine hizmet edecek ve birçok ulusal ve uluslararası markayı bünyesinde barındıracak olan projemizin inşaat halinde iken bile kentimize doğrudan katkısı yaklaşık 150 milyon dolar civarında olacaktır. Kentin ihtiyacı olan beş yıldızlı otel ve markalı bir özel hastane başta olmak üzere tüm mağaza ve konsepti ile değer yaratacağına inandığımız projenin ülkemizde yatırım yapmanın, üretmenin, istihdam sağlamanın ne kadar zor olduğunu bilmemize rağmen kararlılıkla devam ettirilmektedir.”

Soru önerileri, sivil toplum örgütlerinin paylaştıkları raporlar, yürütmeyi durdurma davaları ve toplumsal düzeyde oluşan muhalefet karşı Sümerpark projesi 2010 yılında hayata geçirilmiştir (Yavuzçehre, 2013: 221). Denizli Belediye Meclisi dava süreçlerine karşın arazinin projeye uygun hale getirilmesi için kuvvetli bir irade göstermiş ve yerel düzeyde oluşan kuvvetli muhalefet belediye yönetiminin kararlı tavrıyla bastırılmıştır. Zeybekçi yönetimi sürecin kamuoyunda şiddetle tartışıldığı dönemlerde dahi geri adım atmamış ve parti içi bir muhalefetle de karşılaşmamıştır.

Denizli kentsel mekânında kamusal mekânların dönüşümü büyük ölçüde yabancı ve çok ortaklı şirketlerin etkisiyle şekillenmiş ve Denizli’nin yeni kentsel siyaset deneyiminde bu mega projeler önemli yer tutmuştur. Çoğunluğu yabancı ve çok ortaklı şirketler tarafından yürütülen bu projeler, küresel faillerin yerel girişimciler üstündeki etkisini ortaya koymaktadır. İhale için gerekli banka teminatını sağlama, finansman sıkıntısı çekmeme ve benzer birçok projenin farklı kentsel mekânlarda yürütülmesinin sağladığı avantajlarla Denizli kentsel mekânının dönüştürülmesi süreci, 2000’li yıllarda devletin yeniden ölçeklenmesi ve küresel sermayenin kentsel mekânlara yatırımlarının hızlandığı bir döneme denk gelmesi şaşırtıcı değildir (Yavuzçehre, 2013).

Atıl kentsel mekânların canlandırılması ve kent ekonomisine tekrardan kazandırılması sürecinin en büyük aktörü bu dönemde belediye meclisleri olmuştur. Bu noktada da Zeybekçi’yle birlikte AK Parti’nin belediye meclisinde çoğunluğu sağlaması

karar alma süreçlerini hızlandırmıştır. Bir başka ifadeyle, uzunca yıllar belediye meclisinde çoğunluğu sağlayamayan, sağlasa bile parti içi çekişmeler ve muhalefet nedeniyle meclis kararlarını uygulamakta zorlanan başkan profili Zeybekçi ile değişmiştir. Zeybekçi'nin iş bitirici (Peck & Tickell, 1995) başkan potansiyeli yerel düzeyde birliklikler kurmayı (Özcan, 2000) sağlamış ve muhalefet partisinin ve sivil toplum örgütlerinin karşı çabalarını belediye meclisi yoluyla elimine etmeyi başarmıştır. Dolayısıyla bitirilemeyen projeler, yerel iş dünyası lideri (Peck & Tickell, 1995) sıfatını alan Zeybekçi vasıtasıyla kent mekânına tüketim uğrağı olarak yeniden kazandırılmış ve Zeybekçi, iş adamı kimliğiyle atıl durumda bulunan kentsel mekânları dönüştürme kapasitesine sahip bir siyasi lider olmuştur.

4.6.3.2. Belediye Hizmetlerinin Dönüştürülmesi ve Kentsel Dönüşüm Projeleri

Sorunlu ve eksik altyapı yatırımları, tamamlanmamış toplu konut projeleri, artan gecekondulu nüfus, geçmiş dönemlerden miras kalan problemler temel belediyecilik hizmetleri ve hayata geçirilmemiş bütünşehir olma hayalleri, Zeybekçi'nin ilk dönemine geçmiş yıllardan miras kalan yapısal kentsel problemlerdir. Zeybekçi de bu sorunların büyük çoğunluğuna seçim propagandası süresince değinmiş ve kısa vadede çözümler için ekip halinde çalışmaya başlayacaklarını vadedmiştir. Çalışmanın bu başlığı, temel belediyecilik hizmetlerinin dönüşümüne yönelik tartışmalara odaklanmaktadır.

Zeybekçi döneminin temel belediyecilik hizmetleri konusunda yaptığı temel çalışmalardan biri Aygören döneminden kalan Tugay Yolu projesini bitirmesidir. 2 Şubat 2005 tarihli Hizmet Gazetesi'nin "Askeri Yol Bize Göre Bitti" başlıklı haberinde Zeybekçi şu ifadeleri aktarmıştır:

"...Biz göreve geldikten sonra yarım kalan yatırımları tamamlamak üzere çalıştık. Seçimden kısa süre önce tamamlanmadan açılan ve daha sonra kapatılan Askeri Geçiş Yolu'nu tamamlamak için gayret gösterdik. Onda biri tamamlanmış yolun protokoldeki eksiklerini 2 ay önce tamamladık. Şu anda belediyenin yapacağı projedeki büyük eksiklikler giderildi ve projenin hizmete girmesini bekliyoruz"

Zeybekçi'nin bu açıklamasından sonra kısa bir süre Askeri Yol hizmete girmiştir. Projenin hayata geçirilmesinde Denizli Belediye bütçesinden 13.5 trilyon para harcanmıştır. Zeybekçi yolun hizmete girdiği süreçte yaptığı açıklamada şehir içi trafiğin rahatlayacağını ve vatandaşların daha kısa yol katetmesiyle hem kent sakinlerinin hem de belediyenin bu süreçten tasarruf edeceğini belirtmiştir (Acar, 2005).

Kent içi trafiği rahatlatmak amacıyla yapılan köprülÜ kavşak projeleri de Zeybekçi döneminin büyük yatırım alanlarından biridir. İstasyon, Zafer Katrancı, Sevindik, Fatih, Deliktaş, Dokuzkavaklar, Sümer ve Bakırlı köprülÜ kavşakları yaklaşık 2.5 yılda tamamlanmıştır. Bu projeler ihale usulüyle Türk ve yabancı ortaklı inşaat şirketlerine yaptırılmıştır. Zeybekçi, Bakırlı KöprülÜ Kavşak projesinin açılışında yaptığı konuşmada projenin 100 gün içinde tamamlanacağını belirtmiştir. Aynı şekilde Sevindik KöprülÜ Kavşak Projesi de 100 gün içerisinde tamamlanmıştır. Tüm bu yatırım hamleleri, yıllarca bitirilemeyen projelere alışkın bir kentte, Zeybekçi adına önemli hamleler olmuştur.⁸⁶

Zeybekçi döneminin büyük yatırım ve finansman gerektiren ve hayata geçirilen projelerinden biri de altyapı yatırımları olmuştur. Şimdiki adıyla Aktepe ve Karşıyaka mahallelerine, Yenişehir, İlbadi ve Kuruçay mevkilerine yapılan altyapı projelerine toplamda 25 milyon YTL harcanmıştır. Bu projelerin hayata geçirilmesinde yaklaşık 30 milyon kredi İller Bankası aracılığıyla Dünya Bankası'ndan kullanılmıştır.⁸⁷ Enam İnşaat Şirketi tarafından üstlenilen ve maliyeti 3 milyon 893 bin YTL'yi bulan⁸⁸ Akçay Kollektör Hattı projesinin açılışında konuşan Zeybekçi (2006) şu ifadelerle yer vermiştir:

“...Denizli'de ilk defa 2,4 metre çapına 2 kilometre uzunluğunda yağmur suyu hattı ile 1.6 km uzunluğunda yağmur suyu hattı ile 1.6 metre çapında kanalizasyon hattı dÖşüyoruz. Sel suları sonucu ilker görüntüler tek tek ortadan kalkıyor. Denizli Belediyesi sadece bu sene yağmursuyu için 23 trilyonun üzerinde yatırım yaptı. 2006'da yatırımdaki en büyük kalem su ve kanalizasyon oldu. 2007'de aynısı olacak. 2008 ve 2009'da 200 milyon YTL'ye varan yatırımla su, kanalizasyon ve yağmursuyu konusunda tüm sorunu bitireceğiz. Artık bizim çocuklarımızın bu sorunları olmayacak ve sel baskını tarihe karışacak”

Fatih ve Cumhuriyet mahallelerinin 4 milyon 394 bin YTL'ye mal olan kolektör yağmur suyu hattı projesinin açılışında konuşan Zeybekçi, Denizli Belediyesi'nin 2006'ya kadar altyapı yatırımlarına 354 trilyon harcadığını ifade etmiştir. Zeybekçi daha sonra 2009 yerel yönetim seçimlerine kadar 100 milyon YTL daha yatırım yapılarak Denizli'nin altyapı sorununun tamamen ortadan kalkacağını ifade etmiştir.

Zeybekçi döneminde kentsel kamusal hizmetlerin sunumu özel sektöre devredilmeye başlanmıştır. Özelleştirme hamleleri temel olarak temizlik ve çöp işleri, otobüs işletmeleri ve sayaç okuma hizmetlerinde gerçekleştirilmiştir. İlk özelleştirme de

⁸⁶ Hizmet Gazetesi, 11 Haziran 2005, *Son 100 Gün*.

⁸⁷ Hizmet Gazetesi, 9 Aralık 2006, *Belediye Yatırımı Doymuyor*.

⁸⁸ Hizmet Gazetesi, 7 Kasım 2006, *Altyapıya Kesin Çözüm Geldi*.

ulaşım hizmetlerinde yaşanmış ve Denizli şoförler Odası Hat Minibüsçüleri ile Temel Tekstil sahibi Mustafa Dermenci'nin katıldığı ihaleyi 1.2 trilyon karşılığında şoförler Odası kazanmıřtır⁸⁹. Zeybekçi (2004) özelleştirme süreçlerinin devam edeceğini belirtmiş ve ilk uygulama olan ulaşım hizmetlerinin başarılı olmasının ileride özelleştirilmesi hedeflenen belediye hizmetleri için bir örnek teşkil edeceğini vurgulamıştır. Belediye hizmetlerinin özel sektör tarafından yerine getirilmesi gerektiğini savunan Zeybekçi, belediyenin öz kaynaklarıyla hizmet ürettiği yılların büyük ölçüde belediyeyi zarar uğrattığını farklı platformlarda ifade edilmiştir. Özelleştirmelerle birlikte 3.5 trilyon zarar eden otobüs işletmesinden 6 milyon YTL kar, çöp toplama hizmetlerinden 4 milyon YTL kar ve sayaç okuma işleminden de 500 bin YTL kar edildiği belirtilmiştir (Kösecik, 2009: 212 – 214). Zeybekçi, ilk 8 aylık dönemde 42 trilyon borcu olan belediyenin özelleştirme tasarruflarıyla 1.5 trilyon tasarruf ettiğini ve bu tasarrufun bankada bir yatırım olarak değerlendirildiğini belirtmiştir (Alp, 2004). Kentsel dönüşüm projeleri ve altyapı yatırımları da hesaba katıldığında İller Bankası'ndan alınan payların artmasıyla belediye gelirlerinde ciddi bir artış sağlanmıştır.

Tablo 11. Denizli Belediyesi Bütçeleri

YIL	BÜTÇE
2004	71.000.000.000
2005	120.000.000.000
2006	143.000.000.000
2007	240.000.000.000
2008	250.000.000.000
2009	285.000.000.000

Kaynak: Denizli Belediyesi Faaliyet Raporları ve Önez Çetin (2012)

Temel kentsel kamusal hizmetler dışında belediyenin salt kurumsal hizmetleri de bu dönemde özel sektöre devredilmeye başlanmış ve faaliyet raporlarında bu duruma ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Güvenlik hizmetlerinden araç sigortalatma işlerine kadar birçok hizmet farklı paydaşlara yaptırılmıştır. 2005 yılı Faaliyet Raporuna göre bu hizmetlere toplamda 11.384 TL para harcanmıştır.

⁸⁹ Hizmet Gazetesi, 10 Eylül 2004, *Otobüs Hatları Minibüsçüleri*.

5393 sayılı Belediye Kanununun verdiği yetkiyle Denizli Belediyesi ve TOKİ işbirliğiyle eskiden Bağrsak Deresi adı verilen Karşıyaka ve Aktepe mahallelerine “kentsel dönüşüm projeleri” başlatılmıştır (Yavuzçehre, 2013: 217). Projelerle bir yandan Denizli’nin kaçak yapılaşması engellenmek istenmiş; diğer yandan da gecekonduların dönüştürülerek kentin imjalarının düzeltilmesi amaçlanmıştır. Aslında barınma sorunun önemli bir alt başlığı olan gecekondular sorunu da Aygören döneminde ele alınarak bir proje hazırlanmış fakat İller Bankası’ndan izin çıkmaması sebebiyle proje yarıda kalmıştır (Yavuzçehre, 2011: 292). Bu nedenle ‘gecekondular mahallerinin dönüşüm projeleri de geçmiş dönemde projelendirilen fakat bitirilemeyen bir kentsel sorundur. Seçim vaatlerinde de belirtilen bu projelerin uygulanmaya başlanması Zeybekçi’nin göreve başlamasından yaklaşık bir yıl sonra denk gelmektedir.

22 Mayıs 2005 tarihinde 3.000 konutun ilk etabı olarak düşünülen 448 konutluk Aktepe Kentsel Dönüşüm Projesinin temeli atılmıştır. Temel atma töreninin açılış konuşmasında Zeybekçi (2005) şu ifadelerle yer vermiştir⁹⁰:

“...14 ay önce verdiğimiz sözlerine yerine getiriyoruz. Tutulamayacak sözlerin altında kalmamak için özen göstererek yapabileceklerimizin sözünü verdik. Geceleri çıktığımız seçim propagandalarında gezerken herkes 50-100 m2 alana gecekondular yapıyordu. Bu seçimi kazanacağız ve bu yaptığımız kaçak binaları teker teker yıkacağız dedik. Ama diğer belediye başkan adayları bu kaçak yapı yapanlara ‘yapın’ diyerek önlem almadılar. Seçimi kazandıktan sonra milletin malı olan alanlarda yıkım kararı alarak yıkım gerçekleştirdik. Biz bu kaçak yapıları yapanlara ‘yapmayın yıkacağız’ dedik. Yıkma ve ortadan kaldırmak çözüm değil. Ama kentsel çözüm için bunlar yapılmalıdır.”

Şekil 3. Kentsel Dönüşüm Projelerinin Başlangıcından Bahseden Gazete Haberi

Kaynak: Sabahattin Alp (Denizli Belediyesi Faaliyet Raporu içindeki haberden alıntıdır).

⁹⁰ Hizmet Gazetesi, 23 Mayıs 2005, 3 bin konutun ilk etabı Aktepe’de başladı.

Dönemin TOKİ Başkanı Erdoğan Bayraktar da (2005) temel atma töreninde yaptığı konuşmada Denizli’de TOKİ projelerinin uygulanması hususunda geç kalındığını ve bu projenin Zeybekçi yönetimindeki Denizli Belediyesi’nin iradesiyle gerçekleştiğini belirtmektedir:

“Denizli’de toplu konut çerçevesinde epey geç kaldık. Denizli’ye güzel hizmetler yapacağız. Toplu konutlara yaklaşık olarak 1.5 trilyon lire yatırım yaptık. Bu ilimizde görülen çarpık yapılaşma beni üzdü. Temelini attığımız bu projenin en kısa sürede bitmesini temenni ediyorum.”

2007 yılına kadar gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinde toplamda 4 bin ev dağıtılmış ve bu rakamın 2009 yerel yönetim seçimlerine kadar 11 bin olması planlanmıştır.⁹¹ 2009 Yerel Yönetim Seçimleri öncesinde 582 konutun hak sahiplerine teslim töreninde konuşan Zeybekçi (2009) bu projelerle birlikte gecekondulu yaşamından kent yaşamına geçildiği ifadesini kullanmıştır.

Zeybekçi döneminde kentsel dönüşüm projeleri dışında geçmiş dönemlerde tamamlanamayan Umutkent 1-2-3 ve Belkon toplu konut projeleri de kentin önemli bir barınma sorununun ifade etmektedir. 2004 yerel yönetim seçimlerine kadar bu projelere 33 trilyon harcanmış fakat finansman yetersizlikleri nedeniyle projeler tamamlanmadan Zeybekçi dönemine devretmiştir.⁹²

Tamamlanmamış toplu konut projeleriyle ilgili atılan ilk adım, üye aidatlarını ödemediği için üyelikten çıkarılanların borçlarını ödemeleri halinde üyeliğe tekrar katılmalarını öngören belediye meclisi kararının alınması olmuştur.⁹³ Haziran 2005’te Umutkent 1 ve 2 projelerinin tamamlanması için ihaleye çıkmış ve Temmuz 2006’da bu projelerin tamamlanması öngörülmüştür.⁹⁴ 2005 yılının Eylül ayında da 132 konutluk Belkon projesi için ihale yapılmış ve bu projenin de 2006’nın Temmuz ayında bitirilmesi planlanmıştır.⁹⁵ Hem Belkon projesinin hem de Umutkent 3 projesinin son etapları 2006 yılının aralık ayında hak sahiplerine dağıtılmıştır.⁹⁶

Zeybekçi’nin yerel siyaset deneyiminin önemli aşamalarından birini “kent yoksullarına yönelik” yardımlar oluşturmuştur. Sosyal, Eğitim ve Kültür Birimi vasıtasıyla yapılan yardımların dışında Sevgi Eli Mağazaları (Önez Çetin, 2012: 124) ve

⁹¹ Hizmet Gazetesi, 12 Aralık 2006, *11 bin yeni konut*.

⁹² Hizmet Gazetesi, 12 Aralık 2006, *11 bin yeni konut*.

⁹³ Hizmet Gazetesi, 6 Şubat 2005, *Zeybekçi’den Umutkentlilere müjde*.

⁹⁴ Hizmet Gazetesi, 22 Haziran 2005, *Umut Kent 1 ve 2 Temmuz 2006’da bitiyor*

⁹⁵ Hizmet Gazetesi, 29 Eylül 2005, *132 konutluk Belkon projesi yapıldı*.

⁹⁶ Hizmet Gazetesi, 20 Aralık 2006, *Belkon konutları teslim ediliyor ve Umutkentler Dağıtılıyor*.

muhtarlarca organize edilen Muhtaçlara Yardım Sandıkları (Köseçik, 2009: 212) kent yoksullarına yönelik önemli hizmetler arasında gösterilebilir. Başta Karşıyaka Mahallesi olmak üzere kent yoksullarının yoğun olarak yaşadığı bu bölgelere Denizli Belediyesi'nin kurumsal yapısı bünyesinde birçok aynı ve nakdi yardımlar yapılmıştır. Belediyenin farklı birimleri aracılığıyla kent yoksullarının elbise, mobilya ve ısınma (odun-kömür) ihtiyaçları karşılanmış ve bu ihtiyaçların çoğunluğu belediye bütçesinden finanse edilmiştir (Önez Çetin, 2012: 125). Diğer yandan yine ramazan ayında iftar çadıları kurulmuş ve belediyeni belirlediği ihtiyaç sahiplerine yardım paketleri tahsis edilmiştir (Köseçik, 2009: 213). Lise-üniversite öğrencilerine burs, ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi yardımlar, muhtaç vatandaşlara ev temizliği, muhtaç vatandaşların çocuklarının sünnet ettirilmesi, muhtaç ailelerin tespit edilerek ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok konu Denizli Belediyesi'nin 2008 yılı faaliyet raporunun performans kriterinde belirtilmiştir (Denizli Belediyesi Faaliyet Raporu, 2008). Bu yardımlar sadece Belediyenin kendi bütçesinden karşılanmamış, hayırsever olarak adlandırılan tüccarlar ve iş dünyası temsilcileri de bu yardımların önemli failleri olmuşlardır.

Tablo 12. Denizli Belediyesi'nin Sosyal Yardımları

2005	<ul style="list-style-type: none"> - 207 vatandaşa 21.050 TL nakdi yardım - 250 ünite beslenme paketi - 100 ev için ev temizliği yardımı
2006	<ul style="list-style-type: none"> - 207 vatandaşa 49.796 TL nakdi yardım - 950 ünite beslenme paketi - 150 ev için beslenme paketi
2007	<ul style="list-style-type: none"> - 207 vatandaşa 76.650 TL nakdi yardım - 1800 ünite beslenme paketi - 185 ev için ev temizliği yardımı
2008	<ul style="list-style-type: none"> - 207 vatandaş için 21.050 TL nakdi yardım - 250 ünite beslenme yardımı - 185 ev için ev temizliği - 113 aileye odun – kömür yardımı
2009	<ul style="list-style-type: none"> - 1.490 vatandaş için 243.300 TL nakdi yardım - 7.000 ünite beslenme yardımı

	<ul style="list-style-type: none"> - 128 ev için ev temizliği - 238 aile için odun – kömür yardımı
--	--

Kaynak: (Önez Çetin, 2012: 132)

Zeybekçi döneminde belediye hizmetlerinin büyük bir çoğunluğu piyasalaşmıştır. Bu piyasalaşma, belediyenin bir idari birim olarak kentsel kamusal hizmetleri özel sektörle paylaşmasıyla ve büyük ölçekli altyapı projelerini yerel-üstü ve ulus-üstü çok ortaklı büyük şirketler paylaşmasıyla mümkün olmuştur. Belediyenin kentsel kamusal hizmetleri kendi çabasıyla sunmasının belediyeye yük getirdiğini savunan Zeybekçi, başta temel kentsel kamusal hizmetler olmak üzere belediyenin kurumsal yapılanmasındaki birçok işi özel sektöre devretmiştir. Bunun yanında bu dönemde kentsel dönüşüm projeleriyle kentin düzensiz/çarpık/köhnemiş yapılarının yeniden inşa edilerek kentin imajına yapacağı olumlu katkıların yanında kente ciddi ölçüde kaynak aktarımı da yapılmıştır. Bu yenileme projeleri kent yoksullarının yoğun olarak yaşadığı gecekondu mahallelerinde hayata geçirilmiştir. Söz konusu mahalleler, belediyenin organize ettiği yardım ve hayır etkinliklerinin de önemli bir merkezi olmuştur. Giyecek ve yiyecek yardımları başta olmak üzere barınma sorunlarını da içeren bu çok ölçekli hizmetler, kent yoksullarından olumlu bir karşılık bulmuş ve 2007 milletvekilleri seçimlerine giden süreçte bu mahallelerden AK Parti'ye büyük bir destek çıkmasını sağlamıştır. Seçimlere giden süreçte halkın nabzını tutan ve vatandaşlarla görüşme yapan gazeteci Banu Şen, çiftçi ve tüccarların ulusal politikalara duydukları tepkilere rağmen kentsel dönüşüm projeleri ve altyapı yatırımlarına önem veren belediyenin kent yoksulları nezdinde önemli bir anlam taşıdığını belirtmiştir (Şen, 2007). Bu bağlamda Zeybekçi, bir yandan kentsel kamusal hizmetleri piyasalaştırmış fakat bunun yanında kent yoksullarının taleplerine ve ihtiyaçlarına da karşılık verebilmiştir. Böylece Gönüllü döneminden beri ilk defa kent yoksulları belediye yönetimi ve yerel siyasetçiler tarafından ciddi biçimde dikkate alınmış ve Zeybekçi yönetimindeki kent yoksullarına yönelik yardım süreçleri, emeğin yeniden üretimini sağlamaktan çok yoksul kesimlerin maddi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik şekillenmiştir (Önez Çetin, 2012: 350).

4.6.3.3. İdari Parçalanmışlığın Azaltılması

Denizli'nin büyükşehir olma hayali ve akabinde Aygören döneminde üretilen “bütünşehir” kavramı, 2003 yılında Denizli için çıkarılan özel bir yasa ile tekrardan

gündeme geldiği fakat dönemin Cumhurbaşkanı tarafından 2004 yerel yönetim seçimlerine kalan süre dikkate alınarak veto edildiği önceki başlıklarda tartışılmıştı. Gerçekleştirilemeyen bütünşehir olma ideali de (Yoloğlu, 2011: 210) Zeybekçi dönemine devreden önemli bir tartışmadır.

2005 yılında bütünşehir olma söylemleri Zeybekçi tarafından birçok farklı platformda dile getirildi. Bu tarihler yerel yönetimler reformlarının da gündemde yoğun olarak tartışıldığı bir döneme denk gelmektedir. Fakat Zeybekçi'den de önce bu tartışma yerel siyasal alanda tekrardan AK Parti milletvekili Salih Erdoğan tarafından gündeme taşınmıştır. 6 Ocak 2005 tarihli Hizmet Gazetesi'nin "Erdoğan, Bütünşehiri Tartışmaya Açtı" isimli haberinde Erdoğan'ın (2005) sivil toplum örgütlerine birer yazı gönderdiği ve hepsinden bütünşehir konusunda görüş istediği belirtilmiştir. Aslında bu çaba geçmiş yıllardaki bütünşehir tartışmalarını andıran bir niteliktedir. Kentsel mekânın farklı paydaşlarından görüş alınmasını gerektiğini belirten Erdoğan, bütünşehir olma arzusunu Denizli açısından olmazsa olmaz bir konu gibi değerlendirmemiş; bunun yanında bütünşehirin nasıl bir kapsamda olması gerektiğinin de Denizli kentsel mekânındaki failer tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Denizli milletvekili Erdoğan'ın bütünşehir hakkında bu yumuşak çıkışına karşın Zeybekçi, bütünşehiri hararetli bir biçimde savunmuş ve bütünşehir statüsü elde edememenin kente kaybettirdiği idari, mali ve siyasal sorunlar üstünde durmuştur. Şubat 2005 tarihinde "bütünşehir idealinden vazgeçmiş değiliz" diyen Zeybekçi (2005), 5393 sayılı Belediye Kanununun ilgili maddesine gönderme yaparak, 2009 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte nüfusu 50 binden fazla olan belediyelere 5 km mesafede bulunan belde belediyelerinin kapatılacağını belirterek, bu belediyelerin imar ve altyapı konusunda daha hassas davranmalarını gerektiğini belirtmiştir. Zeybekçi basın açıklamasında Belediye Kanununun ilgili maddesince merkez belediyeye bağlanmayacak olan Kocabaş, Cankurtaran, Pamukkale, Karahayıt ve Gölemezli beldelerinin imar ve altyapı yatırımları konularında daha büyük sorunlar yaratacağını belirtmiştir. Cankurtaran'ın içme suyu, Pamukkale ve Karahayıt'ın turizm, Gölemezli'nin jeotermal kaynaklar ve Kocabaş'ın da sanayi açısından önemli olduğunu vurgulayan Zeybekçi, bu belediyelerin bütünşehir kapsamında disiplin altına alınmasının Denizli açısından kaçınılmaz olduğunu söylemiştir.

Pamukkale Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyumda konuşan Zeybekçi (2005) Denizli'nin "*sapıkça bölünmüş bir şehir*" olduğunu ifade etmiştir. Bu idari parçalanmışlığın kente aktarılan kaynakları da etkilediğini belirten Zeybekçi, Denizli'yi Gaziantep ile kıyaslamış; Gaziantep'in büyükşehir olmasından dolayı kentin daha fazla kaynak aktarımı şansı yakaladığını ve Denizli'nin bu ayrıcalıktan mahrum bırakıldığını belirtmiştir. Bu durumu iki Anadolu kaplı kent arasında bir eşitsizlik olarak yorumlayan Zeybekçi, İller Bankası'ndan alınan payın düşüklüğünden yakınmış ve Denizli'nin finansman sıkıntısına mahrum bırakıldığını belirtmiştir. Zeybekçi'nin bu yorumu çalışmanın kuramsal kısmında da belirtildiği şekliyle sanayileşmesini geç tamamlayan ülkelerde devletin ekonomik kaynaklarını bazı kentlere daha fazla aktarmasının (Park, 2013: 1119) önemli bir sonucu olarak nitelendirilebilir.

Denizli Platformu'nun "Büyükşehir-Bütünşehir" toplantısında⁹⁷ konuşan Zeybekçi (2005) bütünşehir olamamanın Denizli'yi vizyoner kent olmaktan alıkoyduğunu ifade etmiştir. Denizli kentinin turizm, sanayi, içme suyu ve enerji konularında gayet gelişmiş bir kent olduğunu fakat bu kaynakların güçlü bir belediye yönetimi ile idare edilmesi gerektiğini vurgulayan Zeybekçi, sanayi gelişimiyle Dünya standartlarında olduğunu iddia ettiği kentin, idari yönden paramparça olmasının kentin imajını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.

Zeybekçi, bütünşehir tartışmasını kamuoyunda sıklıkla ve keskin bir biçimde ifade etmiş ve bütünşehirin kente getireceği faydaları iki başlıkta özetlemiştir. Bunlardan ilki, kent için önemli kaynakların belde belediyelerinin denetiminde olmasının kent ekonomisine getirdiği zarar üzerinedir. Zeybekçi, bu kaynakların belde belediyelerinin elinde verimsiz bir şekilde kullanıldığını belirterek, koordinasyon sorununun ancak Denizli'ye özel bir yasayla ortadan kaldırılabilceğini belirtmiştir. İkinci büyük mesele de kente kaynak aktarımıyla ilişkilidir. Denizli'nin idari yönden parçalanmış durumunun İller Bankası'ndan alınan payı etkilediğini belirten Zeybekçi, belediyenin idari ve mali gücünün ekonomik yönden gelişmiş bir kente yakışmadığını belirtmektedir.

Kamuoyunda diri tutulan bu tartışma, 2006 yılında Zeybekçi yönetiminin en güçlü destekçisi olan belediye meclisinin bütünşehirleşme yolunda aldığı kararlar somut bir çıktıya dönüşmüştür. Belde belediyelerinin kuvvetli muhalefetine rağmen Zeybekçi

⁹⁷ Kaya, Mustafa (2005). *Denizli Bütünşehir Olmak İçin Israrlı*

ve belediye meclisi kararın arkasında durmuş; 2006 yılının Ağustos ayında Denizli’yi bütüncü yapacak olan “sınır tespiti” kararı, üçlü kararnameyle resmi gazetede yayımlanmıştır.

Tablo 13: Cankurtaran, Pamukkale, Karahayıt ve Gölemezli Belediyeleri’nde 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçları

Cankurtaran	AK PARTİ	DYP	CHP	Diğer	TOPLAM
B.B.	368	463	646	93	1570
B.M.Ü.	2	5	5	0	9

Pamukkale	AK PARTİ	DYP	CHP	Diğer	TOPLAM
B.B.	640	10	23	956	1606
B.M.Ü.	9	0	0	0	9

Gölemezli	AK PARTİ	DSP	ANAP	DYP	CHP	Diğer	TOPLAM
B.B.	96	112	185	11	195	2	601
B.M.Ü.	1	1	4	0	3	0	9

Karahayıt	AK PARTİ	DYP	CHP	Diğer	TOPLAM
B.B.	285	681	830	29	1825
B.M.Ü.	1	3	5	0	9

Kaynak: TÜİK

Denizli’nin bütüncü statüsü elde etmesiyle, Zeybekçi’nin önemli kaynaklara sahip olduklarını belirttiği bazı belediyelerin 2004 yerel yönetim seçimleri sonuçlarına bakıldığında, AK Parti’nin bu ilçelerde başkanlıkları kazanamadığı ve bu belediyelerin başkanlarının muhalefet partilerinden oldukları görülmektedir. Diğer yandan belediye meclis üyeliklerinde de muhalefet partileri baskın konumdadır. Bu durum Denizli Belediyesi ve belde belediyeleri arasında bir koordinasyon sorunu yaratmaktadır. Diğer yandan belde belediye meclislerinde parçalı yapıların karar alma süreçlerini aksatması da bütüncü olma idealinin arkasındaki temel motivasyonlardan biri olmuştur. İl belediyesi ve belde belediyesi arasındaki uyumsuzluğu aşmak isteyen Zeybekçi yönetimi, bütüncü statüsünün elde edilmesiyle söz konusu belde belediyelerinin

mücavir alanlarında olan kaynakların kontrolünü de Denizli Belediyesi'ne aktarmayı amaçlamışlardır. Fakat 2009 yılı dahi beklenmeden Denizli kentinin farklı paydaşlarının “bütünşehir” statüsü elde edilmesi yönünde ısrarcı tavrı kendini somut biçimde göstermiş ve Temmuz 2007 yılında Mahalli Çevre Kurulunun aldığı kararla bütünşehir sınırları içindeki içme suyu kullanım hakkının Denizli Belediye Başkanlığı'na verilmesi kararlaştırılmıştır. Gökpınar beldesinin AK Partili Belediye Başkanı Kazım Yıldız, 2009 yılı beklenmeden alınan bu kararın belde halkını büyük oranda etkileyeceğini belirtmiş ve çok önemli bir ifade kullanarak “suyunu satan belediye başkanı olmak istemediğini” ifade etmiştir.⁹⁸

Zeybekçi, 1993 yılından itibaren farklı aşamalarda kamuoyunda diri tutulan büyükşehir formülünün bir başka versiyonunu 2006 yılında yürürlüğe koyan en güçlü siyasal aktör olmuştur. Seçim dönemleri, kentsel düzeyde görünür boyutlara ulaşan ekonomik kriz, kentsel kamusal hizmetlerin ve kentsel dönüşüm projelerinin yoğunluğu bu tartışmanın alevini zaman zaman azaltmış; fakat Zeybekçi keskin çıkışlarıyla “bütünşehir” tartışmalarının kamuoyunda kararlı biçimde savunarak, çoğunluğa sahip olduğu belediye meclisinden bu kararı oy çokluğuyla geçirebilmiştir. Böylelikle Aygören'in başaramadığı başka bir siyasal söylem de Zeybekçi tarafından hayata geçirilmiş ve Zeybekçi 2009 yerel yönetim seçimlerine “icraatları gerçekleştiren başkan” sıfatıyla hazırlanmıştır. Değirmenci'nin (2018) ifadeleri Zeybekçi döneminin bütünşehir tartışmalarını toparlayıcı niteliktedir:

“...Sonraki yıllarda zaten siz de onları gördünüz. Denizli 1990'lı yılların sonuna doğru belde belediyeleri tarafından kuşatılan bir belediyecilik anlayışına doğru gitti. Bu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na da uygun. Her mahalleye bir sandık koyalım. Köyden beldeye dönüşsün. Beldeye dönüştüğünde belediyeleri biz seçelim diyen o yıllarda bu durumu organize eden meşhur da bir siyasetçi vardı. Onun organize ettiği ve ne yazık ki Denizli'nin imar problemlerinin sebebi olan küçük beldeler tam bir imar karmaşasına yol açtı. Ve ilerleyen süreçte AK Parti belediyeciliği önce bunu başardı. Bütünşehir diye bir kavram çıktı. Bütünşehir kavramı o tarihte seçim takvimine yetişmediği için dönemin cumhurbaşkanı tarafından veto edilmişti. Fakat daha sonra bir sonraki seçimlerde uygulandı. Merkeze yakın beldeler kapatıldı Denizli'de. Daha sonra bu durum Türkiye çapında uygulandı. Dolayısıyla AK Parti yerel yönetimlerde neyi değiştirdi diye soracak olursanız bence tercihin, idarenin belli bir merkezde yoğunlaşmasıyla elde edilecek başarının seçmen tarafından da daha efektif olarak algılanmasını sağladı. Belki de AK Parti bu durumu Denizli'de deneyerek uyguladığı için önce il belediyesinden bütünşehir, daha sonrasında da büyükşehir doğru evrildiğini gördüğümüz bir üçüncü dönemi yaşıyoruz.”

Çalışmanın bundan sonraki başlığı, kamusal mekânların dönüşümü, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, kentsel dönüşüm projeleri ve bütünşehir idealinin

⁹⁸ Hizmet Gazetesi, 17 Temmuz 2007, *Aceleniz Ne?*

gerçekleştirilmesi süreçlerinin Zeybekçi'nin yerel siyaset deneyimini şekillendirmedeki rolleri üstüne duracaktır. Bunun yanında Zeybekçi'nin yerel siyaset deneyiminin öne çıkan yönlerine de değinilecektir. Her iki tartışma da birbirini beslemektedir.

4.6.3.4. Yerel Yapılandırılmış Ahengin Kurulması: Nihat Zeybekçi Döneminde Yeniden Ölçeklenen Yerel Siyaset

2009 yerel yönetim seçimleri AK Parti'nin ikinci yerel yönetim seçimidir. Nihat Zeybekçi 5 yıl boyunca Denizli yerel siyasetinin kemikleşmiş kronik problemlerini farklı birçok etmenin ve sürecin yardımıyla aşmayı başarmıştır. Bu sürecin ayrıntılarına değinmeden önce, Nihat Zeybekçi özelinde 2009 yerel yönetim seçimlerine hazırlık sürecinin öne çıkan tartışmalarına değinilecektir.

Şekil 4: 2004 Yerel Yönetim Seçimleri Öncesi Nihat Zeybekçi'nin Basında Yer Alan Söylemi

Kaynak: Hizmet Gazetesi, 10 Mart 2009.

Yerel yönetim seçimlerine giden süreçte Zeybekçi, olağan şekilde, 5 yıllık icraatlarının öne çıkan ayrıntılarını kamuoyu ile farklı platformlarda paylaşmıştır. Zeybekçi'nin söylemi büyük ölçüde muhalefetin 2004 yerel yönetim seçimleri öncesi kendisine yönelttiği olumsuz eleştiriler üzerine kurulmuştur. Zeybekçi mitinglerinde, iş dünyası temsilcileriyle toplantılarında, oda ve derneklerin düzenlediği açık oturumların tamamında “yapılamaz denen” çoğu kentsel kamusal hizmetin halkın özverisi ve desteğiyle birlikte başarıldığını ifade etmiştir. Özellikle 1990'lı yılların düzensiz kentleşme sorunlarına gönderme yapan Zeybekçi, 5 yıllık görev süresince bu sorunların büyük bir kısmının aşılmasına çalışıldığını fakat seçilmesi halinde projelere hız kesilmeden devam edileceğini belirtmiştir. Zeybekçi'nin söylemi büyük ölçüde çehresi değişen Denizli kentinin imajı üstüne yoğunlaşmıştır.

Şekil 5. Nihat Zeybekçi'nin Gazetelere Verdiği Seçim Afişleri

Kaynak: Hizmet Gazetesi, Mart 2009.

Zeybekçi'nin yerel siyaset deneyiminde önemli bir yer tutan kent yoksulları, 2009 yerel yönetim seçimlerinde de ön plana çıkmıştır. Özellikle kamuoyunda kentsel dönüşüm projeleri kapsamında gecekonduların yıkılmalarının başlanacağı farklı siyasi partiler tarafından dile getirilmiş fakat Zeybekçi kesin bir dille gecekonduların yıkılmalarının gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir. Bu durum 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası yerel siyasetin odak noktalarından birine yerleşen gecekonduların yerel siyasetteki önemini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 6. Nihat Zeybekçi Gazete Haberi

Kaynak: Hizmet Gazetesi, Mart 2009.

2009 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte kentsel düzeyde önemli bir aktör olarak ön plana çıkan Denizli iş dünyası temsilcileri, bu seçim döneminde de Zeybekçi'yle birlikte hareket etmişler ve Zeybekçi döneminde gerçekleşen büyük ölçekli kentsel projelerin kente getirdiği faydalara vurgu yaparak, Zeybekçi'yi desteklediklerini ifade etmişlerdir. Dönemin DTO, DSO, DTB başkanları ve önde gelen STK temsilcileri ile kentsel dönüşüm mahallelerini gezen Zeybekçi, iş dünyası ve STK'larla yaptığı toplantıda iş dünyasının aktif siyasetle ilgilenmelerinin faydaları üstüne önemli ifadelerle bulunmuştur⁹⁹:

“5 yıl önce ben de sizin yerinizdeyim. Belediye başkanı olmak ise çok büyük şanstır. İşadami olarak 5 yıl sonrasında sonucunun bu kadar güzel olacağını algılayamazdım. Ama

⁹⁹ Hizmet Gazetesi, 11 Mart 2009, *Zeybekçi'den Hizmet Turu*.

şimdi çok kutsal bir görevi yerine getirdiğimizi düşünüyorum. Hepsinden önemlisi yolda çocukların size el sallaması, yaşlılarımızın gördüğü her yerde bir “Allah razı olsun” demesi, kadınlarımızın hizmetlerden dolayı teşekkür etmesi dünyalar bedel. Görüşünüz ne olursa olsun siyasetten uzak kalmayın. Siyasetten uzak kalırsanız bu milletin sorunları başka yerlerde çözülmeye çalışılır. Millet sorunların çözümünü sadece siyasette görsün. Hiçbir şeyden medet beklemesin. Siyaset kutsal bir iştir. Bu nedenle siyasette aktif rol almanızı tavsiye ediyorum. Her biriniz başarılı bir iş adamısınız. Çalıştırdığınız işçilerle binlerce ailenin geçimini sağlıyorsunuz, yarattığınız katma değerle ülke ekonomisine katkılarınız oluyor. Her birinizin, Denizli’ye vereceği hizmetlerle en az benim kadar başarılı olacağınızı düşünüyorum. Bu potansiyelinizden tüm vatandaşlar faydalansın.”

2009 yerel yönetim seçimlerine giden süreçte AK Parti tarafından tekrar aday gösterilen Zeybekçi’nin karşısında iş dünyasından bir aday çıkmamıştır. CHP’nin adayı mimar, MHP, DP, DSP’nin adayları avukat ve Saadet Partisi’nin adayı da eczacıdır. Söz konusu beş parti de 2004 yerel yönetim seçimlerinde gösterdikleri adayları yeniden aday göstermemiş ve yeni adaylarla seçim yarışına katılmıştır.

Seçimin galibi yeniden % 40.11 oy alan AK Parti ve Nihat Zeybekçi olmuştur. AK Parti’nin Denizli Merkez oyları geçen seçim dönemine kıyasla % 10’luk bir kayba uğramıştır. Bu durum belediye meclis üyesi seçim sonuçlarına yansısı da, meclisteki çoğunluk sayı AK Parti lehine sonuçlanmıştır. İl çapındaki 87 belediyenin 39’unu yine AK Parti kazanmıştır. Merkez sağ bütünüleştiren AK Parti’nin oyları azalsa da, eksilen oylar CHP’ye kaymamış ve MHP 2004 yerel yönetim seçimlerine kıyasla Denizli’de büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

Tablo 14. Denizli Merkez 2009 Yerel Yönetim Seçimleri Seçim Sonucu¹⁰⁰

DENİZLİ MERKEZ	AK PARTİ	CHP	MHP	DP	DTP	BBP	DĞR	TOP LAM
B.B.*	% 40.11	% 30.15	% 22.4	% 2.37	% 1.74	% 1.07	% 24.56	% 100
B.M.Ü.**	19	11	7	0	0	0	0	37

Kaynak: Hizmet Gazetesi ve TÜİK

Nihat Zeybekçi’nin iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin yeniden ölçeklendiği belediye başkanlık döneminin öne çıkan birçok özelliği bulunmaktadır. Öncelikle, 2004 – 2009 yılları arasında kente önemli bir kaynak aktarımı başlamıştır. Kentsel dönüşüm projeleri ve altyapı yatırımları kaynak aktarımında önemli rol oynamış; ulusal düzeyde

¹⁰⁰ *Belediye Başkanlığı, **Belediye Meclis Üyeliği (sayıyla belirtilmiştir).

etkin olan büyük inşaat şirketleri kente ciddi bir sermaye girişi sağlamışlardır. Diğer yandan temel belediyeçilik hizmetlerinin büyük bir çoğunluğu özelleştirilmiş ve söylemsel olarak da yerel yönetimlerin temel hizmetlerin sunumunu özel sektöre devretmesinin getirdiği karlılık, Zeybekçi tarafından birçok farklı platformda dile getirilmiştir.

Zeybekçi, Denizli tarihinde iş dünyasından gelen sanayici bir başkan olarak, yerel siyasetin de adeta bir şirket yönetimi gibi idare edilmesi gerektiğini söylemsel olarak ifade etmese de çoğu defa gerçekleştirdiği projelerde bu durumu ortaya koymuştur. Bunun en ciddi örneği kentsel dönüşüm projelerinin halkla paylaşıldığı dönemde gerçekleşmiştir. 2004 yerel yönetim seçimleri öncesi gecekondulara giderek kaçak yapıların inşaatına devam edilmemesi gerektiğini belirten Zeybekçi, anti-popülist bir dil kullanmış ve süreci bir işadamı mantığıyla yürütmüştür. Değirmenci'nin (2018) aktardıkları iş dünyasından gelen Zeybekçi'nin yerel siyaset deneyimi hakkında önemli ipuçları vermektedir:

“İş adamı dediğiniz figür toplumda sadece üretkenliğiyle sadece kişisel becerisiyle değil aynı zamanda yüksek koordinasyon yeteneğiyle temayüz eden ve o koordinasyon becerisiyle bir sistem kurup o sistemden başka insanların da çalışıp karnının doyurmasını, devlete vergi ödemesini bilen ve bir taraftan da kendi kişisel servetini de idare eden bir kişidir. Dolayısıyla tek bir referansa bağlı kalmaz iş adamı. Ben bir avukatım. İşim bu. Ali Aygören Bey inşaat mühendisi. Ali Marım Bey yine inşaat mühendisiydi. Akıllı insanlar aklını kullanır, daha akıllı insanlar başkalarının aklını kullanır diye meşhur bir laf vardır biliyorsunuz. Bence iş adamlarının diğer meslek sahiplerine göre üstün ya da kendilerine göre avantajlı meziyetleri mevcut. Bu insanlarda daha geniş ufuktan bakabilme yeteneği var. Dolayısıyla bunların içerisinden de siyasete temayüz edenlerin, bunlardan siyasete karşılık bulabilenlerinin başarılı olması diğerlerine göre de bence biraz daha yüksek oranda oluyor. Çünkü Nihat Zeybekçi belediye başkanı olduktan sonra yerel yönetimlerle ilgili alışlagelmiş pek çok davranış biçimini veya belediyeden beklentiyi de değiştirdi. Şöyle düşünün aslında onu. Denizli, Anadolu illerine bakarsanız, özellikle 2000'lerin başında gelecek vaat eden ihracatçı ama yerel yönetimler anlayışının o ihracat kapasitesine çok uygun düşmeyen küçük ölçekli düşünmenin, imarda daha kısıtlı bakmanın sıkıntılarını artık o saatten sonra aşmaya başladı. Bu bazen şöyle de tezahür edebiliyor. Bakın, esnaf çok kuvvetlidir Denizli'de. Ticaret hayatı çok hareketlidir. Bunun bir tık fazlası şuna dönüşüyor. Her esnafın kendine göre kiraladığı bir mekân vardır. Bir de kapısının önüne koymak ister. Yani dükkânının önüne taşmak ister. Sayın Zeybekçi'nin belediye başkanı olduktan sonra en radikal dönüşümlerden bir tanesi Denizli'de vatandaşın kullanacağı kaldırımın esnaf tarafından işgal edilmesini engellemek oldu. Başka bir örneğini vereyim. Her yerel seçim öncesi kaçak binalar hemen çoğalır. Çoğalırdı. Şimdi kaçak bina yapmanın hapis cezası var. Neden? Şimdi biz yapalım daha sonra suyunu da alırız elektriğini de alırız. Kaçak bina dediğiniz şu, plan yok proje yok. Depreme dayanıklılık yok. Mimari bir estetik yok. Şimdi adaylığı sırasında (Nihat Zeybekçi'yi kastediyor), Denizli'nin bugün Aktepe dediğimiz mahallesinde o yıllarda bağırarak deresi denen bir yerdin orası. Ve oralarda insanlar kendilerine ait derme çatma bir takım gecekondularını oraya koyup, iktidardan sonra orada yaşamayı meşrulaştırmanın beklentisi içindeydi. Fakat Sayın Zeybekçi burdaki vatandaşlarımızı “Sakin bunları yapmayın, yaparsanız yıkarım. Ben seçileceğim. Geldiğim zaman da buraya

gelip yıkarım, yapmayın” diye uyardı. Bunu diyerek belediye başkanı oldu. Popülizme kaçmadı. Tam tersini yaptı.”

Zeybekçi, bazı çoğu Andolu kentinde iş dünyası – yerel siyaset ilişkisi örneklerinin (Savaşkan, 2015; Tunç, 2010) aksine yerel düzeyde iş dünyası temsilcileriyle kliyentalist ilişkiler kurmamış ve kentsel kaynakları rabitalı olduğu iş dünyası temsilcilerine yönlendirmemiştir. Özellikle kentsel dönüşüm projelerinde TOKİ önemli bir aktör olmuş ve sürecin en etkin faili olarak konumlanmıştır. TOKİ destekli projeler bir yandan yerel esnafın iş yapma kapasitelerini olumlu yönde etkilerken diğer yandan yerel müteahhitler kentsel dönüşüm projelerinin uygulanma süreçlerinden dışlandıklarını iddia etmişlerdir (Yavuzçehre, 2010: 295).

Önceki başlıklarda farklı yerlerde vurgulandığı şekliyle Nihat Zeybekçi, yerel siyasal alandaki sorunları Platform nezdinde sermaye çıkarını da dâhil ederek yeniden formüle eden iş dünyası temsilcilerinin desteğini başkanlık yaptığı süreçte büyük ölçüde hissetmiştir. İş dünyasından gelen bir temsilcisinin başkanlığı, başta Platform olarak üzere çoğu oda ve derneği memnun etmiş ve yerel siyasetin ajandasına sermayenin sorunları da dâhil edilmiştir. Böylelikle Platform ve Nihat Zeybekçi, söylemsel olarak birbirlerini beslemişlerdir. Yerel düzeyde ortak bir söylemin gelişmesinde önemli olan bu adımın, iş dünyasının aktif siyasette dolaylı da olsa önemli bir başarısı olduğu söylenebilir.

Belediye meclisinde sağlanan çoğunluk, Zeybekçi'nin karar alma süreçlerini kolaylaştırmıştır. Geçmiş dönemlerde görev yapan belediye başkanları, kendileriyle gerçekleşen mülakatların çoğunda, karar alma ve uygulama süreçlerinin belediye meclisinde duraklamasından dem vurmaktadır. Zeybekçi, Denizli Gençlik Merkezi Projesi'nin AVM'ye dönüştürülmesi ve kentin bütüncül şehir statüsü elde etmesi süreci başta olmak üzere çoğu kentsel projenin eyleme geçirilmesi hususunda belediye meclisinin önemli desteğini almıştır. Meclis kararları hızlandırırken, Zeybekçi de muhalefetin sesinin yükseldiği konularda kamuoyu önünde önemli bir mücadele göstermiştir. Başkan – belediye meclisi uyumunda Zeybekçi döneminin kusursuza yakın bir işbirliği içinde olduğu söylenebilir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Zeybekçi, Ankara'nın ve hükümetin desteğini başkanlık yaptığı sürede ciddi biçimde hissettirmiştir. Önemli açılışların çoğuna dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan davet edilmiştir. Bu durum bir yandan vatandaşlar açısından iktidar partisinden olan belediyeye karşı bir güven duygusu

yaratmış; diğer yandan da Ankara bürokrasisinin desteğini gerektiren konulardaki takip süreçleri kolaylaşmıştır. Zeybekçi, başta Denizli milletvekilleri olmak üzere AK Parti İl teşkilatı ve partisinin yerel siyasetçileri tarafından -ufak istisnalar dışında¹⁰¹- yerel siyasa uygulama süreçlerinde büyük ölçüde muhalefetle karşılaşmamıştır. Parti içi hizipleşmelerin var olmaması, karar alma ve uygulama süreçlerini hızlandıran bir başka önemli etmendir.

Bir diğer önemli husus da kent yoksullarının uzunca bir süre sonra tekrardan yerel siyasetin ajandasına girmesine ilişkindir. Gönüllü döneminden sonra seçilmiş üç belediye başkanı da seçim propaganda süreçlerinde direkt biçimde ‘kent yoksullarını’ ön plana çıkaran söylemlerde bulunmamışlardır. Hatta 1994 yerel yönetim seçimleri sürecinde gözle görülür bir kentsel sorun olarak gözlemlenen gecekondulu sorunu hiçbir adayın gündeminde yer almamıştı (Yurtseven, 2018). Fakat 2004 yerel yönetim seçimleri sonrasında gecekondulu sorunu bu sefer çarpık kentleşme ve sanayileşmiş kente yakışmayan bir kentsel sorun olarak yeniden ve bu sefer pazarlanabilir bir kent yaratma idealiyle tekrardan vurgulanmıştır. Diğer yandan, Denizli Belediyesi söz konusu yıllarda kentsel dönüşüm projeleri yanında yoksullukla mücadele kapsamında da önemli çalışmalarda bulunmuştur. Nakdi yardımlar, başta Sevgi-Eli olmak üzere Belediye bünyesinde kent yoksullarına yönelik farklı kurumsal yapılanmalar, belediye çalışanlarının yoksullukla mücadele konusunda finansal sıkıntı çekmemesi ve genel bağlamda sivil toplum örgütleri eliyle yoksullukla mücadelenin kurumsallaştırılması, Zeybekçi döneminin kent yoksullarına verdiği önemin öne çıkan özelliklerini oluşturmaktadır (Önez Çetin, 2012). Fakat kent yoksullarına verilen önemin Gönüllü döneminden farklı bir anlam taşıdığını da belirtmekte fayda vardır.

Zeybekçi, Denizli yerel siyasetinin temel sorunlarından biri olan yerel koalisyonlar kuramama sürecini kendi döneminde bertaraf etmiş ve yukarıda sayılan farklı aktörlerin desteğini alma başarısı göstermiştir. Bu nedenle Zeybekçi’nin belediye başkanlığı yerel koalisyonlar kurabilmenin ötesinde, yerel yapılandırılmış ahengin (Hallfacree, 2006: 52; Cloke & Goodwin, 1992: 326; Harvey, 1985; Goodwin, 2016) inşa edildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Farklı paydaşları yönetme ve idare etme hususunda özgün bir deneyim yaratan Zeybekçi, iş dünyası çıkarlarını söylemsel olarak

¹⁰¹ Bu durumun önemli örneklerinden birini bütünşehir tartışmalarının yükseldiği dönemde, merkeze bağlı Irlıganlı Beldesi’nin AK Partili Belediye Başkanı Hasan Yılmaz göstermiştir. Tasarıya ve tartışmalara karşı çıkan Yılmaz, tarım arazilerinin yok olacağı düşüncesiyle bütünşehir statüsü elde edilmesi idealini kamuoyu önünde eleştirmiştir (Hizmet Gazetesi, 10 Şubat 2005, *AKP’li Başkan Bütünşehire Karşı Çıktı*).

öne çıkarmanın yanında kent yoksullarını yerel siyasetin ajandasına tekrardan dâhil etmiş ve sermaye yatırımlarının kente aktarıldığı dönemde, kent yoksullarını gözettiğini iddia ettiği projelerini hayata geçirebilmiştir. Bu projeler, kent yoksullarının barınma, tüketim, ulaşım, eğitim ihtiyaçlarını karşılamış ve sosyal yardımlarla kent yoksullarının ihtiyaçlarını maddi biçimde karşılama süreçleri pekiştirilmiştir. Diğer yandan partisinin milletvekilleri ve il teşkilatı ile de büyük ölçüde uyumlu çalışan Zeybekçi, geçmiş dönem belediye başkanlarının gerçekleştiremediği yerel koalisyonlar kurabilme sürecini büyük ölçüde sağlayabilmiştir. Kentsel projelerin hayata geçirilmesinde hükümetin desteğini de alan Zeybekçi'nin bu deneyimi, iş dünyasının baskın bir aktör olarak konumlandığı yerel siyaset deneyiminin tüm bileşenlerinin bir araya gelebilmesinin bir sonucudur. Bu birliktelik, yerel düzeydeki birçok aktörün ortak çıkarlar etrafında toplanmasını ifade etmenin ötesinde farklı çıkarları benzer amaçlar doğrultusunda yönlendirebilmeye de ilişkindir.

Zeybekçi'nin belediye başkanlığı, Denizli'de iş dünyası yanlısı yerel siyaset (*pro-business local politics*) deneyiminin başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Devletin siyasa üretme kapasitesindeki güçlükler, idari reformların eksikliği, yerel siyasetin ve sermayenin kentsel rantlar etrafında toplan(a)maması ve devletin özel sektörün gelişimindeki kaynakları yönlendirmedeki rolü, Gaziantep örnek olayında olduğu gibi (Bayırbağ, 2011) Denizli'de de iş dünyası – yerel siyaset ilişkisini dönüştüren temel etkenlerdir. Bir başka ifadeyle, iş dünyası yanlısı yerel yönetim tartışmaları, Denizli'de iş dünyasının siyaseti yönlendirme eğilimleri için açıklayıcı bir işlev üstlenmektedir. Fakat Denizli'nin *sui generis* hikâyesi, bu tartışmaların bir adım ötesinde bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

Denizli kentinde sermayenin çıkarlarını örgütleyen kurumsal yapılar olarak nitelendirilebilecek oda ve derneklerin kendi aralarında rekabetçi ilişkiler kuramamaları, Denizli özelinde bir odanın ve derneğin baskın bir siyasal aktör olmasını engelleyici bir etmen olmuştur. Gaziantep örnek olaylarında (Bayırbağ; 2007; 2010; 2011; 2013) Ticaret ve Sanayi Odalarının Antep milletvekilleri kadar söz sahibi olmaları (Bayırbağ, 2010: 375) söz konusu odaların siyasi bir figür olarak başat konum almalarında önemli bir rol üstlenmiştir. Hatta iş dünyası örgütleri arasındaki mücadele ve gerilimler, farklı fraksiyonların parti siyasetinde ve yerel birliktelikler süreçlerinde önemli pozisyonlar almalarını sağlamıştır (Bayırbağ, 2011: 30). Fakat Denizli örneğinde Ticaret ve Sanayi odaları başta olmak üzere gönüllü iş dünyası örgütleri ve derneklerinin çoğunun yerel

düzye de birliktelik kuracak yapıardan mahrum olmaları, Denizli yerel siyasal alanını 1980’den 2000’li yılların başına kadar politik düzye de güçsüz bırakmıştır. Yerelin potansiyelini yönlendirecek ve harekete geçirecek güçten yoksunluk, Ankara’ya karşı lobi oluşturacak bir birlikteliğin de inşasını olanaksız bırakmıştır.

Parti siyasatinin güvenilir bir kanal olmasından sonra, yerel yönetimler ve güvenilir parti siyasatinin yerel düzye deki en önemli aktörü olan AK Parti İl Teşkilatı, sermaye için ılımlı bir iklim yaratmıştır. Halkın desteğini alan siyasal partinin yerel yönetimler düzyeindeki meşru gücü (Valler, 1995: 39) Platform’un da ilgisini çekmiş ve

Zeybekçi bu koordinasyonu yerel düzye de sağlama potansiyeli gösteren önemli bir lider olmuştur. Denizli kentinin yerel siyasatini ölçeklendiren tüm bu süreçler, sermayeler arası bir rekabetle değil bunun yerine tek parti iktidarının iş dünyası için ılımlı bir hava yarattığı ortamda (Harvey, 1989) yerel siyasatin kendi dinamikleri içinde şekillenmiştir. Platform, yerel ekonomik stratejiyi söylemsel olarak meşrulaştırmış fakat iş dünyasının siyasati aktif biçimde yönlendirme girişimi Zeybekçi’nin belediye başkanı olmasıyla somutlaşmıştır. Bu yüzden Denizli örnek olayının açıklanmasında *iş dünyası yanlısı yerel siyasat* kavramının daha açıklayıcı olduğu söylenebilir.

Bu noktada iş dünyası yanlısı yerel yönetim yerine iş dünyası yanlısı yerel siyasat kavramının kullanılması, Denizli’nin yerel siyasat deneyiminin kurumsallaşamama süreciyle ilintili olmuş ve tek parti iktidarının yarattığı ılımlı ortam ve siyasal istikrar (Wood, Valler & North, 1998: 13) sermayeyi, aktif siyasate karşı olumlu bir konum almaya itmiştir. Platform, 2001 krizi sonrası merkez sağ bütünlüştireceğine inandıkları bir siyasal partinin kurulacağı tartışmaları süresince ilk defa 2002 seçimleri öncesi net bir konum almış; 2002 sonrası tek parti iktidarıyla Platform üyelerinin AK Parti İl Teşkilatı nezdinde aktif siyasate girmeleriyle bu durum daha somut bir nitelik kazanmıştır. İkinci olarak, enformel örgütlü yapıya sahip Platform, büyük ölçüde yerel siyasal alandaki sorunları yeniden dizayn etmiş; fakat yerel sermayenin yapısal sorunlarını çözmeye kilit rol oynayamamıştır. Özellikle teşviklerden yararlanamama sorunu Denizli sermayesi için geçerliliğini uzunca dönem korumuş ve güçlü tek parti iktidarı sermaye için güvenli bir iklim yaratsa da sermaye çıkarının temel sorunlarını çözecek bir yönetim mekanizması Denizli özelinde hayata geçmemiştir. Bir başka deyişle, Denizli sermayesi ve AK Parti iktidarı arasındaki bağ,

Denizli yerel kurumsal yapıları içinde şekillenmemiş; bu durum aktif siyasete giren Nihat Zeybekçi önderliğinde sağlanabilmiştir.

Tablo 15. 1973 – 2009 Yılları Arası Seçilmiş Belediye Başkanları Döneminde Denizli'nin Yerel Siyaset Panoramalarının Öne Çıkan Özellikleri¹⁰²

Başkanlar →	Hasan	Ziya	Ali	Ali	Nihat
Kıstaslar ↓	Gönüllü	Tıkıroğlu	Marım	Aygören	Zeybekçi
Hükümet(ler)le İyi İlişkiler Kurabilme Çabası	Kısıtlı	✓ (Turgut Özal ile Kurulan Enformel Bağ)	Özellikle 1994 sonrası yoğun ama CHP'nin muhalefette olması nedeniyle kısıtlı	Yoğun çabaya rağmen DYP'nin muhalefet partisi olması nedeniyle kısıtlı	✓ (Güçlü tek Parti İktidarı)
İktidarın ve Belediye Yönetiminin Aynı Partiden Olması	X (Kısa Bir Süre Koalisyon Ortağı)	✓	X (Kısa Bir Süre Koalisyon Ortağı)	X	✓
Aday Belirleme Sürecinde Parti Merkezinin Konumu	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	Baskın
Parti İl Teşkilatıyla Uyumluluk	Kısıtlı	Kısıtlı	✓	Kısıtlı	✓

¹⁰² ✓ kıstasın gerçekleştiği, X de gerçekleşmediği/var olmadığı kanısına varıldığı belirten işaretlerdir. Her belediye başkanının kaçınılmaz şekilde kentin ekonomik, siyasal ve idari süreçlerinin neredeyse tamamıyla ilgili olmasından dolayı, gerçekleştiğini düşünmediğimiz kıstasın kısıtlı olarak belirtilmesi uygun görülmüştür. Yine de kısıtlı ifadeyle belirtilen kıstasın mevcut dönemde başat biçimde gerçekleşmediğinin algılanması daha uygundur.

Belediye Meclisinde Çoğunluğun Sağlanması	X	X	X (Sadece İlk Döneminde)	X	✓
Kent Yoksullarına Yönelik Siyasalar Üretilmesi	✓ (Emeğin Yeniden Üretimini Sağlayacak Şekilde)	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	✓ (Sermayenin kentleşme sürecinin bir aracı olarak)
İş Dünyası ile İlişkiler	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	✓	✓
İş Dünyası Dernekleriyle İlişkiler Kurulması	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	✓	✓
Görev yapılan dönemde Türkiye'nin yerel siyaset deneyimi ile uyum	✓	Büyük ölçüde uyumsuz	Büyük ölçüde uyumsuz	Büyük ölçüde uyumsuz	✓
Yerel Siyaset Deneyiminin Baskın Formu	Toplumcu Belediyecilik	X	X	X	Projeci Belediyecilik
Belediyecilik Hizmetlerinin Sunumunun Araçları	Öz Kaynaklar	Öz Kaynaklar	Öz Kaynaklar	Öz Kaynaklar	Büyük Ölçüde Özel Sektör
Kentsel projelerin görev süresince tamamlanması	✓ (Büyük ölçüde tamamlanmış)	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	✓ (Büyük ölçüde tamamlanmış)
Yerel Düzeyde	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	✓

Birliktelikler Sağlanması					(Büyük ölçüde sağlanmış)
------------------------------	--	--	--	--	--------------------------------

2004 sonrası Denizli yerel siyasetinin iş dünyası yanlısı yerel siyaset kavramıyla izah edilmesinin bir başka önemli nedeni de, Zeybekçi döneminin üç aksının da (kamusal mekânların dönüşümü, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi ve idari parçalanmışlığın azaltılması) önceki dönemlerde tamamlanamayan projelerin, bir başarı hikâyesiyle bitirilmesine ilişkindir. Bir diğer ifadeyle, neoliberal yerel siyasetin katmanlı aşamaları Zeybekçi önderliğinde sağlanan yerel yapılandırılmış ahenkle tamamlanabilmiştir. Denizli Platformu, bu süreçlere söylemsel olarak destek vermiş; fakat Ankara ile kurulan ilişkilerde ya da kente kaynak aktarım süreçlerinde sadece dolaylı biçimde katkı verebilmiştir. İş dünyası, yerel düzeydeki hiyerarşik konumlanmaları değiştirmemiş; bunun yerine Zeybekçi önderliğinde Denizli'nin yerel siyaseti yeniden ölçeklenme süreçlerini deneyimlemiştir.

Denizli'nin yerel siyaset deneyiminin dönüşümünü anlamlandırmada açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz iş dünyası yanlısı yerel siyaset kavramı, Denizli yerel siyasetinin iş dünyası temsilcileri tarafından domine edildiği anlamına gelmemektedir. Önceki başlıkta da belirtildiği üzere, iş dünyası temsilcileri belediye meclislerine ilgi duymamış, bunun da ötesinde başta Platform olmak üzere iş dünyası derneklerinin büyük bir çoğunluğu, yerel siyaseti domine etmeyi amaçlamamıştır. Diğer yandan kentin büyük sermayedarları için ulusal siyasaları yönlendirebilmek ve bu ulusal siyasa yapım süreçlerine Denizli'nin sorunlarını ekleyebilmek en büyük idealdir. Bu bağlamda iş dünyası yanlısı yerel siyaset, Denizli iş dünyasının *yerel siyasete* olan ilgisinin artmasından ziyade, Nihat Zeybekçi önderliğinde yeniden ölçeklenen yerel siyasetin, ulusal ve küresel sermayeyi kente kaynak aktaracak biçimde şekillendirmesini açıklamaya yardımcı bir kavramdır.

Tablo 16. Nihat Zeybekçi Döneminde Gerçekleşen Kentsel Projelerin Yüklenici Firmalarının İllere Göre Dağılımı

Proje	Yüklenici Firma / İhaleyi Alan Firma	Firmanın Bulunduğu şehir
Sevindik Köprülü Kavşak İnşaatı	USAŞ İnşaat	Uşak

Fatih Köprülü Kavşak İnşaat	USAŞ İnşaat & Özkök İnşaat	Uşak & Samsun
Dokuzkavaklar Köprülü Kavşak İnşaatı	Uğur Serdaroğlu İnşaat	Uşak
İstasyon Köprülü Kavşak İnşaatı	Uğur Serdaroğlu İnşaat	Uşak
Sümer Köprülü Kavşak İnşaat	SONTEK İnşaat	Ankara
Zafer Katrancı Köprülü Kavşak İnşaatı	BİAT İnşaat	Ankara
Bakırlı Köprülü Kavşak İnşaatı	BİAT İnşaat	Ankara
Sevindik Köprülü Kavşak İnşaat	USAŞ İnşaat	Uşak
Deliklitaş Köprülü Kavşak İnşaatı	Yılmaz Beton İnşaat	Denizli
Askeri Saha Geçiş Yolu	EK-TA İnşaat & Özyapı İnşaat	Ankara - İstanbul
Forum Çamlık AVM	Multi-Türk	İstanbul
Sümerpark AVM	Kentsel Gayrimenkul A.Ş.	Konya-İstanbul-İzmir
Teraspark AVM	Tan Gayrimenkul Yatırım İnşaat	İstanbul

Kaynak: Denizli Belediyesi Faaliyet Raporları (2005, 2006), gazete taraması ve internet araştırması bulguları

Zeybekçi döneminin yeni kentsel siyaset deneyiminde iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin yeniden ölçeklenme süreçlerini büyüme ortaklığı kavramını başat kabul eden ana akım literatürle (Bassett, 1996) açıklamak olanaklı değildir. Büyük ölçekli kentsel projeler ve altyapı yatırımlarının büyük bir çoğunluğu Denizli dışındaki yerel, ulusal ve küresel firmalar tarafından gerçekleştirilmiş, Denizli merkezli çoğu firma, kentsel gelişim projelerinin içinde yer almamış, başta Denizli Platformu olmak üzere Denizli iş dünyası, belediyenin yönlendirdiği ve dağıttığı kaynaklar/kentsel rantlar etrafında toplanmamış ve hali hazırdaki çoğu büyük şirket, yatırımlarını bu alanlara yönlendirmemiştir. Bir başka ifadeyle Zeybekçi, yerel iş dünyasıyla kentsel rantlara bağımlı ilişkiler kurmamış ve belediye, kaynakları dağıtan bir aktör olarak yerel iş dünyasıyla kollamacı ilişkiler yürütmemiştir. İş dünyası - yerel siyaset ilişkisinin karşılıklılık temeline (Savaşkan, 2018: 116) dayanmayan bu örneğinin Türkiye'nin

Anadolu kentlerinde deneyimlenen dönüşümlerden bir hayli farklı durduğunu söyleyebiliriz.

İkinci olarak, küreselleşme ve neoliberalizm kavramlarına atıfla, Denizli yerel siyasetinin dönüşümünü anlamlandırabilmek de olanaklı değildir. Denizli kentinin - başta kamusal mekânların dönüşüm hamleleri olmak üzere- deneylediği kapsamlı dönüşüm, çok ölçekli bir yeniden yapılanma sürecinin ürünüdür. Yasal düzenlemeler ve özelleştirmeler temel belediye hizmetlerinin dönüşümünün önünü açmış, hükümet, parti il teşkilatı ve belediye meclisinin tam desteğini alan iş bitirici (Peck & Tickell, 1995) Zeybekçi yönetimi de büyük ölçekli projeleri sonlandırabilmiştir. Yerel siyasal alanda oluşan muhalefet bu dönemde bastırılabilmiş ve bazı noktalarda da dağınık bir süreç gösteren yerel aktörler, karşı çıktıkları kentsel mega projelerin gerçekleşmesini engelleyememiştir. Buna karşılık iş dünyasından gelen, sorun yönetme becerisi yüksek bir belediye başkanının anti-popülist bir söylemle kentsel kamusal hizmetleri piyasalaştırma süreci de büyük ölçüde kusursuz ilerlemiştir. Bu bağlamda yerel-üstü ve küresel failer, ekonomik, idari ve siyasi süreçlerin olgunlaşmasıyla, kente kaynak aktarımı yapabilmişlerdir. Dolayısıyla Denizli’de yerel siyasetin ölçeklenmesi, çok boyutlu ve karmaşık bir süreçle ve *sui generis* koşullarda gerçekleşebilmiştir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Denizli yerel siyasetinin yeniden ölçeklenme süreçlerini, Denizli kentinin yeni kentsel siyaset deneyimiyle ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu deneyim, Denizli yerel siyasetindeki devamlılıkların ve kırılmaların bir sonucudur. Tarihsel süreçte, Denizli kentinin kronik bir sorunu olarak konumlanan, kentin Ankara'dan hak ettiği desteği hiçbir zaman alamadığı savı, hem ekonomik hem de siyasi aktörler için geçerliliğini uzunca yıllar korumuştur. Merkez sağın Denizli özelinde parçalı yapısının 2002 seçimleri sonrası AK Parti nezdinde bütünleşmesi, Ankara'nın desteğinin alınabileceği ihtimalini artık vatandaşlar kadar iş dünyası temsilcileri için de bir umut haline getirmiştir. Yerel koalisyon kurulması süreci olarak ifade ettiğimiz belediye başkanlığı, belediye meclisi, parti il teşkilatı ve iş dünyası temsilcileri arasında inşa edilen birliktelik, ancak Zeybekçi'nin ilk döneminde büyük ölçüde sağlanabilmiştir. Zeybekçi, bir yandan yeni kentsel siyasetin önemli unsurları olan kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ve kamusal mekânların dönüşümü hamlelerini gerçekleştirmiş; diğer yandan başta bütünşehir arzusunun gerçekleştirilmesi olmak üzere geçmiş dönemden devraldığı bitirilememiş birçok kentsel projeyi sonlandırmıştır. Bu sürecin en büyük destekçisi Denizli Platformu olmuştur. Platform, Denizli yerel siyasetinin başka bir kronik özelliği olan iş dünyası temsilcilerinin aktif siyasete mesafeli olmaları gerçeğini aktif siyasete müdahil olarak dönüştürmüştür; 2002 yılında AK Parti iktidarıyla birlikte siyasetin iş dünyası için ılımlı bir mecraya dönüşmesi, Platform'un aktif siyasete müdahale çabalarıyla sonuçlanmıştır. Hem devletin kaynaklarına ulaşma hem de siyasal krizlere karşı korunma eğilimi, iş dünyasını siyasetle buluşturmuştur. Dolayısıyla Denizli yerel siyasetinin yeniden ölçeklenmesi ekonomik, siyasal ve idari dönüşümlerin çok boyutlu bir sonucudur.

Çalışma, Denizli yerel siyasetinin Gönüllü döneminde başlayan toplumcu belediyecilik deneyiminin tarihsel süreçteki dönüşümünün kırılmalarına ve devamlılıklarına odaklanmıştır. 1980 sonrasında üç farklı belediye başkanı döneminde de kentsel siyaset büyük ölçüde siyasal bir sorun olarak lanse edilmemiş; bunun yerine siyasallaşmamış kentsel sorunların Denizli'nin genel bir sorunu olduğu vurgulanmıştır. Gönüllü döneminde kısıtlı biçimde de olsa siyasallaşan yerel siyaset 1984 yerel yönetim seçimlerinden sonra geçerliliğini yitirmiş ve ilk büyük kırılma bu dönemde gerçekleşmiştir. Fakat bu kırılmaya rağmen Tıkıroğlu döneminde Denizli'nin kentsel sorunlarını dönüştürecek kapsamlı bir yerel siyaset deneyimi –iş dünyasını aktif siyasete

yönlendirecek biçimde- gözlenmemiştir. 10 yıllık CHP'li Marım Dönemi de hesaba katıldığında kentsel düzeyde sendikalar, Mimarlar Odası, işçi sınıfının yoğun olduğu mahalleler, iş dünyası temsilcileri, küçük ve orta boy işletme sahipleri, esnaf örgütleri, kentli orta sınıfların hiçbiri baskın bir aktör olma konumuna erişmemiştir. Ulusal siyasetin de yerel siyaset üzerindeki baskınlığı ve Denizli yerel siyasal alanının orta yolcu tutumu da hesaba katıldığında, 1980 sonrasında yerel siyasal alan gerilimlerden ve çatışmalardan uzak oldukça sakin bir görüntü çizmektedir. Elbette yerel siyasal alanının kendi içinde çatışmaları mevcuttur, fakat yukarıda bahsedilen toplumsal grupların hiçbiri bir sınıf ittifakı (*class alliance*) kuracak boyuta ulaşmamıştır.

Denizli yerel siyaseti tarihsel bir bütünlük içinde ele alındığında -Gönüllü dönemi dışında- kentsel sorunların kent düzeyinde siyasallaşmadığı sonucuna varılabilir. Burada siyasallaşmadan kasıt, başta belediyeçilik hizmetleri olmak üzere emeğin yeniden üretimini sağlayacak kolektif tüketimin kent yoksullarının farkındalıklarını arttıracak biçimde sunulmasına ilişkindir. Gönüllü'den sonraki çoğu belediye başkanı -özellikle 1990'lı yıllarda- mali ve idari sıkıntılar yüzünden gerçekleştiremedikleri kentsel sorunlara odaklanmış ve bu sorunu yerel düzeyde birliktelikler kuramama ve Ankara'nın desteğini alamamaya bağlamıştır. 1970'li yıllarda kentsel kamusal hizmetlerin sunumu kent yoksullarının yerel ajandaya dâhil edilmesiyle siyasallaşmış; sonraki yıllarda da kent yoksullarının kentin ajandasından dışlanmasıyla yerel siyasetin temel söylemi, Ankara'dan hakedilen ekonomik, idari ve siyasi desteğin alınamamasına dönüşmüştür.

Çalışmanın temel vurgularından biri, yereldeki ekonomik, siyasi ve idari dönüşümlerinin devlet aygıtının yeniden yapılandırılma süreçlerine odaklanılmadan anlaşılamayacağı yönündedir. Devletin yeniden ölçeklenmesi (Brenner, 2004) tartışmalarını başlat kabul eden bu çalışma, kavramın Keynevgil ülkelerdeki açıklayıcılığına karşın Türkiye'nin kendine özgün koşullarının anlaşılması adına batılı olmayan ülkelerde devletin ekonomik ve siyasal bağlamda yeniden ölçeklenmesinin hangi koşullar altında gerçekleştiğini tartışmaya açmıştır. Bu çalışma, yerel ve bölgesel aktörlerin ulus devlet karşısında güçlendiği ve bu durumun küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonu olduğunu belirten ana akım literatüre karşı çıkararak, devletin yeniden ölçeklenmesi süreciyle yerel, ulusal ve küresel ölçekteki hiyerarşiler arasında yeni ilişkiler yaratıldığı iddiasında bulunmaktadır. Çalışmanın kavramsal önkabullerinden bir

tanisi de yerelleşme gibi genel geçer ifadelerin görgül araştırmaların kavramsal arka planlarını kısıtlayıcı bir role sahip olduğu yönündedir.

Denizli'nin 2000'li yıllarda yerel siyaset deneyiminde yaşadığı dönüşümün yeni kentsel siyaset kavramıyla ifade edilmesiyle, yerel siyasetin kentin tüm paydaşları tarafından anlamının değişmesine odaklanılmaktadır. İhracata dayalı sermaye birikiminin olgunlaşmadığı ve kentin 42. Madde uygulamasıyla yeniden yapılandığı süreçlerde yerel siyaset büyük oranda belediyeçilik hizmetleriyle ilişkilendirilmiştir. Fakat 1980 sonrasındaki kent nüfusunun tahmin edilenden çok fazla artması, belediyeçilik hizmetlerinin kaynak yetersizliği nedeniyle verimsiz sunulmasına neden olmuş, ucuz emek gücüne dayalı üretimin ihracata olan bağımlılığı da sermayenin piyasa karşısındaki kırılganlığı arttırmıştır. Böylelikle devlet teşviklerine ve yardımlarına daha çok ihtiyaç duyan sermayenin siyasal talepleri de yerel siyasal alanın önemli sorunlarından biri haline gelmiş, mekânsal olarak büyüyen kentin ajandasına da 1990'lı yıllarla birlikte yeni sorunlar eklenmeye başlanmıştır. Dönüştürülemeyen atıl mekânlar, tamamlanamayan büyük ölçekli kentsel projeler, gerçekleştirilemeyen büyükşehir statüsü elde etme hayelleri ve sanayicilerin ekonomik kriz dönemleriyle birlikte artan sorunları bu sürecin en ciddi örnekleridir. Artık yerel siyaset, yerel yönetimlerin basit biçimde hizmet sunumundan fazlasını ifade etmektedir. Denizli Platformu ile başlayan ve Zeybekçi ile devam eden Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyimi, bu çok ölçekli sürecin sonucudur. Böylelikle yerel siyasetin 2000'li yıllardaki anlamı da değişmiş ve iş dünyası siyaseti (*business politics*) yerel siyasetin önemli belirleyicilerinden biri olmuştur.

Denizli yerel siyasal alanı Türkiye'nin yerel siyaset deneyimine benzer fakat kendine özgün özellikler göstermektedir. Çok partili hayata geçişle birlikte DP ve ardından AP'nin yerel düzeyde baskın parti olması, 1970'lerin toplumcu belediyeçilik deneyimini Gönüllü'nün kent özelinde gerçekleştirmeye çalışması, 1984 yerel yönetim seçimlerinde ülke eğilimine benzer biçimde Tıkıroğlu'nun ANAP'tan belediye başkanı olması ve yine 1989 yerel yönetim seçimlerinde Ali Marım'ın -SHP'nin yeniden sosyal demokrat vaatlerle ülke siyasetinde öne çıktığı dönemde- SHP'li bir başkan olarak belediye yönetiminin başına geçmesi bu durumun temel örneklerindedir. 2004 yerel yönetim seçimlerinde AK Parti'nin Denizli'deki mutlak üstünlüğü de bu durumu desteklemektedir. Fakat Zeybekçi dönemine kadar, ülke düzeyinde öne çıkan yerel siyaset deneyimleri Denizli kentinde kısıtlı ve özgün biçimde varlık bulabilmiştir.

Gönüllü'nün toplumcu belediyeçilik deneyimi ideolojik bağlamda keskin ve radikal bir ton almamış ve Gönüllü, başta sermaye sahipleri olmak üzere kentin önemli aktörleriyle bir araya gelebilme becerisi göstermiştir. Tıkıroğlu da klasik ANAP Belediyeçiliğinin uygulayıcısı olmamış ve başta belediyeçilik hizmetleri olmak üzere kentin piyasalaşmasının önünü açacak siyasalar üretmemiştir. Marım da sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan bir başkan olsa da söylemini hiçbir zaman radikalleştirmemiş ve mülakatlarında da belirttiği üzere sermayenin çıkarına zarar verecek hiçbir uygulamanın içinde olmamıştır. 1994 yerel yönetim seçimleri Denizli açısından istisna bir durum olmuş ve RP'nin ülke nezdinde yerel yönetimler düzeyinde elde ettiği başarı Denizli'de gerçekleşmemiştir. Tıkıroğlu deneyiminin klasik ANAP belediyeçiliğinin prototip bir örneği olmadığı da hesaba katıldığında Denizli yerel siyasetinin sermaye yanlısı dönüşümünün Türkiye deneyimine kıyasla uzunca bir süre gerçekleşmediği sonucuna varmak mümkündür.

Denizli'de merkez sağ partiler arası birlikteliğin sağlanamaması -AK Parti iktidarı dönemine kadar- Denizli yerel siyasetini biçimlendiren temel özelliklerden biridir. Tarihsel süreçte AP - Demokratik Parti ve ANAP - DYP özelinde merkez sağ oyların bölünmesi, bazı dönemlerde sosyal demokrat vaatlerle öne çıkan belediye başkanlarının önemli bir süre belediye başkanlığında kalmasını sağlamıştır. Her ne kadar kent, merkez sağın önemli bir kalesi olarak konumlandırılrsa da CHP ve SHP'ye bazı dönemlerde merkez sağ seçmenden de oy kaymaları görülmüştür.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle Denizli yerel siyasetinde sağ ve sol partiler arasında oy geçişleri, Denizli seçmenin büyük oranda keskin ideolojik sınırlara sahip olmadığına önemli bir kanıttır. Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi'nde uzunca yıllar siyaset çalışmaları yürüten Yağcıoğlu'nun kendisiyle yapılan mülakatlarda belirttiği şekliyle, Denizli yerel siyasal alanında çok partili hayata geçişle birlikte seçmenlerin büyük ölçüde DP'ye yönelmesi dönemin ekonomik sorunlarına ilişkin bir sonuçtur. Çalışmada da belirtildiği üzere, Tek Parti iktidar dönemlerinin sıkı devletçi politikalarından olumsuz biçimde etkilenen Denizlili seçmen, reyini DP'den ve sonraki yıllarda da AP'den yana kullanmıştır. Her ne kadar bu siyasal eğilim, merkez sağ partileri kent düzeyinde daha başat bir konuma oturtsa da, merkez sağ geleneğinin dar bir ideolojik sınırdaki gerçekleştiğini söylemek olanaklı değildir. Bu durum, çalışmanın farklı yerlerinde birçok defa vurgulandığı üzere, Denizli yerel siyasal alanındaki aktörlerin radikal eğilimler göstermemesiyle de yakından ilişkilidir.

Denizli sermayesinin Turgut Özal sonrası siyasal kanallara koalisyon dönemlerinde erişemediği ve tarihsel süreçte Denizli'nin devlet teşvikleri ve desteklerinden mahrum bırakıldığı iddiaları, Denizli iş dünyasının önde gelen temsilcileri tarafından birçok yerde dile getirilmiştir. Bazı zamanlarda bir başarı hikâyesi ve övünç kaynağı olarak da sunulan bu durum, Denizli kentinin siyasal mücadele ve gerilimlerinin de önemli bir belirleyicisidir. Fakat Denizli'nin de dâhil olduğu 1970 sonrası sanayi atılımlarını gerçekleştiren bazı Anadolu kentlerinde, devletin ekonomiye olan müdahalesinin minimuma indirilmesi gerekliliği ve buna bağlı olarak bu kentlerin devlet yardımlarından mahrum bırakıldığına dair geliştirilen söylemler de birçok yerel aktörün ortak görüşüdür. Aslında Denizli sermayesi, farklı birikim stratejilerine ucuz emek gücü potansiyeliyle uyum sağlayabilmiş ve istisnai durumlar dışında bu uyumlaştırma süreçleri büyük ölçüde devletin ekonomik, siyasi ve idari düzenlemeleri sayesinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan yerel burjuvazinin devlet teşvikleri konusunda şanslı oldukları düşünülen illere yapılan vurgu da hesaba katıldığında -çalışmanın birçok noktasında vurgulandığı üzere- *devlet yardımı olmadan kalkınma mitinin* aslında bir yandan yerel sermayenin devlet desteğine olan ihtiyacını da gözler önüne serdiği söylenebilir.

Denizli yerel siyasetindeki dönüşümü belediye meclis üyeleri profillerinin dönüşümünden okumak pek olanaklı değildir. 1980 sonrası Türkiye örneklerini andıran biçimde Denizli Belediyesi Meclisi'nde avukat, mühendis ve mimar kökenli üyelerin sayıları artmaktadır. 1973 – 2004 yılları arasında seçilmiş belediye başkanlarının ikisinin mimar diğer ikisinin de mühendis olduğu düşünülünce, belediye meclislerinde mimar – mühendis kökenli üyelerin sayılarının artması şaşırtıcı değildir. 1994 yerel yönetim seçimleri sonrasında iş dünyası temsilcilerinin ve tüccarların belediye meclislerindeki oranı görece artmış; fakat bu üyeler iş dünyasının karar alma süreçlerinin başat temsilcilerinden oluşmamıştır. Dolayısıyla 2004 yerel yönetim seçimleri de dâhil olmak üzere ulusal ve yerel siyaseti aktif biçimde yönlendirme iddiasında bulunan iş dünyası temsilcileri, karar alma süreçlerinin önemli bir aracı olan belediye meclislerine ilgi göstermemişlerdir. Tarihsel süreçte Denizli kentsel alanı hemen hemen tüm belediye başkanları tarafından yerel sermayeyi kollayacak biçimde kentsel rantlara açılmamış; belediye meclisleri de yerel sermayenin ilgisini çekecek siyasal mekânlar olarak konumlanmamıştır. Dolayısıyla belediye meclis üyelerinin

meslek profilleri görece bazı değişmelere sahne olsa da, Denizli kentinin yerel siyaset deneyiminin dönüşümünü açıklayacak nüvelere sahip değildir.

Denizli sermayesinin Denizli Platformu özelinde aktif siyaseti yönlendirme ve etkileme süreci çok kısıtlı bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedeni, yerel siyasal alanın dağınık ve parçalı yapısının, aşılması ve üstesinden gelinmesi gereken yerleşik güçler/yapılar oluşturma ihtimalini ortadan kaldırmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan ekonomik krizler yanında siyasal gerilim ve mücadeleler, -ülkenin siyasal atmosferi de hesaba katıldığında- iş dünyasını uzunca bir süre Denizli ölçeğinde aktif siyasete mesafeli olarak konumlandırırsa da, sadece AK Parti iktidarı iş dünyasının bir araya gelmesinde meşru bir zemin yaratabilmiştir. Bu bağlamda Platform'un, kurulduğu tarih itibarıyla, değişen siyasal şartlara göre bir konum alma gayretinde bulunduğu söylenebilir. Diğer yandan odalar ve dernekler nezdinde yerel düzeyde ciddi bir rekabetin var olmaması da yerel burjuvazinin kent yönetiminde aktif rol almasında engelleyici bir rol üstlenmiştir.

İş dünyası temsilcileriyle ve emekli yerel siyasetçilerle yapılan mülakatlarda gözlemlendiği şekliyle, Denizli yerel siyasetinin kurumları ve yapıları, 2000'lerin başına kadar durağan ve cılız ilişkilerle şekillenmiştir. Söz konusu yıllara kadar çoğu seçim döneminde yerel siyasal aktörler arasında ciddi bir rekabet ya da gerilim gözlenmemiş, tersine yerel siyasal alan büyük ölçüde ulusal siyasetin tahakkümü altında şekillenmiştir. Bu durağanlık, kırılğan ekonomik süreçlere teşne olmuş yerel burjuvazinin aktif siyasete girme konusuna zihnen uzak durmasını sağlayan önemli bir etmen olarak düşünülebilir.

Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyimi, yerel siyasetin algılanma biçimini de tarihsel süreç içerisinde değiştirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1970'lerde temel belediyeçilik hizmetleri yerel siyaset için oldukça baskın bir konuyken, 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası temel belediyeçilik hizmetlerinin özelleştirme yoluyla farklı paydaşlara verilmesi ve çoğu temel belediyeçilik hizmetinin artan mali kapasiteyle daha nitelikli ve sorunsuz sunulması, belediyeçilik hizmetlerini yerel siyasetin asli sorunu olmaktan çıkarmıştır. Özellikle büyük ölçekli mega projelerle kentin imajının dönüştürülmesi, yerel siyasal alanın tartışma konularını da yeniden ölçeklendirmiştir.

Platform'un, kentsel sorunları sermaye çıkarıyla birleştirerek yeniden formüle etmesi ve yerel siyasal alanda görünür ve etkin bir aktör olması, Denizli yerel

siyasetinin kurumsallaşmasını sağlayamamış, 2004 – 2009 yılları arasında kentsel düzeyde yaşanan ekonomik, siyasi ve idari dönüşümlerin çoğu Nihat Zeybekçi sayesinde gerçekleşmiş ve Zeybekçi, Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyiminin 2000'li yıllarda en sivrilen aktörü olarak konumlanmıştır. 2004 yerel yönetim seçimleri öncesi gecekonduların mahallelerine giderek kaçak yapıların seçim sonrası yıkılacağını belirtmesi, bütünşehir tartışmalarını belde belediyelerinden yükselen muhalefete karşın kamuoyu önünde ısrarla savunması, Denizli Gençlik Merkezi'nin Forum Çamlık AVM'ye dönüşmesi sürecinde kentlinin farklı paydaşlarının itirazlarını belediye meclisi ve özel sektör failleriyle elimine etmesi bu keskin duruşun en öne çıkan örnekleridir. Büyük ölçüde popülist bir söylemden uzak duran Zeybekçi, iş dünyası siyasetinin Denizli özelindeki özgün deneyiminin baş aktörü olmuştur.

Erder & İncioğlu'ndan ödünç aldığımız projeci belediyecilik kavramı, Denizli kentinin yerel siyaset deneyimine Zeybekçi dönemi ile dâhil olmuştur. Yeni sanayi odağı olarak adlandırılan çoğu Anadolu kentinde, söz konusu belediyecilik deneyimi, ANAP'ın sükses yaptığı 1984 ya da RP'li belediyelerin büyük bir başarı gösterdiği 1994 seçimleri sonrasında, kentsel kamusal hizmet sunumlarının piyasalaştırılmasıyla hayata geçirilmiştir. ANAP'ın literatüre kazandırdığı bu neoliberal belediyecilik deneyimi, Denizli'de yaklaşık 20 yıl sonra Zeybekçi döneminde mümkün olabilmektedir. Tarihsel bütünlüğe bakıldığında, Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyimi -Denizli'ye özgün biçimde- neoliberal ekonomik dönüşümlerin hemen akabinde değil sıçramalı bir biçimde gerçekleşmiştir.

Zeybekçi'nin güçlü bir yerel lider olmasındaki en büyük süreç, güçlü tek parti iktidarının yarattığı ılımlı siyasi ortamla ilgilidir. Diğer önemli aşamalar da belediye meclisi, parti teşkilatı ve yerel sermayedarlar arasında uyum (*coherence*) inşa edilebilmesiyle alakalıdır. Aslında aynı sürecin fragmanı Aygören döneminde de gözlemlenmiş, fakat Aygören bu birlikteliği sağlayacak araçlara sahip ol(a)mamıştır. DYP'nin 2002 seçimlerine kadar muhalefet partisi olması ve 2002'den sonra da Meclis dışında kalması, Aygören'i yerel siyaset üretme ve uygulama süreçlerinde oldukça zorlamıştır. Belediye meclisinde çoğunluğu sağlayamaması da bu sürece eklenmiş ve ekonomik ve siyasi özerkliğe sahip olamayan Aygören'in yerel birliktelikler kurma süreci büyük ölçüde başarısızlıkla tamamlanmıştır.

Zeybekçi döneminin öne çıkan en büyük özelliklerden biri de kent yoksullarının yerel siyasetin ajandasına tekrardan dâhil edilmesidir. Gönüllü döneminden sonra Marım'ın belediye başkanlığı da dâhil olmak üzere kent yoksulları uzunca bir dönem yerel siyasetin ana odağında bulunmamıştır. Kentsel dönüşüm projeleri, kent yoksullarına aynı ve nakdi yardımlar, kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştiği mahallelere temel belediyecilik hizmetlerinin sunumunun sıklaştırılması gibi kent yoksullarına yönelik çoğu proje, Zeybekçi döneminin öne çıkan hizmetlerindedir. Zeybekçi, bir yandan gecekodu mahallelerini dönüştürerek kentin imajının düzeltilmesini sağlamaya çalışmış, diğer yandan da büyük ölçekli toplu konut projeleriyle kente önemli bir kaynak aktarımının sağlanmasının önünü açmıştır. Zeybekçi'nin kent yoksullarına yönelik hizmetler üretmesi, emeğin yeniden üretiminin koşullarını sağlamlaştırmaktan ziyade, kent yoksullarının maddi taleplerine verilen bir karşılık olarak düşünülmelidir.

Alan araştırması sürecinde de görüldüğü üzere Zeybekçi öncesinde seçilen tüm belediye başkanları, parti teşkilatlarının yerel dinamiklerinin iradesiyle aday gösterilmiştir. Fakat Zeybekçi ile başlayan Denizli yerel siyasetinin yeni kentsel siyaset deneyimi büyük ölçüde yerelleşmenin merkezi biçimde gerçekleştiği bir karaktere sahiptir. 2004 yerel yönetim seçimleri öncesi Tin'in AK Parti İl Başkanı olması ve akabinde 2004 yerel yönetim seçimlerinde Nihat Zeybekçi'nin belediye başkan adayı gösterilmesi, AK Parti Genel Merkezi'nin tasarrufunda gerçekleşmiştir. Böylelikle devlet aygıtı kadar, AK Parti Merkez Yönetiminin de Denizli'de yerel siyaseti yeniden ölçeklendiren bir başka önemli aktör olduğunu söylemek hatalı değildir.

Zeybekçi'nin yerel siyaset deneyiminin yerel düzeyde yönetim pratiklerini güçlendiren normlara sahip olduğunu söylemek olanaklı değildir. Özellikle kentsel kamusal hizmetlerin özelleştirme yoluyla piyasalaştığı dönemde, hizmet sunumlarının özel sektör aktörleriyle paylaşılması ideali, belediyenin mali yükünü üstlenmek istemediği belediyecilik hizmetlerini tevdi etmesiyle ilişkilidir. Diğer yandan kentsel dönüşüm projeleri ve büyük altyapı yatırımları ulusal ve küresel faillerin kente kaynak aktarımının önünü açmış fakat yerel sermayedarlar bu süreçten büyük ölçüde faydalanamamıştır. Merkezi devlet ve hükümet bu yıllarda da yereldeki etkisini başat biçimde sürdürmüş ve Zeybekçi'nin iş bitirici bireysel çabaları önceki dönemlerde tamamlanmamış kentsel siyasaların hayata geçirilmesine olanak sağlamıştır.

Bayırbağ'ın (2011) iş dünyasının devletin kaynaklarına ulaşma ve kontrol etme arzusuyla yerel düzeyde oda ve dernekler üstünden politik güç elde etme süreçlerini Gaziantep özelinde açıklamaya çalıştığı iş dünyası yanlısı yerel yönetim kavramının Denizli'yi anlamlandırmada işlevsel fakat kısıtlı bir role sahip olduğu söylenebilir. Denizli Platformu'nu ortaya çıkaran süreçler, Gaziantep ile büyük benzerlikler gösterse de, Denizli yerel siyasal alanındaki birliktelik, kurumsal yapıların gelenekselleşmiş güçlü rolleriyle şekillenmemiştir. Bir başka ifadeyle, yerel siyasal alandaki rekabet, gerilim ve birliktelik süreçlerinin yerel aktörler nezdinde kurumsallaşamaması, yerel siyasetin odağındaki ve çeperindeki aktörlerin kentsel ajandadaki sorunların çözümündeki etkisini sınırlandırmış ve sorunun çözümü bireysel olarak Ankara ile kurulacak iyi ilişkilere bağımlı kalmıştır. Böylelikle Denizli'nin yeni kentsel siyaset deneyimi yerel yönetimin gelişmesiyle değil yerel siyasetin Zeybekçi özelindeki başat konumuyla mümkün olmuş ve Özallı yıllardaki ulusal aktörlerle rabita kurularak sorun çözme geleneği Zeybekçi döneminde de devam etmiştir. Bu nedenle Denizli örnek olayını anlamlandırmada iş dünyası önderliğinde gelişen bir siyaset yapma biçiminin varlığını anlamak adına "iş dünyası yanlısı yerel siyaset" kavramı tercih edilmiştir.

Platform üyeleriyle yapılan mülakatlardan elde edilen bulguların çoğu, Denizli iş dünyasının bir platform aracılığıyla yerel ve ulusal siyaseti yönlendirme çabalarındaki amacın büyük ölçüde sermayenin ulusal düzeydeki çıkarını korumak olduğu yönündedir. Kent ekonomisinin sermayedarlar nezdinde yaşadığı sorunun bütün kenti etkilediğini belirten yerel burjuvazi, Denizli'nin devlet teşvikleri ve yatırımlarından Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana mahrum bırakıldığını belirtmiştir. Böylelikle Platform için en kuvvetli motivasyon kaynağı, ulusal siyasetin ajandasına girebilmektir. Bu bağlamda Denizli Platformu açısından yerel siyaseti yönlendirmek ve yerel siyasette güçlü bir aktör olmak asli bir amaç olmamış, yerel siyasetin sermaye çıkarıyla birlikte değişen anlamı, iş dünyasını da kaçınılmaz biçimde kentsel sorunlara müdahil olmaya itmiştir. Bu yönüyle Platform'un yerel siyasetin yeniden ölçeklenmesinde baskın fakat dolaylı bir etkisi bulunduğu söylenebilir.

Denizli yerel siyasetinin 1973 yılından 2009'a kadar uzanan tarihsel süreçte kırılmalarını ve devamlılıklarını dönüşüm kavramından ziyade yeniden ölçeklenme (*rescaling*) kavramıyla açıklanması, çalışmanın bilinçli bir tercihidir. Öncelikle sermaye birikim süreçlerindeki dönüşüm, Denizli'nin kentleşme serüveninde önemli bir rol oynamıştır. 1970'li yıllarda Denizli yerel siyasal alanındaki ilk ciddi rekabet ve

gerilimin Gönüllü döneminde yaşanması ve bu yılların Denizli sanayileşmesinde önemli bir sıçrama dönemine denk gelmesi rastlantı değildir. Sanayileşmeyle birlikte kentin üretim ve tüketim uğrakları gelişmiş ve buna bağlı olarak artan nüfusla birlikte belediyecilik hizmetlerine olan talep de yükselmiştir. Diğer yandan, 1980 sonrasında - yukarıda da ifade edildiği şekliyle- sermayenin ihracata dayalı sermaye birikim koşullarında devlet desteklerine ve teşviklerine daha fazla ihtiyaç duyması ve devletin kaynaklarına politik kanallarla erişmenin o dönemki mevcut sorunları, iş dünyasının politik anlamda güçlü siyasi bir aktör olma arzusunu Platform özelinde kazandırmış ve Denizli kentinin yerel sorunları bu defa iş dünyası çıkarlarıyla birlikte yeniden formüle edilmiştir. Tüm bu süreçler yerel sermayenin devlet aygıtına ve siyasi partilere olan mesafesini ve yerel siyasi alanın hiyerarşik yapısını yeniden ölçeklendirmiştir. Dolayısıyla çoğu yerel aktörün yerel siyasi alandaki önemi süreklilik arzemiş; fakat bu defa aktörlerin önem sırasında değişiklik yaşanmıştır. 2004 yerel yönetim seçimleri sonrası hem yerel yapılandırılmış ahengin kurulmasında hem de bu ahengi oluşturan aktörlerin bir araya getirilmesinde Nihat Zeybekçi özelinde Denizli Belediye Başkanlığı makamı büyük önem kazanmıştır. Bir başka ifadeyle, uzunca bir süre aktörler arasındaki eşit hiyerarşik ilişkiler bu defa iş dünyasından gelen bir lider lehine değişmiştir.

Denizli yerel siyasetini farklı boyutlarıyla ele alan kısıtlı literatür, çalışmanın birinci bölümünde ele alınmıştır. Bu çalışmanın da ötesinde Denizli yerel siyasetinin sui generis özelliklerini ortaya koyabilecek bazı çalışmaların Denizli yerel siyaseti literatürüne katkı vermesi beklenmektedir. Bu çalışmaların başlangıcını da çoğu çalışmanın çerçevesinde yer alan Denizli'nin belediye başkanları oluşturmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Denizli'nin 1970 sonrası seçilmiş belediye başkanlarının belediyecilik deneyimleri, Türkiye'nin ilgili dönemlerindeki belediyecilik deneyimleriyle büyük ölçüde uyumlu değildir. Denizli yerel siyasetini ön plana çıkaran bir literatürün olgunlaşması için öncelikle seçilmiş belediye başkanlarının başta belediyecilik hizmetleri deneyimi olmak üzere Denizli yerel siyasi alanındaki farklı faktörlerle olan ilişkileri çalışılmalı ve her başkan özelinde ayrı biçimde ele alınmalıdır. Başkanların aday gösterilme süreci, kentsel kamusal hizmetlerin sunumu, yerel düzeyde koalisyonlar kuramamanın somut örneklerle pekiştirilmesi gibi pek çok sorunsal bu çalışmaların temel hipotezlerini oluşturabilir.

Özcan (2000) Denizli örnek olayını ele aldığı çalışmasında, Denizli yerel siyasal alanında kadınların örgütlülük düzeylerinin yüksek olduğunu vurgulamıştı. Özellikle iş dünyası – yerel siyaset ilişkisinin toplumsal cinsiyet tartışmaları açısından da ele alınmasının Denizli yerel siyaset literatürüne önemli bir katkı yapabileceği kanaatindeyim. Denizli Platformu'nun kurucu ve aktif üyelerinin neredeyse tamamının erkeklerden oluşması, karar alma süreçlerinde erkek egemen bir yapının var olduğuna dair bir görüşün belirmesine olanak sağladı. Denizli yerel siyasetinde ön plana çıkan kadın siyasetçilerin, yerel siyasal alanda temsil düzeylerinin iş dünyası tarafından ne ölçüde desteklendiği ya da kadın iş dünyası temsilcilerinin kadın siyasetçilerin temsillerinin artması yönünde bir iradede bulunup bulunmadıklarını ele alan tartışmaların da literatüre katkı vereceği söylenebilir.

Zeybekçi döneminde ön plana çıkan kamusal mekânların dönüşümü, belediye hizmetlerinin piyasalaştırılması, kentsel dönüşüm projeleri ve idari parçalanmışlığın azaltılması tartışmalarını Denizli kent sakinleri tarafından ne şekilde algılandığını ele alan çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın büyük ölçüde karar alma süreçlerindeki başat aktörlerin hiyerarşik konumlarının tarihsel süreçte hangi şartlar altında dönüştüğüne odaklandığı düşünülürse, yerel siyasetin en önemli aktörlerinden biri olan kent sakinlerinin Denizli kentinin ekonomik, idari ve siyasi dönüşümlerden etkilenme süreçlerini odak noktasına koyan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıdaki tartışmaya benzer biçimde, sadece belirli bir belediye hizmetinin (örneğin ulaşım) piyasalaşma sürecine odaklanan çalışmaların da Denizli yerel siyasetinin yeniden ölçeklenme süreçlerine katkı vereceği düşünülmektedir. İnceleme nesnesi olarak belirlenecek belediye hizmetinin özelleştirme sürecinin aktörler arasındaki gerilim ve mücadeleleri hangi şartlar altında sağladığı ve bu sürecin yerel siyasal alandaki aktörlerin birbirleriyle olan mücadelelerini ne yönde etkilediği soruları da alana önemli katkılar verecektir.

Çalışmanın kuramsal kısmında da belirtildiği üzere yerel siyaset seçimlere, seçmen davranışlarına ya da belediye hizmetlerine indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çelişkili bir alandır. Devletin farklı sermaye birikim biçimlerine uyum süreçlerinin yerel ve bölgesel yapılar üzerindeki etkilerinin bu karmaşık süreçleri daha da girift bir yapıya büründürdüğü söylenebilir. Ana akım tartışmalar, yasal düzenlemeler ve kurumsal yapıların işlevlerinin dönüşümü arasında statik ilişkiler

kurmakta ve yönetim yazınının iddia ettiği liberal doğruları büyük ölçüde sorgulamadan kabul etmektedir. Çalışma boyunca bu ezbercilikten uzak durulmuş ve çalışmanın inceleme nesnesi olan Denizli'nin adeta karmaşık bir bulmacaya benzeyen yerel siyaset deneyiminin parçaları -tarihsel örüntüye uyacak biçimde- yerlerine oturtulmaya çalışılmıştır. Ana akım literatürün ortaya koyduğu genel geçer bulgulardan kaçınılarak, Denizli yerel siyasetinin belediye başkanları nezdinde ön plana çıkan özellikleri -kuramsal arka plana sadık kalınarak- yeniden okunmaya çalışılmıştır. Yazar, Denizli yerel siyasetini yukarıda belirtilen akademik kaygılarla ele alan çalışmaların artmasını temenni ederek çalışmasını sonlandırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağtaş, Ö. (2008). "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 8, s. 194 – 221.
- Akbulut, Ö. Ö. (2001). "Ulusal Siyaset-Yerel Siyaset İlişkisi Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri.", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 10, Sayı 4, s. 36-60.
- Akbulut, Ö. Ö. (2004). "Yerel Seçimlerin Yerelliği", *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Sayı 17-18, s. 1-9.
- Akbulut, Ö. Ö. (2007). "Belediye Yönetimi Reformu: Monolitik İktidar Yapısının Güçlendirilmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 16, Sayı 1, s.7 - 29
- Akbulut, Ö. Ö. (2009). *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Aksoy, A. Ş. (1998). "Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 7, Sayı 1, s. 3-13.
- Aksu Çam, Ç. (2012). *Yerelleşme, Yerel İktidar ve Yerel Demokrasi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alkan, H. (1998a). *Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alkan, H. (1998b). "Türkiye'de İşadamları Örgütleri ve Devlet", *Birikim*, Sayı 114, s. 43-62.
- Alper, E. (2008). "Bülent Ecevit", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 8, s. 202 – 213.
- Altıok, M. (2002). "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", *Praksis* 5, s. 77-130.
- Ancien, D. (2011). "Global City Theory and the New Urban Politics Twenty Years On: the Case For a Geohistorical Materialist Approach to the (new) Urban Politics of Global Cities", *Urban Studies*, Vol. 48, No. 12, p. 2473-2493.
- Arıkboğa, E. (2012). "Büyükşehir Belediye Modeli ve Reform", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, s. 1 – 32.
- Aslanoğlu, M. (2002). *NESTEKS'in Yeniden Yapılanması ve Nevşehir Ekonomisinde Tekstil Sektörü*, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Ataay, F. (2001). "Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü", *Praksis* 2, s.53-96.
- Ataman, Ş. E. (2004). *Interest Representation in Local Politics: the Case of Municipal Councils*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD, Ankara.
- Avcıoğlu, D. (1974). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*. Tekin Yayınevi.

- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2016). *1960'tan Günümüze: Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları.
- Aydiner, T. (2015). "Liberal - Bireyci ve Devlet Merkezli Yerel Yönetim Yazınına Eleştirel Bir Bakış", *III. Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Öğrenci Konferansı*, Sözlü Bildiri, ODTÜ: Ankara.
- Bali, R. (1998). "İşadamları ve Siyaset: Pragmatik Bir Aşk Hikâyesi!", <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5798/isadamlari-ve-siyaset-pragmatik-bir-ask-hikayesi#.XAqNqYszbDe> (1.9.2018)
- Bali, R. (2000). "Sivil Toplumun İki Zaafı: İşadamları ve Elitizm", <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5843/sivil-toplum-hareketinin-iki-zaafi-isadamlari-ve-elitizm#.W4aHJCQzbD> (1.9.2018).
- Barkey, H. (1984). "Crisis of the Turkish Economy: 1960 – 1980", Evin, A. (ed.), *Modern Turkey: Continuity and Change*, Springer, p. 43 – 63.
- Bassett, K. (1996). "Partnerships, Business Elites and Urban Politics: New Forms of Governance in an English City?", *Urban Studies*, Vol. 33, No. 3, p. 539-555.
- Batuman, B. (2010). "Toplumcu Bir Belediyecilik Modeli: "Yeni Belediyecilik Hareketi" 1973–1977", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 39, Sayı 266, s. 223 – 241.
- Batuman, B. (2013). "70'ler: Siyasetin Odağındaki Kent, Kentin Odağındaki Siyaset", *Toplum ve Bilim*, Sayı 127, s. 68 – 87.
- Bayırbağ, M. K. (2006). "Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları Üzerine", *Praksis 15*, s. 49 – 71.
- Bayırbağ, M. K. (2007). *Local Entrepreneurialism, State re-Scaling and Scalar Strategies of Representation: the Case of the City of Gaziantep, Turkey*. (Unpublished PhD Dissertation), School of Public Policy and Administration, Carleton University, Canada.
- Bayırbağ, M. K. (2009). "State Rescaling, Exclusion and Temporality of Neoliberalism: The Case of Turkey", *CPSA Conference*, 27-29 May, Carleton University, Ottawa, Canada.
- Bayırbağ, M. K. (2010). "Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey", *Urban Studies*, Vol. 47, No. 2, p. 363-385.
- Bayırbağ, M. K. (2011). "Pro-Business Local Governance and (Local) Business Associations: The Case of Gaziantep", *Business and Politics*, Vol. 13, Iss. 4, p. 1-39.
- Bayırbağ, M. K. (2013). "Continuity and Change in Public Policy: Redistribution, Exclusion and State Rescaling in Turkey", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 37, No. 4, p. 1123–1146.
- Bayraktar, U. & Yıldızcan. C. (2012). "Dönüşümün Aktörü Olarak Valiler", *12. KAYFOR Kamu Politikalarında Dönüşüm Bildiriler Kitabı*, s. 87 – 114.
- Bayraktar, U. (2013). "Decentralisation, Poly-Centralization And Re-Centralization Of Turkish Politics: A Matrix of Central – Local Relationships", Korel Göymen &

- Onur Sazak (ed.), *Centralization Decentralization Debate Revisited*, İstanbul Politikalar Merkezi Yayınları, s. 321 – 347.
- Bedirhanoğlu, P. & Yalman, G. (2009). "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de “Yerel” Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir’den İzlenimler”, *Praksis 19*, s. 241 – 266.
- Belge, M. (1979). “Sosyalist Bir Topluma Geçişte Örgütlenme Nüvesi Olarak Belediyelerin Önemi”, *Mimarlık*, Cilt 79, Sayı, 2, s. 17 – 18.
- Bora, T. (2005). “Süleyman Demirel”, Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm*, Cilt 7, s. 550 – 577.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi (1909-2005)*, İmge Kitabevi.
- Brenner, N. (1998). “Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe”, *Review of International Political Economy*, Vol. 5, p. 1 – 37.
- Brenner, N. (2000). “The Urban Question: Reflections on Henri Lefebvre, Urban Theory and the Politics of Scale”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24, No. 2, s. 361 - 378.
- Brenner, N. (2001). “The Limits to Scale?: Methodological Reflections on Scalar Structuration”, *Progress in Human Geography*, Vol. 25, No. 4, p. 591 - 614.
- Brenner, N. (2003). “Glocalization as a State Spatial Strategy: Urban Entrepreneurialism and the New Politics of Uneven Development in Western Europe”, Peck, J. & Young, H. (ed.). *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical Perspectives*. Sage: London and Thousand Oaks, p. 197 – 215.
- Brenner, N. (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press.
- Brenner, N., Jessop, B., Jones, M. & Macleod, G. (2003). *State/Space A Reader*, Blackwell Publishing.
- Buğra, A. & Savaşkan, O. (2014). *Türkiye’de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (1998). "Class, Culture, and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 30, No. 4, s. 521-539.
- Buğra, A. (2016). *Devlet ve İş Adamları*, İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1977). *Urban Question: A Marxist Approach*, Londra.
- Cengiz, A. (2007). “Denizli’de Türk İşçilerinin Kurdukları Elektronik Fabrikası: BİR-EMEK”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 166.
- Cengiz, K. (2011) “Kasabanın Sırrı: Fakir Bir Dağ Köyünden Bir Sanayi Odağına Hacırlı (Kayseri) Sanayiciler; Yerellik, Modernlik ve Küreselleşme Eksenindeki Eğilimler”, Birler, Ö., Coşar, S., Mıhçı, H. & Özdemir, G. Y.

(der.), *2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyaset ve İktisat Rüzgârları*, TSBD 11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Metinleri Kitabı, Efil Yayınevi, s. 81-107.

CHF Parti Programı (1931).

Ciğeroğlu, M. (2007). *Denizli Kentsel Alanının Yönetim Alternatifleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD.

Ciğeroğlu, M. (2008). "Denizli Kentsel Alanının Tanımı, Özellikleri ve Dönüşümü", Genç, F. N., Yılmaz, A. & Özgür, H. (ed.), *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, Gazi Kitabevi, s. 211-237.

Cizre-Sakallıoğlu, Ü. & Yeldan, E. (2000). "Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s.", *Development and Change*, Vol. 31, No. 2, s. 481-508.

Clark, T. N. & Harvey, R. (2010). "Urban Politics", Leicht, K. T. & Jenkins, J. C. (ed.), *Handbooks of Sociology and Social Research*, p. 423 – 440.

Cloke, P. & Goodwin, M. (1992). "Conceptualizing Countryside Change: From Post-Fordism to Rural Structured Coherence", *Transactions of the Institute of British Geographers*, p. 321-336.

Coşkun, B. & Uzun, T. (2005) "İl Özel İdaresi'nde Yeniden Yapılanma", Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 157-174

Cox, K. R. & Mair, A. (1988). "Locality and Community in the Politics of Local Economic Development", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 78, No. 2, p. 307-325

Cox, K. R. (1993). "The Local and the Global in the New Urban Politics: a Critical View", *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 11, No. 4, p. 433 - 448.

Cox, K. R. (1995). "Globalisation, Competition and the Politics of Local Economic Development", *Urban Studies*, Vol. 32, No. 2, p. 213-224.

Cox, K. R. (1998). "Spaces of Dependence, Spaces of Engagement and the Politics of Scale or Looking for Local Politics", *Political Geography*, Vol. 17, No. 1, p. 1-23.

Cox, K. R. (2003). "Political Geography and the Territorial", *Political Geography*, Vol. 22, No. 6, p. 607-610.

Cox, K. R. (2009). "Rescaling the State in Question", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 2, No.1, p. 107 - 121

Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi (1973). *Ak Günlere*.

Çakır, R. (2005). 'Milli Görüş Hareketi', Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 'İslamcılık'*, Cilt 6, s. 544 – 576.

- Çalmuk, F. (2005). 'Necmettin Erbakan', Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 'İslamcılık'*, Cilt 6, s. 550 – 575.
- Çavuşoğlu, H. (2009). "TOBB Siyaset İlişkisi Açısından Erbakan'ın TOBB Başkanlığı Sürecinin Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 44 – 55.
- Çeğin, G. (2012). *Yerel Siyasal Alan ve Siyasal Yatkinlıkların Yapısal-İnşacı Analizi: Denizli Kenti Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Denizli.
- Çetin, G. (2007). *Belediye Hizmetlerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirme Uygulamaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Çiner, C. U. (2018). "Yeniden Kamu Yönetimi Temel Kanunu: Yerel Yönetimler Alanındaki Bilanço", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 12, Sayı 28, s. 27-52.
- Çitçi, O., Akbulut, Ö. Ö., Bayramoğlu, S., Şener, M., & Yayman, H. (2001). *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999*. Ankara, TODAİE Yayınları.
- Dahl, R. A. (1961) . *Who Governs? Democracy And Power in an American City*. Yale University Press.
- Davies, J. (2002). "Urban Regime Theory: A Normative-Emprical Critique", *Journal of Urban Affairs*, Vol. 24, No. 1, p. 1 – 17.
- Demir, Ö. (2005). "Anadolu Sermayesi" ya da "İslamcı Sermaye", Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 'İslamcılık'*, Cilt 6, s. 870 – 886.
- Demir, Ö., Acar, M. & Toprak, M. (2004). "Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges", *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 6, p.166-188.
- Demirel, T. (2005). "Demokrat Parti", Bora, T. ve Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm*, Cilt 7, s. 548 – 583.
- Dıranas, A. (2008). "Ferit Ali Küçüka", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, s. 9-13.
- Dinler, D. & Sönmez, U. (2003) "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı: Halkın İhtiyaçlarına Yönelik Reform mu? Neo-liberal Dönüşümün Kurumsallaşması mı?", *Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiye'den Perspektifler*, Cilt 1, Sayı 60, s. 24-31.
- Doğan, A. E. (2005), *İslamcı Belediyelerin On Yılı (1994–2004): Kayseri Örneğinde Sosyo - Mekânsal Bir Çözümleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duncan, S. S. & Goodwin, M. (1992). "The Local State: Functionalism, Autonomy and Class Relations in Cockburn And Saunders." *Political Geography Quarterly*, p. 77-96.
- Dunleavy, P. (1980). *Urban Political Analysis*, The Macmillan Press Ltd.

- Dye, T. R., Macmanus, S. A., & Zooberg, K. (1973). *Politics in States and Communities*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Eisinger, P. (1997). "Theoretical Models in Urban Politics", K. Vogel, R. (ed.), *Handbook of Research on Urban Politics and Policy in the United States*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London. s. 3-16.
- Ekzen, N. (2009). "AKP İktisat Politikaları (2002-2007)", Uzgel, İ. & Duru, B. (der.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınları, s. 473-491.
- Elkin, S. L. (1985). "Twentieth Century Urban Regimes", *Journal of Urban Affairs*, Vol. 7, No. 2, p.11 - 28.
- Emrence, C. (2000). "Politics of Discontent in the Midst of the Great Depression: the Free Republican Party of Turkey (1930)", *New Perspectives on Turkey*, Cilt 23, s. 31-52.
- Emrence, C. (2001). "1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası", *Tarih ve Toplum*, Cilt 35, Sayı 210, s. 44-48.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları.
- Eraydın, A. (2002). *Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Ercan, F. (2002). "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi.", *Praksis* 5, s. 25-77.
- Erdem, Ç. (2007). *Türk Parlamenter "Sol"unda Halkçılık Söylemleri (1960-1980)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erder, S. & İncioğlu, N. (2008). *Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erder, S. & İncioğlu, N. (2015). "Yerel Siyasette 2004'ten Beri Neler Oldu?", Semerci, P.U., P., Erozan, B. & İncioğlu, N. (der.), *Siyaset Bilimi İlter Turan'a Armağan*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 343 – 353.
- Ertuğrul, N. İ. (2009). "AKP ve Özelleştirme", Uzgel, İ. & Duru, B. (der.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınları, s. 522-558.
- Filiztekin, A. & Tunalı, İ. (1999). "Anatolian Tigers: Are They for Real?", *New Perspectives on Turkey*, No.20, p. 77-106.
- Fişek, K. (1969). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*, Doğan Yayınevi.
- Gazalcı, M. (2006). "Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı ve 49 milletvekilinin, Denizli Sümerbank İplik Fabrikası satışının ve arazisi üzerindeki tasarrufların araştırılması amacıyla Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi", 22. Dönem 5. Yasama Yılı 24. Birleşim 28 Kasım 2006 tarihli tutanağı,(10/396). (3.10.2018).

- Geddes, M. (2009). "Marxism and Urban Politics", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p. 55 – 72.
- Gevgilili, A. (2014). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayıncılık.
- Gimm, D-W. (2013). "Fracturing Hegemony: Regionalism and State Rescaling in South Korea, 1961–71", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 37, No. 4, p.1147-1167.
- Goodwin, M. (2016). "The Local State and Urban Politics", Jonas, A. EG. & Wood, A. W., *Territory, the State and Urban Politics: A Critical Appreciation of the Selected Writings of Kevin R. Cox*.
- Hasan Gönüllü'nün Seçim Beyannamesi (1973).
- Gönüllü, H. (2016). *Denizli Kentinin Büyük Ameliyatı (1973 – 1980 Yılları Arası)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Görmez, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye: Yerel Yönetim ve Belediyeler*. Vadi Yayınları, 1997.
- Görmez, K. (2000). "Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 81 – 88.
- Gül, H. (2005). "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısına Aden-i Merkezileşme-Küreselleşme Dinamikleri ve Yönetimi Geliştirme Açılarında Bakış", Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 39-56.
- Güler, B. (2000). "Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkeziyetçilik mi?", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 9, Sayı 2, s. 14-29.
- Güler, B. (2004). "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Üzerine", *Hukuk ve Adalet*, Cilt 1, Sayı 2, s. 26 – 61.
- Güler, B. (2005). Avrupa ve Yerel Yönetimlerin Anayasal Konumu Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetimler Kongresi'nin Anayasa Değişikliği İstekleri, *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, Sayı 1, ss.35-45.
- Güler, B. (2013). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Kitabevi.
- Güler, B. (2016). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları 1980 – 1985*, İmge Kitabevi.
- Güler, M. (2004). *Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik Anlayışının Evrimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Güler, M. (2009a). "Sosyal Demokrat Belediyelerin 1989-1994 Deneyimini Toplumcu Belediyecilik Üzerinden Değerlendirmek", Kamalak, İ. & Gül, H. (der.), *Yerel*

Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları, SODEV Kitaplığı, Kalkedon Yayıncılık, s. 233 – 267.

- Güler, M. (2009b). "Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üstüne", Kamalak, İ. & Gül, H. (der.), *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, SODEV Kitaplığı, Kalkedon Yayıncılık, s. 125 – 158.
- Güneş, G. (2007). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Denizli'de İktisadi ve Ticari Yaşam", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, s. 642 – 651.
- Güneş, M. (2007). "II. Dünya Savaşı Yıllarında Denizli", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, s. 661 – 669.
- Güneş-Ayata, A. (1995). "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 50, Sayı 3, s. 79 – 88.
- Güneş-Ayata, A. (2013). *CHP'de Ortanın Solu Hareketi*
<http://www.sosyaldemokratdergi.org/ayse-ayata-chpde-ortanin-solu-hareketi/>
(14.7.2018).
- Güzelsarı, S. & Aydın, S. (2010). "Türkiye'de Büyük Burjuvazinin Örgütlü Yükselişi: Siyasal ve Yönetimsel Süreçlerin Biçimlenmesinde TÜSİAD." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 43 – 68.
- Haider, D. (1992). "Place Wars: New Realities Of The 1990s.", *Economic Development Quarterly*, Vol. 6, No. 2, p.127-134.
- Halfacree, K. (2006). "Rural Space: Constructing a Three-Fold Architecture.", Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P. (ed.), *Handbook of Rural Studies*, p. 44-62.
- Hall, T. & Hubbard, P. (1996). "The Entrepreneurial City: New Urban Politics, New Urban Geographies?", *Progress in Human Geography*, Vol. 20, No. 2, p. 153-174.
- Hall, T. & Hubbard, P. (1998). "The Entrepreneurial City: New Urban Politics, New Urban Geographies?", *Progress in Human Geography*, p. 153 – 174.
- Harding, A. (2009). "The History of Community Power", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p.27 – 39.
- Harvey, D. (1989). "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, Vol. 71, No. 1, p. 3 - 17
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2007). "Neoliberalism as Creative Destruction", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 6, No. 10, p. 21-44.

- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, The John Hopkins University Press.
- Hayashi, A. (2013). "Times and Spaces of Homeless Regulation in Japan, 1950s – 2000s: Historical and Contemporary Analysis", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 37, No. 4, p. 1188-1212.
- Haytoğlu, E. & Altınöz, H. (2012). "Denizli'de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi (1972-2008)", *Belgi*, Sayı 4, s. 390 – 409.
- Haytoğlu, E. (2005). "Varlık Vergisi Denizli Uygulaması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 11, s. 159 – 185.
- Haytoğlu, E. (2014). "Denizli Ticaret ve Siyaset Hayatında Ali Fuat Dağdeviren", *Belgi Dergisi*, Sayı 7, Cilt 1, s. 855 – 869.
- Heper, M. & Keyman, E. F. (1998). "Double-Faced State: Political Patronage and The Consolidation of Democracy in Turkey", *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 4, p. 259-277.
- Hill, R. C., Park, B-G. & Saito, A. (2012). "Introduction: Locating Neoliberalism in East Asia.", Park, B.-G., Hill, R. C. & Saito, A. (ed.), *Locating Neoliberalism in East Asia: Neoliberalizing Spaces in Developmental States*, Wiley Blackwell, p. 1-26.
- Hirsch, J. (2011). *Materyalist Devlet Teorisi, Kapitalist Devletler Sisteminin Dönüşüm Süreçleri*, Bakaç, L. (çev.), Yeni Alan Yayıncılık.
- Hubbard, P. & Hall, T. (1998). "The Entrepreneurial City and the 'New Urban Politics'", Hall, T. & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*, p. 1-23.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. (1996). "Two Faces of Local Transformation: the Case of Denizli, Turkey", *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, Vol. 1, No. 3-4, p. 63-70.
- İnan, S. (2004). "Türkiye Hükümetlerinde Denizli'li Bakanlar", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı 3, s. 30.
- İnan, S. (2005). "CHP Müfettişi Cemal Karamuğla'nın Raporları Işığında Bir Taşra Kenti Olan Denizli'de 1950 Seçimleri ve Gösterdikleri.", *Atatürk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, s. 103 – 124.
- İnan, S. (2007). "Sümerbank", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, s. 26-36.
- İnan, S. (2017). "Kızı, Tozu ve Horozu..." *Denizli Üzerine Yazılar*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- İrmiş, A., Sarıkaya, M. & Çoban, H. (2013). "Alternatif Bir Ekonomik Model Olarak Halk Sektörü ve Denizli Örneği", *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı Bildiriler Kitabı*, s. 269 – 278.

- Jessop, B. (1983). "The Capitalist State and The Rule of Capital: Problems in the Analysis of Business Associations", *West European Politics*, Vol. 6, No. 2, p. 139-162.
- Jessop, B. (1994). "The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Workfare State", Burrows, Roger & Loader, Brian (ed.), *Towards a Post-Fordist Welfare State*, Routledge. p.13-37.
- Jessop, B. (1998). "The Narrative of Enterprise and the Enterprise of Narrative: Place Marketing and the Entrepreneurial City", Hall, T. & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*, John Wiley & Sons, p. 77-102.
- Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*, Polity Press.
- Jessop, B. (2004). "Spatial Fixes, Temporal Fixes and Spatio-Temporal Fixes", published by the Department of Sociology, Lancaster University, Lancaster LA1 4YL, UK at <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/jessop-spatio-temporal-fixes.pdf>. (7.11.2018).
- John, P. (2009). "Why Study Urban Politics?", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p. 17-24.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2010). "Anayasada Sosyal Haklar Alanı ve Sınırları", *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildirgesi*, s. 43 – 60.
- Kalemci, N. (2018). (Eski DTO Başkanı, Tüccar) *Denizli Ekonomisi ve Denizli Platformu Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ile İçişleri, Plan ve Bütçe ve Anayasa Komisyonları Raporları (2003).
- Kan Ülkü, G. (2017). "Küreselleşen Kentin Yeni Kamusal Alanları: Alışveriş Merkezleri, Denizli Örneği", İnan, S. (der.), *Perspektifler Denizli Dosyası*, s. 23 – 34.
- Karaçay-Çakmak, H. & Erden, L. (2015). "Yeni Sanayi Odakları ve Sanayinin Yeni Mekân Arayışları: Denizli ve Gaziantep Örneği", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 111 – 129.
- Kemeny, J. (1980). "Home Ownership and Privatization", *International Journal of Urban And Regional Research*, Vol. 4, No.3, p. 372-387.
- Kepenek, Y. (1974). "Halk Sektörünün Tanımı, Devletin Halk Sektörünün İşlemedeki Rolü, Halk Sektörünün Kuruluşunun Başlangıcında Karşılaşılabilecek Sorunlar ve Çözüm Yolları." *Halk Sektörü Semineri*.
- Keskin, N. (2007). *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye’de İllerin Yönetimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keskinok, Ç. (1988). "Kentsel Mekân Yaklaşımlarına Bir Örnek: Castells", *ODTÜ: MDF Yayınları*.

- Keyder, Ç. (1979). "Demokrasi, İdeoloji ve Örgütlenme", *Mimarlık*, Cilt 79, Sayı 2, s. 15.
- Keyder, Ç. (2013). *Yeni Orta Sınıf*, Bilim Akademisi.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (1998). *Değişen Toplum Yapısı*, Bağlam Yayınları.
- Kjaer, A. M. (2009). "Governance and Urban Bureaucracy", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p. 137- 152.
- Klink, J. (2013). "Development Regimes, Scales and State Spatial Restructuring: Change and Continuity in the Production of Urban Space in Metropolitan Rio De Janeiro, Brazil." *International Journal Of Urban And Regional Research*, Vol 37, No. 4, p. 1168 - 1187.
- Kodal, T. (2007). "Demokrasi Sürecinde Denizli (1946 – 1950)", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı I*, s. 608 – 619.
- Kodal, T. (2012). "1960 Askeri Müdahalesi'nden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerde Denizli'nin Kale İlçesi'nin Siyasi Durumu", *Belgi Dergisi*, Sayı 4, Cilt 2, s. 410 – 421.
- Kodal, T. (2017). *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923 – 1938)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Remzi Kitabevi.
- Koyuncu - Lorasdağı, B. (2010). "The Relationship between Islam and Globalization in Turkey in the Post-1990 Period: The Case of MÜSİAD", *Bilig Winter*, No.52, p. 105-128
- Koyuncu, B. (2002). "Küreselleşme ve MÜSİAD: Eklemlenme mi Çatışma mı?", Keyman, F. (der.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, Everest Yayınları. s. 358 – 376.
- Koyuncu, B. (2006). Koyuncu, Berrin, "Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9, s. 125- 149.
- Kömürcü, D. (2009). "Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyal Demokrat Halkçı Parti", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 2-32.
- Köse, A. H. & Öncü, A. (2000). "İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayii.", *Toplum ve Bilim*, Cilt 86, Sayı 2, s.72-90.
- Köse, E. (1977). "Yerel Yönetimde Yeni Örgütlenmelere Doğru", *Mimarlık*, ss. 57 – 59.

- Köseçik, M. & Sağbaş, İ. (2004). "Public Attitudes to Local Government in Turkey: Research on Knowledge, Satisfaction and Complaints", *Local Government Studies*, Vol. 30, No. 3, p. 360-383.
- Köseçik, M. (2005). "Türkiye'de Yerel Seçimler", Özgür, H. & Köseçik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 253 -274.
- Köseçik, M. (2009). "Yerelleşme Sürecinde Denizli Belediye Yönetimi", *Kentsel Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 204-218.
- Kutludağ, Ş. (2007). "Başarı Öyküsü", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, sayı 14, s. 6-14.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Blackwell: Oxford.
- Leitner, H. & Sheppard, E. (1998). "Economic Uncertainty, Inter-Urban Competition And The Efficacy of Entrepreneurialism." Hall, T. & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime And Representation*, John Wiley & Sons, p. 285-308.
- Lipietz, A. (1994). "Post-Fordism and Democracy", Amin, A. (ed.), *Post-Fordism: a Reader*, Blackwell Publishers Ltd, p. 338-357.
- Logan, J. R. & Molotch, H. (2007). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*, University of California Press.
- Lowndes, V. (2009). "New Institutionalism and Urban Politics", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p. 91-105.
- Macleod, G. & Jones, M. (2011). "Renewing Urban Politics", *Urban Studies*, Vol. 48, No. 12, p. 2443-2472.
- Marglin, S. A., & Schor, J. B. (1990). *The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience*. Oxford University Press.
- Martin, R. & Sunley, P. (1997) "The Post-Keynesian State and The Space Economy", Lee, R. & Wills, J. (ed.), *Geographies of Economies*, London: Arnold, p. 278-289.
- Martin, R. & Sunley, P. (2014). "The Post-Keynesian State and The Space Economy", Lee, R. & Wills, J. (ed.), *Geographies of Economies*. 2nd Edition, Routledge, p. 865 – 902.
- Massey, D. (2007). *World City*. Polity Press.
- Mayer, J. P. & Mayer, J. P. (1948). *Alexis de Tocqueville*. Gallimard Press.
- Mayer, M. (1994). "Post-Fordist City Politics", Amin, A. (ed.). *Post-Fordism: a Reader*, Blackwell Publishers Ltd, p. 316-337.
- Merrifield, A. (2002). *Metromarxism: A Marxist Tale Of The City*. Routledge.

- Molotch, H. (1976). "The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place", *American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 2, p. 309–332.
- Mossberger, K. & Stoker, G. (2001). "The Evolution of Urban Regime Theory: The Challenge of Conceptualization", *Urban Affairs Review*, Vol. 36, No. 6, p. 810 – 835.
- Mossberger, K. (2009). "Urban Regime Analysis", Davies, J. S. & Imbroscio, D. L. (ed.), *Theories of Urban Politics*, Second Edition, Sage Publications, Palo Alto, California, p. 40 – 54.
- Moulaert, F., Swyngedouw, E. & Wilson, P. (1988). "Spatial Responses to Fordist and Post-Fordist Accumulation and Regulation", *Papers of the Regional Science Association*, Vol. 64, p. 11-223.
- Mutluer, M. (1995). *Denizli'de Sanayi Faaliyetleri ve Sorunları Üzerine Bir Ekonomik Coğrafya Araştırması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İzmir.
- MÜSİAD (2000). *Anayasa Reformu ve Yönetimin Demokratikleştirilmesi Raporu*.
- Oliver P. W. (1971). *Metropolitan Political Analysis*, New York: Free.
- Öner, Ş. (2005). "Katılımcı Demokrasi Açısından Belediye Kanunu", Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 57- 88.
- Önez Çetin, Z. (2012). *A Critical Evaluation of Local Poverty Alleviation Policies: The Case of Three Provinces in Turkey*, (Basılmamış Doktora Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD, Ankara.
- Önez, Z. (2006). *Yerel Gündem 21 ve Yerel Yönetime Katılım: Denizli Alanında Bir Çalışma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD, Denizli.
- Öniş, Z. & Bakır, C. (2007). "Turkey's Political Economy in the Age of Financial Globalization: The Significance of the EU Anchor", *South European Society & Politics*, Vol. 12, No. 2, p. 147–164.
- Öniş, Z. & Türem, U. (2001). "Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations", *Turkish Studies*, Vol. 2, No. 2, p. 94-120.
- Öniş, Z. & Türem, U. (2001). "Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations", *Turkish Studies*, Vol. 2, No. 2, p. 94-120.
- Öniş, Z. & Türem, U. (2002). "Entrepreneurs, Democracy, and Citizenship in Turkey", *Comparative Politics*, p. 439-456.
- Öniş, Z. (1997). "The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: the Rise of the Welfare Party in Perspective", *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 4, p. 743-766.

- Öniş, Z. (2004). "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 4, p. 113-134.
- Öz, E. (1998). "Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi ve Demokrat Parti.", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 51, s. 29-38.
- Öz, Ö. (2004). *Clusters & Competitive Advantage the Turkish Experience*, Palgrave Macmillan.
- Özaslan, M. (2005). "Küyerelleşme Sürecinin Türkiye'deki Yerel Kurumsal Yapılara Yansımaları", Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 565-592.
- Özaslan, M. (2007). "Denizli'nin Kalkınma Sürecinin Tarihsel Aşamaları: Birikimsel Bir Süreç Olarak Yerel Kalkınma", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, s. 539 – 548.
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, G. B. & Tunç, H. (2008). "The Politics of Administrative Decentralization in Turkey Since 180", Killian, J. & Eklund, N. (ed.), *Handbook of Administrative Reform: An International Perspective*. CRC Press, p. 177 – 193.
- Özcan, G. B. (2000). "Local Economic Development, Decentralisation and Consensus Building in Turkey.", *Progress in Planning*, Vol. 54, No. 4, p. 199-278.
- Özcan, G. B. (2006). "A Critical Analysis of Decentralisation and Local Economic Ddevelopment: The Turkish Case", *Environment and Planning C: Government and Policy*, Vol. 24, No. 1, p.117-138.
- Özcan, K. & Özkan, H. T. (2012). "Denizli Kentinin Planlama Deneyimi", *Eastern Geographical Review*, Vol. 27, s.233-250.
- Özdiñç, F. & Özdiñç, H. K. (2010). "Neoliberal Transformation of Local Politics: Peculiarities of The Turkish Case", *Canadian Political Science Association 82nd Annual Conference Concordia University, Montreal*.
- Özelçi, T. (2002). *Institutional Aspects of Regional/Local Economic Development*, (Basılmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD, Ankara.
- Özer, İ. & Polat, F. (2007). "Merkez Çevre Analizi Açısından Çok Dönemde Denizli'nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 620-628.
- Özgür, H. & Kösecik, M. (2005). "Giriş: Yerel Yönetimlerde Reform: Geleneksel Modelin Değişim Süreci", Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 1-20.
- Özgür, H. (2008). "Denizli Kentsel Alanının Yönetiminde Söylemden Eyleme Bütünşehir Belediyesi Tasavvurları: Ali Aygören Teklifi (2001), Denizli'ye Özel Kanun Teklifi (2003), Belediye Kanununun 11. Maddesi (2006)", Genç, F.

- N., Yılmaz, A. & Özgür, H. (ed.), *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, Gazi Kitabevi, s. 249-298.
- Özgür, H. (2009). "Denizli'nin Büyükşehir Statüsü Elde Etme Mücadelesi: 1993-2005", *Kentsel Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 320-348.
- Özgür, H. (2014). "Denizli Kenti ve İlinde Yönetimsel Ölçek Arayışları (1976-2014): Dört Bütünşehir (Belediyesi) Söylemi/Tasavvuru (2001-2014) ve Büyükşehir Belediyesi Statüsü (2012-2014)", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Özel Sayı, s. 30 – 53.
- Özkazanç, A. (2005). "Türkiye'nin Neo-liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce", Bora, T. & Gültekingil, M.(ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul. ss.634-657.
- Özkazanç, A. (2010). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları Yeni Sağ ve Sonrası*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Özüğurlu, M. (2002). *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, Kalkedon Yayıncılık.
- Paddison, R. (1993). "City Marketing, Image Reconstruction and Urban Regeneration." *Urban Studies*, Vol. 30, No. 2, p. 339-349.
- Pahl, R. E. (1975). *Whose City?*, University of Michigan.
- Painter, J. (1991). "Regulation Theory and Local Government", *Local Government Studies*, Vol. 17, No. 6. s. 23-44.
- Painter, J. (1998). "Entrepreneurs are Made not Born: Learning and Urban Regimes in the Production of Entrepreneurial Cities", Hall, T & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*, Wiley & Sons. p. 259-273.
- Painter, J. (2014). "Local Politics, Anti-Essentialism And Economic Geography", Jane, Wills & Lee, Roger (ed.), *Geographies of Economies*, Routledge, 2nd Edition. p. 344 – 374.
- Pamuk, Ş. (2008). "Globalization, Industrialization and Changing Politics in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, Vol. 38, p. 267-273.
- Pamuk, Ş. (2017). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Park, B.-G. (2013). "State Rescaling in Non-Western Contexts", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 37, No. 4, p.1115-1122.
- Park, R. E. & Burgess, E. W. (2015). *Şehir, Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Önerileri*, Pınar Karababa Kayagil (çev.), Heretik Yayınları.
- Parla, T. (2007). "Kemalizm Türk Aydınlanması mı?", İnel, A. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, s.313-314.

- Peck, J. & Tickell, A. (1994). "Searching for a New Institutional Fix: the After-Fordist Crisis and The Global-Local Disorder", Amin, A. (ed.), *Post-Fordism: a Reader*, p. 280 - 315.
- Peck, J. & Tickell, A. (1995). "Business Goes Local: Dissecting the 'Business Agenda' in Manchester", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 19, No. 1, p. 55-78.
- Peck, J. (1995). "Moving and Shaking: Business Elites, State Localism and Urban Privatism", *Progress in Human Geography*, Vol. 19, No. 1, p. 16-46.
- Peck, J., Theodore, N. & Brenner, N. (2009). "Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations", *SAIS Review*, Vol. 29, No. 1, p. 49-66.
- Penpecioglu, M. & Barın, E. (2010). "Kentsel Endüstriyel Yeniden Yapılanma ve Denizli: Kazananlar ve Kaybedenler Üzerinden Bir Yerel Kalkınma Öyküsünü Yorumlamak", 32. *Dünya Şehircilik Kolokyumu Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler Bildiri Kitabı*, Cilt II, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, s. 541-566.
- Penpecioglu, M. (2010). "Yeni Bölgeselcilik ve Denizli: Yerel Endüstriyel Gelişimi ve Dönüşümü Yeniden Düşünmek", *Praksis 21*, s. 135-154.
- Phillips, A. (1996). "Why Does Local Democracy Matter?", Pratchett, L. & Wilson, D. (ed.), *Local Democracy And Local Government*, Macmillan Press Ltd., p. 20-37.
- Pickvance, C. G. (1995). "Marxist Theories of Urban Politics", Judge, D., G. Stoker & H. Wolman (ed.), *Theories of Urban Politics*, London: Sage Publications, p. 253-275.
- Polat, F. (2009). *Dinin Türk Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli İli Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Rhodes, R. A. W. (1996). "The New Governance: Governing without Government", *Political Studies*, Vol. 44, No. 4, p. 652-667.
- Sapotichne, J., Jones, B. D. & Wolfe, M. (2007). "Is Urban Politics A Black Hole? Analyzing The Boundary Between Political Science and Urban Politics", *Urban Affairs Review*, Vol. 43, No. 1, Sage Publications, p. 76-106.
- Sarıbay, A. Y. (2005). 'Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği', Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 'İslamcılık'*, Cilt 6, s. 576 – 590.
- Saunders, P. (1986). *Social Theory and Urban Question*, Londra: Hutchinson.
- Savage, M. & Warde, A. (2003). *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. New York university Press.
- Savaşkan, O. & Ertan, M. (2018). *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü, Ayşe Buğra'ya Armağan*, İletişim Yayınları.

- Savaşkan, O. (2015). *State Rescaling and the Dynamics of Government-Business Relations in Two Turkish Cities*, (Basılmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Savaşkan, O. (2017). “2000’lerin Türkiye’inde Yerel Yönetim Reform Süreci”, *Toplum & Bilim*, Vol. 141, s. 140 – 172.
- Savaşkan, O. (2018). “Yerel Yönetimler ve Türkiye’de Hükümet ve İş Dünyası İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Savaşkan, O. & Ertan, M. (der.), *Türkiye’nin Büyük Dönüşümü Ayşe Buğra’ya Armağan*, İletişim Yayınları, s. 99 – 124.
- Shah, A. (2006). “A comparative Institutional Framework for Responsive, Responsible, and Accountable Local Governance”, Shah, A. (ed.), *Local Governance in Developing Countries*, The World Bank. p. 1 – 40.
- Short, J. R., & Kim, Y. H. (1998). “Urban Crises/Urban Representations: Selling The City in Difficult Times”, Hall, T. & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime And Representation*, John Wiley & Sons, p. 55-75.
- SHP Parti Programı (1985).
- Stoker, G. (1998). "Governance As Theory: Five Propositions", *International Social Science Journal*, Vol. 50, No. 155, p. 17-28.
- Stone, C. (2006). “Power, Reform and Urban Regime Analysis”, *City & Community*, Vol 5, No. 1, American Sociology Association, p. 23-38.
- Sunar, İ. (2010). *Demokrasi: Türkiye Serüveni*. Doruk Yayıncılık.
- Swyngedouw, E. (1992). “Territorial Organization and the Space/Technology Nexus”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, p. 417-433.
- Swyngedouw, E. (1997a). *Excluding the Other: the Production of Scale and Scaled Politics*. Arnold.
- Swyngedouw, E. (1997b). “Neither Global nor Local: ‘Glocalization’ and the Politics of Scale”, *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*, Vol. 1, p. 137 - 166.
- Swyngedouw, E. (2000). “Authoritarian Governance, Power, and the Politics of Rescaling”, *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 18, No. 1, p. 63 - 76.
- Swyngedouw, E. (2004). “Globalisation or ‘Glocalisation’? Networks, Territories and Rescaling”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 1, s. 25-48.
- Swyngedouw, E. (2005). “Governance Innovation and The Citizen: The Janus Face of Governance-Beyond-The-State”, *Urban Studies*, Vol. 42, No. 11, p. 1991–2006.

- Swyngedouw, E., Moulaert, F. & Rodriguez, A. (2002). "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", *Antipode*, Vol. 34, No. 3, p. 542-577
- Şen, B. (2011). "Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 44, s. 1- 21.
- Şengül, T. (2003). "Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler", *Praksis 9*, s. 183 – 220.
- Şengül, T. (2004). "Bölüşüm Siyasetinden Kimlik Siyasetine: Türkiye'de Yerel Katılım Süreçlerinin Dönüşümü", *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu Bildiriler Kitabı*, 8-9-10 Kasım, s. 123-140.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenses, F. (1989). *1980 Sonrası Ekonomi Politikaları ışığında Türkiye'de Sanayileşme*, Verso Yayıncılık, Ankara.
- Şimşek, A. (2005). *Yeni Orta Sınıf*, Epokhe Yayınları.
- T.C. Başbakanlık (2003). *Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, T.C. Başbakanlık: Ankara.
- Taşkın, Y. (2016). *AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı*. İletişim Yayınları.
- Taylor, P. (2003). "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System", Brenner, N., Jessop, B., Jones, M. & MacLeod, G. (ed.), *State / Space A Reader*, Blackwell Publishing, p. 101 – 114.
- Tekeli, İ. & İlkin, Selim (2009). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. Cilt 1*, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tekeli, İ. (1977a). "1977 Belediye Seçimleri Üzerine İki Söyleşi", *Yürüyüş Dergisi*, Sayı 137.
- Tekeli, İ. (1977b). "Belediyeler ve Kent Yönetimin Sınıfsal Yapısı", *Mimarlık*, Yıl 15, s. 32-34
- Tekeli, İ. (2009). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü: 1923 – 1990*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tıkıroğlu, Z. (1984). *ANAP Seçim Beyannamesi*.
- Tıkıroğlu, Z. (2005). *Belleklerden Gerçeklere*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Toker, T. (1984). *Her Yönüyle Denizli İli ve Turizm Kılavuzu*, Turizm Derneği Yayınları: 4, Denizli.
- Torlak, E. & Önez, Z. (2005). "Bir Katılım Modeli Olarak Yerel Gündem 21'e Bakış", Özgür, H. ve Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 649-674.

- Torlak, E. & Polat, F. (2006a). "Kentleşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması Açısından Denizli'de İki Mahallenin Karşılaştırmalı Analizi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, s. 167-186.
- Torlak, E. & Polat, F. (2006b). "Denizli Sevindik Mahallesi Örneği Çerçevesinde; Kentte Yaşama Süresinin Kentleşme Sürecine Etkilerinin Analizi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 15, Sayı 2, s. 75-91
- Tunç, G. (2010). *The Politics of Local Economic Growth-a Critical Approach: the Case of Manisa*, (Basılmamış Doktora Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD, Ankara.
- Turan, M. (1989). *Belediye Hizmetlerindeki Sorunlar*, Hizmet Gazetesi.
- Tünay, M. (2002). "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", Güveloğlu, N. & Dinler, D. (çev.), *Praksis* 5, s. 177-197.
- TÜİK (2017). Denizli Bölge Müdürlüğü Basın Duyurusu.
- Türkün-Erendil, A. (2000). "Mit ve Gerçek Olarak Denizli." *Toplum ve Bilim*, Sayı 86, s. 91-117.
- Uyar, H. (2005). "1935 Seçimlerinde Denizli'de İkinci Seçmenler", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı 5, ss. 18-19.
- Uyar, H. (2007). "Tek Parti Döneminde Denizli'de Siyasal Hayat", Özçelik, A. vd. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, s. 561-579.
- Uysal, M. A. (2016). *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Uysal, S. (2013). *Onların Hikâyesi: Denizli'nin Tekstil Serüveni*, Laodikya Yayınları.
- Uysal, S. (2017). *Şehrin İzleri, Denizli'nin Kentleşme Serüveni*, Mavi Nefes Yayınları.
- Valler, D. (1995). "Local Economic Strategy and Local Coalition Building", *Local Economy*, Vol. 10, No. 1, p. 33-47.
- Varol, Ç. & Eceral, T. (2013). "Denizli Tekstil Sanayi: Yerel Kalkınmada Bir Başarı Hikâyesi mi?", Erman, T. (ed.), *İdealkent Küreselleşme ve Anadolu Kentleri*, Cilt 4, Sayı 8, s. 180-199.
- Waters, T. & Waters, D. (2015). *Weber's Rationalism And Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy and Social Stratification*, Palgrave Macmillan Us.
- Wills, J. & Lee, R. (1997). *Geographies of Economies*. Routledge, 2nd Edition
- Wood, A. (1998). "Questions of Scale in The Entrepreneurial City", Hall, T. & Hubbard, P. (ed.), *The Entrepreneurial City, Geographies of Politics, Regime and Representation*, John Wiley & Sons, p. 275 – 284.

- Wood, A., Valler, D. & North, P. (1998). "Local Business Representation and the Private Sector Role in Local Economic Policy in Britain.", *Local Economy*, Vol. 13, No. 1, p. 10-27.
- Yalman, G. (2002). "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi?", *Praksis*, ss. 7-23.
- Yalman, G. (2012). "Devlet", Aytekin, A. & Atılgan, G. (der.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, Yordam Kitap, s. 71 – 89.
- Yankaya, D. (2012). "28 Şubat, İslami Burjuvazinin İktidar Yolunda Bir Milat", *Birikim*, s. 29 – 37.
- Yavuz, M. H. (2005). "Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek", Bora, T. & Gültekingil, M. (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, Cilt 6, s. 591 – 604.
- Yavuzçehre, P. & Çezik, U. K. (2015). "Sümerbank’tan Sümerpark’a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, s. 23-53.
- Yavuzçehre, P. & Özgür, H. (2010). "Denizli’de Bir Alışveriş Merkezi Arazisinin Dönüşüm Öyküsü", 32. *Dünya Şehircilik Kolokiyumu Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler Bildiri Kitabı*, Cilt II, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, s. 619 – 642.
- Yavuzçehre, P. & Özgür, H. (2016). "İş Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları ve Odaları İşbirliğine İl Temelli Bir Örnek Olarak Denizli Platformu", *International Journal of Social Science*, Vol. 46, s. 209-220.
- Yavuzçehre, P. (2010). *Kentsel Mekân Kullanımında Değişim: Denizli Kenti Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD, Isparta.
- Yavuzçehre, P. (2011). *Kentsel Mekânda Değişim: Denizli*. Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yetiş, M. (2006). "Tocqueville ve Merkezîyetçilik Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 61, Sayı 3, s. 280-308.
- Yıldırım, U. (2004). "Yeni Belediye Yasaları Çerçevesinde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 13, Sayı 4, s. 19 – 37.
- Yılmaz, M. (2002). *Tek Parti Döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu (1931-1946)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaztürk, S. (2017). "Manasır, Kaşıkçı ve Saraçoğlu’ndan Bir Zamanlar Denizli", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı 52, s. 32 – 40.
- Yoloğlu, C. (2011). *Spatio-Administrative Dimensions of Urban Growth: The Case of City of Denizli*, (Basılmamış Doktora Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD, Ankara.

Young, K. (1975). *Essays on the Study of Urban Politics*, The Macmillan Press Ltd.

Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını (1982). *Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır*, Anadolu Yayıncılık.

Yüksel, F. (2005). “Yerel Özerklik Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, Özgür, H. & Kösecik, M. (ed.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 275-296.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları.

GAZETE HABERLERİ (İNTERNET VE ULUSAL BASIN ARŞİVLERİ)

Akar, A. (21 Mayıs 2011). “Türkiye'nin Başka Şansı Kalmadı”, Yeni Asır Gazetesi, <http://ya2001.yeniasir.com.tr/05/21/index.php3?kat=ana&sayfa=ekon1&bolum=gunluk>

Acar, M. (2005). “Denizli’de Yeni Yol Ulaşımı Rahatlatıldı”.

Alp, S. (2004). “Denizli Belediyesi İlk Kez Kara Geçti”.

Boyaçı, O. N. (2001). “Büyükşehir out, büyükşehir in”.
<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/ege/turk/01/01/02/egehab/53ege.htm>

Boyaçı, O. N. (2001). “Denizli Platformu İkinci Toplantısını Yaptı”.

Bursalı, Ş. (2 Haziran 2004). “Ankara'daki "Denizli Zirvesi"nde, Bakan Mumcu 11 Projeyi İmzaladı: 'Beyaz Cennet'e Onay”,
<http://ya2004.yeniasir.com.tr/06/02/index.php3?kat=ana&sayfa=ilks1&bolum=gunluk>

Çakır, R. (11 Nisan 1994). “RP, Kentli Bir Partidir”. *Milliyet Ege*.

Demircan, E. (3 Mart 2004). “Teşvik Alacak İllerin Dışında Kalan Denizlili Sanayici İsyan Etti: Fabrikaları Taşırız”,
<http://ya2004.yeniasir.com.tr/03/03/index.php3?kat=ana&sayfa=ekon3&bolum=gunluk>

Denizli Bütünşehir konusunda ısrarlı (1 Şubat 2005).
<http://ya2005.yeniasir.com.tr/02/01/index.php3?kat=ana&sayfa=kent3&bolum=gunluk>

Ekinci, İ. (29 Mayıs 2002). Esat Bey’in Laodikya Savaşı, *Milliyet Ege*.

Eltaş, M. (2017). *Duayen İş Adamı Esat Sivri DEBA'yı anlattı*.
<http://www.denizlihaber.com/ozgun/aquacity-kahve-sohbetleri/duayen-isadami-esat-sivri-debayi-anlatti-deba-nasil-dogdu-nasil-buyudu-batti/>

Engin, Ü. (2014). *Belleğini Yitiren Kent: Denizli*.
<http://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/belleгинi-yitiren-kent-denizli/>

Gürek, H. (23 Şubat 1994). “Denizli’de Dürüstlük Savaşı”, *Milliyet Ege Haber*, s. 16.

- Işık, F. (2006). “Denizli'nin Teknopark Hayali Gerçek Oluyor”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/denizlinin-teknopark-hayali-gercek-oluyor-5570267>.
- Kalaycıoğlu, E. (30 Mart 2004). Seçmen istikrardan yana tavır aldı <http://arsiv.ntv.com.tr/news/263669.asp>
- Kaya, M. (1 Ocak 2004a). *Adaylıktan hiç vazgeçmedim*. <http://ya2004.yeniasir.com.tr/01/19/index.php3?kat=ana&sayfa=siyasi1&bolum=gunluk>
- Kaya, M. (3 Ocak 2004b). *Başkan Aygören'in 10 projesi hazır*. <http://ya2004.yeniasir.com.tr/03/17/index.php3?kat=ana&sayfa=siyasi6&bolum=gunluk>
- Kaya, M. (3 Ocak 2004c). “İşte Özümüz İşte Sözümüz”. <http://ya2004.yeniasir.com.tr/03/11/index.php3?kat=ana&sayfa=siyasi5&bolum=gunluk>
- Kaya, M. (2004d). “Nerede 20 bin Konut?”
- Kaya, Mustafa (12 Mayıs 2004e). “19 Yıllık Oda Başkanı Kalemci Ekonominin İyiye Gittiğine İnanmıyor: Piyasada alışveriş durdu”, <http://ya2004.yeniasir.com.tr/12/05/index.php3?kat=ana&sayfa=ekon1&bolum=gunluk>
- Kaya, M. (2005a). “Belediye Başkanı İller Bankası Payının Düşüklüğünden Yakındı: Denizli 'Sapıkça' Bölünmüş Bir Şehir”
- Kaya, M. (2 Ocak 2005b). “Denizli Bütünşehir Olmak İçin Israrlı” <http://ya2005.yeniasir.com.tr/02/01/index.php3?kat=ana&sayfa=kent3&bolum=gunluk>
- Meşe, B. (12 Eylül 2001). “İşadamları: Bakanımız Bile Yok”, *Milliyet Ege*.
- Odabaşı, D. (1 Şubat 004). “Aday adaylarına Çin işkencesi”. <http://ya2004.yeniasir.com.tr/01/20/index.php3?kat=ana&sayfa=dodabasi&bolum=yazarlar>
- Sazak, D. (21 Haziran 2002). “Denizli Adalet İstiyor”. <http://www.milliyet.com.tr/2002/06/21/yazar/sazak.html>.
- Şen, B. (19.06.2007). “Seçim Çok Şeye Gebe”, *Milliyet Gazetesi*.
- Uysal, S. (2016). “Denizli'nin Büyükşehir İle İmtihani”. <http://www.denizlihaber.com/ozgun/isin-asli/denizlinin-buyuksehirle-imtihani/>
- Yılmaz, M. (19 Mart 2004). “Hak Ettiğini Alacak mı?”, *Milliyet Ege*.
- Yurtseven, Ö. (24 Şubat 1994). “Solu Bağımsızlar da bölüyor”, *Cumhuriyet Arşivi*, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1994/2/24/4.xhtml>

GAZETE HABERLERİ (YEREL BASIN ARŞİVLERİ)

“Vatandaş: Su İstiyoruz”, (4 Kasım 1989), *Hizmet Gazetesi*.

- “Dar Gelirli Vatandaşın Konut Sahibi Olması İçin Kurulan MESKA Sancılı”, (25 Kasım 1989), *Hizmet Gazetesi*.
- “40 Yıldır Hayalini Kurduğumuz Pamukkale Üniversitesi ‘Nihayet Meclis’te’ ”, (22 Aralık 1989), *Hizmet Gazetesi*.
- “Açık Dereler Sağlığımızı Tehdit Ediyor”, (11 Haziran 1990), *Hizmet Gazetesi*.
- “SHP’li Üyelerden Marım’a Ek Bütçe Darbesi”, (11 Eylül 1990), *Hizmet Gazetesi*,
- “Okullarda Su Yok”, (28 Eylül 1990), *Hizmet Gazetesi*,
- “Mazot Bulmakta Güçlük Çeken Belediyede Hizmetler Durma Noktasında”, (3 Ekim 1990), *Hizmet Gazetesi*.
- “Bir Rüya Gerçekleşiyor”, (8 Şubat 1991), *Hizmet Gazetesi*.
- “DENBİR Vakfı ‘Pamukkale Üniversitesi’nin Denizli’nin Kalkınmasındaki Rolü’”, (Ekim 1991), *Hizmet Gazetesi*.
- “Marım Ankara’dan Müjdeli Döndü”, (7 Kasım 1995), *Hizmet Gazetesi*.
- “İlimize Sahip Çıkın”, (28 Aralık 1995), *Hizmet Gazetesi*.
- “Belediye Zamları Cepleri Yakacak”, (Kasım 2000), *Denizli Haberci Gazetesi*.
- “Denizli Devletten Hakkını İstiyor”, (Aralık 2000), *Denizli Haberci Gazetesi*.
- “Denizli Büyükşehir Olmayı Çoktan Hak Etti”, (1 Ocak 2001), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Şehir mi? Kasaba mı?”, (Ocak 2001), *Denizli Haberci Gazetesi*.
- “Müjde Doğalgaz Geliyor”, (Mart 2001), *Denizli Haberci Gazetesi*.
- “Aygören Büyükşehir Seferine Çıktı”, (12 Şubat 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Ankara Anadolu’ya Güvenmiyor”, (14 Şubat 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Büyükşehir Tasarısı Nihayet”, (18 Şubat 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Yüksektepe Büyükşehir Meselesini Meclis’e Taşdı”, (13 Mart 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Büyükşehir Röntgeni Tanıtıldı”, (2 Nisan 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “DTO Başkanı Kalemci’den İş Dünyasına Çağrı ‘Siyasetin İçinde Yer Alın!’, (20 Temmuz 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “İş Adamları Siyasete El Koydu”, (2 Ağustos 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Platform Danışma Kurulu Basına Kapalı Toplandı: Denizli’ye Layık Adaylar Bulunacak”, (3 Ağustos 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Platform ve Danışma Kurulu 9 Kişiyi Seçti: Adayımıza Uygun Yer Verin Destek Verelim”, (13 Ağustos 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Platform Sözcüsü Zeybekçi: Amacımız Sadece Seçim Dönemlerinde Aktif Olmak Değil”, (29 Ağustos 2002), *Hizmet Gazetesi*.

- “Büyükşehir Meselesi Hepimizin”, (10 Ekim 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Aygören Siyasilerden Destek İsteyecek”, (18 Ekim 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “AK Parti Oy Oldu Patladı”, (4 Kasım 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Aygören Söz Turunda”, (6 Kasım 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Dosya Vekillere Teslim”, (6 Kasım 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- Hizmet Gazetesi, 6 Kasım 2002, *Hizmet İçin Varız*.
- “MÜSİAD Denizli Başkanı Şahin Tin: ‘İstikrar ve Değişim Şart’ ”, (19 Kasım 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizlililer Toplantısı Gerçekleşti”, (23 Aralık 2002), *Hizmet Gazetesi*.
- “Genel Merkez ‘Tin’ Dedi!”, (8 Eylül 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “Demokrasi Savaşı”, (15 Eylül 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “Ben Yokum!”, (3 Kasım 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “İş Adamları Destekliyor Halk Tepki Gösteriyor”, (10 Aralık 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “Büyükşehir için El Ele!”, (13 Aralık 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “Büyükşehir Yapın!”, (18 Aralık 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “Bütünşehir Olduk!”, (23 Aralık 2003), *Hizmet Gazetesi*.
- “AK Parti’de Beklenen Oldu”, (14 Ocak 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Büyükşehir Hayal Gibi”, (16 Ocak 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “AK Parti Yoklama Sonucunu Gizli Tutacak”, (20 Ocak 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “AK Parti’de İki Şok”, (20 Şubat 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Zeybekçi Şov”, (23 Şubat 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “AK Parti Paramparça”, (24 Şubat 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Ali Filiz’in Hizmet Gazetesi’ne Verdiği Reklam”, (Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Hak Ettiğini Alacak”, (Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Adaylar Mercək Altında”, (17 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Seviye Düştü”, (18 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Hükümet Denizli’ye Önem Veriyor”, (19 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Şehircilikte Geri Gitti, Çözüm Yollarını Biliyoruz”, (20 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizlili İşini Bilir Bu Şansı Kaçırılmaz”, (20 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.

- “Denizli’yi Vizyon Şehir Yapacağız”, (22 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Şimdi Zeybek Zamanı”, (29 Mart 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Umutkentlilere Uyarı”, (8 Ağustos 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Sanayiciler Teşvik Yasasına Tepkili”, (21 Ağustos 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Otobüs Hatları Minibüsçülerin”, (18 Eylül 2004), *Hizmet Gazetesi*.
- “Erdoğan Bütünşehir’i Tartışmaya Açtı”, (6 Ocak 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Askeri Yol Bize Göre Bitti”, (2 Şubat 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Zeybekçi’den Umutkentlilere Müjde”, (8 Şubat 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “AKP’li Başkan Bütünşehir’e Karşı Çıktı”, (10 Şubat 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Toplu Konutlar Start Alıyor”, (21 Mayıs 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Umutkent 1 ve 2 2006’da Bitecek”, (22 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Son 100 Gün”, (11 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Verdiğimiz Sözlerin Arkasındayız”, (13 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Platformu’ndan Bakan Koç’a Davet: Toplantıya Davet!”, (21 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu Bugün Toplanıyor: Denizli’nin Sorunları Görüşülüyor”, (1 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Sevindik Köprülü Kavşak Projesi de başlıyor”, (25 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Sorunlara Çözüm Arandı”, (3 Haziran 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Platformu’nun Çabaları Sonuç Verdi: THY Günde İki Kez Uçacak”, (9 Eylül 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “İstanbul Uçak Biletleri Fiyatı 79 YTL’ye İndirildi”, (24 Eylül 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “132 Konutluk BEL-KON İhalesi Yapıldı”, (29 Eylül 2005), *Hizmet Gazetesi*.
- “11 Bin Yeni Konut, (Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Proje Denizli’ye 150 Milyon USD Katkı Yapacak”, (7 Kasım 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “BELKON Konutları Tamamlanıyor”, (15 Kasım 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “800. Yıl Konutları Tam Gaz”, (26 Kasım 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Belediye Bütçesi 250 Milyon TL”, (Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Altyapıya Kesin Çözüm Geldi”, (7 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli’nin 6 Yıllık Teknopark Hayali Gerçekleşiyor”, (7 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.

- “Belediye Yatırıma Doymuyor”, (9 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Hayalden Gerçeğe”, (11 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Umutlar Gerçek Oldu”, (18 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Alt Yapı Sorununu 2009’da bitireceğiz”, (21 Aralık 2006), *Hizmet Gazetesi*.
- “Bunlar Yapamaz Diyordlardı”, (27 Ocak 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Teras Park’ta Dev İmza”, (9 Şubat 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Su Şebekesine Neşter”, (17 Şubat 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Bakan Bekliyor”, (21 Şubat 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Aceleniz Ne?”, (17 Temmuz 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Vekillere Kırmızı Uyarı”, (30 Temmuz 2007), *Hizmet Gazetesi*.
- “Birlikte Başardık”, (4 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Millet Ne Derse O Olur”, (7 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Gecekondudan Kent Yaşamına”, (10 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Modern Kentli Oldular”, (10 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Zeybekçi’den Hizmet Turu”, (11 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Haydi, Hayırlısı”, (28 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Hayırlı Olsun”, (30 Mart 2009), *Hizmet Gazetesi*.
- “Denizli Büyüdü”, (2 Nisan 2009), *Hizmet Gazetesi*.

İNTERNET KAYNAKLARI

BASİAD Tarihçe (2018). http://www.basiad.com/basiad_tarihce.html (7.9.2018).

DENİZLİ Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları (1965 Yılı Genel Seçimleri), https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1965&p_il_kodu=20 (3.5.2018).

<http://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=koprulukavsak>. (15.4.2018).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Genel-Bilgiler-Denizli/Fiziki-Yapi>. (10.11.2017).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Genel-Bilgiler-Denizli/Tarihce>. (10.11.2017).

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (1.10.2018).

<http://www.milliyet.com.tr/1998/12/08/ekonomi/eko01.html>, Kaplanlar Can Derdinde. (3.4.2018).

Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1950 Yılı Raporu, <http://archive.is/78v6g#selection-2705.0-2725.2>. (4.5.2018).

Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1955 Yılı Raporu,
<https://archive.is/AqRcC#selection-2663.292-2663.778> (4.5.2018).

SÖZLÜ GÖRÜŞMELER

- Ada, H. T. (2018). (İş Adamı, Denizli Platformu Kurucu Üyesi), *Denizli Platformu Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Aygören, A. (2018). (Denizli Eski Belediye Başkanı), *1999-2004 Yılları Arası Denizli Yerel Siyaseti Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Çeğin, G. (2018). (Öğretim Üyesi), *Denizli Yerel Siyasal Alanı Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Değirmenci, H. (2018). (Denizli Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyesi), *Denizli Yerel Siyasetinin Değişimi Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Gerelioğlu, Z. (2018). (Denizli Sanayi Odası Genel Sekreteri), *Denizli Platformu ile İlgili Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Gönüllü, H. (2017, 2018). (Denizli Eski Belediye Başkanı), *1973 – 1980 Yılları Arasında Denizli'nin Toplumcu Belediyecilik Deneyimi Üzerine Yapılan Sözlü Görüşmeler*.
- Kaşıkçı, Y. (2018). (Mimar, DYP'li Siyasetçi), *Denizli Yerel Siyaseti Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Kaynak, M. (2018). (İş Adamı, Denizli Platformu Kurucu Üyesi), *Denizli Platformu Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Kazdağlı, H. (2018). (PAÜ Eski Rektörü), *Pamukkale Üniversitesi'nin Yerel Ekonomik Kalkınmadaki Rolü Üstüne Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Keçeci, M. (2018). (Denizli Sanayi Odası Başkanı, Sanayici, Denizli Platformu Eski Dönem Sözcüsü), *Denizli Ekonomisi ve Denizli Platformu Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Kocasert, S. (2018). (İş Adamı, Denizli Platformu Eski Dönem Sözcüsü, DENİB Eski Başkanı), *Denizli Platformu Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Marım, A. (2018). (Denizli Eski Belediye Başkanı), *Denizli'nin 1990'lı Yıllardaki Yerel Siyaset Deneyimi Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Tıkıroğlu, Z. (2018). (Denizli Eski Belediye Başkanı), *1984-1989 Yılları Arasında Denizli Siyaseti ve Ekonomisi Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Yağcıoğlu, H. (2018). (Mühendis, DYP Denizli Eski İl Başkanı), *1960 Sonrası Denizli'nin Yerel Siyaset Deneyiminin DP ve AP Nezdinde Değerlendirilmesi Üstüne Sözlü Görüşme*.
- Yoldaş, A. (2018). (Mimar), *Sümerbank ve Denizli Yerel Kurumsal Yapıları Üstüne Yapılan Sözlü Görüşme*.
- Yurtseven, Ö. (2018). (Gazeteci), *1994 Yerel Yönetim Seçimleri Üzerine Yapılan Sözlü Görüşme*.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Tolgahan AYDINER
Doğum Yeri : Kayseri
Doğum Tarihi : 07.11.1987
E-posta : taydiner@pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Ödemiş Anadolu Öğretmen Lisesi (2006)
Lisans : Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (2011)
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD (2014)
Doktora : Pamukkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD (2019)
Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce / 86.25 (KPDS İlkbahar/2011)

İŞ DENEYİMİ : Ankara Patent Bürosu / Marka Uzman Yardımcısı (Temmuz 2011 – Aralık 2011)
 : Araştırma Görevlisi / Pamukkale Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (Aralık 2011 – devam ediyor)

ARAŞTIRMA ALANLARI: Yerel Siyasetin Dönüşümü, Yerel Yönetim Reformları, Kentsel Siyaset Teorileri.

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: Aydın, Tolgahan (2018). “İş Dünyasının Temsilinin Dönüşümü ve Yerel Siyaset: Denizli Platformu Örneği”, *III. KENTFOR, Yerel Kalkınma ve Siyasal-Toplumsal Dönüşüm Bağlamında Kent ve Çevre Yönetimi*, 7-9 Eylül, Karaman. (Sözlü Bildiri).